Miljoenennota 1989

Tweede Kamer der Staten-Generaal

2

Vergaderjaar 1988–1989

Rijksbegroting voor het jaar 1989

20 800

Nr. 1

NOTA OVER DE TOESTAND VAN 'S RIJKS FINANCIËN
Aangeboden 20 september 1988

De bedragen, die in de nota en de bijlagen zijn vermeld, zijn uitgedrukt in miljoenen guldens, tenzij anders is aangegeven.

Woord vooraf

In overeenstemming met het Regeerakkoord en met het beleid van de vorige jaren wordt de begroting 1989 gekenmerkt door het streven de rijks- en collectieve uitgavenquote (de rijks- resp. collectieve uitgaven als percentage van het nationaal inkomen) verder terug te brengen teneinde twee doelstellingen tegelijk te bereiken: een verdere daling van het financieringstekort en tenminste stabilisatie van de collectieve lastendruk. Volgens de huidige ramingen zal dat met behulp van de door het kabinet genomen of aangekondigde maatregelen mogelijk zijn in 1989 en 1990.

Overigens zijn ook na deze ontwikkelingen de collectieve uitgaven, de lastendruk, het financieringstekort en de staatsschuld in Nederland nog steeds te hoog en hoger dan het gemiddelde van de EG.

Het financieringstekort van het Rijk zal in 1989 uitkomen op het beoogde tijdpad van (maximaal) 6% NI.

In de uitgavensfeer is verdere voortgang gemaakt met beheersing van de uitgaven en versterking van de begrotingsdiscipline; het einddoel is hier echter nog lang niet bereikt. Uit de begroting 1989 blijkt dat de rijksuitgaven in guldens ongeveer constant blijven ten opzichte van 1988 en derhalve als quote en in reële termen naar verwachting zullen dalen. Uitgavenoverschrijdingen ten opzichte van de eerder vastgestelde meerjarencijfers doen zich vooral voor als gevolg van puur nominale ontwikkelingen (iets hogere inflatie) en van nieuwe WIR-overschrijdingen; voorts als gevolg van voornamelijk macro-economische tegenvallers op enige terreinen en tenslotte voor 1,6 miljard in de vorm van een aantal beleidsmatig bepaalde uitgavenverhogingen (intensiveringen), mede op aandringen van de Tweede Kamer.

Ter compensatie zijn sinds de vorige Miljoenennota voor 2,0 miljard extra ombuigingen en overige tekortbeperkende maatregelen, geheel ten gunste van de rijksbegroting, overeengekomen voor 1989.

De belastingontvangsten zullen in 1989 een omvangrijke meevaller van totaal ruim 11 miljard vertonen; een deel daarvan wordt aangewend voor belastingverlaging en een deel voor verlaging van het financieringstekort.

In de begroting 1988 werd een fundamentele beleidswijziging ingezet, nl. verlaging van belastingtarieven. Dat gebeurde toen voorzichtig, nl. een verlaging van de tarieven loon- en inkomstenbelasting met structureel 1,7 miljard. In de begroting 1989 wordt deze lijn krachtig voortgezet: een verlaging van de BTW-tarieven met 2,6 miljard, structureel zelfs 3,1 miljard. Tevens is voor 1990 een combinatie van vereenvoudiging en tariefsverlaging in de loon- en inkomstenbelasting aangekondigd met vermindering van aftrekposten. Ook vindt nu de omzetting van WIR in verlaging van de vennootschapsbelasting en in afschaffing van de werkgeverspremies AKW plaats. Deze belastingverlagingen worden mogelijk gemaakt door de sterk stijgende belastingontvangsten, mede als gevolg van de meevallende economische groei. Zij zijn nodig niet alleen teneinde de stijgende collectieve lastendruk in Nederland

tegen te gaan maar ook teneinde te voorkomen dat Nederland – met zijn open economie – te ver uit de pas zou gaan lopen met andere, concurrerende landen met lagere of dalende belastingdruk. Ook hier speelt Europa 1992 een grote rol. Tenslotte dragen deze belastingverlagingen bij tot behoud van koopkracht.

Het financiële beleid heeft de afgelopen jaren bewezen een wezenlijke bijdrage te leveren aan de economische groei en zo aan de creatie van meer werkgelegenheid. Het is derhalve noodzakelijk dit beleid voort te zetten.

De Minister van Financiën,
H. O. C. R. Ruding

Inhoudsopgave

Woord vooraf 3

1. Het financieel-economisch beleid 7

2. Begroting 1989 24

2.1. De hoofdlijnen van de begroting 1989 24
2.2 Ombuigingen en tekortbeperkende maatregelen 33
2.3 Beleidsintensiveringen 37

3. De economische situatie 41

3.1 Inleiding 41
3.2 Internationale context 42
3.3 Europese integratie 44
3.4 Structurele aanpassingen 47
3.5 Arbeidsmarkt 49
3.6 Investeringen in de particuliere sector 54
3.7 Kapitaalmarkt 56
3.8 Binnenlandse monetaire ontwikkeling 59
3.9 Overheidsfinanciën 61

4. De uitvoering van de begroting 1988 73

4.1 Inleiding 73
4.2 Het totaalbeeld van de rijksbegroting 73
4.3 Begrotingsuitvoering 1988 76
4.4 Ontwikkeling van de collectieve sector in 1988 82
4.5 Financieringsoverzicht van het Rijk 84

5. Het budget van het Rijk in meerjarig perspectief 86

5.1 Inleiding 86
5.2 Een verticale toelichting van de jaren 1987 en 1988, de begroting 1989 en de meerjarencijfers voor 1990 87
5.3 Een horizontale analyse van de meerjarencijfers 95
5.4 Risico's in het meerjarige budgettaire beeld 104
5.5 Slot 106

6. Het beheer en de beheersing van de rijksuitgaven 107

6.1 Concrete resultaten en vorderingen bij het beheer en de beheersing van de rijksuitgaven 107
6.2 De nieuwe regels van het stringente begrotingsbeleid 108
6.3 De operatie comptabel bestel 110
6.4 De aanpak van open-einderegelingen als element van beleidsevaluatie 118
6.5 Slot 125

Bijlagen van de Miljoenennota 1989 127

1. De uitgaven en niet-belastingontvangsten 1988 en 1989 128

1.1 Vermoedelijke uitkomsten 1988 128
1.2 Ontwerpbegroting 1989 130

2. De relevante uitgaven en niet-belastingontvangsten 1987, 1988 en 1989 en de meerjarenramingen 1990–1993 132

2.1 Relevante uitgaven 132
2.2 Relevante niet-belastingontvangsten 134

3. De belastingontvangsten 136

3.1 Belastingopbrengsten op kasbasis voor 1987, 1988 en 1989 136
3.2 Vaststaande, aanhangige en voor 1988 en 1989 voorziene maatregelen 137
3.3 De belastingontvangsten 138
3.4 Belastingramingen en macro-voorspellingen 142

4. De horizontale toelichting 150

4.1 De relevante uitgaven 1988 en 1989 en de meerjarenramingen 1990–1993 van het Rijk 150
4.2 De niet-belastingontvangsten 1988 en 1989 en de meerjarenramingen 1990–1993 van het Rijk 189
4.3 Aardgasbaten 197

5. Overzicht van mutaties t.o.v. de Voorjaarsnota 1988 199

5.1 Uitgaven 199
5.2 Niet-belastingontvangsten 212
5.3 Toelichting 219

6. De verticale toelichting op de (meer)jarencijfers 1987–1992 van het Rijk 246

6.1 Algemene toelichting 246
6.2 Totaaloverzichten 248

6.3 De verticale toelichting 1988–1992 250
6.4 De verticale toelichting 1987 289

7. Heroverweging en privatisering 315

7A. Heroverweging 315
7B. Privatisering 318

8. De financiën van de lagere overheden 319

8.1 Inleiding 319
8.2 Inkomstenbronnen gemeenten en provincies 319
8.3 Eigen inkomsten 320
8.4 Algemene uitkering uit Gemeentefonds en Provinciefonds 321
8.5 Specifieke uitkeringen 323
8.6 De kapitaaluitgaven van de lagere overheden en de financiering daarvan 325
8.7 Het financieringstekort van de lagere overheden 330

9. De begroting van de EG 332

9.1 Inleiding 332
9.2 De EG-begroting 332
9.3 De Nederlandse afdrachten aan de EG 335
9.4 De EG-uitgaven aan de Nederlandse samenleving 338
9.5 Vergelijking tussen Nederlandse uitgaven aan Brussel en Nederlandse inkomsten uit Brussel 340

10. Overzicht van de garantieverlening door het Rijk 342

10.1 Uitstaand risico en nieuwe machtigingen per hoofdstuk 342
10.2 Betalingen en ontvangsten op door het Rijk verstrekte garanties 343

11. Burgerlijk rijkspersoneel 344

12. Overheidsschuld, financieringsbehoefte, rentelasten en aflossingen 346

13. Staatsbalans per 31 december 1987 350

14. De uitgaven en de ontvangsten 1987–1989 ingedeeld volgens de functionele classificatie 352

15. De uitgaven en de ontvangsten 1985–1989 ingedeeld volgens de economische classificatie 355

16. Tienjarenoverzicht 1980–1989 359

16.1 Financieringssaldo, collectieve lastendruk, rijksontvangstenquote en rijksuitgavenquote 359
16.2 Totalen van uitgaven en ontvangsten rijksbegroting 360
16.3 Uitgaven en ontvangsten naar functionele hoofdgroepen 360
16.4 Uitgaven en ontvangsten naar economische hoofdgroepen 362
16.5 Enkele saldogrootheden betreffende de rijksbegroting, gebaseerd op de economische codering 363
16.6 Collectieve lastendruk, collectieve uitgavenquote, en rijksuitgavenquote; enkele bijzondere factoren 364

17. De uitgaven van de collectieve sector 1955–1989 369

17.1 Uitgaven van de collectieve sector exclusief debudgetteringen naar bestedende overheidsorganen 369
17.2 De uitgaven van de collectieve sector inclusief debudgetteringen naar economische categorieën 370
17.3 De collectieve uitgavenquote in een aantal geïndustrialiseerde landen 371

18. Verantwoording en accountantscontrole 372

18.1 Stand der verantwoording per 5 september 1988 (suppletore begrotingen) 372
18.2 Stand der verantwoording per 5 september 1988 (Rekeningen) 372
18.3 Stand van de accountantscontrole bij de departementen 373

19. Lijst van gebruikte termen en hun betekenis 375

Trefwoordenregister 380

1. Het financieel economisch beleid

De economie

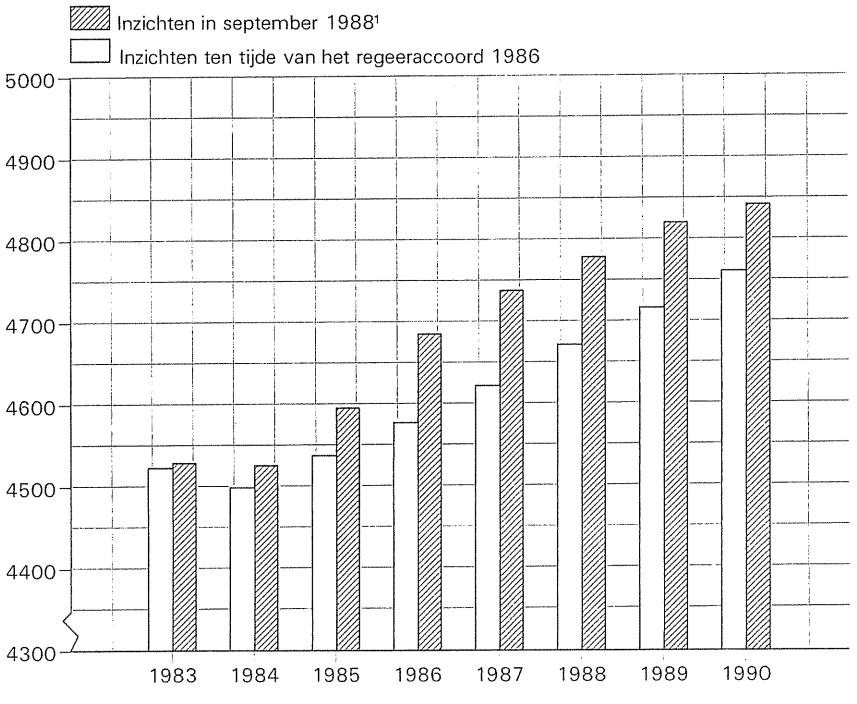
Economie groeit voorspoedig

De Nederlandse economie ontwikkelt zich voorspoedig. Sinds 1984 groeit het reëel nationaal inkomen gemiddeld met meer dan 2% per jaar. De gemiddelde reële groei van het bruto nationaal product bedraagt eveneens ruim 2%, waarmee deze zelfs iets hoger ligt dan het gemiddelde van de EG. Ook de werkgelegenheid neemt gestaag toe. Dankzij het beleid dat gericht is op structurele verbetering van de economie is de veerkracht van de particuliere sector toegenomen. Hierdoor kon en kan de Nederlandse economie inspelen op de nu al enige jaren durende opleving in het buitenland.

Internationale economie krachtig

De internationale economie geeft in 1988 een krachtige ontwikkeling te zien: de crisis op de financiële markten van najaar 1987 heeft – tegen de aanvankelijke verwachtingen in – geen merkbare gevolgen voor de economische groei gehad. Het volume van de wereldhandel neemt in 1988 en 1989 met meer dan 5% per jaar toe. Ook de Nederlandse uitvoer ontwikkelt zich gunstig, mede als gevolg van een gematigde loonkostenontwikkeling. Het marktaandeel van de goederenuitvoer exclusief energie neemt weer toe. In 1989 zal naar verwachting een ruilvoetwinst van ½% van het nationaal inkomen worden gerealiseerd, waarmee het in 1988 geleden ruilvoetverlies ongedaan wordt gemaakt. De arbeidsinkomensquote zal in 1989 wederom dalen. De investeringen van bedrijven trekken verder aan, hetgeen mede toe te schrijven is aan de verbeterde vermogenspositie en rentabiliteit. De investeringsquote stijgt.

Grafiek 1.1. Werkgelegenheid; x 1000 arbeidsjaren

[1] 1989 en 1990: raming

Bron: Centraal Planbureau, Regeeraccoord

Structurele verbetering economie

Sinds 1982 is het beleid gericht op het structureel verbeteren van de economie en van de overheidsfinanciën. Reductie van het financieringstekort, verlaging van de collectieve lastendruk, loonkostenmatiging en in het algemeen het verbeteren van de marktwerking in de economie zijn daarvan de belangrijkste elementen. Dit beleid heeft duidelijk succes.

Werkgelegenheid groeit

Dat blijkt niet alleen uit de economische groei, maar vooral ook uit de stijging van de werkgelegenheid. Deze stijging behoort tot de hoogste in Europa. Grafiek 1.1 laat zien dat mede dankzij het sinds 1982 gevoerde beleid de werkgelegenheid, na vele jaren van achteruitgang, continu is gestegen. De groei van de werkgelegenheid blijkt telkens hoger te zijn geweest dan aanvankelijk werd verwacht. Reeds in 1988 zal de werkgelegenheid in arbeidsjaren het niveau dat in het regeeraccoord voor 1990 werd beoogd, met ruim 20 000 overtreffen. Dat desondanks de daling van de werkloosheid tegenvalt, heeft oorzaken waarop later wordt ingegaan.

Meer arbeidsjaren in 1988 dan regeerakkoord voor 1990 verwachtte

Voortzetten beleid wenselijk

Er is dus alle reden om het kabinetsbeleid krachtig voort te zetten. Nu de economie gestaag groeit moet niet geaarzeld worden de overheidsfinanciën verder op orde te brengen en voort te gaan met structurele aanpassing van de economie. Met name nu de Europese integratie in een versnelling raakt, is het van belang dat de collectieve lastendruk in Nederland niet te zeer afwijkt van die in het (concurrerende) buitenland. Het kabinet doet daarom voorstellen die leiden tot een verdere verlaging van de belastingtarieven, zonder dat de doelstelling van het financieringstekort erdoor in gevaar wordt gebracht. Vermoedelijk kan daardoor stabilisatie van de collectieve lastendruk in 1990 ten opzichte van het jaar 1986 worden bereikt.

Macro-economische kerngegevens

De voorspoedige ontwikkeling van de economie blijkt uit enkele macro-economische kerngegevens, die in tabel 1.1 zijn samengevat. Wel moet hierbij worden opgemerkt dat er vaak een belangrijk verschil is tussen de prognoses en de uiteindelijke realisaties. Een indicatie van dit verschil kan worden ontleend aan de gemiddelde absolute voorspelfout die is opgenomen in de laatste kolom van tabel 1.1.

Tabel 1.1. Enkele macro-economische kerngegevens

	1987	1988	1989	gemiddelde absolute voorspelfout in afgelopen 5 jaar
	(procentuele mutaties)			
Volumemutaties				
Reëel nationaal inkomen	½	1¾	3	1½
Particuliere consumptie	3	1½	2½	1
Investeringen	1¾	3½	5	4½
Goederenuitvoer (exclusief energie)	4½	7¾	5	1½
Prijsmutaties				
Particuliere consumptie	– ½	1	1	1½

Bron: Centraal Planbureau

Risico's

Alhoewel de economische groei in Nederland zich gunstig blijkt te ontwikkelen, zijn er risico's en onzekerheden voor de voortzetting van deze groei aanwezig. Deze liggen vooral in de ontwikkelingen in het buitenland. Allereerst leiden de voortdurende betalingsbalansonevenwichtigheden tussen de Verenigde Staten, Japan en Europa tot toenemende onzekerheid omtrent de financierbaarheid van de tekorten met particulier kapitaal. De Verenigde Staten is thans het grootste schuldenland ter wereld en Japan is de grootste kapitaalverstrekker ter wereld. Binnen de EG blijken de saldi van de lopende rekening eerder te divergeren dan te convergeren.

Betalingsbalansonevenwichtigheden

Inflatie

Een tweede risico is gelegen in een internationale tendens van prijsstijging. De prijzen van de grondstoffen, uitgedrukt in dollars, zijn fors gestegen. Hier is sprake van een herstel, na een periode van gemiddeld dalende grondstoffenprijzen. De stijging zette al in 1986 in, doch heeft zich in Europa door de depreciatie van de dollar – van circa 2,50 tot onder de 2 gulden – aanvankelijk niet vertaald naar de in nationale valuta uitgedrukte prijzen. De stijging van de grondstoffenprijzen doet zich nu, bij het recente herstel van de dollar, sterk voelen, zodat een inflatoire tendens internationaal merkbaar wordt. In landen waar de capaciteitsgrenzen van de industrie worden bereikt, zal de neiging bestaan prijsimpulsen sneller door te geven in de afzetprijzen, waarvan een versterkte invloed op de prijsstijging kan uitgaan. Inflatieverwachtingen kunnen de (internationale) rente doen stijgen en kunnen de onzekerheden op de valutamarkten doen toenemen. Dit betekent een bedreiging voor een stabiele economische groei, ook van de wereldhandel.

Noodzaak tot kostenmatiging

De goede vooruitzichten van de Nederlandse economie kunnen alleen worden gerealiseerd wanneer de algemene (loon)kostenontwikkeling gematigd blijft. Dit is niet alleen van belang voor onze concurrentiekracht maar ook voor de overheidsfinanciën. Overigens blijft naar verwachting de inflatie in Nederland, mede in samenhang met het voorgenomen beleid, beperkt.

Belastingen

Belastingopbrengsten

De belastingopbrengsten hebben zich sinds 1982 in een opgaande trend bewogen. Grafiek 1.2 geeft daarvan een overzicht. Naast belastingmaatregelen en extra opbrengsten uit hoofde van de bestrijding van misbruik en oneigenlijk gebruik heeft de groeiende economie duidelijk een gunstige invloed gehad op de belastingopbrengsten. In het dieptepunt van de economische recessie daalde de werkgelegenheid en was nauwelijks sprake van enige reële bestedingsgroei. Sinds 1984 is sprake van een duidelijk herstel, met gunstige gevolgen voor de belastingopbrengsten.

Meevallende economische groei

De meevallende economische groei wordt vooral duidelijk als de niveaus van het nationaal inkomen in verschillende ramingsperioden worden vergeleken. Zo is het thans verwachte niveau van het nationaal inkomen voor 1989 circa 15 miljard hoger dan het niveau dat in 1986 bij de meerjarencijferbrief voor 1989 nog werd geraamd. Het zal duidelijk zijn dat zo'n macro-economische bijstelling invloed heeft op de omvang van de belastingopbrengsten.

In bijlage 3 wordt verder ingegaan op het karakter van de belastingmeevallers. De conclusie die uit deze bijlage naar voren komt is dat de afwijkingen tussen realisaties en prognoses, behoudens de invloed van macro-economische factoren, niet eenzijdig worden vertekend in de zin van een kennelijk systematische afwijking in de ene of in de andere richting. Bijstellingen in de macro-economische prognoses van het Centraal Planbureau en de OESO en de herzieningen van de Nationale Rekeningen door het Centraal Bureau voor de Statistiek vormen de belangrijkste oorzaak van de meevallers sinds 1983.

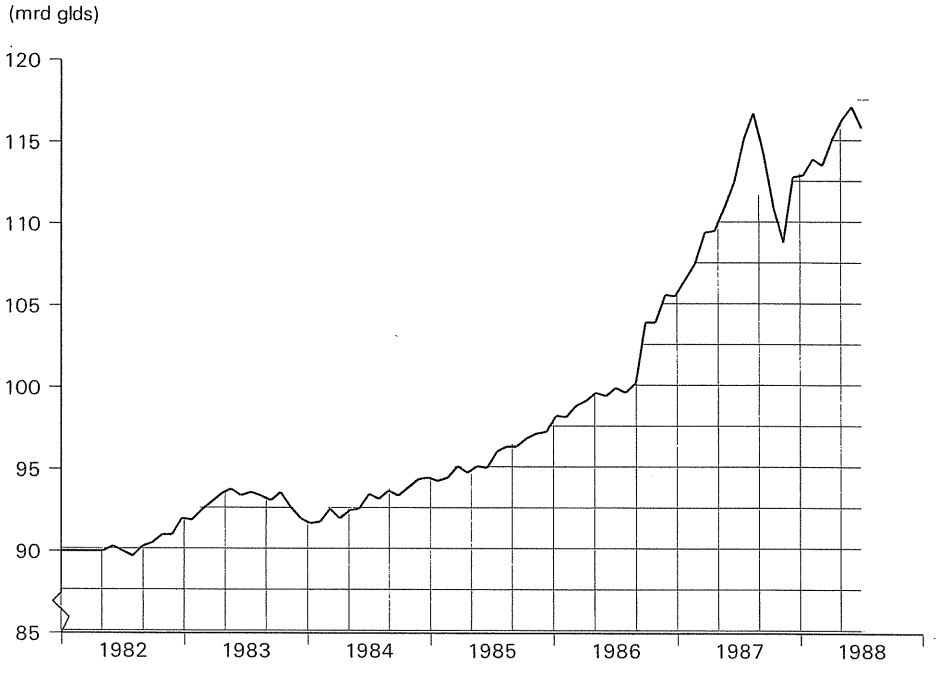
Nieuwe informatie leidt tot bijstelling belastingraming

Tussen de eerste begrotingsbespreking in het voorjaar en de finale besluitvorming in augustus komt van verschillende bronnen informatie beschikbaar die kan leiden tot bijstelling van de belastingraming. Zo komt eind juli het Centraal Bureau voor de Statistiek met de nieuwste gegevens over de Nationale Rekeningen en berekent het Centraal Planbureau vervolgens op basis van deze Nationale Rekeningen het macro-economisch beeld voor het begrotingsjaar. Naast de macro-economische grootheden speelt voor de belastingraming ook een rol het beloop van de kasontvangsten en van de belastingaanslagen. De

maandelijkse kasopbrengsten kunnen een indicatie geven dat de jaarprognoses eventueel moeten worden bijgesteld. Op grond van deze nieuwe informatie kan het beeld nog aanzienlijk veranderen. Zo bedroeg in mei 1988 de geraamde belastingmeevaller voor 1989 ten opzichte van de ramingen voor de Paasbrief (besluitvorming voorjaar 1988) 2,8 miljard. Op grond van nieuwe informatie kon in augustus deze meevaller – inclusief de doorwerkingseffecten van de voorgenomen BTW-verlaging – worden bijgesteld tot 6,2 miljard.

Ten opzichte van de belastingraming van de meerjarencijferbrief (najaar 1986) bedraagt de totale belastingmeevaller in 1989 11,4 miljard.

Grafiek 1.2. Belastingopbrengsten Rijk;
voortschrijdende 12-maands totalen in miljarden guldens

Overheidsfinanciën

In 1986 en 1987: daling aardgasbaten

In 1986 en 1987 heeft de Rijksbegroting met ernstige tegenslagen te kampen gehad door de aanzienlijke terugval van de aardgasbaten. Deze liepen terug van 23 miljard in 1985 tot 7,4 miljard in 1988; een reductie ter grootte van 4% van het nationaal inkomen. Het heeft aanzienlijke inspanningen gekost om de hierdoor veroorzaakte stijging van het financieringstekort te beperken. Voor 1989 wordt een stabilisatie verwacht van de gasopbrengsten op 7,4 miljard.

Hoge belastingopbrengsten door macro-economische ontwikkeling ...

Deze tegenslagen zijn nu opgevangen. De macro-economische ontwikkeling – en met name de stijging van het nationaal inkomen en van de werkgelegenheid – leidt tot hogere belastingontvangsten. Daarentegen zijn er ook macro-economische factoren die de overheidsfinanciën negatief beïnvloeden. Doordat de rente hoger is dan bij het regeeraccoord werd aangenomen, vallen de rentelasten tegen. Ook zal de aantrekkende inflatie hogere nominale uitgaven tot gevolg hebben. De ondanks een gunstige ontwikkeling van de werkgelegenheid verwachte tegenvallende werkloosheid – die vooral kan worden toegeschreven aan een hoger arbeidsaanbod, een vertraagde invoering van specifieke werkgelegenheidsmaatregelen en een achterbljvende toeneming van de deeltijdbanen – leidt eveneens tot hogere uitgaven.

... maar ook uitgavenoverschrijdingen

De tegenvallers die zich in 1989 ten opzichte van de meerjarencijferbrief voordoen, kunnen voor een groot deel worden toegeschreven aan bepaalde in het regeeraccoord te optimistisch geraamde macro-economische factoren: hogere werkloosheid, hogere prijsstijgingen, hogere rentevoet, lagere dollarkoers en lagere olieprijs. Het zijn juist deze factoren, die in het regeeraccoord te optimistisch blijken te zijn ingezet en die de bedreigingen en onzekerheden van de rijksbegroting vormen, waarvoor onder andere in de Miljoenennota 1987 reeds gewaarschuwd is.

Structurele verbeteringen

De economische situatie maakt het thans mogelijk noodzakelijke structurele verbeteringen in de overheidsfinanciën aan te brengen.

Het kabinet heeft op drie terreinen besluiten genomen die de structuur van de overheidsfinanciën en van de economie zullen verbeteren.

Omzetten WIR in lastenverlichting

Ten eerste zijn in het voorjaar 1988 besluiten genomen omtrent het op nul stellen van de WIR-basispremie, het verlagen van de vennootschapsbelasting en het laten vervallen van de AKW-premies voor de werkgevers. Deze besluiten vloeiden enerzijds voort uit de noodzaak aansluiting te vinden bij de internationale tendens in de richting van verlaging van de tarieven van de belasting op winstinkomen. Anderzijds speelde de gebleken ontwikkeling van de WIR-uitgaven een belangrijke rol. Voorts maakte het herstel van de winstgevendheid en de solvabiliteit van de bedrijven als gevolg van de gunstige economische ontwikkelingen en van de voortgezette loonkostenmatiging de WIR-basispremie niet langer noodzakelijk.

Uitgangspunt bij de afschaffing van de WIR was, dat het structurele bedrag dat voor WIR-premies was uitgetrokken, zou worden omgezet in andere vormen van lastenverlichting voor het bedrijfsleven, aangevuld met extra middelen voor scholing. Deze lastenverlichting bestaat uit twee delen. Enerzijds wordt het tarief van de vennootschapsbelasting teruggebracht tot 35% en tot 40% voor het gedeelte van de winst onder 250 000 gulden; hierdoor komt het tarief van de Vpb meer in lijn met dat in het buitenland. Anderzijds worden de loonkosten verlaagd doordat het Rijk de AKW-premies volledig voor zijn rekening neemt. Dit zal de algemene loonkosten beperken en daarmee de werkgelegenheid direct ten goede komen. Op deze wijze is het mogelijk zowel de collectieve lasten als de collectieve uitgaven te verminderen. Een te groot deel van het nationaal inkomen wordt nu nog herverdeeld door de collectieve sector (het zogeheten «rondpompen» van geld). De verstrekte overdrachten en subsidies en de ter financiering daarvan benodigde collectieve lasten hebben per saldo een nadelig effect op de economische groei en daardoor op de werkgelegenheid. De noodzaak om de collectieve lasten en uitgaven gelijktijdig te verlagen – de zogeheten balansverkorting – wordt nu in brede laag erkend. Gewezen zij op het «Advies sociaal-economisch beleid op middellange termijn 1988–1992» van de Sociaal Economische Raad. De besluitvorming van voorjaar 1988 met betrekking tot de WIR-operatie moet als eerste stap tot balansverkorting worden gezien.

Balansverkorting

Ramingstechnisch is uitgegaan van 15 november 1988 als ingangsdatum voor de verlaging van het Vpb-tarief.

Rekening houdend met het totaal beeld ter zake van de doelstellingen op het punt van koopkracht, financieringstekort en begrotingsdiscipline en de reeds omvangrijke fiscale lastenverlichting in de sfeer van de BTW is – mede in aanmerking nemend de niet-onaanzienlijke tegenvallers bij de afwikkeling van het oude WIR-regime – besloten tot een beperkte premieverschuiving van 0,2%-punt in de AWF-premie in 1989 en 1990 ten gunste van werknemers. In feite dus ten gunste van de koopkracht en ten laste van werkgevers. Het kabinet heeft besloten tot een beperkte

Verschuiving AWF-premie

premieverschuiving, opdat langs deze weg de arbeidskosten niet weer gaan stijgen. In die zin moet deze beperkte premieverschuiving gezien worden als onderdeel van dit totale beeld, dat voldoet aan de te stellen criteria ter ondersteuning van het economisch herstel.

Belastinghervorming

Ten tweede maakt het feit dat de overheidsfinanciën zich daadwerkelijk in de beoogde richting begeven het mogelijk om de belastinghervorming volgens de voorstellen van de Commissie-Oort gepaard te laten gaan met een aanzienlijke lastenverlichting. De regering zal binnenkort het wetsontwerp inzake de tarieven van de loon- en de inkomstenbelasting («Oort II») indienen. Deze belastinghervorming zal per januari 1990 worden ingevoerd. Invoering van de belastinghervorming zal samen gaan met een tariefverlaging in de loon- en inkomstenbelasting waarmee een bedrag is gemoeid van structureel 6,4 miljard gulden. Hier staat tegenover dat een aantal aftrekposten zullen worden afgeschaft en andere worden verminderd, zodat per saldo de structurele lastenverlichting in de loon- en inkomstenbelasting 4,1 miljard beloopt. Met de voorstellen wordt aangesloten bij de internationale tendens de belastingtarieven te verlagen en de aftrekposten te verminderen.

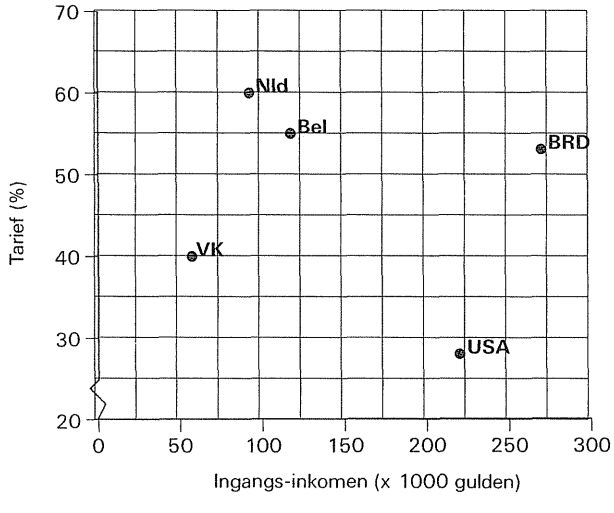
Lastenverlichting 3,1 miljard

Te zamen met de omzetting van de WIR in de Vpb-verlaging en de afschaffing van werkgeverspremies AKW zal per saldo een lastenverlichting ontstaan in 1990 en structureel van 3,1 miljard gulden, welke zal komen bovenop de lastenverlichting van 1989 (BTW).

Verdere daling belastingdruk wenselijk

Ondanks de voorgenomen belastinghervorming langs de lijnen van de Commissie-Oort zal de belastingdruk op inkomen nog altijd zeer hoog blijven. Een verdere daling is derhalve wenselijk. Met name is de marginale druk van belastingen en premies op inkomen in Nederland hoger dan in de meeste andere industrielanden. Het toptarief van de loon- en inkomstenbelasting blijft in Nederland, zoals grafiek 1.3 laat zien, in vergelijking met het relevante buitenland hoog. Ook na de belastinghervorming. Hierbij moet tevens worden opgemerkt dat het toptarief in Nederland reeds bij een relatief laag inkomen ingaat. Weliswaar wordt het toptarief in het Verenigd Koninkrijk nog eerder bereikt, maar in dat land is het toptarief slechts 40%.

Grafiek 1.3. Diagram van ingangs-inkomen en tarief van de hoogste schijf van de loon- en inkomstenbelasting na de belastinghervorming in 1990[1]

[1] situatie na de voorgestelde belastinghervorming in 1990

Hervorming gezondheidszorg

De derde structurele maatregel waartoe het kabinet heeft besloten is de hervorming van de gezondheidszorg volgens de lijnen uiteengezet in het rapport van de commissie-Dekker. Hiermee wordt beoogd de marktwerking in de gezondheidszorg te verbeteren, de stijging van de medische consumptie per hoofd te beperken en daardoor het kostenniveau te verlagen. In 1989 zal een eerste stap ter invoering hiervan worden gezet. De premies van ziekenfondsverzekerden zullen een nominale component gaan bevatten en bepaalde voorzieningen zullen worden overgeheveld van de Rijksbegroting, het ziekenfonds en de particuliere verzekering naar de AWBZ. Tevens zullen maatregelen genomen worden, die betrekking hebben op de contracteerplicht voor ziekenfondsen, budgettering van ziekenfondsen en herziening van de honoreringsstructuur van aanbieders van gezondheidszorg.

Verbetering infrastructuur

De versnelde eenwording van de Europese markt en de noodzaak het groeitempo van onze economie op peil te houden, alsmede de wat sterkere demografische ontwikkeling, zoals gemeld in de Vierde Nota Ruimtelijke Ordening, vergen een intensivering van de verbetering van de infrastructuur in ons land. Het gaat daarbij om de bereikbaarheid van de Randstad en het wegnemen van andere knelpunten in het verkeer en vervoer.

Het overleg over invulling en financiering van het bereikbaarheidsplan voor de Randstad is nog niet geheel afgerond. Het kabinet gaat ervan uit, dat ten behoeve van dit plan – in goed overleg – de lagere overheden en derden pro tanto hun aandeel leveren en dat de voorgenomen samenwerking met particuliere investeerders – public private-partnership – daadwerkelijk tot stand komt. Deze samenwerkingsovereenkomsten zullen het risico van de exploitatie en financiering van infrastructuurprojecten bij de investeerders leggen.

Er worden thans verdere plannen uitgewerkt ten einde met ingang van 1990 het activiteitenniveau ten aanzien van de infrastructuur te kunnen uitbreiden. Een plan voor de oplossing van de mobiliteitsbehoefte voor de lange termijn (tot 2010), komt aan de orde in de nota «Verkeer en Vervoer», die in het najaar 1988 zal worden uitgebracht. Het kabinet heeft besloten voor de financiering van de totale infrastructurele problematiek, met name voor de verkeers- en vervoerssector, met ingang van 1990 een extra bedrag van 400 miljoen per jaar uit te trekken. Deze intensivering van de verbetering van de infrastructuur kan nu gerealiseerd worden met inachtneming van de doelstellingen voor financieringstekort en lastendruk.

De begroting 1989

Rijksuitgaven globaal constant

In januari 1988 heeft het kabinet afspraken gemaakt ter verbetering van de budgetdiscipline met als doel een betere beheersing van de overheidsuitgaven. In relatie tot de optredende uitgavenoverschrijdingen is besloten tot ombuigingen en tekortbeperkende maatregelen van 2 miljard in 1989 ten gunste van de rijksbegroting. De resterende uitgavenoverschrijding in 1989 ten opzichte van het meerjarencijferbeeld in de Miljoenennota 1988 is, afgezien van louter nominale componenten en de afwikkeling van de WIR, beperkt. Het kabinet heeft, binnen de doelstellingen ten aanzien van financieringstekort en collectieve lastendruk, besloten tot beleidsintensiveringen van 1,6 miljard in 1989. Als gevolg van deze besluiten resulteert grosso modo een nominaal constant rijksuitgavenniveau in 1989 ten opzichte van het niveau in 1988.

Belastingmeevallers

Ten opzichte van de ramingen ten behoeve van de besluitvorming voorjaar 1988 vallen de belastingontvangsten in 1989 met 6,2 miljard mee. Ten opzichte van de meerjarencijferbrief bedraagt de meevaller

11,4 miljard. Deze meevaller is voor 6,1 miljard aangewend om het financieringstekort in 1989 op 6% van het nationaal inkomen te brengen, conform de afgesproken doelstelling. Hierin zijn mede begrepen intensiveringen op het gebied van specifiek arbeidsmarktbeleid en de infrastructuur ten bedrage van totaal 100 mln in 1989 en 800 mln in 1990[1]. Er blijft dan in 1989 5,3 miljard over om de belastingdruk te verlagen. De aanwending bestaat voor 1,1 miljard uit de doorwerking van de verlaging van de tarieven in de loon- en inkomstenbelasting uit 1988 en voor 1,6 miljard uit de lastenvermindering die voortvloeit uit het pakket lastenverlichting en -verschuiving uit de Paasbrief (in 1990 3,1 miljard, zie tabel 2.1.1), waarna 2,6 miljard overblijft voor verdere fiscale lastenverlichting in 1989.

Het ziet er naar uit dat de doelstelling voor 1990, een maximaal tekort van 5¼% van het nationaal inkomen, te realiseren is. Voorwaarde daartoe is wel dat de uitgaven strikt binnen het kader van de thans geldende meerjarencijfers worden gehouden.

Verlaging BTW-tarieven

De verdere fiscale lastenverlichting in 1989 zal bestaan uit een verlaging van de BTW-tarieven. Daarbij wordt het algemene BTW-tarief met ingang van 1 januari 1989 met 1,5%-punt verlaagd tot 18,5%. Tevens wordt – in afwijking van het nu in behandeling zijnde wetsvoorstel – afgezien van de verhoging van het verlaagde BTW-tarief van 6 naar 7%, welke verhoging noodzakelijk was ter budgettaire compensatie voor het overhevelen van voedings- en geneesmiddelen van het algemene naar het verlaagde tarief. Overigens zal deze overheveling wel doorgaan. Met deze twee maatregelen wordt een structurele verlichting van de belastingdruk bereikt van 3,1 miljard. Samen met de lastenverlichting die het gevolg is van de belastinghervorming in de loon- en inkomstenbelasting (Oort) en van de WIR/Vpb/AKW-omzetting, bedraagt de structurele verlichting 6,2 miljard (zie tabel 2.1.1).

De BTW-verlaging heeft tot gevolg dat de voor 1989 verwachte toenemende stijging van de prijzen wordt getemperd. Hierdoor wordt ook koopkrachtbehoud mogelijk en blijft voor 1990 tenminste stabilisatie van de collectieve lastendruk ten opzichte van 1986 binnen bereik. De koopkrachteffecten van verlaging van het algemene en het lage BTW-tarief komen gelijkelijk aan alle burgers ten goede. Het koopkrachteffect van 1,5%-punt verlaging van het algemene BTW-tarief bedraagt 0,75% en van de «verlaging» van 1 punt van het lage BTW-tarief 0,25%, beide op alle inkomensniveaus.

Het zou denkbaar zijn geweest om, naast de gekozen oplossing om in 1989 het geheel van de beschikbare middelen binnen de BTW aan te wenden, als alternatief – in aanvulling op een meer gematigde verlaging van het algemene tarief van de BTW – de laagste schijf van de loon- en inkomstenbelasting te verlagen. Een verlaging van de huidige 14%-schijf in 1989 impliceert echter dat de koopkrachtreparatie in 1990 bij de invoering van de voorstellen-Oort duurder zal uitvallen.

Een andere belangrijke overweging voor de verlaging van de BTW-tarieven is dat de werkgelegenheid zal toenemen en dat het informele circuit teruggedrongen kan worden. Met de voorgestelde verlaging wordt de BTW-verhoging van 1 oktober 1986, waartoe het kabinet destijds heeft moeten besluiten in het kader van de sterk gedaalde aardgasopbrengsten, ruimschoots ongedaan gemaakt. Desondanks liggen de BTW-tarieven nog steeds enigszins hoger dan enkele jaren geleden.

Verschil met buitenland kleiner

Een belangrijk argument voor de verlaging van het algemene BTW-tarief is voorts gelegen in de voorgenomen realisatie van de interne markt in de EG («1992»). Verkleining van het verschil tussen het in Nederland geldende algemene tarief en het aanmerkelijk lagere algemene tarief in enkele ons omringende landen is nodig om te voorkomen dat zich bij het tot stand komen van de interne markt een aanzienlijke handelsverlegging ten nadele van ons land zal voordoen. De door de Commissie terzake voorgestelde bandbreedte van 6%-punt voor het algemene tarief is naar het oordeel van het kabinet te groot om dergelijke verstoringen tussen buurlanden te voorkomen. Het verschil

[1] Daarnaast is voor specifiek arbeidsmarktbeleid (scholing) 250 mln beschikbaar gesteld (in 1989 125 mln).

tussen het Nederlandse en het Duitse algemene tarief van 20% respectievelijk 14% bedraagt nu 6%-punt. Met de voorgestelde verlaging wordt een eerste stap gezet in de richting van het verkleinen van het tariefverschil tot een aanvaardbaar niveau tussen de aangrenzende lidstaten. Ten aanzien van het verlaagde tarief is er gelet op de voorstellen van de Commissie ter zake geen noodzaak tot het (verder) terugbrengen daarvan. Tabel 1.2 geeft een beeld van de verschillen na de voorgestelde verlaging.

Tabel 1.2. BTW-tarieven in de lid-staten van de EG

land	tarieven				
	algemeen	tussen-tarief	verhoogd	verlaagd tarief	nul-tarief
BRD	14			7	
België	19	17	25	6	x
Denemarken	22				x
Frankrijk	18,6		28*; 33,3	5,5; 7	
Griekenland	18		36	3; 6	
Ierland	25			10	x
Italië	18		38	2; 9	x
Luxemburg	12			3; 6	
Nederland	18,5**			6	
Portugal	16		30	8	
Spanje	12		33	6	
Verenigd Koninkrijk	15				x

* voor auto's
** na de verlaging per 1 januari 1989

De verlaging van de BTW-tarieven noopt tot aanpassing van het zogeheten landbouwforfait in de BTW. Dit zal met 0,5%-punt worden verlaagd en worden gesteld op 4,9%. Daarmee wordt de ruimte 37,5 miljoen minder verlaagd dan rechtstreeks voortvloeit uit een verlaging van het algemene tarief met 1,5 en het verlaagde tarief met 1%-punt. Dit bedrag komt derhalve ten goede aan de landbouwsector.

Positieve koopkrachteffecten

In aanvulling op de fiscale maatregelen zullen positieve koopkrachteffecten resulteren uit de premieverlaging die mogelijk is door de gunstige vermogenspositie van een aantal sociale fondsen en voorts uit de premieverschuiving zoals hiervoor is vermeld.

Gunstige premievaststelling

In 1989 zal het kaseffect van de verlaging van de BTW-tarieven 2,6 miljard bedragen. Wanneer de voorgenomen vaststelling van de premies voor de centrale fondsen onder het lastendekkende niveau in de beschouwing wordt betrokken, komt de totale lastenverlichting in 1989 neer op circa 3,5 miljard. De gunstige premiestelling is mogelijk gemaakt door de sterke reservevorming in de recente jaren als gevolg van extra premie-ontvangsten. Deze meevallende ontvangsten zijn toe te schrijven aan de gunstige economische ontwikkeling. Intering op het vermogen in de sociale fondsen zal plaatsvinden in 1989 omdat de premies als gevolg van genoemde meevallers onder het lastendekkende niveau kunnen worden gebracht. De vaststelling van de premies in 1989 is zodanig dat gezien de vermogenspositie van de sociale fondsen ultimo 1989, ook in 1990 de premies onder het lastendekkende niveau kunnen worden gebracht. De lastenverlichting van in totaal circa 3,5 miljard staat los van de voorgenomen lastenverlichting die voortvloeit uit de WIR-omzeting (1,6 miljard in 1989) en van de voorstellen van het kabinet om de belastinghervorming in 1990 te realiseren (samen met WIR-omzetting 3,1 miljard in 1990). Deze laatste cumuleert met de lastenverlichting in 1989.

Inflatiecorrectie ook in 1989

In 1989 zal evenals in de voorgaande jaren de inflatiecorrectie in de loon- en inkomstenbelasting conform de wettelijke bepalingen volledig

worden toegepast. Dit betekent dat de schijflengten met 0,3% worden verlengd.

Verhoging kinderbijslag

Het kabinet heeft daarnaast besloten om in 1989 de kinderbijslag – buiten de normale indixatie om – met gemiddeld 4% extra te verhogen. Deze verhoging volgt op de verhoging met 6% in 1988. Deze maatregel beoogt voor mensen met kinderen het koopkrachtverlies te beperken dat het gevolg is van het invoeren van de nominale component in de ziekenfondspremie in het kader van de voorstellen van de Commissie-Dekker. Er is 165 miljoen mee gemoeid. In verband met de verdere invoering van de plannen van de Commissie-Dekker bestaat het voornemen om ook in 1990 ter compensatie van het daardoor te lijden koopkrachtverlies tot een extra verhoging van de kinderbijslag over te gaan, van ruim 5%. Totaal zal daarmee de kinderbijslag in 1988, 1989 en 1990 met meer dan 16% zijn verhoogd. Tevens is besloten 150 miljoen uit te trekken voor de reparatie van het relatieve koopkrachtverlies van ambtenaren met een zogenoemde interimuitkering, dat het gevolg is van de eerste stap tot hervorming van de gezondheidszorg.

Stabilisatie koopkracht op minimumniveau

Naar verwachting zal door al deze maatregelen de koopkracht op minimum-niveau in 1989 kunnen worden gestabiliseerd. Het kabinet stelt voor om in 1989, conform het regeeraccoord, het minimumloon en de sociale uitkeringen, mede met het oog op de arbeidsmarktsituatie, te bevriezen.

Voor wat betreft de aanpassingen van het wettelijk minimumloon en de sociale uitkeringen, zal de regering een wetsontwerp beleidsmatige aanpassingen bij de Tweede Kamer indienen en voorstellen de Wet aanpassingsmechanismen in te trekken.

Arbeidsmarkt

Daling werkloosheid valt tegen, ondanks groei werkgelegenheid

Ondanks de groeiende werkgelegenheid blijft de daling van de werkloosheid over de periode 1987–1989 achter bij de prognose uit het regeerakkoord. Vertraging bij de invoering van specifieke arbeidsmarktmaatregelen, een sterker dan verwachte stijging van het arbeidsaanbod en een achterblijvende groei van het aantal deeltijdbanen zijn hiervan de oorzaak (zie tabel 1.3). De endogene werkgelegenheidsgroei is 26 000 arbeidsjaren groter dan in het regeerakkoord werd aangenomen (tabel 1.3 regel 2a). Het totaal van de werkgelegenheidsgroei en de arbeidsmarktmaatregelen komt echter in 1989 door de vertraagde invoering van de kabinetsplannen 5000 arbeidsjaren lager uit dan het regeerakkoord.

Tabel 1.3. Mutaties arbeidsaanbod, werkgelegenheid en werkloosheid volgens regeerakkoord en huidige inzichten (MEV 1989), gecumuleerd 1987–1989, (× 1 000 personen).

	Regeer-akkoord	MEV 1989	Verschil
1. Arbeidsaanbod			
a. exclusief maatregelen	170	243	73
b. maatregelen (VUT, scholing)	25	48	23
c. geregistreerd arbeidsaanbod	145	195	50
2. Werkgelegenheid (arbeidsjaren)			
a. exclusief maatregelen	90	116	26
b. maatregelen	50	19	– 31
c. totaal werkgelegenheid	140	135	– 5
3. Deeltijdbanen			
a. exclusief maatregelen	127	87	– 40
b. maatregelen	38	13	– 25
c. totaal	165	100	– 65
4. Werkloosheid (1c-2c-3c)			
– mutatie	– 160	– 40	+ 120
– stand	550	670	+ 120

Bron: Centraal Planbureau

Feitelijke werkloosheid in 1989: 450 000 personen

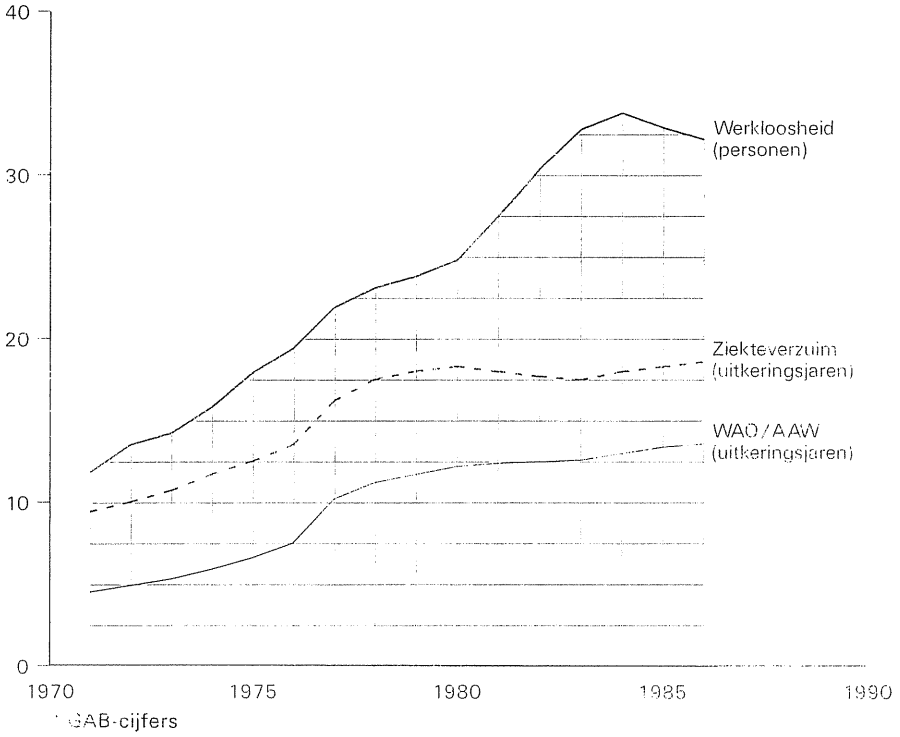
Volgens metingen van het Centraal Bureau voor de Statistiek bedraagt de werkloosheid in 1989 430 000 à 455 000 personen. Dit is ongeveer een derde lager dan het aantal personen dat zich als werkloos bij de arbeidsbureaus (GAB) heeft laten registreren. Dit cijfer komt voor 1989 uit op 670 000 personen. Beide cijfers zijn gebaseerd op dezelfde definitie: uit het verschil blijkt de bestandsvervuiling van de GAB-cijfers. Dit stelt de werkloosheidsdoelstelling in een ander licht: vanaf een lager niveau is het immers moeilijker de werkloosheid met 200 000 personen terug te dringen. Ook de aard van de werkloosheid is weerbarstiger dan tot voor enkele jaren werd aangenomen: zo blijkt uit een analyse van het Centraal Planbureau van 1988 dat de geregistreerde werkloosheid (volgens de GAB-cijfers) voor circa de helft uit personen bestaat van wie de kwalificaties niet aansluiten op de vraag naar arbeid.

Hoge inactiviteit

De werkloosheid wordt nog overtroffen door de inactiviteit wegens ziekte of arbeidsongeschiktheid (zie grafiek 1.4). Bij elkaar neemt ongeveer één derde van de beroepsbevolking door deze oorzaken niet deel aan het arbeidsproces hetgeen hoge sociale en economische kosten met zich meebrengt. Nederland neemt internationaal hierin een uitzonderingspositie in. De hoge lasten van de inactiviteit die drukken op de werkenden beïnvloeden zelf de werkgelegenheid weer negatief. Voorts belasten zij het overheidsbudget. Voorzover deze lasten niet direct op de rijksbegroting tot uitdrukking komen leiden zij immers tot hogere sociale premies. Deze leiden tot een derving van belastingopbrengsten, tot hogere werkgeverspremies voor de overheid zelf als werkgever en tot hogere uitgaven of lagere inkomsten voor zover de negatieve koopkrachteffecten van de premieverhogingen via fiscale reparatie zouden worden gecompenseerd. Het overheidsbudget ondervindt dus zowel langs directe als indirecte weg de last van hogere premies. Om deze kosten te drukken en mede wegens de vergrijzing van de bevolking is een grotere inschakeling van het potentiële arbeidsaanbod noodzakelijk. Met name de voortgaande stijging van het aantal arbeidsongeschikten baart in dit verband zorgen. In overleg met de sociale partners zal het kabinet op korte termijn bezien welke maatregelen het kortdurend en het langdurig verzuim kunnen verminderen.

Het hieruit voortvloeiende arbeidsaanbod noopt tot nog grotere werkgelegenheidsgroei.

Grafiek 1.4. Arbeidsongeschiktheid, ziekteverzuim en werkloosheid[1] in procenten van de beroeps-bevolking (arbeidsjaren)

[1] GAB-cijfers

Bron: CPB, Ministerie van Sociale Zaken en Werkgelegenheid

Lastenvermindering en tekortreductie van belang voor werkgelegenheid

Bestrijding van de werkloosheid, als hoofddoelstelling van het kabinetsbeleid, vereist in de eerste plaats een voortzetting van het beleid gericht op tekortreductie en lastenvermindering. Dit schept goede condities voor loonkostenmatiging en een bevredigende winstontwikkeling van bedrijven. Dit beleid is van grote betekenis voor de werkgelegenheid: sinds 1984 neemt de werkgelegenheid inclusief de ramingen voor 1989 toe met bijna 300 000 arbeidsjaren respectievelijk 480 000 personen. Gunstig is voorts dat voor 1989 wordt verwacht dat de loonkosten per eenheid produkt in ons land minder stijgen dan in het buitenland, mede door de maatregelen in de fiscale sfeer.

Aanvullende maatregelen

Gezien het structurele karakter van de werkloosheid wordt het algemene beleid aangevuld met maatregelen die specifiek op de positie van lageropgeleiden c.q. -betaalden zijn gericht. Een geïntensiveerde inspanning op het gebied van het arbeidsmarktbeleid vloeit daaruit logisch voort. In overleg met de sociale partners in het Centrale Bestuur voor de Arbeidsvoorziening dienen scholingsplannen te worden opgesteld ter invulling van de 250 miljoen aan extra scholingsgelden waartoe in het kader van de WIR-omzetting in het voorjaar van 1988 is besloten. Bestaande loonkostensubsidies worden geharmoniseerd in één regeling conform de methodiek Vermeend/Moor, waarbij tevens de doelgroep wordt uitgebreid tot personen met een werkloosheidsduur langer dan twee jaar. Verder is een snelle invoering van het Jeugdwerkgarantieplan zonder verdere vertragingen noodzakelijk. Om een passende reactie te kunnen geven op de uitkomsten van de reeds aangevangen heroriënteringsgesprekken is 100 miljoen extra in 1989 beschikbaar gesteld ten behoeve van additionele scholingsactiviteiten en de creatie van werkervaringsplaatsen in de collectieve sector. In overleg met de sociale partners zal worden bezien hoe deze inspanning kan worden gespreid over de collectieve sector en de marktsector, waarbij voor deze laatste aanvaardbare vormen dienen te worden gevonden. Een dergelijke intensivering acht het kabinet nodig teneinde een groter deel van de beroepsbevolking daadwerkelijk deel te laten nemen aan het arbeidsproces. Het moet daarbij gaan om een structuurversterking van de arbeidsmarkt.

Overleg met sociale partners

In nauw overleg met werkgevers en werknemers zal ook voor 1990 een verdere uitwerking aan dit pakket gegeven moeten worden, waarbij naast een extra inzet van budgettaire middelen van 400 miljoen (bruto) ook elementen als eventuele maatregelen in de sfeer van de creatie van werkervaringsplaatsen in de marktsector, een verscherpt sanctiebeleid en maatregelen op het terrein van het minimumloon aan de orde zullen komen. Met dit beleid acht het kabinet zich gelegitimeerd werkgevers en werknemers te blijven aanspreken op hun verantwoordelijkheden èn waar het betreft de ontwikkeling van de arbeidskosten èn waar het gaat om de werkgelegenheid en werkloosheid.

Het financieringstekort

Financieringstekort 6%

Bij de geschetste ontwikkelingen aan de uitgaven- en inkomstenkant komt het financieringstekort van het Rijk in 1989 uit op 6% van het netto nationaal inkomen, hetgeen overeenkomt met het afgesproken tijdpad. Hiermee wordt opnieuw een belangrijke en noodzakelijke stap gezet op weg naar evenwichtige overheidsfinanciën, zij het dat internationaal bezien Nederland hier nog achterloopt. In de meeste andere landen is de tekortreductie sneller verlopen. Dit lijkt niet tot scherpe repercussies voor het economische herstel in die landen te hebben geleid. Tekortreductie leidt tot herstel van vertrouwen, gezondere financiële verhoudingen en vergroting van de dynamiek in de economie. Uitstel van tekortreductie betekent uitstel van noodzakelijke aanpassingen in de economie.

Tabel 1.4. Mutatie vorderingensaldo van de overheid, groei van het BNP/BBP en van de particuliere investeringen in enkele OESO-landen, 1982–1988

	Mutatie vorderingensaldo in % BBP/BNP	Vorderingensaldo niveau 1988 in % BBP/BNP	Gecumuleerde procentuele groei particuliere investeringen	Gecumuleerde procentuele groei BBP/BNP
Denemarken	– 10,7	1,6	49,8	16,3
Zweden	– 9,3	3,0	30,1	15,6
Japan	– 3,3	– 0,2	46,4	27,2
Verenigd Koninkrijk	– 1,6	– 0,8	44,0	22,4
België	– 4,1	– 7,2	24,1	11,1
Nederland	– 1,2	– 5,9	27,0	12,0
Bondsrepubliek Duitsland	– 0,7	– 2,6	8,9	12,7

Bron: OESO

Rijk leent voor consumptieve uitgaven

In Nederland worden de door het Rijk op de kapitaalmarkt aangetrokken middelen grotendeels gebruikt ter financiering van consumptieve en overdrachtsuitgaven (zie tabel 1.5)[1]. Het oplopende financieringstekort van het Rijk in de jaren zeventig is gepaard gegaan met een omslag bij de consumptieve- en overdrachtsuitgaven en -ontvangsten van een overschot naar een fiks tekort. Tegenover de toegenomen rentebetalingen staan in dit geval geen toekomstige baten voor de maatschappij als geheel. Lasten worden naar de toekomst doorgeschoven, omdat de stijgende rente-uitgaven andere overheidsuitgaven verdringen of tot stijgende belastingen leiden. Het gevolg is een uitholling van het toekomstige groeipotentieel, hetgeen extra bezwaarlijk is omdat dit door de vergrijzing toch al onder druk staat. Verdere vermindering van het financieringstekort en een verschuiving in de samenstelling van de collectieve uitgaven ten gunste van investeringsuitgaven zijn nodig om dit proces te keren.

Tabel 1.5. Financieringssaldo, saldo kapitaaluitgaven en -ontvangsten en saldo consumptieve- en overdrachtsuitgaven en -ontvangsten van het Rijk; in procenten van het nationaal inkomen

	1960	1970	1975	1980	1985	1989[3]
1. Financieringssaldo[1]	0,5	– 1,2	– 3,1	– 4,4	– 6,5	– 5,5
2. Netto investeringen	– 1,0	– 1,4	– 1,0	– 0,8	– 0,6	– 0,5
3. Netto kredieten[2]	– 1,6	– 2,2	– 1,6	– 1,9	– 1,5	– 0,2
4. Saldo kapitaaluitgaven en -ontvangsten	– 2,6	– 3,6	– 2,6	– 2,7	– 2,1	– 0,7
5. Saldo consumptieve en overdrachtsuitgaven en -ontvangsten (1–4)	3,1	2,4	– 0,5	– 1,7	– 4,4	– 4,8

Bron: CBS, CPB.
[1] exclusief vervroegde aflossing woningwetleningen en exclusief debudgetteringen
[2] exclusief vervroegde aflossing van woningwetleningen
[3] raming

[1] Bedacht zij dat de netto investeringen verkregen zijn door van de bruto investeringen de afschrijvingen uit de nationale rekeningen af te trekken. Bij het aanhouden van bedrijfseconomische criteria zijn de afschrijvingen echter aanmerkelijk hoger, hetgeen zou leiden tot een geringer tekort bij de kapitaaluitgaven en een navenant groter tekort bij de consumptieve en overdrachtsuitgaven.

Staatsschuld

Staatsschuld neemt toe

Ongeacht de omvang leidt ieder financieringstekort tot een toeneming van de staatsschuld. Voor elk financieringstekort moet immers geleend worden op de kapitaalmarkt. Zo ontstaat nieuwe staatsschuld die wordt toegevoegd aan de bestaande schuld. Alleen bij een financieringsoverschot – zoals zich dat nu voordoet in bijvoorbeeld Zweden, Denemarken,

het Verenigd Koninkrijk, Zwitserland en Australië – zou ruimte ontstaan voor per saldo aflossing van staatsschuld.

Nederlandse overheidsschuld stijgt snel

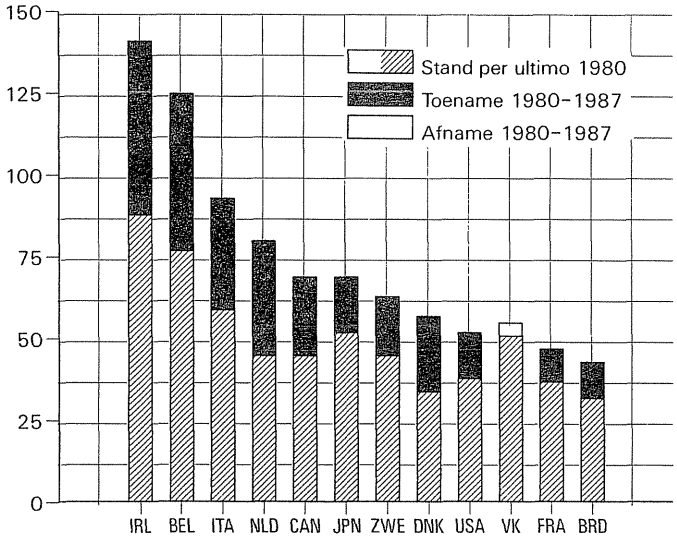
Als gevolg van het omvangrijke financieringstekort van het Rijk is in Nederland het tekort van de totale overheid zeer hoog. Hierdoor behoort Nederland tot de landen met de tot nu toe snelst stijgende overheidsschuld, zoals grafiek 1.5 laat zien. De overheidsschuld is nu opgelopen tot ruim 80% van het bruto nationaal produkt.

Hoge rentelasten

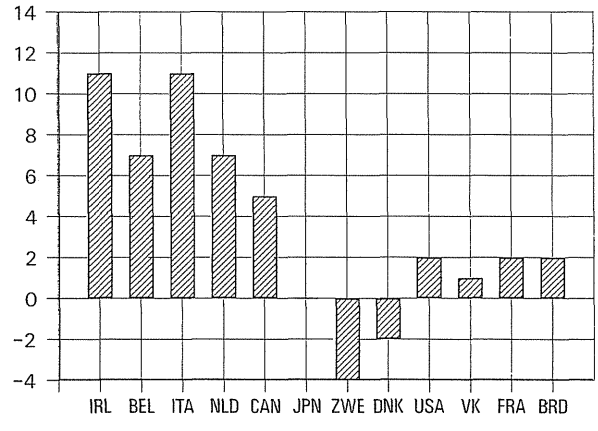
Als uitvloeisel hiervan bedragen de rente-uitgaven van het Rijk nu al circa 22 miljard of 5½% van het nationaal inkomen. Zij zijn na de onderwijsuitgaven de grootste uitgavencategorie. Bij de technische veronderstelling van een na 1990 gelijkblijvend tekort van 5¼% van het nationaal inkomen en een rente van 6,5% zouden de rente-uitgaven in absolute zin sterk toenemen: van 23 miljard in 1990 tot 46 miljard in 2005. Ook in procenten van het nationaal inkomen nemen de rentelasten verder toe. Andere overheidsuitgaven worden in toenemende mate verdrongen. Zoals grafiek 1.6 illustreert, heeft de tot en met 1983 voortdurende tekortvergroting alleen op korte termijn ruimte geschapen voor de overige uitgaven. Op langere termijn soupeert de daaruit voortvloeiende stijging van de rentelasten deze ruimte echter volledig op. In 1990 zullen de rentelasten van het Rijk ongeveer even groot zijn als het financieringstekort.

Grafiek 1.5.

Bruto overheidsschuld per ultimo 1987
(in %-punt BNP)

Vorderingentekort in enkele OESO-landen, 1987
(in %-punt BNP)

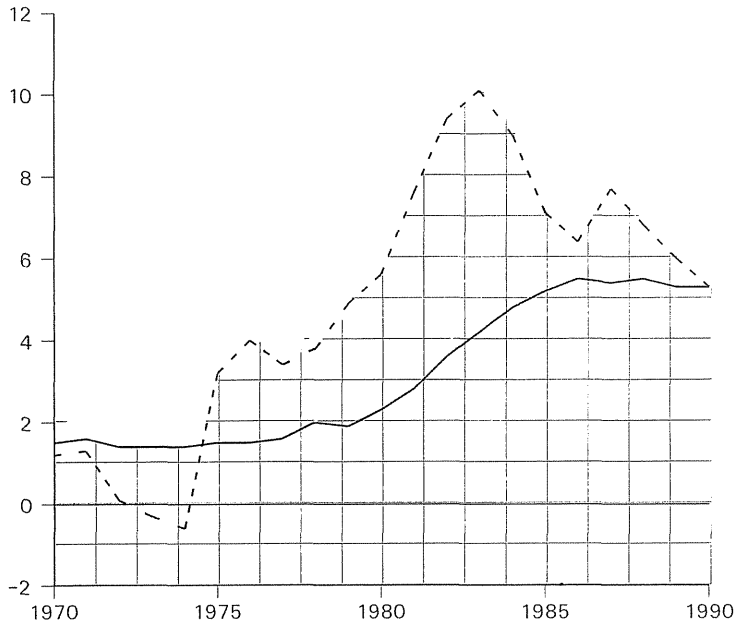

Bron: OESO

[1] Voor cijfers en toelichting zie tabel 3.9.7.

Grafiek 1.6. Financieringstekort en rentelasten van het Rijk;
in procenten van het nationaal inkomen

- - - financieringstekort, exclusief vervroegde aflossingen op woningwetleningen
—— rentelasten

Forse stijging financieringsbehoefte

Nog sterker dan de rente-uitgaven zullen de komende jaren de aflossingen toenemen. Naast de toegenomen staatsschuld is dit tevens een gevolg van de verkorting van de looptijden van staatsleningen die de afgelopen jaren mede onder invloed van de hoge financieringstekorten is opgetreden. Bij een gelijkblijvend financieringstekort zou de financieringsbehoefte – de optelsom van de aflossingen en het financieringstekort – toenemen van 42 miljard in 1988 tot 71 miljard in 1995 en tot 108 miljard nog weer 10 jaar later. Bij bedragen van een dergelijke omvang zal herfinanciering van de aflossingen op de kapitaalmarkt minder vanzelfsprekend zijn. Dit betekent in 1995 een uitgifte van nieuwe leningen ten bedrage van gemiddeld 6 miljard per maand tegenover 3,5 miljard nu. Om binnen- en buitenlandse beleggers ertoe over te halen deze sterke stijging van de staatsschuld te absorberen zullen aantrekkelijke condities moeten worden geboden, waaronder een voldoende hoge rentevergoeding. De kapitaalmarktliberalisatie, waartoe onlangs de EG-ministers van Financiën overeenstemming hebben bereikt, vergroot de gevoeligheid van het rentepeil op de Nederlandse kapitaalmarkt voor buitenlandse ontwikkelingen.

Risico's

Zonder verdere tekortreductie zou de voortgezette stijging van de staatsschuld tot grote risico's leiden met betrekking tot de kosten van financiering van toekomstige tekorten. De gevoeligheid van de overheidsuitgaven voor rentefluctuaties zou verder toenemen. De ontwikkelingen in deze kabinetsperiode illustreren de nadelige gevolgen. Het rentepeil ligt nu aanzienlijk hoger dan waarvan in het regeeraccoord is uitgegaan. Dientengevolge vallen de rente-uitgaven in 1989 met ruim 0,5 miljard tegen ten opzichte van de raming in de meerjarencijferbrief.

Een verdere terugdringing van het tekort na 1990 is dan ook noodzakelijk. De Studiegroep Begrotingsruimte zal omstreeks 1 januari 1989 mede over de wenselijke omvang van het financieringstekort rapporteren.

De Europese integratie

Europese markt: kansen

De interne Europese markt die ultimo 1992 tot stand moet komen, biedt zowel kansen als bedreigingen voor ons land. Onze economie mag zich niet uit de markt prijzen door een te hoog kostenniveau. Met name de hoge collectieve lasten, belastingen en premies, vormen nog een belemmering voor het bedrijfsleven om slagvaardig te reageren op de toenemende concurrentie op binnen- en buitenlandse markten. Ook uit dien hoofde is na 1990 een verdere reductie van het financieringstekort en de collectieve lastendruk tot internationaal meer gangbare niveaus noodzakelijk.

Tussen 1970 en 1983 is vrijwel de gehele groei van het reëel nationaal inkomen ten gunste gebracht van de collectieve sector. Sinds 1984 is hierin een kentering gekomen. In de komende jaren zal de groei van het nationaal inkomen vooral ten goede moeten komen aan de marktsector.

Aanpassingsvermogen vergroten

Het verdwijnen van de grenzen in het internationale economische verkeer zal een herallocatie van produktiefactoren op gang brengen, waardoor de produktie zich verplaatst naar de gebieden met de gunstigste produktieomstandigheden. Ook de Nederlandse economie zal hiermee te maken krijgen. Om niet alleen geconfronteerd te worden met de negatieve verschijnselen daarvan, maar ook met de positieve, moet het aanpassingsvermogen van onze economie worden vergroot door een betere werking van markten. Vanzelfsprekend is de arbeidsmarkt daarvan één van de belangrijkste. Het beleid gericht op structurele aanpassing moet daarom worden voortgezet.

Minder vrijheidsgraden voor nationaal beleid

Het verdwijnen van de grenzen houdt in dat het nationaal economisch beleid een aantal vrijheidsgraden verliest. Dat heeft zijn effect op het nationale monetaire beleid, het budgettaire en het fiscale beleid. Een bij andere landen uit de pas lopen leidt direkt tot corrigerende goederen- en kapitaalstromen en op den duur ook tot een ander vestigingsgedrag van personen en bedrijven. Nationale bestedingen en besparingen verdwijnen over de grenzen en omgekeerd. Het financieel-economisch beleid dient zich te oriënteren op vergroting van de economisch rendabele produktiecapaciteit. De concurrentiekracht van arbeid en kapitaal bepaalt in toenemende mate de nationale produktie-omvang. Nederland kan zich aan deze tendensen niet onttrekken: ook los van de Europese integratie is er immers sprake van een voortschrijdende internationalisatie van de wereldeconomie.

In Europa heeft deze toenemende interdependentie al geleid tot een vergaande monetaire samenwerking van een aantal EG-lidstaten in het EMS. De convergentie van monetair beleid en monetaire stabiliteit waartoe deze binnen Europa heeft geleid is van grote positieve invloed op handels- en investeringsstromen.

Interne markt per saldo gunstig

Bij een beleid gericht op het scheppen van goede condities voor produktie en investeren in Nederland, zal de totstandkoming van de interne markt per saldo gunstige effecten hebben voor onze economie. Zowel de financiële als de werkloosheidsdoelstellingen zullen daardoor naderbij kunnen worden gebracht.

Volharding

Zoals gezegd: de economie ontwikkelt zich voorspoedig.

De overheidsfinanciën liggen op de goede koers, hoewel nog een lange weg is te gaan. Het beleid heeft de afgelopen jaren bewezen een wezenlijke bijdrage te leveren aan de economische groei en zo aan de creatie van nieuwe arbeidsplaatsen. Na een voorzichtig begin in 1988 komt er ruimte om naast de noodzakelijke terugdringing van het financieringstekort een verdere, meer substantiële belastingverlaging in te zetten.

Het is zaak weerstand op te bouwen tegen de bedreigingen die vooral in de voortdurende internationale economische onevenwichtigheden zijn gelegen. Loonkostenmatiging en verder geleidelijke vermindering van de collectieve sector zijn daartoe noodzakelijk. Daarvoor is het ook belangrijk dat groeibelemmerende infrastructurele knelpunten worden weggenomen en de weerbarstige kernwerkloosheid in een nog meer geëigende vorm wordt aangevat.

Ogenschijnlijk geringe afwijkingen van het uitgezette beleid kunnen in de toekomst tot grote verstoringen leiden. De dreiging van de nog steeds uitdijende staatsschuld en van de nog steeds verder oplopende rentelasten is een reëel probleem dat in het verleden is ontstaan. Derhalve dient aan de begrotingsdiscipline zo strak mogelijk de hand te worden gehouden en blijft een verdere verlaging van de nog te hoge collectieve uitgavenquote nodig.

Het is zaak in een periode van economische opgang voor de overheidsfinanciën juist de kracht op te bouwen om te voorkomen dat bij zwaarder weer extra pijnlijke maatregelen genomen moeten worden. Voortgaan op de ingeslagen weg is derhalve noodzakelijk.

2. Begroting 1989

2.1. De hoofdlijnen van de begroting 1989

Inleiding

Substantiële belastingmeevallers

Gedurende de voorbereiding van de rijksbegroting 1989 deden zich ten opzichte van de meerjarencijferbrief[1] van 30 december 1986 enkele substantiële meevallers voor in de belastingontvangsten van in totaal 11,4 miljard, vooral als gevolg van een gunstiger macro-economische ontwikkeling dan eerder geraamd. Aan de uitgavenkant werd het kabinet echter geconfronteerd met een aantal overschrijdingen, waartegenover het in belangrijke mate compensaties heeft aangebracht. Weliswaar resteert er – afgezien van de louter nominale uitgavenoverschrijdingen als gevolg van een hogere inflatie dan ten tijde van het Regeerakkoord werd verwacht – per saldo in 1989 nog een overschrijding ten opzichte van de eerdere meerjarencijfers. Maar duidelijk is wel – in hoofdstuk 5 zal dit nog uitvoerig aan de orde komen – dat de lijn van aanscherping van de budgetdiscipline resultaten heeft, zij het dat verdere verbeteringen op dit punt nog mogelijk en noodzakelijk zijn. De resterende overschrijding is vooral toe te schrijven aan tegenvallers uit hoofde van macro-economische ontwikkelingen, aan een nieuwe tegenvaller bij de WIR-uitgaven en aan een aantal beleidsintensiveringen.

Uitgavenoverschrijdingen

Omvangrijke lastenverlichting

Bij het vaststellen van de maatregelen heeft het kabinet het oog gericht op de gehele resterende kabinetsperiode, dat wil zeggen inclusief de begroting 1990. Als resultaat van de uitgaven- en ontvangstenontwikkeling bleek het mogelijk om, binnen de budgettaire doelstellingen van het Regeerakkoord, ruimte te creëren voor een aantal substantiële lastenverlichtende maatregelen van in totaal 4,2 miljard in 1989 (exclusief de effecten van de premievaststelling); structureel bedraagt deze lastenverlichting 6,2 miljard. Tevens is ruimte gecreëerd voor extra uitgaven, waaronder uitgaven op het terrein van de versterking van de infrastructuur (0,4 miljard in 1990 en volgende jaren) en het werkgelegenheids- en scholingsbeleid (0,1 miljard in 1989; 0,4 miljard in 1990 en volgende jaren).

Additionele structuurversterkende uitgaven

Budgettaire doelstellingen regeerakkoord 1990 binnen bereik

Zoals opgemerkt is het kabinet erin geslaagd om deze maatregelen in te passen binnen de budgettaire doelstellingen van het Regeerakkoord. Het financieringstekort komt in 1989 met 6% NI precies uit op de beoogde waarde conform het tijdpad; voor 1990 ligt de normwaarde van het Regeerakkoord van 5¼% NI naar huidig, nog onvolledig, inzicht binnen bereik. De collectieve lastendruk komt in 1989 – gecorrigeerd voor een aantal bijzondere factoren – weliswaar enigszins boven de normwaarde van het Regeerakkoord uit (het niveau 1986), maar voor 1990 ligt stabilisatie binnen bereik, als gevolg van de lastenverlichtende maatregelen van 1989 en 1990. Deze uitkomsten zijn mogelijk doordat de collectieve uitgavenquote en de rijksuitgavenquote (het aandeel van de collectieve uitgaven respectievelijk de rijksuitgaven in het nationale inkomen) duidelijk blijven dalen. Zo wordt een daling geraamd van de collectieve uitgavenquote van 1988 op 1989 met 3,2%-punt; ten opzichte van 1987 ligt het niveau 1989 zelfs 5,0%-punt lager (gecorrigeerd voor enkele bijzondere factoren). Hieruit blijkt dat het kabinet belangrijke vorderingen maakt op de lange weg van de sanering van de overheidsfinanciën.

Fors dalende uitgavenquotes

[1] Brief over de meerjarencijfers, Tweede Kamer, zittingsjaar 1986/1987, nr. 19 700–39, 30 december 1986.

In het navolgende zal een overzicht worden gegeven van de maatregelen, die zijn getroffen in de begrotingsvoorbereiding 1989. Daaraan voorafgaand wordt kort het kader, waarbinnen deze begrotingsvoorbereiding heeft plaatsgevonden, geschetst.

Meerjarencijferbrief en Miljoenennota 1988

Startpunt begrotingsvoorbereiding 1989

De meerjarencijferbrief van 30 december 1986 bevatte een kwantitatieve uitwerking van de afspraken van het Regeerakkoord over het budgettaire beleid. Voor de reductie van het financieringstekort was een tijdpad overeengekomen dat impliceerde dat voor 1989 het financieringstekort ten hoogste 6% NI zou mogen bedragen. Ten aanzien van de collectieve lastendruk werd tenminste stabilisatie over de gehele kabinetsperiode overeengekomen. Voor 1989 impliceerde een en ander – reeds ten tijde van het Regeerakkoord zelf – ombuigingen ten opzichte van de toen actuele meerjarencijfers van 10,9 miljard (waarvan 6 miljard op de rijksbegroting in enge zin).

Bij het opstellen van de begroting 1988 werd het kabinet vervolgens geconfronteerd met forse uitgavenoverschrijdingen. Daarom besloot het kabinet tot een aanzienlijk pakket ombuigingen (2,6 miljard in 1988, structureel 3,9 miljard), additioneel aan de bij het Regeerakkoord afgesproken ombuigingen.

Voorjaarsbesluitvorming: Nota Financieel-Sociaal-Economisch Beleid[2]

Belastingmeevallers en uitgaventegenvallers

Het kabinet heeft zich in het voorjaar 1988 gebogen over de voortgang bij het bereiken van de doelstellingen van het Regeerakkoord. Ten aanzien van het budgettaire beleid waren de doelstellingen voor het financieringstekort en de collectieve lastendruk in het geding. Bij de rijksuitgaven deden zich toen overschrijdingen voor van 1,3 miljard voor 1989 (exclusief nominale uitgavenoverschrijdingen van 0,6 miljard)[3], aan de ontvangstenkant werden bij de belastingen voor 1989 meevallers geconstateerd van 5,2 miljard (inclusief doorwerking van de belastingmeevaller 1987)[4]. Daartegenover stond een tegenvaller in 1989 in de gasbaten van 1,1 miljard. Daarnaast was sprake van forse uitgavenoverschrijdingen in de sfeer van de sociale fondsen.

Additionele ombuigingen en tekortbeperkende maatregelen; 1989: 1,4 miljard; 1990: 3,7 miljard

De besluitvorming in het voorjaar 1988 richtte zich met name op de begroting 1990. In de eerste plaats is besloten tot een aanvullend pakket ombuigingen van 3,2 miljard voor 1990, waarvan 2,4 miljard ten gunste van de rijksbegroting. Daarenboven werden andere tekortbeperkende maatregelen overeengekomen tot een bedrag van 0,55 miljard in 1990. Om deze bedragen in 1990 te kunnen realiseren is besloten dat een groot aantal maatregelen reeds met ingang van 1989 wordt genomen. Daarbij was uiteraard van belang dat zich ook in 1989 uitgavenoverschrijdingen voordeden. Op de nadere verdeling en invulling van deze maatregelen voor de begroting 1989 wordt verder ingegaan in paragraaf 2.2. en bijlage 5 van deze Miljoenennota. Daaruit blijkt dat deze in het voorjaar 1988 overeengekomen ombuigingsmaatregelen in 1989 totaal 1,4 miljard bedragen, nagenoeg geheel neerslaand op de rijksbegroting 1989. De andere tekortbeperkende maatregelen hebben geen invloed op de begroting 1989, maar zijn pas effectief in 1990.

Omzetting WIR/AKW/Vpb en maatregelen LB/IB

In de tweede plaats is in het voorjaar 1988 besloten tot een aanzienlijk pakket lastenverschuivende en lastenverlichtende maatregelen: het afschaffen van de WIR-basispremie, de vervanging van de AKW-premie door een rijksbijdrage aan het AKW-fonds, de verlaging van het tarief van de vennootschapsbelasting en de verlaging van de tarieven van de loon- en inkomstenbelasting (in samenhang met de voorstellen van de commissie-Oort). De ruimte voor deze maatregelen was aanwezig door de meevallers in de belastingontvangsten. De eerste drie maatregelen

[2] Nota Financieel-Sociaal-Economisch Beleid, Tweede Kamer zittingsjaar 1987/1988, nr. 20 492 nr. 1. 15 maart 1988.
[3] Zie hoofdstuk 5.2. resp. bijlage 6.1. voor een nadere analyse van de uitgavenontwikkeling.
[4] Zie bijlage 3 voor een toelichting op de achtergrond van de meevallers in de belastingontvangsten.

WIR/AKW/Vpb: structureel neutraal; in 1989 lastenverlichtend (2,6 miljard)

(WIR, AKW en Vpb) zijn, te zamen met het op nihil stellen van de vermogensaftrek in de vennootschapsbelasting en de beperking van de aftrek voor gemengde kosten in de winstsfeer, structureel bezien, ongeveer budgettair neutraal. Voor met name 1989 geldt overigens dat de bedoelde maatregelen met betrekking tot het bedrijfsleven per saldo een lastenverlichtend effect hebben en derhalve het financieringstekort belasten (ca. 2,6 miljard). De achtergrond hiervan is dat de middelen die worden verkregen uit de opbrengstverhogende maatregelen en uit de afschaffing van de WIR[5], pas in latere jaren het structurele niveau bereiken, terwijl de AKW-premies reeds direct worden omgezet in een rijksbijdrage aan het AKW-fonds.

Structurele lastenverlichting LB/IB maatregelen 4,1 miljard

Wat betreft de maatregelen in de sfeer van de loon- en inkomstenbelasting is sprake van een structurele lastenverlichting van per saldo circa 4,1 miljard. Aangezien deze maatregelen pas vanaf 1990 ingaan, is in 1989 uit dezen hoofde nog geen sprake van een lastenverlichting.

Per saldo lastenverlichting: 1,6 miljard in 1989, 3,1 miljard structureel

Tegenover de verlichting van circa 2,6 miljard in 1989 en circa 4,1 miljard structureel staan specifieke verzwaringen van circa 1 miljard vanaf 1989. Per saldo resulteert uit bovengenoemde maatregelen in de sfeer van WIR/AKW/Vpb en LB/IB een lastenverlichting van circa 1,6 miljard in 1989 en van circa 3,1 miljard structureel (zie tabel 2.1.2).

Nadere besluitvorming over de begroting 1989 na de voorjaarsbesluitvorming

Nieuwe uitgaventegenvallers en belastingmeevallers

Na de besluitvorming in het voorjaar 1988 hebben zich opnieuw wijzigingen voorgedaan in het budgettaire beeld. Bij de uitgaven 1989 deden zich per saldo nieuwe tegenvallers voor, waaronder een nieuwe overschrijding van de WIR-uitgaven 1989 met 1,0 miljard.[6] Aan de ontvangstenkant deden zich bij de belastingen nieuwe meevallers voor van in totaal 6,2 miljard, mede samenhangend met bijstellingen van het nationale inkomen door het CBS en nieuwe macro-economische prognoses van het CPB. Van de meevaller ad 6,2 miljard was 2,8 miljard bekend bij de besluitvorming in juli 1988. De resterende 3,4 miljard bleek pas in augustus 1988. In deze 3,4 miljard is overigens begrepen het indirecte effect van de nader toe te lichten belastingverlaging BTW; de 3,4 miljard is dus een ex-post cijfer. De totale belastingmeevaller in 1989 bedraagt daarmee 11,4 miljard. De gasbaten lieten daarentegen een additionele tegenvaller van 0,7 miljard zien.

Additionele ombuigingen en tekortbeperkende maatregelen: per saldo 0,6 miljard in 1989

Het kabinet heeft in verband met de opgetreden uitgavenoverschrijdingen besloten tot additionele ombuigingen van 0,2 miljard in 1989 en 1990 op de rijksbegroting; deze komen bovenop de bedragen van 1,4 miljard in 1989 en 3,2 miljard in 1990 van de voorjaarsbesluitvorming. Tevens heeft het kabinet besloten tot andere tekortbeperkende maatregelen van 0,5 miljard voor 1989 respectievelijk 0,05 miljard in 1990, deze komen voor 1990 bovenop de 0,55 miljard uit de voorjaarsbesluitvorming. Tegenover deze additionele maatregelen staat voor 1989 een geringe neerwaartse bijstelling van het eerder afgesproken ombuigingspakket met 0,1 miljard en voor 1990 met 0,2 miljard. Op de nadere invulling en verdeling van deze bedragen wordt verder ingegaan in paragraaf 2.2 en bijlage 5 van deze Miljoenennota.

Verlaging van de BTW met 2,6 miljard in 1989 en 3,1 miljard structureel

De zojuist genoemde nieuwe meevallers in de belastingontvangsten worden voor een deel – evenals dat reeds het geval was bij de voorjaarsbesluitvorming – weer teruggegeven in de vorm van belastingverlichting door middel van maatregelen in de BTW. Met deze verlaging is in 1989 een bedrag gemoeid van 2,6 miljard. Structureel gaat het om een belastingverlichting van 3,1 miljard.

Extra uitgaven

Naast de additionele ombuigingen en de verlaging van de belastingen heeft het kabinet binnen de budgettaire randvoorwaarden ruimte gecreëerd voor een aantal beleidsintensiveringen. De intensiveringen hebben onder meer betrekking op het versterken van de infrastructuur, het scholings- en werkgelegenheidsbeleid, de arbeidsvoorwaarden in de

[5] Ongerekend de nieuwe WIR-overschrijding.

[6] Zie hoofdstuk 5.2. resp. bijlage 6.1. voor een nadere analyse van de uitgavenontwikkeling.

collectieve sector en op koopkrachtreparatie door middel van een verhoging van de kinderbijslag. In totaal belopen de intensiveringen (exclusief interne herschikkingen op de diverse begrotingen) 1,6 miljard in 1989 en 3,2 miljard in 1990. In paragraaf 2.3 wordt hierop nader ingegaan.

Samenvattend overzicht van de beleidsmaatregelen sinds de Miljoenennota 1988

Overzicht beleidsmaatregelen

Uit het voorgaande resulteert het volgende samenvattende overzicht van de in de begrotingsvoorbereiding 1989 genomen beleidsmaatregelen. Het ijkpunt voor deze maatregelen is de Miljoenennota 1988, hetgeen betekent dat alleen de maatregelen waartoe na de Miljoenennota 1988 is besloten, in deze tabel zijn verwerkt. Over de maatregelen die eerder in deze kabinetsperiode zijn genomen, is in de vorige Miljoenennota's verslag gedaan.

Tabel 2.1.1. Beleidsmaatregelen sinds de Miljoenennota 1988

	1989	1990	structureel
Ombuigingen[1]	1,5	3,2	3,3 + pm
Overige tekortbeperkende maatregelen[1]	0,5	0,6	0,4
	2,0	3,8	3,7 + pm
(waarvan ten gunste van de rijksbegroting)[1]	(2,0)	(3,0)	(2,9 + pm)
Beleidsmatig bepaalde uitgavenverhogingen[2] (geheel ten laste van rijksbegroting)	1,6	3,2	3,1
Lastenverlichting in het kader van de maatregelen WIR/AKW/Vpb en LB/IB[3]	1,6	3,1	3,1
Belastingverlichting BTW	2,6	3,1	3,1
Totaal saldo lastenverlichting[4]	4,2	6,2	6,2

[1] Zie tabel 2.2.1. voor een nadere uitsplitsing
[2] Zie tabel 2.3.1. voor een nadere uitsplitsing
[3] Zie tabel 2.1.2. voor een nadere uitsplitsing
[4] Exclusief de effecten van de vaststelling van de sociale premies

Maatregelen in de lastensfeer

Uitsplitsing lastenverlichting (exclusief BTW-maatregelen)

Tabel 2.1.2 geeft een nadere uitsplitsing van de lastenverlichting die per saldo optreedt als gevolg van de maatregelen in de sfeer van WIR/AKW/Vpb en LB/IB.

Tabel 2.1.2. Lastenverlichting en lastenverschuiving WIR/AKW/Vpb en LB/IB (in miljoenen guldens)

	1989	1990	structureel
Verlichtingen			
Overname AKW (netto)[1]	3 755[2,3]	3 515	3 200[3]
Verlaging belastingtarieven			
– Vennootschapsbelasting[4]	1 320	1 710	1 800
– Loon- en inkomstenbelasting[5]	0	4 400	6 425
Totaal verlichtingen	5 075	9 625	11 425
Verzwaringen			
Afschaffing WIR			
– Afschaffing	2 615[6]	3 775[6]	4 250
– Handhaven premie voor kleinschalige investeringen	300	550	700
	2 315	3 225	3 550
Verbreding grondslag loon- en inkomstenbelasting en vennootschapsbelasting[7]	325	1 995	4 190
Overige fiscale aanpassingen[8]	875	1 305	590
	1 200	3 300	4 780
Totaal verzwaringen	3 515	6 525	8 330
Saldo lastenverlichting	1 560	3 100	3 095

[1] Exclusief het effect van de vermogens die vrijvallen bij de afschaffing van de premies AKW (400 miljoen in 1989 en 200 miljoen in 1990).
[2] Gesaldeerd met het uitstel van de risicoverevening met een half jaar.
[3] Het voordeel voor het bedrijfsleven bedraagt 3 150 miljoen in 1989 resp. 2 700 miljoen structureel.
[4] Op basis van 15 november 1988 als ramingstechnische ingangsdatum.
[5] Inclusief verhoging maximum 4%-regeling.
[6] Exclusief doorwerking overschrijding 1988.
[7] Op nihil stellen vermogensaftrek in Vpb, beperking aftrek gemengde kosten, nadere maatregelen grote bedrijven, aanscherping regime beleggingsinstellingen (additionele opbrengst t.o.v. Miljoenennota 1988), fiscale jurisdictie continentaal plat, brede herwaardering, verhoging huurwaardeforfait, bestrijding mantelconstructies, beperking aftrekposten in Oort I.
[8] Voorstellen op basis van aanbevelingen Commissie Simons, herziening invorderingswet (additionele opbrengst t.o.v. Miljoenennota 1988), beperking tolerantiedagen LB en BTW, rentebetaling in aanslagsfeer, saldo overheveling voedingsmiddelen naar lage BTW-tarief, tijdelijke aanpassing voorlopige aanslagregeling Vpb.

Het resulterende beeld voor de rijksfinanciën

Totaalbeeld rijksfinanciën

De hiervoor weergegeven hoofdlijnen van de besluitvorming over de begroting 1989 leiden tot het volgende beeld voor de rijksfinanciën.

Tabel 2.1.3. Totaalbeeld rijksfinanciën 1987–1989 (in miljoenen guldens resp. in % NI)

	Rekening 1987[1]	Vermoedelijke uitkomsten 1988	Ontwerp-begroting 1989
Uitgaven Rijk[2]	174 701	171 450	170 446
Ontvangsten Rijk[3]	160 049	149 297	146 751
waarvan vervroegde aflossing woningwetleningen (v.a.w.)	13 216[4]	(1 840)[4]	– 185[5]
Overige mutaties (+ = lager tekort)	– 811	– 900	+ 700
Financieringssaldo Rijk	– 15 463	– 23 053	– 22 995
Financieringssaldo Rijk exclusief v.a.w.	– 28 679	– 24 893	– 22 810
(In % van het nationale inkomen)	(387 040)	(397 250)	(413 150)
Financieringssaldo Rijk	– 4,0	– 5,8	– 5,6
Financieringssaldo Rijk (excl. v.a.w.)	– 7,4	– 6,3	– 5,5
Rechtstreeks op de kapitaalmarkt gefinancierde uitgaven (debudgetteringen)	– 0,3	– 0,4	– 0,5
Financieringssaldo Rijk exclusief v.a.w., inclusief debudgetteringen	– 7,7	– 6,7	– 6,0
Relevante rijksuitgaven inclusief debudgetteringen (in miljarden)	174,9	171,9	171,2
Rijksuitgavenquote[6]	45,2	43,3	41,4

[1] Deze stand wijkt op een aantal onderdelen af van de Voorlopige Rekening 1987. In de eerste plaats is gewerkt met het meest recente (lagere) nationale inkomen 1987. Ten tweede hebben er kleine verschuivingen plaatsgevonden tussen de uitgaven, ontvangsten en overige mutaties. Het financieringstekort is niet gewijzigd.
[2] Exclusief aflossingen staatsschuld en ontmuntingen; gecorrigeerd voor bijdragen van begrotingshoofdstukken aan begrotingsfondsen.
[3] Exclusief ontvangsten uit aanmuntingen.
[4] Dit is het saldo van enerzijds vervroegde aflossingen van woningwetleningen (1987: 13 325 miljoen, 1988: 2 000 miljoen) en anderzijds de gederfde reguliere aflossingen uit hoofde van de vervroegde aflossingen in voorgaande jaren ad 109 miljoen in 1987 en 160 miljoen in 1988.
[5] Voor 1989 wordt geraamd dat er geen vervroegde aflossingen van woningwetleningen zullen plaatsvinden, zodat hier is opgenomen het bedrag van de gederfde reguliere aflossingen uit hoofde van de vervroegde aflossingen in voorgaande jaren ad 185 miljoen.
[6] Relevante rijksuitgaven (zie bijlage 1) inclusief debudgetteringen; het niveau van deze quote is in 1989 door enkele bijzondere factoren neerwaarts vertekend met 0,1% NI, zie bijlage 16.6.

Financieringstekort Rijk 1989: 6% NI

Het financieringstekort 1989 van het Rijk (inclusief debudgetteringen, exclusief vervroegde aflossing van woningwetleningen) bedraagt 6,0% NI. Deze uitkomst is in overeenstemming met het afgesproken tijdpad. Het tekort 1989 komt 0,7 %-punt NI lager uit dan het voor 1988 verwachte tekort[7] en 1,7%-punt NI lager dan het gerealiseerde tekort 1987. Het financieringstekort van het Rijk ligt daarmee in 1989 4%-punten NI onder het hoogste naoorlogse niveau (een tekort van 10,1% NI voor 1983).[8] Hierbij dient bedacht te worden dat in dezelfde periode de gasbaten zijn gedaald met 3,5%-punt NI. Uit deze cijfers blijkt dat het kabinet belangrijke vorderingen maakt op de lange weg van de sanering van de overheidsfinanciën. Maar het doel is nog niet bereikt: 0,6% NI ligt nog boven het voor 1990 afgesproken niveau ad 5¼% NI, terwijl ook daarna nog een verdere reductie van het tekort noodzakelijk is.

[7] Wat betreft de Vermoedelijke Uitkomsten 1988, mede in relatie met de ontwerpbegroting 1988, zij verwezen naar hoofdstuk 4.
[8] Zie bijlage 16.

Daling van de rijksuitgavenquote

Voor de rijksuitgavenquote wordt een daling geraamd van 1988 op 1989 met 1,9%-punten NI. Ten opzichte van 1987 is er zelfs sprake van een daling met 3,8%-punten NI. Deze forse daling is voor een gering deel het gevolg van enkele bijzondere factoren (omzetting WIR/AKW en privatisering PTT)[9]. Daarvoor gecorrigeerd is sprake van een relevante daling van de rijksuitgavenquote met 1,8%-punt NI van 1988 op 1989 respectievelijk van 3,7%-punt NI tussen 1987 en 1989. Deze gunstige uitkomst is het resultaat van een beleid waarbij, bij een groeiende economie, het kabinet erin slaagt om het nominale rijksuitgavenniveau 1989 grosso modo constant te houden op het niveau van het voorafgaande jaar.

Uitgaven dalen reëel en nominaal

In nominale termen gemeten nemen de relevante rijksuitgaven (inclusief debudgetteringen), rekening houdend met de eerder genoemde bijzondere factoren, licht af met ruim 0,1 miljard (–0,1%). In reële termen gemeten bedraagt de daling 1,0 miljard (–0,6%). In tabel 2.1.4. wordt deze ontwikkeling uitgesplitst over de rente-uitgaven en de overige uitgaven. Deze daling van de totale uitgaven treedt op ondanks nog steeds stijgende rente-uitgaven. De rente-uitgaven in verband met de staatsschuld stijgen in nominale termen met 0,8 miljard van 1988 op 1989. Dit betekent dat de overige uitgaven nominaal dalen, te weten met bijna 0,9 miljard. Dit laatste komt overeen met een reële daling van 1,1%.

Tabel 2.1.4. Nominale en reële groei van de relevante uitgaven van 1988 (stand Vermoedelijke Uitkomsten) op 1989 (stand Ontwerpbegroting)[1]

	nominale groei	reële groei
rente-uitgaven	+ 3,8%	+ 2,5%[2]
overige uitgaven	– 0,6%	– 1,1%[3]
totale rijksuitgaven	– 0,1%	– 0,6%

[1] Inclusief debudgetteringen.
[2] Gedefleerd met de prijsontwikkeling van het nationale inkomen.
[3] De totale uitgavenontwikkeling minus de uitgavengroei als gevolg van de nominale ontwikkeling.

Debudgetteringen

Toepassing debudgetteringsregel i.v.m. oprichting waarborgfonds

Naar aanleiding van het in tabel 2.1.3. geschetste totaalbeeld, verdient de debudgetteringsregel enige nadere toelichting. De gedebudgetteerde uitgaven komen in 1989 uit op 0,5% NI; dat is 0,1% NI hoger dan de debudgetteringen voor 1988. In het cijfer voor 1989 is rekening gehouden met de oprichting van het waarborgfonds sociale woningbouw per 1 januari 1989. Van het kapitaalmarktbeslag van dit waarborgfonds is overigens maar een beperkt gedeelte opgenomen in de debudgetteringsregel. Daarbij is de voorgeschiedenis van belang.

Tot en met 1987 werden woningwetwoningen gefinancierd via het rijksbudget met woningwetleningen. Non-profit-huurwoningen daarentegen werden buiten het rijksbudget om gefinancierd, zij het met 100%-rijkscontragarantie. Voor deze rijkscontragarantie werd geen bedrag opgenomen in de debudgetteringsregel[10]. In de begrotingsvoorbereiding 1988 is de financiering van woningwetwoningen (tranche 1988: 7500 woningen) gewijzigd. De via de rijksbegroting verstrekte woningwetleningen vervielen. Daarvoor in de plaats kwam rechtstreekse financiering op de kapitaalmarkt, waar tegenover in 1988 een rijksgarantie stond. Vanwege deze omzetting daalden de rijksuitgaven, terwijl de debudgetteringsregel pro tanto werd verhoogd.

Aanvankelijk lag het in de bedoeling dat vanaf 1989 de financiering van de genoemde 7500 woningen (de voormalige woningwetwoningen) geheel via de kapitaalmarkt zou plaatsvinden, zonder enigerlei rijksgarantie. In plaats daarvan heeft het kabinet besloten medewerking te

[9] Zie bijlage 16.6 voor een nadere toelichting.
[10] Zie ook handelingen van de Tweede Kamer, zittingsjaar 1987/1988, 17 december 1987 en vraag en antwoord 9 naar aanleiding van de Voorjaarsnota 1988, zittingsjaar 1987/1988, nr. 20 568–3.

geven aan de oprichting van een waarborgfonds sociale woningbouw, waarin niet alleen de 7500 woningen worden ondergebracht, maar ook de 22 000 non-profit huurwoningen die tot dan toe buiten het rijksbudget om werden gefinancierd en niet in de debudgetteringsregel tot uitdrukking kwamen. Het Rijk verleent aan dit waarborgfonds een achterborggarantie van 50%. Aan de ene kant betekent dit dat het Rijk zich niet – zoals eerder beoogd – volledig terugtrekt van de financiering van de 7500 voormalige woningwetwoningen. Aan de andere kant echter is het aldus mogelijk om de 100%-contragarantie ten aanzien van de 22000 non-profit huurwoningen om te zetten in een 50% achterborggarantie.

Bij de verwerking van een en ander in de debudgetteringsregel heeft als richtsnoer gediend dat enerzijds de debudgetteringsregel tot uitdrukking dient te (blijven) brengen de betrokkenheid van het Rijk door middel van garantieverlening bij rechtstreeks kapitaalmarktbeslag, en dat anderzijds beleidsmatig als positief te beoordelen ontwikkelingen niet via de techniek van de debudgetteringsregel gefrustreerd mogen worden. Daarom heeft het kabinet thans besloten dat het kapitaalmarktbeslag van de 7500 (voormalige woningwet)woningen voor 50% in de debudgetteringsregel wordt opgenomen. Daardoor wordt rekening gehouden met het feit dat het Rijk slechts voor 50% achterborggarantie geeft, in plaats van 100%. Het kapitaalmarktbeslag van de 22 000 non-profit huurwoningen wordt echter niet in de debudgetteringsregel opgenomen. Zou dit kapitaalmarktbeslag wel voor 50% in de debudgetteringsregel 1989 worden opgenomen – conform de lijn bij de reeds genoemde 7500 woningen – dan zou dat leiden tot een verhoging van de debudgetteringsregel van 1988 op 1989 (immers, in 1988 waren deze woningen niet vervat in de debudgetteringsregel), terwijl de facto voor deze woningen de rijksgarantie terugloopt van 100% naar 50%. Deze gecompliceerde toepassing van de debudgetteringsregel – die tot op zekere hoogte arbitrair is – laat onverlet dat, naar aanleiding van het uit te brengen advies van de Studiegroep Begrotingsruimte, de definitie van de debudgetteringsregel opnieuw zal worden bezien.

Kerngegevens van de collectieve sector

Kerngegevens collectieve sector

Met betrekking tot de collectieve sector kan na verwerking van het in het voorgaande beschreven budgettaire beleid, het volgende overzicht met kerngegevens worden opgesteld.

Tabel 2.1.5. Kerngegevens collectieve sector 1987–1989 (in % van het nationale inkomen)

	Realisatie 1987[1]	Vermoedelijke uitkomsten 1988	Ontwerp-begroting 1989
(Nationaal Inkomen)	(387 040)	(397 250)	(413 150)
Financieringssaldo Rijk (inclusief debudgetteringen, exclusief vervroegde aflossing van woningwetleningen (v.a.w.)	– 7,7	– 6,7	– 6,0
Financieringssaldo lagere overheden (exlusief v.a.w.)	– 1,4	– 0,5[3]	– 0,5[3]
(idem, inclusief v.a.w.)	– 3,8[2]	– 0,8[4]	– 0,5
Saldo sociale fondsen[5]	+0,4	+0,4	+0,1
Belastingdruk	30,3	30,8	30,6
Premiedruk[5]	23,0	22,9	21,3
Druk niet-belastingontvangsten met collectieve lastenkarakter	1,5	1,0	1,0
Collectieve lastendruk[6]	54,8	54,7	52,9
Collectieve uitgaven inclusief debudgetteringen (in miljarden)	263,1	262,5	260,9
Collectieve uitgavenquote[7]	68,0	66,1	63,2

[1] Dit betreft de meest recente stand 1987; zie voetnoot 1 bij tabel 4.2.1.
[2] Bron: De Nederlandsche Bank.
[3] Bij de Vermoedelijke Uitkomsten 1988 en bij de Ontwerp-begroting 1989 is de raming van het OPL-tekort exclusief het effect van de vervroegde aflossing gesteld op de trendmatige waarde van 0,5% NI.
[4] Met betrekking tot het OPL-tekort (inclusief v.a.w.) is verondersteld dat de geraamde v.a.w. voor circa 70% leidt tot een verhoging van het financieringstekort van de lagere overheden.
[5] Bron: Centraal Planbureau.
[6] Het niveau van 1987, 1988 en 1989 wordt voor 0,9% NI, respectievelijk 0,1% NI, respectievelijk 0,0% NI opwaarts vertekend door statistische aanpassingen. Zie bijlage 16.6.
[7] Door bijzondere factoren wordt het niveau in 1987 met 0,05 NI opwaarts vertekend, in 1988 met 0,05% NI opwaarts vertekend, in en in 1989 met 0,2% NI opwaarts vertekend. Zie bijlage 16.6.

Financieringstekort collectieve sector

Het financieringstekort van het Rijk daalt van 1988 op 1989 met 0,7%-punt NI tot 6,0% NI. Het financieringssaldo van de lagere overheden wordt in beide jaren op het trendmatige niveau van 0,5% NI geraamd, zodat het geraamde financieringstekort van de gehele overheid een daling met 0,7%-punt NI laat zien. Het financieringssaldo van alle Sociale Fondsen daalt van 0,4% NI in 1988 naar 0,1% NI in 1989. Voor een toelichting op de vaststelling van de sociale premies van de centrale fondsen zij verwezen naar hoofdstuk 1.

Forse daling collectieve lastendruk

De collectieve lastendruk daalt van 1988 op 1989 met 1,8%-punt NI. Inclusief statistische correcties treedt een daling op van 1,7%-punt NI[11]. De daling vindt voor een groot deel plaats in de premiedruk. Deze daling treedt op als gevolg van verschillende factoren. Als gevolg van een gunstige premievaststelling met het oog op koopkrachthandhaving, mogelijk gemaakt door de verbeterde vermogenspositie van de centrale sociale fondsen, daalt de sociale premiedruk met 0,2%-punt NI. Verder

[11] Zie bijlage 16.6 voor een nadere toelichting.

neemt de collectieve druk van 1988 op 1989 met 0,4%-punt NI af (gecorrigeerd voor statistische effecten) als gevolg van de afschaffing van de AKW-premies. Bij de belastingdruk is de verlaging van het algemene BTW-tarief per 1 januari 1989, alsmede de overheveling van goederen van het algemene naar het verlaagde BTW-tarief, zonder de oorspronkelijke beoogde verhoging van het verlaagde BTW-tarief van 6% naar 7% door te laten gaan, van invloed (een daling met 0,6%-punt NI). Daarnaast is de aanpassing van het tarief van de vennootschapsbelasting tot 40% respectievelijk 35% van belang (een daling met 0,3%-punt NI).

Forse daling collectieve uitgavenquote

Uit tabel 2.1.5. valt af te lezen dat de collectieve uitgavenquote van 1988 op 1989 daalt met 2,9%-punt NI. Van 1987 op 1989 daalt de collectieve uitgavenquote zelfs met 4,8%-punt NI. Deze daling wordt (evenals bij de rijksuitgavenquote) beïnvloed door enkele bijzondere factoren (omzetting WIR/AKW, privatisering PTT en maatregelen Dekker)[12]. Daarvoor gecorrigeerd is sprake van een relevante daling van de collectieve uitgavenquote met 3,2%-punt NI van 1988 op 1989 en van 5,0%-punt NI van 1987 op 1989. Deze gunstige uitkomst is het resultaat van een beleid waarbij, bij een groeiende economie, het nominale uitgavenniveau 1989 ongeveer even hoog is als de nominale uitgavenniveaus van 1988 en 1987.

2.2. Ombuigingen en tekortbeperkende maatregelen

Totaalbeeld

Ombuigingen en tekortbeperkende maatregelen: 2 miljard in 1989

Tabel 2.2.1 geeft een samenvatting van de ombuigingen en overige tekortbeperkende maatregelen op de rijksbegroting en bij de sociale fondsen die zijn getroffen c.q. voorgenomen sinds de Miljoenennota 1988, dat wil zeggen in het kader van de voorjaarsbesluitvorming en de nadere besluitvorming daarna over de begroting 1989.

[12] Zie bijlage 16.6 voor een nadere toelichting.

Tabel 2.2.1. Additionele ombuigingen en overige tekortbeperkende maatregelen (ten opzichte van de Miljoenennota 1988; in miljoenen guldens)

		1989		1990	
		totaal	VJB[1]	totaal	VJB[1]
I.	Ombuigingen				
	– Rijksbegroting in enge zin,	1333	(1139)	1687	(1645)
	(waarvan studiefinanciering)	(523)	((500))	(434)	((550))
	– Arbeidsvoorwaarden Collectieve sector	100	(100)	200	(200)
	– Sociale Zekerheid	87	(150)	1310	(1350)
	– Volksgezondheid	–	–	–	–
	Subtotaal ombuigingen	1520	(1389)	3197	(3195)
II	Overige tekortbeperkende maatregelen[2]				
	– uitstel ingangsdatum risicoverevening van 1-7-1989 tot 1-1-1990	450	(–)	–[3]	
	– verkoop staatsdeelnemingen	–		200	(200)
	– fiscale maatregelen mobiliteit verkeer en vervoer	–		350	(350)
	– raming van ingangsdatum vennootschapsbelasting op 15-11-1988	35	(–)	40	(–)
	Subtotaal II	485	(–)	590	(550)
III	Totaal	2005	(1389)	3787	(3745)
	waarvan ten gunste van de Rijksbegroting	1980	(1364)	3012	(2970)

[1] VJB: Voorjaarsbesluitvorming.
[2] Tevens vindt een premieverschuiving ten laste van de werkgevers en ten gunste van de werknemers plaats. Dit heeft niet in directe zin een tekortbeperkend effect. Zie verder hoofdstuk 1.
[3] In 1990 is er geen tekortbeperkend effect. Weliswaar doet zich ook in 1990 uitstel van de ingangsdatum risicoverevening voor, maar het tekortbeperkende effect wordt aangewend, behoudens enkele uitgavenverhogingen in de sector arbeidsvoorwaarden, voor een rijksbijdrage aan het Algemeen Werkloosheidsfonds.

Uit de tabel blijkt dat het totaal van de ombuigingen en de overige tekortbeperkende maatregelen oploopt van 2005 miljoen in 1989 tot 3787 miljoen in 1990 en dat in beide jaren het grootste deel hiervan reeds bij de voorjaarsbesluitvorming tot stand is gekomen.

Van het totaal aan ombuigingen heeft in 1989 het overgrote deel en in 1990 ruim de helft betrekking op de rijksbegroting in enge zin. Hierna worden de verschillende onderdelen van de tabel nader toegelicht.

Rijksbegroting in enge zin

Ombuigingen op departementen: 1,3 miljard in 1989

Bij de voorjaarsbesluitvorming is in de nota Financieel-Sociaal-Economisch Beleid beschreven welke maatregelen in 1990 onderdeel van het beleid zouden zijn. De ingangsdata van de toen aangekondigde maatregelen dienden nog te worden vastgesteld.

Gelet op enerzijds de voor 1990 voorziene taakstellingen en de in verband daarmee noodzakelijke ingangsdata, en anderzijds de problematiek die nog resteerde voor 1989, heeft het kabinet besloten een aantal van de maatregelen reeds in 1989 te laten ingaan.

Zoals in paragraaf 2.1 is aangegeven, is bij de nadere voorbereiding van de begroting 1989 het ombuigingsbedrag nog met 178 miljoen verhoogd. Het totale ombuigingsbedrag op de rijksbegroting in enge zin komt daarmee voor 1989 uit op 1333 miljoen en voor 1990 op 1687 miljoen.

In tabel 2.2.2 wordt een nadere verdeling gegeven van de ombuigingen over de Rijksbegroting in enge zin.

Tabel 2.2.2. Ombuigingen rijksbegroting in enge zin
(ten opzichte van Miljoenennota 1988; miljoenen guldens)

		1989	1990
II	Hoge Colleges van Staat	0,2	0,2
III	Algemene Zaken	0,1	0,1
V	Buitenlandse Zaken	0,1	0,1
VI	Justitie	4,0	4,0
VII	Binnenlandse Zaken	4,0	4,0
VIII	Onderwijs en Wetenschappen	593,0	584,0
	waarvan studiefinanciering	(523)	(434)
IX-B	Financiën	3,7	3,7
X	Defensie	156,5	291,5
XI	Volkshuisvesting, Ruimtelijke Ordening en Milieubeheer	221,2	322,2
XII	Verkeer en Waterstaat	52,1	67,1
XIII	Economische Zaken	113,3	128,3
XIV	Landbouw en Visserij	5,5	5,5
XV	Sociale Zaken en Werkgelegenheid	1,7	1,7
XVI	Welzijn, Volksgezondheid en Cultuur	61,5	61,5
	Gemeente- en Provinciefonds	33,0	54,8
	Ontwikkelingssamenwerking	82,9	157,9
		1332,8	1686,6

Voor Ontwikkelingssamenwerking geldt dat de huidige ramingen van het NNI hoger zijn dan de ramingen waarvan in de Miljoenennota 1988 werd uitgegaan. Ten gevolge van deze hogere ramingen komt het begrotingsbeslag voor Ontwikkelingssamenwerking in de jaren 1989 en 1990 respectievelijk 191 en 231 miljoen hoger uit dan in de Miljoenennota 1988 voor de desbetreffende jaren werd voorzien.

De nu in de meerjarenramingen voorziene groei in het bedrag voor Ontwikkelingssamenwerking van 1988 op 1989 beloopt 237 miljoen. De voorziene groei van 1989 op 1990 beloopt 183 miljoen. Voor een nadere toelichting zij verwezen naar bijlage 4.

Met betrekking tot Defensie geldt dat de relevante uitgaven, ondanks de aangebrachte ombuigingen, zullen stijgen. Zowel van 1988 op 1989 als van 1989 op 1990 beloopt de stijging circa 70 miljoen.

Studiefinanciering

Bij de uitvoering van de wet Studiefinanciering is een overschrijding van structureel ruim 500 miljoen opgetreden. Hierover is de Kamer bij Voorjaarsnota 1988 reeds geïnformeerd. In de begroting 1989 is een samenhangend pakket compenserende maatregelen getroffen om de uitgaven voor Studiefinanciering structureel te beheersen. In hoofdlijnen komt dit pakket neer op het beperken van de Studiefinancieringsfaciliteiten tot de groep studenten tot en met 26 jaar, het afschaffen van de uitwonendenbeurs voor voortgezet onderwijs en middelbaar beroepsonderwijs, het verstrekken van een openbaar-vervoerkaart onder gelijktijdige verlaging van de basisbeurs en afschaffing van de reiskostentoeslag, alsmede het intensiveren van de controle. Voorts wordt overgegaan tot privatisering van de rentedragende leningen in de aanvullende financiering. Daardoor kan de begroting van O&W worden verlaagd. De aanvullende beurs wordt als faciliteit beperkt tot vier studiejaren. Voornamelijk als gevolg van het alsnog handhaven van de aanvullende beurs zijn vanaf 1990 extra uitgaven opgenomen die ten laste van het financieringstekort zijn gebracht. Het gaat hier om een bedrag in 1990 van 125 miljoen aflopend tot nul in 1993. Voor 1988 en 1989 nog optredende incidentele tekorten tot een bedrag van tezamen 735 miljoen kunnen worden gecompenseerd door het binnenkort openstellen van de mogelijkheid van versnelde aflossing met korting van studieschuld.

Hierdoor zijn de ramingen van de ontvangsten in de jaren na 1989 uiteraard neerwaarts bijgesteld; deze gederfde aflossingen bedragen 190 miljoen in 1990. Daar staat een meevallend beeld van de reguliere ontvangsten tegenover. Per saldo is er een derving van inkomsten in 1990 van 160 miljoen, waarmee het financieringstekort zal worden belast.

Als gevolg van het geheel aan maatregelen zal na 1988 het totale bedrag aan uitstaande studieschuld geleidelijk dalen. Ultimo 1988 is het bedrag ongeveer gelijk aan het bedrag ultimo 1987.

Voor een gedetailleerde toelichting op alle maatregelen zij verder verwezen naar bijlage 5.

Arbeidsvoorwaarden

Arbeidsvoorwaarden

Op het terrein van de arbeidsvoorwaarden collectieve sector is een ombuiging afgesproken van 100 miljoen in 1989, oplopend tot 200 miljoen in 1990. Van deze bedragen slaat 75 respectievelijk 150 miljoen neer op de Rijksbegroting. De resterende bedragen hebben betrekking op de premiesector. Deze bedragen zijn niet ingevuld met specifieke ombuigingen op het terrein van de arbeidsvoorwaarden, maar zijn in mindering gebracht op de beschikbare ruimte voor verbetering van de arbeidsvoorwaarden voor de desbetreffende jaren. Hierbij komt respectievelijk 65 miljoen en 130 miljoen ten laste van de ruimte arbeidsvoorwaarden van het overheidspersoneel en respectievelijk 35 miljoen en 70 miljoen ten laste van de ruimte arbeidsvoorwaarden voor de gepremieerde en gesubsidieerde sector.

Sociale Zekerheid

Sociale Zekerheid

In de brief over het Financieel-Sociaal-Economisch Beleid van 15 maart is uitgebreid ingegaan op een aantal in de sociale zekerheid te treffen maatregelen. In aanvulling daarop, en met inachtneming van de resultaten van het parlementaire debat naar aanleiding van de brief eind maart, wordt nog het volgende opgemerkt.

In verband met het voornemen om in de kinderbijslag rekening te houden met de kosten van levensonderhoud in het land waar het kind woont (woonlandbeginsel), heeft een inventarisatie van internationaal-juridische mogelijkheden ter uitvoering plaatsgevonden. Binnenkort zal het kabinet een concreet voorstel doen om de ingeboekte structurele besparing van 150 miljoen met ingang van 1990 te realiseren.

Met ingang van 1 juli 1989 wordt een herziene werkloosheidsuitkeringssystematiek voor thuiswonende jongeren en uitwonende alleenstaande jongeren van toepassing. De hoogte van de uitkering wordt enerzijds bepaald door het arbeidsverleden (in de afgelopen 2 jaar tenminste 1 jaar gewerkt hebben, gedurende minimaal 19 uur per week) en anderzijds door arbeidsmarkt-relevante activiteiten (met name scholing) die jongeren verrichten. De nieuwe uitkeringssystematiek leidt tot een besparing op de Rijksbegroting van 87 miljoen in 1989 oplopend tot bijna 400 miljoen structureel in de Bijstandsuitgaven (RWW). Hiermede is invulling gegeven aan de taakstelling die aanvankelijk zowel de rijksbegroting als de fondsen betrof. Met betrekking tot het geuite voornemen van het kabinet betreffende een minimumloonregeling zal het kabinet op korte termijn met het parlement in overleg treden.

Met betrekking tot de terugdringing van het ziekteverzuim, waarvoor in 1990 een besparing van 400 miljoen is ingeboekt, heeft het kabinet onlangs de Stichting van de Arbeid uitgenodigd overleg te voeren over de mogelijke maatregelen. Onder meer wordt daarbij gedacht aan maatregelen om de financiële verantwoordelijkheid van de verzekerden te vergroten via het effectueren van een derde wachtdag in de Ziektewet,

alsmede door het betrekken van de volume-problematiek Ziektewet/Wet op de arbeidsongeschiktheids-verzekering/Algemene arbeidsongeschiktheidswet (ZW/WAO/AAW) bij de collectieve onderhandelingen.

Voorts staat het kabinet met betrekking tot de Wet Arbeid Gehandicapte Werknemers (WAGW) voor ogen dat op zo kort mogelijke termijn landelijk gemiddeld 5% van alle arbeidsplaatsen door gehandicapten zullen zijn bezet, dit mede in het licht van de motie Voorhoeve/De Vries[13].

De nu ingeboekte taakstellende besparingsopbrengst voor de WAGW-maatregelen gericht op een verminderde instroom in de arbeidsongeschiktheidsregelingen beloopt 250 miljoen in 1990. Afgezien van deze nu voorziene concrete maatregelen en besparingen is het kabinet van oordeel dat de volume-ontwikkelingen in de sfeer van de arbeidsongeschiktheid ernstig zijn, niet stroken met de verwachtingen ten tijde van de stelselwijziging sociale zekerheid en nopen tot nadere bezinning op mogelijkheden om tot beheersing en terugdringing van deze volume-ontwikkelingen te komen, zowel op de korte als op de langere termijn. Deze volume-ontwikkelingen hebben een ernstige doorwerking op tal van terreinen, waaronder de Rijksbegroting.

Het kabinet is gelet op de ernst van deze problematiek voornemens op korte termijn in overleg te treden met de Stichting van de Arbeid over de mogelijkheden tot een concrete aanpak te komen.

Overige tekortbeperkende maatregelen

Risicoverevening

Het kabinet heeft besloten om het overheidspersoneel voorlopig niet onder het stelsel van de sociale zekerheid te brengen (de zogenaamde risicoverevening). Dit levert voor 1989 een besparing op voor de rijksbegroting van bruto 450 miljoen. Dit bedrag betreft het effect op de rijksbegroting van het uitstel van de risicoverevening van 1 juli 1989 naar 1 januari 1990. Een definitief besluit over de invoeringsdatum zal pas na deze kabinetsperiode worden genomen. Vanaf 1990 zullen de als gevolg van de voorlopig niet doorgevoerde risicoverevening op de rijksbegroting vrijvallende middelen, met inachtneming van een saldering met enkele met de arbeidsvoorwaarden collectieve sector samenhangende uitgavenverhogingen, worden aangewend voor een tijdelijke rijksbijdrage aan het Algemeen Werkloosheidsfonds. Daardoor kan de premiestijging die voortvloeit uit de voorlopig niet doorgevoerde risicoverevening, grotendeels worden geredresseerd. De middelen ten behoeve van de tijdelijke rijksbijdrage zijn gereserveerd in een aanvullende post.

Daarnaast was in het voorjaar al besloten om in 1990 een extra opbrengst van 200 miljoen te genereren door middel van de verkoop van staatsdeelnemingen.

Een bedrag van 350 miljoen zal in 1990 worden gevonden in de sfeer van beperking van fiscale regelingen die van betekenis zijn voor de mobiliteit, boven de reeds in de voorstellen van de commissie Oort begrepen beperking.

2.3. Beleidsintensiveringen

Beleidsmatige uitgavenverhoging: 1,6 miljard in 1989

Het kabinet heeft besloten tot diverse beleidsintensiveringen op het terrein van de uitgaven. Deels zijn deze beleidsintensiveringen gefinancierd door middel van interne herschikkingen op hetzelfde begrotingshoofdstuk of in dezelfde sector. Die beleidsintensiveringen leiden niet tot een extra belasting van het budgettaire beeld. Daarnaast is er echter sprake van een aantal beleidsintensiveringen waartegenover geen specifieke compensatie (op hetzelfde begrotingshoofdstuk) staat, en die dus ten laste komen van het totale budgettaire beeld. In totaal betreft dit een bedrag van 1,6 miljard in 1989 respectievelijk 3,2 miljard in 1990. Ten dele hangen deze beleidsintensiveringen samen met uitdrukkelijke wensen van het parlement.

[13] Kamerstukken, Handelingen Tweede Kamer, zittingsjaar 1988–1989, stuk 20 492, nr. 23.

De navolgende tabel geeft een overzicht van deze beleidsintensiveringen. Voor een overzicht van alle beleidsintensiveringen, inclusief die welke gefinancierd zijn door interne herschikkingen, zij verwezen naar de bijlagen 5 en 6. In hoofdstuk 5 wordt ook nog nader ingegaan op (onder andere) deze beleidsintensiveringen.

In bijlage 5 worden de in de navolgende tabel genoemde beleidsintensiveringen toegelicht. In het onderstaande wordt alleen op enkele hoofdelementen toelichting gegeven.

Tabel 2.3.1. Specificatie beleidsmatig bepaalde uitgavenverhogingen op de Rijksbegroting in 1989 en 1990 (in miljoenen guldens)

		1989	1990
A.	Rijksbegroting		
	– mobiliteitsfonds	135,0	140,0
	– investeringen infrastructuur	–	400,0
	– investeringsimpuls gemeentefonds	50,0	62,5
	– werkgelegenheid/scholing*	100,0	400,0
	– scholing in het kader van de WIR-vervanging	125,0	250,0
	– 250 extra cellen conform motie Korthals/Soutendijk	22,1	8,6
	– geleidelijke beëindiging Tegemoetkoming Overige Studiekosten	70,0	
	– uitvoeringskosten herziening belastingstelsel ingevolge commissie Oort	39,5	13,0
	– huisvesting belastingdienst	30,0	55,0
	– beperking voorgestelde aanscherping kwaliteitskorting individuele huursubsidie	43,5	42,0
	– milieubeheer: bodemsanering, chemisch afval en gemeentelijke milieutaken	25,3	40,5
	– kaartcontrole en informatie in openbaar vervoer (VIC's)	30,0	30,0
	– landbouwinvesteringen/set aside/vut	100,0	100,0
	– kinderopvang		125,0**
	– motie jeugdhulpverlening	15,0	15,0
	– wachtgelden i.v.m. ombuiging welzijn	38,9	38,9
	– motie ouderenbeleid	50,0	50,0
	– uitvoeringsbepalingen bestuursakkoord	33,6	32,9
	– diversen	45,1	55,1
	Subtotaal Rijksbegroting	953,0	1 858.5
B.	Arbeidsvoorwaarden		
	– lagere opbrengst ombuigingen	70,0	70,0
	· zakgeldmaatregel		
	· 25-jarigen pensioenmaatregel		
	– compensatie i.v.m. uitstel risicoverevening van 1-7-1989 tot 1-1-1990 (WWV en wachtgeld)	45,0	120,0
	– compensatie i.v.m. uitstel risicoverevening na 1-1-1990 (WWV en wachtgeld)		135,0
	– ruimte voor beloningsdifferentiatie	75,0	75,0
	– ruimte voor g&g-sector	18,0	18,0
	– koopkrachtreparatie ambtenaren	150,0	150,0
	Subtotaal Arbeidsvoorwaarden	358,0	568,0
C.	Sociale Zekerheid		
	– gelijkberechtiging vervolgingsslachtoffers	39,3	9,3
	– geen verlaging minimumloon 23-jarigen	41,0	41,0
	– verhoging kinderbijslag	165,0	410,0
	– brutering bijstand i.v.m. Oort	–	250,0
	Subtotaal Sociale Zekerheid	245,3	710,3
D.	Volksgezondheid		
	– intensiveringen volksgezondheid***	42,2	42,2
E	Totaal	1598,5	3179,0

* Naar aanleiding van het WRR-rapport over het arbeidsmarktbeleid is besloten tot een intensivering van de Wet Vermeend/Moor, waarmee na 1988 een bedrag van minimaal 60 miljoen in enkele sociale fondsen gemoeid is.

** Voorlopig gereserveerd in aanvullende post; zie ook toelichting bijlage 4.

*** Betreft alleen het deel dat ten laste komt van de rijksbegroting, in totaal is 100 miljoen beschikbaar voor de intensiveringen volksgezondheid.

Extra uitgaven ten behoeve van infrastructuur

In het najaar van 1987 is in een brief aan de Tweede Kamer over de «hoofdlijnen Beleid Economische Infrastructuur» een mobiliteitsscenario Randstad gepresenteerd. In verband hiermee werd de instelling van een mobiliteitsfonds voorzien.

Later is het mobiliteitsscenario Randstad opgenomen in het zogenaamde bereikbaarheidsplan Randstad. Dit plan omvatte naast het mobiliteitsscenario ook een zogenaamde «uitgebreide variant» onder andere in relatie met de vierde nota Ruimtelijke Ordening. Het overleg over de invulling en de financiering van het bereikbaarheidsplan is nog niet geheel afgerond.

Een plan voor de oplossing van mobiliteitsbehoefte voor de lange termijn (tot 2010), komt aan de orde in de nota «Verkeer en Vervoer» die in het najaar 1988 zal worden uitgebracht.

De toegenomen mobiliteitsbehoefte en de hieruit voortvloeiende infrastructurele knelpunten maken het noodzakelijk in de toekomst bijdragen te vragen van de individuele gebruiker door middel van onder meer rekeningrijden of tolheffing. Door hantering van een dergelijke prijsprikkel zal tevens meer beïnvloeding en sturing van de mobiliteitsbehoefte mogelijk zijn. Voorts is het ook in de toekomst noodzakelijk dat andere overheidslichamen een financiële bijdrage leveren aan de oplossing van de mobiliteitsproblemen.

Gegeven het totaal van de te verwachten mobiliteitsbehoefte en met inachtneming van de zojuist aangeduide randvoorwaarden heeft het kabinet besloten voor de financiering van de totale infrastructurele problematiek (met name de verkeers- en vervoerssector) met ingang van 1990 een extra bedrag van 400 miljoen per jaar uit te trekken.

Maatregelen voor scholing en werkgelegenheid

In het kader van de voorjaarsbesluitvorming bij de vervanging van de WIR heeft het kabinet met ingang van 1990 250 miljoen extra beschikbaar gesteld voor scholingsactiviteiten (in 1989 125 miljoen). Voor de verdeling van dit bedrag in 1989 over de departementen Sociale Zaken en Werkgelegenheid, Onderwijs en Wetenschappen, Economische Zaken en Landbouw en Visserij wordt verwezen naar bijlage 5.

Het kabinet heeft bij de afsluitende begrotingsbesprekingen besloten, gelet op de tegenvallende ontwikkeling van de werkloosheid, het beleid ten aanzien van werkgelegenheid en scholing verder te intensiveren met een bruto bedrag van 400 miljoen in 1990. (In 1989 100 miljoen op kasbasis.)

Uit de inmiddels op gang gekomen heroriënteringsgesprekken met langdurig werklozen blijkt dat er naast het reguliere arbeidsmarktinstrumentarium behoefte is aan meer op de problematiek van deze langdurig werklozen gerichte instrumenten. De additionele middelen zullen daarom in deze richting worden aangewend. Hierbij kan men denken aan intensivering van de loonkostensubsidies in het kader van de maatregelen Vermeend/Moor, en aan werkervaringsplaatsen in de collectieve sector en de marktsector. Naar dit laatste onderdeel is onderzoek noodzakelijk in overleg met de sociale partners.

Uitgaande van deze aanpak is het kabinet van oordeel dat, in samenhang met de heroriënteringsgesprekken, voldoende aanbod van werk, aansluitend bij de situatie van langdurig werklozen kan worden gecreëerd. Indien als gevolg van onvoldoende respons van de voor heroriënteringsgesprekken opgeroepen langdurig werklozen deze aanpak toch niet leidt tot herinschakeling in c.q. voorbereiding op het arbeidsproces, zal het sanctiebeleid voor deze werklozen moeten worden verscherpt. Daarnaast is in dit verband de hoogte van het minimum (jeugd)loon van belang.

Verwezen wordt verder naar de werkgelegenheidsnotitie van Sociale Zaken en Werkgelegenheid.

Extra geld voor arbeidsvoorwaarden collectieve sector

Als onderdeel van de arbeidsvoorwaarden worden, evenals in vorige jaren, de ambtenaren gecompenseerd voor het wegvallen door de stelselherziening sociale zekerheid van de WWV-uitkering.

In verband met het uitstel respectievelijk het opschorten van de invoering van de risicoverevening is hiervoor extra geld noodzakelijk. Dit betreft een bedrag van 45 miljoen in 1989 en 120 miljoen in 1990 als gevolg van de uitsteltranche van 1 juli 1989 tot 1 januari 1990. De 45 miljoen bestaat voor 10 miljoen uit WWV-compensatie en voor 35 miljoen uit wachtgeldkosten. De 120 miljoen in 1990 is uitsluitend voor WWV-compensatie. Het bedrag dat samenhangt met het opschorten van de risicoverevening vanaf 1990 bestaat voor 65 miljoen uit WWV-compensatie en voor 70 miljoen uit wachtgeldkosten.

Daarnaast komt in 1989 75 miljoen beschikbaar voor de invoering van beloningsdifferentiatie bij het overheidspersoneel. Ook is de ruimte voor incidentele loonontwikkeling in de g&g-sector vergroot met 62,5 miljoen, waarvan 18 miljoen ten laste komt van de rijksbegroting.

Verder komt er 150 miljoen in 1989 ter beschikking ter mitigering van de relatieve achteruitgang in koopkracht die ambtenaren met een zogenaamde interimuitkering ondervinden als gevolg van de eerste stap van de invoering van de stelselherziening in de volksgezondheid.

Eerste stap stelselherziening volksgezondheid

De eerste stap van de stelselherziening in de volksgezondheid op basis van het advies van de commissie-Dekker zou voor gezinnen met kinderen een koopkrachtachteruitgang als gevolg hiervan betekenen. Ter compensatie daarvan wordt de kinderbijslag in 1989 verhoogd met een bedrag van 165 miljoen (structureel 220 miljoen). In 1990 is onder het voorbehoud van verdere invoering van de stelselherziening een verhoging voorzien van 190 miljoen op kasbasis en 250 miljoen structureel. De totale verhoging in 1990 komt hiermee uit op 410 miljoen.

Regeling indemniteit bruiklenen

Op het terrein van de cultuur is besloten tot een indemniteitsregeling voor bruiklenen. De regeling heeft tot doel een beperkt aantal tentoonstellingen van uitzonderlijk belang in rijksmusea mogelijk te maken. Het Rijk neemt daartoe vanaf 1-1-1989 het risico van schade aan en verlies van bruiklenen van derden op zich tot een jaarlijks maximum van 500 miljoen. Deze garantie op de begroting van WVC fungeert als dekking van het eerste en grootste risico waardoor de verzekeringspremies aanzienlijk kunnen worden gereduceerd.

3. De economische situatie

3.1. Inleiding

Economie groeit gestaag

De groei van de Nederlandse economie zet zich gestaag voort. Al een aantal jaren is er economische groei en blijkt deze veelal hoger uit te vallen dan aanvankelijk door zowel het Centraal Planbureau als internationale organisaties werd verwacht. Zo zal volgens de huidige inzichten het nationaal inkomen in 1988 met 1¾% groeien, hetgeen duidelijk meer is dan de ½% groei die een jaar geleden, zelfs voor de crisis op de financiële markten, werd verwacht. De vooruitzichten voor 1989 wijzen op het verder aantrekken van de groei tot 3%. Ook de belastingontvangsten kwamen, mede in samenhang met de hoger uitvallende economische groei, hoger uit dan verwacht.

Ondanks de relatief gunstige ontwikkeling zijn de risico's, die een bedreiging kunnen vormen voor een stabiele economische ontwikkeling, niet verdwenen. Deze liggen nog steeds vooral op het internationale vlak. Zo blijven omvangrijke betalingsbalansonevenwichtigheden tussen de economisch belangrijkste landen bestaan, die tot nieuwe spanningen op de financiële en valutamarkten kunnen leiden en een bedreiging kunnen zijn voor de internationale handelsrelaties. Ook is het externe schuldenprobleem van ontwikkelingslanden nog steeds een bron van onzekerheid. Hetzelfde geldt voor de energieprijzen, die via de aardgasbaten nog steeds een aanzienlijke invloed uitoefenen op de Nederlandse begroting.

Structurele aanpassing

De toeneming van de werkgelegenheid was ook in 1987 weer hoger dan aanvankelijk was geraamd; voor 1988 wordt thans eveneens een grotere stijging verwacht dan een jaar geleden. Verdere groei van de werkgelegenheid is evenwel noodzakelijk om de nog steeds te omvangrijke werkloosheid te reduceren. Een hogere economische groei is derhalve wenselijk. Deze kan bevorderd worden door de marktwerking in de economie te verbeteren. De starheden op de verschillende markten, zowel van eindprodukten als van produktiefactoren, verhinderen een optimale allocatie in de economie. Het wegnemen van deze belemmeringen kan de economische groei versnellen en zal zo onder meer de werkloosheid doen afnemen. Reductie van de collectieve lastendruk en het financieringstekort is daarbij een essentiële voorwaarde. Ook voortgaande loonkostenmatiging en verbetering van de structuur van de arbeidsmarkt zullen tot een hogere groei en daardoor tot meer werkgelegenheid leiden.

Europese integratie

Daarnaast biedt de realisatie van de EG-interne markt, ultimo 1992, kansen. Globale schattingen indiceren dat het reëel nationaal inkomen in de EG hierdoor structureel in een aanzienlijke mate kan stijgen. Wel zullen deze kansen moeten worden aangegrepen. Dat vergroot de noodzaak om de Nederlandse economie meer flexibel te maken. Indien de bestaande starheden niet worden weggenomen, zouden de baten van de interne markt zeer sterk kunnen tegenvallen – in het slechtste geval is een negatief saldo daarbij zelfs niet uitgesloten. Het is daarom van belang ervoor te zorgen dat Nederland zich niet uit de markt prijst en dat de noodzakelijke aanpassingen worden doorgevoerd voordat zij – tegen hogere kosten – door de markt worden afgedwongen.

In een aantal opzichten onderscheidt Nederland zich in ongunstige zin van de andere EG-landen: de hoogte van de collectieve lasten, de hoogte van de collectieve uitgaven – vooral van bepaalde categorieën overheidsuitgaven -, het financieringstekort en de belemmeringen die zich op sommige markten, met name de arbeidsmarkt, voordoen. Het kabinet heeft daarom een aantal maatregelen voorgesteld, die de Nederlandse belastingtarieven meer in overeenstemming brengen met die in de overige EG-landen. Gewezen zij op de hervorming van de loon- en inkomstenbelasting naar aanleiding van de aanbevelingen van de commissie-Oort, de verlaging van de vennootschapsbelasting en het overnemen van de AKW-premies door het Rijk. Door deze lastenverlaging is een aanzet gemaakt met het verlagen van het verschil tussen de bruto- en nettoloonkosten, waardoor tevens de werking van de arbeidsmarkt zal verbeteren.

Deze maatregelen zijn een eerste stap op weg naar een economie die in staat zal zijn om de kansen die de jaren negentig bieden volledig te benutten.

3.2. Internationale context

Internationale economie gunstig

De internationale economische ontwikkelingen zijn gunstiger dan in het najaar van 1987, na de crisis op de financiële markten, werd verwacht. De reële economische groei overtreft zelfs de prognoses van voor die crisis aanzienlijk, de inflatie is tot nu toe in het algemeen laag tot gematigd geweest en de dollarkoers bevindt zich weer op het niveau van een jaar geleden. Dit neemt niet weg dat de risico's die de financiële en valutaire stabiliteit bedreigen niet verdwenen zijn: de betalingsbalansonevenwichtigheden en het internationale schuldenvraagstuk. Hierbij voegt zich het risico van een oplevende inflatie, met name in de landen met een relatief hoge groei, zoals de Verenigde Staten, het Verenigd Koninkrijk en Japan.

Voor de stabiliteit van de wereldeconomie is het van belang dat de saldi lopende rekening niet duurzaam afwijken van het niveau dat private kapitaalverschaffers bereid zijn voor lange termijn te financieren. De crisis die de financiële markten in het najaar van 1987 doormaakten was een signaal dat de financiële en valutaire verhoudingen niet stabiel werden geacht. Thans ziet het er naar uit dat de gevolgen van die crisis voor de groei veel minder ernstig zullen zijn dan in het najaar van 1987 nog werd aangenomen. Dit betekent evenwel nog niet dat de betalingsbalansverhoudingen nu wel als evenwichtig kunnen worden beschouwd.

Onevenwichtigheden nog groot

In de eerste helft van 1988 kon de trend van steeds toenemende externe onevenwichtigheden worden gekeerd. Met name is het tekort op de handelsbalans van de Verenigde Staten afgenomen; de eerdere depreciatie van de US-dollar speelt daarbij een rol. Het effect van de verbetering op de handelsbalans wordt evenwel gedeeltelijk teniet gedaan door de als gevolg van de gewijzigde schuldenverhoudingen toegenomen rentebetalingen op de kapitaalopbrengstenbalans. Zoals tabel 3.2.1 laat zien, blijven de saldi op de lopende rekening derhalve nog omvangrijk. Onevenwichtigheden van deze omvang versterken de neiging om protectionistische maatregelen te treffen en bilaterale handelsafspraken te maken, hetgeen schadelijk is voor de wereldhandel. Ook blijft de onzekerheid omtrent de financiering van het externe tekort van de Verenigde Staten daarbij een belangrijke bron van spanning, omdat zij de onzekerheid over het beloop van de dollarkoers en over de internationale renteontwikkeling vergroot. Een verdere reductie van de onevenwichtigheden is daarom noodzakelijk. Daarbij moet getracht worden de groei te bevorderen zonder de inflatie aan te wakkeren.

Verdere reductie noodzakelijk

Tabel 3.2.1. Enkele internationale kerngegevens

		1985	1986	1987	1988*	1989*
Saldo lopende rekening, mrd US $						
Verenigde Staten		– 115,1	– 138,8	– 154,0	– 135	– 130
Japan		49,2	85,8	87,0	80	80
BRD		16,2	37,9	44,3	40	35
reële groei bruto nationaal product (BNP) en binnenlandse bestedingen (BB) in %						
Verenigde Staten	BNP	3,0	2,9	3,2	4	3
	BB	3,6	3,9	3,0	3	2¾
Japan	BNP	4,9	2,4	4,2	5½	4
	BB	4,0	4,0	5,4	6½	4
BRD	BNP	2,0	2,5	1,7	2¾	2
	BB	2,2	3,8	2,7	3	2¼

* raming
Bron: OESO, CPB

Vergroten besparingen in Verenigde Staten

In de eerste plaats kan gedacht worden aan het verminderen van de groei van de binnenlandse bestedingen in de Verenigde Staten en het vergroten van de besparingen aldaar. Een verdere verlaging van het nog steeds omvangrijke tekort op de federale begroting kan ertoe bijdragen dat meer middelen beschikbaar komen voor de produktie in de externe sector.

Ondanks de recente appreciatie van de US-dollar kan een nieuwe depreciatie niet worden uitgesloten zolang het tekort op de lopende rekening van de Verenigde Staten niet naar een houdbaar niveau tendeert. Een depreciatie van de dollar die verder gaat dan het niveau dat in de tweede helft van 1987 werd bereikt, is evenwel niet wenselijk in verband met de risico's die dat met zich mee brengt voor de inflatie in de Verenigde Staten en de reële economische groei elders.

De export van de Verenigde Staten kan niet groeien zonder dat dit gepaard gaat met een stijging van de invoer elders. Het is daarom van belang dat ook de overschotlanden een bijdrage leveren aan het herstel van de onevenwichtigheden door een groei van de binnenlandse bestedingen die uitgaat boven de groei van het BNP.

Groei in Japan ...

Met name in Japan nemen de binnenlandse bestedingen fors toe. Mede als gevolg van een ruim monetair beleid en stimuleringsmaatregelen van overheidswege, die het bereiken van de middellange-termijndoelstelling van het begrotingstekort niet in gevaar hebben gebracht, is in dat land de groei van de binnenlandse vraag aanzienlijk gestegen.

... en in de BRD

Ook in de BRD blijkt sinds een aantal jaren de groei van de binnenlandse vraag die van het Bruto Nationaal Produkt te overtreffen. De groei zou evenwel hoger kunnen zijn indien de economie flexibeler was, waardoor het makkelijker zou zijn het accent te verschuiven naar meer binnenlandse bestedingen. Dit zou een nuttige bijdrage kunnen leveren aan het bereiken van meer evenwichtige betalingsbalansposities.

Schulden ontwikkelingslanden

Het probleem van de internationale schulden van ontwikkelingslanden vormt eveneens nog steeds een bedreiging voor de ontwikkeling van de wereldeconomie. Wel is de externe positie van de ontwikkelingslanden in 1987 verbeterd als gevolg van een hoge exportgroei en stijgende uitvoerprijzen. Niettemin blijft de schuldensituatie ernstig, voor zowel de lage-inkomenslanden als voor een aantal midden-inkomens-landen, met name in Latijns Amerika. Voor een duurzame oplossing van het schuldenprobleem is niet alleen een gunstige externe omgeving voor de ontwikkelingslanden van belang, maar ook zijn voortgezette beleidsaanpassingen van de schuldenlanden zelf en het tegengaan van kapitaalvlucht daarvoor een onmisbaar element.

3.3. Europese integratie

Interne markt

De Europese Commissie heeft in 1985 haar witboek gepubliceerd over de voltooiing van de interne markt, ultimo 1992. De realisatie van de interne markt is vooral noodzakelijk omdat de EG daarmee het hoofd kan bieden aan de toenemende internationale concurrentie. Deze beperkt zich niet tot de meer traditionele industrielanden, maar is tevens afkomstig van de zo genoemde Newly Industrializing Economies (NIE's) in Zuidoost-Azië[1]. De voltooiing van de interne markt zal de Europese bedrijven een grotere thuismarkt bieden en daardoor hun concurrentievermogen versterken.

De voordelen van de realisatie van de interne markt staan buiten kijf. Zo is in het rapport van de stuurgroep onder leiding van Paolo Cecchini geraamd dat het BNP van de gehele EG door de marktintegratie – onder bepaalde voorwaarden – aanzienlijk zou kunnen stijgen.

Voordelen marktintegratie

De marktintegratie zal tot aanzienlijke kostenbesparingen leiden. Deze zal niet alleen het gevolg zijn van het wegvallen van grensformaliteiten en andere door nationale grenzen en verschillen in regelgeving opgeworpen belemmeringen, maar ook van de schaalvergroting van de produktie en de verscherpte concurrentie. De kostenbesparing zal tot een aanmerkelijk voordeel voor de consument leiden en het concurrentievermogen van de Europese produkten op de internationale markten vergroten. De werkgelegenheid kan hierdoor stijgen.

De vergroting van de markt zal niet alleen voordelig zijn voor Europese bedrijven; ook voor bedrijven uit derde landen zal de marktintegratie tot kostenbesparingen leiden. Bovendien wordt het voor hen aantrekkelijker om de Europese markt van binnenuit te bestrijken. Thans reeds zoeken vele niet-Europese bedrijven een vestigingsplaats voor produktie-eenheden in Europa. Het is daarom van belang dat Nederland perspectieven kan bieden op een gunstig en stabiel economische klimaat, te weten lage collectieve lastendruk, flexibele arbeidsmarkt, goed geschoolde beroepsbevolking en adequate infrastructuur.

Economische en Monetaire Unie

Naast de marktintegratie heeft het afgelopen jaar het streven naar een Economische en Monetaire Unie (EMU) sterk aan belangstelling gewonnen. De Europese Raad besloot in juni 1988 een comité in het leven te roepen dat concrete stappen hiertoe zal moeten bestuderen en voorstellen. Dit Comité wordt voorgezeten door de voorzitter van de Europese Commissie, Jacques Delors, en heeft als leden onder meer dr. W. Duisenberg en mr. F.H.J.J. Andriessen.

Volledige monetaire integratie is geen noodzakelijke voorwaarde voor het realiseren van de interne markt in 1992. Niettemin zal voortgezette monetaire integratie – waarvan de EMU de laatste stap is – de intra-Europese handel en investeringen bevorderen zodat de baten van de grotere markt nog beter benut kunnen worden.

Voordelen monetaire integratie

De monetaire integratie van Europa zal een aantal directe economische voordelen met zich meebrengen. Ten eerste zal het bestaan van een gemeenschappelijke munt – als eindfase van die integratie – de intra-Europese financiële en handelstransacties bevorderen en de daarmee verbonden kosten verlagen. Tevens zal het wisselkoersrisico bij deze transacties zijn geëlimineerd. Ten tweede zal de monetaire integratie het onmogelijk maken om een afwijkend economisch beleid via de wisselkoers te corrigeren; dit zal de druk tot economische convergentie binnen Europa vergroten. Ten derde zal, naarmate een groter gedeelte van de wereldhandel in de Europese valuta luidt, de Europese economie minder afhankelijk zijn van de fluctuaties van de dollarkoers.

Voorwaarden ECB

Aan de instelling van een Europese Centrale Bank (ECB), zal naar de mening van het kabinet een aantal voorwaarden gesteld moeten worden. Een zeer belangrijke voorwaarde is dat de ECB in sterke mate onafhankelijk moet zijn van de nationale en supranationale autoriteiten. In geen geval mag de ECB gedwongen kunnen worden om begrotingstekorten te financieren. Tevens moet de voorwaarde gesteld worden dat de ECB verplicht moet zijn prijsstabiliteit na te streven.

[1] Zuid-Korea, Hong Kong, Taiwan, Singapore

Herallocatie produktie

Een belangrijk voordeel van de marktintegratie is dat de produktie binnen Europa op grotere schaal zal kunnen plaatsvinden. Deze schaalvoordelen kunnen slechts worden benut wanneer er op Europees niveau een herallocatie van produktie plaatsvindt. De toegenomen concurrentie zal ertoe leiden dat de produktie zich geleidelijk verplaatst naar die gebieden waar de produktiekosten het laagst zijn en de comparatieve voordelen het hoogst. Op nationaal niveau betekent dit dat zwakkere en minder efficiënte bedrijven tot aanpassing worden gedwongen of geheel zullen verdwijnen, terwijl sterkere bedrijven met comparatieve voordelen een expansie zullen doormaken. De werkgelegenheid zal zich verplaatsen van de zwakkere naar de meer concurrererende bedrijven en sectoren.

Flexibele economie

Hieruit kan de conclusie getrokken worden dat, wil een land ten volle profiteren van de marktintegratie, de economie flexibel genoeg moet zijn om de herallocatie van produktie en produktiemiddelen te bewerkstelligen. De nationale overheden moeten dit proces niet belemmeren. Indien een economie niet flexibel genoeg is om de hier geschetste herallocatie te realiseren, zal zij mogelijk zelfs nadelen van de marktintegratie ondervinden. De zwakkere sectoren zullen immers de sterkere concurrentie ervaren, terwijl de sterkere sectoren niet voldoende werknemers kunnen aantrekken om te groeien. Bovendien zullen de sterkere sectoren de lasten moeten opbrengen van de dalende werkgelegenheid, hetgeen hun comparatieve voordelen vermindert. Per saldo leidt dit tot achteruitgang.

De Europese integratie vergroot dus de noodzaak om de marktwerking in de economie te verbeteren.

Gevolgen voor nationaal beleid

Een ander gevolg van de Europese integratie is dat de mogelijkheden om op nationaal niveau een van de overige lidstaten afwijkend monetair en budgettair beleid te voeren verder worden beperkt. Het is overigens een misverstand te menen dat de verkleining van de beleidsmarges geheel en al het gevolg is van de marktintegratie in 1992. Ook zonder deze stap zou de voortschrijdende internationalisatie van de wereldeconomie tot vergelijkbare randvoorwaarden voor het economisch beleid hebben geleid.

Monetair beleid

Wat het monetair beleid betreft wordt de noodzaak tot een grotere beleidsconvergentie reeds ingegeven door de liberalisatie van het kapitaalverkeer en het streven naar monetaire stabiliteit binnen het EMS. De laatste jaren heeft een aantal Europese landen grote vooruitgang geboekt met het opheffen van restricties op het internationale kapitaalverkeer. Mede hierdoor zijn de internationale kapitaalbewegingen de laatste jaren zeer sterk toegenomen. Zowel voor aanbieders als voor vragers van kapitaal is de toegang tot de internationale kapitaalmarkt groter geworden. Dit geldt ook voor Nederland, waar het kapitaalverkeer reeds langere tijd geliberaliseerd is. Tabel 3.3.1 laat zien dat de omvang van de Nederlandse kapitaaltransacties met het buitenland – gemeten in procenten van het nationaal inkomen – met name sinds 1980 zeer sterk is toegenomen. Ter vergelijking zijn in de tabel de ontvangsten uit hoofde van de goederenuitvoer weergegeven. De tabel laat zien dat de financiële transacties met het buitenland de laatste jaren veel sterker groeien dan de reële transacties.

Tabel 3.3.1. Bruto betalingsverkeer met het buitenland (ontvangsten); enkele posten in procenten van het nationaal inkomen

	1965	1970	1975	1980	1985	1986	1987
Goederenverkeer	34,1	35,4	41,7	45,2	57,0	47,7	46,6
Lang particulier kapitaalverkeer	8,9	13,8	10,8	15,5	32,0	43,4	58,5
waarvan: effectenverkeer	5,9	7,9	6,9	10,2	24,9	35,5	48,0
directe investeringen	1,9	3,9	3,0	4,1	5,6	6,7	7,9
Kort particulier kapitaalverkeer	0,8	0,5	0,3	0,3	4,3	6,4	8,5
Overig kapitaalverkeer[1]	0,4	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2	0,3
Totaal niet-monetair kapitaalverkeer	10,1	14,5	11,3	16,0	36,5	50,0	67,3

Bron: De Nederlandsche Bank
[1] inclusief afrondingsverschillen

Internationale kapitaalstromen gegroeid

De toegenomen beweeglijkheid van het kapitaal beperkt reeds – gegeven de doelstelling van wisselkoersstabiliteit – in belangrijke mate de mogelijkheid een afzonderlijk monetair beleid te voeren.

Een van de overige lidstaten afwijkend beleid zal zich immers vertalen in omvangrijke internationale kapitaalstromen, die uiteindelijk via noodzakelijke rente-, bestedings- en kostenaanpassingen de convergentie van het nationaal beleid van de afzonderlijke lidstaten de facto zullen afdwingen.

Indien in de toekomst een Economische en Monetaire Unie met een gemeenschappelijke munt gerealiseerd zal worden, zal per definitie een nationaal monetair beleid niet meer mogelijk zijn.

Fiscale harmonisatie

De realisatie van de interne markt betekent een stimulans tot fiscale harmonisatie, vooral van indirecte belastingen (BTW en accijnzen) maar – in iets mindere mate – ook van de directe belastingen (inkomstenbelasting, vennootschapsbelasting, vermogensbelasting). Verschillen in belasting- en premiedruk hebben immers hun uitwerking op de relatieve prijzen, hetgeen er toe zal leiden dat produktie en investeringen worden verplaatst van landen met een hogere naar landen met een lagere lastendruk. Voorzover de fiscale harmonisatie niet door de overheden wordt gerealiseerd, zal zij door de markt worden afgedwongen.

Begrotingsbeleid

Het feit dat de lastendruk niet te zeer van die in het buitenland zal kunnen afwijken impliceert dat ook de collectieve uitgaven niet veel hoger zullen mogen zijn dan in de overige EG-landen. Hogere collectieve uitgaven leiden immers altijd tot zwaardere lasten. Hetzij onmiddellijk wanneer de hogere uitgaven door belastingheffing gedekt zijn, hetzij in de toekomst wanneer er een financieringstekort bestaat. De Europese integratie zal er dus toe leiden dat ook het begrotingsbeleid minder vrijheidsgraden kent; de mogelijkheid om een nationaal begrotingsbeleid te voeren zal in sterkere mate bepaald worden door de fiscale ruimte.

Rekening houden met uitgaven EG

De Europese integratie houdt tevens in dat een groter deel van de collectieve uitgaven door de EG zal worden besteed. Dit leidt tot vervanging van nationale overheidsuitgaven door communautaire uitgaven. In de nationale begrotingsafweging zal daarmee rekening gehouden moeten worden. Indien de EG meer geld gaat uitgeven aan een beleid dat ook op nationaal niveau wordt gevoerd, dienen de binnenlandse uitgaven op dit gebied te worden aangepast.

3.4. Structurele aanpassingen

Verbetering marktwerking

Een belangrijke voorwaarde die vervuld moet worden teneinde ten volle van de realisatie van de interne markt te profiteren is dat de aanbodstructuur in de economie flexibel en hoogwaardig is. De Nederlandse bedrijven moeten in staat zijn produkten en diensten te leveren van een kwaliteit die binnen- en buitenlandse consumenten wensen en tegen een prijs die zij bereid zijn te betalen. Zij moeten tevens snel op wijzigingen in de voorkeur van de consumenten kunnen inspelen. Dit vereist een modern productie-apparaat, goed management, een goed opgeleide beroepsbevolking en een beloningsstructuur voor zowel kapitaal als arbeid die aanzet tot initiatief. Hiervoor zijn goed werkende en flexibele markten nodig. Dit betekent dat de markt tot een efficiënt evenwicht moet leiden: de prijsverhoudingen moeten een afspiegeling zijn van de reële schaarste van productiefactoren en van de voorkeur van de consumenten. De noodzaak de flexibiliteit en kwaliteit te verhogen en de marktwerking te verbeteren wordt niet alleen ingegeven door de marktintegratie: ook zonder deze zouden maatregelen daartoe wenselijk zijn geweest teneinde de economische groei te bevorderen. De noodzaak daartòe wordt nu evenwel des te klemmender.

Starheden

Thans is er op vele markten nog sprake van starheden: prijssignalen leiden niet of slechts na lange tijd tot de gewenste herschikking van productiemiddelen, waardoor de allocatie in de economie langdurig suboptimaal kan zijn en er kansen op uitbreiding van productie en werkgelegenheid verloren gaan. De OESO heeft er herhaaldelijk op gewezen dat deze in de jaren zeventig sterk toegenomen belemmeringen – waar men met name in Europa mee te kampen heeft – een belangrijke oorzaak zijn van de lage economische groei en de voortdurende hoge werkloosheid. Landen met een meer flexibele economie zoals Japan en – althans sinds 1983 – de Verenigde Staten zijn, zoals tabel 3.4.1 laat zien, beter in staat geweest een hogere economische groei te realiseren.

Tabel 3.4.1. Bruto binnenlands produkt; gemiddelde jaarlijkse groeicijfers

	'60–'68	'69–'73	'74–'79	'80–'82	'83–'88
Japan	10,4	8,4	3,6	3,7	4,2
Verenigde Staten	4,5	3,2	2,4	– 0,3	4,0
OESO-Europa	4,6	4,9	2,4	0,7	2,5
Nederland	4,8	4,9	2,7	– 0,4	2,2

[1] raming
Bron: OESO, CPB

Een beleid dat gericht is op het beter laten werken van markten zal de economische groei bevorderen en de werkgelegenheid doen toenemen. Een aantal markten komt duidelijk voor verbetering in aanmerking.

Arbeidsmarkt

In Nederland is met name de arbeidsmarkt star. Dit heeft, zoals in paragraaf 3.5 aan de orde zal komen, onder meer te maken met de hoge marginale druk en de wig op de loonkosten.

Sommige goederen en diensten

Ook zijn sommige markten voor goederen en diensten duidelijk voor verbetering vatbaar. In het afgelopen jaar heeft het kabinet reeds initiatieven hiertoe genomen. Gewezen zij onder meer op de voorgestelde verruiming van de winkelsluitingswet, waardoor de producenten van diensten – de winkeliers – meer mogelijkheden krijgen hun diensten aan te bieden op het tijdstip dat de consument er om vraagt.

Landbouwmarkt

In internationaal verband krijgen de belemmeringen op de landbouwmarkt veel aandacht. Ondanks lichte verbeteringen heeft de internationale handel nog steeds te lijden onder forse subsidiëring van de agrarische exporten door zowel de Europese Gemeenschap als de

Verenigde Staten. Dit beleid gaat gepaard met het handhaven en in sommige gevallen zelfs intensiveren van import beperkende maatregelen. Deze protectiemaatregelen gaan ten koste van derde landen, met name van ontwikkelingslanden.

Op middellange termijn zal de sterke bescherming van de agrarische sector wederom leiden tot grote structurele aanbodoverschotten. Een kunstmatig te hoog gehouden prijs voor agrarische produkten, gecombineerd met een vrijwel onbeperkte afzetgarantie, houdt in dat de burger op twee manieren met lastenverzwaring wordt geconfronteerd: als consument in de vorm van hogere prijzen voor agrarische produkten en als belastingbetaler door de subsidie op te moeten brengen die nodig is voor de extra afzet van de door de hoge prijs uitgelokte produktie.

De sterke bescherming van de agrarische sector leidt tevens tot een inefficiënte verdeling van produktiemiddelen in de economie met als gevolg dat de economische groeipotentie wordt ondermijnd en per saldo de werkgelegenheidsgroei wordt afgeremd. Op termijn zal bovendien overbescherming van de agrarische sector ten koste gaan van de eigen concurrentiekracht van deze sector. Hierbij moet worden opgemerkt dat met name Nederland zeer concurrerend is in die delen van de agrarische sector die geen zware bescherming van de EG genieten, zoals de tuinbouw en de bloementeelt.

Uitgaven landbouwbeleid sterk gestegen

Tabel 3.4.2 laat zien hoe sterk de uitgaven van directe steun, interventie en restitutie in de EG zijn gestegen. Vooral in relatie tot de toegevoegde waarde van de Europese landbouw zijn deze uitgaven zeer hoog geworden. In 1970 bedroegen de uitgaven voor het Europese landbouwbeleid nog 10,7% van de toegevoegde waarde, dit percentage is inmiddels meer dan verdubbeld. Dit wijst er op dat de effectiviteit van de prijsondersteuning, die mede beoogt inkomenssteun aan de agrarische bevolking te geven, sterk verminderd is. De stijging van de subsidiebedragen in 1987 hangt samen met de mede als gevolg van de dollardepreciatie gedaalde wereldmarktprijzen van landbouwprodukten en aan het feit dat in versneld tempo interventievoorraden zijn verkocht.

Tabel 3.4.2. Landbouwuitgaven EG

	1970 EG-6	1975 EG-9	1980 EG-9	1985 EG-10	1986 EG-11[2]	1987[1] EG-11[2]
in miljarden guldens	7,4	14,1	31,2	50,4	53,1	64,0
in % toegevoegde waarde agrarische sector	10,7	10,3	18,8	22,4	21,6	27,4

Bron: Ministerie van Landbouw en Visserij
[1] inclusief nationale voorfinanciering
[2] exclusief Portugal

Noodzaak aanpassingen onderschreven

Internationaal wordt de noodzaak van structurele aanpassingen in de agrarische sector meer en meer onderschreven.

Het beperken van gegarandeerde prijzen, het buiten gebruik stellen van onrendabel landbouwareaal en het aanbrengen van meer prijsprikkels in het produktiesysteem bieden uiteindelijk de beste perspectieven dat de agrarische sector gezond en meer concurrerend de uitdagingen van een open EG-markt tegemoet kan treden.

Een belangrijk besluit hierover is genomen tijdens de Europese Raad van 11 en 12 februari 1988. Hier is onder meer besloten tot het invoeren van automatische stabilisatoren, waarbij een aanbodoverschot automatisch tot een lagere garantieprijs leidt.

Het is van belang het proces van aanpassing op gang te houden. In dit kader zijn de besprekingen over de mondiale landbouwproblematiek in het kader van de Uruguay-ronde (GATT) van belang.

Woningmarkt

De woningmarkt is een andere belangrijke sector waar structurele verbeteringen mogelijk zijn. In de nota «volkshuisvesting in de jaren negentig» doet het kabinet voorstellen om de werking van de woningmarkt te verbeteren. Hierbij zij tevens verwezen naar de analyse in de Miljoenennota 1988, met name paragraaf 2.2.3.

Gezondheidszorg

Met het verbeteren van de marktwerking in de gezondheidszorg wordt beoogd het hoge kostenniveau te verlagen. Het kabinet heeft daarom voorstellen tot een ingrijpende wijziging in de financiering van de gezondheidszorg gedaan, volgens de lijnen uitgezet in het rapport van de commissie-Dekker. In 1989 zal een eerste – substantiële – stap ter invoering van deze plannen worden gezet. De plannen beogen de kostenafweging bij de consumenten en de concurrentie tussen verzekeraars te bevorderen, onder meer door het in toenemende mate heffen van nominale premies en het aanbrengen van eigen risico's. Afschaffing van de contracteerplicht, het instellen van een budgetteerplicht voor ziekenfondsen en de herziening van de beloningsstructuur voor zorgverleners zal de kosten bij de verzekeraars drukken en de concurrentie tussen de aanbieders van gezondheidszorg ten goede komen.

3.5. Arbeidsmarkt[1]

Groei werkgelegenheid meer dan verwacht

De werkgelegenheid is in 1987 met 55 duizend arbeidsjaren toegenomen, ruim anderhalf maal zo veel als ten tijde van het schrijven van de Miljoenennota 1988 werd verwacht. In personen gemeten steeg de werkgelegenheid, mede als gevolg van een relatieve groei van het aantal deeltijdbanen, met 90 duizend. Een verdere toeneming van het arbeidsaanbod leidde er toe dat de werkloosheid desondanks slechts met 25 duizend personen verminderde. Zie tabel 3.5.1.

De prognoses wijzen op een verdere stijging van de werkgelegenheid in 1988 en 1989, zij het dat nu althans verwacht wordt dat de groei minder sterk zal zijn dan in voorgaande jaren. Het arbeidsaanbod blijft met 60 à 70 duizend personen per jaar toenemen, zodat de werkgelegenheidsgroei zich in 1988 en 1989 niet of nauwelijks zal vertalen in een daling van de geregistreerde werkloosheid.

Tabel 3.5.1. Werkgelegenheid en werkloosheid; jaargemiddelden × 1000

	1982	1985	1986	1987	1988	1989
Geregistreerde werkloosheid	655	760	710	685	685	670
Werkgelegenheid (arbeidsjaren)	4 619	4 598	4 686	4 741	4 782	4 823
Werkgelegenheid[1] (personen)	5 040	5 150	5 270	5 360	5 430	5 505
Personen per arbeidsjaar	1,091	1,120	1,125	1,131	1,136	1,141

[1] inclusief WSW
Bron: CBS, CPB, Ministerie van Sociale Zaken en Werkgelegenheid

De werkgelegenheid groeit in Nederland krachtiger dan in de meeste andere EG-landen. De werkloosheid in Nederland bevindt zich daardoor de laatste jaren iets onder het gemiddelde van de landen in de EG, na daar aanvankelijk boven te hebben gelegen, zoals tabel 3.5.2 laat zien.

[1] Voor een meer uitvoerige analyse zij verwezen naar de notitie «Scholing en Werk» van het Ministerie van Sociale Zaken en Werkgelegenheid.

Tabel 3.5.2. Werkloosheid in EG en Nederland (in procenten van de totale beroepsbevolking

	1984	1985	1986	1987	mei 1988[1]
EG	10,7	10,9	10,8	10,6	10,3
Nederland	12,5	10,5	10,2	10,0	9,9

Bron: Eurostat
[1] gecorrigeerd voor seizoensinvloeden

De cijfers in tabel 3.5.2 zijn gebaseerd op arbeidskrachtentellingen, waarmee het probleem van vervuiling van de cijfers met betrekking tot de geregistreerde werkloosheid is geëlimineerd.

Feitelijke werkloosheid

Vervuiling houdt in dat de feitelijke werkloosheid afwijkt van de werkloosheid zoals geregistreerd bij de Gewestelijke Arbeidsbureaus. Onderzoek heeft aangetoond dat circa 1/3 van de daar ingeschreven werklozen niet voldoet aan de werkloosheidsdefinitie, bijvoorbeeld omdat zij reeds een baan hebben. Volgens metingen van het CBS bedraagt het feitelijke niveau van de geregistreerde werkloosheid thans circa 450 duizend personen; hierbij moet evenwel rekening worden gehouden met een ruime onzekerheidsmarge.

Verminderde inzetbaarheid

Inzichten die in de afgelopen jaren met name op internationaal terrein tot ontwikkeling zijn gekomen duiden erop dat langdurige werkloosheid leidt tot een verminderde inzetbaarheid op de arbeidsmarkt. Het gaat daarbij vooral om personen met een lage opleiding, naar wie, bij de heersende kostenverhoudingen, weinig vraag is.

In Nederland is soortgelijk onderzoek verricht door het Centraal Planbureau, waarvan de bevindingen zijn weergegeven in het Centraal Economisch Plan 1988. Hieruit blijkt dat dit verschijnsel zich ook in Nederland voordoet.

Participatie op de arbeidsmarkt

Hoge niet-activiteit

In vergelijking met andere geïndustrialiseerde landen zijn de Nederlandse cijfers met betrekking tot de mate van niet-activiteit zeer hoog. Ondanks het feit dat – zoals tabel 3.5.3 laat zien – de beroepsgeschikte bevolking van Nederland relatief groot is, is het aandeel van de werkenden in de totale bevolking lager dan in andere landen, met uitzondering van Ierland. Bijna de helft van het arbeidspotentieel wordt in Nederland niet benut. Zie de laatste kolom van tabel 3.5.3. De hoge mate van niet-activiteit in Nederland wordt niet volledig gecompenseerd door een hogere produktie per werknemer. Het inkomen per hoofd van de bevolking is in Nederland daardoor lager dan in de Verenigde Staten en Japan en in qua welvaartsniveau vergelijkbare landen als de Bondsrepubliek, Frankrijk, Denemarken en Zweden. Het lage aandeel van werkenden in Nederland versmalt het economisch draagvlak, terwijl daar anderzijds juist door de herverdeling van inkomen van actieven naar inactieven een groot beroep op wordt gedaan. Door een betere benutting van het arbeidspotentieel zou het nationaal inkomen hoger kunnen zijn, de collectieve lastendruk lager, en zou tevens een buffer kunnen worden gevormd tegen de gevolgen van de toekomstige vergrijzing.

Tabel 3.5.3. Samenstelling van de bevolking van (15-64 jaar) naar activiteit in procenten van de totale bevolking in enkele geïndustrialiseerde landen (1986).

	Niet werkzoekende niet-actieven (1)	Werkzoekenden (2)	Werkenden (3)	Bevolking 15–64 jaar (4) = (1) t/m (3)	Totaal niet-actieven in % van bevolking 15–64 jaar (1) + (2)/(4)
België	24,7	4,8	37,9	67,4	43,8
Bondsrepubliek Duitsland	24,1	3,7	42,3	70,1	39,7
Denemarken	11,7	3,0	51,9	66,6	22,1
Frankrijk	22,5	4,5	38,9	65,3	41,0
Ierland	23,3	6,4	30,5	40,2	49,3
Italië	27,5	4,6	37,5	69,6	45,1
Japan	18,3	1,4	48,2	68,4	29,5
Nederland	28,6	4,2	35,9	68,7	47,7
Verenigd Koninkrijk	16,8	5,7	43,8	65,7	34,3
Verenigde Staten	16,9	3,4	46,1	66,4	30,6
Zweden	12,1	1,4	51,0	64,5	20,9

Bron: OESO

Aan het lage aandeel van de werkenden in de bevolking liggen een aantal factoren ten grondslag. De participatie op de arbeidsmarkt is in belangrijke mate cultureel bepaald. Dit is overigens aan het veranderen. Een tweede factor is het hoge aantal arbeidsongeschikten. Daarnaast kan een belangrijk deel van de inactiviteit aan de werkloosheid worden toegeschreven.

Arbeidsongeschiktheid hoog

In 1987 waren er 789 duizend arbeidsongeschikten, een aantal dat nog steeds toeneemt. Dit komt neer op ruim 16% van de afhankelijke beroepsbevolking, hetgeen 2%-punt meer is dan de geregistreerde werkloosheid en 6%-punt meer dan de feitelijke, geschoonde werkloosheid. De totale lasten voor de arbeidsongeschiktheid bedroegen in Nederland in 1987 5,4% van het netto nationaal inkomen: aanmerkelijk meer dan het percentage dat gemiddeld in andere Europese landen kan worden waargenomen. Een belangrijk element van stelselherziening in de sociale zekerheid per 1 januari 1987 was dat de arbeidsongeschiktheidsregelingen geschoond zouden worden voor het beroep dat erop gedaan werd als gevolg van arbeidsmarktomstandigheden. De instroom in de arbeidsongeschiktheidsregelingen – herleid naar uitkeringsjaren – zou hierdoor met 50% worden beperkt. Het vervallen van de verdiscontering van de werkloosheidscomponent in de arbeidsongeschiktheidsregelingen is in 1987 echter niet op de verwachte 50%, maar op slechts 10% uitgekomen.

De instroom in de AAW/WAO blijft op een hoog peil en overtreft de uitstroom in aanzienlijke mate. Het is derhalve van belang de toelatingscriteria voor de arbeidsongeschiktheidsregelingen scherp in acht te blijven nemen. Het blijkt dat in Nederland het aantal arbeidsongeschikten relatief hoger ligt dan elders in Europa.

Thans krijgt 10% van de beroepsbevolking tussen 35 en 45 jaar een WAO-uitkering. Van de instroom in de AAW/WAO is een kleine dertig procent jonger dan 35 jaar; hiervan is circa 17% vroeggehandicapt. Gelet op de geringe uitstroomkansen leidt dit tot een stijging van de gemiddelde uitkeringsduur.

Gezien het voorgaande heeft het kabinet besloten om de ontwikkeling van de arbeidsongeschiktheidsregelingen te bespreken met de sociale partners. De resultaten van dit overleg zullen worden afgewacht alvorens tot eventuele bijstellingen in de AAW/WAO te besluiten.

De derde belangrijke determinant van de inactiviteit is de werkloosheid. Deze is voor een belangrijk deel toe te schrijven aan de gebrekkige werking van de arbeidsmarkt.

Gebrekkige werking arbeidsmarkt

De omvang maar vooral ook de samenstelling van de werkloosheid duidt er op dat de arbeidsmarkt niet goed functioneert. Ruim driekwart van de werklozen heeft een opleiding lager dan of gelijk aan het lager beroepsonderwijs. Meer dan de helft van het aantal ingeschreven werklozen is langer dan een jaar werkloos; dit is veel hoger dan in de meeste andere ontwikkelde landen. Tabel 3.5.4 geeft hiervan een beeld. De werkloosheid in Nederland wordt niet zozeer gekarakteriseerd door een korte periode tussen twee opeenvolgende banen, maar door een lange tijd van inactiviteit waarin de kansen op een baan voortdurend afnemen.

Tabel 3.5.4. Langdurige werkloosheid (langer dan 12 maanden) in procenten van de totale werkloosheid in een aantal OESO-landen

	1980	1986
Australië	19,9	27,5
België	57,9	68,9
Bondsrepubliek Duitsland	17,0	32,0
Canada	3,3	10,9
Frankrijk	32,6	47,8
Italië	37,1	[1]
Japan	16,0	17,2
Nederland	25,9	56,3
Spanje	34,5	56,6
Verenigd Koninkrijk	19,2	41,1
Verenigde Staten	4,3	8,7
Zweden	5,5	8,0

Bron: OESO
[1] niet beschikbaar

Werkloosheid laaggeschoolden omvangrijk

De hoge werkloosheid onder met name laaggeschoolde en onervaren werknemers wijst er op dat de verhouding tussen beloning en productiviteit van deze groepen ernstig verstoord is.

De Sociaal Economische Raad heeft in zijn advies «Wettelijke minimumloonregeling» uit 1985 geconstateerd dat het minimumloon in Nederland zowel absoluut als relatief – ten opzichte van gemiddeld verdiende lonen – hoger lag dan in een aantal andere landen. Met het oog op de nadelige werkgelegenheidseffecten adviseerde een meerderheid van de SER toen een verlaging met 15%. Ook nu ligt het minimumloon, ondanks een aantal jaren van bevriezing, nog altijd hoger dan in de meeste andere landen. Tabel 3.5.5 laat dit zien. Uit een onderzoek van het Nederlands Economisch Instituut is voorts gebleken dat de werkgelegenheid in sectoren waarin relatief veel minimumloners werken, zich in Nederland veel ongunstiger heeft ontwikkeld dan de werkgelegenheid in dezelfde sectoren in het buitenland. Indien deze sectoren in Nederland een vergelijkbare ontwikkeling als in het buitenland hadden doorgemaakt, zouden tienduizenden banen, met name voor lager-betaalden, beschikbaar zijn gekomen dan wel niet verloren zijn gegaan. Tevens indiceren onderzoeksresultaten dat de effecten van een verlaging van het minimumloon op de kans op werkloosheid aanzienlijk kunnen zijn, met name voor personen met een lagere opleiding. Met name deze groep wordt gekenmerkt door een lage produktiviteit, waardoor, vanwege de bodem in het loongebouw als gevolg van het wettelijk minimumloon, de kans op werkloosheid voor deze personen relatief groot is. Eén mogelijkheid om het verschil tussen produktiviteit en loonkosten te verminderen is verlaging van de loonkosten, bijvoorbeeld een aanpassing van het minimumloon. Daarnaast zou scholing van deze groep hun produktiviteit en daarmee de kans op werk kunnen vergroten. Beide maatregelen nemen belemmeringen weg voor de toetreding op de arbeidsmarkt. Praktijkervaring en on-the-job-training

kunnen vervolgens werknemers in staat stellen door te stromen naar hogere functies. Deze werknemers blijven daardoor zelden hun gehele leven het minimumloon verdienen.

Tabel 3.5.5. Bruto minimumloon volwassenen in procenten van het gemiddelde bruto uurloon in de industrie, 1988

NL	BRD	België	Fr.	Denem.	VK	USA
69	56	63	66	73	48	32

Hoge collectieve lastendruk

Een ander probleem voor de arbeidsmarkt is de hoogte van de collectieve lastendruk in Nederland. Deze leidt er toe dat werknemers, ondanks de hoge loonkosten, zelf relatief minder ontvangen dan hun buitenlandse collegae. Tabel 3.5.6 laat zien wat in diverse Europese landen de gevolgen van de lastendruk zijn voor het verschil tussen de totale loonkosten per uur en de netto uurlonen. Daarbij moet opgemerkt worden dat buiten Europa, met name in de Newly Industrializing Economies, de totale loonkosten per uur nog aanmerkelijk lager zijn.

Tabel 3.5.6. Gemiddelde loonkosten, bruto-lonen en netto-lonen per uur van handarbeiders in de EG, 1984 voor alleenverdieners (twee kinderen) ten opzichte van Nederland; NL = 100

	Loonkosten[1]		Bruto-lonen		Netto-lonen	
	HFL	%	HFL	%	HFL	%
België	38,90	113	18,46	111	14,40	124
Bondsrepubliek Duitsland	34,66	100	17,27	103	12,82	111
Denemarken	27,80	80	19,35	116	–	–
Frankrijk	32,28	93	13,51	81	12,55	108
Italië	31,91	92	15,80	95	13,90	120
Nederland	34,53	100	16,67	100	11,60	100
Luxemburg	31,71	92	18,72	112	17,47	151
Verenigd Koninkrijk	24,34	70	15,50	93	12,60	109

Bron: Eurostat, bewerking Ministerie van Sociale Zaken en Werkgelegenheid
[1] inclusief employés

Dit heeft enerzijds tot gevolg dat het aantrekken van arbeid voor een werkgever duurder is dan elders, maar anderzijds ook dat gezien de relatief lage netto beloning van werknemers het aanbod van arbeid in bepaalde categorieën achter zou kunnen blijven bij wat economisch gezien optimaal is. Ook de wig vormt derhalve een verklaring voor het eerder gesignaleerde probleem van het relatief lage aantal werkenden.

Zeker ook voor gekwalificeerd personeel zou dit tot problemen aanleiding kunnen geven. De internationaal geldende netto beloningsvoet van hooggekwalificeerd personeel met een grote mate van internationale mobiliteit kan voor de Nederlandse werkgever als gegeven worden beschouwd. De hoge lastendruk maakt dat de totale arbeidskosten voor deze categorie veel hoger zijn dan elders in Europa. Daardoor zal met name bij de lokatiekeuze van technologisch hoogwaardige bedrijven de hoge lastendruk in Nederland een negatieve factor van betekenis zijn.

Aan de aanbodzijde van de arbeidsmarkt is met name de invloed van het belasting- en subsidiestelsel op de beloning van extra inspanningen door werknemers van belang.

Marginale wig

Zoals in paragraaf 3.9 wordt uiteengezet, belemmert de marginale wig de allocatie van arbeid, doordat verschillen in loonkosten die samen-

hangen met verschillen in produktiviteit, door de wig uitgehold worden en daardoor in veel geringere mate tot uitdrukking komen in netto loonverschillen. Werknemers ontvangen daardoor onvoldoende heldere signalen omtrent de produktiviteit en waarde van hun arbeid voor de werkgever. Zij kunnen hun gedrag daar dus onvoldoende op afstemmen. Het volgen van extra scholing, het overstappen naar een andere baan, in het algemeen de gewenste mobiliteit tussen stagnerende en groeiende sectoren van bedrijvigheid, vindt daardoor in mindere mate plaats dan economisch gezien wenselijk zou zijn. Wanneer dergelijke inspanningen plaatsvinden, dan is het veeleer op initiatief van de werkgever (met name scholing) en door oorzaken van buitenaf (bedrijfssluiting of -verplaatsing, verhuizing) dan dat zij worden ingegeven door het economisch belang van de werknemer zelf. De dynamiek in de economische structuur waarbij nieuwe sectoren geleidelijk de plaats van stagnerende sectoren overnemen wordt hierdoor verzwakt, hetgeen met het oog op de creatie van de interne Europese markt ultimo 1992 tot verloren kansen zou kunnen leiden.

Beperkte inkomensstijging bij extra inspanning

Met name voor vele laagbetaalden en uitkeringsgerechtigden is de inkomensstijging als gevolg van het vinden van werk of het leveren van een extra inspanning beperkt. Hiervoor kwam de marginale wig reeds ter sprake: door deze wordt op dit niveau reeds 60 à 70% van het additionele inkomen wegbelast. Dit kan oplopen tot 90% of meer bij één of meer inkomensafhankelijke subsidies. Bovendien bedraagt de netto minimumuitkering voor gehuwden, samenwonenden en alleenstaande ouders 90 à 100% van het netto minimumloon.

Toetreding arbeidsmarkt aan onderkant slecht beloond

Toetreding tot de arbeidsmarkt of verandering van werkkring brengt aan de onderkant van het inkomensgebouw slechts een marginale inkomensverbetering met zich mee, zeer zeker als men bedenkt dat hieraan voor de betrokkenen veelal additionele kosten en/of inspanningen zijn verbonden in de vorm van reistijd of omscholing. Het is dan ook niet verwonderlijk dat de problemen rond het functioneren van de arbeidsmarkt zich vooral aan de onderkant voordoen: enerzijds de zeer hoge en langdurige werkloosheid onder lager-opgeleiden en -betaalden; anderzijds openstaande vacatures in beroepen en regio's waar gezien de hoge werkloosheid voldoende aanbod zou moeten zijn.

Het verder terugdringen van de werkloosheid vraagt – gezien de eenzijdige samenstelling ervan – om een beleid dat gericht is op het beter laten functioneren van de arbeidsmarkt.

3.6. Investeringen in de particuliere sector

Investeringen stijgen verder

De investeringen in vaste activa in bedrijven zullen naar verwachting in 1988 wederom stijgen, ditmaal met 2%. Ook deze ontwikkeling is gunstiger dan de stabilisatie, die een jaar geleden werd voorspeld. Voor 1989 wordt een verdere groei van 4% verwacht. Wanneer de investeringen in de energiesector buiten beschouwing worden gelaten, bevindt de investeringsquote zich thans weer op het niveau van het begin van de jaren zeventig. In 1988 nemen de investeringen in bedrijfsgebouwen wederom toe, hetgeen wijst op een verdergaande uitbreiding van de produktiecapaciteit. Het herstel van de bedrijfsinvesteringen heeft zich, zoals tabel 3.8.1 laat zien, in vrijwel alle sectoren voorgedaan.

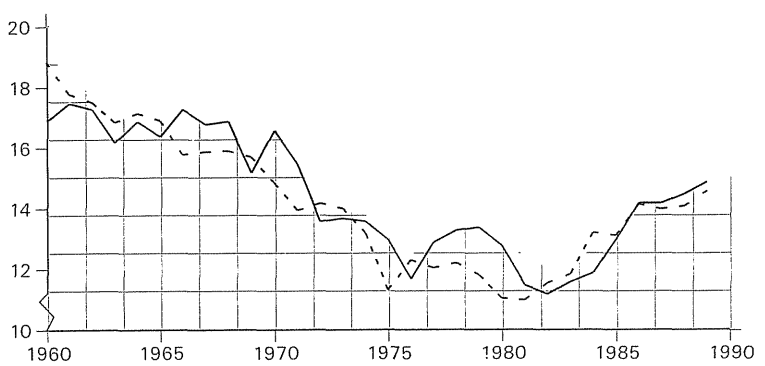
Tabel 3.6.1. Bedrijfsinvesteringen[1]; in procenten van het netto nationaal inkomen

Sectoren	1959/1969	1970/1980	1981/1984	1985/1986	1987/1988*
Landbouw	1,2	1,1	1,0	1,2	1,0
Industrie[2]	5,5	4,0	3,3	4,0	4,6
Energie	2,5	2,0	1,4	1,9	1,8
Bouw	0,6	0,5	0,4	0,4	0,4
Diensten[3]	7,1	5,6	5,1	5,7	6,1
Totaal bedrijven[3]	16,9	13,2	11,2	13,2	13,9

Bron: CBS, CPB
[1] bruto bedrijfsinvesteringen in vaste activa
[2] exclusief aardolie-industrie; deze is begrepen in de energiesector
[3] exclusief woningbezit
* raming.

Grafiek 3.6.1. Bruto investeringsquote[1] en kapitaalinkomensquote

—— Bruto investeringsquote (linker schaal)
- - - Kapitaalinkomensquote (rechter schaal)

[1] Bruto investeringen in procenten van het nationaal inkomen

Bron: CBS, CPB

Grafiek 3.6.1 geeft aan dat de investeringsquote een zelfde beloop laat zien als de kapitaalinkomensquote; deze is gedefinieerd als het complement van de arbeidsinkomensquote. Als gevolg van de loonmatiging, het aantrekken van de internationale conjunctuur en het gevoerde kabinetsbeleid ten aanzien van het bedrijfsleven liep de kapitaalinkomensquote op van 8% in 1981 tot 17% in 1987. De bruto investeringsquote nam daarbij toe van een dieptepunt van 11% in 1982 – toen de investeringen de afschrijvingen nauwelijks overtroffen – tot bijna 14% in 1988. Ondanks het duidelijk herstel bevinden de bruto-investeringen zich nog niet op het niveau van de jaren zestig, toen de economische groei hoog was en de werkloosheid laag. Hierbij moet worden opgemerkt dat de kapitaalgoederen thans sneller worden afgeschreven dan in de jaren zestig, waardoor de netto investeringen zich relatief op een lager peil bevinden.

Een verdere stijging van de investeringen is wenselijk. Ten eerste ten behoeve van de creatie van werkgelegenheid. Ten tweede noopt de verscherpte internationale concurrentie tot uitbreiding en modernisering van het produktie-apparaat. In een grotere internationale markt zullen steeds scherpere eisen gesteld worden aan de kwaliteit van de produkten, alsmede aan de inzet van arbeid en kapitaal om marktaandelen te behouden, dan wel te verwerven.

Verbeterde rendementen

De verbeterende winstgevendheid van bedrijven blijkt niet alleen uit de kapitaalinkomensquote, maar ook uit de toegenomen rentabiliteit op het

eigen vermogen. Deze steeg, zoals tabel 3.6.2 laat zien, van een dieptepunt van 2,7% in 1980 tot 11,2% in 1985. In 1987 is de rentabiliteit flink gedaald ten opzichte van de twee voorafgaande jaren. Hieraan liggen vooral incidentele factoren met betrekking tot afschrijvingen in de transportsector, alsmede de gedaalde koers van de dollar ten grondslag. Een belangrijk deel van de gestegen winst is door de bedrijven aangewend om hun vermogenspositie te verbeteren. Tabel 3.6.2 toont dat de solvabiliteit – het eigen vermogen in procenten van het balanstotaal – zich krachtig heeft hersteld.

Tabel 3.6.2. Rentabiliteit en vermogensverhoudingen bedrijven[1]

	1970	1975	1980	1985	1986	1987	1988[2]
Rentabiliteit							
– rentabiliteit op eigen vermogen (in %)	7,2	5,3	2,7	11,2	11,2	6,1[5]	–
– arbeidsinkomensquote (in %)	80	90	91	84	83	83	83
Solvabiliteit (in %)	38,7	29,3	25,1	33,9	35,2	34,3	–
Liquiditeitsbezit (in mrd)	–	–	–[4]	69,5	72,4	74,0	79,5[3]
Kosten externe financiering							
– koers/winstverhouding	10,5	13,1	14,5	12,2	13,9	17,5	–
– rentestand	8,2	8,3	10,1	7,3	6,4	6,4	6,4

Bron: CBS, CPB en DNB.
[1] Ter beurze genoteerde NV's exclusief bank-, krediet- en verzekeringswezen, beleggingsmaatschappijen en internationale concerns.
[2] Ramingen.
[3] STand per ultimo 1982: 48,3 miljard. geerd voor seizoensinvloeden.
[4] Stand per ultimo 1982: 48,3 miljard.
[5] Gecorrigeerd voor incidentele factoren in de transportsector bedroeg de rentabiliteit in 1987 11,2% (raming Ministerie van Financiën).

Omvangrijk liquiditeitsbezit bedrijven

In samenhang met de gestegen winsten in de loop van de tachtiger jaren is ook het liquiditeitsbezit van de bedrijven sterk toegenomen tot het zeer hoge niveau van 80 miljard gulden per ultimo juni 1988. Het huidige omvangrijke liquiditeitsbezit biedt de Nederlandse bedrijven een goede uitgangspositie om adequaat in te spelen op de mogelijkheden die de Europese marktintegratie biedt, onder meer door strategische overnames en het aangaan van internationale samenwerkingsverbanden.

De verbeterde financiële positie van de bedrijven bracht met zich mee dat er geen belemmeringen aanwezig waren om de WIR af te schaffen, dat wil zeggen de basispremie op 0 te zetten, in samenhang met een lastenverlichting voor het bedrijfsleven. Door de verbeterde vermogensverhoudingen en het omvangrijke liquiditeitsbezit van de bedrijven is immers de noodzaak om investeringen te subsidiëren verminderd. Met het verlagen van de tarieven vennootschapsbelasting komen deze meer in lijn met die in het concurrerende buitenland. Ook zal het minder belasten van de winsten de relatieve aantrekkelijkheid van rendabele investeringen verhogen. Dit zal de rentabiliteit ten goede komen en de weg openen naar een verdere groei van de investeringen.

Naast gezonde financiële verhoudingen in de bedrijven is het voor een verdere groei van de investeringen essentieel dat de ondernemers vertrouwen hebben in de algemene economische ontwikkeling. Belangrijke factoren hierbij zijn gematigde loonkostenontwikkeling, teneinde de concurrentiepositie van de Nederlandse bedrijven verder te verstevigen, en vooral het vertrouwen in een bestendig economisch beleid.

3.7. Kapitaalmarkt

Besparingen

Nationale besparingen in 1987 gedaald

In 1987 deed zich ten opzichte van 1986 een forse vermindering van de nationale besparingen, als percentage van het nationaal inkomen, voor.

Deze ontwikkeling werd voornamelijk veroorzaakt door een daling van de particuliere besparingen. De daling deed zich vooral voor bij de vrije gezinsbesparingen. Dit hing in de eerste plaats samen met de aankondiging van een informatieplicht van banken ten aanzien van renteinkomsten van particulieren en in de tweede plaats met de toeneming van de consumptieve bestedingen. Evenals in 1986 was er in 1987 sprake van een geringe achteruitgang van de contractuele gezinsbesparingen. Daarnaast was er een lichte daling van de bedrijfsbesparingen onder invloed van de verminderde winstgevendheid en liep de ontsparing van de collectieve sector iets op.

Tabel 3.7.1. Nationale Besparingen, op transactiebasis; in procenten van het netto nationaal inkomen

	1970	1975	1980	1985	1986	1987	1988[1]
Gezinnen	9,4	10,5	9,4	10,0	11,0	9,7	10,0
– contractueel	5,2	7,7	8,3	8,7	8,6	8,4	8,2
– vrij	4,2	2,8	1,1	1,3	2,4	1,3	1,8
Bedrijven	5,1	2,7	1,5	4,9	4,8	4,6	5,2
Totaal particuliere besparingen	14,5	13,2	10,9	14,9	15,7	14,3	15,2
Collectieve besparingen	5,0	2,1	0,7	0,1	– 1,2	– 1,5	– 1,7
Nationale besparingen	19,6	15,3	11,6	15,1	14,6	12,8	13,4

Bron: CBS, CPB
[1] Ramingen.

In 1988 stijging verwacht

In 1988 zullen de nationale besparingen naar verwachting weer aantrekken. De ontsparing van de collectieve sector loopt weliswaar nog iets verder op maar de bedrijfsbesparingen zullen weer sterk verbeteren ten opzichte van 1987. De gezinsbesparingen zullen vermoedelijk enigszins stijgen. Weliswaar zetten de contractuele besparingen naar verwachting hun licht dalende trend voort, maar de vrije besparingen kunnen dit meer dan compenseren, omdat de effecten van de doorgevoerde renterenseignering op de aanwas van spaargelden bij het bankwezen naar verwachting in 1988 grotendeels wegebben.

Internationalisatie van de kapitaalmarkt

Internationale kapitaalstromen gestegen

Door liberalisatie en deregulering gedurende de afgelopen jaren is de internationale verbondenheid van financiële markten sterk toegenomen. Mede door deze ontwikkeling zijn – zoals in paragraaf 3.3 is beschreven – de internationale kapitaalstromen aanmerkelijk sneller toegenomen dan de goederenstromen en is de vraag naar nieuwe financiële instrumenten met verschillende risico/opbrengstverhoudingen sterk gestegen. Met het oog op de realisatie van de interne markt ultimo 1992 is dit proces in een stroomversnelling geraakt.

Nederland heeft altijd doelbewust een open beleid gevoerd ten aanzien van de internationale handel, dienstverlening en kapitaalverkeer. Dit heeft ertoe geleid dat de financiële dienstverlening, zoals die door Nederlandse instellingen wordt geboden, zeer concurrerend is. Amsterdam is vanouds bekend als internationaal centrum van handel en financiën.

Bij de totstandkoming van de interne markt van de EG ultimo 1992 kan van deze gunstige uitgangspositie gebruik worden gemaakt. Een initiatiefgroep, bestaande uit vertegenwoordigers van de financiële wereld in Nederland, heeft voorgesteld voor Amsterdam een plan van aanpak op te stellen teneinde deze positie te benadrukken en te versterken. Hierin zullen de verschillende componenten van de markt voor financiële dienstverlening en de daartoe benodigde infrastructurele faciliteiten in beschouwing worden genomen.

Kapitaalmarkt in 1987 verkrapt

De kapitaalmarkt is in 1987 duidelijk verkrapt. Het netto binnenlands aanbod liep ten opzichte van 1986 aanzienlijk terug bij een toenemend netto binnenlands beroep. Tabel 3.7.2 laat dit zien. Deze ontwikkeling ging gepaard met een netto toevloeiing van kapitaal uit het buitenland in 1987, nadat in 1986 nog van een zeer omvangrijke afvloeiing van kapitaal sprake was. Dit illustreert hoe sterk het saldo van het kapitaalverkeer kan fluctueren als gevolg van de in omvang sterk toegenomen bruto kapitaalstromen.

De daling van het binnenlands kapitaalmarktaanbod kwam grotendeels voor rekening van de banken. Als gevolg van de afspraak tussen de Nederlandsche Bank en de banken om de groei van het netto geldscheppend bedrijf te beperken – de zogenoemde «beperkte dijkbewaking» – namen onder meer de lange uitzettingen bij de overheid af.

De stijging van het netto binnenlands beroep kwam geheel voor rekening van de overheid, vooral als gevolg van een stijgend financieringstekort bij het Rijk. Het beslag van het Rijk en de Lagere Overheid te zamen op het totale netto binnenlands kapitaalmarktaanbod steeg daarmee van 33% in 1986 tot 61% in 1987. In absolute bedragen was het beroep van de overheid in 1987, na de daling in 1986, overigens ongeveer gelijk aan dat in 1985.

Tabel 3.7.2. Netto aanbod en beroep op de kapitaalmarkt; in miljarden guldens

	1970	1975	1980	1985	1986	1987
Netto aanbod						
Binnenland	12	29	42	53	67	51
waarvan						
– Fondsen[1]	7	17	24	30	32	31
– Gezinnen en bedrijven	1	4	2	2	8	2
– Banken	4	8	16	21	27	18
Buitenland	1	0	5	5	– 1	8
Netto beroep						
Binnenland	12	27	47	48	48	52
waarvan						
– Overheid	4	8	16	30	22	31
– Gezinnen en bedrijven	8	17	23	16	19	17
– Banken	0	2	8	2	7	4
Buitenland	1	2	0	10	18	7
Totaal netto beroep = Totaal netto aanbod	13	29	47	58	66	59

Bron: DNB

[1] Voor de jaren 1970 en 1975 inclusief spaarbanken. Daarna zijn de spaarbanken opgenomen bij de post banken. Voor de jaren 1986 en 1987 zijn de cijfers gecorrigeerd voor de vertekening die is ontstaan door de herwaardering op het aandelenbezit van de fondsen.

In 1988 aanhoudende krapte

In 1988 zullen de kapitaalmarktverhoudingen naar verwachting geen grote wijzigingen ten opzichte van 1987 ondergaan. De relatieve krapte op de kapitaalmarkt zal zich in 1988 voortzetten.

Het netto beroep van het Rijk zal als gevolg van het vrijwel aflopen van vervroegde aflossingen op woningwetleningen fors toenemen. Naar verwachting zal dit grotendeels gecompenseerd worden door een daarmee samenhangende daling van het netto beroep van de lagere overheid.

Het netto aanbod van banken zal als gevolg van de afschaffing van de «beperkte dijkbewaking» waarschijnlijk enigszins toenemen.

3.8. Binnenlandse monetaire ontwikkeling

Monetaire ontwikkeling in 1987 evenwichtiger

De monetaire ontwikkeling in 1987 is in vergelijking met de ontwikkeling in 1986 aanmerkelijk evenwichtiger geweest. De binnenlandse liquiditeitscreatie is in 1987 tot ongeveer eenderde van de creatie in 1986 teruggelopen. Voorts is een einde gekomen aan de omvangrijke liquiditeitsafvloeiing naar het buitenland die zich in 1986 via de kapitaalrekening voordeed. In 1987 was zelfs weer sprake van een gering nationaal liquiditeitsoverschot. Door deze ontwikkeling is de groei van de liquiditeitenmassa in 1987 nagenoeg gelijk gebleven aan die 1986. Zie tabel 3.8.1.

De daling van de binnenlandse liquiditeitscreatie in 1987 hangt met name samen met de flinke daling van de bancaire creatie. Dit hield verband met de hiervoor genoemde afspraak tussen De Nederlandsche Bank en het bankwezen om de groei van het netto geldscheppend bedrijf[1] over 1986 en 1987 te zamen te beperken tot 11 à 12%. De toeneming van het netto geldscheppend bedrijf kwam in de betreffende jaren licht uit boven deze norm, namelijk op 12,5%. Gelet op deze uitkomst en tegen de achtergrond van de verminderde kapitaalafvloeiing naar het buitenland, kon de afspraak over de beperking van het netto geldscheppend bedrijf met ingang van 1988 worden beëindigd.

In mei 1988 is overeenstemming bereikt tussen de Nederlandsche Bank en de Minister van Financiën over de vorming van een portefeuille staatsobligaties bij de Bank voor het voeren van openmarktbeleid in de kapitaalmarkt. De opbouw van de portefeuille zal geschieden door deelneming van de Bank in openbare emissies van staatsleningen. Daarmee wordt het bestaande monetaire instrumentarium aangevuld. Dit dient te worden gezien tegen de achtergrond van de voortgaande liberalisering en deregulering van financiële markten, waardoor de behoefte aan meer marktconforme monetaire instrumenten toeneemt. Inmiddels heeft de Bank driemaal in een staatslening deelgenomen, voor een totaal bedrag van 0,9 miljard gulden.

Tabel 3.8.1. Oorzaken van veranderingen in de binnenlandse liquiditeitenmassa; in miljarden guldens

	1986	1987	jan. t/m juli 1988
1. Liquiditeitscreatie ten behoeve van de overheid	0,8	– 0,8	0,5
2. Netto geldscheppend bedrijf van het bankwezen	10,5	4,5	8,5
3. Diversen[1]	5,8	1,9	– 2,6
4. Binnenlandse liquiditeitscreatie (4 = 1 + 2 + 3)	17,1	5,6	6,4
5. Nationaal liquiditeitsoverschot (5 = 6 + 7)	– 8,9	3,2	11,2
Uit hoofde van:			
6. Lopend verkeer[2]	8,4	3,4	3,5
7. Kapitaalverkeer met het buitenland[3]	– 17,3	– 0,2	7,7
8. Toeneming liquiditeitenmassa (8 = 4 + 5)	8,2	8,8	17,6
Idem in procenten	5,2	5,3	10,1
9. Liquiditeitsquote per ultimo[4]	44,5	44,4	47,4

Bron: De Nederlandsche Bank

[1] Overlopende posten en statistische verschillen bij geldscheppende instellingen.
[2] Saldo lopende rekening op kasbasis inclusief eenzijdige kapitaaloverdrachten.
[3] Inclusief nog te rubriceren posten en statistische verschillen.
[4] Gecorrigeerd voor seizoensinvloeden.

[1] dat is de bruto kredietverlening van de banken aan de private sector plus de lange uitzettingen bij de overheid verminderd met de toeneming van de lange passiva.

In 1988: monetaire expansie toegenomen

In de eerste helft van 1988 is de monetaire expansie sterk toegenomen. Dat hangt vooral samen met twee factoren. In de eerste plaats is er sprake van een sterk gegroeide kapitaalimport die zich vooral concentreert op het lange vastrentende kapitaal. Het grote beroep van de Staat op de kapitaalmarkt en de in Duitsland aangekondigde bronbelasting vormden de belangrijkste oorzaken van deze ontwikkeling.

De tweede oorzaak voor de gestegen monetaire expansie is gelegen in een opnieuw aantrekkende groei van het netto geldscheppend bedrijf van het bankwezen. De toeneming daarvan in de eerste helft van 1988 was aanmerkelijk hoger dan de toeneming over heel 1987. Dat hangt onder meer samen met een aantrekkende kredietverlening, met name in de korte sfeer. De aanwas van het eigenlijke spaargeld in de eerste helft van 1988 bedroeg 2,4 miljard gulden. Dat is bijna 3 miljard meer dan over heel 1987, toen onder invloed van de in juli 1987 aangekondigde informatieplicht van banken met betrekking tot rente-inkomsten van particulieren in de tweede helft van het jaar naar schatting voor 5 miljard gulden spaargeld aan het bankwezen werd onttrokken. Uit deze cijfers blijkt derhalve dat de aanwas van spaargelden zich weer geleidelijk herstelt. Dit is mede het gevolg van de scherpe concurrentie tussen financiële instellingen op de spaarmarkt, waardoor nieuwe spaarvormen met aantrekkelijke voorwaarden worden aangeboden.

Sterke positie gulden in EMS

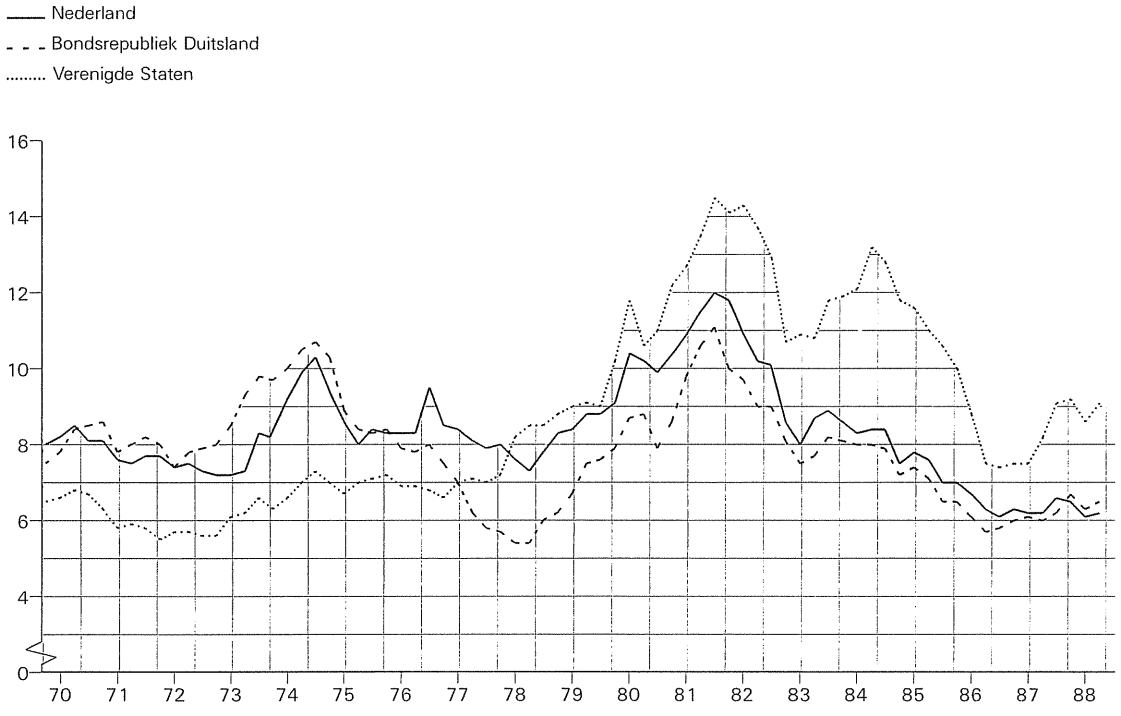
In Nederland kon de gulden, vooral als gevolg van de sterk verminderde kapitaalexport, zijn positie in het EMS versterken. De versterkte positie van de gulden stelde de Nederlandsche Bank in staat om in de periode november 1987 tot februari 1988 vijf keer haar officiële tarieven te verlagen. In vier van de vijf gevallen kon deze verlaging onafhankelijk van de Duitse Bundesbank plaatsvinden. Het verschil tussen de korte rente in Nederland en in de BRD is hierdoor flink gedaald, tot minder dan ½%-punt. In juli en augustus was de Nederlandsche Bank, als gevolg van de internationaal oplopende rente, tot driemaal toe genoodzaakt haar officiële tarieven weer te verhogen. Het belangrijkste officiële tarief, de voorschotrente, werd in drie stappen verhoogd met in totaal 1%-punt.

Lange rente lager dan in BRD

De lange rente kwam vanaf het derde kwartaal van 1987 voor het eerst sedert 1975 weer onder het niveau van die in de de BRD te liggen. De reeds genoemde toeneming van de kapitaalimport was hiervoor grotendeels verantwoordelijk.

Voor handhaving van het huidige, in vergelijking met het buitenland, relatief lage renteniveau, is de bestendiging van de positie van de gulden in het EMS vereist, alsmede een gematigde monetaire expansie. De Staat dient daaraan bij te dragen door een verdere vermindering van het financieringstekort.

Grafiek 3.8.1. **De ontwikkeling van de lange rente in de Verenigde Staten, de BRD en Nederland;** kwartaalgemiddelden

Bron: DNB, Ministerie van Financiën

3.9. Overheidsfinanciën

Collectieve uitgaven

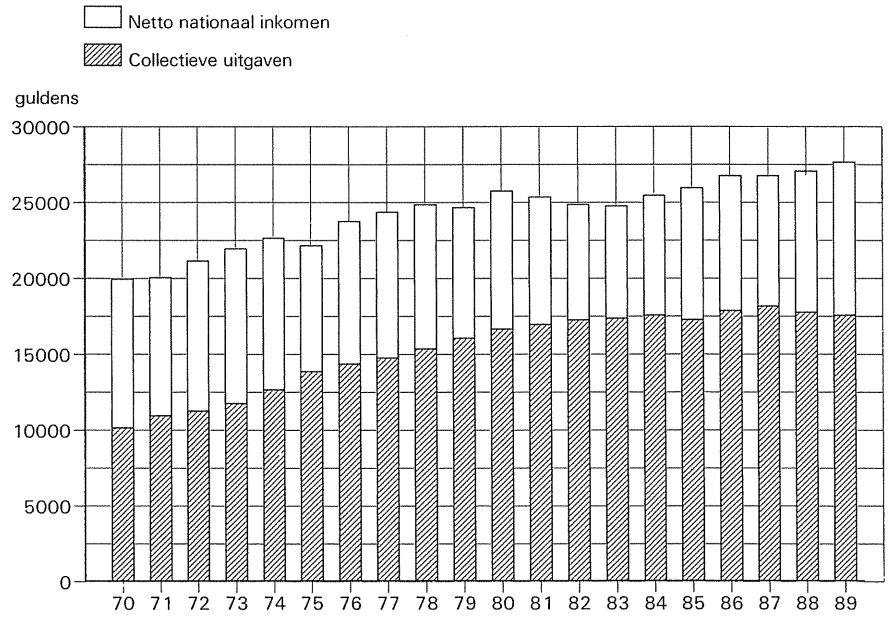
Collectieve uitgaven

De collectieve uitgaven – inclusief debudgetteringen – dalen in 1988 met 0,6 miljard tot 262,5 miljard. In 1989 zullen zij verder dalen tot 260,9 miljard, ondanks een stijging van de uitgaven van de sociale fondsen. Deze stijging doet zich met name voor bij de ziektekostenregelingen en bij de werkloosheidsregelingen; dit laatste als gevolg van de werkloosheidsontwikkeling. In deze cijfers komt nog nauwelijks de tegenvallende ontwikkeling van de verdiscontering in de arbeidsongeschiktheidsregelingen tot uitdrukking. De uitgaven van het Rijk zullen in 1989 evenals in 1988 dalen, ditmaal met 0,7 miljard. De collectieve uitgaven – het aandeel van de collectieve uitgaven in het nationaal inkomen – komt daarmee uit op 63,2, hetgeen bijna 8 punten lager is dan de hoogste waarde, die in 1983 werd gerealiseerd. Niettemin blijft de collectieve uitgavenquote nog altijd zeer hoog.

Nadelen hoge collectieve uitgaven

Hoge collectieve uitgaven leggen een grote last op de economie omdat zij met belastingen en premies gefinancierd moeten worden. Gewezen zij op het feit dat het financieringstekort niet anders is dan uitgestelde – en daardoor duurdere – belastingheffing. Een hoge collectieve uitgavenquote leidt dus vroeg of laat tot een hoge collectieve lastendruk. Het is daarom, en vooral ook in het licht van de toenemende integratie in de EG, van belang dat de collectieve uitgaven verder dalen en meer in lijn met die in de overige industrielanden worden gebracht. In grafiek 3.9.1 staan de reële collectieve uitgaven en het reëel nationaal inkomen per hoofd van de bevolking, beide in guldens van 1988. Daaruit blijkt dat na 1984 een einde is gekomen aan de voortdurende stijging van de collectieve uitgaven per hoofd.

Grafiek 3.9.1. Nationaal inkomen en collectieve uitgaven per hoofd van de bevolking; in guldens van 1988

Bron: CBS, CPB

Tabel 3.9.1 Reëel nationaal inkomen en reële collectieve uitgaven per hoofd van de bevolking[1]

	1970	1975	1980	1984	1988	1989	verschil 1980-1970	verschil 1989-1970
				(guldens van 1988)				
Reële collectieve uitgaven	10298	14198	17134	17479	17858	17453	6836	7155
Reëel nationaal inkomen	20024	22259	26090	25560	27190	27840	6066	7816

Bron: CBS, CPB
[1] beide gedefleerd met prijsindex gezinsconsumptie.

Collectieve uitgaven even sterk gestegen als nationaal inkomen

Uit tabel 3.9.1 blijkt dat de stijging van het reëel nationaal inkomen sinds 1970 circa 7000 gulden per hoofd van de bevolking bedraagt. Dit is nagenoeg gelijk aan de stijging van de collectieve uitgaven per inwoner. In de Miljoenennota 1988 is een analyse gegeven van de ontwikkeling van de collectieve sector vanaf 1970. Daaruit blijkt dat de groei vooral geconcentreerd was bij de overdrachten, met name aan gezinnen. Zie met name tabel 3.2.1 van de Miljoenennota 1988. Een aanzienlijk deel van het nationaal inkomen wordt door de collectieve sector herverdeeld – het «rondpompen van geld» -, hetgeen met hoge kosten voor de economie gepaard gaat. Het deel van het nationaal inkomen dat niet via de collectieve sector liep daalde van 9.726 gulden per inwoner in 1970 tot 8.081 gulden in 1984. Sedertdien is het nationaal inkomen toegenomen bij nagenoeg stabiel blijvende reële collectieve uitgaven. Het gedeelte van het nationaal inkomen dat niet door de collectieve sector wordt uitgegeven zal in 1989 10.387 gulden bedragen per hoofd van de bevolking. Dat is ongeveer even veel als in 1970. Niettemin zijn de collectieve uitgaven nu nog duidelijk boven het peil van 1980, toen het niveau van de collectieve voorzieningen in Nederland toch niet bepaald slecht te noemen was. Een verlaging van de reële collectieve uitgaven tot het niveau van voor 1980 betekent dus niet vanzelfsprekend dat daardoor essentiële voorzieningen worden afgebroken.

Collectieve uitgavenquote kan verder dalen

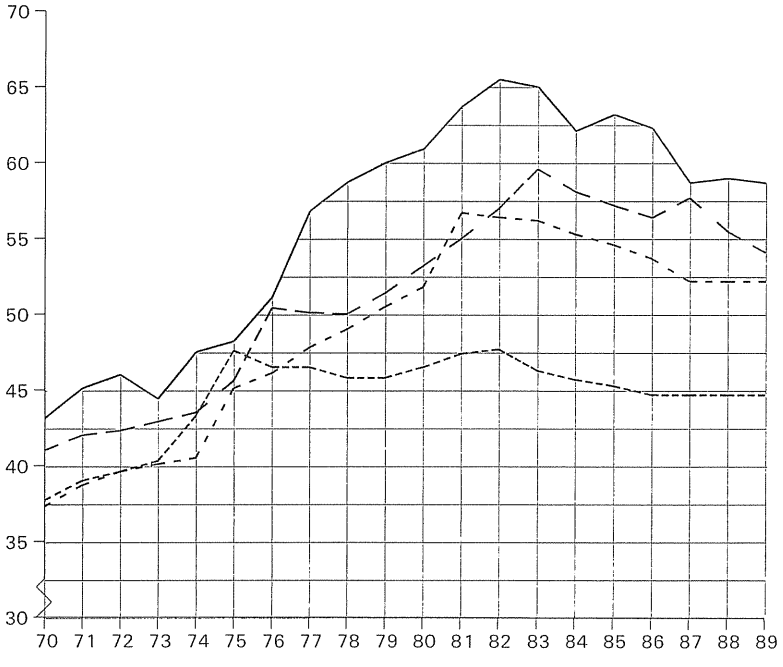
Zelfs indien de collectieve uitgaven per inwoner in reële termen constant gehouden worden – en de reële economische groei derhalve geheel ten goede kan komen aan de marktsector – kan de collectieve uitgavenquote substantieel dalen. Een verdere daling van het aandeel van de collectieve uitgaven in het nationaal inkomen is noodzakelijk om zowel het financieringstekort als de collectieve lastendruk te verminderen.

Internationale vergelijking

Nederland is niet het enige land, waar de relatieve omvang van de collectieve sector sterk is gestegen. In de meeste westerse – en met name Europese – industrielanden is de collectieve sector de laatste twee decennia sterk geëxpandeerd. Wel is de groei van de collectieve sector in Nederland hoger geweest dan in vrijwel alle andere landen, zodat de relatieve omvang ervan nu, op Zweden na, de grootste is van de OESO-landen. In bijna alle westerse industrielanden is het beleid gericht op het terugdringen of stabiliseren van de relatieve omvang van de collectieve sector. De meeste landen met even hoge collectieve uitgaven slagen daar beter in dan Nederland. Grafiek 3.9.2 laat zien hoe de ontwikkeling van de collectieve uitgaven in Nederland, België, Duitsland en Zweden is geweest in verhouding tot het bruto nationaal produkt[1].

Grafiek 3.9.2. Collectieve uitgaven; in procenten van het bruto nationaal produkt of bruto binnenlands produkt

—— Zweden
– – Nederland
- - - België
---- Bondsrepubliek Duitsland[1]

[1] In procenten bruto nationaal produkt

Bron: OESO

Uit de grafiek blijkt dat de collectieve uitgavenquotes in 1970 geen grote verschillen vertoonden. Na 1970 groeiden de collectieve uitgaven overal aanzienlijk sneller dan het nominale BNP. Vanaf het midden van de jaren zeventig is de relatieve omvang van de collectieve sector in de BRD gestabiliseerd. Daarentegen zette de snelle expansie van deze sector zich voort in Nederland, België en Zweden. Vanaf het begin van de jaren tachtig is er in deze landen een beleid gevoerd, dat gericht is op het terugdringen van het aandeel van de collectieve uitgaven in het nationaal inkomen.

[1] De gepresenteerde cijfers zijn gebaseerd op OESO-gegevens. De cijfers wijken evenwel af van die in de Economic Outlook en van grafiek 18.3. De verschillen worden vooral veroorzaakt door een uiteenlopende saldering van een aantal stromen. Zo worden hier de inkomensoverdrachten netto weergegeven.

Tevens zij opgemerkt dat ten behoeve van de internationale vergelijkbaarheid de schaalgrootheid het bruto nationaal product of bruto binnenlands product is.

Door deze ontwikkelingen komt in 1988 het niveau van de collectieve uitgaven in Nederland en Zweden uit op ongeveer hetzelfde, te hoge, niveau van circa 55 à 60% van het bruto nationaal product. In Duitsland ligt de omvang van de collectieve uitgaven 10 à 15%-punt lager, terwijl België een middenpositie inneemt.

In Nederland: overdrachten en subsidies

In tabel 3.9.2 is de ontwikkeling van de collectieve uitgaven uitgesplitst naar enkele economische categorieën. Uit deze tabel komt de sterke herverdeling door de collectieve sector in Nederland naar voren door middel van inkomensoverdrachten, vermogensoverdrachten en subsidies. In 1988 ligt het niveau van de inkomensoverdrachten 7 à 10%-punt hoger dan in de andere beschouwde landen. In Nederland is er vanaf 1970 sprake geweest van een sterk toegenomen beroep op arbeidsongeschiktheids- en werkloosheidsuitkeringen, het optrekken van het niveau van de individuele uitkeringen, een sterke uitbreiding van de uitgaven voor de gezondheidszorg en de volkshuisvesting. Wel moet hierbij worden opgemerkt dat de mate waarin inkomensoverdrachten van de collectieve sector noodzakelijk zijn wordt beïnvloed door demografische en institutionele verschillen. Zo ligt in de BRD het accent meer dan bij ons op bovenwettelijke voorzieningen. Ten aanzien van Zweden kan worden gewezen op de relatief hoge werkgelegenheid in de collectieve sector, waardoor de directe overheidsbestedingen hoog en de inkomensoverdrachten laag uitvallen.

Tabel 3.9.2. De ontwikkeling van de collectieve uitgaven in enkele OESO-landen naar hoofdcategorieën; in procenten BBP/BNP

	1970	1975	1980	1985	1988	mutatie 1970-1988
Nederland						
Directe bestedingen	19,6	20,6	20,4	18,1	17,1	– 2,5
Inkomensoverdrachten	16,2	23,3	26,2	27,4	27,1	10,9
Vermogensoverdrachten en subsidies	2,3	3,2	4,7	5,4	5,2	2,9
Rentelasten	3,2	3,2	3,7	6,3	6,1	3,0
Collectieve uitgaven	41,3	50,3	55,0	57,2	55,5	14,2
Bondsrepubliek Duitsland						
Directe bestedingen	19,9	23,7	23,0	21,4	21,2	1,4
Inkomensoverdrachten	13,5	18,8	17,7	17,3	17,5	3,9
Vermogensoverdrachten en subsidies	3,3	3,7	3,9	3,5	3,2	– 0,1
Rentelasten	1,0	1,4	1,9	3,0	2,8	1,9
Collectieve uitgaven	37,7	47,6	46,5	45,2	44,7	7,1
België						
Directe bestedingen	17,3	20,2	21,5	19,5	17,9	0,6
Inkomensoverdrachten	14,6	19,5	21,5	22,1	21,3	6,6
Vermogensoverdrachten en subsidies	2,0	2,3	2,8	2,4	2,1	0,1
Rentelasten	3,4	3,6	6,0	10,5	11,0	7,6
Collectieve uitgaven	37,3	45,6	51,8	54,5	52,2	14,9
Zweden						
Directe bestedingen	25,3	26,2	31,2	29,1	27,4	2,1
Inkomensoverdrachten	10,9	14,8	18,8	18,9	19,9	9,1
Vermogensoverdrachten en subsidies	5,0	5,0	6,6	6,7	5,5	0,5
Rentelasten	1,9	2,2	4,2	8,5	6,2	4,2
Collectieve uitgaven	43,1	48,2	60,8	63,2	59,0	15,9

Bron: OESO

Rentelasten

Uit de tabel blijkt eveneens dat de rentelasten aanzienlijk uiteenlopen. Dit vormt de weerslag van de financieringstekorten in het verleden. In Zweden is sprake van een aanzienlijk dalende rentelastenquote doordat het tekort sterk is teruggedrongen en er de laatste jaren zelfs sprake is van een overschot. De directe bestedingen zijn in de genoemde landen betrekkelijk stabiel. Bovendien liggen deze uitgaven in verhouding tot het BNP – met uitzondering van Zweden – niet ver uiteen.

Uit de vergelijking in tabel 3.9.2 blijkt dat in Nederland de collectieve uitgaven nog met 11% van het bruto nationaal product moeten dalen teneinde op hetzelfde niveau als de BRD te komen.

Collectieve lasten

Nadelen collectieve lastendruk

De hoogte van de collectieve uitgaven brengt met zich mee dat ook de collectieve lasten in Nederland zeer hoog zijn. Een collectieve lastendruk, die aanmerkelijk hoger is dan in het buitenland, benadeelt de concurrentiepositie. Het lijkt bovendien waarschijnlijk dat de hoogte van de directe belastingen op inkomen, winst en vermogen een belangrijke rol speelt bij de keuze van het vestigingsland van bedrijven of het woonland van natuurlijke personen. In het kader van de toegenomen internationale concurrentie en de Europese integratie is het daarom van belang de collectieve lastendruk meer in overeenstemming te brengen met die in het buitenland.

Marginale druk

Niet alleen de omvang van de collectieve lastendruk, maar vooral ook de structuur ervan heeft zijn weerslag op het economisch proces. Zo verhindert met name een hoge marginale druk een flexibele werking van de arbeidsmarkt. Tabel 3.9.3 geeft een vergelijking van de marginale collectieve lastendruk op arbeid in een aantal OESO-landen. Uit de tabel blijkt dat deze in Nederland het hoogste is. Dit betekent dat er voor de Nederlandse werknemer bij eenzelfde extra inspanning minder netto te besteden overblijft dan voor werknemers in andere landen het geval is. Van een extra arbeidsinspanning waar de werkgever f 100 aan extra loonkosten betaalt, houdt een gemiddelde werknemer in Nederland f 26,50 over. Zijn collega in Duitsland houdt er f 43 aan over en in de Verenigde Staten f 57,40.

Tabel 3.9.3. Marginale collectieve lastendruk op arbeid

	Totale marginale druk[1]	Toptarieven loon- en inkomstenbelasting[2]	
		huidig	voorgesteld
Nederland	73,5	72	60
Zweden	73	75	60
Denemarken	71,2	68	
Noorwegen	63	56	
Italië	62,7	56	
België	61,7	72	55
Frankrijk	59,7	56,8	
Bondsrepubliek Duitsland	57	56	53
Verenigd Koninkrijk	54,5	40	
Verenigde Staten	42,6	28	
Japan	39,9	88	66

[1] gemiddelde werknemer (gehuwd, twee kinderen): incl. werkgeverspremies en indirecte belastingen
Bron: OESO.
[2] Bron: Ministerie van Financiën.

Belastinghervorming

In vrijwel alle westerse industrielanden wordt het belang van belastingverlaging en belastinghervorming erkend. Zo is in de Verenigde Staten, Canada, de BRD en België tot omvangrijke wijzigingen in het belastingstelsel besloten, of zijn zij reeds doorgevoerd. In andere landen – Italië,

Oostenrijk, Zweden – worden ook soortgelijke maatregelen overwogen dan wel bestudeerd; hetzelfde geldt voor andere OESO-landen als Australië en Nieuw-Zeeland.

Met de hervormingen wordt beoogd de doelmatigheid en de eenvoud van het belastingstelsel te vergroten; in de meeste landen streeft men tevens naar een per saldo verlaging van de belastingdruk. Door tariefverlaging en een verbreding van de belastingrondslag tracht men de marktverstorende werking voor belastingheffing te verminderen en de doorzichtigheid van het belastingstelsel te vergroten. Daarbij wordt gestreefd naar enerzijds het verminderen van de negatieve subsitutie-effecten van hoge marginale belasting- en premietarieven op het aanbod van en de vraag naar arbeid en op de besparingen en investeringen. Anderzijds worden de aftrekregelingen in de belastingen getoetst aan doelmatigheid, doeltreffendheid en aan de vraag of aftrekposten nog wel beantwoorden aan de oorspronkelijke opzet. Daar komt bij dat het verminderen van aftrekposten een vereenvoudiging in de wetgevings- en uitvoeringssfeer met zich meebrengt.

Voorstellen Commissie-Oort

Met de voorstellen om de belastingen te hervormen volgens de lijnen van de Commissie-Oort sluit het kabinet aan bij deze internationale tendens. De voorstellen gaan gepaard met een aanzienlijke lastenverlichting. Te zamen met de voorstellen die in maart 1988 zijn gedaan beloopt die lastenstijging meer dan 3 miljard. Ondanks deze lastenverlichting blijft de collectieve lastendruk in Nederland evenwel hoger dan in de meeste andere geïndustrialiseerde landen. Een verdere verlaging van de collectieve lastendruk op arbeid – de directe belastingen en sociale premie – blijft daarom nog steeds noodzakelijk.

Door de tariefverlaging van de loon- en inkomstenbelasting wordt voor de midden- en hoge inkomens de discrepantie met het buitenland verminderd. Niettemin blijven de verschillen nog aanzienlijk. Dit is niet alleen gelegen in de hoogte van de toptarieven, maar vooral, zoals tabel 3.9.4 laat zien, in het feit dat het toptarief in Nederland reeds over een in vergelijking met het buitenland zeer laag inkomen geheven wordt. Het toptarief in het Verenigd Koninkrijk gaat weliswaar eveneens bij een relatief laag inkomen van £19 300 – ofwel 67 300 gulden – in; er moet evenwel op gewezen worden dat het toptarief daar slechts 40% bedraagt. Een even hoog inkomen in Nederland zal – na de belastinghervorming – in de tweede belastingschijf liggen, waarvoor een tarief van 50% geldt.

Tabel 3.9.4 Belastingschijf en toptarief loon- en inkomstenbelasting

	percentage	geldt vanaf een voor belastingheffing relevant inkomen groter dan		
		in nationale valuta		in guldens[1]
Verenigde Staten	28% (huidig)	$	113 000[2]	220 000
Verenigd Koninkrijk	40% (huidig)	£	19 300	67 800
BRD	53% (voorgesteld)	DM.	240 000	269 800
België	55% (voorgesteld)	BFr.	2 200 000	118 200
Nederland	60% (voorgesteld)	Hfl.	92 000	92 000

[1] Omgerekend tegen de gemiddelde koers van juni 1988.
[2] Voor gehuwden die gezamenlijk aangifte doen is dit bedrag $ 149 000

Financiering van het tekort

Financieringsbehoefte toegenomen

Sinds het begin van de jaren zeventig is de financieringsbehoefte van het Rijk, dit is de som van het financieringstekort[1] en de aflossingen op vaste schuld, sterk toegenomen. Bedroeg de financieringsbehoefte in 1970

[1] exclusief debudgetteringen en inclusief vervroegde aflossingen van woningwetleningen.

nog slechts 2 miljard gulden, in 1988 is zij al opgelopen tot 42 miljard gulden. Zie tabel 3.9.5. Deze stijging deed zich met name voor tussen 1975 en 1985. Daarna manifesteerde zich een tijdelijke daling ten gevolge van de vervroegde aflossingen van woningwetleningen (v.a.w.). In 1988 en 1989 zullen de vervroegde aflossingen op woningwetleningen nagenoeg opdrogen en zal de financieringsbehoefte op een aanzienlijk hoger niveau liggen.

Tabel 3.9.5. Financieringstekort, aflossingen, financieringsbehoefte, rentelasten en leningdienst van het Rijk

		1970	1975	1980	1985	1986	1987	1988[2]	1989[2]
					(miljarden guldens)				
1.	Financieringstekort[1]	1	6	15	23(25)	7(24)	16(29)	23(25)	23
2.	Aflossingen	1	1	3	9	11	14	19	19
3.	Financieringsbehoefte[1] (3=1+2)	2	7	18	32(34)	18(35)	30(43)	42(44)	42
4.	Rentelasten	2	3	7	20	21	21	22	22
5.	Leningdienst (5=2+4)	2	4	10	29	32	35	41	41
					(in procenten van het nationaal inkomen)				
6.	Financieringstekort[1]	1	3	5	6(7)	2(6)	4(7)	6(6)	6
7.	Aflossingen	1	1	1	2	3	4	5	5
8.	Financieringsbehoefte[1] (8=6+7)	2	4	6	8(9)	5(9)	8(11)	11(11)	10
9.	Rentelasten	2	1	2	5	5	6	6	5
10.	Leningdienst (10=7+9)	2	2	3	8	8	9	10	10

[1] Tussen haakjes exclusief de vervroegde aflossingen van woningwetleningen
[2] Raming

De oorzaak van de sterke toename van de financieringsbehoefte (exclusief v.a.w.) werd tot 1985 voornamelijk gevormd door de gestegen financieringstekorten. Vanaf 1985 zijn met name de steeds omvangrijker wordende aflossingen op staatsschuld hieraan debet. De aflossingen nemen vanwege de gestegen staatsschuld, alsmede onder invloed van de in vorige jaren gedaalde gemiddelde looptijd van nieuw uitgegeven staatsleningen, zowel absoluut als relatief sterk toe. In 1988 en 1989 vervalt jaarlijks een bedrag van 19 miljard gulden, dat opnieuw gefinancierd moet worden.

Rentelasten gestegen

Tussen 1970 en 1988 zijn de rentelasten van het Rijk toegenomen van 2 tot 22 miljard gulden. Hier manifesteerde de grootste toename zich tussen 1980 en 1985, vanwege enerzijds de gestegen staatsschuld en anderzijds de – met vertraging – doorwerkende stijging van het renteniveau in de eindjaren zeventig en beginjaren tachtig. De stijging van de rentelasten geeft vanaf 1985 een afvlakking te zien, doordat het opwaartse effect van de toegenomen schuld voor een groot deel wordt gecompenseerd door het neerwaartse effect van de rentedaling die zich na 1982 heeft ingezet. Het effect van de rentedaling treedt niet alleen op bij de financiering van nieuwe financieringstekorten maar ook bij de herfinanciering van vervallende staatsleningen. Niettemin zijn de rentelasten in 1989 met circa 22 miljard gulden de op één na grootste uitgaven-categorie op de Rijksbegroting en leggen ze beslag op circa 15% van de begrotingsontvangsten. Door de stijging van de rentelasten in de afgelopen jaren zijn in toenemende mate andere uitgaven verdrongen, waardoor ombuigingen elders of verhoging van de lasten onvermijdelijk waren. De rente- en aflossingslasten te zamen, ofwel de leningdienst, bedragen inmiddels ruim 40 miljard gulden.

Forse groei staatsschuld

Vanaf 1970 is de staatsschuld fors gegroeid. Bedroeg de staatsschuld per ultimo 1970 33 miljard gulden, in 1989 zal deze naar verwachting een omvang van 300 miljard zeer dicht zijn genaderd (zie tabel 3.9.6.). Deze stijging deed zich met name voor in de jaren 1975–1985, toen de staatsschuld gemiddeld met 15 à 20% per jaar toenam als gevolg van de omvangrijke financieringstekorten.

Tabel 3.9.6. Schuld van het Rijk

	1970	1975	1980	1985	1986	1987	1988[2]	1989[2]
Staatsschuld, bruto per jaarultimo								
– in mrd gld	33	47	100	228	239	251	274	297
– in % NNI	30	23	33	61	62	65	69	72
– procentuele jaarlijkse toeneming	8[1]	7[1]	16[1]	18[1]	4	5	9	8

[1] Gemiddelde over de voorgaande 5 jaren
[2] Raming

Vanaf 1985 wordt de groei van de staatsschuld tijdelijk gemitigeerd door de eerder gememoreerde vervroegde aflossingen van woningwetleningen. Doordat deze thans sterk zijn verminderd neemt de staatsschuld na 1987 weer sneller toe: in 1988 en 1989 bedraagt de groei 8 à 9% per jaar. Uitgedrukt in procenten van het bruto nationaal product behoort Nederland daarmee binnen de OESO tot de landen met de grootste en een bovendien nog altijd sterk stijgende staatsschuld, zoals blijkt uit tabel 3.9.7.[1].

Tabel 3.9.7. Overheidsschuld, stand en groei; in procenten respectievelijk procentpunten van het bruto nationaal produkt[1]

	Overheidsschuld per ultimo 1987	Toeneming overheidsschuld (+) sinds 1980
Ierland	141	+ 53
België	125	+ 48
Italië	93	+ 34
Nederland	80	+ 35
Canada	69	+ 24
Japan	69	+ 17
Zweden	63	+ 18
Denemarken	57	+ 23
Verenigde Staten	52	+ 14
Verenigd Koninkrijk	51	– 4
Frankrijk	47	+ 10
Bondsrepubliek Duitsland	43	+ 11

Bron: OESO.
[1] Het niveau van de overheidsschuld in de andere landen dan Nederland is belangrijk neerwaarts vertekend, omdat in die landen geen voorziening is getroffen voor toekomstige pensioenverplichtingen aan ambtenaren. Daartegenover staat dat de Nederlandse overheid een aantal langdurige verplichtingen is aangegaan, die in andere landen in mindere mate bestaan, en waarvoor geen bijzondere voorzieningen zijn getroffen. Gewezen zij ondermeer op de objectsubsidies voor huurwoningen.

Gevolgen omvangrijke financieringsbehoefte

Een gevolg van de toegenomen financieringsbehoefte is dat de Staat zich meer moeite moet getroosten om op de kapitaalmarkt voldoende middelen tegen aanvaardbare voorwaarden aan te trekken. De praktijk wijst uit dat dit bij het huidige leenvolume lang geen eenvoudige en vanzelfsprekende zaak meer is, zoals vroeger het geval was. In de eerste negen maanden van 1988 heeft de Staat vrijwel iedere maand een nieuwe openbare staatslening uitgeschreven. Ook via de onderhandse markt zijn grote bedragen aangetrokken. Maar liefst 70 à 80% van alle middelen die beleggers in genoemde periode via de emissiemarkt hebben aangeboden, vloeide op deze wijze naar de Staat. Een dergelijk

[1] Ten behoeve van de internationale vergelijkbaarheid verdient het de voorkeur om de schuldquote van de totale overheid (in % BNP) te vergelijken. De toeneming van de schuldquote van de totale overheid wordt in Nederland in sterke mate bepaald door de stijging van de schuldquote bij het Rijk.

intensief kapitaalmarktberoep is alleen dan mogelijk wanneer de Staat bij de keuze van de modaliteiten van nieuwe staatsleningen in sterke mate rekening houdt met de wensen van binnen- en buitenlandse beleggers. Onder de huidige marktomstandigheden betekent dit onder meer dat er in 1987 en 1988 een verkorting van looptijden heeft plaatsgevonden[1]. Het nadeel hiervan is dat de toekomstige jaarlijkse aflossingslasten nog sneller zullen stijgen zodat de financieringsbehoefte uit dien hoofde verder toeneemt. Het streven van de Staat is er dan ook in beginsel op gericht zo lang mogelijke looptijden af te sluiten, alhoewel dit in de praktijk door de huidige hoge financieringsbehoefte en de beleggersvoorkeuren moeilijk blijkt te realiseren.

Een tweede manier waarop de Staat tegemoet komt aan de verlangens van beleggers is door meer dan voorheen leningen met aflossing in één termijn (in plaats van in meer termijnen) af te sluiten. Deze zogeheten fixe leningen zijn met name in trek bij buitenlandse beleggers. Hierdoor, alsmede door de internationalisatie van het kapitaalverkeer, is het aandeel van buitenlandse beleggers in de staatsschuld toegenomen van 9 miljard gulden per ultimo 1980 tot ruim 31 miljard gulden per ultimo 1987[2]. Een omvangrijker buitenlands houderschap past in de internationale tendens van toenemende vervlechting van financiële markten, maar is niet vrij van risico's. Zo zal een abrupte afstoting van een deel van dit buitenlandse bezit de rente kunnen opstuwen, de wisselkoers onder druk zetten en de dekking van de financieringsbehoefte verder bemoeilijken.

Drie varianten financieringstekort

De invloed van de toekomstige ontwikkeling van het financieringstekort op de financieringsproblematiek in de jaren negentig en daarna is in een drietal scenario's weergegeven in tabel 3.9.8. en grafiek 3.9.3. In alle varianten wordt aangenomen dat het financieringstekort, inclusief debudgetteringen en exclusief vervroegde aflossingen van woningwetleningen, daalt tot 5¼% van het nationaal inkomen in 1990, conform het regeerakkoord.

Onder variant A, waarin het financieringstekort na 1990 wordt gehandhaafd op 5¼% van het nationaal inkomen, blijkt de staatsschuld nog altijd zeer sterk toe te nemen, zowel relatief als absoluut. In 1995 zal zij reeds gelijk zijn aan 86% van het nationaal inkomen en daarmee de 400 miljard gulden overtreffen; tussen 2000 en 2005 zal zij een omvang gelijk aan die van het nationaal inkomen bereiken. Dientengevolge stijgen de aflossingen snel. Te zamen met het financieringstekort zorgen zij voor een financieringsbehoefte die zal toenemen van ruim 10% van het nationaal inkomen in 1988 tot bijna 14% in het jaar 2000. In absolute termen betekent dit een stijging van 42 miljard gulden in 1988 – ofwel 3,5 miljard gulden per maand – tot 81 miljard gulden in het jaar 2000, overeenkomend met circa 7 miljard gulden per maand. Zou het bij een dergelijke hoge financieringsbehoefte niet mogelijk blijken om de gemiddelde looptijd op 8 jaar te handhaven, dan zal dit op den duur leiden tot een hogere financieringsbehoefte: zo zal bij een daling van de gemiddelde looptijd van 8 naar 6 jaar op de lange termijn (na 2000) de jaarlijkse financieringsbehoefte zo'n 25 miljard gulden (± 5% van het nationaal inkomen) hoger uitvallen en een niveau bereiken van meer dan 20% van het nationaal inkomen.

[1] Zie voor nadere gegevens de Memorie van Toelichting bij Begroting IXA (Nationale Schuld).
[2] zie voorgaande voetnoot.

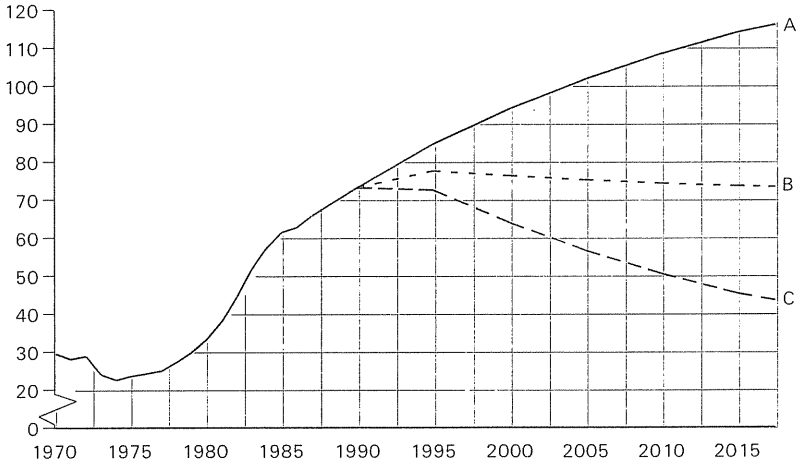
Tabel 3.9.8. Staatsschuld, aflossingen, financieringsbehoefte en rentelasten
Variant A: financieringstekort daalt conform regeerakkoord en blijft daarna op 5¼ procent;
Variant B: financieringstekort daalt conform regeerakkoord, en daalt daarna met ½ procentpunt per jaar tot 2¾ procent in 1995;
Variant C: financieringstekort daalt conform het regeerakkoord en daalt daarna met 0,85 procentpunt per jaar tot 1 procent in 1995.

variant	1988	1990	1995	2000	2005	2010	2015
Staatsschuld	(in miljarden guldens)						
A: FT 5¼% vanaf 1990	274	318	433	568	729	920	1147
B: FT 2¾% vanaf 1995	274	318	397	462	540	633	743
C: FT 1% vanaf 1995	274	318	371	388	408	432	460
	(in procenten van het nationaal inkomen)						
A: FT 5¼% vanaf 1990	69	75	86	95	103	109	115
B: FT 2¾% vanaf 1995	69	75	79	77	76	75	74
C: FT 1% vanaf 1995	69	75	74	65	58	51	46
Aflossingen	(in miljarden guldens)						
A: FT 5¼% vanaf 1990	19	20	47	53	74	92	117
B: FT 2¾% vanaf 1995	19	20	47	48	59	66	80
C: FT 1% vanaf 1995	19	20	47	45	49	49	54
	(in procenten van het nationaal inkomen)						
A: FT 5¼% vanaf 1990	4,8	4,8	9,3	8,8	10,4	10,9	11,7
B: FT 2¾% vanaf 1995	4,8	4,8	9,3	8,0	8,4	7,9	8,0
C: FT 1% vanaf 1995	4,8	4,8	9,3	7,5	6,9	5,8	5,4
Financieringsbehoefte	(in miljarden guldens)						
A: FT 5¼% vanaf 1990	42	41	71	81	108	132	165
B: FT 2¾% vanaf 1995	42	41	59	62	76	86	103
C: FT 1% vanaf 1995	42	41	50	48	54	54	60
	(in procenten van het nationaal inkomen)						
A: FT 5¼% vanaf 1990	10,6	9,7	13,9	13,6	15,1	15,6	16,4
B: FT 2¾% vanaf 1995	10,6	9,7	11,6	10,4	10,7	10,2	10,3
C: FT 1% vanaf 1995	10,6	9,7	9,9	8,1	7,5	6,4	6,0
Rentelasten	(in miljarden guldens)						
A_1 FT 5¼% vanaf 1990, rente 6½%	22	23	28	35	46	58	72
A_2 idem , rente 5½%	22	23	27	31	39	49	61
B_1 FT 2¾% vanaf 1995, rente 6½%	22	23	26	29	34	40	47
B_2 idem , rente 5½%	22	23	25	26	29	34	40
C_1 FT 1% vanaf 1995, rente 6½%	22	23	25	25	26	28	30
C_2 idem , rente 5½%	22	23	24	22	22	24	25
C_3 idem , rente 4½%	22	23	24	19	18	19	21
	(in procenten van het nationaal inkomen)						
A_1 FT 5¼% vanaf 1990, rente 6½%	5,5	5,4	5,5	5,9	6,4	6,8	7,2
A_2 idem , rente 5½%	5,5	5,4	5,3	5,2	5,4	5,8	6,1
B_1 FT 2¾% vanaf 1995, rente 6½%	5,5	5,4	5,2	4,9	4,8	4,8	4,7
B_2 idem , rente 5½%	5,5	5,4	5,0	4,3	4,1	4,0	4,0
C_1 FT 1% vanaf 1995, rente 6½%	5,5	5,4	5,0	4,2	3,7	3,3	2,9
C_2 idem , rente 5½%	5,5	5,4	4,8	3,7	3,2	2,8	2,5
C_3 idem , rente 4½%	5,5	5,4	4,8	3,3	2,6	2,3	2,1

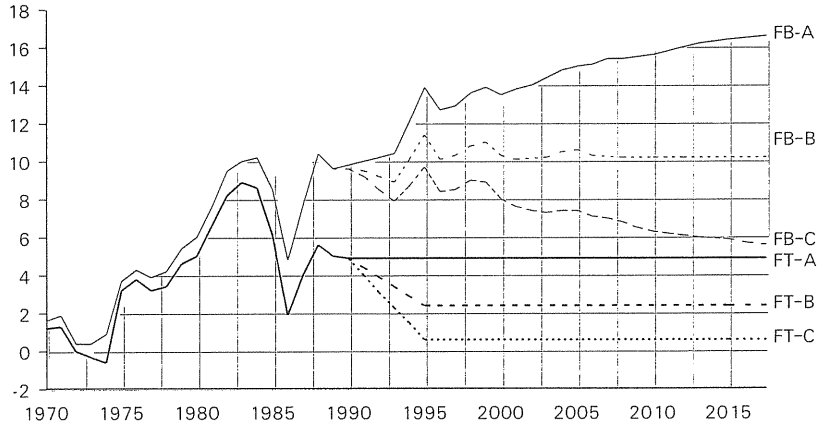
Toelichting
De ontwikkeling van het nationaal inkomen is tot en met 1993 conform de veronderstellingen in de meerjarenramingen. Daarna wordt een nominale inkomensgroei van 3½% verondersteld. De gemiddelde looptijd van nieuw uit te geven staatsleningen bedraagt 8 jaar. De rentevoet is in de varianten A_1, B_1 en C_1 constant en bedraagt 6,5%. In de varianten A_2, B_2 en C_2 daalt de rentevoet conform de meerjarenramingen tot 6,1% in 1993. Vervolgens treedt er een verdere daling op tot 5,5% in 1995, waarna de rente op dat niveau blijft. In variant C_3 daalt de rente eveneens conform de meerjarenramingen tot 6,1% in 1993. Vervolgens daalt de rente verder tot 4,5% in 1995 om zich op dat niveau te handhaven.

Grafiek 3.9.3 Staatsschuld, financieringstekort, financieringsbehoefte en rentelasten.

Staatsschuld; in procenten van het nationaal inkomen

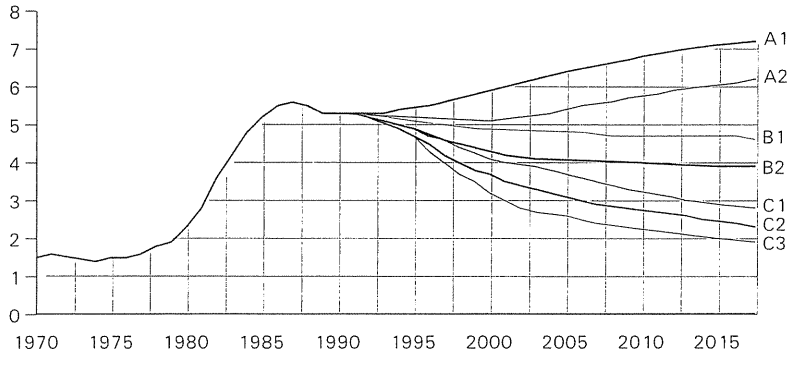

Financieringstekort [1] **(FT) en Financieringsbehoefte (FB)**; in procenten van het netto nationaal inkomen

[1]) inclusief vervroegde aflossingen van woningwetleningen en exclusief debudgetteringen

Rentelasten; in procenten van het nationaal inkomen

Onder variant B, waarin het financieringstekort na 1990 daalt met ½%-punt per jaar tot een niveau van 2¾% van het nationaal inkomen in 1995, treedt na een lichte stijging tot het midden van de jaren negentig een stabilisering van de staatsschuld, de aflossingen en de financieringsbehoefte in procenten van het nationaal inkomen op. Zo handhaven de aflossingen zich vanaf het jaar 2000 op een niveau van circa 8% van het nationaal inkomen, bedraagt de financieringsbehoefte 10 à 11% van het nationaal inkomen en beweegt de staatsschuld zich rond de 75% van het nationaal inkomen.

Ook onder variant C, waarin het financieringstekort na 1990 daalt met 0,85%-punt per jaar tot een niveau van 1% van het nationaal inkomen in 1995, neemt aanvankelijk de staatsschuld in procenten van het nationaal inkomen nog toe. Maar het financieringstekort is vanaf 1995 dermate gering dat na het jaar 2000 een daling van de schuldquote resulteert tot een niveau dat weer in de buurt ligt van het gemiddelde in andere OESO-landen. Deze daling van de schuldquote doet ook de aflossingen en de financieringsbehoefte – uitgedrukt in procenten van het nationaal inkomen – dalen.

Rentelasten dalen bij tekort van 1% NI.

Wat betreft de rentelasten is het evident dat een lager tekort via een lagere staatsschuld leidt tot lagere rentelasten. Onder de varianten C1 en C2 is ten opzichte van de varianten A1 en A2 al in 1995 een besparing van 3 miljard gulden mogelijk. In het jaar 2000 is die besparing opgelopen tot 9 à 10 miljard gulden, dankzij een verschil in de omvang van de staatsschuld van circa 180 miljard gulden.

Uit tabel 3.9.8 blijkt dat alleen onder de C-varianten het aandeel van de rentelasten in het nationaal inkomen op de lange termijn significant zal dalen. Variant C_3 laat zien dat, indien – bijvoorbeeld mede onder invloed van een gedaald financieringstekort – een extra daling van de rentevoet tot 4,5% optreedt, het aandeel van de rentelasten in het nationaal inkomen op langere termijn weer een peil bereikt dat aan het einde van de jaren zeventig gebruikelijk was, namelijk circa 2%.

Concluderend kan worden gesteld dat de enige manier om de financiële positie van het Rijk in de jaren negentig en daarna weer gezond te maken is gelegen in een verdere terugdringing van het financieringstekort, ook na 1990. Alleen dan, en vooral te zamen met een daling van het niveau van de (reële) rente, is er uitzicht op een ommekeer in het proces van alsmaar groeiende staatsschuld, en de als gevolg daarvan stijgende rentelasten, aflossingen en financieringsbehoefte.

4. De uitvoering van de begroting 1988

4.1. Inleiding

Mutaties tot en met de Voorjaarsnota 1988

In de Voorjaarsnota 1988[1] is verslag gedaan van de mutaties in de begroting 1988 ten opzichte van de ontwerpbegroting 1988, zoals die is opgenomen in de Miljoenennota 1988. Per saldo bleek het financieringstekort in de Voorjaarsnota 1988 mee te vallen ten opzichte van de stand Miljoenennota 1988. Dit werd veroorzaakt door een omvangrijke meevaller bij het saldo van de belastingontvangsten en de aardgasbaten van circa 2,6 miljard. Daarnaast was er een meevaller bij de niet-belastingontvangsten van 0,3 miljard en een tegenvaller bij de uitgaven van 1,2 miljard. Per saldo kon dus het financieringstekort van het Rijk, exclusief vervroegde aflossingen op woningwetleningen, met 1,7 miljard neerwaarts worden bijgesteld, dat wil zeggen van 7,2% NI naar 6,7% NI (inclusief debudgetteringen).

Mutaties na de Voorjaarsnota 1988

De huidige inzichten in de uitvoering van de begroting 1988 leiden tot een opwaartse bijstelling van de financieringstekortraming met 0,1 miljard ten opzichte van de stand-Voorjaarsnota. Dit is het resultaat van hogere uitgaven, hogere ontvangsten en een verwachte tegenvaller op de zogenaamde derdenrekening. De verwachte overschrijding bij de uitgaven wordt geraamd op bijna 2,2 miljard, waarvan 1,7 miljard het gevolg is van een verwachte nieuwe overschrijding bij de WIR-uitgaven. Tegenover de tegenvallende uitgaven staan hogere ontvangsten[2] van 3,0 miljard, waarvan 2,7 miljard bij de belastingontvangsten. Op de derdenrekening kan zich een budgettaire tegenvaller voordoen van 0,9 miljard. Het financieringstekort 1988 wordt, met inbegrip van deze mutaties, thans geraamd op 6,7% NI (incl. debudgetteringen). Dit komt overeen met het percentage dat in de Voorjaarsnota werd geraamd. Op de belangrijkste mutaties bij de uitgaven en de ontvangsten wordt in paragraaf 4.3 nader ingegaan. In bijlage 5 worden alle mutaties, voorzover groter dan 5 miljoen, van een toelichting voorzien en in bijlage 6 worden zij nader geanalyseerd.

Totaal van mutaties na de Miljoenennota 1988

Uit het bovenstaande blijkt dat, exclusief vervroegde aflossingen op woningwetleningen, ten opzichte van de raming in de Miljoenennota 1988 het financieringstekort 1988 met in totaal 1,6 miljard (1,7 miljard minus 0,1 miljard) neerwaarts kan worden bijgesteld. De uitgavenraming 1988 is ten opzichte van de Miljoenennota 1988 opwaarts bijgesteld met in totaal 3,4 miljard, terwijl de ontvangstenraming (exclusief vervroegde aflossingen op woningwetleningen) met in totaal 5,9 miljard opwaarts is bijgesteld. Het tekortverslechterende effect van de derdenrekening wordt thans voor het eerst geraamd en wel op 0,9 miljard.

4.2. Het totaalbeeld van de rijksbegroting

In tabel 4.2.1 wordt een overzicht gegeven van de ontwikkeling van het totaalbeeld van de rijksbegroting voor 1988.

[1] Tweede Kamer, vergaderjaar 1987–1988, 20 568, nr. 1.
[2] Exclusief vervroegde aflossingen op woningwetleningen.

Tabel 4.2.1. Raming van het financieringstekort van het Rijk in 1988 in verschillende budgettaire nota's (in miljoenen guldens resp. in % NI)

	Rekening 1987[1]	Ontwerp-begroting 1988	Voorjaarsnota 1988	Mutaties na Voorjaarsnota	Vermoedelijke Uitkomsten 1988
Uitgaven Rijk[2]	174 701	168 033	169 255	2 195	171 450
Ontvangsten Rijk[3]	160 049	144 356	147 290	2 007	149 297
waarvan: vervroegde aflossingen woningwetleningen (v.a.w.)	13 216[4]	(2 836)[4]	(2 836)[4]	(– 996)[5]	(1 840)
Overige mutaties (+ = lager tekort)	– 811	–	–	– 900	– 900
Financieringssaldo Rijk	– 15 463	– 23 677	– 21 965	– 1 088	– 23 053
Financieringssaldo Rijk exclusief v.a.w.	– 28 679	– 26 513	– 24 801	– 92	– 24 893
In % van het nationale inkomen	(387 040)	(392 300)	(396 350)		(397 250)
Financieringssaldo Rijk	– 4,0	– 6,0	– 5,5		– 5,8
Financieringssaldo Rijk exclusief v.a.w.	– 7,4	– 6,8	– 6,3		– 6,3
Rechtstreeks op de kapitaalmarkt gefinancierde overheidsuitgaven	– 0,3	– 0,4	– 0,4		– 0,4
Financieringssaldo Rijk exclusief v.a.w., inclusief debudgetteringen	– 7,7	– 7,2	– 6,7		– 6,7
Rijksuitgavenquote[6]	45,2	42,9	42,8		43,3

[1] Deze stand wijkt op een aantal onderdelen af van de Voorlopige Rekening 1987. In de eerste plaats is gewerkt met het meest recente (lagere) nationale inkomen 1987. Ten tweede hebben er kleine verschuivingen plaatsgevonden tussen de uitgaven, ontvangsten en overige mutaties. Het financieringstekort is niet gewijzigd.
[2] Exclusief aflossingen staatsschuld en ontmuntingen; gecorrigeerd voor bijdragen van begrotingshoofdstukken aan begrotingsfondsen.
[3] Exclusief ontvangsten uit aanmuntingen.
[4] Dit is het saldo van enerzijds vervroegde aflossingen op woningwetleningen in 1987 en geraamd voor 1988 ad 13 325 respectievelijk 3 000 miljoen en anderzijds de gederfde reguliere aflossingen uit hoofde van de vervroegde aflossingen in voorgaande jaren ad 109 en 164 miljoen.
[5] Door de geringere vervroegde aflossingen op woningwetleningen in 1987 is de correctie uit hoofde van de vervroegde aflossingen in voorgaande jaren voor 1988 bijgesteld van 164 naar 160 miljoen. De raming van de vervroegde aflossingen op woningwetleningen is met 1 000 miljoen neerwaarts bijgesteld.
[6] Relevante rijksuitgaven (zie bijlage 1) inclusief debudgetteringen. Zie voor een nadere toelichting hoofdstuk 2 en bijlage 16.6

Uit tabel 4.2.1 blijkt dat het financieringstekort van het Rijk exclusief vervroegde aflossingen op woningwetleningen eerst 1712 miljoen neerwaarts is bijgesteld en thans met 92 miljoen moet worden opgehoogd. Hiermee komt het tekort uit op 24893 miljoen, hetgeen overeenkomt met 6,3% NI. Inclusief debudgetteringen bedraagt het tekort 1988 naar huidige raming 6,7% NI.

Rijksuitgavenquote stijgt iets t.o.v. de Voorjaarsnota 1988 maar daalt t.o.v. 1987

Als gevolg van de hogere uitgaven stijgt de rijksuitgavenquote ten opzichte van de de Voorjaarsnota 1988 van 42,8% NI naar 43,3% NI. Daarin is reeds verwerkt het effekt van de ophoging van het nationale inkomen voor 1988 door het Centraal Planbureau waardoor de stijging van de rijksuitgavenquote wordt gematigd, omdat deze wordt gemeten in procenten van het nationale inkomen (dit noemer-effect bedraagt 0,1%-punt). De rijksuitgavenquote zal in 1988 echter aanzienlijk dalen in vergelijking tot de realisatie 1987.

Categorisering van de mutaties 1988

In tabel 4.2.2 worden de mutaties in de begrotingsuitvoering 1988 gegroepeerd naar macro-economische effecten en mutaties uit hoofde van de zogenaamde normale begrotingsuitvoering (rijksbegroting inclusief begrotingsfondsen en exclusief debudgetteringen). Daarbij wordt een onderscheid gemaakt tussen mutaties die reeds waren opgenomen en toegelicht in de Voorjaarsnota 1988 en mutaties die sedertdien zijn opgetreden.

Tabel 4.2.2. De mutaties in het budgettaire beeld 1988 ten opzichte van de Miljoenennota 1988 (+ = tekortverbeterend, d.w.z. lagere uitgaven resp. hogere ontvangsten).

		1		2		3	
		Voorjaarsnota mutaties		Nadere mutaties		Totaal mutaties t.o.v. Miljoenennota 1988	
1.	**macro-ontwikkeling**		**+ 1 882**		**+ 2 432**		**+ 4 314**
	uitgaven	**– 408**		**– 255**		**– 663**	
	– werkloosheid	+ 177		+ 35		+ 212	
	– rente	+ 39		– 177		– 138	
	– loon- en prijsbijstelling	– 249		– 18		– 267	
	– overig	– 375		– 95		– 470	
	ontvangsten	**+ 2 290**		**+ 2 687**		**+ 4 977**	
	– belastingen (excl. aardgas)	+ 3 550		+ 2 700		+ 6 250	
	– aardgas	– 1 170		0		– 1 170	
	– overig	– 90		– 13		– 103	
2.	**normale begrotingsuitvoering excl. v.a.w.**		**– 170**		**– 1 624**		**– 1 794**
	uitgaven	– 814		– 1 940		– 2 754	
	niet-belastingontvangsten	+ 394		+ 316		+ 710	
	belastingontvangsten	+ 250		0		+ 250	
3.	**derdenrekening**		**0**		**– 900**		**– 900**
4.	**subtotaal excl. v.a.w.**		**+ 1 712**		**– 92**		**+ 1 620**
	uitgaven	– 1 222		– 2 195		– 3 417	
	ontvangsten	+ 2 934		+ 3 003		+ 5 937	
	derdenrekening	0		– 900		– 900	
5.	**vervroegde aflossingen woningwetleningen**		**0**		**– 996[1]**		**– 996**
	ontvangsten	0		– 996		– 996	
6.	**totaal**		**+ 1 712**		**– 1 088**		**+ 624**
	uitgaven	– 1 222		– 2 195		– 3 417	
	ontvangsten	+ 2 934		+ 2 007		+ 4 941	
	derdenrekening	0		– 900		– 900	

[1] Zie voetnoot 5 bij tabel 4.2.1.

Mutaties als gevolg van macro-economische ontwikkelingen

Het budgettaire beeld 1988 heeft, zo blijkt uit tabel 4.2.2, sinds de Voorjaarsnota 1988 een gunstige bijstelling ondergaan uit hoofde van macro-economische factoren met 2432 miljoen. Met name de hogere belastingontvangsten als gevolg van de meevallende economische ontwikkeling dragen hiertoe bij. Hier staat onder andere een geringe tegenvaller tegenover als gevolg van een hoger geraamde rente-ontwikkeling.

Normale begrotingsuitvoering

Uit hoofde van de normale begrotingsuitvoering is per saldo bij de uitgaven en niet-belastingontvangsten, zo blijkt uit de tabel, ten opzichte van de de Voorjaarsnota 1988 sprake van een budgettaire verslechtering van 1624 miljoen. Aan de uitgavenkant vormen de verwachte hogere WIR-uitgaven ad 1700 miljoen verreweg de belangrijkste oorzaak van deze tegenvaller. Tevens vindt thans op het hoofdstuk Onderwijs en Wetenschappen de cijfermatige verwerking plaats (ad 423 miljoen) van mutaties bij de uitgaven welke nog niet in de Voorjaarsnota hebben gestaan, maar die al wel via de eerste suppletore wet aan het parlement zijn gemeld[3].

Dreigende tegenvaller derdenrekening

Daarnaast is sprake van een dreigende tegenvaller via rekeningen buiten begrotingsverband (derdenrekening). De tekortverslechterende mutatie die via de derdenrekening ontstaat, kan worden geraamd op 900 miljoen. Dit grote bedrag is op een tweetal mutaties gebaseerd. Ten eerste zal als gevolg van een wijziging van het voorschotsysteem bij de landbouwgarantie-uitgaven van de EG (FEOGA-uitgaven) een tekortverslechterende mutatie optreden. Zoals bekend heeft de Europese Commissie in 1987 besloten de bevoorschotting van de lidstaten ten behoeve van het EG-landbouwbeleid om te zetten in betalingen achteraf op basis van declaratie. Dit leidde in 1987 tot twee maanden voorfinanciering door het Rijk met een totaal bedrag van 1 miljard. Door de aanzienlijk hogere maandelijkse betalingen in 1988 en door het feit dat de aanvankelijke termijn van 2 maanden bij de drieluikbesluitvorming is

[3] Tweede Kamer, vergaderjaar 1987–1988, 20 606, nr. 1–3.

verlengd tot 2½ maand, zal dit jaar meer worden voorgefinancierd door het Rijk dan vorig jaar. Dit zal er waarschijnlijk toe leiden dat er voor 1988 opnieuw een tekortverslechterende mutatie ontstaat namelijk van circa 0,7 miljard. Deze 0,7 miljard komt bovenop de 0,3 miljard die reeds in de Voorjaarsnota is opgenomen bij de EG-afdrachten. Ten tweede is sprake van een dreigende tekortverslechterende mutatie in de rekening-courantverhouding van het Rijk met de PTT van circa 0,2 miljard.

Op de mutaties in kolom 2 van tabel 4.2.2 wordt in paragraaf 4.3 nader ingegaan.

4.3 Begrotingsuitvoering 1988

Uitgaven en niet-belastingontvangsten

Mutaties t.o.v. de Voorjaarsnota 1988

De uitvoering van de begroting 1988 levert (exclusief desalderingen en consolidatie) ten opzichte van de Voorjaarsnota 1988 voor wat betreft de uitgaven een tegenvallend beeld op van 2281 miljoen, waarvan 1700 miljoen WIR-overschrijding. Het beeld bij de niet-belastingontvangsten wordt overheerst door de verwachte lagere vervroegde aflossing woning-wetleningen. Exclusief deze verlaging van 1 miljard en exclusief desalderingen en consolidatie leidt de normale uitvoering tot hogere ontvangsten van 393 miljoen.

In bijlage 5 zijn alle mutaties ten opzichte van de stand Voorjaarsnota 1988 meerjarig per hoofdstuk/fonds gepresenteerd. Die mutaties betreffen derhalve zowel de uitvoering van de begroting 1988 met eventuele doorwerking naar volgende jaren, als de voorbereiding van de begroting 1989, zodat een volledige opbouw van de nieuwe cijfers voor 1988, 1989 en de meerjarencijfers wordt verkregen.

In tabel 4.3.1. wordt uitsluitend voor het uitvoeringsjaar 1988 het totaal van de tekort-beïnvloedende mutaties per hoofdstuk/fonds ten opzichte van de Voorjaarsnota 1988 gepresenteerd.

Tabel 4.3.1. Overzicht van tekortbeïnvloedende mutaties 1988 ten opzichte van de Voorjaarsnota 1988 per hoofdstuk/fonds

		Uitgaven (+ = hogere uitgaven)	Niet-belasting-ontvangsten (+ = hogere nbo)
III	Algemene Zaken	+ 0,9	+ 0,9
V	Buitenlandse Zaken	+ 2,6	+ 28,1
VI	Justitie	+ 44,6	+ 18,6
VII	Binnenlandse Zaken	– 17,9	–
VIII	Onderwijs en Wetenschappen	+ 406,1	+ 282,8
IXA	Nationale Schuld	+ 177,0	+ 12,4
IXB	Financiën	+ 2,3	+ 25,9
X	Defensie	– 8,3	+ 0,1
XI	Volkshuisvesting, Ruimtelijke Ordening en Milieubeheer	+ 38,9	+ 18,4
XII	Verkeer en Waterstaat	+ 14,3	+ 5,3
XIII	Economische Zaken	+ 6,7	+ 4,6
XIV	Landbouw en Visserij	– 2,3	+ 4,0
XV	Sociale Zaken en Werkgelegenheid	– 181,2	–
XVI	Welzijn, Volksgezondheid en Cultuur	+ 2,8	+ 3,8
	Aanvullende posten	– 3,3	– 11,6
	Fonds Investeringsrekening	+ 1 700,0	–
	Rijkswegenfonds	+ 2,4	–
	Belastingafdrachten aan de EG	+ 95,0	–
Subtotaal		+ 2 280,6	+ 393,3
	Vervroegde aflossing woningwetleningen	–	– 1 000,0
	Desalderingen	+ 31,4	+ 31,4
Subtotaal		+ 2 312,0	– 575,3
	Technische bijstelling uit hoofde van consolidatie	– 117,0	– 117,0
Totaal conform bijlage 5		+ 2 195,0	– 692,3

De belangrijkste mutaties per hoofdstuk

Mutaties groter dan 50 miljoen

In tabel 4.3.2. zijn voor het jaar 1988 de belangrijkste mutaties (groter dan 50 miljoen) ten opzichte van de stand Voorjaarsnota 1988 per hoofdstuk/fonds gegroepeerd.

Tabel 4.3.2. Mutaties groter dan 50 miljoen, ten opzichte van de Voorjaarsnota 1988

Uitgaven	
O&W	
– studiefinanciering	+ 250,2
Nationale schuld	
– disagio's	+ 167,0
Defensie	
– personeel Koninklijke Landmacht	+ 82,9
– vervanging/verbetering tanks	+ 63,5
– groot materieel Koninklijke Landmacht	– 151,1
– gevechtsvliegtuigen F16	– 62,2
SZW	
– toeslagenwet	– 198,7
– nabetalingen ABW	+ 100,0
– nominale ontwikkeling Rww	+ 100,0
– volume-ontwikkeling Rww	+ 100,0
– volume-ontwikkeling WWV	– 127,0
– nominale ontwikkeling IOAW	– 128,3
– arbeidsvoorzieningsmaatregelen	– 100,0
Aanvullende posten	
– lagere opbrengst ombuigingen	+ 70,0
– WWV-compensatie	– 75,0
– mobiliteitsfonds	+ 70,0
– nominale bijstelling	– 88,3
Fonds Investeringsrekening	
– nieuwe overschrijding 1988	+ 1700,0
Niet-belastingontvangsten	
O&W	
– ondersteunend personeel speciaal onderwijs	+ 53,0
– studiefinanciering	+ 263,0
– terug te ontvangen voorschotten studiefinanciering	– 89,0
VROM	
– vervroegde aflossing woningwetleningen	– 1000,0

Toelichting op de mutaties groter dan 50 miljoen

Onderwijs en Wetenschappen

De mutatie aan de uitgavenzijde van het hoofdstuk van *Onderwijs en Wetenschappen* hangt samen met de concrete vormgeving van de maatregelen die genomen worden ter compensatie van de overschrijdingen bij de studiefinanciering. In de Voorjaarsnota 1988 werd er voorshands vanuit gegaan dat deze maatregelen zouden leiden tot lagere uitgaven. De thans genomen maatregelen impliceren compensatie door middel van hogere ontvangsten als gevolg van het versneld aflossen van studieschulden. Door deze invulling komt de compensatietaaktstelling aan de uitgavenzijde uit de Voorjaarsnota te vervallen.

Nationale Schuld

Op het hoofdstuk *Nationale Schuld* treedt als gevolg van de uitgifte van staatsleningen onder pari een (eenmalige) opwaartse mutatie op van 167 miljoen.

Defensie

Binnen het totaal van het hoofdstuk *Defensie* doen zich in 1988 enkele majeure mutaties voor.

Voor de bezoldiging van militair personeel is bij de Koninklijke Landmacht 82,9 miljoen meer benodigd door een hogere sterkte van zowel vrijwillig dienenden als dienstplichtig personeel.
Voor de vervanging en verbetering van de Leopard I-tank is 63,5 miljoen meer uitgetrokken ten behoeve van de inhaal van een opgelopen vertraging in 1987 in de levering van munitie en leermiddelen.

Het artikel groot materieel van de Koninklijke Landmacht is met 151,1 miljoen verlaagd deels ter compensatie van bovenstaande overschrijdingen.

Samenhangende met de aanpassing van het betalingsschema voor het F-16-project kunnen de uitgaven met 62,2 miljoen worden verlaagd.

Sociale Zaken en Werkgelegenheid

Op het hoofdstuk van *Sociale Zaken en Werkgelegenheid* doet zich een zevental majeure mutaties voor.

Als gevolg van een meevallende volume-ontwikkeling kan het beschikbare bedrag voor de uitgaven in het kader van de Toeslagwet in 1988 neerwaarts bijgesteld worden met 198,7 miljoen. Er bestaat vooralsnog nog geen volledige duidelijkheid over de doorwerking van deze volume-ontwikkeling; een nader onderzoek is door de Sociale Verzekeringsraad ingesteld en zal in het najaar van 1988 afgerond worden.

Naast deze meevaller is er een tegenvaller van 100 miljoen bij de bijstand als gevolg van nabetalingen over 1987 wegens een gerealiseerde hogere gemiddelde Rww-uitkering.

De nominale ontwikkeling met betrekking tot de Rww-uitgaven is van structurele aard; voor 1988 betekent dat eveneens een tegenvaller van 100 miljoen. Naast deze nominale ontwikkeling zijn er ook volume-effecten. De tegenvallende werkloosheidsontwikkeling slaat voor 100 miljoen neer in hogere Rww-uitgaven.

Bij de WWV doet zich een volume-meevaller van 127 miljoen voor, veroorzaakt door een versnelde uitstroom.

Bij de IOAW is er sprake van gemiddeld lagere gerealiseerde uitkeringen; een nominale meevaller van 128,3 miljoen is hiervan het gevolg.

Het beschikbare bedrag voor een aantal arbeidsvoorzieningsmaatregelen kan in 1988 met 100 miljoen neerwaarts bijgesteld worden als gevolg van het onder meer later op gang komen van enkele werkgelegenheidsprogramma's.

Aanvullende post

In de *aanvullende post* zijn vier majeure mutaties verwerkt.

De realisering van enkele oude ombuigingen op het terrein van de arbeidsvoorwaarden collectieve sector leidt tot een lagere opbrengst dan geraamd van structureel 70 miljoen. Het betreft hier de zogenaamde zakgeldmaatregel (besparingsverlies 55 miljoen) en de 25-jarigen maatregelen bij Onderwijs en Wetenschappen (15 miljoen).

Op basis van nieuwe inzichten in het kostenverloop heeft er een bijstelling bij de WWV-uitgaven plaatsgevonden. De kosten komen in 1988 75 miljoen lager uit.

De instelling van een mobiliteitsfonds leidt tot extra uitgaven van circa 70 miljoen. Vooralsnog zijn deze uitgaven in een aanvullende post geparkeerd.

Als gevolg van het pas met ingang van 1989 apart ramen in een aanvullende post van de nominale bijstelling van het Gemeentefonds en het Provinciefonds kan in 1988 een correctie worden aangebracht van 88,3 miljoen. In 1988 is de nominale bijstelling nog conform de oude systematiek verlopen.

WIR

Ten laste van het *Fonds Investeringsrekening* treedt een omvangrijke mutatie op. Naar huidige inzichten zal er in 1988 4,5 miljard aan netto-

WIR[4] worden verrekend. In de Voorjaarsnota 1988 was nog een bedrag van 2,8 miljard opgenomen. Er tekent zich dus een overschrijding af van 1,7 miljard. Deze overschrijding wordt veroorzaakt door de aanpassing van de transactiecijfers van de WIR over oude jaren (circa 1,3 miljard) en anticipatie op afschaffing van de negatieve aanslag WIR en op inkrimping van de milieutoeslag (circa 0,4 miljard). Mogelijk spelen nog enkele andere factoren een rol. De definitieve omvang van de overschrijdingen is nog onzeker. Een nadere toelichting op de overschrijding wordt gegeven in (een bijlage bij) de begroting 1989 van het Fonds Investeringsrekening.

Niet-belastingontvangsten Onderwijs en Wetenschappen

Op het hoofdstuk van *Onderwijs en Wetenschappen* doen zich aan de ontvangstenzijde diverse mutaties voor. Als gevolg van te veel betaalde voorschotten voor de personeelsondersteunende formatie speciaal onderwijs worden in 1988 terugontvangsten geraamd van 53 miljoen.

In het kader van de compensatie ten behoeve van de overschrijdingen studiefinanciering wordt naar verwachting in 1988 263 miljoen aan versnelde aflossingen op studieschulden ontvangen.

De in de Voorjaarsnota 1988 opgenomen raming van nog dit begrotingsjaar terug te ontvangen in 1987 te veel verleende voorschotten studiefinanciering ad 124 miljoen, moet thans neerwaarts worden bijgesteld met 89 miljoen. De terugbetalingen komen gespreid over meerdere jaren terug. In 1988 wordt rekening gehouden met 35 miljoen.

VROM

De raming van de vervroegde aflossingen woningwetleningen in 1988 op het hoofdstuk van *Volkshuisvesting, Ruimtelijke Ordening en Milieubeheer* is met 1 miljard neerwaarts bijgesteld tot het niveau van 2 miljard.

Voortgangscontrole ombuigingen

Arbeidsvoorwaarden collectieve sector

Op het terrein van de arbeidsvoorwaarden collectieve sector treden twee besparingsverliezen op van 55 miljoen resp. 15 miljoen. Hierop is hiervoor reeds ingegaan. Het betreft de lagere opbrengst van de zogenaamde zakgeldmaatregel en een lagere opbrengst als gevolg van een geringere instroom van jonge leraren in het onderwijs waardoor de 25-jarigen maatregel (niet opvoeren van pensioenrechten voor mensen tot 25 jaar) lagere opbrengsten kent.

Sociale zekerheid

Op het terrein van de sociale zekerheid treden (verdere) vertragingen op bij de invoering van de uitwonendennorm Abw, alsmede M&O-maatregelen (omkering bewijslast en verhaalsbepaling). Het besparingsverlies dat hiermee samenhangt beloopt voor de uitwonendennorm voor de jaren 1988 en 1989 respectievelijk 18 miljoen en 35 miljoen. Voor de M&O-maatregelen beloopt het besparingsverlies op de Rijksbegroting 43,2 miljoen, 94,5 miljoen en 68 miljoen in de jaren 1988 t/m 1990. De latere invoering van een nieuwe uitkeringssystematiek voor jongeren per 1 juli 1989 dan eerst werd voorzien heeft tot enig besparingsverlies geleid op de Rijksbegroting, waarvoor compensatie op het begrotingshoofdstuk is gevonden. Voorts is ten aanzien van de vorig jaar voorgenomen decentralisatie bijzondere bijstand thans besloten om de hiermee samenhangende ombuigingstaakstelling, via een efficiëncy-korting, te ontkoppelen. De ombuigingstaaktstelling wordt nu verbonden aan de door het kabinet voorgenomen financieringsverschuiving tussen Rijk en gemeenten voor de algemene bijstand die in voorbereiding is.

Volksgezondheid

Op het terrein van de Volksgezondheid bestaan er met betrekking tot de realisatie van de maatregelen in 1988 nog grote onzekerheden. Het gaat hierbij met name om de maatregelen medisch specialisten en geneesmiddelen (ijkprijzenvergoedingssysteem) welke in 1988 niet (geheel) gerealiseerd worden. In totaal gaat het hierbij om 285 miljoen.

[4] Netto WIR bestaat uit de bruto WIR-verrekening minus de ontvangen desinvesteringsbetalingen.

Het restant van de financieringsverschuiving volksgezondheid uit het regeerakkoord ad 500 miljoen, welke oorspronkelijk per 1-7-1987 gerealiseerd had moeten worden, is opnieuw uitgesteld, nu tot 1-1-1989 (was 1-7-1988). Een en ander heeft geen gevolgen voor de Rijksbegroting.

Belastingontvangsten

Meevallende belastingopbrengsten als gevolg van de gunstige economische ontwikkeling in 1988

De economische ontwikkeling in 1988 zal naar verwachting een voor de belastingontvangsten gunstiger aanzien hebben dan ten tijde van de Voorjaarsnota 1988 nog werd gedacht. Dit komt bijvoorbeeld tot uitdrukking in de sindsdien gepleegde bijstellingen van de macro-economische ramingen (vergelijk Centraal Economisch Plan 1988 met Macro Economische Verkenning 1989).

Zo wordt de ontwikkeling van de loonsom (werknemer bedrijven) thans bijna ¾ procentpunt hoger ingeschat dan bij de belastingraming ten behoeve van de Voorjaarsnota nog het geval was. Onder andere de geraamde werkgelegenheidsgroei in 1988 ligt volgens de huidige inzichten 22 duizend arbeidsjaren hoger. Deze ontwikkelingen verklaren bijvoorbeeld de ramingsbijstelling bij de loonbelasting die thans wordt toegepast vrijwel volledig.

Ook de winstontwikkeling bij bedrijven verloopt thans gunstiger dan aanvankelijk verwacht. Deze gunstiger winstontwikkeling vindt haar spiegelbeeld in het verloop van de arbeidsinkomensquote (aiq). Bij de Voorjaarsnota werd nog uitgegaan van een daling van de aiq (gecorrigeerd voor aardgas, en dergelijke) in de periode 1984–1988 met 1 procentpunt. In de huidige projecties wordt uitgegaan van een afneming van de aiq met 2½ procentpunt. Dit betekent dat het winstinkomen van bedrijven en hiermee de vennootschapsbelasting harder stijgt dan ten tijde van de Voorjaarsnota werd geraamd.

De gunstige economische ontwikkeling komt ook tot uitdrukking in het verloop van de maandelijkse belastingontvangsten. Zo stijgt de opbrengst bij de omzetbelasting in het eerste halfjaar van 1988 ten opzichte van dezelfde periode in 1987 met ruim 6%.

Belastingontvangsten naar raming 6 miljard hoger dan ontwerpbegroting 1988

Uit de nieuwe macro-economische voorspellingen en uit het thans gerealiseerde kasverloop van de eerste 7 maanden van 1988 volgt dat de belastingopbrengsten voor 1988 thans 2,7 miljard hoger worden geraamd dan bij de Voorjaarsnota nog het geval was, en zelfs 6,1 miljard ten opzichte van de Ontwerpbegroting 1988. In de afgelopen jaren is het vaker noodzakelijk gebleken om de belastingramingen opwaarts bij te stellen. Bij de behandeling van de Voorjaarsnota op 29 juni j.l. is dit ook al van de zijde van de Tweede Kamer naar voren gebracht (zie Handelingen, Tweede Kamer, Vergaderjaar 1987–1988, 34, blz. 5242). In bijlage 3 zal in paragraaf 3.3 een beknopte analyse worden gegeven van de thans voor 1988 gepleegde ramingsbijstellingen. Met betrekking tot de in het verleden opgetreden verschillen tussen raming en realisatie van de belastingopbrengsten zal de invloed van macrofactoren hierop worden aangeduid. Geconstateerd wordt dat de ramingsmethodiek als zodanig geen eenzijdig beeld te zien geeft. Het verschijnsel dat sinds 1983 er ieder jaar sprake is van een meevallende ontwikkeling bij de belastingontvangsten kan dan ook worden toegeschreven aan de sindsdien steeds meevallende macro-economische ontwikkeling.

De huidige opbrengstraming van de rijksbelastingen voor 1988 bedraagt 118,0 miljard gulden. In de Voorjaarsnota bedroeg de geraamde belastingopbrengst 115,3 miljard gulden.

Specificatie naar belastingsoorten

In onderstaande tabel zijn de opeenvolgende ramingen voor een aantal belastingen en belastingcategorieën weergegeven sinds het opstellen van de ontwerpbegroting 1988 in de Miljoenennota 1988. Een overzicht van alle belastingsoorten afzonderlijk is opgenomen in bijlage 3.1.

Tabel 4.3.3. Raming belastingopbrengsten 1988 op kasbasis

	Ontwerp-begroting 1988	Voorjaars-nota 1988	Mutaties	Vermoedelijke Uitkomsten 1988
Kostprijsverhogende belastingen	54 935	55 120	+ 650	55 770
waarvan:				
– omzetbelasting	35 600	35 600	+ 800	36 400
– accijnzen	9 035	8 975	– 5	8 970
– overige	10 300	10 545	– 145	10 400
Belastingen op inkomen, winst en vermogen	56 965	60 130	+ 2 050	62 180
waarvan:				
– inkomstenbelasting	6 000	6 400	–	6 400
– loonbelasting	34 200	35 600	+ 700	36 300
– vennootschapsbelasting	12 800	14 100	+ 1 200	15 300
– overige	3 965	4 030	+ 150	4 180
Niet aan afzonderlijke belastingsoorten toe te rekenen belasting-ontvangsten		50	–	50
Totaal-Generaal	111 900	115 300	+ 2 700	118 000

De grootste ramingsbijstellingen ten opzichte van de Voorjaarsnota 1988 zijn gelocaliseerd bij de naar omvang belangrijkste belastingsoorten; te weten de omzetbelasting (+800 miljoen gulden), de loonbelasting (+700 miljoen gulden) en de vennootschapsbelasting (+1200 miljoen gulden).

Invloed wijzigingen in fiscale maatregelen gering

De ramingsbijstelling ad. 2,7 miljard gulden is in beperkte mate beïnvloed door sinds de opstelling van de Voorjaarsnota opgetreden wijzigingen in fiscale maatregelen. De verschuiving van de ingangsdatum van het wetsvoorstel inzake de wijziging van de deelnemingsvrijstelling binnen de vennootschapsbelasting van 1 juli 1988 – zoals bij de Voorjaarsnota nog werd aangenomen – naar 1 januari 1989 en de verhoging van de motorrijtuigenbelasting per 1 november 1988 leiden ten opzichte van de raming uit de Voorjaarsnota tot een budgettaire derving van per saldo 15 miljoen gulden in 1988. Voorts is er als ramingstechnische veronderstelling van uitgegaan dat de verlaging van de vennootschapsbelasting niet per 1 oktober 1988 – zoals bij de Voorjaarsnota nog werd aangenomen – maar per 15 november wordt doorgevoerd. Ten opzichte van de raming uit de Voorjaarsnota betekent dit voor 1988 een budgettaire bate van 75 miljoen gulden.

Omzetbelasting

De raming van de *omzetbelasting* is met 800 miljoen gulden verhoogd ten opzicht van de Voorjaarsnota-raming. Deze ramingsbijstelling is terug te voeren op nieuwe inzichten uit de Nationale Rekeningen van het CBS inzake een verschuiving binnen de particuliere bestedingen van goederen belast tegen het verlaagde tarief naar goederen belast tegen het algemene tarief. Daarnaast is de ramingsbijstelling gebaseerd op het gunstige verloop van de maandontvangsten tot en met juli.

Accijnzen

De meeste opbrengstramingen van de *accijnzen* zijn ten opzichte van de Voorjaarsnota ongewijzigd gebleven. Alleen de ramingen van de wijnaccijns (-10 miljoen gulden) en de accijns van alcoholvrije dranken (+5 miljoen gulden) zijn gewijzigd. Deze wijzigingen zijn ingegeven door het verloop van de maandontvangsten in de eerste zeven maanden van 1988. Het opbrengstenverloop van de overige accijnzen spoort met de in de Voorjaarsnota geraamde opbrengst.

De belangrijkste ramingsaanpassingen binnen de categorie *overige kostprijsverhogende belastingen* zijn gelocaliseerd bij de invoerrechten (+130 miljoen gulden) en de bijzondere verbruiksbelasting (-350 miljoen gulden).

Invoerrechten

De ramingsbijstelling bij de *invoerrechten* hangt samen met het verloop van de maandontvangsten en de door het CPB opwaartse bijgestelde verwachte groei van de goedereninvoerwaarde in 1988. Bij de Voorjaarsnota werd nog van een verwachte groei van de goedereninvoerwaarde voor 1988 uitgegaan van +1,6%. In de Macro economische verkenning 1989 wordt een groei geraamd die bijna vier maal zo groot is, namelijk +6,3%.

Bijzondere Verbruiksbelasting

De neerwaartse bijstelling van de *bijzondere verbruiksbelasting* is met name het gevolg van de opgetreden grotere dan verwachte daling van de autoverkopen. Bij de Voorjaarsnota werd nog uitgegaan van een daling van de autoverkopen van 5 à 6%. Thans lijkt een daling van circa 10% voor geheel 1988 niet onwaarschijnlijk.

Inkomstenbelasting

De raming van de *inkomstenbelasting* uit de Voorjaarsnota behoeft geen aanpassing. Zowel de maandelijkse kasontvangsten als het patroon van opgelegde aanslagen verlopen zoals bij de Voorjaarsnota werd verwacht.

Loonbelasting

De raming van de *loonbelasting* is met 700 miljoen gulden verhoogd. Zoals hiervoor reeds is aangegeven volgt deze bijstelling nagenoeg geheel uit de gewijzigde inzichten inzake de loon- en werkgelegenheidsontwikkeling.

Vennootschapsbelasting

Zowel door de gunstige ontwikkeling van de opgelegde aanslagen over met name de belastingjaren 1987 en 1988 en hieruit voortvloeiend de gunstige kasontwikkeling in 1988 is de raming van de *vennootschapsbelasting* met 1.200 miljoen gulden verhoogd. In deze bijstellings is ook begrepen de in 1988 verwachte budgettaire bate ad 75 miljoen gulden als gevolg van de, ramingstechnisch veronderstelde, 1½ maand latere ingangsdatum van de verlaging van de vennootschapsbelastingtarieven. De raming van het aardgas-deel van de vennootschapsbelasting is niet gewijzigd. De ramingsbijstelling ad 1.200 miljoen gulden vindt met name haar oorzaak in een verbeterde winstontwikkeling van het bedrijfsleven zoals hierboven naar voren is gebracht. Er blijkt intussen ook sprake – zoals eerder vermeld – van hogere uitgaven in de WIR. Een indicator voor deze winstontwikkeling betreft het zogenaamde overig inkomen gecorrigeerd voor enkele voor de vennootschapsbelasting niet relevante posten. Ten tijde van de Voorjaarsnota werd de groei van dit overig inkomen in de periode 1987–1988 nog geraamd op cumulatief bijna 5%. Thans gaat het CPB uit van bijna 7½%. Voor de kasontvangsten in 1988 is met name de winstontwikkeling in deze twee jaren van belang.

Dividendbelasting

Bij de *overige belastingen op inkomen, winst en vermogen* is de belangrijkste ramingsbijstelling gelocaliseerd bij de dividendbelasting (+125 miljoen gulden). Een verbeterde winstontwikkeling ligt ook hieraan ten grondslag.

4.4. Ontwikkeling van de collectieve sector in 1988

In tabel 4.4 wordt een overzicht gepresenteerd van de kerngegevens van de collectieve sector.

Tabel 4.4. Overzicht van kerngegevens collectieve sector 1986–1988 (in % NNI)

	Realisatie		Ontwerp begroting	Vermoedelijke uitkomsten
	1986	1987[1]	1988	1988
(Nationaal Inkomen)	(385 700)	(387 040)	(392 300)	(397 250)
Financieringssaldo Rijk (inclusief debudgetteringen, exclusief vervroegde aflossingen woningwetleningen)	– 6,4	– 7,7	– 7,2	– 6,7
Financieringssaldo lagere overheden (excl. v.a.w.)	– 1,4	– 1,4	– 0,5[3]	– 0,5[3]
Idem, inclusief v.a.w.	– 4,0[2]	– 3,8[2]	– 1,0	– 0,8[4]
Saldo sociale fondsen[5]	0,0	+ 0,4	– 0,3	+ 0,4
Belastingdruk	28,4	30,3	29,6	30,8
Premiedruk[5]	22,0	23,0	22,4	22,9
Druk niet-belastingontvangsten met collectieve lasten karakter	2,5	1,5	1,1	1,0
Collectieve lastendruk[6]	52,9	54,8	53,1	54,7
Collectieve uitgavenquote[7]	66,7	68,0	64,5	66,1

[1] Dit betreft de stand Rekening 1987; zie voetnoot 1 bij tabel 4.2.1.
[2] Bron: De Nederlandsche Bank.
[3] Zowel bij de Ontwerpbegroting 1988 als nu bij de Vermoedelijke Uitkomsten 1988 is de raming van het OPL-tekort exclusief het effect van de vervroegde aflossingen gesteld op de trendmatige waarde van 0,5% NI.
[4] Met betrekking tot het OPL-tekort (inclusief v.a.w.) in 1988 is verondersteld dat de geraamde v.a.w. voor circa 70% leidt tot een verhoging van het financieringstekort van de lagere overheden.
[5] Bron: Centraal Planbureau.
[6] Het niveau van 1986 en 1987 wordt voor 0,3%-punt NI respectievelijk 0,9%-punt opwaarts vertekend. Wat betreft het jaar 1988 geldt dat de stand Ontwerp-begroting voor 0,2%-punt NI en de stand Vermoedelijke Uitkomsten voor 0,1%-punt NI opwaarts vertekend zijn. Voor een overzicht van de niet-relevante mutaties zie bijlage 16.6.
[7] Inclusief debudgetteringen, exclusief v.a.w. *Zie voor een nadere toelichting* hoofdstuk 2 en bijlage 16.6.

Financieringstekort Rijk valt mee: 6,7% NI

De huidige raming van het financieringstekort van het Rijk inclusief debudgetteringen en exclusief vervroegde aflossingen op woningwetleningen bedraagt 6,7% NI. Hiermee blijft het financieringstekort in 1988 onder de tijdpadwaarde van het Regeerakkoord (7% NI).

Dreigende tekortverslechterende ontwikkelingen

Bij de beoordeling van het financieringstekort 1988 moet worden aangetekend dat de ontwikkeling tot medio 1988 als zodanig zorgen baart. Het twaalfmaandstekort tot en met juli bedraagt 7,5% NI. Dat cijfer ligt ruim boven de verwachte tekortuitkomst over 1988 als geheel (6,7% NI). Ten dele is dit verschil toe te schrijven aan een aantal factoren die voor 1988 als geheel niet tot overschrijdingen aanleiding zullen geven. Ten dele evenwel is er sprake van tekortverslechterende invloeden, waarvan niet duidelijk is dat die niet ook voor 1988 als geheel tot problemen zullen leiden. De huidige, reeds verhoogde, raming van de WIR-uitgaven in 1988 is met onzekerheden omgeven. Bij de uitgaven op de begroting van Onderwijs en Wetenschappen is tot en met juli sprake van hoge kasuitgaven, gerelateerd aan historische kaspatronen. Hierover heeft inmiddels overleg plaatsgevonden. Bij de uitgaven op de begroting van Volkshuisvesting, Ruimtelijke Ordening en Milieubeheer zijn reeds concrete afspraken gemaakt over maatregelen waarmee een dreigende overschrijding van de begroting 1988 grotendeels kan worden afgewend. Er is nog overleg gaande over het in de hand houden van het totale uitgavenbeloop op deze begroting.

Tekort lagere overheden geraamd op 0,5% NI

Het tekort van de lagere overheden (OPL-tekort) exclusief vervroegde aflossingen op woningwetleningen wordt voor 1988 geraamd op 0,5% NI. Bij deze raming is, zoals gebruikelijk, uitgegaan van de trendmatige ontwikkeling, waarbij recente realisatiecijfers uit de direct voorafgaande jaren een betrekkelijk ondergeschikte rol spelen. Voor een nadere toelichting op het OPL-tekort wordt verwezen naar bijlage 8. Inclusief vervroegde aflossingen op woningwetleningen wordt het tekort voor 1988 geraamd op 0,8% NI.

Relevant tekort gehele overheid: 7,2% NI

Het relevante tekort van de gehele overheid (inclusief debudgetteringen en exclusief vervroegde aflossingen op woningwetleningen) kan voor 1988 derhalve worden geraamd op (6,7% + 0,5% =) 7,2% NI.

Exploitatie-overschot sociale fondsen

Voor de sociale fondsen wordt thans voor 1988 een exploitatie-overschot geraamd, en wel van 0,4% NI.

Collectieve lastendruk opwaarts bijgesteld

De collectieve lastendruk is, gecorrigeerd voor enkele niet-relevante factoren (zie noot 6 bij tabel 4.4), ten opzichte van de ontwerpbegroting 1988 met 1,7%-punt NI opwaarts bijgesteld, ondermeer als gevolg van de hogere belastingontvangsten. Ook ten opzichte van de realisatiecijfers 1987 is sprake van een stijging van de relevante – dat wil zeggen gecorrigeerd voor enkele niet-relevante factoren – collectieve lastendruk 1988 met 0,7%-punt NI. Hierbij is 1987 gecorrigeerd voor de WIR-desaldering (zie voetnoot 6 bij tabel 4.4.).

Collectieve uitgavenquote daalt

Het aandeel van de collectieve uitgaven in het nationale inkomen blijkt in 1988 hoger uit te vallen dan een jaar geleden bij de ontwerpbegroting 1988 nog werd voorzien. Ten opzichte van de realisatie 1987 zal in 1988 een aanzienlijke daling optreden in de collectieve uitgavenquote.

4.5. Financieringsoverzicht van het Rijk

Financieringsbehoefte 1988 bedraagt 42,3 miljard

Het financieringstekort exclusief vervroegde aflossingen op woningwetleningen (v.a.w.), wordt voor 1988 geraamd op 24,9 miljard. Inclusief de vervroegde aflossingen komt het tekort vermoedelijk uit op bijna 23,1 miljard. De aflossingen op de gevestigde staatsschuld bedragen bijna 19,3 miljard, waarvan 0,3 miljard aan vervroegd afgeloste hoogrentende onderhandse leningen, oorspronkelijk uitgegeven in 1977 en 1978. De totale financieringsbehoefte bedraagt daarmee 42,3 miljard. Hiervan was per 8 september ongeveer 95% op de kapitaalmarkt gedekt.

Dekking van de financieringsbehoefte 1988

In totaal zal in 1988 4 miljard aan schatkistpapier vervallen. Hiervan was per 8 september 1,9 miljard herplaatst.

De Nederlandsche Bank heeft tot dusverre voor 0,9 miljard deelgenomen in openbare staatsleningen, dit in het kader van de opbouw van een openmarktportefeuille, welke kan worden ingezet als aanvullend instrument van monetair beleid. De opbrengst van de deelnemingen van de Bank zal het Rijk aanwenden voor de aflossing van in 1988 vervallend schatkistpapier.

De resterende behoefte aan lange en korte dekkingsmiddelen bedraagt naar schatting 3,7 miljard.

Tabel 4.5. Financieringsbeeld van het Rijk op kasbasis; in miljarden guldens

	1987		1988[2]	
Financieringstekort exclusief v.a.w.		– 28,7		– 24,9
Vervroegde aflossingen woningwetleningen		13,2		1,8
Financieringstekort inclusief v.a.w.		– 15,5		– 23,1
Aflossingen:				
– aflossingen gevestigde schuld	– 13,0		– 19,0	
– vervroegde aflossingen gevestigde schuld[1]	– 1,5		– 0,3	
Totaal		– 14,5		– 19,3
Financieringsbehoefte		– 29,9		– 42,3
Gerealiseerd bruto kapitaalmarktberoep				
– op de openbare markt	21,4		29,9[3]	
– op de onderhandse markt	5,1		7,2[3]	
– voorinschrijfrekening	2,9		2,7	
– deelneming Nederlandsche Bank in verband met opbouw openmarktportefeuille	0,0		0,9[3]	
Totaal		29,3		40,7[3]
Liquiditeitssaldo		– 0,6		
– bruto plaatsing schatkistpapier	4,8		1,9[3]	
– aflossing schatkistpapier	– 7,0		– 4,0	
Netto plaatsing schatkistpapier		– 2,2		
Diversen		0,1		
Mutatie schatkistsaldo		– 2,8		

Door afronding kan de som der componenten afwijken van het totaal.

[1] Exclusief de vervroegde aflossing van onderhandse leningen ten laste van de Voorinschrijfrekening die bij het Algemeen Burgerlijk Pensioenfonds zijn herfinancierd (f 0,8 mrd in 1987 en f 0,0 mrd in 1988).
[2] De bedragen omvatten ramingen voor geheel 1988, tenzij anders aangegeven.
[3] Gecontracteerd tot en met 8 september 1988.

5. Het budget van het Rijk in meerjarig perspectief

5.1. Inleiding

Samenvatting meerjarencijfers

In dit hoofdstuk wordt een samenvattende analyse gegeven van de ontwikkeling van de meerjarencijfers van het Rijk, die lopen tot en met 1993. In de Miljoenennota 1988 is voor het eerst een horizontale en een verticale toelichting op de ontwikkeling van de meerjarencijfers van het Rijk gepresenteerd. Hiermee beoogt het kabinet meer inzicht te bieden in de meerjarencijfers. In deze Miljoenennota zijn de horizontale en de verticale toelichting opgenomen als respectievelijk bijlage 4 en bijlage 6.

Meerjarencijfers

Meerjarencijfers zijn ramingen van uitgaven en niet-belastingontvangsten van het Rijk op basis van bestaand en voorgenomen beleid. Ze hebben betrekking op de vier op de ontwerpbegroting volgende jaren. Bestaand beleid kan daarbij worden opgevat als voortzetting van geldende wetten en regelingen (bijvoorbeeld werkloosheidswetten, individuele huursubsidie), respectievelijk van gerealiseerde uitgavenniveaus (constant uitgavenvolume). Voor een aantal posten bevatten de meerjarencijfers ook voorgenomen beleid, dat afwijkt van bestaand beleid. Het gaat dan om hetzij interne herschikkingen, hetzij expliciete kabinetsafspraken die betrekking hebben op beleidsintensiveringen of ombuigingen. Daarnaast zijn meerjarencijfers mede gebaseerd op de macro-economische prognoses van het Centraal Planbureau. Dit geldt bijvoorbeeld voor de werkloosheidsramingen, de prijs- en loonontwikkeling en de rentevoet, die mede ten grondslag ligt aan de raming van de rente-uitgaven.

Horizontale toelichting

Elke Miljoenennota bevat de op dat moment actuele stand van de meerjarencijfers. In de horizontale toelichting wordt de ontwikkeling weergegeven die *op dat moment* – dus in de desbetreffende Miljoenennota – in de meerjarencijfers ligt besloten.

Verticale toelichting

In de verticale toelichting worden de mutaties toegelicht die *tussen twee opeenvolgende standen* – vaak twee opeenvolgende Miljoenennota's – van de meerjarencijfers zijn opgetreden. De verticale toelichting is van belang voor (een beoordeling van) de beheersing van de rijksuitgaven. Uit de verticale toelichting valt immers te destilleren in hoeverre er (per saldo) overschrijdingen zijn opgetreden ten opzichte van een eerder vastgesteld kader van uitgaven en niet-belastingontvangsten.

Voorbeeld horizontale en verticale analyse

In tabel 5.1. wordt een overzicht gegeven van de meerjarencijfers van het Rijk tot en met 1993. De tabel is slechts bedoeld om aan te geven welke de invalshoek van de horizontale en de verticale toelichting is. Er zij daarbij op gewezen dat uit tabel 5.1. als zodanig geen zinvolle beleidsmatige conclusies kunnen worden getrokken. Daarvoor zijn verschillende redenen. Tabel 5.1 heeft slechts betrekking op de uitgaven, zodat de niet-belastingontvangsten buiten beschouwing blijven. Verder zijn de mutaties in zekere zin vertekend. Zo wordt de forse mutatie in 1989 tussen de Miljoenennota's van 1988 en 1989 voor 1,5 miljard bepaald door technische mutaties en het saldo van de maatregelen WIR/AKW/Vpb en LB/IB, voor bijna 1 miljard door de nieuw WIR-tegenvaller en voor 1,1 miljard door nominale uitgavenverhogingen. Meer in het algemeen kan worden opgemerkt dat het vanuit beleidsmatige optiek nodig is onderscheid te maken naar de aard en oorzaken van de mutaties. Een beleidsmatige analyse van de cijfers wordt gegeven in de paragrafen 5.2 en 5.3.

Tabel 5.1. De meerjarencijfers van het Rijk tot en met 1993, ten behoeve van een horizontale en een verticale analyse; alléén uitgaven.

	1987	1988	1989	1990	1991	1992	1993
1. Stand meerjarencijferbrief (d.d. 30-12-1986)	166,6	165,6	165,7	166,9	167,8		
2. Mutaties	+ 3,1	+ 1,1	− 2,3	− 2,6	− 1,9		
3. Stand Miljoenennota 1988	170,7	166,7	163,4	164,3	165,9	167,7	
4. Mutaties	+ 3,0	+ 3,5	+ 5,8	+ 5,0	+ 6,2	+ 6,8	
5. Stand Miljoenennota 1989	173,7	170,2	169,2	169,3	172,1	174,5	176,9

In de regels 1, 3 en 5 van tabel 5.1. zijn de standen opgenomen, die in een horizontale toelichting aan de orde zijn. In deze Miljoenennota gaat vanzelfsprekend de aandacht uit naar regel 5, die de huidige stand van de meerjarencijfers bevat.

De mutatie-regels 2 en 4 staan centraal in de verticale toelichting. In deze Miljoenennota gaat de aandacht met name uit naar regel 4, dat wil zeggen de tussen de Miljoenennota 1988 en de Miljoenennota 1989 opgetreden mutaties. Daarnaast worden echter ook de mutaties tussen de meerjarencijferbrief[1] en de Miljoenennota 1988 (zie regel 2 in tabel 5.1.) waar nodig in de beschouwing betrokken, omdat in de meerjarencijferbrief het taakstellende uitgavenkader van het Regeerakkoord is neergelegd.

5.2. Een verticale toelichting van de jaren 1987 en 1988, de begroting 1989 en de meerjarencijfers voor 1990

Inleiding

Uitgavenoverschrijdingen in Miljoenennota 1988

In de Miljoenennota 1988 werd melding gemaakt van forse structurele uitgavenoverschrijdingen ten opzichte van het budgettaire kader dat was vastgelegd in de meerjarencijferbrief. Dit noopte in de begrotingsvoorbereiding 1988 tot extra ombuigingen ten opzichte van het Regeerakkoord. Een relatief beperkt deel van de uitgavenoverschrijdingen bleef echter ongecompenseerd. Op deze mutaties, die reeds in de Miljoenennota 1988 zijn gemeld, zal in dit hoofdstuk niet meer uitgebreid worden ingegaan.

Voorjaar 1988: opnieuw uitgavenoverschrijdingen

Een half jaar na het uitbrengen van de Miljoenennota 1988, bij het opstellen van de middellange-termijnramingen ten behoeve van het Centraal Economisch Plan 1988 door het Centraal Planbureau, bleken zich opnieuw forse uitgavenoverschrijdingen voor te doen. Door deze overschrijdingen en door het ongecompenseerde deel van de uitgavenoverschrijdingen uit de begrotingsvoorbereiding 1988 dreigden de kabinetsdoelstellingen uit het Regeerakkoord voor het financieringstekort en de collectieve lastendruk in het gedrang te geraken. Daarop heeft het kabinet in het voorjaar van 1988 besloten tot een pakket ombuigingen en tekortbeperkende maatregelen. Deze zijn opgenomen in de Nota Financieel-Sociaal-Economisch Beleid, die naar de Tweede Kamer is gezonden[2]. Daarom wordt hierna de stand van de meerjarencijfers van het voorjaar 1988 als een beleidsmatig belangrijke tussenstand voor de verticale toelichting beschouwd.

Ook na voorjaar 1988 verhogingen bij de uitgaven

Ook na de besluitvorming in het voorjaar van 1988 werd het beeld belast met uitgavenoverschrijdingen. Hier heeft het kabinet opnieuw extra ombuigingen en tekortbeperkende maatregelen tegenover geplaatst. Tevens heeft het kabinet besloten tot een aantal beleidsintensiveringen, waar geen specifieke compensatie tegenover staat.

[1] Kamerstukken II, 1986–1987, 19 700, nr. 39

[2] Kamerstukken II, 1987–1988, 20 492, nr. 1

Uit het voorgaande blijkt dat er sprake is geweest van uitgavenoverschrijdingen, waar door het kabinet compensatie voor moest worden geboden. In het navolgende zal hierop nader worden ingegaan. Allereerst wordt de blik kort gericht op de jaren 1987 en 1988. Vervolgens wordt de aandacht geconcentreerd op de jaren 1989 en 1990, die de jongste begrotingsvoorbereiding hebben gedomineerd.

De rijksuitgaven in 1987 en 1988

Uitgavenoverschrijdingen 1987

Wat betreft *1987* is het kader van uitgaven en niet-belastingontvangsten (exclusief aardgasbaten) sinds de meerjarencijferbrief met 4,9 miljard overschreden. Van dit bedrag was reeds 2,9 miljard bij de Vermoedelijke Uitkomsten 1987 (en dus in de Miljoenennota 1988) bekend. De daarna opgetreden overschrijding van 2,0 miljard, waarvan in de Voorlopige Rekening 1987 melding is gemaakt, is meer dan volledig toe te schrijven aan de overschrijding van de WIR-uitgaven ad 3,9 miljard, waar overigens 2,6 miljard extra vennootschapsbelasting tegenover stond. De overige uitgaven gaven derhalve een forse meevaller te zien.

Integrale verticale toelichting voor 1987

In dit verband zij nog opgemerkt dat in bijlage 6.4 voor het eerst een integrale verticale toelichting voor het meest recente realisatiejaar (in dit geval 1987) is opgenomen. Deze verticale toelichting beschrijft de mutaties tussen de meerjarencijferbrief en de Voorlopige Rekening 1987.

Relevante overschrijdingen 1988

Wat betreft *1988* vertoont het saldo van uitgaven en niet-belastingontvangsten (exclusief aardgasbaten en exclusief technische vertekeningen) tussen de meerjarencijferbrief en de Vermoedelijke Uitkomsten 1988 een relevante overschrijding van 4,1 miljard [3]. Hiervan was reeds 1,3 miljard in de Miljoenennota 1988 in beeld gebracht. De overschrijdingen na de Miljoenennota 1988 bedragen derhalve 2,8 miljard. Hiervan was 0,9 miljard reeds bekend bij de besluitvorming in het voorjaar van 1988; dit bedrag is gemeld in de Voorjaarsnota 1988. Het resterende verschil ad 1,9 miljard bevat overschrijdingen na de Voorjaarsnota; dit bedrag wordt gedomineerd door de nieuwe overschrijding bij de WIR-uitgaven ad 1,7 miljard. Overigens zijn de vennootschapsbelastingopbrengsten sinds de Voorjaarsnota 1988 met 1,2 miljard meegevallen. In hoofdstuk 4 wordt gedetailleerd op de mutaties voor 1988 ingegaan.

Nieuwe WIR-overschrijding: 1,7 miljard in 1988

Mutaties in het totale budgettaire beeld 1989

Mutaties 1989 t.o.v. meerjarencijferbrief

Het beginpunt van de begrotingsvoorbereiding 1989 is gelegen in het taakstellende uitgavenkader van de meerjarencijferbrief van 30 december 1986. Sindsdien is een groot aantal bijstellingen aangebracht. Tabel 5.2.1. geeft een samenvattend beeld van de opgetreden mutaties.

[3] Exclusief mutaties op de derdenrekening.

Tabel 5.2.1. Het rijksbudget 1989 tussen meerjarencijferbrief en de Miljoenennota 1989 (+ is tekortverhogend)

		Miljarden guldens	als aandeel van het NI
1.	Financieringstekort 1989 meerjarencijferbrief	23,3	
	Idem, incl. debudgetteringen		6,1%[1]
2.	Mutatie uitgaven	+ 4,1	
3.	Mutatie niet-belastingontvangsten (excl. aardgasbaten)	− 0,1	
4.	Mutatie aardgasbaten	+ 1,8	
5.	Mutatie belastingontvangsten (excl. aardgasbaten)	− 5,6	
6.	Saldo maatregelen WIR/AKW/Vpb en LB/IB en technische mutaties	− 0,7	
7.	Financieringstekort 1989 Miljoenennota 1989	22,8	
	Idem, incl. debudgetteringen		6,0%[2]

[1] Inclusief 0,3% NI debudgetteringen.
[2] Inclusief 0,5% NI debudgetteringen. Het verschil ad 0,2% NI met de in het financieringstekort 1989 in de meerjarencijferbrief verwerkte debudgetteringen ad 0,3% NI wordt veroorzaakt door de verschuiving van de financiering van de bouw van Academische Ziekenhuizen en de bouw van woningwetwoningen van de Rijksbegroting naar de kapitaalmarkt onder gehele respectievelijk gedeeltelijke rijksgarantie (zie MN'88 pag. 20 en 23, en MN'89 pag. 30).

Divers beeld

Uit bovenstaande tabel blijkt dat een zeer divers beeld van mutaties aan de huidige raming voor het financieringstekort 1989 ad 6,0% NI ten grondslag ligt.

Uitgaven en niet-belastingontvangsten

De uitgaven gesaldeerd met de niet-belastingontvangsten (exclusief aardgasbaten) vertonen ten opzichte van de meerjarencijferbrief een verhoging van 4,0 miljard. Dat bedrag is het saldo van aangebrachte beleidsintensiveringen en overschrijdingen als gevolg van autonome ontwikkelingen enerzijds en generale en specifieke ombuigingen anderzijds. Op de ontwikkelingen bij de uitgaven en de niet-belastingontvangsten wordt in het navolgende uitgebreid ingegaan.

Aardgasbaten

De aardgasbaten komen in 1989 ten opzichte van de meerjarencijferbrief naar huidige inzichten 1,8 miljard lager uit. Deze afname wordt veroorzaakt door lagere olieprijzen en een lagere dollarkoers dan in de meerjarencijferbrief was verondersteld.

Belastingen

De belastingontvangsten 1989 zijn sinds de meerjarencijferbrief in totaal met 11,4 miljard meegevallen. Van deze meevaller is per saldo 1,1 miljard bij de begrotingsvoorbereiding 1988 in de vorm van lastenverlichting teruggegeven. Van de resterende meevaller heeft 2,1 miljard gediend ter financiering van het pakket lastenverschuivende en lastenverlichtende maatregelen, waartoe het kabinet in maart 1988 heeft besloten; dit bedrag is derhalve vervat in regel 6. Daarnaast heeft het kabinet besloten tot een aanpassing van de BTW-tarieven ad (bruto) 2,6 miljard. De in regel 5 opgenomen belastingmutatie bevat de totale belastingmeevaller, die resteert na de hierboven genoemde lastenverlichtingen.

Al deze mutaties leiden tot een financieringstekort van het Rijk van 22,8 miljard, hetgeen inclusief debudgetteringen overeenkomt met 6,0% NI.

Een nadere analyse van de uitgaven en de niet-belastingontvangsten van het Rijk in 1989 en 1990

Samenvattend beeld 1989 en 1990

De in tabel 5.2.1. vervatte cijfers voor de mutaties in de uitgaven en de niet-belastingontvangsten zijn te weinig verfijnd voor een adequate beleidsmatige beoordeling. Daarom zijn in tabel 5.2.2. en in de daarop volgende tabellen 5.2.3 en 5.2.4 deze cijfers nader gesplitst naar aard

van de mutaties; tevens is in deze tabellen ook het jaar 1990 opgenomen. Aldus wordt een samenvattend totaalbeeld gegeven van de ontwikkeling van de rijksuitgaven en de niet-belastingontvangsten in 1989 en 1990.

Regel 4 van tabel 5.2.2. geeft de stand van de Miljoenennota 1988 aan. In regel 7 wordt als tussenstand het resultaat van de besluitvorming van het kabinet in het voorjaar 1988 (Nota Financieel-Sociaal-Economisch Beleid:«Paasbrief») onderscheiden[4].

Tabel 5.2.2. De rijksuitgaven 1989 en 1990 (in miljarden guldens;
+ : hogere uitgaven
: hogere niet-belastingontvangsten
: hoger saldo van uitgaven en niet-belastingontvangsten)

		1989			1990		
		(1) uitgaven	(2) niet-belasting-ontvangsten excl. aard-gasbaten	(3) saldo (3)=(1)-(2)	(1) uitgaven	(2) niet-belasting-ontvangsten excl. aard-gasbaten	(3) saldo (3)=(1)-(2)
1.	**Stand meerjarencijferbrief**	**165,7**	**22,4**	**143,3**	**166,9**	**22,5**	**144,4**
2.	Restant problematiek Miljoenennota 1988	− 0,1	− 1,4	+ 1,3	− 0,0	− 1,5	+ 1,5
3.	Technische mutaties	− 2,2	− 3,5	+ 1,3	− 2,6	− 3,1	+ 0,5
4.	**Stand Miljoenennota 1988**	**163,4**	**17,5**	**145,9**	**164,3**	**17,9**	**146,4**
5.	Relevante mutaties t/m besluitvorming voorjaar 1988	+ 0,8	+ 0,3	+ 0,5	+ 1,0	+ 0,6	+ 0,4
6.	Technische mutaties (incl. saldo WIR/AKW/ Vpb en LB/IB	+ 1,9	+ 0,0	+ 1,9	+ 0,0	+ 0,0	+ 0,0
7.	**Stand besluitvorming voorjaar 1988**	**166,1**	**17,8**	**148,3**	**165,3**	**18,5**	**146,8**
8.	Relevante mutaties t/m Miljoenennota 1989	+ 3,4	+ 1,2	+ 2,2	+ 4,6	+ 0,4	+ 4,2
9.	Technische mutaties	− 0,3	− 0,5	+ 0,2	− 0,6	− 0,7	+ 0,1
10.	**Stand Miljoenennota 1989**	**169,2**	**18,5**	**150,7**	**169,3**	**18,2**	**151,1**

In het navolgende zullen respectievelijk de in de regels 5 en 8 opgenomen mutaties aan een nadere analyse worden onderworpen [5]. Daarbij zal met name worden gelet op het saldo van uitgaven en niet-belastingontvangsten.

Een nadere uitsplitsing van de relevante mutaties 1989 en 1990 tussen de Miljoenennota 1988 en de besluitvorming in het voorjaar 1988 (regel 5 van tabel 5.2.2.)

Nadere indeling

In tabel 5.2.3. is het totaal van opgetreden relevante mutaties tussen de Miljoenennota 1988 en de besluitvorming in het voorjaar 1988 (regel 5 van tabel 5.2.2.) ingedeeld naar de voor een beleidsmatige beoordeling van deze mutaties relevante categorieën.

[4] In bijlage 6, die de verticale toelichting bevat, wordt deze tussenstand niet apart aangegeven. Daar worden de mutaties voor de gehele periode tussen de Miljoenennota 1988 en de Miljoenennota 1989 gegeven.

[5] De mutaties die samenhangen met de maatregelen WIR/AKW/Vpb en LB/IB en technische mutaties worden niet besproken. Daarvoor zij verwezen naar hoofdstuk 2 en bijlage 6.

Tabel 5.2.3. De rijksuitgaven 1989 en 1990 tussen de Miljoenennota 1988 en de stand na besluitvorming voorjaar 1988 (in miljarden guldens: + is tekortverhogend, excl. technische mutaties en saldo maatregelen WIR/AKW/Vpb en LB/IB)

		1989		1990	
		saldo uitgaven/ niet-belasting-ontvangsten (excl. aardgasbaten)		saldo uitgaven/ niet-belasting-ontvangsten (excl. aardgasbaten)	
A.	*Mee- en tegenvallers* (exclusief nominaal)				
	1. meevallers	− 0,9		− 0,9	
	2. tegenvallers	+ 1,6		+ 2,6	
	3. saldo van mee- en tegenvallers		+ 0,7		+ 1,7
B.	*Beleidsmatige verhogingen*		+ 0,6		+ 0,6
C.	*Uitgavenoverschrijdingen excl. ombuigingen* (C=A+B)		+ 1,3		+ 2,3
D.	*Ombuigingen en tekortbeperkende maatregelen*[1]		− 1,4		− 2,6[2]
E.	*Saldo uitgavenoverschrijdingen* (exclusief nominaal) (E=C+D)		− 0,1		− 0,3
F.	*Nominale uitgavenoverschrijdingen*		+ 0,6		+ 0,7
G.	*Totale relevante uitgavenoverschrijdingen* (G=E+F; zie regel 5 van tabel 5.2.2.)		+ 0,5		+ 0,4

[1] Inclusief de ombuigingen ter compensatie van de overschrijdingen bij de Wet Studiefinanciering.
[2] Exclusief de fiscale maatregelen in de sfeer van verkeer en vervoer ad 350 miljoen ter beperking van de mobiliteit. Inclusief deze maatregelen komt het totale bedrag op de Rijksbegroting aan ombuigingen en tekortbeperkende maatregelen in 1990 uit op 3,0 miljard.

Mee- en tegenvallers tonen per saldo verslechtering

Uit regel A.3 van tabel 5.2.3 blijkt dat het saldo van mee- en tegenvallers tot een verslechtering van het budgettaire beeld heeft geleid. In 1989 bedraagt dit saldo 0,7 miljard, in 1990 1,7 miljard.

Van de meevallers (regel A.1) verdienen twee posten aparte vermelding, namelijk de winstafdracht van De Nederlandsche Bank en de geringere derving van rente-ontvangsten als gevolg van minder dan geraamde vervroegde aflossingen van woningwetleningen in 1987.

Een groot deel van de tegenvallers (zie regel A.2[6]) is het gevolg van macro-economische ontwikkelingen. Deze mutaties zijn met name gebaseerd op de vooruitberekeningen van het Centraal Planbureau ten behoeve van het Centraal Economisch Plan 1988. Zo vallen de werkloosheidsuitgaven tegen, evenals de rente-uitgaven en de uitgaven voor Ontwikkelingssamenwerking (als gevolg van een hoger uitvallend nationaal inkomen).

Naast de macro-economische tegenvallers dient nog op een tweetal andersoortige tegenvallers gewezen te worden. In de eerste plaats zijn de uitgaven uit hoofde van de Wet Studiefinanciering fors hoger uitgevallen. In de tweede plaats hebben de gevolgen van de besluitvorming van de EG-top in februari 1988 in Brussel geleid tot een verhoging van de afdrachten aan de EG.

Beleidsmatige uitgavenverhogingen

In regel B is het tekortbelastende effect van de beleidsmatige uitgavenverhogingen voor 1989 en 1990 aangegeven. In 1989 bedragen deze 0,6 miljard, evenals in 1990. Dit bedrag is het samenstel van een aantal posten, die opgenomen zijn in tabel 2.3.1. In dit bedrag zijn extra uitgaven voor scholing (125 miljoen in 1989, 250 miljoen in 1990) in het kader van de WIR-omzetting opgenomen. Voorts is in dit bedrag opgenomen de instelling van het Mobiliteitsfonds (ruim 0,1 miljard) en een reservering voor de landbouwsector ad 0,1 miljard in samenhang

[6] Exclusief nominale mutaties.

met een wijziging in de BTW-tariefindeling. Tot slot is een deel het gevolg van het niet doorgaan van ombuigingen, als gevolg van de Algemene Politieke en Financiële Beschouwingen in de Tweede Kamer in het najaar van 1987.

Forse ombuigingen voorjaar 1988

De in de regels A.3 en B weergegeven mutaties leiden tezamen tot een verslechtering van het budgettaire beeld met 1,3 miljard in 1989 en 2,3 miljard in 1990 (regel C). Het kabinet heeft, ter redressering van deze uitgavenoverschrijdingen en mede in het licht van de resterende doorwerking van de uitgavenoverschrijdingen uit de begrotingsvoorbereiding 1988, in het voorjaar van 1988 besloten tot forse ombuigingsmaatregelen (zie regel D). Voor een toelichting hierop zij verwezen naar de eerder genoemde Nota Financieel-Sociaal-Economisch Beleid en naar hoofdstuk 2 van deze Miljoenennota. Per saldo resulteerde op basis van de voorjaarsbesluitvorming voor 1989 (exclusief nominale mutaties) een mutatie ten opzichte van de stand Miljoenennota 1988 van -0,1 miljard; deze bedraagt in 1990 –0,3 miljard.

Uitgavenoverschrijdingen na Miljoenennota 1988 gecompenseerd

Indien men afziet van de nominale uitgavenoverschrijdingen, kan vanuit het oogpunt van de budgetdiscipline derhalve worden gesteld dat in de besluitvorming over de Nota Financieel-Sociaal-Economisch Beleid de uitgavenoverschrijdingen na de Miljoenennota 1988 meer dan volledig zijn gecompenseerd. De bij de besluitvorming in het voorjaar genomen maatregelen zijn evenwel eveneens genomen in het licht van de ongecompenseerde uitgavenoverschrijdingen uit de Miljoenennota 1988 (zie regel 2 van tabel 5.2.2.). Deze overschrijdingen beliepen 1,3 miljard in 1989 en 1,5 miljard in 1990. Dit betekent dat ten opzichte van de meerjarencijferbrief toch nog een overschrijding van het budgettaire kader resteerde. Desondanks bleek het toen mogelijk om de doelstellingen ten aanzien van het financieringstekort en de collectieve lastendruk conform het Regeerakkoord binnen bereik te houden. In algemene zin zij opgemerkt dat naarmate er een hogere reële economische groei is, een betere uitgavenbeheersing mogelijk is, bijvoorbeeld bij de werkloosheidsuitgaven.

Hogere nominale ontwikkeling

In regel F van tabel 5.2.3. is aangegeven dat de uitgaven in 1989 en 1990 opwaarts zijn bijgesteld als gevolg van de iets hogere nominale ontwikkeling die in het voorjaar van 1988 voor die jaren werd voorzien.

Een nadere uitsplitsing van de relevante mutaties 1989 en 1990 tussen de besluitvorming in het voorjaar 1988 en de Miljoenennota 1989 (regel 8 van tabel 5.2.2.)

Nadere indeling

In tabel 5.2.4 zijn de tussen de besluitvorming in het voorjaar 1988 en de Miljoenennota 1989 opgetreden relevante mutaties in een aantal categorieën gesplitst.

Tabel 5.2.4. De rijksuitgaven 1989 en 1990 tussen de stand besluitvorming voorjaar 1988 en de Miljoenennota 1989 (in miljarden guldens: + is tekortverhogend, excl. technische mutaties en saldo WIR/AKW/Vpb en LB/IB)

		1989		1990	
		saldo uitgaven/ niet-belasting-ontvangsten (excl. aardgasbaten)		saldo uitgaven/ niet-belasting-ontvangsten (excl. aardgasbaten)	
A.	*Mee- en tegenvallers*				
	1. meevallers	− 2,1		− 2,4	
	2. tegenvallers	+ 3,6		+ 3,9	
	3. saldo van mee- en tegenvallers		+ 1,5		+ 1,5
B.	*Beleidsmatig bepaalde mutaties*[1]				
	1. beleidsmatige verhogingen	+ 3,3		+ 5,6	
	2. specifieke ombuigingen	− 2,5		− 3,6	
	3. saldo beleidsmatige mutaties excl. generale ombuigingen[2]		+ 0,8		+ 2,0
C.	*Uitgavenoverschrijdingen excl. ombuigingen* (C=A+B)		+ 2,3		+ 3,5
D.	*Ombuigingen en tekortbeperkende maatregelen*		− 0,6		− 0,0
E.	*Saldo uitgavenoverschrijdingen* (exclusief nominaal) (E=C+D)		+ 1,7		+ 3,5
	(w.v. nieuwe WIR-overschrijding)	(+ 1,0)		(+ 0,4)	
F.	*Nominale uitgavenoverschrijdingen*		+ 0,5		+ 0,7
G.	*Totale relevante uitgavenoverschrijdingen* (G=E+F); zie regel 8 van tabel 5.2.2.)		+ 2,2		+ 4,2

[1] Exclusief generale ombuigingen en tekortbeperkende maatregelen (zie regel D).

[2] De som van de in regel B.3 van de tabellen 5.2.3 en 5.2.4 genoemde bedragen is niet gelijk aan de totaalbedragen van tabel 2.3.1. Hiervan is mede de reden dat in regel B.3 ook compensatie voor (per saldo) tegenvallers is vervat.

Saldo mee- en tegenvallers belast budget

Uit tabel 5.2.4 blijkt dat zowel in 1989 als in 1990 het budgettaire beeld wordt belast door het saldo van mee- en tegenvallers. Een divers geheel ligt ten grondslag aan dit nadelige saldo, dat in 1989 en in 1990 1,5 miljard bedraagt. Wat betreft de meevallers (regel A.1) kan onder andere gewezen worden op een lager volume in de bijstand voor thuiswonenden (0,4 miljard in 1989 en 1990). Daarnaast treedt opnieuw een meevaller op in de rente-ontvangsten als gevolg van neerwaarts aangepaste vervroegde aflossingen van woningwetleningen.

De tegenvallers (regel A.2) betreffen een groot aantal posten. Een deel hiervan is opnieuw het gevolg van gewijzigde macro-economische ramingen. Zo is verwerkt een hoger uitgavenbedrag voor Ontwikkelingssamenwerking vanaf 1989 vanwege een verdere ophoging van het nationale inkomen. De rente-uitgaven vallen in 1990 als gevolg van een hogere rentestand dan eerder geraamd met 0,5 miljard tegen. Overigens geldt dat, voor zover tegenover uitgavenoverschrijdingen geen compensatie wordt gesteld, de rente-uitgaven hoger uitvallen.

Nieuwe WIR-tegenvaller: 1,0 miljard in 1989, 0,4 miljard in 1990

Een zeer majeure tegenvaller betreft de WIR-uitgaven. De nieuwe WIR-overschrijding bedraagt in 1989 1,0 miljard en in 1990 0,4 miljard. Eerder in deze Miljoenennota is er reeds op gewezen dat de nieuwe overschrijding in 1988 1,7 miljard bedraagt.

Naast bovenstaande posten kan nog een aantal andere tegenvallers genoemd worden. Zo laat de exportkredietverzekering in 1989 een tegenvaller van 150 miljoen zien; in 1990 bedraagt deze 120 miljoen. Het toenemende aantal leerlingen in met name het basis- en beroepsonderwijs leidt zowel in 1989 als in 1990 tot meer uitgaven dan eerder geraamd.

Omvangrijke beleidsmatige verhogingen in 1989 en 1990

Uit regel B.1 blijkt dat het totaal van beleidsmatige uitgavenverhogingen (en beleidsmatige verlagingen van niet-belastingontvangsten) in 1989 3,3 miljard en in 1990 5,6 miljard beloopt. Tegenover deze als zodanig hoge bedragen is echter voor een groot deel direkte compensatie gezet binnen het hoofdstuk waar de beleidsmatige verhoging voorkomt; uit regel B.2 blijkt dat de totale specifieke compensatie in 1989 2,5 miljard en in 1990 3,6 miljard beloopt. Voorzover van dergelijke specifieke compensatie sprake is, zijn deze beleidsmatige verhogingen derhalve een uiting van een gewijzigde prioriteitenstelling en komen ze per saldo niet ten laste van het budgettaire beeld. Een aantal van de in regel B.1 opgenomen mutaties heeft het generale beeld belast (zie ook tabel 2.3.1.). Het gaat dan om een aantal beleidsintensiveringen waartoe het kabinet heeft besloten in het licht van de ontwikkeling van het totale budgettaire beeld. Gewezen zij op de gelden (100 miljoen in 1989, 400 miljoen in 1990) die ter beschikking zijn gesteld voor extra werkgelegenheid en scholing. Ter versterking van de infrastructuur wordt vanaf 1990 400 miljoen gereserveerd. Opgenomen is naast de koopkrachtreparatie voor overheidspersoneel (interim) ad 150 miljoen vanaf 1989 ook de verhoging van de kinderbijslag van 0,2 miljard in 1989, oplopend tot – cumulatief – 0,5 miljard in 1990. Deze maatregel is bedoeld om koopkrachtverschillen tussen gezinnen met en gezinnen zonder kinderen als gevolg van het invoeren van de maatregelen-Dekker te mitigeren. Daarnaast is in het cijfer voor 1990 een bedrag voor kinderopvang ad 125 miljoen verwerkt. Tot slot zij nog vermeld dat aan het Gemeentefonds een bedrag van 50 miljoen in verband met de investeringsimpuls 1989 is toegevoegd[7].

De specifieke beleidsmatige verlagingen in 1989 die zijn weergegeven in regel B.2, betreffen met name de eerder genoemde specifieke maatregelen ter compensatie van beleidsmatig bepaalde uitgavenverhogingen (herschikking). Daarnaast zijn op diverse begrotingshoofdstukken specifieke compensatiemaatregelen getroffen voor een nadelig saldo van mee- en tegenvallers. Een en ander is in bijlage 6 uitgewerkt.

Nadere ombuigingen en tekortbeperkende maatregelen

Inclusief deze specifieke compensatiemaatregelen resteert, afgezien van nominale uitgavenoverschrijdingen, het in regel C genoemde saldo ten opzichte van de besluitvorming in het voorjaar 1988. Hier heeft het kabinet ombuigingen en tekortbeperkende maatregelen voor getroffen. De omvang daarvan is weergegeven in regel D. In hoofdstuk 2 is hier reeds op ingegaan. Regel E geeft aan wat per saldo de resterende uitgavenoverschrijding is.

Resterende uitgavenverhogingen: 1,7 miljard in 1989, 3,5 miljard in 1990

Vanuit de invalshoek van de budgetdiscipline moet geconstateerd worden dat, afgezien van de louter nominale uitgavenverhogingen, het saldo van uitgaven en niet-belastingontvangsten (exclusief aardgasbaten) in 1989 met 1,7 miljard (waarvan 1,0 miljard nieuwe WIR-overschrijding) ten opzichte van de besluitvorming in het voorjaar van 1988 is verhoogd. In 1990 bedraagt dit cijfer 3,5 miljard (waarvan 0,4 miljard nieuwe WIR-overschrijding). In dit laatste cijfer zijn enkele beleidsintensiveringen (werkgelegenheid en scholing, infrastructuur) vervat, waarvoor gegeven het totale budgettaire beeld ruimte was.

Opnieuw hogere nominale ontwikkeling

Uit regel F blijkt dat de uitgaven in 1989 en 1990 fors opwaarts zijn bijgesteld als gevolg van de (opnieuw) hogere nominale ontwikkeling die thans voor die jaren wordt voorzien.

Slot

Ondanks verbeterde begrotingsdiscipline overschrijdingen

Uit het voorgaande blijkt dat zich – ondanks de verbeteringen in de begrotingsdiscipline die in de afgelopen jaren zijn bereikt – nog steeds vrij forse overschrijdingstendensen voordoen bij de rijksuitgaven, deels als gevolg van tegenvallers, deels in de vorm van beleidsintensiveringen.

[7] Een beperkt deel hiervan, i.c. 12,5 miljoen, is reeds verwerkt in de stand besluitvorming voorjaar 1988.

In reactie daarop heeft het kabinet omvangrijke compenserende maatregelen in de uitgavensfeer getroffen.

Resterende uitgavenverhogingen

Ten opzichte van de stand van de Miljoenennota 1988 is thans – exclusief nominale uitgavenoverschrijdingen – sprake van een uitgavenoverschrijding van 1,6 miljard (–0,1 + 1,7) in 1989. Voor 1990 resteert een forsere overschrijding, namelijk van 3,2 miljard (–0,3 + 3,5).

Door WIR-tegenvaller, macro-ontwikkeling en beleidsmatige verhogingen

Een belangrijk deel van deze uitgavenoverschrijding vloeit voort uit de nieuwe WIR-tegenvaller. In 1989 bedraagt deze 1,0 miljard, in 1990 0,4 miljard. Daarnaast is de uitgavenoverschrijding in aanzienlijke mate toe te schrijven aan de invloed van gewijzigde macro-economische ontwikkelingen. Voorts is hierop van invloed een aantal beleidsmatige uitgavenverhogingen (scholing en werkgelegenheid, infrastructuur en verhoging kinderbijslag) waartoe het kabinet, gegeven zijn budgettaire prioriteiten en het totale budgettaire beeld, heeft besloten. Daarbij is het kabinet erin geslaagd om de kabinetsdoelstellingen voor 1989 en 1990 voor het financieringstekort en de collectieve lastendruk binnen bereik te houden. Tot slot zij in algemene zin opgemerkt dat naarmate er een hogere reële economische groei is, een betere uitgavenbeheersing mogelijk is, bijvoorbeeld bij de werkloosheidsuitgaven.

5.3. Een horizontale analyse van de meerjarencijfers

Groei respectievelijk daling in de meerjarencijfers

In deze paragraaf zal een analyse van de horizontale toelichting worden gegeven. Deze analyse richt zich op de groei respectievelijk de daling die in de huidige meerjarencijfers tot en met 1993 is verwerkt ten opzichte van de ontwerpbegroting 1989. Een belangrijke vraag daarbij is welke beleidsterreinen bijdragen aan de groei in de meerjarencijfers. Op de oorzaken van de in omvang grote mutaties zal kort worden ingegaan. Daarnaast zal de reële ontwikkeling in de meerjarencijfers nader worden beschouwd.

Deze analyse richt zich vanuit de ontwerpbegroting 1989 op de ontwikkeling van de meerjarencijfers. Het aggregatieniveau van de analyse is het niveau van de verschillende beleidsterreinen, zoals opgenomen in bijlage 4. Dat heeft tot gevolg dat verschuivingen binnen een beleidsterrein niet als groei respectievelijk daling worden gemeten; verschuivingen tussen beleidsterreinen wel. In deze paragraaf zijn, evenals in de vorige paragraaf, alleen de uitgaven en niet-belastingontvangsten exclusief de aardgasbaten aan de orde.

Een globaal overzicht van de ontwikkelingen in de periode 1989–1993

Toename saldo uitgaven en niet-belastingontvangsten: 9,2 miljard

De uitgaven die zijn opgenomen in de huidige meerjarencijfers, nemen in de periode 1989 tot en met 1993 toe met 7,7 miljard. Dat is gemiddeld 1,1% per jaar (zie tabel 5.3.1.). De niet-belastingontvangsten nemen tussen 1989 en 1993 af met 1,5 miljard. Dat is een gemiddelde daling van circa 2% per jaar. Het saldo van uitgaven en niet-belastingontvangsten neemt derhalve toe met 9,2 miljard, gemiddeld een stijging van ruim 1,5% per jaar[8].

De ontwikkeling van 1992 op 1993 (het nieuwe jaar in de meerjarencijfers) volgt in grote lijnen de gemiddelde ontwikkeling in de gehele periode van 1989 tot en met 1992.

[8] De ontwikkeling bij de uitgaven en niet-belastingontvangsten is niet gelijkmatig verdeeld over de gehele periode. Tot en met 1990 stijgen de uitgaven in zeer beperkte mate, na 1990 is de toename bij de uitgaven jaarlijks groter. Bij de niet-belastingontvangsten is het patroon van mutaties grillig.

Tabel 5.3.1. Rijksuitgaven en niet-belastingontvangsten 1989–1993 (bedragen in miljarden; + = hogere uitgaven, hogere niet-belastingontvangsten en een hoger saldo van uitgaven en niet-belastingontvangsten)

	(1) 1989	(2) Groei (2)=(3)−(1)		(3) 1993
		in miljarden	in procenten van totaal 1989	
1. Totale relevante uitgaven	169,2	+ 7,7	+ 4,5%	176,9[1]
2. Totale relevante niet-belastingontvangsten (excl. aardgas)	18,5	− 1,5	− 8,3%	17,0[1]
3. Saldo uitgaven en niet-belastingontvangsten (3=1−2)	150,7	+ 9,2	+ 6,1%	159,9

[1] Inclusief afrondingsverschillen

De stijging van het saldo van uitgaven en niet-belastingontvangsten ad 9,2 miljard in de periode 1989 tot en met 1993 beperkt de ruimte die overblijft bij stijgende belastingontvangsten en aardgasbaten voor verdere financieringstekortreductie en verlaging van de collectieve lastendruk na 1990.

Analyse van de groei in de meerjarencijfers

Uitsplitsing van de groei

De groei zoals gepresenteerd in tabel 5.3.1. wordt in tabel 5.3.2. uitgesplitst. De beleidsterreinen waar een gecumuleerde stijging van 0,5 miljard of meer in de meerjarencijfers optreedt worden apart vermeld.

Tabel 5.3.2. Een uitsplitsing van de ontwikkeling van de meerjarencijfers 1989–1993
(bedragen in miljarden; + = hogere uitgaven, hogere niet-belastingontvangsten en een hoger saldo van uitgaven en niet-belastingontvangsten)

	Groei 1989–1993		
	(1) uitgaven	(2) niet-belas-tingont-vangsten	(3) saldo van uitgaven en niet-belas-tingont-vangsten
1. Groei (tabel 5.3.1., 2e kolom)	+ 7,7	− 1,5	+9,2
2. Uitspliting:			
a. Beleidsterreinen met een cumulatieve groei van meer dan 0,5 miljard:			
− Loonbijstelling exclusief het nominale deel	+ 2,4		+ 2,4
− Afdracht aan de EG	+ 1,4		+ 1,4
− Ontwikkelingssamenwerking	+ 0,8		+ 0,8
− Defensie	+ 0,7		+ 0,7
− Rijksbijdrage AWF	+ 0,7		+ 0,7
− Gemeentefonds en Provinciefonds	+ 0,7		+ 0,7
− Sociale Verzekeringen (Rijksbegroting)	+ 0,6		+ 0,6
− Objektsubsidies (Volkshuisvesting)	+ 0,5		+ 0,5
− Bijstand aan thuiswonenden	+ 0,5		+ 0,5
Saldo beleidsterreinen onder a)	+ 8,3		+ 8,3
b. Overige beleidsterreinen[2] waarvan:			
− WIR-uitgaven[1]	− 1,0		− 1,0
− Studiefinanciering	− 1,0		− 1,0
− RWW	− 0,9		− 0,9
− Exportkredietverzekering	− 0,6		− 0,6
− Verkoop Staatsdeelnemingen (Aanvullende post)		− 0,5	+ 0,5
− Ontvangsten u.h.v. terugbetalingen van renteloze voorschotten en promessen (O&W)		− 0,8	+ 0,8
− Ontvangsten PTT (V&W)		+ 1,0	− 1,0
− Saldo restant overige beleidsterreinen	− 1,3[3]	− 1,1[3]	− 0,2[3]
Saldo overige beleidsterreinen	− 4,8	− 1,4	− 3,4[3]
c. Rente-uitgaven	+ 3,1		+ 3,1
d. Nominale ontwikkeling	+ 1,7	+ 0,1	+ 1,6
e. Maatregelen WIR/AKW/Vpb en LB/IB	− 0,6	− 0,2	− 0,4

[1] Het betreft hier het aflopen van de nieuwe WIR-tegenvaller van 1 miljard in 1989. Het effect van het beëindigen van de WIR conform de inzichten in het voorjaar van 1988 is verwerkt in regel e.

[2] De overige beleidsterreinen zijn exclusief a., c., d. en e.

[3] Inclusief afrondingsverschillen.

Beleidsterreinen met een cumulatieve groei van meer dan 0,5 miljard

Op de onder regel 2.a van tabel 5.3.2. genoemde beleidterreinen treedt, over de periode 1989 tot en met 1993 als geheel bezien, een uitgavengroei op van meer dan 0,5 miljard. Die groei is deels een gevolg van doelbewuste beleidskeuzen zoals neergelegd in het Regeerakkoord en is deels een gevolg van autonome ontwikkelingen.

Uitgaven bij loonbijstelling niet-nominaal

Een beleidsterrein met sterk groeiende uitgaven is *het deel van de loonbijstelling dat niet rechtstreeks voortvloeit uit algemene nominale ontwikkelingen[9] (2,4 miljard).* Hiertoe behoort de incidentele loonstijging (inclusief Onderwijs en Wetenschappen) waar in totaal een stijging van de uitgaven met 1,7 miljard optreedt: door het incidenteel voor werknemers in de collectieve sector (exclusief onderwijsgevenden)

[9] Bij de loonbijstelling worden alleen de mutaties die een gevolg zijn van de ontwikkeling in de premies voor sociale verzekeringen nominaal genoemd. Andere onderdelen van de loonbijstelling, waaronder ruimte arbeidsvoorwaarden, herstructureringsgelden, risicoverevening en incidenteel worden niet tot de nominale ontwikkeling gerekend.

nemen de uitgaven in de meerjarencijfers toe met 0,6 miljard, terwijl de toename in de uitgaven voor incidenteel voor onderwijsgevenden in totaal 1,1 miljard bedraagt. Hierin begrepen is de afwikkeling van het WAS III-rapport; dit veroorzaakt het grootste gedeelte van de toename bij de uitgaven voor incidenteel voor onderwijsgevenden, namelijk 0,7 miljard.

Voor de ruimte voor de arbeidsvoorwaarden (inclusief de ruimte voor de gepremieerde en gesubsidieerde sector die drukt op de Rijksbegroting) is een toename van de uitgaven in 1990 ten opzichte van 1989 verwerkt van circa 0,3 miljard. Dit is conform de afspraken die gemaakt zijn in het Regeerakkoord. Voor de periode van 1991 tot en met 1993 is geen uitgavenstijging voor de verbetering van de ruimte arbeidsvoorwaarden opgenomen, op grond van het technisch veronderstelde uitgangspunt van nominaal gelijkblijvende salarissen in de collectieve sector. Ten behoeve van de herstructureringsmiddelen is een toename van de uitgaven verwerkt van 0,2 miljard. Deze middelen zijn bedoeld om problemen in de salarisstructuur op te lossen (arbeidsmarktknelpunten). Verder nemen de uitgaven toe met 0,1 miljard ten gevolge van extra wachtgeldkosten in verband met het opschorten van de risicoverevening. In verband met de VUT-maatregelen bij de overheid nemen de uitgaven toe met 0,1 miljard.

Afdracht aan de EG

De *afdracht aan de E.G.* neemt sterk toe in de meerjarencijfers[10]. Deze afdracht is de facto een open-einderegeling. De totale verwerkte toename in de afdracht bedraagt in de periode 1989 tot en met 1993 1,4 miljard. De stijging, uitgedrukt als percentage van de totale geraamde afdracht in 1989, bedraagt circa 21%.

Uitgaven OS

De uitgaven voor *Ontwikkelingssamenwerking* zijn gekoppeld aan het nationale inkomen. Conform de prognose die het Centraal Planbureau in het Centraal Economisch Plan 1988 heeft gepresenteerd, is een groei van ruim 3% per jaar gehanteerd bij de raming van de uitgaven voor Ontwikkelingssamenwerking[11]. In de periode 1989 tot en met 1993 nemen de uitgaven voor Ontwikkelingssamenwerking daardoor toe met 0,8 miljard.

Reële groei bij Defensie

Ten aanzien van de uitgaven van *Defensie* geldt een groeiafspraak. De meerjarenramingen van Defensie voor de jaren na 1990 gaan voor planningsdoeleinden uit van een reële groei van 2% per jaar; voor 1989 en 1990 worden naar verwachting lagere groeicijfers gerealiseerd, namelijk 0,6% voor beide jaren. Tot en met 1993 nemen de uitgaven voor Defensie door de overeengekomen groei reëel toe met circa 0,7 miljard.

Rijksbijdrage AWF

De uitgaven nemen van 1989 tot en met 1990 toe met 0,7 miljard ten gevolge van het met ingang van 1990 verlenen van een tijdelijke *rijksbijdrage aan het AWF*. Deze tijdelijke rijksbijdrage is, als technische veronderstelling, doorgetrokken naar 1993. Deze rijksbijdrage hangt samen met het opschorten van het invoeren van de risicoverevening.

Uitgaven van GF en PF

Voor de uitgaven van het *Gemeentefonds en het Provinciefonds* gelden groeiafspraken. Jaarlijks mogen de uitgaven reëel met 1% toenemen. Uit deze reële groei moet ook de incidentele loonstijging worden gefinancierd; voor de departementen wordt de uitgavenstijging uit hoofde van incidentele loonstijging geraamd op de aanvullende post. Tot en met 1993 leiden deze groeiafspraken tot een reële toename van de uitgaven met 0,7 miljard.

Sociale Verzekeringen

Op de begroting van Sociale Zaken en Werkgelegenheid treedt bij het beleidsterrein *sociale verzekeringen* een cumulatieve uitgavenstijging van 0,6 miljard op van 1989 tot en met 1993. Deze uitgavenstijging is gelokaliseerd bij de Wet Inkomensvoorziening Oudere en Gedeeltelijk Arbeidsongeschikte Werkloze Werknemers (IOAW). De uitgavenstijging bij deze open-einde regeling wordt veroorzaakt door een hogere instroom van het aantal gedeeltelijk arbeidsongeschikten met een partiële werkloosheidsuitkering en door het effekt van de langdurige werkloosheid.

[10] Onder de afdracht aan de EG is begrepen de belastingafdracht aan de EG en beleidsterrein nr. 3 op de begroting van Buitenlandse Zaken. Op dat beleidsterrein «afdracht aan de EG», wordt de afdracht aan de EG op basis van de BNP-grondslag verantwoord.

[11] Het plafond voor de uitgaven van Ontwikkelingssamenwerking bedraagt 1,5% van het nationale inkomen tegen faktorkosten.

Objectsubsidies

De regeling ten aanzien van de *objektsubsidies* in de woningbouw heeft een open-eindekarakter als gevolg van de rentemutaties. De stijging van de uitgaven tot 1993 ad 0,5 miljard wordt met name veroorzaakt door het toevoegen van de jaarlijks nieuw te bouwen woningen waarvoor objectsubsidies worden verstrekt.

Bijstandsuitgaven thuiswonenden

De stijging in de uitgaven ad 0,5 miljard die plaats vindt bij de *bijstand aan thuiswonenden* is een gevolg van de veronderstelde toename in het beroep op deze open-einderegeling. Het toenemend beroep hangt samen met de veronderstelling ten aanzien van het aantal echtscheidingen in de periode 1989 tot en met 1993.

Overige beleidsterreinen

Overige beleidsterreinen

Bij de overige beleidsterreinen is sprake van een per saldo neerwaartse uitgavenontwikkeling in de meerjarencijfers, namelijk een daling van de uitgaven van 4,8 miljard in de periode 1989 tot en met 1993. Deze ontwikkeling wordt mede bepaald door de uitgavendaling bij een aantal beleidsterreinen met een bijzonder karakter.

Nieuwe WIR-overschrijding neemt af tot nul in 1993

Bij de *WIR-uitgaven* doet zich een uitgavendaling in de periode 1989 tot en met 1993 voor van 1,0 miljard. Het betreft hier louter de uitgavenontwikkeling van de WIR die nog niet bekend was ten tijde van de besluitvorming in het voorjaar van 1988 (Paaspakket). De daling weerspiegelt derhalve de nieuwe overschrijding van 1 miljard in 1989. Deze overschrijding loopt na 1989 af naar nul. Voor 1989 op 1990 wordt een daling van de uitgaven van 0,6 miljard geraamd; daarna verloopt de resterende daling geleidelijk. Op de daling van de WIR-uitgaven, zoals betrokken bij de maatregelen WIR/AKW/Vpb en LB/IB, wordt verderop in de paragraaf nader ingegaan.

Uitgaven Studiefinanciering

Bij de *Studiefinanciering* nemen de uitgaven af met 1,0 miljard. Het grootste deel van deze daling wordt van 1989 op 1990 gerealiseerd (–0,7 miljard). Deze daling is grotendeels het gevolg van het privatiseren van het verstrekken van de aanvullende financiering per 1 juli 1989. Daarnaast treedt een daling op van de studentenaantallen. De omvang van de daling wordt tevens in de hand gewerkt door het hoge uitgavenniveau in 1989 ten gevolge van de doorwerking van de overschrijding in 1988.

RWW

Bij de uitgaven ten gevolge van de *RWW* neemt het uitgaventotaal met 0,9 miljard af van 1989 tot en met 1993. Deze daling is gebaseerd op de technisch veronderstelde afname tot 1992 van het aantal werklozen. Verder speelt de oploop in de ombuigingsopbrengsten van de in het kader van het jongerendossier afgesproken maatregelen een rol.

Exportkredietverzekering

Een daling ad 0,6 miljard wordt geraamd bij de uitgaven inzake de *Exportkredietverzekering*. In de meerjarencijfers is het verwachte resultaat verwerkt van het sinds 1983 gevoerde meer selectieve acceptatiebeleid en het verwachte geleidelijke financiële herstel van de schuldenlanden, zodat de verliezen op de exportkredietverzekering in de meerjarencijfers aanzienlijk afnemen.

Per saldo uitgavendaling bij resterende overige beleidsterreinen

Naast de hiervoor reeds genoemde beleidsterreinen met een grote daling van de uitgaven doet zich bij de resterende overige beleidsterreinen per saldo een daling van de uitgaven ad 1,3 miljard voor in de periode 1989 tot en met 1993.

Ten aanzien van deze restpost bij de uitgaven kan het volgende worden opgemerkt. Er is een aantal departementen waar het uitgaventotaal exclusief de eerder genoemde posten met een aanzienlijk bedrag daalt. Dit betreft de departementen van Onderwijs en Wetenschappen, Volkshuisvesting, Ruimtelijke Ordening en Milieubeheer en Welzijn, Volksgezondheid en Cultuur.

O&W

Bij Onderwijs en Wetenschappen neemt het uitgaventotaal exclusief studiefinanciering af met 0,6 miljard. Deze daling treedt vooral op bij de uitgaven voor diverse onderwijsvormen, zoals het beroepsonderwijs en het algemeen en voortgezet voorbereidend wetenschappelijk onderwijs.

WVC

De daling ad 0,4 miljard bij het departement van Welzijn, Volksgezondheid en Cultuur wordt per saldo veroorzaakt door de afname in de uitgaven voor welzijn en volksgezondheid op de Rijksbegroting. De daling bij het beleidsterrein welzijn kan toegeschreven worden aan het inhaaleffect van de gelijkberechtiging bij de Wet Uitkering Vervolgingsslachtoffers. Dit leidt tot een éénmalige verhoging van het uitgaventotaal in 1989. De daling bij de uitgaven voor de volksgezondheid op de rijksbegroting wordt veroorzaakt door de afname in de rijksbijdrage AWBZ.

VROM

Bij het departement van Volkshuisvesting, Ruimtelijke Ordening en Milieubeheer bedraagt de afname van het uitgaventotaal, exclusief objektsubsidies, 0,2 miljard. Naast de genoemde departementen treedt bij een aantal andere departementen exclusief de eerder genoemde posten een uitgavendaling van meer dan 0,1 miljard op in de periode 1989 tot en met 1993.

Deze dalende tendens in de uitgaven wordt echter deels gecompenseerd door stijgende uitgaven elders bij het restant van de overige beleidsterreinen. Zo nemen de uitgaven voor infrastructuur en voor werkgelegenheids- en scholingsbeleid toe.

Infrastructuur

De extra uitgaven voor infrastructuur nemen ten opzichte van 1989 toe met 0,4 miljard als gevolg van de beleidsintensiveringen vanaf 1990 waartoe in de begrotingsvoorbereiding 1989 is besloten.

Scholing en werkgelegenheid

Ook ten aanzien van het beleid gericht op het reduceren van de werkloosheid wordt extra geld uitgetrokken. Het betreft zowel de intensivering waartoe besloten is in het voorjaar van 1988 (Paaspakket) als de intensivering waartoe in augustus 1988 is besloten. Deze uitgaven nemen in de periode 1989 tot en met 1993 toe met 0,4 miljard.

Niet-belastingontvangsten dalen met 1,4 miljard

Bij de niet-belastingontvangsten is, zo blijkt uit tabel 5.3.2, sprake van een vrij forse daling van 1989 op 1993 van de ontvangsten, te weten van 1,4 miljard. Daarbij is een aantal beleidsterreinen met sterk dalende niet-belastingontvangsten te onderscheiden.

Verkoop staatsdeelnemingen

Van 1989 op 1990 stijgt de *opbrengst verkoop staatsdeelnemingen* van 0,5 miljard tot 0,95 miljard. Na 1990 neemt de opbrengst af tot nul. In het Regeerakkoord is namelijk overeengekomen om tot en met 1990 een aantal staatsdeelnemingen te verkopen. Bij de bepaling van de meerjarencijfers is als technische veronderstelling gehanteerd dat er na 1990 geen staatsdeelnemingen meer worden verkocht. Van 1989 op 1993 bedraagt de daling 0,5 miljard.

O&W

Bij het departement van Onderwijs en Wetenschappen treedt er een daling bij de *ontvangsten uit hoofde van terugbetalingen van renteloze voorschotten en promessen* op van cumulatief 0,8 miljard in de periode 1989 tot en met 1993. Deze daling is het gevolg van het vervroegd aflossen (met korting) van studieleningen. Dit verhoogt de ontvangsten in 1988 en 1989 en verlaagt uiteraard de ontvangsten in latere jaren.

Afdracht PTT

Op één beleidsterrein nemen de ontvangsten fors toe van 1989 tot en met 1993. Dit betreft de *ontvangsten van de NV PTT* op de begroting van Verkeer en Waterstaat. Deze ontvangsten nemen van 1989 tot en met 1993 toe met circa 1 miljard. In 1989 beginnen de rentebetalingen van de PTT aan de Rijksoverheid op een niveau van circa 0,6 miljard. Vanaf 1990 stijgen de ontvangsten met 0,5 miljard, omdat dan voor het eerst dividend wordt ontvangen. Met ingang van 1992 nemen de ontvangsten opnieuw toe met 0,5 miljard ten gevolge van de aflossingen van de PTT op het door de Staat te verstrekken vreemd vermogen.

Overige ontvangsten

Bij de niet-belastingontvangsten treedt per saldo bij het restant van de overige beleidsterreinen een daling van de ontvangsten op van 1,1 miljard. Deze daling is verspreid over veel beleidsterreinen. Dit betreft onder meer het saldo van de rente-inkomsten en de aflossingsontvangsten bij het departement van Volkshuisvesting, Ruimtelijke Ordening en Milieubeheer ad 0,4 miljard. De dalende ontvangsten uit hoofde van rente worden gedeeltelijk gecompenseerd door de daarmee samenhangende stijging van de aflossingsontvangsten. De daling bij de rente-ontvangsten is zowel een gevolg van de vervroegde aflossingen en van de reguliere aflossingen van woningwetleningen door de corporaties als van het per 1 januari 1988 niet meer verstrekken van woningwetleningen door het Rijk. De omvang van de leningen waarover rente ontvangen wordt, is aldus afgenomen. De aflossingen daarentegen nemen toe; dit hangt samen met de annuïtaire leningsvorm.

Bij Economische Zaken treedt een daling van de ontvangsten op van 0,3 miljard. Dit is grotendeels het gevolg van de afname van de uitkering van de NV D.S.M. met 0,2 miljard.[12]

Bij Verkeer en Waterstaat nemen de ontvangsten af met 0,2 miljard van 1989 tot en met 1993.

Rente-uitgaven

Rente-uitgaven

De rente-uitgaven op hoofdstuk IX-A nemen in de meerjarencijfers tussen 1989 en 1993 toe met 3,1 miljard (zie regel c van tabel 5.3.2). In hoofdstuk 3 is al ruim aandacht besteed aan de ontwikkeling van de rente-uitgaven. De sterke toename van de rente-uitgaven, zoals opgenomen in de huidige meerjarencijfers, kan bijna geheel worden verklaard uit de veronderstelde verdere groei van de staatsschuld en de veronderstelling dat de rentevoet niet, zoals ten tijde van het Regeerakkoord nog werd verondersteld, fors zal dalen, maar van 6,5% in 1989 zal tenderen naar een structureel niveau van ruim 6%. Deze rentevoet is consequent voor de meerjarencijfers verondersteld, dus ook bijvoorbeeld bij de rente-ontvangsten op de begroting van Volkshuisvesting, Ruimtelijke Ordening en Milieubeheer. Ten aanzien van de omvang van het financieringstekort in 1990 is vastgehouden aan het tijdpad uit het Regeerakkoord, in casu 5¼% van het nationale inkomen. Als technische veronderstelling voor de jaren na 1990 is uitgegaan van stabilisatie van het financieringstekort op 5¼% van het nationale inkomen. Uit hoofdstuk 3, paragraaf 9 blijkt dat een lager financieringstekort na 1990 op den duur tot lagere rentelasten leidt. Door het continueren na 1990 van het beleid gericht op verlaging van het financieringstekort kan de stijging in de rentelasten derhalve beperkt worden.

De nominale ontwikkeling

Door nominale ontwikkeling nemen uitgaven toe met 1,8 miljard

In de meerjarencijfers wordt gerekend met een nominale ontwikkeling overeenkomstig de meest recente meerjarige becijferingen van het Centraal Planbureau (Macro Economische Verkenning 1989 en Centraal Economisch Plan 1988 voor de jaren na 1989). Als gevolg van de verwachting van een geringe (loonkosten- en) prijsstijging in alle betrokken jaren nemen de rijksuitgaven tot en met 1993 toe met 1,7 miljard. De niet-belastingontvangsten nemen ten gevolge van de prijsontwikkeling toe met 0,1 miljard zodat het saldo van uitgaven en niet-belastingontvangsten toeneemt met 1,6 miljard (zie regel d van tabel 5.3.2). Dit wordt veroorzaakt door de hogere prijzen die de overheid moet betalen. Ten aanzien van de loongevoelige uitgaven (verwerkte salarissen en uitkeringen) is in de meerjarencijfers uitgegaan van nominaal gelijkblijvende niveaus. Er is derhalve verondersteld dat er geen sprake is van een gevoeligheid van de verwerkte salarissen en uitke-

[12] De sterke daling bij de uitkering van de NV DSM hangt samen met de incidentele stijging van de ontvangsten in 1989 en 1990 van 0,2 miljard per jaar ten gevolge van het extra dividend in het kader van de beursintroductie eind 1988 of in 1989.

ringen op de Rijksbegroting voor de algemene inflatie of voor de (algemene) loonontwikkeling in de particuliere sector. Het gaat hierbij uitsluitend om een technische veronderstelling. Dit laat onverlet dat beleidsmatige overwegingen aanleiding kunnen geven tot een andere beleidslijn.

De uitgavenontwikkeling voortvloeiend uit de maatregelen WIR/AKW/Vpb en LB/IB

WIR/AKW/Vpb en LB/IB

In de meerjarencijfers ontstaat (zie regel e van tabel 5.3.2) ten gevolge van de maatregelen in het kader van de omzetting van de WIR in een rijksbijdrage aan het AKW-fonds een afname in het saldo van de uitgaven en niet-belastingontvangsten van 0,4 miljard. Deze daling komt overeen met de geraamde effekten van de omzetting tijdens de besluitvorming in het voorjaar. Bijstellingen op deze raming zijn elders verwerkt. Deze afname wordt grotendeels bepaald door het aflopen van de WIR-uitgaven vanaf 1989 met 0,6 miljard tot een resterend niveau van 0,9 miljard in 1993[13]. Bij de ontvangsten treedt er een daling op, omdat verondersteld wordt dat er in 1993 ten opzichte van 1989 0,2 miljard minder aan desinvesteringsbetalingen binnen komen.

De rijksbedrage aan het AKW-fonds verhoogt zowel de uitgaven in 1989 als in 1993 met 5,8 miljard, zodat uit dien hoofde geen groei respectievelijk daling in deze periode voortvloeit.

De totale ontwikkeling in de meerjarencijfers

Groeiafspraken bepalen totale uitgavenontwikkeling

De totale uitgavenontwikkeling in de meerjarencijfers geeft een stijgende tendens te zien. Deze stijgende tendens wordt grotendeels bepaald door de beleidsterreinen waarvoor beleidsafspraken gelden ten aanzien van groei zoals het deel van de loonbijstelling dat niet rechtstreeks voortvloeit uit de algemene nominale ontwikkeling, Ontwikkelingssamenwerking, Defensie en Gemeentefonds en Provinciefonds. Deze beleidsmatig bepaalde groei in de meerjarencijfers wordt niet volledig gecompenseerd door de ontwikkeling bij met name de overige beleidsterreinen. De daling van de uitgaven die per saldo bij de overige beleidsterreinen ontstaat, moet overigens als zodanig positief beoordeeld worden en is in overeenstemming met de wenselijkheid van verdere reductie van het financieringstekort en de collectieve lastendruk na 1990.

De uitgavenstijging die per saldo resulteert, beperkt de ruimte voor verdere tekortreductie en/of lastenverlichting.

Terughoudendheid t.a.v. vermijdbare groei

In het algemeen geldt dat de grootst mogelijke terughoudendheid geboden is bij het opnemen van vermijdbare groei in de meerjarencijfers. Dat betekent onder andere dat afspraken over uitgavengroei tot het uiterste beperkt moeten blijven en dat tegenover dergelijke afspraken in beginsel elders dalingen – in casu ombuigingen – geplaatst moeten worden. Dat sluit aan op de gedachten van de budgetdiscipline, waarop in hoofdstuk 6 nader zal worden ingegaan.

De reële ontwikkeling in de meerjarencijfers en de ontwikkeling van de rijksuitgavenquote

Reële groei

De reële ontwikkeling van de uitgaven wordt gedefinieerd als de totale uitgavenontwikkeling minus de uitgavengroei als gevolg van de nominale ontwikkeling (inflatie). Wat betreft de rente-uitgaven wordt de reële groei benaderd door de rente-uitgaven te defleren met de prijsstijging van het nationale inkomen. Uitgaande van de groei van de meerjarencijfers ad 9,2 miljard, zoals geschetst in tabel 5.3.1., bedraagt de reële groei in de periode tot en met 1993 6,7 miljard (zie tabel 5.3.3.). Daarvan kan 2,2 miljard beschouwd worden als de reële groei in de rente-uitgaven.

[13] In de tekst worden de effecten van overloop van AKW-premie en vermogensintering buiten beschouwing gelaten om een en ander niet nodeloos ingewikkeld te maken (zie ook hoofdstuk 2).

Tabel 5.3.3. Reële groei in het saldo van uitgaven en niet-belastingontvangsten (excl. nominaal en aardgasbaten)

		groei van 1989 tot en met 1993	
		groei in miljarden	gemiddelde procentuele groei per jaar
1.	reële groei saldo uitgaven en niet-belastingontvangsten excl. rente	+ 4,5	+ 0,9%
2.	reële groei rente-uitgaven	+ 2,2	+ 2,4%
3.	reële groei saldo uitgaven en niet-belastingontvangsten incl. rente (3 = 1 + 2)	+ 6,7	+ 1,1%

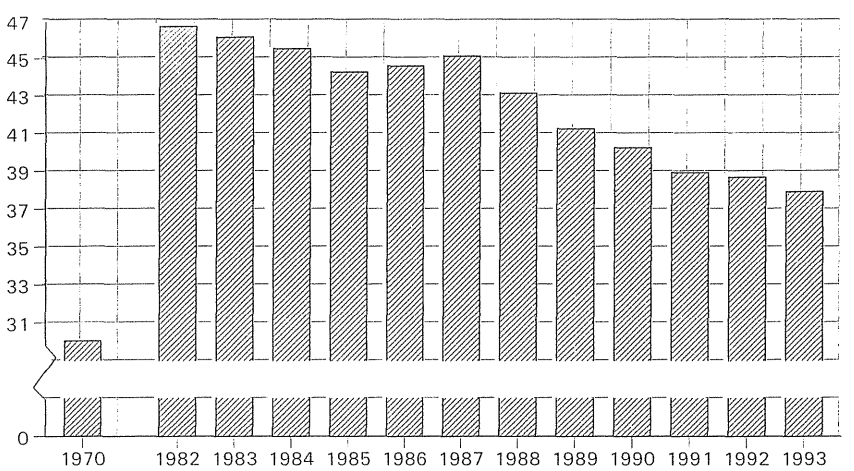
Gematigde groei

Wanneer de gemiddelde jaarlijkse procentuele reële groei van de uitgaven ad 1,1% wordt vergeleken met de voor de komende jaren te verwachten reële groei van het nationale inkomen van ruim 2% per jaar (conform het Centraal Economisch Plan 1988), dan blijkt dat de reële groei van het nationale inkomen groter is dan de reële groei die in de huidige meerjarencijfers ligt besloten. Bedacht zij wel dat deze relatief gematigde reële ontwikkeling van de rijksuitgaven noodzakelijk is om de doelstellingen van het Regeerakkoord ten aanzien van financieringstekort en collectieve lastendruk te realiseren. Zelfs deze gematigde reële ontwikkeling kan een hindernis zijn bij het verder terugbrengen na 1990 van het financieringstekort en de collectieve lastendruk.

Rijksuitgavenquote

De thans geraamde daling in de rijksuitgavenquote[14] in de komende jaren spoort – zo blijkt uit grafiek 5.3.1. – met het achterblijven van de reële groei in de meerjarencijfers bij de reële groei in het nationale inkomen. Bij de bepaling van de rijksuitgavenquote in 1989 tot en met 1993 is gerekend met een jaarlijkse nominale groei (reële groei plus hoger prijspeil) van het nationale inkomen van circa 3% per jaar, conform de prognose van het Centraal Planbureau uit het Centraal Economisch Plan 1988.

Grafiek 5.3.1. De rijksuitgavenquote van 1970 tot 1993

In de periode tot 1982 is de rijksuitgavenquote steeds gestegen om in 1982 zijn hoogste punt (46,9% NI) te bereiken. Na 1982 laat de rijksuitgavenquote tot 1993, met uitzondering van 1986 en 1987, een gestage daling zien. De incidentele stijging in 1986 en 1987 wordt voor 1986 geheel en in 1987 vrijwel geheel veroorzaakt door de overschrijding bij

[14] De rijksuitgavenquote is het totaal van de rijksuitgaven, inclusief de uitgaven die opgenomen zijn in de debudgetteringsregel, uitgedrukt in procenten van het nationale inkomen.

de WIR-uitgaven van 2,4 respectievelijk 4,4 miljard in 1986 en 1987. Na 1987 zet de daling van de rijksuitgavenquote zich voort ook in de jaren tot en met 1993, tot een niveau dat naar raming circa 9%-punt NI onder het niveau van 1982 ligt. Bij de beoordeling van deze daling moet wel het effect van enkele verschuivingen van en naar de Rijksbegroting worden betrokken[15]. De positieve resultaten van het vanaf 1983 gevoerde budgettaire beleid zijn goed herkenbaar.

5.4. Risico's in het meerjarige budgettaire beeld

Inleiding

Risico's in meerjarencijfers

De huidige meerjarencijfers, die hierboven zijn toegelicht aan de hand van de horizontale toelichting, bevatten risico's. Een illustratie daarvan vormen de uitkomsten van de verticale toelichting uit paragraaf 5.2, waaruit blijkt dat zich in de afgelopen twaalf maanden opnieuw substantiële mutaties hebben voorgedaan ten opzichte van de meerjarencijfers die werden gegeven bij de ontwerpbegroting 1988.

Voor tegenvallers dient compensatie te worden geboden

In deze paragraaf zal kort worden ingegaan op een aantal risico's die thans in het budgettaire beeld liggen besloten. Het kabinet onderkent overigens dat zich op dezelfde terreinen ook meevallers zouden kunnen voordoen. Beleidsmatig is het evenwel vooral geboden om de risico's in beeld te brengen, omdat die, gelet op de nog steeds niet evenwichtige verhoudingen in de overheidshuishouding, de meeste aandacht vragen. Bij de uitgaven en niet-belastingontvangsten betekent dit, dat er voor tegenvallers compensatie dient te worden geboden. Bij de belastingen en aardgasbaten kunnen tegenvallers de doelstelling ten aanzien van het financieringstekort in gevaar brengen, zodat dan extra ombuigingsmaatregelen noodzakelijk zijn.

De uitgavenkant

Macrofactoren

Aan de uitgavenkant liggen tal van risico's besloten in een aantal macrofactoren die invloed uitoefenen op het niveau van de collectieve uitgaven.

Werkloosheid

In de raming voor deze Miljoenennota is gerekend met een daling van de *werkloosheid* tot 610 000 in 1992. Het dalingstempo is conform de voorspelling van het Centraal Planbureau in het Centraal Economisch Plan 1988. Voor 1993 is uitgegaan van de technische veronderstelling van gelijkblijvende werkloosheid. Tienduizend werklozen meer dan verwacht in een bepaald jaar leiden tot een tegenvaller van circa 0,1 miljard op de Rijksbegroting.

Rente-uitgaven

De *rente-uitgaven* (hoofdstuk IXA) worden vooral beïnvloed door twee factoren: de omvang van het financieringstekort en de rentevoet.

Bij de huidige raming van de rentelasten is een rentevoet verondersteld van 6½% in 1989 die heel licht daalt tot ruim 6% in 1993. Als de rentevoet in enig jaar één procent hoger is dan nu verondersteld, dan betekent dat – met vertraging – een tegenvaller van circa 0,4 miljard per jaar. In de raming is verder uitgegaan van een daling van het financieringstekort conform het tijdpad uit het Regeerakkoord. Voor de jaren na 1990 is, zuiver als technische veronderstelling, uitgegaan van een stabilisatie van het financieringstekort op 5¼% van het nationale inkomen. Als het financieringstekort na 1990 1%-punt NI hoger uitkomt dan 5¼% van het nationale inkomen, zoals nu in technische zin verondersteld, dan leidt dat tot een extra groei van de rente-uitgaven van 0,2 à 0,3 miljard per jaar.

[15] Bij de beoordeling van de ontwikkeling in de rijksuitgavenquote moeten enkele grote verschuivingen van en naar de Rijksbegroting in de beschouwing worden betrokken. Hierbij moet onder andere gedacht worden aan de stelstelherziening sociale zekerheid (ingegaan per 1 januari 1987), de invoering van de Wet Studiefinanciering (ingevoerd per 1 november 1986), de privatisering van de PTT (per 1 januari 1989) en de maatregelen WIR/AKW/Vpb en LB/IB. Deze verschuivingen beïnvloeden de ontwikkeling van de rijksuitgavenquote in 1993 per saldo neerwaarts met circa 1%-punt NI. Zonder deze verschuivingen resulteert echter tussen 1989 en 1992 nog steeds een forse daling van de rijksuitgavenquote.

Bij de bepaling van het effect van de stelselherziening sociale zekerheid in 1993 op de Rijksbegroting is gerekend met het structurele effect van deze verschuiving, zoals vermeld in de Financiële Nota Sociale Zekerheid 1987 (tabel 8.6 en tabel 8.7).

Afdrachten EG

De *afdracht aan de EG* kent een aantal risico's, deels samenhangend met macro-economische factoren. In de eerste plaats wordt de afdracht beïnvloed door ontwikkelingen binnen Nederland zoals de in Nederland geheven invoerrechten en landbouwheffingen. In de tweede plaats is de afdracht gevoelig voor factoren buiten Nederland zoals de afdrachten van de andere lidstaten en de omvang van het Bruto Nationale Produkt van de EG. Zowel de factoren van binnen als van buiten Nederland brengen risico's met zich mee. Uit de verticale toelichting (zie paragraaf 5.2.) is al gebleken dat de risico's bij de afdracht aan de EG snel kunnen leiden tot tegenvallers van enkele honderden miljoenen.

Nominale ontwikkeling

Aandacht is ook geboden voor de invloed van nominale ontwikkelingen op de rijksuitgaven. Hogere prijsstijgingen dan nu door het CPB worden verwacht voor de periode 1989–1993 leiden als zodanig tot hogere uitgaven op de Rijksbegroting. Als de prijsstijging over de gehele linie in enig jaar 1% hoger is dan in de raming is begrepen dan resulteert een structurele uitgavenverhoging van 0,3 miljard, uitgaande van de technische veronderstelling van het handhaven van de bevriezing van uitkeringen en salarissen. Daartegenover staat aan de ontvangstenkant veelal een meevaller, omdat de belastingen bij een hogere nominale ontwikkeling ook hoger uitkomen, zij het niet zonder meer in dezelfde mate als de uitgaven.

Beleidsintensiveringen en tegenvallers

Naast de risico's die voortvloeien uit de macro-economische ontwikkeling, is er het verschijnsel van extra beleidsintensiveringen zonder adequate budgettaire dekking, van gaten in ombuigingspakketten en van uitgavenoverschrijdingen bij open-einderegelingen. Regelingen met een open-einde karakter bevatten altijd risico's, omdat de uitgaven bij zo'n regeling bepaald worden door het beroep van de gerechtigden op zo'n regeling.

Bij al deze risico's zij bedacht dat de regels van het stringente begrotingsbeleid voorschrijven dat uitgavenoverschrijdingen moeten worden gecompenseerd. Dat betekent dat voor macro-economische tegenvallers, overschrijdingen bij open-einderegelingen en beleidsintensiveringen compensatie geboden moet worden. Voor overschrijdingen van louter nominale aard geldt dat de noodzaak van compensatie in het totale budgettaire kader bezien moet worden.

De ontvangstenkant

Belastingen

Aan de raming van de *belastingopbrengsten* kleven risico's. Zowel de economische groei als de nominale ontwikkeling, twee van de determinerende faktoren, worden door het Centraal Planbureau geraamd. De ervaringen van de afgelopen jaren tonen aan dat dit soort voorspellingen met grote onzekerheden zijn omgeven.

Aardgasbaten

De raming van de *aardgasbaten* is erg gevoelig voor de gehanteerde veronderstellingen ten aanzien van de ontwikkeling van de dollarkoers, de olieprijs en het afzetvolume van aardgas. Ten aanzien van deze drie aspecten zijn er risico's.

Bij de huidige aardgasbatenraming is uitgegaan van een dollarkoers van fl 2,00 in 1989 die geleidelijk daalt tot fl 1,89 in 1993. Als de dollarkoers structureel een dubbeltje afwijkt van de veronderstelde waarde, dan betekent dat een structurele tegen- respectievelijk meevaller van circa 0,5 miljard per jaar.

Ten aanzien van de olieprijs is nu gerekend met een prijs van 18 dollar per vat (c.i.f.) in 1989. De olieprijs stijgt vervolgens, zo is verondersteld, tot een prijs van 22 dollar per vat (c.i.f.) in 1993. Als de olieprijs structureel een dollar lager uitkomt dan nu verwacht wordt, dan leidt dat tot een structurele tegenvaller van circa 0,5 miljard.

Naast de belastingopbrengsten en de aardgasbaten kan als risico aan de ontvangstenkant ondermeer de winstafdracht van de Nederlandsche Bank genoemd worden. Deze is onder andere afhankelijk van dollarkoers en rentevoet.

5.5. Slot

Beheersbaarheid toegenomen

Zowel uit de verticale als uit de horizontale toelichting komen signalen voort dat de beheersbaarheid van de rijksuitgaven de volle aandacht dient te houden. Hoewel reeds veel is bereikt bij het verbeteren van de uitgavenbeheersing, blijkt uit de verticale toelichting dat de overschrijdingstendensen nog geen halt is toegeroepen en dat telkenjare weer forse additionele ombuigingen nodig zijn om de budgettaire discipline recht te doen. Uit de horizontale toelichting blijkt dat er nog steeds sprake is van een – zij het gematigde – (reële) groei in de meerjarencijfers, vooral als gevolg van politieke afspraken over uitgavenstijgingen. Naarmate de meerjarencijfers meer groei bevatten, resteert er minder ruimte voor de noodzakelijke reductie van het financieringstekort en de collectieve lastendruk; dit impliceert dat groei in de meerjarencijfers naderhand leidt tot de noodzaak van extra ombuigingen. Dit beeld wordt nog versterkt wanneer men zich realiseert dat er substantiële risico's besloten liggen in de huidige meerjarencijfers.

Rijksuitgavenquote daalt

De rijksuitgavenquote zal, op grond van de huidige meerjarencijfers, voor de komende jaren een duidelijke daling te zien geven. Dat is het gevolg van het feit dat de reële groei die vervat is in de meerjarencijfers van de rijksuitgaven (+1,1% per jaar) geringer is dan de te verwachten reële groeivoet van het nationale inkomen. De te verwachten daling van de rijksuitgavenquote is overigens ook noodzakelijk om, ook na 1990, een verdere daling van het financieringstekort en tenminste stabilisatie van de collectieve lastendruk mogelijk te maken.

6. Het beheer en de beheersing van de rijksuitgaven

Substantiële vorderingen bij beheer en beheersing

Zowel wat betreft het beheer als wat betreft de beheersing van de rijksuitgaven[1] zijn belangrijke ontwikkelingen gaande en kan inmiddels ook gewezen worden op substantiële vorderingen. Onder verantwoord beheer wordt verstaan dat de beschikbaar gestelde gelden rechtmatig, doelmatig en doelgericht worden besteed. De operatie comptabel bestel beoogt uiterlijk 1990 een zodanige verbetering van de financiële administraties, van de gehele administratieve organisatie en van de accountantscontrole op de departementen te bewerkstelligen, dat aan belangrijke voorwaarden voor een verantwoord beheer is voldaan. Tevens omvat de operatie comptabel bestel een versnelling en systematisering van de informatievoorziening aan de Staten-Generaal, ter versterking van het budgetrecht. Wat betreft de beheersing van de rijksuitgaven zijn de recent vastgestelde nieuwe regels van het stringente begrotingsbeleid van belang. Bij de beheersing gaat het om het handhaven van de vastgestelde uitgavenmaxima.

Samenhangen

Hoewel de hier bedoelde ontwikkelingen uiteenlopend van aard zijn, hangen zij nauw met elkaar samen. Verbetering van het begrotingsbeheer is een voorwaarde voor een goede beheersing van de begroting. In hoofdstuk 6 van de Miljoenennota 1988 is uitvoerig op deze samenhangen ingegaan.

In paragraaf 6.1. wordt in vogelvlucht een opsomming gegeven van een aantal concrete resultaten en vorderingen waarvan inmiddels verslag kan worden gedaan. In paragraaf 6.2. wordt ingegaan op de recent door het kabinet vastgestelde herziene regels van het stringente begrotingsbeleid. In paragraaf 6.3 komt de operatie comptabel bestel aan de orde. Daarbij zal uitvoerig worden ingegaan op de verantwoordelijkheden bij de operatie comptabel bestel; dit naar aanleiding van een tweetal Kamermoties terzake[2]. In paragraaf 6.4 wordt ingegaan op de aanpak die het kabinet voor ogen staat met betrekking tot open-einderegelingen.

6.1. Concrete resultaten en vorderingen bij het beheer en de beheersing van de rijksuitgaven

Aantal ingrijpende operaties

In de afgelopen jaren heeft het kabinet een aantal ingrijpende operaties op gang gebracht, die op termijn moeten bijdragen aan een beter beheer en een adequate beheersing van de rijksuitgaven. Omdat het daarbij vaak gaat om aktiviteiten die de nodige tijd vergen, dient gewaakt te worden voor een fixatie op korte-termijn-successen. Toch is inmiddels op een aantal terreinen reeds sprake van concrete, zichtbare vorderingen en resultaten.

Wijzigingen Comptabiliteitswet

Op het vlak van de comptabele wet- en regelgeving zijn inmiddels twee wijzigingen van de Comptabiliteitswet van kracht geworden (de 2e en de 3e wijziging), terwijl een derde wijziging (de zogeheten 1e wijziging) in een vergevorderd stadium van behandeling door de Staten-Generaal verkeert. De zogeheten vierde wijziging, die met uitzondering van het hoofdstuk over de Algemene Rekenkamer een algehele, deels ook redactionele, herziening van de Comptabiliteitswet betekent, zal nog dit jaar de Tweede Kamer bereiken. Zo snel mogelijk daarna zal de vijfde wijziging, betreffende de positie van de Algemene Rekenkamer, volgen.

[1] In hoofdstuk 1 van deze nota is reeds ingegaan op de belastingramingen.
[2] Kamerstukken II, 1987–1988, 19 395, nr. 18 en nr. 19, de respectieve moties Melkert en Reitsma.

Deze wijzigingen leggen in een aantal opzichten de wettelijke basis voor veranderingen in de structuur van de begrotingen, van de begrotingsadministratie en van de (accountants)controle.

Nieuwe begrotingspresentatie

Eén van die veranderingen betreft de nieuwe begrotingspresentatie die voor de begroting voor 1989 is gehanteerd. Daarbij gaat het om de structuur van de informatie die – artikelsgewijs – bij de begrotingen wordt gegeven. De gekozen opzet loopt vooruit op een volledige geïntegreerde verplichtingen-kassystematiek. De nieuwe begrotingspresentatie leidt tot meer duidelijkheid en dient ter versterking van het budgetrecht van de Staten-Generaal.

Nieuwe begrotingsindeling

Dat geldt ook voor de nieuwe begrotingsindeling die eveneens met ingang van de begroting 1989 is gehanteerd. De artikelindeling is geheel herzien. Dit is gepaard gegaan met een forse reductie van het aantal begrotingsartikelen, met als doel een evenwichtige indeling van de begrotingen te krijgen.

Versnelling indiening begrotingsstukken

Eveneens gericht op versterking van het budgetrecht van de Staten-Generaal is de succesvol verlopende aktie ter versnelling van de indiening van suppletore begrotingen en departementale rekeningen en het beschikbaar komen van controlerapporten bij de rekeningen. Tezamen met de ontwerpbegrotingen voor 1989 beschikt de Tweede Kamer thans (medio september 1988) zowel over de departementale rekeningen en slotwetten over 1987 – inclusief rapporten van de Algemene Rekenkamer – als over de suppletore begrotingen over 1988 naar aanleiding van de Voorjaarsnota 1988.

Nieuwe regels stringent begrotingsbeleid

Nieuw zijn ook de regels van het stringente begrotingsbeleid. Het kabinet heeft in januari 1988 aan de Tweede Kamer [3] kenbaar gemaakt op welke wijze het de bestaande regels heeft verduidelijkt en aangescherpt. Deze regels, die ertoe strekken om overschrijdingen van een eenmaal afgesproken uitgavenkader te voorkomen, spelen een belangrijke rol bij de begrotingsvoorbereiding en -uitvoering.

De hier genoemde ontwikkelingen komen in dit hoofdstuk nog nader aan de orde. Ook op minder zichtbare, maar zeker zo belangrijke vorderingen wordt in het navolgende ingegaan.

6.2. De nieuwe regels van het stringente begrotingsbeleid

In de bovengenoemde brief van 19 januari 1988 heeft het kabinet de afspraken vastgelegd die het kabinet zal hanteren bij het geven van inhoud aan de budgetdiscipline.

Primaire verantwoordelijkheid bij vakministers

Kenmerkend voor deze afspraken is dat de primaire verantwoordelijkheid voor het handhaven van de budgetdiscipline berust bij de afzonderlijke ministers. Bij hen berust de taak om ervoor te zorgen – voorzover nodig via specifieke compensatie – dat de in de begrotingen vastgestelde uitgavenmaxima niet overschreden worden. Afwijkingen van deze regel behoeven steeds de expliciete instemming van de ministerraad. In dat geval zal de benodigde generale compensatie eventueel (ook) op andere hoofdstukken gevonden moeten worden. Dit alles geldt uiteraard onder het voorbehoud dat de Staten-Generaal instemmen met de door het kabinet voorgestelde begrotingsbijstellingen.

Voorkomen van overschrijdingen

Voordat het zover komt, rust op de afzonderlijke ministers de plicht om zoveel mogelijk te voorkomen dat zich overschrijdingen voordoen. Een goed beheer kan daartoe bijdragen; daar zal in het navolgende nog op worden ingegaan. Ook is het mogelijk om uitgavenregelingen – in het bijzonder de open-einderegelingen – indien daartoe aanleiding is zodanig te veranderen,dat zij niet meer automatisch tot overschrijdingen aanleiding kunnen geven; hierop wordt in paragraaf 6.4 nader ingegaan.

[3] Kamerstukken II, 1987–1988, 20 200, nr. 41.

De afspraken van het kabinet zijn in de brief van 19 januari 1988 samengevat in herziene regels van het stringente begrotingsbeleid, die hierna integraal worden weergegeven. De brief van 19 januari 1988 bevat overigens ook een aantal andere beleidsbepalende passages, waarvoor verwezen zij naar de tekst van die brief.

I. Definities en bereik

1. Als overschrijding en onderschrijding worden aangemerkt afwijkingen in de kasuitgaven respectievelijk de kasontvangsten in enig begrotingsjaar ten opzichte van de vastgestelde ontwerp-begrotingen respectievelijk meerjarencijfers (inclusief de daarbij behorende aanvullende posten).

2. Aan de ontvangstenkant gelden de navolgende regels alleen voor niet-belastingontvangsten, met uitzondering van de gasbaten en de niet-belastingmiddelen die tot de collectieve druk worden gerekend. Mutaties in de uitgaven en deze niet-belastingontvangsten kunnen elkaar compenseren.

3. Over de budgettaire inpassing van mutaties uit hoofde van loon- en prijsstijgingen wordt beslist in het licht van onder meer de algehele budgettaire ontwikkeling, met uitzondering van specifieke mutaties in de loongevoelige sfeer. Deze laatste worden in elk geval binnen de bestaande meerjarencijfers gecompenseerd.

II. Voorkomen van overschrijdingen

4. Dreigende uitgavenoverschrijdingen dienen door passende en tijdige maatregelen zoveel mogelijk te worden voorkomen.

III. Signaleren en aanvaarden van overschrijdingen

5. Uitgavenoverschrijdingen van de afzonderlijke artikelen in de begrotingen en de meerjarencijfers behoeven, los van de compensatie ervan, de voorafgaande instemming van de minister van Financiën en van de ministerraad.

IV. Compenseren van overschrijdingen

6. Iedere uitgavenoverschrijding dient te worden gecompenseerd.

7. De regel is dat voor uitgavenoverschrijdingen compensatie op hetzelfde begrotingshoofdstuk c.q. de betrokken hoofdstukken wordt gevonden. Bij overschrijdingen voortvloeiende uit basiswetten wordt door de ministerraad een afweging gemaakt tussen in beginsel het beperken van de basisregeling in kwestie, het compenseren van de overschrijding op hetzelfde hoofdstuk en generale compensatie.

Ontheffing van de toepassing van specifieke compensatie is alleen mogelijk door de ministerraad. In dat geval is automatisch sprake van generale compensatie. Generale compensatie kan worden verdeeld via afzonderlijke besluitvorming of – als terugvalpositie – via een tevoren vastgestelde verdeelsleutel.

8. Meevallers – dat zijn uitgavenonderschrijdingen die automatisch voortvloeien uit bestaande wet- en regelgeving – mogen niet worden aangewend als compensatie voor beleidsintensiveringen. Wel mogen meevallers dienen als compensatie voor tegenvallers, op hetzelfde begrotinghoofdstuk en eventueel elders. Meevallers die voortvloeien uit een aanwijsbaar efficiënt beheer van begrotingsgelden, kunnen eventueel voor een deel op hetzelfde departement worden aangewend; hierover dienen van geval tot geval afspraken te worden gemaakt. Een saldo van tegenvallers boven meevallers dient te worden gecompenseerd via ombuigingen. Een saldo van meevallers boven tegenvallers valt vrij voor de algemene middelen.

9. Indien en voorzover uitgavenoverschrijdingen doorwerken naar andere jaren, wordt de compensatie structureel aangebracht zodanig, dat in alle onderscheiden jaren de overschrijding wordt gecompenseerd.

10. Overschrijdingen van de in de lopende begrotingen en de meerjarencijfers vastgelegde verplichtingenbedragen zijn slechts toegestaan indien en voorzover de kaseffecten daarvan passen binnen respectievelijk opgevangen worden binnen de afgesproken meerjarige kaskaders.

Belangrijke verantwoordelijkheid FEZ

De zorg om binnen de begroting te blijven en zonodig overschrijdingen te compenseren, betekent een belangrijke verantwoordelijkheid voor de centrale politieke en ambtelijke leiding en voor de centrale directie Financieel-Economische Zaken (FEZ). Deze directie, die het centrale aanspreekpunt vormt voor het ministerie van Financiën wat betreft de uitgavendiscipline, vervult een spilfunctie in het proces van beheersing van de departementale uitgaven, zoals het ministerie van Financiën dat doet voor de rijksdienst als geheel. Binnen een departement tekent zich daarbij een aantal vrijheidsgraden af. Zo is het mogelijk om tot interne herschikking van prioriteiten over te gaan; ook kan een meevaller op de ene post als compensatie voor een tegenvaller op een andere post worden aangemerkt; besparingen uit hoofde van aantoonbaar efficiënt beheer kunnen (ten dele) worden aangewend als extra beleidsruimte [4]. Om goed met deze vrijheidsgraden om te kunnen gaan, zal een directie FEZ over een goed en tijdig informatie-/signaleringssysteem moeten beschikken betreffende de uitgavenontwikkeling binnen het totale departement. Ook zullen de interne verhoudingen binnen een departement aan de directies FEZ voldoende ruimte moeten bieden om de bedoelde centrale rol waar te maken.

Relatie met zelfbeheer

In dit verband is het interessant erop te wijzen dat een sterke positie van FEZ heel goed te combineren is met de ontwikkelingen als zelfbeheer, die op tal van departementen waarneembaar zijn. Het gaat dan om ontwikkelingen, waarbij sprake is van mandatering binnen departementen. De essentie van mandatering is, dat managers van uitvoerende diensten bepaalde (deels budgettaire) bevoegdheden krijgen, binnen een gegeven (taakstellend) budget; bijvoorbeeld de vrijheid om materiële aanschaffingen zelf te regelen. Dergelijke bevoegdheden moeten samengaan met adequate en tijdige financiële rapportages aan (onder andere) de directie FEZ en met een centrale coördinerende budgettaire rol van FEZ binnen een departement, ten dienste uiteraard van de centrale politieke en ambtelijke departementsleiding.

6.3. De operatie comptabel bestel

Hoofdzaken comptabel bestel

De operatie comptabel bestel is gericht op het verwezenlijken van de volgende hoofdzaken:

- een heldere en tijdige budgettaire verslaglegging;
- het verbeteren van de financiële administratie;
- een goede administratieve organisatie;
- een goede accountantscontrole.

In het navolgende zal op deze vier onderdelen nader worden ingegaan. In het verlengde daarvan zal worden ingegaan op de haalbaarheid van de doelstellingen van de operatie comptabel bestel in 1990. Tevens wordt in deze paragraaf aandacht besteed aan de verantwoordelijkheden bij de operatie comptabel bestel. Deze gehele paragraaf 6.3 is mede opgesteld naar aanleiding van de eerdergenoemde motie-Melkert, waarin de regering is uitgenodigd om over dit onderwerp een nadere beschouwing aan het parlement voor te leggen en naar aanleiding van de eerdergenoemde motie-Reitsma, waarin de regering is uitgenodigd meer interdepartementale coördinatie te verwezenlijken in de ontwikkeling van de geautomatiseerde financieel-administratieve systemen bij de ministeries.

[4] Wel is, conform de regels, bij dit soort aanwendingen instemming van de ministerraad vereist.

De wijze van informatievoorziening en de tijdige beschikbaarheid van informatie voor de Staten-Generaal

In paragraaf 6.1. zijn de veranderde begrotingspresentatie en -indeling en het tijdiger beschikbaar komen van suppletore begrotingen, rekeningen en dergelijke reeds kort vermeld. Beide aspecten van de informatievoorziening – de helderheid en de tijdigheid – zijn van belang voor de effectiviteit van het budgetrecht van de Staten-Generaal.

Nieuwe begrotingspresentatie en -indeling

De *nieuwe begrotingspresentatie en -indeling* is mede ontstaan naar aanleiding van de feitenonderzoeken van de Tweede Kamer. De feitelijke invoering ervan is in vrij hoog tempo tot stand gekomen. De nieuwe opzet omvat de volgende verbeteringen:

Indeling naar beleidsterreinen

– De begrotingsartikelen zijn met ingang van de begroting 1989 ingedeeld naar beleidsterreinen waarbij voor elk artikel een korte toelichting op het te voeren beleid en onder meer volume-gegevens voor input, activiteiten, output en effecten worden verstrekt. Met de nieuwe indeling is de begroting overzichtelijker opgezet dan bij de tot nu toe gebruikelijke indeling naar organisatie-eenheden. Tegelijk met de nieuwe indeling is de gemiddelde omvang van de begrotingsartikelen toegenomen. Voor de apparaatsuitgaven is de mogelijkheid geschapen om per begroting één artikel personeel en één artikel materieel op te nemen. De nieuwe indeling en het samenvoegen van een aantal kleine, min of meer gelijksoortige begrotingsartikelen, leidt tot een grotere overzichtelijkheid van de begroting als geheel. Het aantal uitgavenartikelen op alle begrotingshoofdstukken te zamen is gereduceerd van circa 1550 in de begroting 1988 tot 880 in de begroting 1989.

Gemiddelde artikelgrootte

Systematisering en uitbreiding cijfermatige informatie

– De cijfermatige informatie die per artikel wordt verstrekt, heeft een belangrijke systematisering en uitbreiding ondergaan. Ten behoeve van een beter inzicht in de ontwikkeling van de begrotingsbedragen in de tijd worden per artikel niet alleen voor het jaar waarvoor de ontwerpbegroting wordt ingediend, maar ook voor de voorafgaande twee jaren, alsmede voor de komende vier jaren, bedragen opgenomen. Waar mogelijk is ook de aansluiting weergegeven met de ontwerpbegroting van het vorige jaar. Bovendien wordt aan de uitgavenkant de relatie gelegd tussen de verplichtingen en de kasuitgaven, via een voorgeschreven schema waarin de verplichtingenbedragen in de verschillende jaren en de daaruit voortvloeiende jaartranches aan kasbetalingen aan elkaar worden gerelateerd. Het kabinet is van oordeel dat met deze opzet in belangrijke mate tegemoet wordt gekomen aan de wensen die de Tweede Kamer heeft geuit in het Rapport Onderzoek van Organisatie en Werkwijze der Tweede Kamer en bij de feitenonderzoeken. Met de uitbreiding van de artikelsgewijze toelichting is een beperking van het algemene gedeelte van de Memorie van Toelichting bij de begrotingen gepaard gegaan. Voorts zijn enkele bijlagen bij de Memorie van Toelichting, waarvan de inhoud in de artikelsgewijze toelichting is verwerkt, vervallen.

Vaste nummeringssystematiek

– De nummeringssystematiek van de begrotingsartikelen is gewijzigd. Elk artikel heeft thans een vast nummer, dat is gekoppeld aan het hoofdbeleidsterrein waarbinnen dat artikel valt.

Een veel gehoorde klacht over de «oude» nummeringssystematiek betrof de wijziging in de nummering van de artikelen door de jaren heen, waardoor de cijfermatige informatie die bij een begrotingsartikel hoorde, van jaar op jaar slecht was te volgen. Bij de nieuwe begrotingspresentatie behoort de afspraak dat artikelen door de jaren heen hetzelfde artikelnummer behouden en dat eventuele nieuwe begrotingsartikelen een nieuw nummer binnen het hoofdbeleidsterrein krijgen zonder dat de nummering van de bestaande artikelen verandert.

Redelijk evenwicht

Bij de totstandkoming van de nieuwe begrotingspresentatie is gebleken dat het niet eenvoudig is een optimale verhouding te bereiken tussen de hoeveelheid informatie en de overzichtelijkheid. Het kabinet is van mening dat op dit moment – gegeven ook de vlotte invoering van de nieuwe opzet – een redelijk evenwicht is gevonden, maar wil verdere verbeteringen in de komende jaren geenszins uitsluiten. Er zij overigens op gewezen dat nog niet in alle gevallen de administratieve systemen van de departementen volledig zijn toegesneden op de nieuwe begrotingspresentatie; dit geldt met name voor de verplichtingenkant.

Derhalve komen er thans nog tal van witte vlekken voor in de Memories van Toelichting bij de ontwerpbegrotingen, die in de komende jaren zullen worden weggewerkt.

Tijdige beschikbaarheid van informatie

De *tijdige beschikbaarheid van informatie* , met name over de begrotingsuitvoering, heeft recent veel aandacht gekregen. Het gaat hierbij vooral om suppletore begrotingen tijdens de begrotingsuitvoering en om de slotwet annex departementale rekening (met daarbij gevoegd de rapporten van de Algemene Rekenkamer) na afloop van het begrotingsjaar.

Suppletore begrotingen

Wat betreft de suppletore begrotingen is reeds in 1987 een verbetering bereikt, toen omstreeks de derde dinsdag van september de eerste suppletore begrotingen naar aanleiding van de Voorjaarsnota 1987 werden ingediend en later toen begin december met de Najaarsnota 1987 de tweede suppletore begrotingen 1987 bij de Tweede Kamer werden ingediend. Overigens is de Najaarsnota zelf ook een nieuw fenomeen. Thans zijn de suppletore begrotingen 1988 naar aanleiding van de Voorjaarsnota 1988 bij de Tweede Kamer ingediend. Het streven is dat in de toekomst suppletore begrotingen gelijktijdig worden ingediend met de Voorjaarsnota (uiterlijk op 1 juni) en de Najaarsnota (uiterlijk op 1 december). Wijzigingen die nadien nog optreden en die veelal klein en boekhoudkundig van aard zijn, zullen worden opgenomen in de geïntegreerde slotwet-rekening, die in september van het volgende jaar bij de Tweede Kamer wordt ingediend.

Geïntegreerde slotwet-rekening en rapporten Algemene Rekenkamer

Thans ligt de geïntegreerde slotwet-rekening van alle departementen, begrotingsfondsen en staatsbedrijven over 1987 bij de Tweede Kamer. Daarbij zijn dit jaar voor het eerst gevoegd de rapporten bij de departementale rekeningen van de Algemene Rekenkamer. Tevens zijn de samenvattende accountantsrapporten over 1987 van de departementale accountantsdiensten beschikbaar. Het is voor de Staten-Generaal daardoor mogelijk de verantwoording over het afgelopen jaar te betrekken bij de beoordeling van de beleidsvoornemens voor de komende jaren.

Versterking budgetrecht

Met de hier beschreven verbeteringen wordt een belangrijke bijdrage geleverd aan de versterking van het budgetrecht van de Staten-Generaal. De aktualiteitswaarde van de informatie is verhoogd en zoveel mogelijk wordt vermeden dat ontwikkelingen pas ter goedkeuring aan de Staten-Generaal worden voorgelegd, (lang) nadat de feiten zich al hebben voorgedaan.

Ter toelichting zij nog opgemerkt dat de formele grondslag voor deze verbeteringen is gelegd met de derde wijziging van de Comptabiliteitswet 1976[5]. De versnelling is mede mogelijk gemaakt door de nieuwe Verrekenregeling, die vertragingen in het beschikbaar komen van bepaalde departementale realisatiecijfers voorkomt. Niet onvermeld mag blijven dat de departementen veel inspanningen hebben verricht om deze versnelling te realiseren.

De bron van de informatievoorziening: de administraties

Voortvarende aanpak

De thans reeds zichtbare resultaten op het vlak van de verbetering van de administraties op de departementen spreken wellicht minder tot de

[5] Staatsblad 1987, 606.

verbeelding dan de voorgaande punten. Dat is een begrijpelijke zaak. Veel meer dan de zojuist behandelde ontwikkelingen vergt de verbetering van administraties een vaak jarenlange inspanning, terwijl de resultaten vaak minder direkt aanspreken. Zeker is wel dat er thans op alle departementen met voortvarendheid en met inzet van velen aan de verbetering van de administraties wordt gewerkt.

Geïntegreerde verplichtingen-kas benadering

De hoofdlijn daarbij is het afstemmen van de administraties op de beoogde vierde wijziging van de Comptabiliteitswet. In het bijzonder gaat het dan om het integraal – dat wil zeggen voor alle begrotingsartikelen – toepassen van de geïntegreerde verplichtingen-kasbenadering. Uitgaande van de bedoelde vierde wijziging zal immers in de toekomst voor alle uitgavenartikelen ook de verplichtingenkant in de begroting en in de rekening moeten worden opgenomen. Het aldus in beeld brengen van de verplichtingen kan ertoe bijdragen dat men tijdiger een duidelijker beeld krijgt van de mate waarin reeds gesloten en nog te sluiten verplichtingen beslag leggen op huidige en toekomstige budgettaire kasruimte. Daartoe is een gedegen administratieve verwerking van verplichtingen en daarmee samenhangende kasbetalingen onontbeerlijk.

Functionele afstemming geboden

In het algemeen nopen de hier bedoelde ontwikkelingen tot een grondige aanpassing van bestaande geautomatiseerde administratiesystemen; soms ook zijn volstrekt nieuwe systemen nodig. Een belangrijk punt van aandacht daarbij is in hoeverre deze ontwikkelingen op de onderscheiden departementen op elkaar dienen te worden afgestemd. Het uitgangspunt is dat de systemen in functioneel opzicht op een aantal wezenlijke punten overeen dienen te stemmen, maar dat ze qua technische uitwerking niet identiek aan elkaar behoeven te zijn. Dat zou gezien de zeer diverse beleidsterreinen die door de departementen worden beheerd en de daarmee samenhangende diversiteit van uitgavensoorten en gelet op het verschil in de mate waarin de financiële functie bij de ministeries is gedecentraliseerd, ook niet doelmatig zijn. Dit uitgangspunt zal in de Regeling Departementale Begrotingsadministratie – die vermoedelijk nog dit jaar zal worden afgerond – worden uitgewerkt.

Afstemming op externe informatiebehoeften

Ter toelichting moge het volgende dienen. Voorwaarde is dat alle systemen op de departementen tenminste kunnen voorzien in de externe informatiebehoeften, in casu die van de minister van Financiën en die van de Staten-Generaal. Hierbij moet worden gedacht aan de inhoudelijke invulling van de nieuwe begrotingspresentatie, die zich ook zal gaan uitstrekken tot de suppletore begrotingen, aan de departementale rekening alsmede aan de informatie die in het kader van de begrotingsvoorbereiding en begrotingsuitvoering aan de minister van Financiën wordt verstrekt. Het is de bedoeling dat laatstgenoemde informatieoverdracht op afzienbare termijn langs geautomatiseerde weg zal plaatsvinden. Omdat de gegevens van de verschillende departementen in een centraal informatiesysteem bij Financiën moeten worden opgeslagen, zullen ze aan bepaalde uniformiteitseisen dienen te voldoen. De uniformiteitseisen beperken zich inhoudelijk tot een specifiek deel van de «output» met de daarbij behorende vormvoorschriften. Aan deze eisen kan door de departementen met uiteenlopende vormen van programmatuur en apparatuur worden voldaan.

Interne beheersstructuren

Bij de herziening van administratieve systemen zal tevens rekening (moeten) worden gehouden met eventuele wijzigingen in de interne beheerstructuren binnen departementen. De laatste jaren is een duidelijke tendens waarneembaar tot een zekere mate van decentralisatie van het financiële beheer binnen de departementen.

Eén en ander heeft consequenties voor de verdeling van de verantwoordelijkheden bij de operatie comptabel bestel. Daarop zal in het navolgende nog uitvoerig worden ingegaan.

De administratieve organisatie

Vorderingen m.b.t. administratieve organisatie

Als waarborg voor een toereikende kwaliteit van de informatie die ontleend kan worden aan financiële administraties, dient de administratieve organisatie op de departementen op orde te zijn.

Het tot stand brengen van een goede administratieve organisatie en het zorgvuldig beschrijven daarvan is een belangrijke voorwaarde voor een ordelijk financieel beheer en een efficiënte controle daarvan. Op tal van departementen worden forse inspanningen geleverd op dit vlak, vaak in samenwerking met externe deskundigen. In het algemeen zijn reeds aanzienlijke vorderingen gemaakt.

De versterking van de accountantscontrole

Positie departementale accountantsdiensten

Wat betreft de accountantscontrole is, met het van kracht worden van de tweede wijziging van de Comptabiliteitswet 1976[6], de formele basis gelegd voor het over de hele linie in de Rijksdienst functioneren van de departementale accountantsdiensten. De positie van en de taken die zijn opgedragen aan een departementale accountantsdienst werden nader uitgewerkt in het medio 1987 tot stand gekomen Besluit taak departementale accountantsdienst[7].

Accountantsrapporten 1987 allemaal afgerond

Alle departementen zijn erin geslaagd om tijdig het samenvattende accountantsrapport bij de departementale rekening over 1987 af te ronden. Uit bijlage 18 blijkt dat nog lang niet in alle gevallen in deze rapporten een goedkeurende verklaring is opgenomen, maar dat mocht dit jaar ook nog niet worden verwacht.

Audit-committee bij alle departementen

Bij alle departementen is vanaf de tweede helft van 1987 sprake van een regelmatig overleg tussen de departementsleiding en de accountantsdienst over de accountantscontrole (het audit-committee). In dit overleg wordt het te voeren controlebeleid voorbereid, wordt het jaarlijkse controleplan opgesteld en worden de controleresultaten en de afwerking daarvan geëvalueerd. Tevens is in dit overleg de stand van de administratieve organisatie een aandachtspunt.

Toereikende accountantscontrole

Een voorwaarde voor een meer toereikende accountantscontrole is dat alle benodigde werkzaamheden daadwerkelijk verricht kunnen worden. Daartoe worden verschillende wegen bewandeld. Via krachtige wervingscampagnes wordt getracht de feitelijke bezetting van de accountantsdiensten te verhogen. Daarbij spelen ook arbeidsmarkttoeslagen en dergelijke een rol. Voorts wordt het cursusaanbod voor accountantspersoneel vergroot; dit gebeurt in ACRO-verband (Accountancy-cursussen voor de Rijksoverheid). Daarnaast worden, in het kader van de privatiseringsdoelstellingen van het kabinet, bepaalde werkzaamheden uitbesteed aan particuliere accountantskantoren. Ook wordt er intensief gezocht naar doelmatiger en waar mogelijk meer uniforme wijzen van controleren. Hierbij speelt het Interdepartementale Overlegorgaan Departementale Accountantsdiensten (IODAD) een rol.

5e wijziging Comptabiliteitswet

Ten slotte zij opgemerkt dat inmiddels de vijfde wijziging van de Comptabiliteitswet 1976 ter hand is opgenomen. Die betreft de positie van de Algemene Rekenkamer. Hierbij zullen belangrijke aspecten van de controle – waaronder het bereik van het begrip rechtmatigheid – aan de orde komen. De vijfde wijziging zal vermoedelijk in de loop van 1989 bij de Tweede Kamer ingediend kunnen worden.

De haalbaarheid van de doelstellingen van het comptabele bestel in 1990

Streven: 1990

Het streven van het kabinet is de doelstellingen van de operatie comptabel bestel in 1990 te realiseren. Dat zou impliceren dat een integrale toepassing van het nieuwe comptabele bestel vermoedelijk bij de begroting 1992 mogelijk zal zijn. Nu de operatie inmiddels duidelijk

[6] Staatsblad 1986, 605.
[7] Staatsblad 1987, 384.

op gang is gekomen, is een belangrijke vraag of afronding ervan in 1990 ook daadwerkelijk haalbaar is te achten.

Samenstel van activiteiten

Een belangrijke overweging bij het beantwoorden van de bedoelde vraag is dat de operatie comptabel bestel een samenstel is van verschillende aktiviteiten die elk hun eigen problemen kennen. De samenhang tussen die aktiviteiten is in zekere zin te beschouwen als het beeld van een grote legpuzzel, waarvan geleidelijk aan steeds meer stukjes op de goede plaats komen te liggen. Wanneer op enig moment, bijvoorbeeld in 1990, van die legpuzzel nog enkele stukjes zouden ontbreken, betekent dat nog niet dat zo'n ontbrekend element het totale beeld volledig verstoort.

Wijziging van culturen

Ook kan niet worden voorbijgegaan aan het feit dat de toepassing in al zijn facetten van het beoogde nieuwe comptabele bestel soms een wijziging van culturen vereist en dus niet louter een zaak is van gewijzigde regels of andere technische systemen. De benodigde cultuuromslag valt niet van het ene op het andere jaar af te dwingen. Het overheidsapparaat zal als het ware in het nieuwe comptabele bestel moeten groeien.

Goed op schema, maar onzekerheden

Met inachtneming van deze overwegingen dient te worden geconstateerd dat over het geheel genomen de aktiviteiten op de departementen goed op schema lijken te liggen, maar dat met name op het terrein van de automatisering van financiële administraties bij een aantal departementen onzekerheden bestaan. Er is sprake van vaak zeer omvangrijke operaties, die weliswaar op de rails zijn gezet, maar waarvan het precieze verloop omgeven is met onzekerheden. Garanties dat een en ander in 1990 voltooid zal zijn, zijn in dit stadium dan ook niet te geven. In de voortgangsrapportage van 22 februari 1988[8] is dit reeds opgemerkt. Dat beeld is sindsdien niet wezenlijk veranderd.

1990 blijft beoogd eindjaar

De zojuist bedoelde onzekerheden laten overigens onverlet dat het kabinet vasthoudt aan het jaar 1990 als jaar van afronding van de operatie comptabel bestel. Met het oog daarop is afgesproken dat de afgesproken extra gelden voor de operatie comptabel bestel in beginsel alleen betrekking hebben op de jaren tot en met 1990; er is dus niet voorzien in het verschuiven van onbesteed gebleven gelden naar jaren na 1990.

Het ligt in het voornemen van het kabinet om in de volgende voortgangsrapportage, die begin 1989 aan de Tweede Kamer zal worden gezonden, een geactualiseerde beoordeling van de ontwikkelingen te geven.

De verantwoordelijkheden bij de operatie comptabel bestel

Reactie op Kamermoties

In de eerdergenoemde motie-Melkert is het kabinet uitgenodigd om aandacht te besteden aan de verdeling van verantwoordelijkheden bij de operatie comptabel bestel, met als bijzonder punt van aandacht de sturende, coördinerende en toezichthoudende rol van de minister van Financiën. Ook de eerdergenoemde motie-Reitsma was hierop gericht.

Primaire verantwoordelijkheid bij vakministers

Het kabinet is van mening dat de primaire verantwoordelijkheid voor het beheer van de begrotingen – en in het verlengde daarvan ook voor de aktiviteiten in het kader van de operatie comptabel bestel – berust bij de afzonderlijke ministers. Die primaire verantwoordelijkheid vloeit voort uit artikel 17 van de Comptabiliteitswet 1976, waarin het beheer van de begrotingshoofdstukken wordt geregeld. In concreto gaat het dan onder andere om het zorgdragen voor een goede – veelal geautomatiseerde – geïntegreerde verplichtingen-kasadministratie, voor een goede en adequaat beschreven administratieve organisatie, voor een goed functionerende accountantscontrole en voor een heldere en tijdige verslaglegging aan de Staten-Generaal gedurende de gehele begrotingscyclus.

[8] Kamerstukken II, 1987–1988, 19 395, nr. 15.

Enkele argumenten

Deze ministeriële verantwoordelijkheid sluit direct aan op de politieke verantwoordelijkheid van de afzonderlijke ministers voor hun beleidsterreinen; hier ligt dan ook een belangrijke parallel met de primaire verantwoordelijkheden wat betreft het handhaven van de budgetdiscipline, waarop in paragraaf 6.2. is ingegaan. Wat betreft de operatie comptabel bestel moet tevens worden bedacht dat de diverse begrotingshoofdstukken in tal van opzichten zozeer uiteenlopen – naar aard van de uitgaven, naar mate van gedecentraliseerd beheer, naar reeds in gebruik zijnde systemen van begrotingsbeheer -, dat slechts een hoofdstuksgewijze aanpak van de lopende operatie comptabel bestel tot vruchtbare resultaten kan leiden. Eventuele pogingen tot vergaande uniformering van het begrotingsbeheer – al snel uitmondend in het verschuiven van de primaire verantwoordelijkheid daarvoor naar de minister van Financiën – zijn in de visie van het kabinet tot mislukken gedoemd. De op het eerste gezicht te verwachten voordelen (schaalgrootte, doorzichtigheid, uniformiteit) zouden niet opwegen tegen de problemen die zo'n tezeer centralistische aanpak zou oproepen: onvoldoende rekening kunnen houden met sterk uiteenlopende omstandigheden op de onderscheiden departementen. Bovendien is het ongewenst dat degene op wiens departement de uitgaven plaatsvinden, zelf niet de politiek primaire verantwoordelijkheid zou hebben jegens de Staten-Generaal en in het kabinet voor zijn begroting en het beheer daarvan. Eerder in dit hoofdstuk is er reeds op gewezen dat geen volledige uniformiteit hoeft te worden nagestreefd. Daar komt bij dat zo'n aanpak ook bestuurlijk vrijwel niet hanteerbaar zou blijken. Evenals bij zelfbeheer gaat het bij het comptabele bestel om maatwerk.

Sturing, coördinatie en toezicht vereist

Bedacht moet echter worden, dat deze departementsgewijze aanpak van verbetering van het comptabele bestel alleen tot de gewenste resultaten kan leiden, wanneer zowel *binnen* als *tussen* de departementen voldoende sturing, coördinatie en toezicht wordt uitgeoefend.

Verantwoordelijkheden binnen de departementen

Binnen de departementen berust deze sturende, coördinerende en toezichthoudende rol bij de ministers – als politiek verantwoordelijken voor het gehele departement – en in het ambtelijk verlengde daarvan bij de Secretarissen-Generaal, daartoe bijgestaan door de directies Financieel-Economische Zaken (FEZ) en de Departementale Accountantsdiensten (DAD). Op dit niveau worden prioriteiten gesteld in het kader van de operatie comptabel bestel en wordt de inhoudelijke afstemming van deelaktiviteiten geregeld. Zo is het nodig om de versterking van de accountantscontrole af te stemmen op de aktiviteiten die zijn gericht op het verbeteren van de administratieve organisatie. Die afstemming dient binnen een departement centraal te gebeuren. Evenzeer dienen centraal de hoofdlijnen van de departementale administratie te worden vastgesteld, onder andere opdat de daarmee beschikbaar komende informatie op centraal niveau benut kan worden bij het beheersen van de departementale uitgaven. Ook kunnen FEZ en DAD vaak een adviserende en dienstverlenende rol vervullen ten opzichte van de diverse dienstonderdelen binnen een departement, vanuit hun specifieke deskundigheden. Met name vanuit FEZ mag een substantiële bijdrage worden verwacht aan de aktiviteiten die uiteindelijk veelal binnen de afzonderlijke dienstonderdelen moeten worden verricht in het kader van het comptabele bestel.

Rol van minister van Financiën

Tussen de departementen berust de sturende, coördinerende en toezichthoudende rol ten aanzien van de operatie comptabel bestel bij de minister van Financiën. De vele aktiviteiten in dit kader zijn divers van aard.

Wijzigingen comptabele wet- en regelgeving

In de eerste plaats heeft de minister van Financiën het voortouw bij de wijzigingen van de comptabele wet- en regelgeving. Via de wijzigingen

van de Comptabiliteitswet is, respectievelijk wordt de wettelijke basis gelegd voor de verbetering van het comptabele bestel. In aansluiting daarop is reeds de nodige aanverwante regelgeving tot stand gebracht, respectievelijk zijn wijzigingen in voorbereiding. Daarin is onder andere het formuleren van een uniform en duidelijk begrippenkader aan de orde.

Handboek

Min of meer in het verlengde hiervan ligt het uitbrengen door het ministerie van Financiën van een handboek betreffende de financiële informatie en administratie in de rijksdienst. Dit handboek – dat onlangs is verschenen – beoogt alle wet- en regelgeving op dit vlak gesystematiseerd en gebundeld weer te geven. Dit handboek is ter beschikking gesteld aan alle departementen.

Verbetering begrotingspresentatie en -indeling

Van een andere orde is de verbetering van de begrotingspresentatie en -indeling, waarmee in de begroting 1989 een aanvang is gemaakt. Hierop is reeds ingegaan. Het voortouw voor beide akties lag bij de minister van Financiën. De gewijzigde begrotingspresentatie en -indeling heeft vervolgens zijn beslag gekregen in aangepaste Rijksbegrotingsvoorschriften, uitgevaardigd door de minister van Financiën, welke ook zijn vervat in het eerdergenoemde handboek.

Versnelling begrotingsstukken

Eveneens geïnitieerd vanuit Financiën is de aktie ter versnelling van de rapportering over de uitkomsten van de accountantscontrole, van de indiening van suppletore begrotingen en van de departementale rekeningen. Ook hierop is reeds ingegaan. De directe werkzaamheden op dit vlak zijn overigens op de departementen verricht.

Instelling EDP-audit-pool

Met betrekking tot de accountantscontrole kan vervolgens gewezen worden op het initiatief om te komen tot een gespecialiseerde groep accountants, ressorterend onder de Centrale Accountantsdienst, ten dienste van de vakdepartementen (de zogeheten EDP-audit-pool [9]). Deze constructie maakt het voor de rijksdienst beter mogelijk om over de gewenste deskundigheden – met name op automatiseringsgebied – te beschikken. In de EDP-audit-pool wordt thans samengewerkt door zeven departementen.

Directe activiteiten comptabel bestel

Een belangrijk punt van aandacht voor de minister van Financiën is ten slotte de bemoeienis met de concrete werkzaamheden van de departementen in het kader van de operatie comptabel bestel. De rol van Financiën valt daarbij uiteen in de volgende elementen.

Sturende activiteiten

– in *sturende* zin is de hiervoor genoemde wet- en regelgeving van belang. Met name wanneer de nieuwe Regeling Departementale Begrotingsadministratie (ter vervanging van de bestaande Beschikking Administratie CAFEZ) van kracht zal zijn geworden – hetgeen overigens pas na inwerkingtreding van de vierde wijziging van het Comptabiliteitswet het geval kan zijn – is de benodigde duidelijkheid voor de departementen verzekerd. In die regeling worden de informatiebehoeften geregeld en worden randvoorwaarden aangegeven waaraan financiële administraties moeten voldoen.

Coördinerende activiteiten

– in *coördinerende* zin valt de nadruk op het intensiveren van interdepartementaal overleg over de voortgang in het comptabele bestel. Naast de reguliere overlegorganen van hoofden FEZ en hoofden DAD met Financiën (IOFEZ resp. IODAD) is ook reeds enkele malen een gezamenlijke vergadering van IOFEZ en IODAD belegd. Door beide overlegorganen aldus bijeen te brengen, wordt de samenhang van de aktiviteiten in de operatie comptabel bestel bevorderd. Daarnaast kan worden gewezen op een themadag die vanuit Financiën is geïnitieerd, waarop aspecten van interdepartementaal belang uit het comptabele bestel aan de orde zijn gekomen, onder andere betreffende de feitelijke ontwikkelingen op het vlak van de bouw van administratieve systemen op verscheidene departementen.

Scholingsactiviteiten

Enigszins in het verlengde hiervan ligt de uitbreiding van de scholingsaktiviteiten binnen de rijksdienst. Genoemd kunnen worden accountancyopleidingen en de Vakopleiding Openbare Financiën, die inmiddels naast hogere ook middelbare ambtenaren als doelgroep bereikt.

[9] EDP staat voor Electronic Data-Processing.

Financiering

Een andere coördinerende aktiviteit vanuit Financiën is de betrokkenheid bij de financiering van de aktiviteiten in het kader van het comptabele bestel.

Voorts kan in dit verband worden gewezen op het belang van het zojuist genoemde handboek en de zojuist genoemde EDP-audit-pool. Tenslotte kan worden gewezen op het reeds gememoreerde streven naar meer uniformering van de controle-aanpak.

Toezichthoudende activiteiten

– in *toezichthoudende* zin verloopt de bemoeienis van de minister van Financiën via de voortgangscontrole van de operatie comptabel bestel.

Voortgangsrapportage wordt aangescherpt

Mede naar aanleiding van de eerdergenoemde motie-Melkert heeft het kabinet besloten dat de tweede voortgangsrapportage, die aan de Tweede Kamer is toegezegd, in een aantal opzichten zal worden aangescherpt ten opzichte van de eerste voortgangsrapportage van 22 februari 1988. In de eerste plaats zal de voortgangsrapportage voortaan een strakkere, meer uniforme lijn volgen, waardoor de vergelijkbaarheid tussen departementen toeneemt. Hiertoe zijn reeds afspraken gemaakt in IOFEZ- en IODAD-verband. In de tweede plaats zal het kabinet duidelijker dan voorheen trachten een concrete beoordeling te geven van de geconstateerde voortgang, mede in het licht van het streven om in 1990 de operatie comptabel bestel succesvol af te ronden. Daarvoor is intensiever bilateraal contact met de departementen nodig. Bij deze beoordeling zal Financiën de departementale ontwikkelingen toetsen aan tenminste drie zaken, te weten aan de formele voorschriften, die thans tot stand komen via de Regeling Departementale Begrotingsadministratie (welke informatie komt beschikbaar, in welke vorm, op welk aggregatieniveau, met welke frequentie etcetera), aan de eisen die voortvloeien uit het afstemmen van de structuur van gegevensbestanden bij de departementen op die van Financiën en aan de vastgestelde tijdsplanning. Inmiddels zijn vorderingen gemaakt met het aanpassen van het op Financiën gehanteerde rijksbegrotingsinformatie-systeem (RIS).

Adviserende activiteiten

– tenslotte kan worden gewezen op *de adviserende* rol van de minister van Financiën ten opzichte van de vakdepartementen. Die komt onder andere tot uitdrukking in het interpreteren van comptabele regelgeving en bij het ontwikkelen van aktiviteiten op het gebied van de administratieve organisatie, de informatievoorziening en de controle.

Indringende bemoeienis

Uit deze opsomming moge blijken dat de bemoeienis van de minister van Financiën met de ontwikkelingen op het vlak van het comptabele bestel indringend is en zal blijven, zowel in sturende als in coördinerende, toezichthoudende en adviserende zin. Mede naar aanleiding van de daartoe strekkende eerdergenoemde moties zal – zo is in het voorgaande weergegeven – de toezichthoudende rol nog worden aangescherpt.

6.4. De aanpak van open-einderegelingen als element van beleidsevaluatie

Inleiding

Karakter open-einderegelingen

Kenmerkend voor open-einderegelingen is dat het uitgavenbeloop ervan na de invoering niet meer volledig door de overheid kan worden beheerst, maar mede afhankelijk is van factoren die vanuit de overheid bezien als extern moeten worden aangeduid. De voorspelbaarheid van het budgettaire beslag van zo'n regeling is daardoor onvolledig. Zo is bijvoorbeeld de werkloosheidsontwikkeling van invloed op de werkloosheidsuitgaven, de inkomensontwikkeling op de uitgaven voor individuele huursubsidie en het aantal leerlingen op de onderwijsuitgaven. Het openeindekarakter van regelingen kan zowel betrekking hebben op de volume-kant van een regeling als op de nominale kant (aantal gerechtigden en aantal voorzieningen per gerechtigde, respectievelijk gemiddelde uitgaven per gerechtigde).

Wenselijkheid van beheersing

In de regels van het stringente begrotingsbeleid is vastgelegd dat overschrijdingen op open-einderegelingen, ook als daar externe factoren aan ten grondslag liggen, gecompenseerd moeten worden, zo mogelijk op het desbetreffende begrotingshoofdstuk. Het kabinet acht het echter van groot belang dat ook – en zelfs primair – gezocht wordt naar mogelijkheden om de kans op overschrijdingen bij open-einderegelingen te verkleinen of zelfs uit te sluiten. In de brief van 19 januari 1988 over de vergroting van de beheersing van de collectieve uitgaven is daar reeds op gewezen, evenals in de plenaire behandeling van deze brief in de Tweede Kamer op 15 maart 1988.

Typen beheersingsmaatregelen

Volledige eliminatie dan wel beperking van de kans dat bij open-einderegelingen overschrijdingen optreden, dient door uiteenlopende soorten maatregelen te worden geëffectueerd.

In de eerste plaats is het van belang dat, gegeven het open-einde-karakter van een regeling, de ramingstechnieken optimaal zijn. Dit vormt een continu punt van aandacht waarbij regelmatig verbeteringen tot stand dienen te komen door middel van voortgaande aanpassing van technieken en administratieve systemen aan zich wijzigende omstandigheden.

In de tweede plaats is van belang dat bij de uitvoering van een regeling maximaal wordt gewaarborgd dat deze plaatsvindt zoals dat bij instelling van de regeling was beoogd. Het vermijden van oneigenlijk en onbedoeld gebruik vergt adequate controlemechanismen en waar nodig bijsturingsmogelijkheden waaronder sanctiemaatregelen. Ook dit element is een continu punt van aandacht. Wat betreft deze twee elementen zijn onder andere van belang de inspanningen die worden verricht in het kader van het comptabel bestel waarop eerder in dit hoofdstuk is ingegaan.

In de derde plaats dient te worden nagegaan welke mogelijkheden bestaan om met betrekking tot deze regelingen het open-eindekarakter te elimineren dan wel te beperken. Ook maatregelen die weliswaar het open-eindekarakter van een regeling onverlet laten maar de regeling op zichzelf wel beperken, kunnen in dit verband van belang zijn. Zij verkleinen de kans op het optreden van overschrijdingen. Uiteraard geldt dat open-einderegelingen ook meevallers kunnen opleveren. Ingeval van bijvoorbeeld een onderwijsregeling leidt een daling van het leerlingenaantal tot een verminderd budgettair beslag bij de meerjarenramingen.

In het navolgende wordt een overzicht gegeven van maatregelen die het kabinet in dit verband reeds heeft getroffen alsmede van voorgenomen maatregelen.

Getroffen maatregelen

I. Maatregelen die het huidige kabinet sinds zijn aantreden in juli 1986 heeft genomen teneinde het open-eindekarakter van een regeling weg te nemen:

– De budgettering van de wachtgelden en daarmee gelijk te stellen uitkeringen met betrekking tot de rampenbestrijding in het kader van de reorganisatie van de rampenbestrijding (budgettair beslag 1987: 17 miljoen).

– Het dichtschroeien van het jaarlijkse garantieplafond van de Particuliere Participatiemaatschappijen tot 75 miljoen door middel van externe publicatie van een eventuele stopclausule (budgettair beslag 1987: 5 miljoen).

– Het incorporeren in het verbeterbudget van de geldelijke steun huisvesting gehandicapten; het beleidsvoornemen is opgenomen in de Nota Volkshuisvesting in de jaren '90 (budgettair beslag 1987: 135 miljoen).

– Beëindiging van de uitkering aan de echte minima met ingang van 1988 (budgettair beslag 1987: 53 miljoen).

– Vervanging van de Kredietbeschikking Midden- en Kleinbedrijf door de Regeling Borgstelling Banken met ingang van 1989 (budgettair beslag 1987: 56 miljoen).
– Budgettering van de Subsidieregeling Internationale Congressen (budgettair beslag 1987: 4 miljoen).
– Vaststelling van de basispremie van de Wet Investeringsrekening op nul (budgettair beslag 1987: 8749 miljoen).
– Opname van het geneeskundig schooltoezicht in de specifieke uitkering voor de basisgezondheidsdiensten, welke per 1 januari 1989 naar het Gemeentefonds wordt overgeheveld (budgettair beslag 1987: 23 miljoen).
– Budgettering van het dag- en avondonderwijs (budgettair beslag 1987: 133 miljoen).
– Budgettering van de bijdrage in de exploitatiekosten van luchtvaartterreinen, te koppelen aan het voorzieningenniveau. Wijziging van het voorzieningenniveau kan leiden tot wijziging van het budget* (budgettair beslag 1987: 8 miljoen).
– Beëindiging van de bijdrage van het Rijk aan de havenschappen door middel van uittreding van het Rijk uit de havenschappen binnen nader te stellen kaders[10] (budgettair beslag 1987: 5 miljoen).
– Budgettering van de Wet Sociale Werkvoorziening per 1 januari 1989 (budgettair beslag 1987: 3025 miljoen).
1987 (budgettair beslag 1987: 60 miljoen).
– Beëindiging van de regeling Tegemoetkoming Ziektekosten Zelfstandigen per 1 januari 1990. In de voorafgaande periode is de regeling gebudgetteerd.

II. Maatregelen waarbij het open-eindekarakter van een regeling aanzienlijk werd beperkt, dan wel ingrepen konden worden doorgevoerd die het niveau van de uitgaven verlagen door bijvoorbeeld wijziging van grenzen en criteria:

– De budgettering, in het kader van de afslankingsoperatie, van de ambtelijke wachtgelden en uitkeringen; het uitgavenniveau mag niet stijgen tot boven het niveau van ultimo 1986 tenzij compensatie door de departementen ten laste van de eigen begroting plaatsvindt (budgettair beslag 1987: 194 miljoen).
– De budgettering van de wachtgelden aan voormalig rijkspersoneel in tijdelijke dienst of werkzaam op arbeidsovereenkomst ingevolge de Uitkeringsregeling 1966, eveneens in het kader van de afslankingsoperatie: het uitgavenniveau mag niet stijgen tot boven het niveau van ultimo 1986, tenzij compensatie door de departementen ten laste van de eigen begroting plaatsvindt (budgettair beslag 1987: 43 miljoen).
– Met betrekking tot de geldelijke steun huurwoningen zal de netto contante-waardemethodiek worden toegepast, waardoor de rente-afhankelijkheid van de rijksbegroting sterk zal worden gereduceerd. Het beleidsvoornemen is opgenomen in de Nota Volkshuisvesting in de jaren '90. Ook overigens is in deze nota een aantal aanzetten gegeven tot een betere beheersing van regelingen met een open-eindekarakter (budgettair beslag 1987: 2390 miljoen).
– Ten aanzien van de individuele huursubsidies zijn de volgende beheersmaatregelen getroffen: afschaffen jongerentabel (18–22 jaar), aanscherpen kwaliteitskorting, aftopping subsidie bij f 700 huur, beperking huurgewenningsbijdrage, beperking kostenvergoeding verhuurders, intensivering van de controle (budgettair beslag 1987: 1475 miljoen).
– Met betrekking tot de gefinancierde rechtshulp zijn de volgende maatregelen genomen respectievelijk in voorbereiding: verlaging van het strafmoduul (in kort-geding verboden), niet-verlengen van de tijdelijke

[10] Hierover zal nog nader overleg gevoerd dienen te worden met de lagere overheden.

toeslag op het bedrag van het civiele moduul, verlaging van de inkomensgrens, herziening van de inkomensgrondslag (budgettair beslag 1987: 245 miljoen).

– Met betrekking tot de export-kredietverzekering is een stringenter acceptatiebeleid toegepast. Daarnaast is een premieverhoging tot stand gekomen.

– Bij het basis- en (voortgezet) speciaal onderwijs is via de zogenaamde LONDO-normering een betere beheersing van de materiële uitgaven gerealiseerd (budgettair beslag 1987: 1589 miljoen).

– Bij het hoger beroepsonderwijs vindt op grond van het aantal leerlingen genormeerde bekostiging plaats (personeel en materieel). Binnen het aldus verkregen bedrag heeft de instelling bestedingsvrijheid (budgettair beslag 1987: 1081 miljoen).

– Introductie van het ijkprijzenvergoedingsysteem bij de geneesmiddelenvoorziening (totale kosten 1987: 3322 miljoen).

– Beperking van het budgettaire risico bij de dierziektebestrijding door middel van de afspraak dat het belanghebbende bedrijfsleven voor 50% in de kosten hiervan bijdraagt.

– Beperking van de Rijksbijdragen aan het AWF en het AAF; met ingang van 1 januari 1987 komen nieuwe uitkeringen voor werkloze WSW-werknemers niet langer voor rekening van het Rijk.

Voorgenomen maatregelen

III. Maatregelen waarbij het kabinet het principebesluit heeft genomen c.q. overweegt het open-eindekarakter te beëindigen dan wel te beperken:

– Voorzien is dat per 1 augustus 1989 bij het basis- en (speciaal) voortgezet onderwijs een nieuw formatiesysteem wordt ingevoerd dat de beheersing van de personeelsuitgaven zal verbeteren.

– Bij het voortgezet onderwijs zullen vanaf 1990 de materiële kosten worden genormeerd.

– Met betrekking tot het middelbaar beroepsonderwijs zal met ingang van 1990 voor de personele en materiële component een volledige normering gelden, vergelijkbaar met het hoger beroepsonderwijs.

– Bij het cursorisch beroepsonderwijs wordt een volledige budgettering nagestreefd.

– In het kader van de invoering van de Wet op het Hoger Beroepsonderwijs en Wetenschappelijk Onderzoek zullen budgetteringsmogelijkheden nader worden uitgewerkt.

– De Jeugdspaarwet zal worden bezien op mogelijkheden tot aanpassing in samenhang met andere spaarfaciliteiten.

– Ten aanzien van de Ziektekostenvoorziening Overheidspersoneel (ZVO) zal najaar 1988 een nader onderzoek naar de raming plaatsvinden. Bij invoering van het plan-Dekker zal de regeling geheel worden herzien.

– Met betrekking tot de regeling Kosten Milieu-effectrapportages Lagere Overheden is afgesproken dat de regeling zal worden gebudgetteerd.

Compensatie-afspraken

IV. Regelingen waarvan het open-eindekarakter onverminderd voortduurt, doch waaromtrent het kabinet concrete afspraken heeft gemaakt over specifieke compensatie bij overschrijdingen.

– In geval van overschrijding van de VUT-regeling zal er sprake zijn van specifieke compensatie via het arbeidsvoorwaardencircuit; in geval van onderschrijding komt het resterende bedrag ten goede aan het arbeidsvoorwaardencircuit.

– Specifieke compensatie in geval van overschrijdingen is overeengekomen bij: de regeling garantie borgstellingsfonds voor de landbouw, de bijdrageregeling ter zake van accijns op minerale oliën, de schadeloosstelling in verband met de uitvoering van de Natuurbeschermingswet, de schadeloosstelling in verband met de uitvoering van de Jachtwet.

Aangrijpingspunten

Hoewel goede, zij het geleidelijke en gedifferentieerde vooruitgang wordt geboekt bij het verbeteren van de beheersbaarheid van open-einderegelingen, is essentieel de vraag hoe de situatie met betrekking tot een groot aantal deels majeure terreinen van bestaande open-einderegelingen dient te worden gewaardeerd, respectievelijk welke aanpak dient te worden gekozen. Terzake heeft het kabinet het volgende overwogen.

Allereerst kan de vraag worden gesteld of met inachtneming van de voortdurende aandacht voor verbetering van ramingstechnieken, administratieve systemen, controlemethoden en dergelijke, er niet aanleiding is om op nog meer specifieke en gerichte wijze de beheersbaarheidsproblematiek voortvloeiend uit de open-einderegelingen ter hand te nemen. Het antwoord op deze vraag kan naar het oordeel van het kabinet niet anders dan bevestigend zijn. Het zou immers onjuist zijn de belangrijke problematiek te bagatelliseren. Verwezen zij in dit verband naar de analyses die in deze en eerdere Miljoenennota's zijn gegeven van de overschrijdingsproblematiek alsmede naar de gegevens in de hierna nader te noemen «Notitie toetsingscriteria open-einderegelingen».

In de tweede plaats zou de stelling kunnen worden betrokken dat de problematiek weliswaar groot is, maar dat, afgezien van de reeds getroffen en voorgenomen maatregelen, aan de regelingen om politieke of maatschappelijke redenen weinig of niets kan worden gedaan, gelet op het karakter van dit type regelingen. Het kabinet wil een dergelijke stelling niet innemen. Naar het oordeel van het kabinet zijn er wel degelijk verdere mogelijkheden, uiteraard binnen zekere grenzen.

Gegeven de constateringen dat er nog een forse problematiek bestaat en dat er mogelijkheden aanwezig worden geacht voor verbetering, zou ook de conclusie kunnen worden getrokken dat een brede alomvattende aanpak ineens noodzakelijk is.

Hoewel een dergelijke aanpak mogelijk is, is het kabinet echter van mening dat een dergelijk verregaande aanpak toch niet de meest wenselijke is.

Het kabinet heeft voorkeur voor het bewandelen van een middenweg en verwerpt een «alles-of-niets» keuze. Een dergelijke middenweg houdt in dat op systematische wijze aandacht wordt gegeven aan open-einderegelingen daar waar dit het meest opportuun is en op de momenten waarop dat het meest geëigend is. Hierna wordt verder op de concrete aanpak en de op korte termijn te ondernemen acties ingegaan. Daaraan voorafgaand zij nog op het volgende gewezen.

Politiek/maatschappelijke invloed

Het is na enkele jaren van discussie over een analyse van beheersbaarheidsproblematiek die voortvloeit uit open-einderegelingen naar het oordeel van het kabinet duidelijk dat de oplossing van dit probleem uiteindelijk niet moet worden verwacht van studies, «technieken», en «systeem»-aanpassingen, maar dat deze oplossingen bepaald en begrensd worden door de politieke ruimte die voor de concrete aanpassing van regelingen wordt gegeven. Het verreweg grootste deel van de open-einderegelingen is vastgelegd in formele wetten. Het parlement is daarbij derhalve direct (mede) verantwoordelijk. Ook daar waar niet van een formele wet sprake is, is de betrokkenheid van het parlement groot. Dit betekent dat er ook een krachtige politieke bereidheid van de zijde van het parlement moet bestaan om tot concrete aanpassingen ten behoeve van budgettaire beheersbaarheid te kunnen komen. Zonder medewerking van het parlement is een betekenisvolle aanpak van open-einderegelingen bij voorbaat een illusie. In de praktijk blijkt veelal dat in zijn algemeenheid op beheersbaarheid wordt aangedrongen, terwijl bij beoordeling van concrete voorstellen van grote terughoudendheid sprake is.

Dit element is dan ook van doorslaggevend belang bij de beoordeling van de navolgend voorgestelde concrete aanpak.

Te volgen aanpak

De door het kabinet voorziene concrete aanpak houdt in dat in de komende jaren, indien daartoe aanleiding bestaat, open-einderegelingen aan een systematische evaluatie worden onderworpen, gericht op een herbezinning op het open-eindekarakter van de regelingen. De precieze inhoud van zo'n evaluatie zal van geval tot geval verschillen, al naar gelang de aard van de regeling.

Het kabinet acht het echter van belang dat de evaluaties qua structuur een zekere standaardisatie kennen. Ten behoeve van een dergelijke standaardisatie heeft het kabinet een notitie opgesteld over de «toetsingskriteria» voor open-einderegelingen. Deze notitie wordt separaat aan de Tweede Kamer toegezonden. Deze notitie biedt een integraal overzicht van de mogelijkheden voor toetsing van open-einderegelingen. Het kabinet is voornemens van de in deze notitie neergelegde kriteria een systematisch gebruik te maken. Enkele essentiële kriteria zijn de volgende:

- er dient te worden nagegaan of de overwegingen die ten grondslag lagen aan het open-eindekarakter van de regeling nog steeds geldig zijn.
- bezien moet worden of de criteria van de regeling die bepalend zijn voor het open-eindekarakter, zodanig kunnen worden aangepast, dat tenminste de voorspelbaarheid van het budgettaire beslag wordt vergroot.
- de mogelijkheid om een deel van de uitgaven ten laste te brengen van uitvoerende instanties, dient te worden onderzocht. Daarbij ligt budgettaire neutraliteit in de rede; het gaat om het bewerkstelligen van prikkels bij de uitvoerende instanties voor een sober toekenningenbeleid.
- ook de mogelijkheid van (hogere) eigen risico's voor de gerechtigden van een voorziening dient te worden onderzocht.
- er dient helder inzicht te worden gegeven in de determinerende factoren van het budgettaire beslag en in de mate waarin de doelgroepen daadwerkelijk worden bereikt (bijvoorbeeld naar inkomens).

In dit verband is ook de ramingsmethodiek onderwerp van kritische doorlichting, mede tegen de achtergrond van de confrontatie van ramingen met realisatiegegevens.

Het kabinet heeft afgesproken dat een open-einderegeling onder de loupe zal worden genomen:

- indien zich omvangrijke uitgavenoverschrijdingen c.q. -onderschrijdingen ten opzichte van de ontwerpbegroting bij een regeling voordoen of dreigen voor te doen;
- indien het kabinet het opportuun acht om een bepaalde regeling te evalueren, bijvoorbeeld omdat de uitgaven op grond van die regeling van jaar op jaar fors stijgen;
- indien een bestaande regeling wordt gewijzigd dan wel een nieuwe regeling wordt voorgesteld.

Nader onderzoek

Reeds op dit moment meent het kabinet dat er aanleiding bestaat enkele regelingen conform de in het voorgaande geschetste aanpak nader onder de loupe te nemen. Allereerst zij met betrekking tot de WAO/AAW gewezen op de initiatieven tot betere beheersing van de uitgaven die het kabinet op korte termijn met de Stichting van de Arbeid zal bespreken.

Daarnaast is het kabinet voornemens een drietal beleidsterreinen nu nader te bezien. Over de mogelijkheden om tot een betere beheersing van de regeling voor de rechtshulp te komen zal een commissie op afzienbare termijn een advies opstellen.

Voorts wordt wat betreft de IHS verwezen naar de Nota Volkshuisvesting in de jaren '90 alsmede naar de maatregelen die hierboven zijn genoemd. Momenteel wordt namelijk door een breed samengestelde commissie onderzoek verricht naar de mogelijkheden de beheersing van

de uitgaven voor de inviduele huursubsidie alsmede de doelmatige besteding ervan te verbeteren. Daarnaast is er een extern onderzoek gaande naar de bepalende factoren voor het aanvragen van huursubsidie.

Wat betreft het onderwijs tenslotte zal in samenhang met de uitwerking van de aanpak met betrekking tot deregulering en besturing op afstand, zoals geschetst in de notitie «De school op weg naar 2000» aandacht worden geschonken aan de beheersbaarheid van bekostigingssystemen.

Overweging voor deze keuze is dat deze regelingen tot de budgettair belangrijke open-einderegelingen behoren en de afgelopen jaren tot aanzienlijke beheersbaarheidsproblematiek aanleiding hebben gegeven. Te zijner tijd zal het kabinet verslag doen van de resultaten.

Evaluatie en presentatie

Bij elke evaluatie van een regeling zal, voorzover relevant, gebruik worden gemaakt van de nieuwe begrotingspresentatie, die ramingen en realisaties naast elkaar zet en die het beter mogelijk maakt om uitgaven over verschillende jaren te vergelijken. Het kabinet is van oordeel dat steeds stijgende uitgaven maar ook hogere of lagere uitgaven dan geraamd tot bezinning nopen en dat geldt zeker waar het open-einderegelingen betreft. Daarnaast acht het kabinet evaluatie geboden bij wijziging van een regeling. Voorkomen dient te worden dat een wijziging de onbeheersbaarheid van de uitgaven op basis van open-einderegeling vergroot. In dit verband zij overigens opgemerkt dat het kabinet voornemens is – mede naar aanleiding van het onderzoek van de Algemene Rekenkamer naar de financiële informatie bij wetgeving – in de Memorie van Toelichting bij de vierde wijziging van de Comptabiliteitswet op te nemen dat het aanbeveling verdient in de Memorie van Toelichting bij een wet aan te geven of en zo ja op welke wijze en wanneer een (financiële) evaluatie van de betrokken wet ter hand zal worden genomen.

Het bredere kader van beleidsevaluatie

Breder kader van beleidsevaluatie

De hierboven geschetste aanpak van open-einderegelingen is te beschouwen als één van de vormen van beleidsevaluatie. Onder de paraplu van het begrip beleidsevaluatie zijn diverse specifieke vormen mogelijk.

Heroverweging

Naast de aanpak van open-einderegelingen, gericht op vergroting van de beheersbaarheid van de uitgaven, is er de heroverwegingsprocedure. Die is gericht op het ontwikkelen van beleidsvarianten van bestaand beleid die leiden tot besparingen op de collectieve uitgaven. Het kabinet is van mening dat deze procedure ook in de komende jaren van belang zal blijven. Zowel met het oog op de noodzaak de omvang van de collectieve sector verder terug te dringen als vanwege de wenselijkheid om binnen de toegestane ruimte prioriteiten te kunnen herschikken, dienen de besluitvormende instanties te beschikken over besparingsvarianten. Op basis van de heroverwegingsprocedure is het mogelijk om tot een fundamentele herbezinning op het bestaande beleid te komen, waarbij ook lange-termijnoverwegingen aan bod komen. Dat bevordert de kwaliteit van de prioriteitenstelling binnen de collectieve uitgaven. Over de resultaten van het heroverwegingsonderzoek dat is uitgevoerd in het kader van de begrotingsvoorbereiding 1989 worden de Staten-Generaal, evenals in voorgaande jaren, geïnformeerd door middel van het Samenvattend Eindrapport Heroverweging. Dit rapport wordt in september 1989 aangeboden. In bijlage 7 bij deze Miljoenennota zijn daarnaast de onderwerpen vermeld waaraan in het kader van de begrotingsvoorbereiding 1990 een heroverwegingsonderzoek zal worden gewijd.

Globale vormen van beleidsevaluatie

Naast deze twee bijzondere vormen van beleidsevaluatie – betreffende open-einderegelingen en de heroverweging – dient als regulier onderdeel van de begrotingscyclus over de hele linie van de rijksuitgaven een vaste plaats te worden ingeruimd voor algemene en globale vormen van evaluatie van beleid. Om dit te bevorderen is thans, in het kader van de nieuwe begrotingspresentatie, voorgeschreven dat in de artikelsgewijze toelichting bij de begrotingen en bij rekeningen informatie wordt opgenomen over volumina achter de begrotingsbedragen. In ieder geval dienen relevante gegevens over factoren die bepalend zijn voor het uitgavenbeloop, gepresenteerd te worden. Dit laatste is in het bijzonder van belang bij uitgaven die gebaseerd zijn op open-einderegelingen. Systematische informatie over de determinerende factoren van het uitgavenbeloop kan een belangrijke bijdrage leveren aan het verbeteren van de ramingen. Daarnaast zullen waar mogelijk ook volume-gegevens die niet rechtstreeks het uitgavenbeloop bepalen, zoals indicatoren voor activiteiten, output en effecten in de artikelsgewijze toelichting bij een begroting worden opgenomen. Het opnemen van dit soort gegevens heeft tot doel dat binnen de desbetreffende diensteenheden het kostenbewustzijn wordt bevorderd en dat een regelmatige herbezinning op het geboden eindprodukt plaatsvindt. Voorts kunnen de Staten-Generaal de aangereikte gegevens betrekken bij de beoordeling van de begrotingen en de rekeningen.

Volumina

Het kabinet is er zich van bewust dat het ontwikkelen van deze gegevens vaak niet eenvoudig zal zijn. De thans beschikbare en in de begrotingen opgenomen indicatoren bestrijken nog maar een beperkt gedeelte van het beleidsproces respectievelijk het produktieproces. Bovendien is nog maar ongeveer een derde van de begrotingsposten op deze manier (gedeeltelijk) toegelicht. Uiteindelijk zal voor de totale rijksbegroting zoveel mogelijk gebruik gemaakt dienen te worden van dergelijke indicatoren, opdat voor alle uitgaven sprake kan zijn van een regelmatige evaluatie van bestaand beleid.

6.5. Slot

Beheersing en beheer; signalen van resultaten

Vergroting van de beheersbaarheid en verbetering van het beheer van de rijksuitgaven blijven geboden; de analyses uit hoofdstuk 5 van deze nota geven dat aan. In tal van opzichten betreft dat een weerbarstige materie, waarop niet van de ene dag op de andere resultaten te verwachten zijn. Toch beginnen zich duidelijke signalen voor te doen dat de door het kabinet ingeslagen weg tot resultaten leidt en zal leiden. Dat zal echter veel vergen, niet alleen aan inzet in het kader van de operatie comptabel bestel, maar ook in de zin van omschakeling van politieke en ambtelijke culturen. Ook is politieke bereidheid vereist tot het trekken van – soms harde – conclusies uit ongewenste situaties. Met name bij de toepassing van de regels van het stringente begrotingsbeleid en bij de voorgestelde aanpak van open-einderegelingen zal daaraan vaak niet zijn te ontkomen.

Politieke bereidheid noodzakelijk

Bijlagen van de Miljoenennota 1989

1. De uitgaven en niet-belastingontvangsten 1988 en 1989

1.1. Vermoedelijke uitkomsten 1988

		Uitgaven	Waarvan Ontwikkelings-samenwerking	Waarvan niet relevante uitgaven en overige correcties	Relevante uitgaven c.f. Bijlage 2
I	Huis der Koningin	10,6	–	–	10,6
II	Hoge Colleges van Staat en Kabinet der Koningin	194,4	–	–	194,4
III	Algemene Zaken	45,9	–	–	45,9
IV	Kabinet voor Nederlands-Antilliaanse en Arubaanse Zaken	270,6	207,7	60,0[1]	2,9
V	Buitenlandse Zaken	5 151,6	3 849,0	150,0[1]	1 152,6
VI	Justitie	3 324,2	–	–	3 324,2
VII	Binnenlandse Zaken	4 160,2	–	–	4 160,2
VIII	Onderwijs en Wetenschappen	29 496,7	66,6	–	29 430,1
IX A	Nationale Schuld	41 299,6	–	19 280,7[2]	22 018,9
IX B	Financiën	5 073,9	278,0	1 080,2[3]	3 715,7
X	Defensie	13 927,4	–	–	13 927,4
XI	Volkshuisvesting, Ruimtelijke Ordening en Milieubeheer	15 112,7	0,7	–	15 112,0
XII	Verkeer en Waterstaat	10 594,4	2,1	–	10 592,3
XIII	Economische Zaken	3 434,8	7,0	–	3 427,8
XIV	Landbouw en Visserij	2 882,5	19,7	–	2 862,8
XV	Sociale Zaken en Werkgelegenheid	17 929,4	56,3	–	17 873,1
XVI	Welzijn, Volksgezondheid en Cultuur	12 200,4	69,6	–	12 130,8
	Ontwikkelingssamenwerking	–	(4 556,7)	–	4 556,7
	Aanvullende posten	403,3	–	–	403,3
	Gemeentefonds	12 203,2	–	–	12 203,2
	Provinciefonds	995,3	–	–	995,3
	Fonds Investeringsrekening	5 050,0	–	–	5 050,0
	Rijkswegenfonds	1 407,0	–	–	1 407,0
	Belastingafdrachten aan de E.G.	5 780,0	–	–	5 780,0
	Consolidatie	– 217,0	–	–	– 217,0
	Totaal	190 731,1	(4 556,7)	20 570,9	170 160,2

[1] Betreft liquiditeitsvoorschotten Nederlandse Investeringsbank voor Ontwikkelingslanden
[2] Betreft aflossing Staatsschuld
[3] Betreft verwerving Staatsschuld (incl. rente) en liquiditeitsvoorschotten Nederlandse Financieringsmaatschappij voor Ontwikkelingslanden.

Niet belasting ontvangsten	Waarvan niet relevante ontvangsten en overige correcties	Relevante ontvangsten c.f. Bijlage 2		
–	–	–	I	Huis der Koningin
4,3	–	4,3	II	Hoge Colleges van Staat en Kabinet der Koningin
12,7	–	12,7	III	Algemene Zaken
90,1	60,0[1]	30,1	IV	Kabinet voor Nederlands-Antilliaanse en Arubaanse Zaken
355,9	150,0[1]	205,9	V	Buitenlandse Zaken
506,7	–	506,7	VI	Justitie
513,7	–	513,7	VII	Binnenlandse Zaken
1 707,9	–	1 707,9	VIII	Onderwijs en Wetenschappen
33 448,0	33 378,3[2]	69,7	IX A	Nationale Schuld
4 870,7	1 434,1[3]	3 436,6	IX B	Financiën
611,3	–	611,3	X	Defensie
7 180,1	2 000[5]	5 180,1[4]	XI	Volkshuisvesting, Ruimtelijke Ordening en Milieubeheer
6 236,2	–	6 236,2	XII	Verkeer en Waterstaat
5 783,7	–	5 783,7	XIII	Economische Zaken
599,5	–	599,5	XIV	Landbouw en Visserij
947,8	–	947,8	XV	Sociale Zaken en Werkgelegenheid
1 337,6	–	1 337,6	XVI	Welzijn, Volksgezondheid en Cultuur
–	–	–		Ontwikkelingssamenwerking
365,3	–	365,3		Aanvullende posten
–	–	–		Gemeentefonds
–	–	–		Provinciefonds
550,0	–	550,0		Fonds Investeringsrekening
125,0	–	125,0		Rijkswegenfonds
–	–	–		Belastingafdrachten aan de E.G.
– 217,0	–	– 217,0		Consolidatie
65 029,5	37 022,4	28 007,1		Totaal

[1] Betreft liquiditeitsvoorschotten Nederlandse Investeringsbank voor Ontwikkelingslanden
[2] Betreft de uitgifte van vaste schuld
[3] Betreft portefeuille Staatsschuld, tijdelijke financiering van liquiditeiten van de Nederlandse Financieringsmaatschappij voor Ontwikkelingslanden en door het Staatsmuntbedrijf afgeleverde munt
[4] Exclusief vervroegde aflossingen woningwetleningen
[5] In deze correctiepost is niet opgenomen de derving ad 160 miljoen van de normale aflossingen als gevolg van de vervroegde aflossingen woningwet. Deze post is wel een correctiepost bij de berekening van het relevante financieringstekort voor 1988 (zie hoofdstuk 4, tabel 4.2.1).

1.2. Ontwerpbegroting 1989

		Uitgaven c.f. ontwerp-begroting	Waarvan Ontwikkelings-samenwerking	Waarvan niet relevante uitgaven en overige correcties	Relevante uitgaven c.f. Bijlage 2
I	Huis der Koningin	10,7	–	–	10,7
II	Hoge Colleges van Staat en Kabinet der Koningin	190,9	–	–	190,9
III	Algemene Zaken	43,7	–	–	43,7
IV	Kabinet voor Nederlands-Antilliaanse en Arubaanse Zaken	280,1	217,3	60,0[1] OS	2,8
V	Buitenlandse Zaken	5 415,9	4 027,5	150,0[1] OS	1 238,4
VI	Justitie	3 364,9	–	–	3 364,9
VII	Binnenlandse Zaken	4 087,8	–	–	4 087,8
VIII	Onderwijs en Wetenschappen	28 328,0	67,2	–	28 260,8
IX A	Nationale Schuld	41 210,4	–	19 335,0[2]	21 875,4
IX B	Financiën	5 257,5	333,3	1 080,2[3] (OS: 40.0)	3 844,0
X	Defensie	13 966,4	–	–	13 966,4
XI	Volkshuisvesting, Ruimtelijke Ordening en Milieubeheer	14 527,3	0,7	–	14 526,6
XII	Verkeer en Waterstaat	7 817,5	2,1	–	7 815,4
XIII	Economische Zaken	3 438,1	–	–	3 438,1
XIV	Landbouw en Visserij	2 900,7	19,5	–	2 881,2
XV	Sociale Zaken en Werkgelegenheid	22 919,6	56,3	–	22 863,3
XVI	Welzijn, Volksgezondheid en Cultuur	11 650,2	16,9	–	11 633,3
	Ontwikkelingssamenwerking	–	(4 793,5)	–	4 793,5
	Aanvullende posten	1 405,5	–	–	1 405,5
	Gemeentefonds	12 791,1	52,7	–	12 738,4
	Provinciefonds	1 050,8	–	–	1 050,8
	Fonds Investeringsrekening	2 425,0	–	–	2 425,0
	Rijkswegenfonds	1 500,0	–	–	1 500,0
	Belastingafdrachten aan de E.G.	5 605,0	–	–	5 605,0
	Consolidatie	– 405,9	–	–	– 405,9
	Totaal	189 781,2	(4 793,5)	20 625,2	169 156,0

[1] Betreft liquiditeitsvoorschotten Nederlandse Investeringsbank voor Ontwikkelingslanden
[2] Betreft aflossing Staatsschuld
[3] Betreft verwerving Staatsschuld (incl. rente) en liquiditeitsvoorschotten Nederlandse Financieringsmaatschappij voor Ontwikkelingslanden.

Niet belasting ontvangsten c.f. ontwerp-begroting	Waarvan niet relevante ontvangsten en overige correcties	Relevante ontvangsten c.f. Bijlage 2		
–	–	–	I	Huis der Koningin
4,8	–	4,8	II	Hoge Colleges van Staat en Kabinet der Koningin
1,7	–	1,7	III	Algemene Zaken
83,9	60,0[1]	23,9	IV	Kabinet voor Nederlands-Antilliaanse en Arubaanse Zaken
374,9	150,0[1]	224,9	V	Buitenlandse Zaken
524,8	–	524,8	VI	Justitie
552,2	–	552,2	VII	Binnenlandse Zaken
1 742,4	–	1 742,4	VIII	Onderwijs en Wetenschappen
1,0	PM[2]	1,0	IX A	Nationale Schuld
4 503,5	1 178,3[3]	3 325,2	IX B	Financiën
587,4	–	587,4	X	Defensie
5 351,9	–[4]	5 351,9	XI	Volkshuisvesting, Ruimtelijke Ordening en Milieubeheer
1 476,3	–	1 476,3	XII	Verkeer en Waterstaat
6 241,1	–	6 241,1	XIII	Economische Zaken
544,2	–	544,2	XIV	Landbouw en Visserij
930,5	–	930,5	XV	Sociale Zaken en Werkgelegenheid
1 470,4	–	1 470,4	XVI	Welzijn, Volksgezondheid en Cultuur
–	–	–		Ontwikkelingssamenwerking
538,9	–	538,9		Aanvullende posten
–	–	–		Gemeentefonds
–	–	–		Provinciefonds
500,0	–	500,0		Fonds Investeringsrekening
125,0	–	125,0		Rijkswegenfonds
–	–	–		Belastingafdrachten aan de E.G.
– 405,9	–	– 405,9		Consolidatie
25 149,0	1 388,3	23 760,7		Totaal

[1] Betreft liquiditeitsvoorschotten Nederlandse Investeringsbank voor Ontwikkelingslanden
[2] Betreft de uitgifte van vaste schuld
[3] Betreft portefeuille Staatsschuld, tijdelijke financiering van liquiditeiten van de Nederlandse Financieringsmaatschappij voor Ontwikkelingslanden en door het Staatsmuntbedrijf afgeleverde munt
[4] Voor 1989 wordt geraamd dat er geen vervroegde aflossingen van woningwetleningen zullen plaatsvinden. Het bedrag van de gederfde reguliere aflossingen uit hoofde van de vervroegde aflossingen in voorgaande jaren, dat wordt geraamd op 185 miljoen, is hier niet als correctiepost opgenomen. Deze post is wel een correctiepost bij de berekening van het relevante financieringstekort voor 1989 (zie hoofdstuk 2, tabel 2.1.3).

2. De relevante uitgaven en niet-belasting-ontvangsten 1987, 1988 en 1989 en de meerjarenramingen 1990–1993

2.1 Relevante uitgaven

Hoofdstukken		1987	1988	1989
		Rekening[1]	Vermoedelijke Uitkomsten	Ontwerp-begroting
I	Huis der Koningin	10,4	10,6	10,7
II	Hoge Colleges van Staat en Kabinet der Koningin	185,0	194,4	190,9
III	Algemene Zaken	56,0	45,9	43,7
IV	Kabinet voor Nederlands-Antilliaanse en Arubaanse Zaken	2,6	2,9	2,8
V	Buitenlandse Zaken	361,0	1 152,6	1 238,4
VI	Justitie	3 253,4	3 324,2	3 364,9
VII	Binnenlandse Zaken	4 127,4	4 160,2	4 087,8
VIII	Onderwijs en Wetenschappen	30 438,8	29 430,1	28 260,8
IX A	Nationale Schuld	21 462,7	22 018,9	21 875,4
IX B	Financiën	3 660,8	3 715,7	3 844,0
X	Defensie	13 890,1	13 927,4	13 966,4
XI	Volkshuisvesting, Ruimtelijke Ordening en Milieubeheer	16 474,0	15 112,0	14 526,6
XII	Verkeer en Waterstaat	10 712,7	10 592,3	7 815,4
XIII	Economische Zaken	3 438,8	3 427,8	3 438,1
XIV	Landbouw en Visserij	2 982,2	2 862,8	2 881,2
XV	Sociale Zaken en Werkgelegenheid	17 478,1	17 873,1	22 863,3
XVI	Welzijn, Volksgezondheid en Cultuur	11 609,9	12 130,8	11 633,3
OS	Ontwikkelingssamenwerking	4 400,1	4 556,7	4 793,5
AP	Aanvullende posten	–	403,3	1 405,5
GF	Gemeentefonds	12 456,9	12 203,2	12 738,4
PF	Provinciefonds	990,0	995,3	1 050,8
WIR	Fonds Investeringsrekening	9 582,6	5 050,0	2 425,0
RWF	Rijkswegenfonds	1 441,4	1 407,0	1 500,0
EG	Belastingafdrachten aan de EG	5 012,9	5 780,0	5 605,0
CON	Consolidatie	– 309,9	– 217,0	– 405,9
	Totaal	173 717,9	170 160,2	169 156,0

[1] Zie voetnoot 1 bij tabel 4.2.1. in hoofdstuk 4

1990	1991	1992	1993	Hoofdstukken
Meerjaren-raming	Meerjaren-raming	Meerjaren-raming	Meerjaren-raming	
10,7	10,7	10,7	10,7	I
186,8	186,7	186,4	186,4	II
42,8	42,7	42,7	42,7	III
2,8	2,8	2,8	2,8	IV
1 453,1	1 515,7	1 578,6	1 588,6	V
3 366,9	3 311,2	3 321,3	3 329,0	VI
3 988,6	3 903,8	3 919,3	3 939,8	VII
27 373,0	27 033,9	26 671,8	26 648,0	VIII
22 894,4	23 607,9	24 262,4	24 958,4	IX A
3 593,6	3 271,5	3 119,1	3 079,6	IX B
13 990,5	14 206,1	14 446,9	14 658,5	X
14 033,9	14 234,3	14 567,1	14 750,0	XI
7 698,9	7 705,9	7 665,6	7 729,7	XII
3 450,1	3 291,5	3 254,9	3 242,9	XIII
2 815,3	2 763,2	2 756,3	2 728,4	XIV
21 502,5	22 914,8	22 944,2	23 042,9	XV
11 233,0	11 210,1	11 206,3	11 216,1	XVI
4 976,6	5 176,0	5 380,3	5 578,0	OS
4 411,5	5 291,8	6 430,3	6 996,8	AP
12 971,6	13 103,2	13 247,8	13 359,8	GF
1 052,8	1 062,7	1 073,2	1 081,2	PF
1 425,0	1 100,0	1 000,0	900,0	WIR
1 530,3	1 561,2	1 592,8	1 625,1	RWF
5 795,0	6 055,0	6 330,0	6 605,0	EG
– 482,7	– 482,5	– 482,3	– 482,1	CON
169 317,0	172 080,2	174 528,5	176 818,3	

2.2 Relevante niet-belastingontvangsten

Hoofdstukken		1987	1988	1989
		Rekening[1]	Vermoedelijke Uitkomsten	Ontwerp-begroting
I	Huis der Koningin	–	–	–
II	Hoge Colleges van Staat en Kabinet der Koningin	4,2	4,3	4,8
III	Algemene Zaken	10,1	12,7	1,7
IV	Kabinet voor Nederlands-Antilliaanse en Arubaanse Zaken	24,1	30,1	23,9
V	Buitenlandse Zaken	154,3	205,9	224,9
VI	Justitie	451,1	506,7	524,8
VII	Binnenlandse Zaken	583,9	513,7	552,2
VIII	Onderwijs en Wetenschappen	1 779,7	1 707,9	1 742,4
IX A	Nationale Schuld	15,1	69,7	1,0
IX B	Financiën	4 100,8	3 436,6	3 325,2
X	Defensie	658,9	611,3	587,4
XI	Volkshuisvesting, Ruimtelijke Ordening en Milieubeheer[2]	6 675,9	5 180,1	5 351,9
XII	Verkeer en Waterstaat	5 869,0	6 236,2	1 476,3
XIII	Economische Zaken	8 643,6	5 783,7	6 241,1
XIV	Landbouw en Visserij	521,3	599,5	544,2
XV	Sociale Zaken en Werkgelegenheid	1 179,7	947,8	930,5
XVI	Welzijn, Volksgezondheid en Cultuur	1 436,4	1 337,6	1 470,4
OS	Ontwikkelingssamenwerking	–	–	–
AP	Aanvullende posten	–	365,3	538,9
GF	Gemeentefonds	199,6	–	–
PF	Provinciefonds	–	–	–
WIR	Fonds Investeringsrekening	834,0	550,0	500,0
RWF	Rijkswegenfonds	157,8	125,0	125,0
EG	Belastingafdrachten aan de EG	–	–	–
CON	Consolidatie	– 309,9	– 217,0	– 405,9
	Totaal	32 989,6	28 007,1	23 760,7

[1] Zie voetnoot 1 bij tabel 4.2.1 in hoofdstuk 4
[2] Exclusief vervroegde aflossingen woningwetleningen.

1990	1991	1992	1993	Hoofdstukken
Meerjaren-raming	Meerjaren-raming	Meerjaren-raming	Meerjaren-raming	
–	–	–	–	I
				II
4,9	4,9	4,9	4,9	
1,7	1,7	1,7	1,7	III
23,6	23,3	23,0	22,7	IV
193,9	192,9	191,4	191,4	V
521,6	523,1	523,0	523,4	VI
556,4	561,9	566,0	565,1	VII
956,9	919,1	922,6	961,6	VIII
1,0	1,0	1,0	1,0	IX A
3 408,0	3 423,3	3 386,5	3 342,8	IX B
549,5	533,2	529,2	529,2	X
5 164,3	5 010,3	4 976,5	4 871,0	XI
1 865,9	1 866,3	2 316,6	2 311,0	XII
6 949,3	6 987,8	7 390,6	7 572,5	XIII
485,8	460,7	435,8	435,2	XIV
910,7	888,8	887,1	883,7	XV
1 530,1	1 544,6	1 555,7	1 565,9	XVI
–	–	–	–	OS
1 013,1	85,1	108,5	108,5	AP
–	–	–	–	GF
–	–	–	–	PF
450,0	400,0	350,0	300,0	WIR
125,0	125,0	125,0	125,0	RWF
–	–	–	–	EG
– 482,7	– 482,5	– 482,3	– 482,1	CON
24 229,0	23 070,5	23 812,8	23 834,5	

De belastingontvangsten

.1. Belastingopbrengsten op kasbasis voor 1987, 1988 en 1989

		Realisatie 1987	Ontwerp-begroting 1988	Herziene raming[1] 1988	Vermoedelijke uitkomsten 1988	Raming 1989
I	Kostprijsverhogende belastingen	53 439	54 935	55 120	55 770	55 640
	a Invoerrechten	1 926	1 940	1 990	2 120	2 290
	b Omzetbelasting	34 312	35 600	35 600	36 400	35 600
	c Bijzondere verbruiksbelasting van personenauto's en motorrijwielen	2 675	2 690	2 785	2 435	2 475
	d Accijns van lichte olie	3 586	3 655	3 550	3 550	3 515
	e Accijns van minerale oliën, anders dan lichte olie	1 209	1 225	1 280	1 280	1 355
	f Tabaksaccijns	2 036	1 980	2 030	2 030	2 030
	g Alcoholaccijns	999	1 005	975	975	950
	h Bieraccijns	562	580	570	570	585
	i Wijnaccijns	252	270	255	245	250
	j Suikeraccijns	52	50	50	50	50
	k Accijns van alcoholvrije dranken	257	270	265	270	280
	l Belastingen van rechtsverkeer	2 583	2 650	2 700	2 705	2 890
	m Motorrijtuigenbelasting					
	1 exclusief toeslag Rijkswegenfonds	1 704	1 725	1 760	1 800	1 995
	2 toeslag Rijkswegenfonds	1 287	1 295	1 310	1 340	1 375
II	Belastingen op inkomen, winst en vermogen	59 491	56 965	60 130	62 180	66 010
	a Inkomstenbelasting	4 315	6 000	6 400	6 400	6 600
	b loonbelasting	34 910	34 200	35 600	36 300	38 700
	c Dividendbelasting	1 776	1 880	1 850	1 975	2 170
	d Kansspelbelasting	99	90	100	100	100
	e Vennootschapsbelasting	16 243	12 800	14 100	15 300	16 300
	f Vermogensbelasting	1 017	1 075	980	1 025	1 095
	g Successierechten	1 132	920	1 100	1 080	1 045
III	Niet aan afzonderlijke belastingsoorten toe te rekenen belastingontvangsten	49		50	50	50
IV	Totaal van I, II en III	112 979	111 900	115 300	118 000	121 700
	Aandeel van het Gemeentefonds	11 811[2]	11 528[6]	11 883[6]	12 153[6]	11 999[8]
	Aandeel van het Provinciefonds	982[3]	1 000[7]	1 031[7]	1 054[7]	974[9]
	Aandeel van het Rijkswegenfonds	1 287	1 295	1 310	1 340	1 375
	Aandeel van de Europese Gemeenschappen					
1	in de invoerrechten[4]	1 923	1 930	1 980	2 120	2 290
2	in de omzetbelasting	3 104	4 100	4 535	~~3 315~~ 3360	3 315
	Afdracht aan Investeringsrekening[5]	4 173	3 816	4 162	4 405	4 649
		23280 ~~22 917~~	23 669	24 901	24 432	24 602
	Ten bate van de rijksbegroting	89699 ~~90 062~~	~~88 823~~ 88231	90 399	93 568	97 098

[1] Zie Tweede Kamer vergaderjaar 1987–1988, 20 568, nr. 1 (Voorjaarsnota 1988)

[2] 10,93% van de opbrengst exclusief die van de invoerrechten en de motorrijtuigenbelasting.

[3] 0,909% van de onder [2] bedoelde opbrengst.

[4] Geraamde opbrengst van de invoerrechten voor zover toekomende aan de Europese Gemeenschappene.

[5] 20,3% van de opbrengst van de inkomsten- en vennootschapsbelasting.

[6] 10,78% van de opbrengst exclusief die van de invoerrechten en de motorrijtuigenbelasting.

[7] 0,935% van de onder [6] bedoelde opbrengst.

[8] 10,34% van de opbrengst exclusief die van de invoerrechten en de motorrijtuigenbelasting.

[9] 0,839% van de onder [8] bedoelde opbrengst.

3.2. Vaststaande, aanhangige en voor 1988 en 1989 voorziene maatregelen

Een overzicht van de invloed op de belastingopbrengst 1989 op kasbasis van vaststaande, bij het parlement aanhangige en voorgestelde fiscale maatregelen is opgenomen in tabel 3.2.1.

De doorwerking van reeds vaststaande maatregelen leidt ten opzichte van 1988 tot een toename van de belastingopbrengst met 140 miljoen. De in dit saldo verwerkte maatregelen met een in 1989 ten opzichte van 1988 groot budgettair effect zijn de in 1986 gerealiseerde afschaffing van de voorraadaftrek en de verlaging van de vermogensaftrek, de tijdelijke verhoging van het percentage dat werd gehanteerd voor de voorlopige aanslagregeling vennootschapsbelasting 1987, de renseignering van bank- en obligatierente, de verruiming van de rentevrijstelling en de verlaging van het tarief van de loon- en de inkomstenbelasting per 1-1-1988.

De maatregelen die nog voor dit jaar dan wel voor 1989 worden voorgesteld en waarvoor reeds wetsontwerpen bij het parlement zijn ingediend leiden per saldo tot een daling van de belastingopbrengst met ruim 270 miljoen. Tegenover een omvangrijke opbrengstdaling als gevolg van het verlagen van het Vpb-tarief staan een aantal opbrengstverhogende maatregelen waarvan de herziening van de invorderingswet de belangrijkste is.

De voor 1989 voorziene maatregelen die nog tot wetsvoorstellen bij het parlement zullen leiden hebben een daling van de belastingopbrengst met 2290 miljoen tot gevolg. De grootste invloed gaat budgettair uit van de voorgestelde verlaging per 1-1-1989 van het algemene tarief van de omzetbelasting en het niet doorgaan van de in het kader van de overheveling van voedings- en geneesmiddelen voorgestelde verhoging van het verlaagde BTW-tarief.

Tabel 3.2.1. De invloed op de belastingopbrengst van reeds vaststaande, bij het parlement aanhangige en voorgestelde fiscale maatregelen (mutaties op kasbasis ten opzichte van het voorafgaande jaar).

		1989	1990
A.	*Vaststaande maatregelen*		
	– gefaseerde afschaffing van de spaarbankvrijstelling en van het gereduceerde tarief voor plaatselijke Rabo-banken per 1-1-1984	+ 25	+ 25
	– verruiming carry-back en omwisseling van jaren per 1-1-1984	+ 25	+ 5
	– beperking aftrekbaarheid termijnen van lijfrenten en andere periodieke uitkeringen per 1-1-1984	+ 5	–
	– belastingheffing over bestemmingswijzigingswinst landbouwgronden en wijziging landbouwvrijstelling per 1-4-1986	+ 5	+ 5
	– afschaffing voorraadaftrek en verlaging vermogensaftrek per 1-10-1986	– 420	–
	– tijdelijke verhoging percentage voorlopige aanslag Vpb 1987	+ 500	–
	– verlaging van het tarief van de loon- en inkomstenbelasting (inclusief vervallen van de tijdelijke verhoging) per 1-1-1988	– 425	–
	– Wijziging begrip personenauto voor de bijzondere verbruiksbelasting, de motorrijtuigenbelasting en de inkomstenbelasting per 1-1-1988	+ 18	+ 1
	– renseignering bankrente en obligatierente	+ 610	– 410
	– verruiming rentevrijstelling per 1-1-1988 (inclusief desaldering en vrijstelling kinderen per 1-1-1987)	– 200	+ 125
	– beperking teruggaaf omzetbelasting voor bepaalde goederen bij binnenlandse levering per 1-7-1988	+ 5	–
	– verruiming herkapitalisatie per 14-4-1988	– 8	–
	Subtotaal	+ 140	– 249
B.	*Aanhangige maatregelen*		
	– herziening deelnemingsvrijstelling per 1-1-1989	+ 85	+ 85
	– overheveling voedings- en geneesmiddelen naar verlaagd BTW-tarief; verlaagde tarief naar 7% zonder aanpassing landbouwforfait per 1-1-1989	+ 75	+ 15
	– herziening invorderingswet per 1-1-1989	+ 575	– 375
	– invoering toeslag motorrijtuigenbelasting ten behoeve van mobiliteitsfonds per 1-11-1988	+ 110	–
	– wijziging IB en VB m.b.t. tijdelijke genotsrechten (mantels en blote eigendommen) per 1-1-1989	+ 15	+ 90
	– verlaging vermogensaftrek tot nihil in de Vpb	+ 115	+ 235
	– verlaging Vpb-tarief tot 35–40%	– 1245	– 390
	– herziening natuurschoonwet ten aanzien van bepaalde landgoederen per 1-1-1989	– 2	– 3
	Subtotaal	– 272	– 343

		1989	1990
C.	*Voorgestelde maatregelen*		
	– afschaffing aftrekbaarheid geldboetes per 1-1-1989	+ 5	+ 5
	– fiscale faciliteit zeevarenden per 1-1-1989	– 40	– 10
	– wijziging regime beleggingsinstellingen per 1-1-1989	+ 125	+ 30
	– verlaging algemene BTW-tarief met 1,5 punt per 1-1-1989	– 2040	– 410
	– niet doorgaan verhoging verlaagde BTW-tarief per 1-1-1989	– 560	– 115
	– minder dan evenredige aanpassing landbouwforfait	– 30	– 10
	– nadere maatregelen grote bedrijven*	+ 100	+ 50
	– afschaffing tolerantiedagen LB/OB per 1-1-1989	+ 150	– 150
	Subtotaal	– 2290	– 610
	Totaal generaal	– 2422	– 1202

* de besluitvorming over de invulling van de fiscale maatregelen ter gedeeltelijke compensatie van het achterwege laten van de beperking van de rijksbijdrage aan de ziekenfondsen is, in samenhang met de (besluitvorming over de) deelnemingsvrijstelling, nog niet afgerond.

3.3. De belastingontvangsten

De totale opbrengst van de rijksbelastingen voor 1989 wordt geraamd op 121 700 miljoen gulden. Dit betekent een toeneming van de belastingopbrengsten met 3700 miljoen gulden ten opzichte van de vermoedelijke uitkomsten voor 1988. Dit komt overeen met een stijgingspercentage van 3,1%. De vennootschapsbelastingopbrengsten welke samenhangen met de aardgasexploitatie geven van 1988 op 1989 naar verwachting een lichte daling te zien van 100 miljoen gulden.

Uitgezonderd dit deel van de belastingopbrengst bedraagt de geraamde toeneming in de belastingontvangsten van 1988 op 1989 derhalve 3800 miljoen gulden.

Autonome maatregelen hebben deze opbrengsttoeneming per saldo negatief beïnvloed voor een bedrag van 1,1 miljard gulden, zodat de endogene toeneming in 1989 van de belastingontvangsten exclusief de vennootschapsbelasting uit de gassector naar raming 4,9 miljard gulden bedraagt. Hierbij is het volledig toepassen van de inflatiecorrectie tot het ongewijzigde beleid gerekend en derhalve niet meegeteld bij het totaal van autonome maatregelen.

In onderstaande tabel is een beknopt overzicht opgenomen van de belastingramingen 1988 en 1989. Een uitgebreid overzicht is opgenomen in bijlage 3.1.

Tabel 3.3.1. Raming belastingopbrengsten (kasbasis)

	Vermoedelijke uitkomst 1988	Ontwerpbegroting 1989	Verschil	
			Absoluut	Procentueel
Kostprijsverhogende belastingen	55 770	55 640	– 130	– 0,2
waarvan:				
– omzetbelasting	36 400	35 600	– 800	– 2,2
– accijnzen	8 970	9 015	+ 45	+ 0,5
– overige	10 400	11 025	+ 625	+ 6,0
Belastingen op inkomen, winst en vermogen	62 180	66 010	+ 3 830	+ 6,2
waarvan:				
– inkomstenbelasting	6 400	6 600	+ 200	+ 3,1
– loonbelasting	36 300	38 700	+ 2 400	+ 6,6
– vennootschapsbelasting	15 300	16 300	+ 1 000	+ 6,5
– overige	4 180	4 410	+ 230	+ 5,5
Niet aan afzonderlijke belastingsoorten toe te rekenen belastingontvangsten	50	50		
Totaal-Generaal	118 000	121 700	+ 3 700	+ 3,1

De ontvangsten aan *omzetbelasting* nemen in 1989 met naar raming 800 miljoen gulden af. Deze raming is gebaseerd op de verwachte ontwikkeling van de bestedingen zoals opgenomen in de MEV 1989. In de MEV wordt verwacht dat de waarde van de particuliere consumptie in 1989 zal toenemen met 3,6%.

Autonome maatregelen hebben de opbrengstraming van de omzetbelasting negatief beïnvloed voor een bedrag van 2,2 miljard gulden. Voor 0,2 miljard gulden gaat het hierbij om een incidentele kasopbrengst in 1989 samenhangend met de herziening van de invorderingswet en het afschaffen van de tolerantiedagen bij betaling op aangifte (beide per 1-1-1989).

De belangrijkste autonome maatregel is evenwel de per 1 januari 1989 voorgenomen verlaging van het algemene BTW-tarief met 1½%-punt en het niet doorgaan van de verhoging van het verlaagde BTW-tarief. De maatregel beïnvloedt de kasopbrengst van de omzetbelasting voor 1989 negatief voor een bedrag van 2,6 miljard gulden.

Voor de totale opbrengst aan *accijnzen* wordt een geringe toeneming geraamd van 45 miljoen gulden. Op deze verwachte opbrengstmutatie zijn geen autonome maatregelen van invloed. Deze beperkte stijging is het saldo van enerzijds verwachte opbrengstdalingen bij de accijns van lichte olie en de alcoholaccijns en anderzijds opbrengststijgingen bij de accijns van overige minerale oliën, de bieraccijns, de wijnaccijns en de accijns van alcoholvrije dranken.

De geraamde daling van de accijns van lichte olie hangt samen met de reeds een aantal jaren optredende daling in het verbruik van benzine. Deze daling in het benzineverbruik hangt ten dele samen met een verschuiving binnen het brandstofverbruik van benzine naar diesel. Mede als gevolg van deze verschuiving stijgt de opbrengst van de accijns van overige minerale oliën nu al een aantal jaren endogeen.

De geraamde opbrengstdaling bij de alcoholaccijns is gebaseerd op de zich nu al een aantal jaren achtereen manifesterende endogene opbrengstafneming. Deze endogene opbrengstdaling hangt samen met een daling in het verbruik van gedestilleerd.

De geraamde opbrengststijging bij de *overige kostprijsverhogende belastingen* ten bedrage van 625 miljoen gulden wordt voor 150 miljoen beïnvloed door autonome maatregelen. Van deze autonome maatregelen zijn de voorgenomen privatisering van de PTT (per 1-1-1989) en de tijdelijke verhoging van de motorrijtuigenbelasting (per 1-11-1988) de belangrijkste. Endogeen, dat wil zeggen afgezien van deze autonome factoren, wordt een opbrengststijging geraamd van 475 miljoen gulden.

De grootste endogene toeneming bij de overige kostprijsverhogende belastingen zal zich naar verwachting voordoen bij de invoerrechten (+170 miljoen, ofwel +8,0%). Deze geraamde opbrengststijging bij de invoerrechten is mede gebaseerd op de in de MEV 1989 voor dat jaar verwachte groei van de goedereninvoerwaarde ad 7,1%.

Voor de opbrengst van de *inkomstenbelasting* in 1989 wordt een toeneming geraamd van 200 miljoen gulden ten opzichte van de vermoedelijke uitkomsten voor 1988. Hierbij zij bedacht dat de geraamde opbrengst voor 1988 voor een deel een incidenteel hoog karakter heeft als gevolg van de inhaal in dat jaar van de incidentele tegenvaller bij de inkomstenbelasting uit 1987 (achterblijven nadere voorlopige aanslagregeling 1986 en kasoverloop aanslagregeling bejaarden; zie Voorlopige Rekening 1987).

Afgezien van dit incidentele deel van de opbrengst inkomstenbelasting 1988 wordt voor 1989 een opbrengstgroei geraamd van ruim 0,9 miljard gulden. Hiervan is 0,7 miljard gulden het gevolg van autonome maatregelen waarvan de renterenseignering (bank- en obligatierente) ad +0,6 miljard de belangrijkste is.

Mede op basis van het macro-economische beeld uit de MEV 1989 wordt voor 1989 een toename van de *loonbelasting* geraamd van 2400 miljoen gulden. Hierin is begrepen een opbrengstverlagend effect vanwege autonome maatregelen ten bedrage van 220 miljoen gulden. Het gaat hierbij met name om de kas-overloop uit 1988 van de tariefverlaging van 1 januari 1988. Tevens is hierbij rekening gehouden met incidentele kaseffecten in 1989 uit hoofde van de voorgenomen afschaffing van de tolerantiedagen bij betaling op aangifte en de herziening van de invorderingswet. Afgezien van deze autonome factoren wordt een opbrengstgroei geraamd van 2,6 miljard gulden. Deze geraamde toeneming wordt voor een belangrijk deel beïnvloed door de verwachte werkgelegenheidsgroei (+3/4%), de stijging van de loonsom (per werknemer bedrijven +1%).

De geraamde opbrengst van de *vennootschapsbelasting* uit de gassector bedraagt voor 1989 2100 miljoen gulden. Dit betekent een daling met 100 miljoen ten opzichte van de raming voor 1988. De opbrengst van de vennootschapsbelasting exclusief de gassector zal in 1989 naar raming toenemen met 1100 miljoen gulden en bedraagt hiermee 14 200 miljoen gulden. De opbrengst van de vennootschapsbelasting op kasbasis in 1989 wordt voor een belangrijk deel bepaald door de ontwikkeling op transactiebasis in 1987 en 1988. Deze ontwikkeling op transactiebasis wordt geraamd aan de hand van het beloop van het overig inkomen gecorrigeerd voor enkele niet-relevante posten. Dit overig inkomen wordt gehanteerd als indicator van de winstontwikkeling. Uit de MEV 1989 volgt dat dit gecorrigeerde overig inkomen over de jaren 1987 en 1988 toeneemt met cumulatief bijna 7½%. Het spiegelbeeld van deze verwachte winstverbetering is de ontwikkeling van de arbeidsinkomensquote (a.i.q.). Deze a.i.q. (gecorrigeerd voor aardgas, en dergelijke) laat in de periode 1987–1989 een daling zien van 83,0 tot 81,0% NNI. Deze daling wordt onder andere teweeggebracht door de verlaging van de AKW-premies.

Deze verwacht winstontwikkeling te zamen met de veronderstelde budgettaire effecten van autonome maatregelen (budgettaire opbrengstmutatie in 1989 op kasbasis van +0,4 miljard gulden) tezamen leiden tot

de geraamde opbrengststijging van 1,1 miljard gulden. De meest in het oog springende autonome maatregelen zijn de voorgestelde tariefverlaging en de privatisering van de PTT. Voorts is rekening gehouden met een meeropbrengst van 100 miljoen gulden in 1989 uit hoofde van fiscale maatregelen voor grote bedrijven.

De opbrengstontwikkeling bij de *overige belastingen op inkomen, winst en vermogen* wordt voor 47 miljoen gulden negatief beïnvloed door autonome fiscale maatregelen. Het betreft hier met name de incidentele budgettaire gevolgen als gevolg van de herziening van de invorderingswet per 1 januari 1989.

De belastingdruk

De belastingdruk (kasbasis) van Rijk en lagere overheden te zamen zal te zamen naar de huidige inzichten toenemen van 30,3% NI in 1987 tot 30,8% NI in 1988. In 1989 zal de belastingdruk onder invloed van de verlaging van de BTW-tarieven dalen tot 30,6% NI.

De belastingdruk van de lagere overheden blijft in deze jaren ongewijzigd op 1,4% NI.

3.4. Belastingramingen en macro-voorspellingen

In deze paragraaf zal een toelichting worden gegeven op de in de Miljoenennota 1989 voor 1988 gepleegde ramingsbijstelling van de belastingontvangsten exclusief aardgas ten bedrage van 2,7 miljard gulden ten opzichte van de Voorjaarsnota 1988. Ten opzichte van de ontwerpbegroting uit de Miljoenennota 1988 is de huidige belastingraming voor 1988 met 6,1 miljard gulden opwaarts bijgesteld. Deze nog grotere bijstelling vindt voor een deel haar oorzaak in de realisatie 1987 (zie Voorlopige rekening 1987) en de in de Voorjaarsnota 1988 gepleegde bijstelling. Ook ten aanzien van deze bijstellingen spelen macro-factoren een belangrijke rol.

Omdat de bijstelling ad. 2,7 miljard in hoofdzaak is geconcentreerd bij drie belastingsoorten (de omzet-, loon- en vennootschapsbelasting) zullen alleen de ramingen van deze belastingen worden toegelicht. Voor een uitgebreide beschrijving van de ramingsmethodiek van deze belastingen wordt verwezen naar het Tweede Kamerstuk 20 200 hoofdstuk IX B, nr. 21, blz. 163–213, vergaderjaar 1987–1988 (Feitenonderzoek Rijksbegroting voor het jaar 1988). Aan het slot van deze paragraaf zal een beknopt overzicht worden gegeven van de in het recente verleden opgetreden verschillen tussen ramingen en realisaties. Hierbij zal op globale wijze worden gecorrigeerd voor wijzigingen in macro-factoren.

Omzetbelasting

De raming van de omzetbelasting volgt uit de in de confrontatie van middelen en bestedingen van het Centraal Planbureau opgenomen waarden van de bestedingenniveaus. Ten behoeve van de Voorjaarsnotaraming is dit het Centraal Economisch Plan en voor de Miljoenennota zijn dit de Macro Economische Verkenningen. In onderstaande tabel zijn opgenomen de ramingen voor 1988 van de bestedingenniveaus zoals gehanteerd bij de Voorjaarsnota 1988 respectievelijk Miljoenennota 1989 en de hieruit berekende transactieopbrengsten.

Tabel 3.4.1. Ramingen van bestedingenniveaus en transactie-opbrengsten omzetbelasting 1988; miljoenen guldens

Verschil	Miljoenennota 1989	Voorjaarsnota 1988	
Nationale bestedingen	431 450	429 750	+ 1 700
Export goederen en diensten	239 300	230 400	+ 8 900
Uit bestedingen berekende transactieopbrengst omzetbelasting	35 900	35 500	+ 400

Uit tabel 3.4.1 valt af te lezen dat de gewijzigde gegevens omtrent de verwachte waarde van de nationale bestedingen in 1988 erin resulteren dat de opbrengst van de omzetbelasting op transactiebasis in 1988 thans 400 miljoen hoger wordt geraamd dan ten tijde van de de Voorjaarsnota 1988. Hierbij is rekening gehouden met de uit de Nationale rekeningen 1987 af te leiden verschuivingen in de bestedingsstructuur binnen de onderscheiden macro-bestedingscategorieën. Van deze hogere transactieopbrengst in 1988 loopt circa 20% over naar 1989. Voor 1988 resulteert derhalve een ruim 0,3 miljard hogere kasopbrengst welke kan worden toegeschreven aan de gewijzigde gegevens omtrent de verwachte waarde van de nationale bestedingen.

Op basis van de gerealiseerde maandontvangsten tot en met juli is ten opzichte van bovenstaande ophoging van de raming van de omzetbelasting ad 0,3 miljard op kasbasis tot een additonele ramingsbijstelling van 500 miljoen gulden besloten. Afwijkingen van een dergelijke omvang tussen de berekende transactieopbrengst en de ontwikkeling van de kasopbrengsten van jaar op jaar zijn bij de omzetbelasting niet ongebruikelijk. Wel worden door de voorliggende macro-voorspellingen omtrent de ontwikkeling van de nationale bestedingen voor het lopende jaar grenzen gesteld aan de omvang van een dergelijke additionele bijstelling louter op basis van de kasontwikkeling.

In tabel 3.4.2. is weergegeven dat zowel de raming uit de Voorjaarsnota 1988 voor 1988 als de huidige raming uit de Miljoenennota 1989 sporen met het ten tijde van de respectievelijke ramingen bekende verloop van de kasontvangsten 1988.

In deze tabel zijn de cumulatieve maandontvangsten weergegeven in percentages van de tot en met 1987 gerealiseerde jaaropbrengst respectievelijk de voor 1988 in de Voorjaarsnota 1988 en de Miljoenennota 1989 geraamde jaaropbrengst.

Tabel 3.4.2. Inningspercentages omzetbelasting

	1984	1985	1986	1987	1988	
	%				Voorjaars-nota 1988[1]	Miljoenen-nota 1989[2]
januari	6	6	6	6	6	6
februari	15	16	17	16	17	16
maart	23	23	23	23	23	23
april	31	30	30	29		30
mei	40	39	38	38		40
juni	48	47	46	47		47
juli	56	55	54	55		55
augustus	65	65	64	64		
september	72	72	71	72		
oktober	80	79	78	79		
november	89	89	89	88		
december	100	100	100	100		
Jaaropbrengst (mln gld.)	28 286	30 454	32 314	34 312	35 600	36 400

[1] Maandontvangsten bekend tot en met maart.
[2] Maandontvangsten bekend tot en met juli.

Hieruit blijkt dat de bijstelling van de raming van de omzetbelasting zoals die in de Miljoenennota 1989 ten opzichte van de Voorjaarsnota heeft plaatsgevonden, toegeschreven moet worden aan ontwikkelingen sinds de Voorjaarsnota 1988 die toen nog niet bekend waren.

Loonbelasting

De endogene groei van de loonbelasting op transactiebasis wordt geraamd op macro-niveau aan de hand van de geschatte mutatie in het belastbaar inkomen voor een aantal groepen belastingplichtigen. Het betreft hier werknemers in bedrijven, ambtenaren en uitkerings- en pensioengerechtigden. Het geaggregeerde belastbaar inkomen voor elk van deze categorieën wordt geconstrueerd op basis van gegevens van het CPB over loonsommen, sociale zekerheidsuitkeringen, pensioenen en voor de loonbelasting aftrekbare sociale zekerheids- en pensioenpremies.

In deze tabel zijn de cumulatieve maandontvangsten weergegeven in percentages van de tot en met 1987 gerealiseerde jaaropbrengst respectievelijk de voor 1988 in de Voorjaarsnota 1988 en de Miljoenennota 1989 geraamde jaaropbrengst.

Tabel 3.4.3. Ramingen van brutoloon- en uitkeringssommen die ten grondslag liggen aan de loonbelastingraming 1988; mln gld

	Voorjaarsnota 1988		Miljoenennota 1989		Verschil in geraamd accres
	1987	*1988*	*1987*	*1988*	
Bedrijven					
bruto-loonsom	184 200	188 700	183 300	190 000	
relevante belastbare loonsom*	117 100	119 000	115 900	119 900	
accres		1 900		4 000	+ 2 100
Overheid					
bruto-loonsom	48 100	47 600	48 100	47 900	
relevante belastbare loonsom*	33 400	34 000	33 400	34 200	
accres		600		800	+ 200
Uitkeringen + pensioenen					
bruto-uitkeringssom	85 700	87 000	85 300	87 200	
relevante belastbare som*	76 100	77 700	75 800	77 700	
accres		1 600		1 900	+ 300

* Wordt berekend door op de bruto som de voor de loonbelasting aftrekbare premies in mindering te brengen.

Uit tabel 3.4.3 kan worden afgelezen dat er thans in de Miljoenennota 1989 een grotere mutatie in het belastbare inkomen wordt verwacht dan bij de raming ten behoeve van de Voorjaarsnota 1988. In het bijzonder de mutatie bij de bedrijven valt veel groter uit dan aanvankelijk verwacht. Dit is een gevolg van een thans in de MEV 1989 ten opzichte van het CEP 1988 geraamde grotere loonstijging per werknemer en gunstiger werkgelegenheidsontwikkeling.

Per groep belastingplichtigen wordt uit de geraamde mutatie van het belastbare inkomen de endogene opbrengstgroei op transactiebasis berekend. Bij deze berekening wordt rekening gehouden met wijzigingen in het belastbare inkomen veroorzaakt door het aantal belastingplichtigen en wijzigingen veroorzaakt door veranderingen in het loon- of uitkeringsniveau. In het eerste geval wordt gerekend met het gemiddelde belastingtarief voor de betreffende groep en in het tweede geval met het gemiddelde marginale tarief. De uit deze rekensommen resulterende berekende endogene groei op transactiebasis is opgenomen in tabel 3.4.4.

Tabel 3.4.4. Berekende endogene groei loonbelasting 1988 op transactiebasis; mln gld.

Voorjaarsnota 1988	Miljoenennota 1989	Verschil
1 000	1 700	+ 700

Alleen al op basis van gewijzigde inzichten van het CPB in de ontwikkeling van de bruto loon- en uitkeringssommen alsmede het aftrekbare bedrag aan premies resulteert dus een 700 miljoen hogere opbrengst van de loonbelasting op transactiebasis.

Van deze 700 miljoen hogere transactieopbrengst voor 1988 loopt circa 19% over naar 1989. Voor 1988 resulteert aldus een bijna 0,7 miljard hoger kasopbrengst als gevolg van wijzigingen in macro-factoren.

Evenals bij de omzetbelasting is op basis van de kasontvangsten tot een additionele bijstelling, namelijk van 0,1 miljard, overgegaan.

In tabel 3.4.5. wordt geïllustreerd dat zowel ten tijde van de Voorjaarsnota 1988 als de Miljoenennota 1989 de ramingen met de uit het verleden bekende ontvangstenpatroon sporen.

Tabel 3.4.5. Inningspercentages loonbelasting

	1984	1985	1986	1987	1988	
	%				Voorjaars-nota 1988[2]	Miljoenen-nota 1989[2]
januari	7	6	6	6	6	6
februari	16	16	16	16	16	16
maart	23	22	23	23	23	23
april	29	29	29	29		29
mei	38	39	37	37		37
juni	46	47	45	45		45
juli	58	58	56	56		57
augustus	70	69	69	69		
september	76	76	76	76		
oktober	83	83	83	82		
november	91	91	91	90		
december	100	100	100	100		
jaaropbrengst (mln gld)	30 679	29 894	32 689	34 910	35 600	36 300

[1] Maandontvangsten bekend tot en met maart.
[2] Maandontvangsten bekend tot en met juli.

Hierbij zij bovendien bedacht dat de opbrengsten van de loonbelasting in de eerste helft van 1988 in procenten van de jaaropbrengst relatief hoger liggen dan in eerdere jaren, omdat de tariefverlaging 1988 pas in de tweede helft van 1988 volledig op kasbasis tot uitdrukking komt.

Vennootschapsbelasting

Bij de raming van de vennootschapsbelasting worden allereerst de transactieopbrengsten over een aantal jaren bepaald aan de hand van de over de verschillende belastingjaren opgelegde aanslagen. Deze transactieopbrengsten worden vergeleken met de transactieopbrengsten die zich met behulp van de macro-methode laten berekenen. Als macro-indicator voor de ontwikkeling van de belastinggrondslag van de vennootschapsbelasting wordt het verloop van het overig inkomen van bedrijven gehanteerd. Vervolgens vindt de vertaling van transactieopbrengsten naar kasopbrengsten plaats.

Ten tijde van het opstellen van de belastingraming ten behoeve van de Voorjaarsnota is de stand van de aanslagregeling bekend tot en met de maand maart. Bij de Miljoenennota is dit de maand juli.

Geconstateerd kan worden dat de aanslagregeling in de eerste 7 maanden van 1988 harder loopt dan in 1987 nog het geval was. Het betreft hier met name de belastingjaren 1987 en 1988.

Was er in 1987 over 1987 tot en met juli 59 procent van de geraamde transactieopbrengst opgelegd, thans is dat in 1988 over 1988 reeds 67% (beide in procenten van de Voorjaarsnota-raming). Ook de aanslagoplegging over het gehele belastingjaar 1987 loopt gunstiger dan bij Voorjaarsnota verwacht werd. Dit duidt op een onderschatting van de transactieopbrengsten over 1987 en 1988. De aanslagoplegging over oudere jaren vertoont per saldo geen belangrijk hogere oplegging. Ook de bijstelling in de macro-cijfers wijzen in dezelfde richting. Zo bedroeg het groeicijfer voor 1988 van het overig inkomen (exclusief aardgas) bij Voorjaarsnota nog +1,9%, thans komt dit uit op +4,9%.

Ter illustratie is in onderstaande tabel het verloop van de arbeidsinkomensquote (a.i.q.) opgenomen zoals die bekend was ten tijde van de Voorjaarsnota 1988 en de huidige inzichten uit de MEV 1989. Uit deze tabel kan worden afgelezen dat ten tijde van de Voorjaarsnota nog van een daling van deze a.i.q. werd uitgegaan van 1%-punt in de periode 1984–1988. Thans wordt een afneming geraamd van 2½%-punt.

Hierbij zij opgemerkt dat het verloop van macro-cijfers in dezen indicatief van aard is en niet volledig de endogene ontwikkeling van de vennootschapsbelasting beschrijft. Dit hangt mede samen met het sluitpost-karakter van het overig inkomen binnen het systeem van de Nationale rekeningen. De raming van de vennootschapsbelasting is dan ook met veel onzekerheden omgeven. Hierop is reeds meermalen gewezen in de artikelsgewijze toelichting van hoofdstuk IX B.

Tabel 3.4.6. Arbeidsinkomensquote; gecorrigeerd voor aardgas e.d.

	1984	1985	1986	1987	1988
Voorjaarsnota 1988	84,5	84,4	82,7	83,0	83,5
Miljoenennota 1989	85,3	85,4	82,8	83,0	82,7

Zowel de ontwikkeling van de aanslagen als de verandering in de macro-indicatoren hebben geleid tot een bijstelling van de transactieramingen.

Tabel 3.4.7. Transactieramingen Vennootschapsbelasting niet-gassector (miljoenen guldens)

	Voorjaarsnota 1988	Miljoenennota 1989
1988	11 900	13 600
1987	12 100	12 800
1986	10 600	10 800
1985	9 800	9 600
1984	7 300	7 400

Uit tabel 3.4.7 kan worden afgelezen dat de transactieraming 1987 met 0,7 miljard en de transactieraming 1988 met 1,7 miljard opwaarts is bijgesteld. Omdat de kasontvangsten de ontvangsten op transactiebasis met enige vertraging volgt is de kasraming voor 1988 met 1,2 miljard opwaarts bijgesteld.

Voor een klein deel, 75 miljoen gulden, is deze bijstelling het gevolg van een (ramingstechnische) verandering in de veronderstelde ingangsdatum van de verlaging van de vennootschapsbelastingtarieven 15 november 1988 in plaats van 1 oktober 1988.

Een vergelijking van het verloop van de ontvangsten van de vennootschapsbelasting op kasbasis in 1988 ten tijde van de Voorjaarsnota 1988 en de Miljoenennota 1989, zoals bij de omzetbelasting en de loonbelasting is toegepast, is voor de vennootschapsbelasting minder zinvol. Het kaspatroon van de vennootschapsbelasting in 1988 wijkt in hoge mate af van dat in eerdere jaren doordat in 1987 een nieuwe voorlopige aanslagregeling in de vennootschapsbelasting is ingevoerd. Daarnaast verstoren een aantal incidentele factoren het beeld (WIR-registratie etc.).

Afwijkingen tussen ramingen en realisaties belastingopbrengsten

In onderstaande tabel 3.4.8 is een overzicht gegeven van de afwijkingen tussen ramingen en realisaties van de belastingontvangsten van het Rijk. De belastingontvangsten zijn hier exclusief de opbrengsten aan vennootschapsbelasting uit hoofde van aardgaswinning.

Tabel 3.4.8. Ramingen en realisaties belastingontvangsten Rijk exclusief Vpb-gas; kasbasis, mld. gld.

	1978	1979	1980	1981	1982	1983	1984	1985	1986	1987
Ontwerpbegroting	77,6	86,2	94,2	92,5	89,9	85,3	88,6	91,7	95,2	104,8
Realisatie	76,2	81,8	86,8	85,3	86,3	86,3	89,0	92,6	100,4	109,9
Verschil	– 1,4	– 4,4	– 7,4	– 7,2	– 3,6	+ 1,0	+ 0,4	+ 0,9	+ 5,2	+ 5,1

N.B. 1. + = belastingmeevaller
– = belastingtegenvaller

N.B. 2. De raming voor de ontwerpbegroting 1983 en 1986 is gecorrigeerd voor in de periode tussen het opstellen van de ontwerpbegroting en de beëindiging van het begrotingsjaar getroffen fiscale maatregelen.

N.B. 3. Dit overzicht gaat niet verder terug dan 1978 omdat pas m.i.v. de Miljoenennota 1978 de belastingen op kasbasis worden geraamd. Hiervoor gebeurde dit op transactiebasis.

Uit deze tabel kan worden afgelezen dat in de afgelopen tien jaren er in vijf jaar (1978 t/m 1982) sprake is geweest van opbrengsttegenvallers en eveneens vijf jaar (1983 t/m 1987) van opbrengstmeevallers.

De invloed van macro-factoren op deze uitkomsten is aanzienlijk. Om een indicatie van deze invloed te krijgen kan de volgende benadering worden gevolgd.

Ruwweg kan worden gesteld dat afwijkingen met betrekking tot de door het Centraal Planbureau voorspelde en door het Centraal Bureau voor de Statistiek vastgestelde inkomens- en bestedingsontwikkeling tot uitdrukking komen in de verschillen tussen raming en realisatie van de nominale groeivoeten van het netto nationaal inkomen tegen marktprijzen. Voor alle duidelijkheid zij erop gewezen dat het nationale inkomen in dezen slechts als ruwe indicator voor de macro-ontwikkeling geldt. Zo kunnen achter eenzelfde ontwikkeling van het nationaal inkomen verschillende economische ontwikkelingen schuil gaan.

In tabel 3.4.9 is een overzicht gegeven van de afwijkingen tussen ramingen en realisaties van het nominale nationaal inkomen.

Tabel 3.4.9. Ramingen CPB en realisaties nominale groeivoeten netto nationaal inkomen tegen marktprijzen.

	1978	1979	1980	1981	1982	1983	1984	1985	1986	1987
	%-mutaties									
MEV t	8,7	7,0	8,4	6,2	7,3	3,3	2,2	2,3	2,8	0,5
Realisatie Nat. Rek. 1987	7,4	6,0	6,1	4,2	4,6	3,6	4,7	4,9	2,6*	0,3*
Verschil	– 1,3	– 1,0	– 2,3	– 2,0	– 2,7	+ 0,3	+ 2,5	+ 2,6	– 0,2	– 0,2

* Voorlopige realisatie cijfers.

Indien deze tabel wordt vergeleken met tabel 3.4.8 dan blijkt dat tot en met het jaar 1985 de tegen- respectievelijk meevallende belastingopbrengsten telkens gepaard zijn gegaan met eenzelfde ontwikkeling van de economische groei c.q. het nominale nationaal inkomen (de tekens zijn hetzelfde).

Het jaar 1986 vormt hierop een uitzondering omdat er toen sprake was van een sterke terugval in de gasbaten. Deze terugval komt wel in een geringere groei van het nationaal inkomen tot uitdrukking maar niet in de belastingopbrengsten volgens tabel 3.4.8 omdat deze exclusief de Vpb-gas is. Gecorrigeerd voor deze ontwikkeling is de groei van het NNI wel hoger uitgekomen dan aanvankelijk geraamd, namelijk + 1,2%-punt hoger.

Het jaar 1987 is vooralsnog niet duidelijk. De recente lagere voorlopige uitkomst van het nationaal inkomen 1987 door het Centraal

Bureau voor de Statistiek ten opzichte van de eerdere ramingen van het Centraal Planbureau in het CEP 1988 is vanuit de belastingopbrengsten niet goed te verklaren. Een en ander vergt nadere analyse.

Als benadering voor verschillen tussen raming en realisatie gecorrigeerd voor macro-ontwikkelingen wordt de bij de ontwerpbegroting geraamde belastingdrukmutatie vergeleken met de gerealiseerde mutatie in de belastingdruk; bijstellingen van het nationaal inkomen c.q. economische groei worden op deze wijze zo veel mogelijk geëlimineerd.

Tabel 3.4.10. Geraamde en gerealiseerde mutaties van de belastingopbrengst excl. Vpb-gas als % NNI

	1979	1980	1981	1982	1983	1984	1985	1986	1987
1. Ontwerpbegroting	+ 1,1	+ 0,8	− 0,4	− 1,0	− 0,9		− 0,2	+ 0,1	+ 1,9
2. Realisatie	+ 0,4		− 1,6	− 0,9	− 0,9	− 0,4	− 0,2	+ 1,1	+ 2,3
3. Verschil[1] (=1−2)	+ 0,7	+ 0,8	+ 1,2	− 0,1		+ 0,4		− 1,0	− 0,4

[1]) Gecorrigeerd voor WIR-overschrijdingen.

Uit bovenstaande tabel kan worden afgelezen (regel 3) dat in de afgelopen negen, gecorrigeerd voor macro-ontwikkelingen, jaar er vier maal sprake is geweest van belastingtegenvallers en drie maal van belastingmeevallers. Twee maal blijkt de voorspelfout nihil.

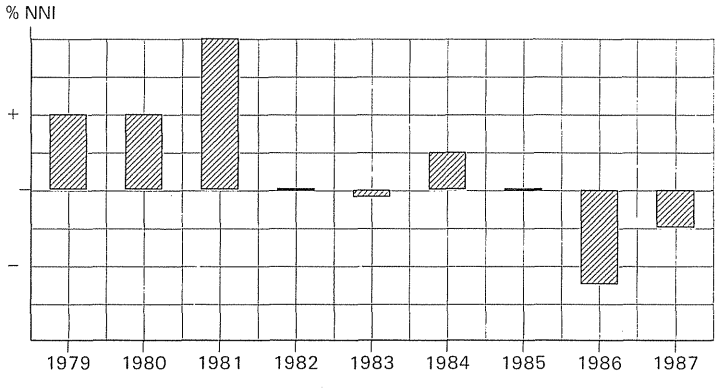
In onderstaande grafiek is grafisch tabel 3.4.10, regel 3 weergegeven.

Grafiek 3.4.1 De verschillen tussen raming en realisatie gecorrigeerd voor macrofactoren.

Verschillen raming en realisatie belastingopbrengsten 1979–1987
gecorrigeerd voor bijstellingen NNI

+ = opbrengsttegenvaller

− = opbrengstmeevaller

Uit deze grafiek komt naar voren dat er met betrekking tot de ramingsmethodiek van de belastingen als zodanig geen sprake is van een eenzijdig beeld in de zin van een kennelijk systematische afwijking. Afwisselend is er namelijk sprake van mee- en tegenvallende ontwikkelingen.

4. De horizontale toelichting

Algemeen

In deze bijlage wordt het verloop van de meerjarencijfers zoals die nu door het kabinet zijn vastgesteld toegelicht. Deze horizontale toelichting heeft aldus betrekking op de stand Miljoenennota 1989, dat wil zeggen de vermoedelijk uitkomsten 1988, ontwerpbegroting 1989 en de meerjarencijfers 1990–1993. De ontwikkeling in de uitgaven en niet-belastingontvangsten over de jaren heen (horizontaal) wordt toegelicht op het niveau van de beleidsterreinen, zonodig nader uitgesplitst. Indien er geen daling of groei in de cijfers is verwerkt wordt geen toelichting vermeld. Voor een uitvoerige toelichting – op artikel niveau – zij verwezen naar de betreffende ontwerp-begrotingen en memories van toelichting.

1. De relevante uitgaven 1988 en 1989 en de meerjarenramingen 1990–1993 van het Rijk

	1988	1989	1990	1991	1992	1993
I HUIS DER KONINGIN	**11**	**11**	**11**	**11**	**11**	**11**

	1988	1989	1990	1991	1992	1993
II HOGE COLLEGES VAN STAAT EN KABINET DER KONINGIN	**194**	**191**	**187**	**187**	**186**	**186**

Toelichting
Het hogere uitgavenniveau in 1988 is het gevolg van een aantal maatregelen, waarvan met name genoemd kan worden de amendering ad 1,5 miljoen van het voorstel van wet voor hoofdstuk II voor 1988.

Voorts zijn in 1989 enkele incidentele uitgaven vervallen, waaronder de uitgaven van de enquête-commissie bouwsubsidie en de enquête-commissie paspoortproject. Deze waren in de begroting voor 1988 nog opgenomen.

Bij de Raad van State is als gevolg van de laatste tranche van de afslanking (−6 plaatsen), alsmede het met ingang van 1990 vervallen van 6 plaatsen, welke tijdelijk overgeheveld zijn van het begrotingshoofdstuk VROM, een daling van de personeelskosten te constateren.

Met ingang van 1990 vervallen voorts 29 plaatsen, welke tijdelijk voor de duur van vier jaar waren toegevoegd, hierdoor dalen de uitgaven tot een structureel lager niveau.

	1988	1989	1990	1991	1992	1993
III ALGEMENE ZAKEN	**46**	**44**	**43**	**43**	**43**	**43**

Toelichting
De daling is voornamelijk toe te schrijven aan de personeelsreductie.

	1988	1989	1990	1991	1992	1993
IV KABINET VOOR NEDERLANDS-ANTILLIAANSE EN ARUBAANSE ZAKEN	**3**	**3**	**3**	**3**	**3**	**3**

	1988	1989	1990	1991	1992	1993
V BUITENLANDSE ZAKEN	**1153**	**1238**	**1453**	**1516**	**1579**	**1589**
1. Diversen, incl. Buitenlandse Dienst	438	473	468	466	464	464

Toelichting
De verhoging tussen 1988 en latere jaren wordt voornamelijk veroorzaakt door de invoering van een nieuw paspoort. Het betreft een structurele verhoging met circa 50 miljoen met ingang van 1989.
Deze hogere uitgaven gaan samen met een gelijke verhoging bij de niet-belastingontvangsten.

	1988	1989	1990	1991	1992	1993
2. Vierde eigen middel (1988: Intergouvernementeel akkoord)	715	765	985	1050	1115	1125

Toelichting
Voor 1989 heeft het kabinet besloten de afdracht van het vierde eigen middel op de begroting van Buitenlandse Zaken te verantwoorden. Voor de jaren daarna is de presentatie van deze uitgavenpost slechts als voorlopig te beschouwen op hoofdstuk V. Ook voor 1988 is de afdracht van het vierde eigen middel op hoofdstuk V verantwoord. Voor wat betreft de totale uitgaven met betrekking tot de EG zij verwezen naar bijlage 9 van de Miljoenennota.

	1988	1989	1990	1991	1992	1993
VI JUSTITIE	**3324**	**3365**	**3367**	**3311**	**3321**	**3329**
1. Algemeen	274	302	302	298	297	299
2. Politie	1212	1198	1197	1168	1175	1181
3. Vreemdelingenzaken	28	11	11	11	11	11
4. Jeugdbescherming en reclassering	346	337	338	338	340	340
5. Delinquentenzorg en jeugdinrichtingen	688	745	736	711	711	711
6. Rechtspraak en rechtshulp	776	772	783	785	787	787

Toelichting
De verhoging in 1989 en verdere jaren van de uitgavenraming bij Algemeen wordt in belangrijke mate bepaald door een aantal daarop geparkeerde begrotingsbedragen. Als belangrijkste kunnen worden genoemd de gelden ten behoeve van de intensivering van het uitzettingsbeleid en de versnelde afdoening van asielverzoeken en de financiering van de invoeringskosten van de herziene Vreemdelingenwet. Voorts is het automatiseringsbudget in 1989 verhoogd met name voor de oplossing van knelpunten in die sfeer.

De daling van de uitgavenramingen van de afdeling Politie is voornamelijk het gevolg van het teruglopen van de beschikbare gelden in het kader van de notitie Toekomst van het politiebestel. De sterke daling in 1991 wordt veroorzaakt door het wegvallen van de zogenaamde Kostogelden. De stijging in 1992 en 1993 is het gevolg van het weer zichtbaar worden van 0,5% groei in de meerjarencijfers.

Het relatief hoge bedrag in 1988 van de reeks Vreemdelingenzaken vindt z'n oorzaak in de intensivering in dat jaar van het uitzettingsbeleid en de versnelde afdoening van asielverzoeken. Zoals hiervoor reeds is opgemerkt zijn de financiële middelen voor 1989 en verdere jaren voorshands opgenomen onder de afdeling Algemeen.

Het hoge niveau van uitgaven in 1989 en 1990 van de sector Delinquentenzorg en jeugdinrichtingen betreft nagenoeg geheel de capaciteitsuitbreidingen bij de penitentiaire en TBR-inrichtingen (beleidsplan Samenleving en criminaliteit). Vanaf 1991 vermindert het niveau van de ramingen als gevolg van de opheffing van de noodcapaciteit bij het gevangeniswezen. Voor de kosten die samenhangen met voorlopige hechtenis te ondergaan op politiebureaus is vanaf 1989 15 miljoen minder opgenomen.

De stijging naar een structureel hoger niveau in 1990 en verdere jaren van de reeks Rechtspraak en rechtshulp houdt verband met de oprichting van een Centraal Justitieel Incassobureau en enige verruiming van het budget voor rechtshulp.

	1988	1989	1990	1991	1992	1993
VII BINNENLANDSE ZAKEN	**4160**	**4088**	**3989**	**3904**	**3919**	**3940**
1. Algemeen	216	199	194	196	195	196

Toelichting
De daling is met name het gevolg van de personeelsreductie voor de jaren 1988 tot en met 1990. Tevens daalt de raming omdat de ombuigingstaakstelling 1989 structureel op de prijsbijstelling is ingeboekt.

	1988	1989	1990	1991	1992	1993
2. Openbaar bestuur	90	74	74	53	52	52

Toelichting
De daling van 1988 naar 1989 houdt verband met het vervallen van een bedrag van 16 miljoen dat in 1988 nog gemoeid is met de bijdrage aan de bouw van een stadhuis/muziektheater in Amsterdam. De daling na 1990 wordt veroorzaakt door de beëindiging van de bijdrage aan het openbaar lichaam Rijnmond en het wegschap tunnel Dordtse Kil.

	1988	1989	1990	1991	1992	1993
3. Minderhedenbeleid	26	29	43	51	51	51

Toelichting
De stijging vanaf 1990 is het gevolg van het aflopen van een aantal projecten waarvan de uitgaven op andere begrotingshoofdstukken worden verantwoord. De daardoor vrijkomende ruimte is in de meerjarencijfers van hoofdstuk VII opgenomen.

	1988	1989	1990	1991	1992	1993
4. Coördinatie Civiele Verdediging	2	2	2	2	2	2

	1988	1989	1990	1991	1992	1993
5. Openbare orde en veiligheid	2453	2450	2466	2432	2457	2477
– Bijdrage aan de gemeentepolitie	1814	1808	1845	1821	1830	1852
– Dienst Geneeskundige Verzorging Politie	187	187	188	188	191	192
– Bouw politiebureaus	81	80	93	94	95	96
– Brandweer	83	83	83	83	83	83
– Opleidingen politie	37	37	37	37	37	37
– Diversen	251	255	220	209	221	217

Toelichting
De stijging tot en met 1990 in de meerjarencijfers van dit hoofdbeleidsterrein wordt met name verklaard door de toevoeging van gelden uit hoofde van de motie Kosto aan hoofdstuk VII. De daling in 1991 ten opzichte van 1990 is te verklaren uit het vervallen van deze gelden na 1990. De stijging van het meerjarencijfer na 1991 wordt veroorzaakt door de stijging in zowel de sterktegroei als de automatiseringskosten van de gemeentepolitie.

	1988	1989	1990	1991	1992	1993
6. Binnenlandse Veiligheidsdienst	54	53	51	51	51	51

Toelichting
De daling van de uitgavenraming tot en met 1990 vindt zijn oorzaak in de verwerking van de afslankingstaakstelling.

	1988	1989	1990	1991	1992	1993
7. Management en personeelsbeleid	1080	1017	899	859	851	851

Toelichting
Het hogere uitgavenbedrag in 1988 wordt met name veroorzaakt door de kasverschuiving van 1987 naar 1988 ten behoeve van het Arbeidsmarkt- en Opleidingsfonds. Voorts is in de periode 1988 tot en met 1990 een aflopend budget geraamd van respectievelijk 180, 150 en 30 miljoen ten behoeve van de Vut-voorziening voor 60-jarigen. In 1991 daalt de raming ten gevolge van de verwachting met betrekking tot de aantallen deelgerechtigden inzake het artikel Rechtspositie post-actieven Indonesië.

	1988	1989	1990	1991	1992	1993
8. Informatievoorziening en automatiseringsbeleid	239	264	260	260	260	260

Toelichting
De stijging van 1989 ten opzichte van 1988 wordt grotendeels veroorzaakt door de hogere uitgaven als gevolg van de omzetstijging bij de Rijkscomputercentra. Hier staat eenzelfde ontvangstenverhoging tegenover. De lagere raming in 1990 en volgende jaren vindt zijn oorzaak

in het beëindigen van de bijdrage aan het Expertisecentrum van de Centrale Commissie Overheidsinformatievoorziening en een neerwaartse bijstelling van het budget voor de geautomatiseerde Interdepartementale en geïntegreerde Personeels- en salaris-Administratie (IPA).

	1988	1989	1990	1991	1992	1993
VIII ONDERWIJS EN WETENSCHAPPEN	**29430**	**28261**	**27373**	**27034**	**26672**	**26648**
1. Ministerie algemeen	667	514	519	483	322	299
– Personeel	241	190	181	181	181	181
– Centrale diensten	78	45	48	53	56	56
– Automatisering	212	104	76	68	68	62
– Internationale betrekkingen	18	18	18	18	18	18
– Diversen	32	21	18	19	19	20
– Loonbijstelling	86	136	178	144	– 20	– 38

Toelichting
Met ingang van 1989 zijn de uitgaven voor personeel, centrale diensten en automatisering welke behoren bij de Informatiseringsbank Groningen afzonderlijk vermeld bij beleidsterrein 14, de Informatiseringsbank (onder andere het voormalige Studiefinanciering en Centrale Inning). De daling van de personeelsuitgaven in 1989 en 1990 is voor het overige het gevolg van de afslankingsoperatie. De kosten van automatisering geven vanaf 1989 een daling te zien doordat in ontwikkeling zijnde projecten in de exploitatiefase geraken. In de post diversen leiden naast de overboekingen naar het budget Informatiseringsbank Groningen in 1989 ook nog enkele incidentele bedragen uit 1988 tot de vermelde daling.

	1988	1989	1990	1991	1992	1993
2. Basisonderwijs	6276	5995	5900	5900	5890	5910
– Onderwijsuitgaven	5169	4986	4919	4925	4926	4938
– Huisvestingskosten	1046	948	920	914	903	911
– Vernieuwingsactiviteiten	19	21	21	22	22	22
– Onderwijsvoorrangsbeleid	42	40	40	39	39	39

Toelichting
De onderwijsuitgaven omvatten de personele uitgaven en de kosten voor materiële instandhouding voor het reguliere basisonderwijs alsmede de uitgaven op de artikelen van onderwijs aan kinderen waarvan de ouders een trekkend bestaan hebben, onderwijs in het buitenland, uitgaven inzake onderwijs projecten buitenlandse zigeuners en overige uitgaven.

De ontwikkeling in deze onderwijsuitgaven wordt voornamelijk bepaald door de dalende en zich daarna stabiliserende ontwikkeling van het aantal leerlingen en de daarmee samenhangende benutting van de huisvestingscapaciteit.

De ontwikkeling in de huisvestingskosten wordt voornamelijk veroorzaakt door vermindering van de kapitaallasten van op dit moment in gebruik zijnde lesgebouwen en gymlokalen en op grond van in de komende jaren te realiseren nieuw- en vervangingsbouw.

	1988	1989	1990	1991	1992	1993
3. Speciaal onderwijs	1522	1415	1403	1402	1402	1404
– Onderwijsuitgaven	1302	1211	1202	1201	1200	1200
– Huisvesting	207	193	190	190	191	193
– Vernieuwingsactiviteiten	6	6	6	6	6	6
– Overige uitgaven	7	5	5	5	5	5

Toelichting
De dalende raming ten behoeve van het (voortgezet) speciaal onderwijs wordt bepaald door het in 1986 voor deze kabinetsperiode afgesproken budgettaire plafond. De dalende cijfers in 1989 en 1990 ten opzichte van 1988 worden onder andere veroorzaakt door tijdelijke specifieke uitgaven in 1988 (overgangsboventalligen, WIO en nabetalingen) en het doorwerken van bezuinigingen per 1 augustus 1988.

	1988	1989	1990	1991	1992	1993
4. Algemeen voortgezet en voorbereidend wetenschappelijk onderwijs alsmede lager beroepsonderwijs	5771	5538	5423	5333	5240	5248
– Onderwijsuitgaven	5608	5380	5249	5159	5068	5074
– Inventarissen	45	41	52	53	53	54
– Projecten	118	117	122	121	119	120

Toelichting
De dalende tendens in de onderwijsuitgaven voor dit beleidsterrein is een gevolg van de geraamde daling van het leerlingenaantal.

De aard van de bekostigingsformule (niet lineair en met een vaste voet) zorgt ervoor dat de afname van de uitgaven evenwel minder sterk is dan de daling van het leerlingenaantal.

De stijging in de geraamde inventaris-uitgaven is een gevolg van de toedeling van extra middelen aan het lager beroepsonderwijs op grond van de in het regeerakkoord gestelde prioriteit «informatica en technologie».

	1988	1989	1990	1991	1992	1993
5. Beroepsonderwijs en volwasseneneducatie	2687	2636	2541	2487	2442	2423
– Onderwijsuitgaven	2517	2393	2301	2251	2192	2151
– Inventaris	79	97	138	134	144	166
– Projecten	91	146	102	102	106	106

Toelichting
Naast de geraamde dalende leerlingenaantallen, veroorzaken met name de effecten van de sectorvorming en vernieuwing van het middelbaar beroepsonderwijs een daling in de onderwijsuitgaven. De uitgavenraming voor inventarissen neemt toe als gevolg van de invulling van de afspraak uit het regeerakkoord om aan een inhaalprogramma op het gebied van informatica en technologie in het beroepsonderwijs prioriteit te geven. In 1989 is eenmalig een bedrag toegevoegd aan de projecten voor het zogenaamde project Intensivering Scholing door Onderwijsinstellingen.

	1988	1989	1990	1991	1992	1993
6. Huisvesting voortgezet onderwijs	773	672	743	747	756	742
– Bouw	336	265	345	358	375	370
– Rente en aflossing, huur	373	345	337	330	324	318
– Overig	64	62	61	59	57	54

Toelichting
In de meerjarencijfers is in 1989 een incidentele verlaging van het bouwbudget aangebracht. Dit betreft een kascompensatie bij het Voort-

gezet Onderwijs over de jaren heen in verband met gerealiseerde hogere kasuitgaven in 1987 ten behoeve van de bouw in het hoger onderwijs. Het rente- en aflossing/huurartikel is bedoeld voor tijdelijke huisvesting. De geleidelijke daling vanaf 1988 hangt samen met de afname van het leerlingenaantal. Daardoor is minder behoefte aan tijdelijke huisvesting. De overige uitgaven omvatten grotendeels de vergoeding van investeringskosten van de voormalige v.g.l.o. en u.l.o. scholen. Door het aflopen van de destijds aangegane leningen kent het uitgavenpatroon een dalend verloop.

	1988	1989	1991	1991	1992	1993
7. Huisvesting hoger onderwijs	303	344	381	369	359	373
– HBO	140	172	193	198	203	217
– Universiteiten	158	167	183	169	156	156
– Academische ziekenhuizen	5	5	5	2	–	–

Toelichting
Het tempo waarin de universiteiten hun investeringen plegen verklaart het wisselende verloop van de totale uitgavenreeks. Het huisvestingsbudget voor het HBO is cumulatief verhoogd in verband met de huisvestingsconsequenties van de S.T.C.-operatie (Schaalvergroting, Taakverdeling en Concentratie). Ten aanzien van de academische ziekenhuizen kan nog worden opgemerkt dat hier uitsluitend nog tot 1992 de kosten van adviseurs zijn opgenomen, de financiering van de investeringen loopt buiten de begroting om via de kapitaalmarkt.

	1988	1989	1990	1991	1992	1993
8. Hoger beroepsonderwijs	1196	1143	1144	1109	1087	1062
– HBO-opleidingen	1109	1010	978	959	934	909
– Niet HBO-opleidingen	11	11	11	10	10	10
– Overige uitgaven	76	122	155	140	143	143

Toelichting
Als gevolg van de te verwachten daling van de onderwijsvraag in het hoger beroepsonderwijs vertonen de uitgaven met betrekking tot de HBO-opleidingen een dalende tendens. De oploop van de overige uitgaven tot en met 1990 wordt verklaard door de extra middelen die op grond van de in het regeerakkoord gestelde prioriteit «informatica en technologie» aan de HBO-begroting zijn toegevoegd.

	1988	1989	1990	1991	1992	1993
9. Universiteiten en academische ziekenhuizen	3868	3872	3953	4006	4078	4123
– Universiteiten	3340	3328	3396	3442	3470	3500
– Academische ziekenhuizen	528	544	557	564	608	623

Toelichting
De oploop in de meerjarencijfers van de universiteiten wordt vooral verklaard door het cumulatief opnemen van de jaarlijkse incidentele looncomponent. In de jaren 1988 en 1989 zijn de effecten van de bijstelling van de Harmonisatiewet collegegelden naar aanleiding van de recente gerechtelijke uitspraak opgenomen. De meerjarenraming voor de academische ziekenhuizen vertoont naast een stijging vanwege de cumulatieve verwerking van de jaarlijkse incidentele looncomponent, ook

een toename vanwege het feit dat 25% van de rente en afschrijvingen voor leningen op de kapitaalmarkt ten behoeve van investeringen in academische ziekenhuizen in de raming is opgenomen.

	1988	1989	1990	1991	1992	1993
10. Overige uitgaven hoger onderwijs en wetenschappelijk onderzoek	122	130	138	137	140	140
– Instituten voor hoger en postacademisch onderwijs	100	107	114	112	113	113
– Overige uitgaven	22	23	24	25	27	27

Toelichting
De toename in de meerjarencijfers hangt samen met de opbouwfase waarin de Open Universiteit verkeert, de stimulering van de internationalisering van het onderwijs en de stichting van de universiteit voor de humanistiek.

	1988	1989	1990	1991	1992	1993
11. Onderzoeksbeoefening	546	576	595	605	613	622
– KNAW, NWO, de wetenschappelijke bibliotheken en de overige instellingen	397	401	399	404	405	405
– Bijdragen aan internationale onderzoeksinstellingen	93	106	114	124	132	141
– Overige uitgaven	56	69	82	77	76	76

Toelichting
De toename in de meerjarencijfers wordt met name veroorzaakt door de verhoging van de bijdragen aan internationale onderzoeksinstellingen voortvloeiend uit internationale verdragsverplichtingen. De verhogingen voor het Intentioneel Apparatuur Schema (IAS) en NWO, als gevolg van de toedeling van de in het regeerakkoord opgenomen middelen voor de versterking van het hoger onderwijs en onderzoek, veroorzaken de stijging van de overige uitgaven in 1989 en 1990.

	1988	1989	1990	1991	1992	1993
. *12. Voorzieningen ten behoeve van het onderwijs*	662	710	690	684	682	665
– Lerarenopleiding alsmede na-, om- en bijscholingsactiviteiten	422	451	430	426	425	408
– Overige activiteiten op het gebied van scholing	22	38	38	37	37	37
– Algemene verzorgingsinstellingen	120	121	121	121	121	121
– Specifieke verzorgingsinstellingen	66	66	66	66	66	66
– Onderwijsvoorrangsbeleid	13	13	13	13	13	13
– Overige activiteiten op het gebied van onderwijsverzorging	19	21	22	21	20	20

Toelichting
De stijging van de uitgaven 1989 ten opzichte van 1988 van de lerarenopleidingen en na-, om- en bijscholingsactiviteiten wordt hoofdzakelijk veroorzaakt door het feit, dat met ingang van 1989 de gelden van de projectactiviteiten OPSTAP bij de directie Voorzieningen zijn ondergebracht. Tegenover deze stijging staat een daling als gevolg van de afloop van het Sociaal Beleidskader HBO, alsmede een beperking van het budget voor de Universitaire Lerarenopleidingen. De daling in 1990 en latere jaren wordt veroorzaakt door het beëindigen per 1 januari 1990 van het Sociaal Beleidskader HBO. De stijging van de overige activiteiten op het gebied van scholing in 1989 en latere jaren ten opzichte van 1988 wordt veroorzaakt door de extra middelen die op grond van de in het Regeerakkoord gestelde prioriteit «informatica en technologie» aan de ontwerp-begroting en meerjarenramingen zijn toegevoegd.

	1988	1989	1990	1991	1992	1993
13. Wetenschapsbeleid	228	170	159	158	152	152
– Instituutfinanciering	100	100	100	100	100	100
– Projectfinanciering	127	69	58	57	51	51
– Overige uitgaven	1	1	1	1	1	1

Toelichting
De daling in de uitgavenraming van projecten wordt met name veroorzaakt doordat in het kader van de OPSTAP-notitie het onderwijsdeel van het Informaticastimuleringsplan met ingang van 1989 wordt overgedragen aan de onderwijsdirecties.

	1988	1989	1990	1991	1992	1993
14. Studiefinanciering, rechtspositionele uitkeringen en onderwijsretributies	4809	4546	3784	3614	3509	3485
– Personeel	–	43	43	43	43	43
– Centrale diensten	–	33	30	30	30	30
– Automatisering	–	86	95	90	80	80
– Studiefinanciering	4217	3880	3204	3086	2955	2912
– Examens	15	16	16	16	16	16
– Uitkeringen rechtspositie onderwijspersoneel	431	342	250	203	239	258
– Wachtgelden en uitkeringen BiZa	68	68	68	68	68	68
– VUT 59-jarigen	77	77	77	77	77	77
– Diversen	1	1	1	1	1	1

Toelichting
Met ingang van 1989 worden de uitgaven voor personeel, centrale diensten en automatisering betreffende de Informatiseringsbank Groningen niet meer verantwoord onder de betreffende centrale artikelen bij beleidsterrein 1 maar afzonderlijk bij beleidsterrein 14. In 1989 zijn bij de centrale diensten voor huisvesting en voorlichting extra incidentele bedragen opgenomen. In de uitgavenraming voor automatisering zijn gedurende de jaren 1989 tot en met 1991 incidentele bedragen voor aanpassingen van het WSF-systeem opgenomen.

De daling van de uitgaven studiefinanciering over de jaren wordt bepaald door de daling van het aantal studerenden over die jaren. In

deze meerjarenraming studiefinanciering is rekening gehouden met de maatregelen die worden genomen ter compensatie van de overschrijding op de begroting voor studiefinanciering als gevolg van de uitvoeringsproblematiek 1987 en verdere jaren. In de jaren 1988 en 1989 zijn de effecten van de bijstelling van de Harmonisatiewet collegegelden naar aanleiding van de recente gerechtelijke uitspraak opgenomen.

De daling van de uitgavenraming van 1989 ten opzichte van 1988 voor de uitkeringen rechtspositie onderwijspersoneel ontstaat voornamelijk doordat de voor 1988 geraamde WWV-vervangende uitkeringen ad 90 miljoen uitsluitend voor 1988 gelden.

	1988	1989	1990	1991	1992	1993
IX-A NATIONALE SCHULD	**22019**	**21875**	**22894**	**23608**	**24262**	**24958**

Toelichting

De daling in de rentelasten van 1988 naar 1989 heeft twee oorzaken. Vanwege de privatisering van de PTT vervallen met ingang van 1989 rentelasten verschuldigd over de rekening-courant en de reserves van de PTT. Daarnaast is de begroting in 1988 verhoogd als gevolg van disagio's bij de uitgifte van staatsleningen. Disagio's worden jaarlijks in de begroting pro memorie geraamd. In de jaren vanaf 1989 stijgen de rentelasten als gevolg van een toename van de staatsschuld. Deze toename overtreft het effect van de daling van de rentevoet (van 6,5% in 1988 tot 6,1% in 1992).

	1988	1989	1990	1991	1992	1993
IX-B FINANCIËN	**3716**	**3844**	**3594**	**3272**	**3119**	**3080**
1. Exportkrediet-verzekering	813	968	743	513	393	353
2. BF kredieten	127	116	108	88	88	88
3. Muntwezen	70	31	46	33	33	33
4. Materieel departement	108	104	101	99	101	101
5. Materieel belastingdienst	446	465	467	457	456	457
6. Personeel departement	182	181	177	177	177	177
7. Personeel belastingdienst	1736	1738	1709	1661	1630	1629
8. Diversen	234	241	243	244	241	242

Toelichting

De meerjarenraming voor exportkredietverzekering weerspiegelt de verwachting dat zich geen grote nieuwe schades zullen voordoen. De stijging in 1989 vloeit voort uit in het verleden aangegane koersrisicodekkingen. Op het terrein van de Bijzondere Financieringen treedt, naast afname van nieuwe garanties, een geleidelijke verbetering van de kwaliteit van de portefeuille op welke zichtbaar wordt in de raming van de uitgaven. Het uitgavenpatroon voor het muntwezen wordt bepaald door de bijzondere uitgiften van 50 gulden muntstukken in 1988 en in 1990 waardoor in deze jaren extra produktiekosten worden gemaakt.

De hogere uitgaven voor materieel van het departement in 1988 en 1989 hangen samen met uitgaven voor een aantal automatiseringsprojecten met name in het kader van de verbetering van het comptabel bestel.

De hogere uitgaven in 1989 en 1990 voor materieel belastingdienst hangen voornamelijk samen met de uitvoeringskosten als gevolg van invoering van de voorstellen van de commissie Oort. De personeelsreductie in het kader van de afslanking vertaalt zich in een dalende reeks voor personele uitgaven tot en met 1990 voor het departement. De

afslankingstaakstelling voor de Belastingdienst is gekoppeld aan de uitvoering van de voorstellen tot belastingvereenvoudiging van de commissie Oort. Als gevolg van de vertraagde invoering van deze plannen wordt bij de Belastingdienst pas in 1992 het structureel lagere niveau bereikt.

	1988	1989	1990	1991	1992	1993
X DEFENSIE	**13927**	**13966**	**13990**	**14206**	**14447**	**14658**

Toelichting
De meerjarenramingen van hoofdstuk X voor de jaren na 1990 gaan voor planningsdoeleinden uit van een reële groei van 2%. Teneinde vanaf 1990 de flexibiliteit zeker te stellen tot een niveau van een reële groei van 1%, zullen in deze kabinetsperiode geen verplichtingen worden aangegaan voor een aantal in het Defensieplan daartoe aangegeven projecten. De groei in de jaren 1989 en 1990 komt lager uit dan 2% als gevolg van de invulling van taakstellende ombuigingen. De prioriteitenstelling in het kader van het Defensieplan 1989-1998 heeft ertoe geleid dat de groei niet gelijkelijk is verdeeld over de krijgsmachtdeelbudgetten.

	1988	1989	1990	1991	1992	1993
1. Algemeen	1115	1146	1172	1198	1189	1187
– Personele exploitatie	363	338	338	331	323	324
– Materiële exploitatie	229	242	244	245	242	245
– Infrastructuur/bouw	354	386	385	411	411	404
– Overige investeringen	52	63	88	93	94	94
– Bijdragen en subsidies	117	117	117	118	119	120

Toelichting
De daling van de personele exploitatie wordt bepaald door de reductie van het personeelsbestand bij de centrale organisatie. De stijging bij infrastructuuur en bouw wordt veroorzaakt door geplande hogere uitgaven voor het NAVO-infrastructuurprogramma. De overige investeringen nemen van 1989 op 1990 toe in verband met het parkeren van de op voorhand geraamde en aan Defensie ten goede komende opbrengsten uit de verkoop via Domeinen van overtollig defensie-materieel.

	1988	1989	1990	1991	1992	1993
2. Pensioenen, uitkeringen en wachtgelden	1347	1379	1379	1379	1379	1379

Toelichting
De stijging tot een structureel hoger niveau in 1989 is het gevolg van een verwachte toename van het aantal post-actieven.

	1988	1989	1990	1991	1992	1993
3. Koninklijke Marine	2873	2763	2667	2826	2949	2963
– Personele exploitatie	1355	1336	1322	1326	1332	1335
– Materiële exploitatie	376	360	364	394	394	394
– Infrastructuur/bouw	71	60	74	65	59	64
– Groot materieel	1071	1007	907	1041	1164	1170

Toelichting
De daling van de personele uitgaven wordt veroorzaakt door de afslanking burger- en militair personeel. Het verloop van de overige uitgaven tot 1991 wordt overheerst door de in 1983 aangebrachte zeer omvangrijke herverdelingen tussen de drie krijgsmachtdelen in verband met de RSV-afwikkeling. De fasering van verschillende projecten is hierdoor in belangrijke mate bepaald; de sterke fluctuaties op met name het artikel groot materieel hangen hiermee direct samen.

	1988	1989	1990	1991	1992	1993
4. Koninklijke Landmacht	5449	5550	5741	5750	6020	6168
– Personele exploitatie	3238	3082	3059	3038	3117	3145
– Materiële exploitatie	925	1015	1086	1140	1193	1185
– Infrastructuur/bouw	221	234	234	245	255	224
– Groot materieel	1065	1219	1362	1327	1455	1614

Toelichting
In het Defensieplan 1989–1998 is de eerstkomende jaren prioriteit toegekend aan de Koninklijke Landmacht. De stijgingen van de verschillende reeksen weerspiegelen deze keuze. De daling van personele uitgaven van 1988 op 1989 hangt samen met een tijdelijk hogere sterkte van het personeel in 1988 en de afslanking burger- en militair personeel.

	1988	1989	1990	1991	1992	1993
5. Koninklijke Luchtmacht	2864	2846	2750	2770	2614	2653
– Personele exploitatie	1210	1200	1148	1142	1159	1170
– Materiële exploitatie	588	549	543	556	562	568
– Infrastructuur/bouw	120	135	106	98	66	118
– Groot materieel	946	962	953	974	827	797

Toelichting
De dalende personele uitgaven zijn het gevolg van afslankingsmaatregelen. In de jaren 1992/1993 lopen de voorziene uitgaven voor groot materieel ter zake van het F-16 project terug.

	1988	1989	1990	1991	1992	1993
6. Koninklijke Marechaussee	250	255	254	256	269	281
– Personele exploitatie	209	213	209	215	221	224
– Materiële exploitatie	22	22	22	22	22	22
– Infrastructuur/bouw	12	11	13	10	17	26
– Groot materieel	7	9	10	9	9	9

Toelichting
De oplopende uitgaven voor personele exploitatie hangen samen met het nieuwe inschalingssysteem voor het personeel bij het wapen der Koninklijke Marechaussee. De stijging van de reeks voor infrastructuur/bouw na 1991 wordt veroorzaakt door een herschikking van prioriteiten, waarbij enkele nieuwbouwprojecten zijn uitgesteld tot 1992/1993.

	1988	1989	1990	1991	1992	1993
7. Civiele verdediging	29	27	27	27	27	27

	1988	1989	1990	1991	1992	1993
XI VOLKSHUISVESTING, RUIMTELIJKE ORDENING EN MILIEUBEHEER	**15112**	**14527**	**14034**	**14234**	**14567**	**14750**
1. Algemeen	149	145	149	155	145	138

Toelichting
De daling van 1989 ten opzichte van 1988 is een gevolg van de extra uitgaven die in 1988 zijn voorzien ten behoeve van de departementale accountantsdienst en voor uitgaven ten behoeve van de verbetering van het comptabel bestel. De stijging van 1990 naar 1991 betreft met name het artikel personeel centrale sector. Op dit artikel zijn extra formatieplaatsen opgenomen ten behoeve van knelpunten. De daling in de meerjarencijfers vanaf 1991 hangt met name samen met een daling van de kosten voor het flankerend beleid, als gevolg van het afronden van de afslankingsoperatie.

	1988	1989	1990	1991	1992	1993
2. Bouwbeleid	10	10	10	10	10	10

	1988	1989	1990	1991	1992	1993
3. Algemeen beheer en diversen	260	264	239	229	227	234
– Personeel DGVH	122	115	110	106	106	106
– Materieel DGVH	93	104	86	80	80	83
– Onderzoek DGVH	24	24	23	23	22	25
– Overig	21	21	20	20	19	20

Toelichting
Na 1989 zullen de totale uitgaven van het beleidsterrein Algemeen beheer en diversen op een aanmerkelijk lager niveau komen te liggen. De belangrijkste oorzaken hiervan zijn:
– de geleidelijke daling van de personeelslasten ten gevolge van de afslanking;
– na 1990 zullen er naar verwachting geen uitgaven meer gedaan worden voor het project verbetering financieel management. De uitgaven hiervoor zullen een top bereiken in 1989. Ze komen ten laste van het artikel Materieel DGVH.
De lichte stijging van de totale uitgaven in 1993 wordt veroorzaakt door:
– het in 1993 vervallen van een eerdere verlaging ten behoeve van de inrichtingskosten van de nieuwbouw VROM.
– het in 1993 wederom te houden vierjaarlijkse landelijke woningbehoefte-onderzoek.

	1988	1989	1990	1991	1992	1993
4. Objectsubsidies	7644	7908	7886	7924	8127	8369
– Jaarlijkse bijdragen huurwoningen oude regelingen	1790	1733	1537	1357	1251	1141
– Jaarlijkse bijdragen huurwoningen dynamische kostprijs	2684	2880	3161	3495	3811	4156
– Kopkosten huurwoningen	207	240	255	277	275	276

	1988	1989	1990	1991	1992	1993
- Bijdragen ineens verbetering huurwoningen	1468	1560	1590	1530	1515	1510
- Diverse werkgelegenheidsregelingen	22	10	–	–	–	–
- Garanties	40	42	32	29	27	27
- Nieuwbouw eigen woningen	948	918	891	873	869	879
- Bijdrage vrije sectorwoningen	141	196	121	66	50	41
- Bijzondere aandachtsgroepen	344	329	299	297	329	339

Toelichting
Het verloop van de uitgaven voor objectsubsidies wordt veroorzaakt door tal van factoren. Voor de jaarlijkse bijdragen huurwoningen oude regelingen worden geen nieuwe verplichtingen meer aangegaan. De subsidies dalen in eerste instantie door trendmatige en boventrendmatige huurstijgingen. Tevens wordt de jaarlijkse bijdrage, na renteconversie, neerwaarts bijgesteld in verband met de gedaalde rente.

De uitgaven voor jaarlijkse bijdragen huurwoningen dynamische kostprijs nemen in de tijd sterk toe. De belangrijkste redenen hiervoor zijn:

– de toevoeging van nieuwe jaargangen (het zogenaamde stapelingseffect);

– de dynamische financiering van de jaargangen van voor 1988, welke, tot het moment van rente-conversie in 1989 of later, stijgende jaarlijkse bijdragen met zich meebrengt;

– het op nul zetten van de DKP huur- en lastenparameter met ingang van 1988 (voor bestaande woningen die in 1988 conversie zullen hebben wordt de huurparameter nog vastgesteld conform de trend).

Daartegenover staat een dalend effect van het op nul zetten van de DKP-parameters, doordat het niveau van de jaarlijkse bijdrage na de verhoging dan niet meer toeneemt in de tijd, maar direct afneemt als gevolg van de huurstijging. Het naar voren halen van het kasgeld domineert echter.

De belangrijkste uitgaven-verlagende invloed gaat uit van de naar verwachting dalende rente. Deze zal voor nieuwe woningen en voor bestaande woningen na rente-conversie leiden tot lagere exploitatielasten en daarmee tot lagere objectsubsidies.

De uitgaven ten behoeve van kopkosten voor huurwoningen nemen in de periode tot en met 1991 toe. Deze toename is het gevolg van de overheveling van budgetten per 1 januari 1989 voor nieuwbouwcategorieën buiten de sociale huursector.

De uitgaven voor het onderdeel bijdragen ineens verbetering huurwoningen vertonen tot 1990 nog een stijging. Daarna valt een geringe daling te constateren. De stijging wordt voornamelijk veroorzaakt door:

– het bereiken van het structurele uitgavenniveau in 1989 (de regeling is begin 1987 van start gegaan);

– het ongedaan maken van de korting op het gesubsidieerde verbeteringenprogramma met ingang van 1990; de beslissing hield verband met de negatieve budgettaire gevolgen van de vervroegde aflossing- en leningen Woningwet;

– een toevoeging van een deel van het budget van de regeling verzorgingstehuizen voor bejaarden, die per 1-1-1989 wordt opgeheven.

De toegevoegde gelden zullen worden aangewend voor het treffen van voorzieningen voor zelfstandig wonende ouderen.

Hiertegenover staan meerdere factoren die een neerwaarts effect hebben op de uitgaven. De voornaamste zijn:

– de invoering van jaarlijkse bijdragen voor ingrijpende woningverbetering per 1 januari 1990, in plaats van bijdragen ineens;

– de afschaffing per 1 januari 1988 van de regeling voor (afzonderlijke) warmte-isolatie;
– de korting per 1 januari 1989 van de subsidies ten behoeve van de verhuis- en herinrichtingskosten (ombuigingstaakstelling 1989);
– de verschuivingen in het verbeterprogramma, zoals beschreven in het Meerjarenplan Woningbouw 1989–1993, welke zullen leiden tot een daling van uitgaven na 1990.

De uitgaven voor het onderdeel diverse werkgelegenheidsregelingen betreffen voornamelijk werkgelegenheidsprojecten uit 1986, die tot en met 1989 nog tot betalingen leiden.

De uitgaven in verband met te verstrekken garanties (50% rijksdeelname in verlies gemeentegaranties) vertonen een dalend verloop. Dit is met name het gevolg van de verwachte daling van de rente en van de aanscherping van de normen voor het verkrijgen van gemeentegarantie waardoor het beroep op de gemeentegarantie zal afnemen.

De uitgaven ten behoeve van het onderdeel nieuwbouw eigen woningen nemen geleidelijk af. Bij de regelingen van voor 1984 is dit een gevolg van de vermindering van de bijdragen conform de regelgeving, alsmede van de bijdrageverlagende effecten van de hypotheek- en inkomenstoetsen. Bij de regeling 1984 is dit het gevolg van het met ingang van 1988 schrappen van het premiekoop-B-programma en de verlaging van de jaarlijkse premiekoop-A-bijdrage van f 4 000,– naar f 3 600.

De uitgaven voor het onderdeel bijdragen vrije sectorwoningen nemen af als gevolg van de daling van het bouwprogramma vrije sectorwoningen met ingang van 1989 en als gevolg van het overhevelen van de bouwplaatskopkosten naar het artikel kopkosten per 1 januari 1989.

De uitgaven ten behoeve van bijzondere aandachtsgroepen vertonen aanvankelijk een dalend verloop. In 1992 en volgende jaren groeien de uitgaven wederom. Het aanvankelijk dalende verloop hangt samen met:
– de sinds 1 januari 1988 buiten werking gestelde regeling geldelijke steun ouderen bij verhuizing;
– de per 1 januari 1989 op te heffen regeling geldelijke steun voor verbetering en bouw van verzorgingstehuizen voor bejaarden;
– de naar verwachting dalende rente. Deze heeft een uitgavenverlagend effect op de jaarlijkse bijdragen ten behoeve van voorzieningen voor gehandicapten en op de exploitatiebijdragen ten behoeve van de woonwagenvoorzieningen.

Het dalend verloop wordt afgezwakt door een te verwachten groei van de uitgaven ten behoeve van huisvesting voor gehandicapten. Bovendien wordt het dalende verloop van de uitgaven tot 1990 enigszins gedempt door toenemende jaarlijkse bijdragen ten behoeve van voorzieningen voor gehandicapten (stapelingseffect nieuwe jaargangen). De toename in de latere jaren wordt voornamelijk veroorzaakt door de voorgenomen omzetting van jaarlijkse bijdragen in bijdragen ineens ten behoeve van de voorzieningen voor gehandicapten met ingang van 1990.

	1988	1989	1990	1991	1992	1993
5. Subjectsubsidies	1714	1746	1783	1805	1839	1874
– Individuele huursubsidies	1605	1662	1708	1735	1772	1808
– Huurgewenningsbijdragen	32	20	11	6	4	4
– Vergoeding verhuurders	69	61	61	61	60	59
– Overige	8	3	3	3	3	3

Toelichting
Het verloop van de uitgaven voor individuele huursubsidies (IHS) wordt bepaald door het aantal IHS-ontvangers en de gemiddelde bijdrage. Het aantal IHS-ontvangers neemt enigszins toe tot en met het tijdvak 1989/1990. Na dit tijdvak wordt een geleidelijke daling van het aantal IHS-ontvangers verwacht als gevolg van de verbetering van de economische ontwikkelingen en van een afvlakking van de voor de huursubsidie relevante demografische ontwikkeling.

De gemiddelde bijdrage neemt elk jaar toe als gevolg van de jaarlijkse trendmatige huurverhoging, de huurharmonisatie en het nieuwbouw- en verbeterprogramma. Tevens zijn de volgende factoren van invloed op de ontwikkeling van de IHS-uitgaven:

– beleidsmaatregelen als aanscherping van de kwaliteitskorting, afschaffing van de jongerentabel en aftopping van de subsidiëring bij de maximale huurgrens. Deze maatregelen zijn reeds in de Miljoenennota 1988 aangekondigd. Tijdens de Algemene Beschouwingen zijn de voorstellen door de Tweede Kamer geamendeerd waardoor de aanscherping van de kwaliteitskorting is gehalveerd en de aftopping van de subsidie wordt gefaseerd. De maatregelen hebben een verlagend effect op de IHS-uitgaven;

– vanaf 1 juli 1988 wordt de berekeningsvolgorde IHS en huurgewenningsbijdrage (HGB) omgekeerd, hetgeen meer IHS- en minder HGB-ontvangers tot gevolg heeft.

De uitgaven voor huurgewenningsbijdragen vertonen een dalend verloop ten gevolge van de volgende beleidswijzigingen:

– sinds 1 juli 1988 is de termijn voor de huurgewenningsbijdrage teruggebracht van 3 of 5 jaar naar 1 jaar (met een overgangsmaatregel tot 1 juni 1989);

– vanaf 1 juli 1988 wordt de berekeningsvolgorde IHS en HGB omgekeerd.

	1988	1989	1990	1991	1992	1993
6. Leningen	2060	1148	890	976	1118	1145
– Woningwetwoningen	1211	234	102	83	79	79
– Liquiditeitstekorten	785	730	679	606	541	582
– Overige	64	184	109	287	498	484
				-p.m.	-p.m.	-p.m.

Toelichting
Met ingang van 1988 worden geen Rijksleningen meer verstrekt ten behoeve van de financiering van woningwetleningen. De bedragen hebben betrekking op Rijksleningen voor nieuwbouw, flatsplitsing en verbetering, welke zijn aangegaan voor 1988. Ook verhogingen en verlagingen van de Rijksleningen, bij de definitieve afwikkeling van voor 1988 gegunde woningwetwoningen als gevolg van risicoverrekening en renteverlies tijdens de bouw, behoren hiertoe. Deze verhogingen en verlagingen vormen in de jaren negentig de belangrijkste oorzaak van de dan nog te verrichten betalingen.

De uitgaven in verband met de Rijksfinanciering van liquiditeitstekorten vertonen een dalend verloop. Dit dalende verloop wordt veroorzaakt door:

– het vanaf 1988 niet meer verstrekken van Rijksleningen en het op nul stellen van de DKP-huur en -lastenparameter;

– het op nul stellen van de DKP-huur en -lastenparameter bij renteconversie met ingang van 1989;

– de tot en met 1988 gerealiseerde en geraamde vervroegde aflossingen.

Hiertegenover staat een stijgend effect als gevolg van de DKP-systematiek bij de jaargangen tot en met 1987 totdat er renteconversie plaatsvindt. Bij de conversie zullen de DKP-huur- en lastenparameter alsnog op nul worden gesteld.

Bij het onderdeel overige leningen wordt rekening gehouden met een p.m.-post. In het kader van de prioriteitenafweging over de rijksbegroting 1990 zal de bestemming van de vrijkomende ruimte vanaf 1991 als gevolg van besparingen voortvloeiende uit in de nota volkshuisvesting in de negentiger jaren opgenomen maatregelen, welke uitgaan boven de reeds overeengekomen besparingen ad 300 miljoen, nader worden bepaald.

	1988	1989	1990	1991	1992	1993
7. Stadsvernieuwing en verstedelijking	1187	1238	1200	1229	1221	1207
– Infrastructuur- en lokatiesubsidies	190	194	191	220	212	198
– Stadsvernieuwingsfonds	997	1044	1009	1009	1009	1009

Toelichting

De uitgaven voor infrastructuur- en lokatiesubsidies vertonen een piek in 1991 om daarna weer te dalen. De belangrijkste verklaringen voor dit uitgavenpatroon zijn:

– de verplichtingen van de hoofdinfrastructuursubsidie komen via een ander tijdpad dan eerst verondersteld tot uitbetaling. Hierdoor zijn de betalingen enigermate verschoven van het einde van de jaren tachtig naar het begin van de jaren negentig. Na 1991 treedt een daling in de uitgaven voor hoofdinfrastructuursubsidie op;

– de uitgaven in verband met subsidie voor grote bouwlokaties (SGB) bereiken vanaf 1990 het structurele niveau. Deze subsidies zijn in sterke mate gericht op de bouwactiviteiten in de jaren negentig.

Het Stadsvernieuwingsfonds ontwikkelt zich conform het Meerjarenplan Stadsvernieuwing 1989–1993. Met ingang van 1989 is het aandeel van Welzijn, Volksgezondheid en Cultuur in het Stadsvernieuwingsfonds in de raming opgenomen. Bij de ontvangsten volkshuisvesting is hiermee rekening gehouden.

	1988	1989	1990	1991	1992	1993
8. Rijksplanologische Dienst	45	44	43	43	43	44

Toelichting

De daling in de meerjarencijfers 1988 tot en met 1990 van de Rijksplanologische Dienst wordt grotendeels veroorzaakt door een daling van het artikel personeel, als gevolg van de afslankingsoperatie. De stijging in 1993 komt voor rekening van het artikel Algemene uitgaven. De compensatie ten behoeve van de nieuwbouw VROM vervalt dan.

	1988	1989	1990	1991	1992	1993
9. Milieubeheer	605	648	645	648	654	653
– Drinkwater, water, bodem	195	206	181	181	181	176
– Bestrijding luchtverontreiniging	45	37	39	39	020	38
– Bestrijding geluidhinder	107	94	94	96	103	105
– Algemeen milieubeheer	129	173	190	191	190	195
– Afvalstoffen en chemische afvalstoffen	21	28	33	33	31	31
– Overig	108	110	108	108	111	108

Toelichting
De uitgaven ten behoeve van drinkwater, water, bodem dalen vanaf 1990 als gevolg van de beëindiging van een intensivering van de bodemsaneringsoperatie waartoe werd besloten in de Miljoenennota 1985. Overigens is het jaarlijkse budget tot en met 1992 verhoogd met 15 miljoen en met 10 miljoen in 1993 in verband met de verwijdering/reiniging van verontreinigde grond door het Servicecentrum Grondreiniging.

De raming voor bestrijding luchtverontreiniging daalt na 1988 doordat het budget voor schadevergoedingen op basis van de Wet Luchtverontreiniging is overgebracht naar het artikel algemeen milieubeheer.

De uitgaven ten behoeve van bestrijding geluidhinder dalen in 1989 enerzijds doordat gelden ten behoeve van geluidisolerende maatregelen bij woningverbetering zijn overgeheveld naar de begroting van het Directoraat-Generaal van de Volkshuisvesting en anderzijds door herschikkingen binnen de milieu-artikelen. De stijging na 1990 heeft betrekking op het onderdeel wegverkeerslawaai.

De verhoging van de raming algemeen milieubeheer wordt voornamelijk veroorzaakt door de overheveling van de schadevergoedingsbudgetten (afval/chemisch afval, lucht) in verband met het in werking treden van het Hoofdstuk Financiële Bepalingen van de Wet Algemene Bepalingen Milieuhygiëne (WABM) en het opnemen van een bedrag voor de financiering van gemeentelijke milieutaken.

De reeks afvalstoffen/chemische afvalstoffen stijgt tot en met 1991 doordat een bedrag is opgenomen voor de uitvoering en de handhaving van de E.G.-richtlijn en de structuurverbetering voor afvalverwijdering.

	1988	1989	1990	1991	1992	1993
10. Rijksgebouwendienst	1160	1078	917	943	913	811
– Personeel	78	75	73	71	71	71
– Investeringskosten rijksdiensten	497	431	283	318	288	185
– Huren en andere vergoedingen	178	180	181	175	175	175
– Onderhoud	128	128	129	129	130	130
– Bouw en aankoopspreiding	25	3				
– Investeringskosten en huren t.b.v. derden	194	194	194	194	194	194
– Overig	60	67	57	56	55	56

Toelichting
De daling van de raming van het artikel personeel is een gevolg van de afslanking.

De daling van de investeringskosten rijksdiensten in de periode 1988–1993 wordt voornamelijk veroorzaakt door enerzijds het wegvallen ná 1990 van de bouwactiviteiten in het kader van het criminaliteitsplan en anderzijds door de voor dit plan geleverde dekking in de jaren 1991–1994. Daartegenover staat een verhoging van in totaal 210 miljoen in verband met de herstructurering van de belastingdienst. Tevens is uit dit artikel vanaf 1989 structureel 10 miljoen overgeboekt naar het artikel onderhoud.

Vanaf 1989 is het artikel onderhoud en kleine exploitatie-voorzieningen verlaagd met 8,5 miljoen in verband met de overdracht van rijksscholen aan gemeenten. Het voor onderhoud beschikbare geld wordt overgeboekt naar Onderwijs en Wetenschappen. Hierdoor blijven de voor onderhoud beschikbare gelden meerjarig nagenoeg constant.

Het nieuwbouwprogramma in het kader van de spreiding van rijksdiensten loopt af. In verband hiermede worden na 1989 geen uitgaven meer verwacht.

Binnen de Rijksgebouwendienst is in 1988 het zogenaamde VeFi-project gestart. Dit project is ondermeer gericht op het tot stand brengen van een geïntegreerde verplichtingen-kas-administratie, dit in het kader van de operatie Comptabel Bestel. De uitgavenreeks «overig» is hiervoor in de jaren 1988 en 1989 verhoogd. De compensatie hiervoor is gevonden op het artikel investeringskosten rijksdiensten.

	1988	1989	1990	1991	1992	1993
11. Kadaster vastgoed informatie	278	298	272	272	270	265
– Personeel	179	175	164	158	158	158
– Materieel	98	122	107	113	111	106
– Raad voor vastgoedinformatie	1	1	1	1	1	1

Toelichting
De daling van de personele uitgaven is het gevolg van de afslankings- en privatiseringstaakstelling van in totaal 18%, die ultimo 1990 gerealiseerd zal zijn. De stijging van de materiële uitgaven en de piek in de uitgaven voor 1989 zijn het gevolg van het verwachte hogere werkaanbod dat deels wordt opgevangen door uitbesteding van werkzaamheden. Het totale uitgavenniveau is in het kader van de financiële zelfstandigheid, en het daaruit voortvloeiende kostendekkingsprincipe, nauw gerelateerd aan het ontvangstenniveau. Het hogere werkaanbod gaat dan ook gepaard met hogere ontvangsten.

	1988	1989	1990	1991	1992	1993
XII VERKEER EN WATERSTAAT	**10592**	**7815**	**7699**	**7706**	**7666**	**7730**
1. Algemene departementale aangelegenheden	1593	1397	1362	1329	1328	1329
– Apparaatsuitgaven personeel	1254	1130	1095	1093	1094	1094
– Apparaatsuitgaven materieel	203	195	194	192	193	194
– Overige uitgaven	136	72	73	44	41	41

Toelichting
De daling bij de apparaatsuitgaven personeel is het gevolg van de afslankingsoperatie, privatiseringen en verzelfstandigingen. De daling bij de apparaatsuitgaven materieel ten opzichte van 1988 wordt veroorzaakt door onder meer privatisering van het loodswezen. Vanaf 1989 zijn uitgaven geraamd vanwege de instelling van de nieuwe Hoofddirectie Telecommunicatie en Post. De daling bij de overige uitgaven vloeit voort uit het geleidelijk voltooien van de spreiding PTT.

	1988	1989	1990	1991	1992	1993
2. Verkeersveiligheid	72	58	36	39	39	39

Toelichting
De daling wordt veroorzaakt door het aflopen van de extra uitgaven voor het meerjarenplan voor de verkeersveiligheid.

	1988	1989	1990	1991	1992	1993
3. Algemene waterstaatsaangelegenheden	105	119	114	112	114	112

Toelichting
De stijging van het uitgavenniveau vanaf 1989 houdt verband met kosten die betrekking hebben op de privatisering van het Staatsvissershavenbedrijf. Met name gaat het om baggerwerken.

	1988	1989	1990	1991	1992	1993
4. Infrastructuur waterstaat	1148	1136	1147	1182	1241	1271
– Aanleg en verbetering scheepvaartwegen en havens	125	134	128	142	183	194
– Bijdrage aan het Rijkswegenfonds	100	100	100	100	100	100
– Wet Uitkeringen Wegen	800	811	831	850	868	887
– Overige uitgaven	123	91	88	90	90	90

Toelichting
De toenemende uitgaven voor aanleg en verbetering van scheepvaartwegen en havens zijn gebaseerd op het meerjarenprogramma scheepvaartwegen en havens. De stijging Wet Uitkeringen Wegen is gebaseerd op een verwachte groei van het motorvoertuigenpark met 2,2% per jaar. Daarnaast is met ingang van 1988 een bedrag van 6,5 miljoen toegevoegd voor de provinciewording van Flevoland. De daling bij de overige uitgaven komt voort uit het vervallen van de post voor het beweegbaar maken van de Spoorbrug Dordrecht door de voltooiing van het project.

	1988	1989	1990	1991	1992	1993
5. Conditionering waterstaat	1014	849	837	792	749	736
– Deltawerken (incl. Oosterschelde)	253	228	233	169	90	61
– Overige waterkeringen	141	143	151	206	205	210
– Onderhoud scheepvaartwegen en havens	217	262	274	279	294	307
– Waterhuishouding	87	73	65	56	85	87
– Wet Verontreiniging Oppervlaktewateren	230	70	43	8	–	–
– Overige uitgaven	86	73	71	74	75	71

Toelichting
De uitgaven voor de Deltawerken dalen geleidelijk door de afronding van het hoogwaterkeringenprogramma. De stijging in de raming voor de overige waterkeringen is gebaseerd op het programma voor de rivierdijken. De toename bij onderhoud scheepvaartwegen en havens vloeit voort uit het meerjarenprogramma scheepvaartwegen en havens.

Bij het onderdeel waterhuishouding worden onder meer enkele projecten voorzien, die de uitgavenraming een grillig verloop geven. De voorziene daling bij de ramingen Wet Verontreiniging Oppervlaktewateren (WVO) is het gevolg van het geleidelijk gereedkomen van zuiveringswerken waarvoor op grond van de WVO subsidie wordt verleend.

	1988	1989	1990	1991	1992	1993
6. Inrichting en ontwikkeling IJsselmeerpolders	170	153	142	94	72	78

Toelichting
De daling in de raming voor inrichting en ontwikkeling IJsselmeerpolders vloeit voort uit de verdere voltooiing van de inrichting van de polders.

	1988	1989	1990	1991	1992	1993
7. Openbaar vervoer en goederenvervoer	3761	3732	3746	3798	3839	3881
– Bijdragen openbaar vervoer	3365	3334	3374	3415	3454	3494
– Bijdragen infrastructuur openbaar vervoer alsmede goederenvervoer per spoor	284	291	269	284	284	285
– Overige uitgaven	112	107	103	99	101	102

Toelichting
De stijging in de raming bijdragen openbaar vervoer is een gevolg van een jaarlijkse groei in de bijdrage van 2% aan het stads- en streekvervoer in verband met de vervangingswaardeproblematiek.

De fluctuatie in 1989 en 1990 bij de bijdragen infrastructuur openbaar vervoer alsmede goederenvervoer per spoor is terug te voeren op het betalingsschema van de grote projecten.

	1988	1989	1990	1991	1992	1993
8. Luchtvaart-aangelegenheden	125	125	120	121	120	120

Toelichting
De fluctuaties in de meerjarencijfers zijn het gevolg van de uitvoering van de programma-activiteiten in het kader van de zonering, de luchtvaartbeveiliging en de ontwikkeling luchthavens.

	1988	1989	1990	1991	1992	1993
9. Zeescheepvaart en maritieme aangelegenheden	259	224	171	213	138	138
– Investerings Premie-regeling voor de Zeescheepvaart	177	151	110	153	78	78
– Overige uitgaven	82	73	61	60	60	60

Toelichting
De fluctuaties bij de IPZ zijn het gevolg van het kasritme van de regeling, die thans tot en met 1989 loopt en zal worden geëvalueerd. De daling in de overige uitgaven vloeit voort uit voltooiing van diverse projecten bij de verkeersbegeleiding zeescheepvaart.

	1988	1989	1990	1991	1992	1993
10. Telecommunicatie en postzaken	2331	11	11	11	11	11

Toelichting
Voor 1988 is vermeld het bedrag voor de investeringen PTT in de situatie voor privatisering. Door verzelfstandiging per 1 januari 1989 staan deze niet meer op de begroting voor 1989 en volgende jaren. Vanaf 1989 zijn uitgaven geraamd voor de nieuwe Hoofddirectie Telecommunicatie en Post (HDPT). De HDPT neemt na de verzelfstandiging van de PTT de overheidstaken over die niet langer door het bedrijf zelf uitgeoefend kunnen worden.

	1988	1989	1990	1991	1992	1993
11. Meteorologische aangelegenheden	14	11	13	15	15	15

	1988	1989	1990	1991	1992	1993
XIII ECONOMISCHE ZAKEN						
verplichtingen (bruto)	**4783**	**3533**	**3428**	**3075**	**3126**	**3047**
kas	**(3428)**	**(3438)**	**(3450)**	**(3292)**	**(3255)**	**(3243)**

Per hoofdbeleidsterrein is onderstaand een toelichting opgenomen op de begrotingscijfers 1989 en meerjarenramingen t/m 1993. De toelichting is geconcentreerd op de ontwikkeling van de verplichtingenbedragen, aangezien eventuele beleidswijzigingen deze bedragen direct beïnvloeden. De kasraming, die een afgeleide is van de verplichtingenraming, is tussen haakjes vermeld.

	1988	1989	1990	1991	1992	1993
1. Algemeen	508	516	479	472	464	458
	(506)	(512)	(472)	(468)	(465)	(464)

Toelichting
Algemeen omvat met name diverse personeel- en materieelartikelen. De uitgaven met betrekking tot het CBS vormen verreweg de grootste component met circa 223 miljoen in 1989. De verhoging in 1989 hangt samen met een toevoeging van 27 miljoen voor scholing uit de WIR-gelden. De reeks vertoont verder een dalende lijn in verband met de afslankingsoperatie.

	1988	1989	1990	1991	1992	1993
2. Industrieel en algemeen technologiebeleid	1751	1055	1125	904	889	902
	(902)	(969)	(1155)	(988)	(990)	(1005)
– Spec. bedrijfsgerichte technologie stimulering	357	296	282	294	272	278
	(200)	(263)	(281)	(299)	(294)	(283)
– INSTIR	331	320	278	–	–	–
	(331)	(320)	(278)	–	–	–
– Overig technologiebeleid	1063	439	565	610	617	624
	(371)	(386)	(596)	(689)	(696)	(722)

Toelichting
Het incidenteel hoge verplichtingenbedrag1988 is het gevolg van het vastleggen van het nederlandse aandeel in ontwikkelingsfasen van de drie grote ruimtevaartprogramma's Hermes, Ariane-5 en Columbus (totaal 655 miljoen). Structureel is voor het specifiek technologische deel van de EZ-begroting circa 900 miljoen beschikbaar. De daling ten opzichte van het niveau dat tot en met 1990 beschikbaar is, te weten ruim1 miljard, houdt verband met het aflopen van de Innovatiestimuleringsregeling (INSTIR) en met een afname van de middelen die benodigd zijn voor de internationale ruimtevaartprogramma's. Voor een lastenverlichting bedrijfsleven/INSTIR is structureel 245 miljoen gereserveerd. Dit bedrag is opgenomen in de groep overig technologiebeleid.

	1988	1989	1990	1991	1992	1993
3. Industriebeleid	191	141	81	87	85	85
	(326)	(243)	(176)	(160)	(135)	(131)
– Versterking economische structuur	92	44	45	42	40	40
	(120)	(81)	(69)	(83)	(75)	(84)
– Steun scheepsbouw	68	67	7	16	16	16
	(109)	(75)	(59)	(51)	(32)	(18)
– Overig	31	30	29	29	29	29
	(97)	(87)	(48)	(26)	(28)	(29)

Toelichting
In dit hoofdbeleidsterrein is dat deel van het industriebeleid opgenomen dat niet primair technologisch georiënteerd is. De beleidsruimte daalt na 1988 sterk tot een structureel niveau van circa 80 miljoen vanaf 1990. Deze daling wordt veroorzaakt door een structurele overheveling van begrotingsruimte van de post versterking economische structuur naar het specifiek technologisch georiënteerde deel van de EZ-begroting, alsmede door de daling van de ruimte die geraamd is voor de scheepsbouw. De verplichtingenruimte voor de categorie overig blijft relatief constant in de tijd. Deze categorie bestaat uit de posten industriële bevordering (het promoten van Nederland als investeringsland), civiele verdedigingsvoorbereiding en de personele en materiële uitgaven van de Rijksnijverheidsdienst.

	1988	1989	1990	1991	1992	1993
4. Regionaal Beleid	1021	604	585	497	522	522
	(804)	(600)	(597)	(618)	(625)	(616)
– Regionale investeringssteun	542	263	261	266	291	291
	(383)	(267)	(269)	(308)	(290)	(265)
– Bijdrage aan regionale ontwikkelingsmaatschappijen	107	107	107	85	85	85
	(107)	(107)	(107)	(85)	(85)	(85)
– Overig regionaal beleid	372	234	217	146	146	146
	(314)	(226)	(221)	(225)	(250)	(266)

Toelichting
De verplichtingen- en, in minder sterke mate, de kasruimte 1988 wijkt als gevolg van incidentele factoren sterk af van de meerjarencijfers. Deze afwijking is deels het resultaat van de eenmalige toevoeging van 200 miljoen aan het verplichtingenbudget voor regionale investeringen (IPR), teneinde te kunnen voldoen aan het sterk gestegen beroep op deze regeling. Deels om administratief-technische redenen bleef in 1987 circa 150 miljoen van het verplichtingenbudget (verspreid over diverse regionale posten) onbesteed. Deze verplichtingenruimte is gezien de bijzondere oorzaak van de onderuitputting overgeheveld naar 1988.

Als gevolg van de beëindiging van het voorwaardenscheppend beleid (na 1988) en het PNL-beleid (na 1990) nemen de meerjarencijfers van het regionale beleid af tot het structurele niveau van rond een half miljard. De incidentele daling in het jaar 1991 wordt veroorzaakt door het, vanuit 1991, naar voren halen van 25 miljoen aan verplichtingenruimte ter dekking van de reeds vermelde verhoging van het IPR-budget met 200 miljoen.

	1988	1989	1990	1991	1992	1993
5. Diensten, midden- en kleinbedrijf en ordening	520	391	335	300	293	285
	(476)	(422)	(349)	(316)	(297)	(287)
– Financiële tegemoetkoming aan (oud-) ondernemers	179	101	69	32	26	20
	(163)	(130)	(73)	(37)	(26)	(20)
– Financieringshulp, voorlichting en structuurverbetering	210	167	165	168	169	168
	(191)	(174)	(167)	(168)	(169)	(168)
– Toerisme en overig	131	123	101	100	98	97
	(122)	(118)	(109)	(111)	(102)	(99)

Toelichting
Het budget van het hoofdbeleidsterrein DMO vertoont een sterk dalende lijn. In de groep financiële tegemoetkoming aan (oud-) ondernemers zijn ondergebracht de Eenmalige Uitkering aan Zelfstandigen (EUZ), de Tegemoetkoming Ziektekosten Zelfstandigen (TZZ) en de Bedrijfsbeëindigingshulp (BBH). Voor de EUZ is met ingang van 1989 geen bedrag meer opgenomen. Voor de TZZ is vanaf 1991 geen bedrag meer opgenomen daar de regeling per 1 april 1990 afloopt. Met de inwerkingtreding per 1 juli 1987 van de Inkomensvoorziening voor oudere en gedeeltelijk arbeidsongeschikte zelfstandigen (IOAZ) is de toetreding tot de BBH beëindigd. Hierdoor nemen de ramingen ten behoeve van het bestaande bestand BBH-uitkeringsgerechtigden met gemiddeld 10 miljoen per jaar af. De post financieringshulp, voorlichting en structuurverbetering laat voor 1988 een verhoogd verplichtingenbudget zien in verband met een inhaalslag bij de kredietregeling MKB. In verband met het aflopen van de Nota Toeristisch Beleid II eind 1989 dalen de hiervoor beschikbare middelen in de categorie toerisme en overig in 1990.

	1988	1989	1990	1991	1992	1993
6. Energiebeleid	612	640	639	631	689	611
	(497)	(616)	(626)	(664)	(663)	(656)
– Onderzoek en ontwikkeling	122	74	69	60	120	42
	(90)	(93)	(91)	(101)	(101)	(98)
– Besparing	182	156	160	160	159	159
	(99)	(113)	(125)	(152)	(152)	(148)
– Desalderingen: COVA en DSM	172	279	281	282	281	281
	(172)	(279)	(281)	(282)	(281)	(281)
– Overig energie	136	131	129	129	129	129
	(136)	(131)	(129)	(129)	(129)	(129)

Toelichting
Bij het hoofdbeleidsterrein energie is het totaal min of meer constant. De pieken in de groep onderzoek en ontwikkeling (in 1988 respectievelijk in 1992) houden verband met de vierjaarlijkse toezeggingen aan Euratom van 75 miljoen. Het budget voor onderzoek en ontwikkelingswerk heeft een dalend verloop. Bij de uitgaven voor het Centraal Orgaan Voorraadvorming Aardolieprodukten (COVA) is sprake van een desaldering; de van het Ministerie van Financiën ontvangen middelen worden door Economische Zaken onmiddellijk doorgesluisd naar het COVA-fonds. Vanaf 1989 wordt via het rijk het door Energiebeheer Nederland BV uit te keren dividend afgedragen aan NV DSM. De ontvangst van het dividend van Energiebeheer Nederland wordt bij de niet-belastingontvangsten van hoofdstuk XIII geraamd.

	1988	1989	1990	1991	1992	1993
7. Buitenlandse economische betrekkingen en exportbevordering	174	186	184	184	184	184
	(68)	(76)	(75)	(78)	(80)	(84)
– Exportbevordering	114	123	129	129	129	129
	(15)	(14)	(16)	(23)	(26)	(30)
– Exportpromotie	30	30	30	30	30	30
	(30)	(32)	(30)	(30)	(30)	(30)
– Overig export	30	33	25	25	25	25
	(23)	(30)	(29)	(25)	(24)	(24)

Toelichting
Het onderdeel exportbevordering betreft het artikel stimulering exportactiviteiten. Het structurele grote verschil tussen de kas- en de verplichtingenraming wordt veroorzaakt door het gehanteerde intrekkingspercentage van 75%. Er wordt dus op voorhand van uitgegaan dat 75% van het totaal aan verplichtingen komt te vervallen en dus niet tot kasuitgaven zal leiden. De bedragen voor de voorlichting voor de interne markt 1992 (voor 1988 en 1989 in totaal 10 miljoen op verplichtingenbasis) zijn onder de groep overig export opgenomen.

	1988	1989	1990	1991	1992	1993
8. Inspanningsverplichting kasbeleid	– (–151)	– (–)	– (–)	– (–)	– (–)	– (–)

Toelichting
Voor 1988 komen de totalen van de hierboven genoemde hoofdbeleidsterreinen hoger uit dan het opgenomen kasplafond voor het totaal van hoofdstuk XIII. Dit houdt verband met de 150,6 miljoen die bij de Voorjaarsnota aan de begroting van EZ is toegevoegd vanwege de kasvertragingen die zich bij het regionaal beleid in 1987 hebben voorgedaan. Ten aanzien van deze verhoging heeft EZ een neutraliserende inspanningsverplichting in het kasbeleid, die hier is opgenomen. Over het algemeen leert de ervaring dat in het uitvoeringsjaar naast kasverhogende mutaties zich later in het jaar ook kasverlagende mutaties voordoen, waardoor aan de inspanningsverplichting zal worden voldaan.

	1988	1989	1990	1991	1992	1993
XIV LANDBOUW EN VISSERIJ	**2863**	**2881**	**2815**	**2763**	**2756**	**2728**
1. Algemeen	818	764	753	746	742	732
– Personeel	530	509	493	490	486	483
– Materieel	231	214	213	209	209	202
– Overige	57	41	47	47	47	47

Toelichting
Het dalende verloop van de personele uitgaven is een gevolg van de afslankingsoperatie. De daling van de materiële uitgaven tussen 1988 en 1989 hangt samen met het aandeel van L&V in de ombuigingstaakstelling voor 1989 van 5,5 miljoen structureel en met de in 1988 opgenomen 6,5 miljoen uit de staartpost Comptabel Bestel. De daling in de meerjarencijfers bij de post materieel in 1991 vloeit voort uit het aflopen van automatiseringsprojecten. De afname in 1993 is met name het gevolg van het wegvallen van de intensivering voor visserijcontroles bij de Algemene Inspectie Dienst. De overige uitgaven laten vooral tussen 1988 en 1989 een dalend verloop zien. De voornaamste oorzaak hiervan is de kasverschuiving bij het terugploegprogramma van 11,3 miljoen in 1988.

	1988	1989	1990	1991	1992	1993
2. Agrarisch onderwijs	803	809	800	787	781	776
– Wetenschappelijk onderwijs	216	211	215	217	219	220
– Hoger agrarisch onderwijs	88	88	87	88	87	85
– Middelbaar agrarisch onderwijs	126	132	127	120	112	106
– Lager agrarisch onderwijs	214	218	203	205	206	204
– Agrarisch praktijkschoolonderwijs	42	42	42	43	43	43
– Studiesteun	70	67	67	67	67	67
– Schoolgebouwen en grond	36	39	47	35	35	39
– Overige subsidies en uitgaven	11	12	12	12	12	12

Toelichting
De daling van de uitgaven voor het wetenschappelijk onderwijs in 1989 vloeit voort uit de liquiditeitsverstrekking van 5 miljoen in 1988 in verband met de gespreide betaling van collegegelden. De stijging in de meerjarencijfers is een gevolg van het opnemen van een personeelsaccres van 1,3 miljoen per jaar. Tevens wordt in 1990 4,9 miljoen voor het SURF-programma (Samenwerking Universitaire Reken Faciliteiten) aan de meerjarenramingen toegevoegd, terwijl dit in 1989 1,7 miljoen is.

De uitgaven voor het hoger agrarisch onderwijs verlopen vrijwel constant. Bij het middelbaar agrarisch onderwijs zijn de dalende uitgaven na 1989 een gevolg van teruglopende leerlingenaantallen. In 1989 is aan het budget voor middelbaar en lager agrarisch onderwijs respectievelijk 1,3 en 3 miljoen toegevoegd als aandeel in de WIR-gelden die voor scholing beschikbaar zijn gesteld. Tevens vinden in 1989 enkele ramingstechnische bijstellingen plaats, alsmede een overboeking voor informatica-stimulering in het lager en het middelbaar agrarisch onderwijs. Daarnaast is de ontwikkeling in de cijfers van het lager agrarisch onderwijs een gevolg van dalende leerlingenaantallen.

De uitgaven voor het praktijkschoolonderwijs lopen vrijwel constant. De uitgaven voor studiesteun worden in 1989 beperkt door het aandeel in de ombuigingstaakstelling 1988. Het ongelijkmatige verloop van de uitgaven voor gebouwen en grond wordt veroorzaakt door een kasverschuiving voor de huisvesting van de HAS-West te Delft ad 7,5 miljoen, waardoor de uitgaven in 1991 en 1992 met respectievelijk 4 en 3,5 miljoen zijn verlaagd.

	1988	1989	1990	1991	1992	1993
3. Landbouwvoorlichting en -ontwikkeling	158	253	254	236	238	248
– Voorlichting	13	11	11	11	11	11
– Ontwikkeling en sanering	118	212	215	199	200	210
– Overige	27	30	28	26	27	27

Toelichting
De uitgaven ten behoeve van voorlichting zijn in 1988 2 miljoen hoger dan in 1989, waarvan 1 miljoen voor automatisering en 1 miljoen als gevolg van het terugdraaien van de ombuiging op de sociaal-economische voorlichting.

Met ingang van 1989 is aan het budget voor ontwikkeling en sanering 100 miljoen toegevoegd samenhangend met de BTW/WIR-operaties. Daarnaast is ten laste van het budget voor ontwikkeling en sanering een compensatie geleverd tot en met 1992 ten behoeve van het landbouwkundig onderzoek.

De overige subsidies en uitgaven worden beïnvloed door een herverdeling van het budget voor de energiebesparende maatregelen in de glastuinbouw alsmede een overboeking naar de landinrichtingsdienst in 1988 ten behoeve van de uitvoering van waterbeheersingsprojecten in glastuinbouwgebieden.

	1988	1989	1990	1991	1992	1993
4. Inrichting en beheer	601	579	547	541	543	546
– Landinrichting	388	327	298	298	300	302
– Beheer landbouwgronden	28	62	68	69	68	68
– Natuur en milieu	86	96	92	93	94	95
– Bos- en landschapsbouw	31	32	31	30	30	30
– Openluchtrecreatie	68	62	58	51	51	51

Toelichting
Tot en met 1988 zijn de grondaankopen door het Bureau Beheer Landbouwgronden ten behoeve van landinrichtingsprojecten verwerkt op de post landinrichting. Vanaf 1989 vormen deze aankopen van 44 miljoen onderdeel van het artikel beheer landbouwgronden. Dit vindt zijn weerspiegeling in een mutatie van 1988 op 1989 bij de landinrichting en het beheer landbouwgronden. Daarnaast wordt de daling van de uitgaven bij de landinrichting van 1988 op 1989 voor een bedrag van 16 miljoen veroorzaakt door het aflopen van ISP-projecten. De hogere bijdragen van derden aan de landinrichting in 1988 en 1989 die vertaald worden in hogere uitgaven en het aflopen van ISP-projecten in 1989 verklaren het verschil in het uitgavenniveau tussen 1989 en 1990. Voor 1989 is ten laste van het beheer landbouwgronden 6 miljoen gebracht ten behoeve van extra projecten op het gebied van natuur en milieu. Dit verklaart grotendeels de mutatie van 1988 op 1989 bij natuur en milieu. Daarnaast wordt op dit beleidsveld met ingang van 1989 1 miljoen uitgetrokken in het kader van natuur- en milieu-educatie. De meerjarenramingen voor bos- en landschapsbouw verlopen constant.

De daling van de uitgaven voor de openluchtrecreatie vloeit voort uit het aflopen van ISP-projecten en uit een intensivering van het toeristische speerpuntenbeleid t/m 1990. Daarnaast hangt het dalende uitgavenniveau samen met een aflopend kasritme van ISP-programma's.

	1988	1989	1990	1991	1992	1993
5. Kwaliteitszorg	107	105	105	104	104	104
– Dierziekten	55	55	55	55	55	55
– Planteziekten	2	2	2	1	1	1
– Voeding en kwaliteit	50	48	48	48	48	48

Toelichting
De meerjarenramingen van de uitgaven voor dierziekten vertonen een gelijkmatig verloop. De afname van de uitgaven voor planteziekten laat zien dat de intensiteit van de aanpak zich op een lager niveau stabiliseert. De daling van de uitgaven voor voeding en kwaliteit in 1989 wordt veroorzaakt door eerder genomen ombuigingsmaatregelen.

	1988	1989	1990	1991	1992	1993
6. *Onderzoek*	348	352	343	335	332	321
– Wetenschappelijk onderzoek	53	56	55	50	48	48
– Praktijkonderzoek	21	20	18	18	18	18
– Gebouwen en grond	37	45	39	36	35	25
– Personeel onderzoek	237	231	231	231	231	230

Toelichting
Als gevolg van het aflopen van het Mestactieprogramma is het voor wetenschappelijk onderzoek uitgetrokken bedrag met ingang van 1991 5 miljoen lager. Als gevolg van de in het kader van het ontwikkelingsplan landbouwkundig onderzoek genoemde impuls van eenmalig circa 50 miljoen voor de periode 1988 tot en met 1992, komt in deze periode ruimte vrij ten behoeve van investeringen in gebouwen en grond. Tevens worden uit deze impuls achterstanden in de aankoop van apparatuur weggewerkt. Dit laatste komt tot uiting op de post wetenschappelijk onderzoek. Een en ander weerspiegelt zich in de meerjarencijfers.

	1988	1989	1990	1991	1992	1993
7. Visserijen	28	19	13	14	16	1

Toelichting
Het dalende verloop van de uitgaven voor de visserijen wordt met name veroorzaakt door het kasritme van de bouw van het onderzoeksschip de Tridens. Het grote verschil tussen 1992 en 1993 is een gevolg van de in 1993 aflopende uitgaven voor de sanering van de visserijvloot.

	1988	1989	1990	1991	1992	1993
XV SOCIALE ZAKEN EN WERKGELEGENHEID	**17873**	**22863**	**21502**	**22915**	**22944**	**23043**
1. Sociale verzekeringen	1842	7250	5989	7231	7216	7209
– AKW-rijksbijdrage	850	6115	4860	6121	6120	6120
– Toeslagenwet	641	872	870	859	851	844
– Liquidatiewet invaliditeitswetten	177	172	171	170	169	169
– Overige	174	91	88	81	76	76

Toelichting
De in het kader van de lastenverlichting geïntroduceerde AKW-rijksbijdrage loopt op van 850 miljoen in 1988 tot een structureel niveau van 6120 miljoen vanaf 1991.

De golfbeweging in de opeenvolgende jaren weerspiegelt de rijksbijdrage aan het algemeen kinderbijslagfonds, mede samenhangend met onder meer het overloop-effect van premie-afdrachten van voorgaande jaren en een vermogensintering. Tevens wordt, ter verlichting van het financieringstekort in 1990, een voorschot aan het AKF over het eerste kwartaal 1990 deels reeds in 1989 betaald. Tenslotte is de raming van de rijksbijdrage bijgesteld in verband met de koopkrachtreparatie voor gezinnen met kinderen als gevolg van de invoering van de plannen van de commissie Dekker. In 1989 is hiermee een bedrag gemoeid van 165 miljoen en vanaf 1991 is een bedrag van 470 miljoen gereserveerd.

Bij de raming van de Toeslagenwet is er rekening mee gehouden dat het volume zal oplopen van gemiddeld 125 000 uitkeringsgerechtigden in 1988 tot ruim 170 000 in 1993.

De aflopende uitgavenreeks met betrekking tot de Liquidatiewet Invaliditeitswetten wordt veroorzaakt door een aflopend volume, waardoor alleen de rijksbijdrage voor administratiekosten afneemt.

Bij de overige uitgaven is voor 1988 rekening gehouden met een afrekening van 70 miljoen over voorgaande jaren met betrekking tot premiebijdragen aan de volksverzekeringen. Tevens leiden afrekeningen van rijksbijdragen over oude jaren aan het AWF tot extra uitgaven (7 miljoen in 1988 en 1 miljoen in 1989). Het restant van deze aflopende reeks is toe te schrijven aan zowel een afnemend volume als een lagere gemiddelde uitkering bij de VUT-regeling voor voormalige mijnwerkers.

	1988	1989	1990	1991	1992	1993
2. Complementaire Sociale Voorzieningen	3735	3398	3227	3201	3206	3211
– WWV	521	226	51	30	30	30
– WSW	3196	3155	3159	3154	3159	3164
– Overig	18	17	17	17	17	17

Toelichting
In de aflopende reeks bij de WWV is er rekening mee gehouden dat het aantal WWV-uitkeringsgerechtigden in de loop van 1990 nihil is geworden. In de meerjarenraming is een structureel bedrag van 30 miljoen gereserveerd voor activiteiten ter bevordering van de arbeidsgeschiktheid (art. 36 WWV). Bij de raming van de WSW is er rekening mee

gehouden dat met ingang van 1989 de budgetfinanciering wordt doorgevoerd. De overgang naar dit financieringsstelsel leidt tot de opgenomen schommelende ramingen. De Nederlandse Vereniging Sociale zorg voor mindervaliden (AVO) is tijdelijk een hogere subsidie toegezegd. Deze toezegging loopt af in 1989. Te zamen met afrondingen is de daling in 1989 bij overig hier aan toe te schrijven.

	1988	1989	1990	1991	1992	1993
3. Overige uitgaven	1327	1481	1671	1666	1670	1691
Ministerie	72	60	70	58	57	56
– ABA	72	63	64	64	64	61
– Arbeid	45	51	47	52	52	52
– SZ	11	19	19	19	18	17
– Arbvo	977	1104	1257	1231	1208	1212
– Emigratie	76	107	137	167	196	218
– TEGMD	49	49	49	49	49	49
– Emancipatie	25	28	28	26	26	26

Toelichting
De reeks Ministerie wordt vanaf 1989 beïnvloed door gereserveerde uitgaven voor de nieuwbouw. De verschillen in die jaren zijn hieraan toe te schrijven. In de raming voor 1988 is een bedrag van 11,4 miljoen opgenomen voor verbetering Comptabel Bestel.

De daling bij ABA in 1989 is het gevolg van de verwerkte decentralisatie van de voorheen centraal geparkeerde middelen voor beleidsonderbouwend onderzoek. De schommelingen die vanaf 1990 optreden worden veroorzaakt door volume-ontwikkelingen in de Jeugdspaarwet.

Kaseffecten van het structureel gemaakte aanvullend beleid zijn de voornaamste oorzaak van de schommelende reeks bij arbeid. Door het structureel maken ontstaat na 1990 een constante reeks.

De ontwikkeling van de uitgavenreeks bij Arbvo geeft tot 1990 een toename te zien en daarna een daling. De toename is in belangrijke mate het gevolg van de neerwaartse bijstelling van de uitgavenraming 1988 op grond van de vermoedelijke uitkomsten en van de beschikbaarstelling met ingang van 1989 van additionele gelden ten gevolge van de WIR-omzetting ter intensivering van scholingsinspanningen. De reeks wordt verder beïnvloed door het na 1989 wegvallen van uitgaven in verband met de voltooiing van een aantal veranderingsprocessen (PGI, FIMA, Herinrichting Arbvo).

De sterk oplopende reeks bij emigratie is het gevolg van de invoering van de, door meevallende bijstandsuitgaven gecompenseerde, nieuwe remigratieregeling.

De toewijzing uit de Minderhedennota ten behoeve van het projekt Vrouwen en Minderheden loopt tot en met 1990, derhalve neemt de raming bij emancipatie na 1990 met circa 2,0 miljoen af.

	1988	1989	1990	1991	1992	1993
4. Personeel	452	467	424	424	424	424

Toelichting
De verhoging in 1989 is toe te schrijven aan budgettaire voorzieningen voor extra personeel belast met de uitvoering van extra werkgelegenheidsprogramma's bij het DG-Arbvo.

	1988	1989	1990	1991	1992	1993
5. Bijstand	10517	10267	10191	10394	10428	10508
– ABW	9875	9607	9377	9331	9150	8994
– IOAW/IOAZ	316	465	621	786	920	1155
– GWJ/JWG	88	132	139	223	304	305
– Bijzondere controle	49	54	54	54	54	54
– Uitkeringen minima	189	9	–	–	–	–

Toelichting
De dalende tendens die te zien is in de uitgaven voor de Algemene Bijstandswet wordt voornamelijk veroorzaakt door een saldo van effecten. Enerzijds zijn dit verlagingen veroorzaakt door het nieuwe remigratiebeleid, een meevallende volume-ontwikkeling bij de ABW-thuiswonenden jonger dan 65 jaar en door de ombuigingen in het kader van de maatregelen voor jongeren. Anderzijds zijn verhogingen verwerkt omdat:
– de tegenvallende ontwikkeling in de werkloosheid zich ook manifesteert in de RWW;
– een hogere gemiddelde uitkering bij de ABW-thuiswonenden beneden 65 jaar is geconstateerd;
– er extra middelen noodzakelijk zijn om de uitkeringshoogte van alleenstaanden op niveau te houden wanneer de belastingvereenvoudigingen «Cie Oort» worden gerealiseerd;
– uitstel bij het JWG heeft plaatsgevonden.

Bij de ramingen voor de IOAW/IOAZ is er rekening mee gehouden dat het totale aantal uitkeringsgerechtigden zal oplopen van 21.000 in 1988 tot 36.000 in 1993.

	1988	1989	1990	1991	1992	1993
XVI WELZIJN, VOLKSGEZONDHEID EN CULTUUR	**12131**	**11633**	**11233**	**11210**	**11206**	**11216**

	1988	1989	1990	1991	1992	1993
1. Ministerie algemeen	711	262	232	231	229	229

Toelichting
In het kader van de sanering van de specifieke uitkeringen zijn met ingang van 1989 middelen overgeheveld naar het gemeentefonds. Dit is de belangrijkste oorzaak van de daling in de meerjarenreeks.

	1988	1989	1990	1991	1992	1993
2. Welzijn Algemeen	120	80	84	83	83	83

Toelichting
Als gevolg van de privatisering van het Bijzonder Jeugdwerk, verschuiven de personeelslasten op dit hoofdbeleidsterrein naar het hoofdbeleidsterrein Jeugdwelzijn. Verder zijn in dit hoofdbeleidsterrein de kosten voor de werkontwikkelingsmaatschappij ten behoeve van de herstructurering van de landelijke organisaties opgenomen.

	1988	1989	1990	1991	1992	1993
3. Sportzaken	46	46	46	47	47	47

	1988	1989	1990	1991	1992	1993
4. Maatschappelijke ontwikkeling	944	282	281	237	223	223

Toelichting
In het kader van de sanering van de specifieke uitkeringen zijn met ingang van 1989 middelen van de Welzijnswet overgeheveld naar het gemeentefonds, c.q. het provinciefonds. De daling in 1991 wordt veroorzaakt door een vermindering van de wachtgeldcompensaties. Tevens is de verantwoordelijkheid voor het bibliotheekwerk overgeheveld naar het Directoraat-Generaal Culturele Zaken.

Het onderbrengen van delen van de maatschappelijke dienstverlening bij dit hoofdbeleidsterrein zorgt voor een lichte saldering van de afboekingen.

	1988	1989	1990	1991	1992	1993
5. Vluchtelingen, minderheden en asielzoekers	219	306	335	328	329	329

Toelichting
De stijging van de kosten voor de opvang van asielzoekers zorgt voor een stijging van de meerjarencijfers.

	1988	1989	1990	1991	1992	1993
6. Jeugdwelzijn	738	885	889	892	896	900

Toelichting
Als gevolg van de overheveling van de Medische Kinder Tehuizen en de Medische Kleuter Dagverblijven naar de rijksbegroting stijgt de meerjarenreeks. Tevens noodzaakt de privatisering van de Dienst Bijzonder Jeugdwerk tot een verschuiving van de middelen op dit terrein.

	1988	1989	1990	1991	1992	1993
7. Ouderenbeleid	2622	2685	2700	2730	2730	2730

Toelichting
De stijging van de meerjarenreeks is voornamelijk geschied ter uitvoering van een aantal kamermoties.

	1988	1989	1990	1991	1992	1993
8. Gehandicaptenbeleid	206	136	137	137	137	137

Toelichting
De daling in de meerjarenreeks is een gevolg van een interne herschikking. De desbetreffende middelen zijn ondergebracht bij het hoofdbeleidsterrein maatschappelijke ontwikkeling.

	1988	1989	1990	1991	1992	1993
9. Verzetsdeelnemers en vervolgden	859	989	805	791	791	791

Toelichting
De incidentele stijging in 1989 wordt veroorzaakt door het «inhaaleffect» van de gelijkberechtiging. In 1990 vindt weer een daling van die kosten plaats. Verder dalen de kosten van het buitengewoon pensioen aan het Indisch verzet.

	1988	1989	1990	1991	1992	1993
10. Volksgezondheid algemeen	258	246	250	248	248	248

Toelichting
Enerzijds is sprake van een daling als gevolg van de overheveling van specifieke uitkeringen op het terrein van de WVG/WZV naar de fondsen van de lagere overheden en de ombuigingen op de Wet Voorzieningen Gezondheidszorg en anderzijds doet zich een stijging voor van de personeelskosten als gevolg van de zogenaamde «witoperatie».

	1988	1989	1990	1991	1992	1993
11. Financiering en planning	1950	3230	2994	2990	2986	2982

Toelichting
De rijksbijdrage aan de verplichte ziekenfondsverzekering loopt af met 50 miljoen in 1989 en 50 miljoen in 1990. Het onderbrengen van de gezinsverzorging bij de Algemene Wet Bijzondere Ziektekosten zorgt voor een sterke stijging van deze rijksbijdrage in 1989.

	1988	1989	1990	1991	1992	1993
12. Eerstelijnszorg en collectieve preventie	1462	347	338	339	339	339

Toelichting
De sterke daling in 1989 wordt met name veroorzaakt doordat de gezinsverzorging onder de reikwijdte van de Algemene Wet Bijzondere Ziektekosten wordt gebracht. Daarnaast is de overheveling van verschillende uitkeringen op het terrein van de basisgezondheidszorg naar het gemeentefonds in het kader van de sanering van de specifieke uitkeringen een andere oorzaak.

	1988	1989	1990	1991	1992	1993
13. Gezondheidsbescherming	40	49	48	47	47	47

Toelichting
De groei in 1989 is deels een gevolg van de uitbreiding van taken bij de Keuringsdiensten van Waren.

	1988	1989	1990	1991	1992	1993
14. Staatstoezicht volksgezondheid	3	3	3	3	3	3

	1988	1989	1990	1991	1992	1993
15. Rijksinstituut voor Volksgezondheid en Milieuhygiëne	125	155	149	149	149	149

Toelichting
Door het binnen de begrotingssterkte brengen van personeel is het personeelsartikel verhoogd en het materieelartikel verlaagd. De daling in 1990 is te wijten aan een complex van factoren op het materiële artikel van het rijksinstituut.

	1988	1989	1990	1991	1992	1993
16. Cultuur algemeen	131	133	124	125	125	125

Toelichting
De daling van de meerjarenreeks vindt haar oorzaak in een interne herschikking.

	1988	1989	1990	1991	1992	1993
17. Kunsten	384	394	396	395	395	395

Toelichting
De stijging van het meerjarencijfer in 1989 wordt veroorzaakt door een kasschuif van 1988 naar 1989. Het na 1989 gehandhaafde niveau is het gevolg van interne herschikking.

	1988	1989	1990	1991	1992	1993
18. Cultuur	196	198	195	196	196	196

	1988	1989	1990	1991	1992	1993
19. Radio, televisie en pers	1117	1139	1154	1169	1180	1190

Toelichting
De stijging van de meerjarenreeks is een gevolg van een complex van factoren waaronder de arbeidskostenontwikkeling, gestegen kosten voor faciliteitenvoorzieningen voor radio en televisie e.a.

	1988	1989	1990	1991	1992	1993
20. Bibliotheken	–	68	73	73	73	73

Toelichting
De stijging van '88 naar '89 wordt veroorzaakt door een interne herschikking. De stijging in 1990 is een gevolg van de stijgende kosten voor leenrechtvergoedingen.

	1988	1989	1990	1991	1992	1993
ONTWIKKELINGSSAMEN-WERKING	**4557**	**4794**	**4977**	**5176**	**5380**	**5578**

Toelichting
De stijging van 1989 tot en met 1993 is gebaseerd op een jaarlijkse groei van het NNI zoals geraamd bij de K-MEV in augustus 1988.

	1988	1989	1990	1991	1992	1993
– totale hulpplafond (1,5% NNI)	5250	5539	5716	5905	6099	6289
– minus aandeel kapitaal marktmiddelen	–577	–577	–577	–577	–577	–577
– minus toerekening hulp EG	–132	–152	–170	–170	–170	–170
resteert basisbedrag begrotingsmiddelen	4541	4810	4969	5158	5352	5542

Aan het basisbedrag van begrotingsmiddelen zijn de volgende bedragen toegevoegd:

	1988	1989	1990	1991	1992	1993
– bandbreedte 1985, 1986 en 1987	16	– 16	1	–	–	–
– compensatie rentesubsidies	–	–	7	18	28	36
Begrotingsbezwaar	4557	4794	4977	5176	5380	5578

De stijging in de meerjarencijfers wordt hoofdzakelijk verklaard door de groei van het NNI volgens de meest recente CPB-ramingen. De uitgaven van de EG voor ontwikkelingshulp blijven in 1989, evenals in 1988, achter bij de ramingen. De meerjarencijfers geven het globale niveau van de te verwachten EG-uitgaven aan. De doorwerking van de correcties op grond van het bandbreedtesysteem verklaart een verschil van 32 miljoen tussen 1988 en 1989 en 16 miljoen tussen 1989 en 1990. De in het regeerakkoord afgesproken compensatie voor de groei van de post rentesubsidies wordt volgens huidige inzichten geraamd op 7 miljoen in 1990 oplopend tot 36 miljoen in 1993.

De uitgaven van ontwikkelingssamenwerking worden op de volgende hoofdstukken vermeld:

Hoofdstuk		1988	1989	1990	1991	1992	1993
IV	Kabinet voor Nederlands-Antilliaanse en Arubaanse Zaken	208	217	226	233	242	252
V	Buitenlandse Zaken	3849	4028	4169	4332	4519	4681
VIII	Onderwijs en Wetenschappen	66	67	67	67	67	67
IX-B	Financiën	278	333	366	395	403	429
XI	Volkshuisvesting, Ruimtelijke Ordening en Milieubeheer	1	1	1	1	1	1
XII	Verkeer en Waterstaat	2	2	2	2	2	2
XIII	Economische Zaken	7	–	–	–	–	–
XIV	Landbouw en Visserij	20	20	20	20	20	20
XV	Sociale Zaken en Werkgelegenheid	56	56	56	56	56	56
XVI	Welzijn, Volksgezondheid en Cultuur	70	17	17	17	17	17
	Gemeentefonds	–	53	53	53	53	53
	Totaal	4557	4794	4977	5176	5380	5578

	1988	1989	1990	1991	1992	1993
AANVULLENDE POSTEN	**403**	**1406**	**4411**	**5292**	**6430**	**6997**

	1988	1989	1990	1991	1992	1993
1. Loonbijstelling	311	726	1854	2508	3281	3781

Toelichting
De aanvullende post loonbijstelling neemt van 1988 naar 1989 toe met per saldo 415 miljoen. De verklaring van deze stijging valt in een aantal onderdelen uiteen.

De voorziening voor de stijging van de incidentele loonkosten bedraagt circa 450 miljoen voor 1989. Dit bedrag is inclusief de kosten voor de Rijksbegroting van de incidentele loonontwikkeling g+g-sector. Verder is er een ruimte voor verbetering van de arbeidsvoorwaarden voor het overheidspersoneel van 370 miljoen (inclusief 75 miljoen voor beloningsdifferentiatie). Voor de g+g-sector is de ruimte 80 miljoen (exclusief de incidentele loonontwikkeling) waarvan circa 30 miljoen ten laste komt van de Rijksbegroting. Verder ontstaat er een ruimte van 120 miljoen als gevolg van het feit dat de VUT-leeftijdverlaging vooralsnog voor 1 jaar is vastgelegd. Voorts is er een voorziening getroffen voor de VUT-kosten voor een aantal instellingen in de g+g-sector (70 miljoen). Ook is rekening gehouden met een voorziening van 150 miljoen in 1989 (structureel) ter mitigering van de negatieve inkomenseffecten voor het overheidspersoneel (interim ambtenaren) als gevolg van de (gedeeltelijke) invoering van het plan Dekker. Tot slot is er een raming van de premie-ontwikkeling voor 1989 van circa –780 miljoen. Het feit dat dit bedrag negatief is wordt verklaard door een verdere daling van de ABP-premie en door het laten vervallen van de AKW-premie.

De stijging van de aanvullende post van 1989 naar 1990 met circa 1130 miljoen is als volgt te verklaren. Er is een voorziening opgenomen voor de kosten van de incidentele loonontwikkeling van circa 430 miljoen. Ook stijgt de voorziening voor de herstructureringsmiddelen met 50 miljoen. Daarnaast is er een additionele ruimte voor verbetering van de arbeidsvoorwaarden overheidspersoneel van 245 miljoen. Verder valt er opnieuw 120 miljoen vrij als gevolg van het feit dat de VUT-leeftijdverlaging vooralsnog voor 1 jaar is vastgelegd. Voor de g+g-sector is de ruimte 135 miljoen waarvan circa 40 miljoen ten laste van de Rijksbegroting komt. Verder is er een voorziening van 70 miljoen opgenomen voor de wachtgelden als gevolg van het verder opschorten van de invoering van de zogenaamde risicoverevening. In verband hiermee is ook een voorziening getroffen van 80 miljoen ter compensatie voor de Rijksbegroting van de daling van de inhoudingsheffing voor het overheidspersoneel als gevolg van het verlagend effect op de NWW-premie van de Rijksbijdrage aan het AWF-fonds. Daarnaast daalt de voorziening voor de WWV-compensatie in 1990 ten opzichte van 1989 met 25 miljoen. Tot slot stijgt de voorziening voor de ontwikkeling in de kosten van de sociale premies met circa 120 miljoen (op basis van de CEP 1988 gegevens).

De stijging van de aanvullende post loonbijstelling van 1990 naar 1991 bedraagt circa 650 miljoen. Dit wordt verklaard door de kosten voor de incidentele loonontwikkeling in 1990 waarvoor een bedrag van 430 miljoen is gereserveerd. Voorts neemt de voorziening voor de herstructureringsmiddelen toe met 50 miljoen. Verder stijgt de voorlopige voorziening voor de ontwikkeling van de sociale premies met circa 90 miljoen. Tot slot komt er een bedrag van circa 75 miljoen vrij door het aflopen van de zogenaamde DOP-regeling bij het onderwijs.

De stijging van 1991 naar 1992 van circa 770 miljoen vindt zijn oorzaak in de oplopende voorziening van de incidentele loonontwikkeling van circa 450 miljoen en de oplopende reservering voor de herstructureringsmiddelen van 50 miljoen. Daarnaast is er voor de stijging van de sociale premies een bedrag van circa 200 miljoen geraamd. Tot slot komt er opnieuw een bedrag van 75 miljoen vrij uit de zogenaamde DOP-regeling bij het onderwijs.

Voor de stijging van 1992 naar 1993 van 500 miljoen geldt dezelfde verklaring als voor de stijging van 1991 naar 1992, alleen komen de toename van het vrijvallende bedrag uit de DOP-regeling en de stijging van de sociale premies met 200 miljoen te vervallen.

	1989	1990	1991	1992	1993
2. Prijsbijstelling	393	629	872	1166	1166
– tranche 1988	159	170	180	185	185
– tranche 1989	234	246	256	263	263
– tranche 1990	–	213	219	225	225
– tranche 1991	–	–	217	221	221
– tranche 1992	–	–	–	272	272

Toelichting

De aanvullende post prijsbijstelling geeft het niveau weer van de prijscompensatie die benodigd is om de rijksbegroting in overeenstemming te brengen met de meest recente verwachtingen omtrent de prijsontwikkelingen in 1988 en volgende jaren. Dit niveau bestaat uit diverse tranches:

a. de doorwerking naar 1989 en volgende jaren van de prijseffecten in 1988 conform de MEV 1989 voorzover hier bij de uitdeling van de prijsbijstelling bij Voorjaarsnota 1988 niet in is voorzien (tranche 1988).

b. de effecten van de verwachte prijsontwikkeling in 1989 volgens de MEV 1989 (tranche 1989).

c. de effecten van de prijsontwikkelingen die in 1990, 1991 en 1992 door het CPB worden verwacht (tranche 1990 t/m 1992).

Bij deze prognoses dient te worden bedacht dat de ervaringen uit het verleden hebben geleerd dat door invloeden van buitenaf de feitelijke ontwikkelingen tot afwijkende uitkomsten kunnen leiden.

De tranches 1988 en 1989 zullen bij Voorjaarsnota 1989 over de begrotingshoofdstukken worden verdeeld, gecorrigeerd voor de dan bekende prijsmutaties over 1988 en 1989. De prijsbijstelling voor het Gemeentefonds en het Provinciefonds is ondergebracht in een aparte aanvullende post. De verdeling over de hoofdstukken zou op basis van de meerjarencijfers Miljoenennota 1988 en de voor 1988 door de departementen opgegeven prijsgevoeligheden als volgt luiden:

Hoofdstuk		1989	1990	1991	1992	1993
I	Huis der Koningin	–	–	–	–	–
II	Hoge Colleges van Staat	1	1	1	2	2
III	Algemene Zaken	–	–	1	1	1
IV	Kabinet voor Nederlands Antilliaanse en Arubaanse Zaken	–	–	–	–	–
V	Buitenlandse Zaken	–	1	1	1	1
VI	Justitie	11	19	25	33	33
VII	Binnenlandse Zaken	10	16	21	28	28
VIII	Onderwijs en Wetenschappen	63	104	141	186	186
IX-B	Financiën	10	14	19	26	26
X	Defensie	101	162	221	297	297
XI	Volkshuisvesting, Ruimtelijke Ordening en Milieubeheer	79	131	196	264	264
XII	Verkeer en Waterstaat	46	72	97	128	128
XIII	Economische Zaken	12	21	32	47	47
XIV	Landbouw en Visserij	19	25	31	41	41
XV	Sociale Zaken en Werkgelegenheid	6	9	13	17	17
XVI	Welzijn, Volksgezondheid en Cultuur	35	54	73	95	95
	Totaal	393	629	872	1166	1166

	1988	1989	1990	1991	1992	1993
3. Comptabel bestel	22	52	36	–	–	–

Toelichting
De aanvullende post comptabel bestel, die in 1987 ter medefinanciering van incidentele kosten van verbeteringen op het vlak van het comptabel bestel is ingesteld, is in de meerjarencijfers afgestemd op de planning van werkzaamheden bij de departementen. Jaarlijks worden de gelden uit de aanvullende post toegedeeld aan de verschillende begrotingshoofdstukken. Het niveau in 1988 is ten opzichte van de latere jaren relatief laag omdat voor 1988 die uitdeling reeds heeft plaatsgevonden. Het overgebleven bedrag ad 22 miljoen wordt met name verklaard door de kasverschuiving van de gelden voor 1987 naar latere jaren. In het najaar van 1988 kan daar indien nodig nog toedeling van plaatsvinden. Conform de planning zullen de doelstellingen uit het plan van aanpak in 1990 gerealiseerd dienen te zijn. Voor de jaren daarna zijn derhalve geen gelden meer in de raming opgenomen.

	1988	1989	1990	1991	1992	1993
4. Kinderopvang i.v.m. Oort	–	–	125	125	125	125

Toelichting
In de plannen Oort is voorzien in het vervallen van de aanvullende arbeidstoeslag. Het hierdoor met ingang van 1990 vrijvallende bedrag van 1325 miljoen is voorshands technisch gereserveerd in een aanvullende post aan de uitgavenzijde. Over de wijze van aanwending moet nog definitieve besluitvorming plaatsvinden.

	1988	1989	1990	1991	1992	1993
5. Invoering Mobiliteitsfonds	70	135	140	145	150	150

Toelichting
Naar verwachting zal in de loop van 1988 de wet op het tijdelijke Mobiliteitsfonds van kracht worden. De voeding van het fonds zal geschieden uit een extra toeslag op de motorrijtuigenbelasting. Het uiteindelijk in 1988 te ontvangen en uit te geven bedrag zal van de feitelijke ingangsdatum afhangen. De lichte stijging in latere jaren hangt samen met de voorziene groei van het motorvoertuigenpark.

	1988	1989	1990	1991	1992	1993
6. Nominale bijstelling Gemeentefonds/Provinciefonds	–	–	108	135	176	240

Toelichting
De raming van de nominale bijstelling Gemeentefonds/Provinciefonds is voor het jaar 1990 gebaseerd op de gegevens van de Macro-Economische Verkenningen 1989. De cijfers voor de jaren 1991 tot en met 1993 zijn gebaseerd op de gegevens van het Centraal Economisch Plan 1988.

	1988	1989	1990	1991	1992	1993
7. Scholing en werkgelegenheid	–	100	400	400	400	400

Toelichting
Zie de toelichting in hoofdstuk 2 van deze nota.

	1988	1989	1990	1991	1992	1993
8. Rijksbijdrage AWF	–	–	719	707	732	735

Toelichting
Het kabinet heeft besloten tot uitstel van het onderbrengen van de ambtenaren onder de Nieuwe Werkloosheidswet (risicoverevening). De daardoor vrijvallende middelen worden na aftrek van de met de risicoverevening samenhangende kosten, aangewend voor een rijksbijdrage aan het AWF. Het gaat om ruim 700 miljoen structureel vanaf 1990.

	1988	1989	1990	1991	1992	1993
9. Infrastructuur	–	–	400	400	400	400

Toelichting
Het kabinet heeft besloten voor de financiering van de totale infrastructurele problematiek, met name voor de verkeers- en vervoerssector, met ingang van 1990 een extra bedrag van 400 miljoen per jaar uit te trekken.

	1988	1989	1990	1991	1992	1993
GEMEENTEFONDS	**12203**	**12738**	**12972**	**13103**	**13248**	**13360**

Toelichting
In 1988 is een eenmalig bedrag van 30 miljoen opgenomen in verband met nabetalingen over voorgaande jaren. Het structurele bedrag voor 1988 is derhalve 12.173 miljoen. Ten opzichte van dit bedrag nemen de uitgaven uit het Gemeentefonds voor de periode

1988–1993 toe met 1187 miljoen. Dit bedrag is het saldo van een ombuiging over de periode 1988–1990 van 226 miljoen, een volume-accres over de periode 1988–1993 van jaarlijks 1% (waarbij de extrapolatie voor 1991–1993 een technisch karakter heeft), in totaal 748 miljoen, een nominale compensatie van –129 miljoen en een bedrag aan overige wijzigingen van 794 miljoen. Deze overige wijzigingen bestaan uit: 63 miljoen in verband met investeringsimpulsen; een uitname van 21 miljoen in verband met specifieke salaris-maatregelen; 29 miljoen in verband met de uitvoeringsbepalingen Bestuursakkoord; 609 miljoen in verband met overboekingen van andere begrotingshoofdstukken in het kader van de sanering specifieke uitkeringen; 133 miljoen in verband met ontwikkelingen op het terrein van de bijstand; 22 miljoen in verband met een bijdrage van de departementen voor Lelystad en –41 miljoen aan overige wijzigingen.

	1988	1989	1990	1991	1992	1993
PROVINCIEFONDS	**995**	**1051**	**1053**	**1063**	**1073**	**1081**

Toelichting
De uitkeringen aan de provincies stijgen van 995 miljoen in 1988 naar 1081 miljoen in 1993, ofwel met 86 miljoen. Dit bedrag is het saldo van een ombuiging over de periode 1988–1990 van 26 miljoen, een aandeel in beleidsintensiveringen van 2 miljoen, een volume-accres over de periode 1988–1993 van 53 miljoen ofwel jaarlijks 1% (waarbij de extrapolatie voor 1991–1993 een louter technisch karakter heeft), een nominale compensatie voor 1989 van –11 miljoen en een bedrag van overige wijzigingen van 68 miljoen. Deze bestaan uit: 22 miljoen in verband met incidentele loonkosten in 1989 en 1990, een korting van 1 miljoen in verband met verlaging van jeugdsalarissen, 10 miljoen in verband met investeringsimpulsen en per saldo 37 miljoen vanwege diverse overboekingen van andere begrotingshoofdstukken in verband met de sanering van specifieke uitkeringen (36 miljoen) en met de provinciale indeling van het IJsselmeer (1 miljoen).

	1988	1989	1990	1991	1992	1993
FONDS INVESTERINGSREKENING						
bruto kasuitgaven	**5050**	**2425**	**1425**	**1100**	**1000**	**900**
netto kasuitgaven	4500	1925	975	700	650	600

Toelichting
De raming van de WIR-uitgaven geeft het kasverloop te zien van WIR-aanspraken die zijn ontstaan t/m 28 februari 1988 voor wat betreft de basispremie en de kleinschaligheidstoeslag (KST). Vanaf die datum betreft het slechts het kasverloop van aanspraken uit hoofde van de KST. Het verschil tussen bruto en netto kasuitgaven wordt gevormd door de te ontvangen desinvesteringsbetalingen.

	1988	1989	1990	1991	1992	1993
RIJKSWEGENFONDS	**1407**	**1500**	**1530**	**1561**	**1593**	**1625**

Toelichting
De stijging van de cijfers is gebaseerd op de geraamde groei van de opbrengsten van de toeslag op de motorrijtuigenbelasting ten behoeve van het Rijkswegenfonds.

	1988	1989	1990	1991	1992	1993
BELASTINGAFDRACHT AAN EG	**5780**	**5605**	**5795**	**6055**	**6330**	**6605**

Toelichting
De afdrachten aan de EG, voorzover het gaat om invoerrechten en de BTW-afdracht, stijgen als gevolg van macro-economische ontwikkelingen.

De hierboven gepresenteerde reeks is exclusief de afdracht op basis van het vierde eigen middel. Deze afdracht zal in 1989 worden gepresenteerd op hoofdstuk V; over de presentatie na 1989 zal nog nader worden besloten.

	1988	1989	1990	1991	1992	1993
CONSOLIDATIE	**–217**	**–406**	**–483**	**–483**	**–482**	**–482**

Toelichting
De stijging van 1988 op 1989 wordt veroorzaakt doordat een aantal departementen, in anticipatie op de vierde wijziging van de Comptabiliteitswet 1976, ertoe is overgegaan om bijdragen van andere departementen, welke tot en met 1988 netto werden geboekt, bruto te boeken. Dit houdt in dat de bijdrage op het niet-belastingontvangstenartikel wordt verantwoord en het uitgavenartikel evenredig wordt verhoogd. Omdat de bijdrage ook reeds als uitgave is geboekt bij het bijdragende departement, ontstaat voor het totaal van de rijksbegroting een dubbeltelling welke door middel van de post consolidatie wordt gecorrigeerd.

De stijging van 1989 op 1990 wordt voornamelijk veroorzaakt door de bijdrage van Ontwikkelingssamenwerking aan de kosten voor de opvang van asielzoekers. Deze bijdrage stijgt van 83 miljoen in 1989 naar 158 miljoen in de latere jaren.

2. De niet-belastingontvangsten 1988 en 1989 en de meerjarenramingen 1990-1993 van het Rijk

	1988	1989	1990	1991	1992	1993
II HOGE COLLEGES VAN STAAT EN KABINET DER KONINGIN	**4**	**5**	**5**	**5**	**5**	**5**

Toelichting
De verhoging van deze reeks na 1988 wordt veroorzaakt door een stijging van de opbrengst met betrekking tot de griffierechten Raad van State.

	1988	1989	1990	1991	1992	1993
III ALGEMENE ZAKEN	**13**	**2**	**2**	**2**	**2**	**2**

Toelichting
In 1988 is een bedrag van ruim 10 miljoen ontvangen voor aan derden beschikbaar gestelde communicatietechnieken waarvan de kosten niet meer konden worden verrekend in 1987. Het betreft hier ontvangsten die van jaar tot jaar pro memorie worden geraamd.

	1988	1989	1990	1991	1992	1993
IV KABINET VOOR NEDERLANDS ANTILLIAANSE EN ARUBAANSE ZAKEN	**30**	**24**	**24**	**23**	**23**	**23**

Toelichting
Het hogere niveau van de ontvangsten in 1988 wordt hoofdzakelijk verklaard door een terugbetaling uit hoofde van restitutie salarissen technische bijstand.

	1988	1989	1990	1991	1992	1993
V BUITENLANDSE ZAKEN	**206**	**225**	**194**	**193**	**191**	**191**

Toelichting
Voor 1988 is rekening gehouden met een extra ontvangst van de EG van 28 miljoen. Dit betreft een nabetaling door de EG van de aflossingstranche 1987 in het kader van het Intergouvernementeel Akkoord (IGA) uit 1984. Met de Commissie is destijds overeengekomen dat het hiermee gemoeide bedrag in acht halfjaarlijkse termijnen, te rekenen vanaf 1986, zou worden terugbetaald. Het voor 1987 voorziene bedrag is echter pas in 1988 ontvangen. Voor 1989 wordt de laatste aflossing door de EG in het kader van het IGA begroot op 30 miljoen. Daarnaast is met ingang van 1989 een bedrag van circa 50 miljoen opgenomen als desaldering in verband met de invoering van een nieuw model paspoort.

	1988	1989	1990	1991	1992	1993
VI JUSTITIE	**507**	**525**	**522**	**523**	**523**	**523**
– Algemeen	24	24	22	21	21	21
– Politie	71	66	66	67	67	67
– Vreemdelingenzaken	1	1	1	1	1	1
– Jeugdbescherming en reclassering	2	3	3	3	3	3
– Delinquentenzorg en jeugdinrichtingen	81	74	75	76	76	76
– Rechtspraak en rechtshulp	328	357	355	355	355	355

Toelichting
De daling in 1989 van de niet-belastingmiddelen bij politie en delinquentenzorg en jeugdinrichtingen is een gevolg van het wegvallen van incidentele ontvangsten in 1988. De stijging in 1989 bij rechtspraak en rechtshulp wordt verklaard door hogere ontvangsten uit boeten en transacties als gevolg van de effecten van de zogenaamde lex Mulder, de verhoging van tarieven, de intensivering van alcohol- en snelheidscontroles alsmede de voorgenomen intensivering van de controle op onverzekerd rijden.

	1988	1989	1990	1991	1992	1993
VII BINNENLANDSE ZAKEN	**514**	**552**	**556**	**562**	**566**	**565**
– Algemeen	26	25	28	28	30	30
– Openbare orde en veiligheid	189	189	190	196	199	198
– Management en personeel	91	91	91	91	91	91
– Informatievoorziening en automatisering	208	247	247	247	246	246

Toelichting
De stijging van de reeks voor het hoofdbeleidsterrein Algemeen is toe te schrijven aan de verwachte stijging in de ontvangsten van het Staatsdrukkerij- en Uitgeverijbedrijf. De bijstelling bij het hoofdbeleidsterrein openbare orde en veiligheid heeft betrekking op de Dienst Geneeskundige Verzorging Politie. Hogere kosten in de gezondheidszorg hebben een aanpassing van het premiepercentage noodzakelijk gemaakt.
De stijging in 1989 bij het hoofdbeleidsterrein informatievoorziening en automatisering ten opzichte van 1988 heeft betrekking op de Rijkscomputercentra. De hogere ontvangstenraming vloeit voort uit de hogere ontvangsten als gevolg van de verwachte omzetstijging.

	1988	1989	1990	1991	1992	1993
VIII ONDERWIJS EN WETENSCHAPPEN	**1708**	**1742**	**957**	**919**	**923**	**962**

Toelichting
Voor 1988 en 1989 worden hogere ontvangsten geraamd als gevolg van de versnelde aflossing studieschuld. In verband met deze versnelde aflossing studieschuld met korting treedt er in latere jaren een aanzienlijke derving van ontvangsten op. De dalende tendens in de ontvangstenraming wordt mede veroorzaakt door afnemende opbrengsten van lesgelden als gevolg van daling van het aantal leerlingen.

	1988	1989	1990	1991	1992	1993
IX-A NATIONALE SCHULD	**70**	**1**	**1**	**1**	**1**	**1**

Toelichting
De piek in de ontvangsten in 1988 is vooral het gevolg van agio's bij de uitgifte van staatsleningen. Deze post wordt in de begroting pro memorie geraamd.

	1988	1989	1990	1991	1992	1993
IX-B FINANCIËN	**3437**	**3325**	**3408**	**3423**	**3387**	**3343**
– EKI	480	380	470	500	420	380
– DNB	1160	1250	1250	1300	1350	1350
– Postbank	208	208	208	208	208	208
– Staatsloterij	173	180	180	180	180	180
– Muntwezen	67	5	37	5	5	5
– Domeinen	350	354	338	305	302	287
– Verrichte werkzaamheden	335	339	333	322	315	315
– Inningskosten Douane	262	194	201	209	209	209
– Rente belastingschuld	106	106	106	106	106	106
– Kosten vervolging	85	84	84	84	84	84
– Diversen	211	225	201	204	208	219

Toelichting
De ontwikkeling in de ontvangsten EKI tot 1992 vloeit voort uit verwachte schaderestituties die voornamelijk uit consolidatieregelingen voortkomen.

De winstuitkering van De Nederlandsche Bank neemt in 1989 naar verwachting toe als gevolg van hogere rente-opbrengsten in samenhang met een aanwas van de deviezenvoorraad. In de jaren daarna wordt de stijging van de winstafdracht met name veroorzaakt door de positieve invloed van de opbouw van de openmarktportefeuille en het wegvallen van te realiseren koersverliezen op de deviezenportefeuille. De oorzaak

van dit laatste is dat wordt verondersteld dat de dollarrente na 1989 niet verder stijgt.

De opbrengstverhoging in 1989 voor de Staatsloterij is het gevolg van een stijging van de omzet.

De pieken in de ontvangstenreeks Muntwezen worden veroorzaakt door de uitgifte van de William en Mary-munt in 1988 en de voorgenomen bijzondere uitgifte van een f 50 muntstuk in 1990. De daling van de Domeinen-ontvangsten is vooral het gevolg van de afloop van de termijnbetalingen van aan Indonesië verkochte fregatten.

Het dalende verloop van de ontvangsten uit verrichte werkzaamheden is voornamelijk het gevolg van de personeelsreductie bij de belastingdienst.

	1988	1989	1990	1991	1992	1993
X DEFENSIE	**611**	**587**	**550**	**533**	**529**	**529**

Toelichting

De ontvangstenraming laat een dalende trend zien omdat enkele incidentele posten wegvallen. Deze posten zijn vooral te vinden onder de verrekeningen met derden voor verleende diensten en terugontvangst van BTW.

	1988	1989	1990	1991	1992	1993
XI VOLKSHUISVESTING, RUIMTELIJKE ORDENING EN MILIEUBEHEER	**7180**	**5352**	**5164**	**5010**	**4977**	**4871**
– Algemeen	1	1	1	1	1	1
– Volkshuisvesting	6348	4424	4258	4121	4098	3996
. rente	3969	4012	3820	3651	3590	3463
. aflossingen	2255	270	306	353	390	415
. overig	124	142	132	117	118	118
– Ruimtelijke Ordening	–	–	–	–	–	–
– Milieubeheer	287	360	358	350	345	341
– Huisvestingskosten Rijksdiensten	48	44	44	51	43	43
– Huisvesting ten behoeve van derden	198	194	194	194	194	194
– Kadaster vastgoedinformatie	298	329	309	293	296	296

Toelichting

Na een lichte stijging in 1989 als gevolg van het opnemen van rijksleningen van het gunningsjaar 1987, dalen de rente-inkomsten bij de reeks volkshuisvesting als gevolg van de vervroegde aflossingen van de afgelopen jaren en rente-aanpassing bij de 10-jaarlijkse conversie. De aflossingsontvangsten worden in 1988 nog sterk bepaald door de vervroegde aflossingen, die naar huidige inzichten in 1988 circa 2 miljard zullen bedragen. De reguliere aflossingen stijgen ten gevolge van de rente-aanpassingen waardoor bij een lagere rente het aflossingsbestanddeel toeneemt en tevens als gevolg van de stijging van het aflossingsbestanddeel bij annuïtaire leningen. De stijging in 1989 ten opzichte van 1988 bij overig is het gevolg van een toename van de ontvangsten uit hoofde van de terugvorderingen subjectsubsidies. De daling bij overig vanaf 1989 kan worden toegeschreven aan de restituties woningbouw die als gevolg van het wegwerken van de achterstanden bij het definitief vaststellen van rijksleningen zullen verminderen.

Door de inwerkingtreding van de Wet Algemene Bepalingen Milieuhygiëne per 1 april 1988 in plaats van 1 januari 1988 blijven de ontvangsten bij milieubeheer in 1988 achter bij de ontvangsten zoals geraamd voor 1989 en volgende jaren. De verhoging van de geraamde

ontvangsten milieu is tevens het gevolg van het handhaven van het huidige niveau van heffingen op basis van de Wet Algemene Bepalingen Milieuhygiëne en het verhogen van de heffing op gelode benzine van 1,3 cent per liter. De daling van de opbrengst van deze laatste maatregel verklaart de daling van de ontvangsten vanaf 1989.

Na een stijging in de jaren 1989 en 1990 dalen de inkomsten van Kadaster vastgoedinformatie tot op een niveau van ongeveer 300 miljoen structureel. Deze stijging in 1989 en 1990 kan worden verklaard door een te verwachten toenemend aantal onroerend goed transacties, mede als gevolg van een gunstige inkomensontwikkeling.

	1988	1989	1990	1991	1992	1993
XII VERKEER EN WATERSTAAT	**6236**	**1476**	**1866**	**1866**	**2317**	**2311**
– Algemene departementale aangelegenheden	127	19	20	19	19	19
– Verkeersveiligheid	5	5	5	5	5	5
– Algemene waterstaatsaangelegenheden	192	207	188	188	188	188
– Infrastructurering waterstaat	2	20	18	20	19	16
– Conditionering waterstaat	150	127	102	51	51	51
– Inrichting en ontwikkeling IJsselmeerpolders	102	86	71	60	52	50
– Openbaar vervoer en goederenvervoer	14	11	11	11	11	11
– Luchtvaartaangelegenheden	160	183	173	171	167	167
– Zeescheepvaart en maritieme aangelegenheden	184	95	95	95	95	95
– Telecommunicatie en postzaken	5294	716	1176	1239	1703	1702
– Meteorologische aangelegenheden	7	7	7	7	7	7

Toelichting

Bij algemene departementale aangelegenheden hangt het hogere bedrag voor 1988 samen met de oude begrotingsindeling. De hogere raming in 1989 bij de ontvangsten algemene waterstaatsaangelegenheden komt voort uit de verkoopopbrengst van het Staatsvissershavenbedrijf. Het hogere niveau van de ontvangsten van infrastructurering waterstaat hangt samen met het bruto ramen en de bijdrage van het rijkswegenfonds. Bij conditionering waterstaat is in 1989 eenmalig een bedrag van 25 miljoen geraamd voor een schadeclaim met betrekking tot de stormvloedkering Oosterschelde. De verklaring voor de daling van de ontvangsten bij conditionering waterstaat na 1990 is het gevolg van het aflopen van het programma van de Wet Verontreiniging Oppervlaktewateren. De ontvangsten inrichting en ontwikkeling IJsselmeerpolders dalen door het aflopen van het uitgifteprogramma van gronden. Het structureel hogere niveau per 1989 van de ontvangsten luchtvaartaangelegenheden houdt verband met het opnemen van een raming voor te ontvangen dividenden van KLM.

Door de verzelfstandiging van het loodswezen zullen de ontvangsten voor zeescheepvaart en maritieme aangelegenheden vanaf 1989 op een lager niveau liggen. Voor 1988 is bij telecommunicatie en postzaken vermeld het bedrag aan ontvangsten van het Staatsbedrijf der PTT. Vanaf 1989 zijn, na de verzelfstandiging van de PTT, inkomsten uit rentebetalingen dividenden (vanaf 1990) en terugbetalingen op leningen (vanaf 1992) opgenomen.

	1988	1989	1990	1991	1992	1993
XIII ECONOMISCHE ZAKEN	**5784**	**6241**	**6949**	**6988**	**7391**	**7573**
– Algemeen	59	61	63	65	67	70
– Industrieel en algemeen technologiebeleid	70	55	60	50	58	43
– Industriebeleid	19	97	90	14	13	13
– Regionaal beleid	75	75	80	77	72	67
– Diensten, midden en kleinbedrijf en ordening	46	47	48	48	48	48
– Energiebeleid	5514	5905	6607	6733	7132	7331
· Aardgasbaten	5220	5320	6020	6320	6720	6920
. Desalderingen: COVA en DSM	172	279	281	282	281	281
. Overige Energie	122	306	306	131	131	130
– Buitenlandse economische betrekkingen en export-bevordering	1	1	1	1	1	1

Toelichting

Onder algemeen worden naast de ontvangsten van algemene aard de ontvangsten van diverse buitendiensten verantwoord. De stijging van de ramingen wordt veroorzaakt door de verwachte toename van het aantal te verlenen Europese Octrooien door het Bureau voor de Industriële Eigendom.

De dalende ontvangsten met betrekking tot industrieel en algemeen technologiebeleid hebben nagenoeg uitsluitend betrekking op ontvangsten uit hoofde van door Economische Zaken beschikbaar gestelde ontwikkelingskredieten.

In verband met een verwachte ontvangst van de RSV-holding zijn de ramingen industriebeleid voor 1989 en 1990 verhoogd met 75 miljoen. Voor het overige zijn hierin opgenomen ontvangsten uit hoofde van het winstaandeel KMZ, terugbetalingen in verband met in het verleden verleende steun aan individuele bedrijven en diverse ontvangsten van de Rijksnijverheidsdienst.

De ontvangsten regionaal beleid betreffen in hoofdzaak ontvangsten uit het Europees Fonds voor Regionale Ontwikkeling. Deze gelden worden via de uitgaven-begroting van Economische Zaken overgedragen aan de uiteindelijke subsidie-ontvangers in de regionale steungebieden.

De geraamde ontvangsten voor diensten etc. bevatten onder meer diverse ontvangsten in verband met de financiering van het MKB en de opbrengsten ten gevolge van de Wet op de Kansspelen. In verband met de privatisering van het IJkwezen met ingang van 1989 vervallen de inkomsten van deze dienst. Door de verwachte verdubbeling van de opbrengsten van de casino's in 1989 resulteert echter per saldo een lichte stijging.

Voor de desalderingsgroepen van energiebeleid wordt verwezen naar de toelichting bij de uitgaven. Onder de groep aardgasbaten vallen de (niet-fiscale) inkomsten uit aardgas (via NAM en DSM), de verleende vergunningen op grond van de mijnwetgeving en de dividend-opbrengsten van de NV Gasunie. In 1989 en 1990 is in de raming rekening gehouden met een eenmalige dividend uitkering van de NV DSM in verband met de voorgenomen verkoop van aandelen. Voor een nadere toelichting op de totale aardgasbaten (niet-belastingontvangstendeel en VPB-deel) zij verwezen naar onderdeel C van deze horizontale toelichting.

	1988	1989	1990	1991	1992	1993
XIV LANDBOUW EN VISSERIJ	**600**	**544**	**486**	**461**	**436**	**435**

Toelichting
De meerjarenramingen van de ontvangsten laten een dalend verloop zien. Dit wordt met name veroorzaakt door de verkleining van interventievoorraden, waardoor de rente- en opslagvergoedingen van de Europese Commissie afnemen. Daarnaast vloeit de daling van de ontvangsten in 1989 voort uit een eenmalige hogere ontvangst van 16 miljoen in 1988 in verband met het uitstel van de door de EG uitgekeerde perceptiekostenvergoeding over 1987, alsmede uit reeds bij Voorjaarsnota gemelde incidentele mutaties van per saldo 10 miljoen. Door het in werking treden van de Meststoffenwet worden in 1989 hogere ontvangsten geraamd bij landbouwvoorlichting en -ontwikkeling ad 19 miljoen.

De lagere ontvangsten in 1990 worden, behalve door de lagere rente- en opslagvergoedingen van de Europese Commissie, veroorzaakt door de hogere bijdragen van derden van 25 miljoen bij inrichting en beheer landbouwgronden in 1988 en 1989 en de hogere ontvangsten van ruilverkavelingsrente en -aflossing in 1988 en 1989 van respectievelijk 15 en 12,5 miljoen.

	1988	1989	1990	1991	1992	1993
XV SOCIALE ZAKEN EN WERKGELEGENHEID	**948**	**931**	**911**	**889**	**887**	**884**
– ABA	4	6	6	6	4	0
– Arbeid	23	24	24	24	24	24
– Sociale Zekerheid	839	815	788	765	765	765
– Arbvo	40	40	40	40	40	40
– TEGMD	35	36	37	37	37	37
– Overig	7	10	16	17	17	18

Toelichting
De raming bij ABA wordt beïnvloed door een wisselende bijdrage uit het Bezitsvormingsfonds ter compensatie van een gedeeltelijk niet gerealiseerde ombuiging bij de Jeugdspaarwet. De bijdrage kan met ingang van 1993 achterwege blijven.

In de raming bij Arbeid is met ingang van 1989 rekening gehouden met hogere ontvangsten bij de dienst voor het Stoomwezen.

In de raming bij Sociale Zekerheid is er rekening mee gehouden dat de restituties «complementaire sociale voorzieningen» tot nihil zullen teruglopen met ingang van 1991. Dit als gevolg van de afloop WWV en de ingevoerde budgetfinanciering WSW.

In de vorige Miljoenennota is een gedeelte van de ombuigingen verwerkt in de ontvangstensfeer. De oplopende ontvangstenreeks bij de TEGMD is hiervan het gevolg.

De nieuwe remigratieregeling wordt voor een klein gedeelte gefinancierd door een bijdrage uit het Algemeen Arbeidsongeschiktheidsfonds. Deze bijdrage wordt bij de Directie Emigratie verantwoord. De oplopende reeks bij overig is hieraan toe te schrijven.

	1988	1989	1990	1991	1992	1993
XVI WELZIJN, VOLKSGEZONDHEID EN CULTUUR	**1338**	**1470**	**1530**	**1545**	**1556**	**1566**
– Ministerie	7	13	13	13	13	13
– Welzijn algemeen	103	54	36	36	36	36
– Vluchtelingen, minderheden en asielzoekers	0	105	180	180	180	180
– Jeugdwelzijn	10	10	10	10	10	10
– Volksgezondheid algemeen	10	42	33	33	33	33
– Gezondheidszorg	6	6	6	6	6	6
– Gezondheidsbescherming	11	2	2	2	2	2
– Rijksinstituut voor Volksgezondheid en Milieuhygiëne	40	70	62	62	62	62
– Cultuur algemeen	3	14	14	14	14	14
– Cultuur beheer	9	9	9	9	9	9
– Bibliotheekwerk	3	5	10	10	10	10
– Radio, televisie en pers	1136	1140	1155	1170	1181	1191

Toelichting

De stijging van de meerjarenreeks bij Ministerie wordt veroorzaakt door hogere ontvangsten voor personeel dat werkzaamheden voor derden verricht. Dit dient ter compensatie van de verzelfstandiging van de PEM, een onderdeel van het RIVM.

Als gevolg van de overheveling van de gezinsverzorging naar de AWBZ dalen de inkomsten bij Welzijn algemeen als gevolg van afrekeningen van openstaande voorschotten. Verder is de dalende reeks een gevolg van het onderbrengen van het bibliotheekwerk bij het Directoraat Generaal Culturele Zaken.

De stijging op het beleidsterrein Vluchtelingen, minderheden en asielzoekers is een consequentie van het zogenaamde «bruto boeken».

De stijging op Volksgezondheid algemeen is deels een gevolg van het bruto boeken en deels een gevolg van een interne herschikking; met ingang van 1989 worden de inkomsten uit registraties van geneesmiddelen op dit hoofdbeleidsterrein geboekt. De daling van de meerjarenreeks op het hoofdbeleidsterrein Gezondheidsbescherming is het gevolg van een interne herschikking.

Op het beleidsterrein RIVM vindt aan de ene kant een daling plaats als gevolg van de verzelfstandiging van activiteiten met betrekking tot de vaccins-bereiding (PEM). Aan de andere kant vindt een stijging plaats als gevolg van het bruto boeken en als gevolg van ontvangsten uit hoofde van voor derden verrichte werkzaamheden.

De terugontvangsten van in voorgaande jaren te hoog verstrekte subsidievoorschotten voor het bibliotheekwerk worden met ingang van 1989 opgenomen bij cultuur algemeen. Dit verklaart de stijging van 1988 op 1989. De ontvangsten van bibliotheken in verband met leenvergoedingen zijn als een apart beleidsterrein opgenomen. De oplopende reeks wordt verklaard door de gefaseerde invoering van de bonvergoedingen. De stijging van de omvang van de middelen op het beleidsterrein radio, televisie en pers is een gevolg van enerzijds een groter aantal omroepbijdrage-betalers en anderzijds hogere inkomsten uit de STER vanwege een beoogde zendtijd uitbreiding.

	1988	1989	1990	1991	1992	1993
AANVULLENDE POSTEN	**365**	**539**	**1013**	**85**	**109**	**109**
– Prijsbijstelling	15	39	63	85	109	109
– Verkoop staatsdeelnemingen	350	500	950	–	–	–

Toelichting
De oploop voor wat betreft het onderdeel prijsbijstelling vloeit voort uit de verwachte prijsontwikkelingen in de komende jaren. In tegenstelling tot de uitgavenzijde bestaat voor de prijsbijstelling van de niet-belastingontvangsten geen ex ante verdeling over de hoofdstukken.

In het regeerakkoord is een oplopende taakstelling tot en met 1990 afgesproken met betrekking tot te realiseren opbrengsten uit verkoop staatsdeelnemingen. Na 1990 zijn geen opbrengsten geraamd. De sterke stijging van 1989 op 1990 wordt mede veroorzaakt door het besluit de taakstelling 1990 ten opzichte van het regeerakkoord-niveau met 200 miljoen op te hogen.

	1988	1989	1990	1991	1992	1993
FONDS INVESTERINGS-REKENING	**550**	**500**	**450**	**400**	**350**	**300**

Toelichting
De raming van de ontvangsten geeft het verloop weer van de desinvesteringsbetalingen. Het op nihil stellen van de WIR-basispremie per 29 februari 1988 wordt hierin weerspiegeld.

	1988	1989	1990	1991	1992	1993
RIJKSWEGENFONDS	**125**	**125**	**125**	**125**	**125**	**125**

	1988	1989	1990	1991	1992	1993
CONSOLIDATIE	**–217**	**–406**	**–483**	**–483**	**–482**	**–482**

Toelichting

Voor een toelichting op deze post wordt verwezen naar de toelichting bij de post Consolidatie aan de uitgavenzijde.

3. Aardgasbaten

Aardgasbaten Rijk op kasbasis 1988-1993 in miljarden guldens.

	1988	1989	1990	1991	1992	1993
niet-belastingontvangsten	5,2	5,3	6,0	6,3	6,7	6,9
vennootschapsbelasting	2,2	2,1	2,2	2,3	2,4	2,5
Totaal raming MN 1989	7,4	7,4	8,2	8,6	9,1	9,4
raming Voorjaarsnota 1988	7,4	7,3	8,1	8,5	9,0	–
raming Miljoenennnota 1988	8,6	8,9	10,1	11,0	11,2	–
raming Meerjarencijferbrief	8,1	9,2	11,3	12,6	–	–

De onzekere ontwikkelingen op de oliemarkt alsmede het instabiele verloop van de koers van de US-dollar in 1988 hebben ertoe geleid dat de gasbatenramingen het afgelopen jaar relatief fors zijn aangepast. Werd in de Miljoenennota 1988 voor de aardgasbaten in 1988 en 1989 nog een opbrengst geraamd van 8,6 miljard respectievelijk 8,9 miljard, de huidige raming ligt voor 1988 1,2 miljard en voor 1989 1,5 miljard lager. De verwachting is dat in 1989 7,4 miljard aan aardgasbaten ontvangen zal worden, waarvan 5,3 miljard aan niet-belastingont-

vangsten en 2,1 miljard aan vennootschapsbelasting. Hierin is een met de voorgestelde verlaging van het VPB-tarief samenhangende verschuiving van vennootschapsbelasting naar niet-belastingontvangsten verwerkt. De opbrengst voor 1988 wordt geraamd op eveneens 7,4 miljard. Ten opzichte van 1987 daalt de opbrengst van de aardgasbaten in 1988 dan met ruim 3 miljard, exclusief het WIR-registratie-effect in 1987. Met name de raming van de ruwe olieprijs, maar ook de dollarkoers en het afzetvolume in 1988 liggen op een lager niveau dan in 1987. Voor de ruwe olieprijs wordt in 1988 een gemiddeld niveau van circa 16 dollar per vat (cif) verwacht tegen 17,8 dollar per vat (cif) in 1987. De afzet van aardgas bevindt zich in 1988 op een laag niveau als gevolg van zacht weer in de eerste maanden van 1988. De koers van de US-dollar tenslotte wordt zowel in 1988 als in 1989 verwacht op een niveau van rond de f 2,- te liggen. Deze ontwikkelingen beïnvloeden ook de aardgasbaten op kasbasis in 1989 negatief.

Bij de berekening van de aardgasbaten is uitgegaan van de recente afspraak van Vegin en Gasunie om de gasprijsdaling voor kleinverbruikers per 1 juli 1988 niet geheel door te berekenen. Het tegoed wordt in 1989 met de consument verrekend.

Het verloop van de aardgasbaten blijft met risico's omgeven. Zo is in de huidige raming een herstel van de ruwe olieprijs van 18 dollar per vat (cif) in 1989 tot 22 dollar per vat (cif) in 1993 verondersteld. Voorts wordt uitgegaan van een reëel constante wisselkoersverhouding tussen de gulden en de dollar na 1989. Het prijspad voor ruwe olie is daarmee ten opzichte van de Miljoenennota 1988 drastisch naar beneden bijgesteld en ook enigszins gematigder dan in de Voorjaarsnota 1988 nog werd aangenomen. Desondanks blijft voor de realisering van het thans verondersteld tijdpad een beheerste productie-ontwikkeling en een evenwichtige vraag-aanbod verhouding op de oliemarkt vereist.

5. Overzicht van mutaties t.o.v. de Voorjaarsnota 1988

5.1. Uitgaven

	1988	1989	1990	1991	1992	1993
I HUIS DER KONINGIN						
Miljoenennota 1988	10.6	10.6	10.6	10.6	10.6	
	10.6	**10.6**	**10.6**	**10.6**	**10.6**	
Diversen		.1	.1	.1	.1	
		.1	.1	.1	.1	
Miljoenennota 1989	**10.6**	**10.7**	**10.7**	**10.7**	**10.7**	**10.7**
II HOGE COLLEGES VAN STAAT						
Miljoenennota 1988	189.3	187.2	182.8	182.7	182.3	
Voorjaarsnota 1988	5.7	2.3	2.3	2.3	2.3	
	195.0	**189.5**	**185.1**	**185.0**	**184.6**	
Loonbijstelling*	–.6	–.5	–.4	–.4	–.4	
+ Beperking prijsbijstelling		–.2	–.2	–.2	–.2	
Diversen		1.1	1.8	1.8	1.9	
Diverse overboekingen*		.6				
Diverse desalderingen*		.4	.5	.5	.5	
	–.6	1.4	1.7	1.7	1.8	
Miljoenennota 1989	**194.4**	**190.9**	**186.8**	**186.7**	**186.4**	**186.4**
III ALGEMENE ZAKEN						
Miljoenennota 1988	45.2	43.3	42.4	42.3	42.3	
Voorjaarsnota 1988	.4	.5	.5	.5	.5	
	45.6	**43.8**	**42.9**	**42.8**	**42.8**	
Loonbijstelling*	–.6	–.6	–.6	–.6	–.6	
+ Beperkte prijsbijstelling		–.1	–.1	–.1	–.1	
Diversen	.9	.6	.6	.6	.6	
	.3	–.1	–.1	–.1	–.1	
Miljoenennota 1989	**45.9**	**43.7**	**42.8**	**42.7**	**42.7**	**42.7**

De met een + gemerkte mutaties vloeien voort uit de generale ombuigingen en de tekort beperkende matregelen waartoe het kabinet besloten heeft.
De met * gemerkte mutaties zijn voor het financieringstekort neutraal. Het betreft voornamelijk overboekingen tussen de hoofdstukken en desalderingen (uitgavenmutaties die rechtstreeks samenhangen met mutaties bij de niet-belastingontvangsten).

	1988	1989	1990	1991	1992	1993
IV KABINET NEDERLANDS-ANTILLIAANSE EN ARUBAANSE ZAKEN						
Miljoenennota 1988	2.9	2.8	2.8	2.8	2.8	
	2.9	**2.8**	**2.8**	**2.8**	**2.8**	
Miljoenennota 1989	**2.9**	**2.8**	**2.8**	**2.8**	**2.8**	**2.8**
V BUITENLANDSE ZAKEN						
Miljoenennota 1988	432.8	407.6	402.8	401.5	401.5	
Voorjaarsnota 1988	6.2	3.3	2.1	2.1	2.1	
	439.0	**410.9**	**404.9**	**403.6**	**403.6**	
Loonbijstelling*	–1.8	–1.8	–1.7	–1.7	–1.7	
+Beperking prijsbijstelling		–.1	–.1	–.1	–.1	
Bijstelling vergoedingensysteem b.d.		–7.5	–10.0	–9.0	–9.0	
Valuta-correctie buitenl. dienst		–4.4	–4.1	–5.1	–5.1	
Diversen	2.6	15.5	17.9	16.8	14.7	
Vierde eigen middel EG*	715.0	770.0	960.0	1020.0	1090.0	
Macro aanpassing vierde eigen middel EG		–5.0	25.0	30.0	25.0	
Nieuw paspoort*		50.8	49.2	49.2	49.2	
Doorberekening dienstverlening buitenlandse dienst*		4.2	6.2	6.2	6.2	
Doorberekening subsidies int.org. aan div.departn.*		5.8	5.8	5.8	5.8	
Diverse desalderingen*	–2.2					
	713.6	827.5	1048.2	1112.1	1175.0	
Miljoenennota 1989	**1152.6**	**1238.4**	**1453.1**	**1515.7**	**1578.6**	**1588.6**
VI JUSTITIE						
Miljoenennota 1988	3231.9	3278.8	3345.6	3255.1	3269.0	
Voorjaarsnota 1988	59.4	32.5	–5.4	38.3	34.7	
	3291.3	**3311.3**	**3340.2**	**3293.4**	**3303.7**	
Loonbijstelling*	–16.7	–17.4	–18.0	–16.8	–17.0	
+Beperking prijsbijstelling		–4.0	–4.0	–4.0	–4.0	
Hogere uitgaven voorl. gehechten in politiecellen	10.0					
Compensatie	–10.0					
Hogere uitgaven gerechtskosten	6.2					
Lagere uitgaven materieel gevangeniswezen	–3.6					
Motie Korthals/Soutendyk (tijdel. 250 cellen extra)	26.0	22.1	8.6			
Oplossen knelpunten automatisering		10.0				
Rechtshulp in strafzaken		7.9	7.9	7.9	7.9	
Verhoging verpleegprijs 'Grote Beek'		5.5	5.5	5.5	5.5	
Werklasteffect verplicht bijstandsverhaal		10.3	10.3	10.3	10.3	
Ziektekosten kinderbeschermingspupillen	10.0					
Diversen	6.0	17.8	15.3	15.3	15.3	
Diverse overboekingen*		1.4	1.1	–.4	–.4	
Diverse desalderingen*	5.0					
	32.9	53.6	26.7	17.8	17.6	
Miljoenennota 1989	**3324.2**	**3364.9**	**3366.9**	**3311.2**	**3321.3**	**3329.0**

	1988	1989	1990	1991	1992	1993
VII BINNENLANDSE ZAKEN						
Miljoenennota 1988	3868.5	3838.9	3836.7	3827.3	3839.1	
Voorjaarsnota 1988	334.7	253.7	144.6	64.4	68.3	
	4203.2	**4092.6**	**3981.3**	**3891.7**	**3907.4**	
Loonbijstelling*	-21.7	-21.2	-21.2	-21.6	-21.8	
+Beperking prijsbijstelling		-4.0	-4.0	-4.0	-4.0	
Bijst.raming ziektekostenvoorziening overheidsper.	-17.9	-12.1				
Bijzondere opsporing (werkgroep politiebudget)		6.7	6.7	6.7	6.7	
Kosto-gelden (werkgroep politiebudget)		10.0				
Stimulering bouw (werkgroep politiebudget)		9.0	12.0	12.0	12.0	
Stimulering automatisering (werkgr. politiebudget)		7.2	5.5	5.5	27.2	
Frictie (werkgroep politiebudget)		7.0	5.0	10.0		
Inleveren sterktegroei e.a. (werkgr.politiebudget)		-39.9	-29.2	-34.2	-45.9	
Inconvenientenregeling		9.1	10.3	10.4	10.8	
Compensatie t.b.v. inconvientenregeling		-9.1	-10.3	-10.4	-10.8	
Diversen		1.4		.3	.3	
Herziene raming Rijkscomputercentrum*		39.1	39.1	39.1	39.1	
Diverse overboekingen*	-3.6	-8.0	-6.6	-1.7	-1.7	
Diverse desalderingen*	.2					
	-43.0	-4.8	7.3	12.1	11.9	
Miljoenennota 1989	**4160.2**	**4087.8**	**3988.6**	**3903.8**	**3919.3**	**3939.8**
VIII ONDERWIJS EN WETENSCHAPPEN						
Miljoenennota 1988	29174.8	28267.7	27945.9	27728.5	27623.9	
Voorjaarsnota 1988	-132.4	-566.5	-628.6	-630.6	-627.6	
	29042.4	**27701.2**	**27317.3**	**27097.9**	**26996.3**	
Loonbijstelling*	54.6	62.2	67.8	-5.3	-81.6	
Bijstelling raming 1992 basisonderwijs					-103.8	
Correctie ivm invulling taakstelling SF VJN 1988		522.7	558.5	572.6	559.2	
Correctie ivm invulling taakstelling VJN 1988	250.2	109.2	122.8	127.3	113.0	
Aanvullende financiering		-207.2	-526.4	-546.7	-549.0	
Automatisering SF en overige effecten		111.3	119.7	94.1	84.4	
Intensivering controle		-25.0	-25.0	-25.0	-25.0	
OV-kaart		190.0	380.0	380.0	380.0	
Verlaging basisbeurs		-208.6	-430.9	-420.8	-405.6	
Reiskosten WSF III		-100.3	-213.0	-207.5	-198.3	
Leerlingen alg.voortg. en lager beroepsonderwijs	5.9	15.7	33.2	57.5	58.3	
Leerlingen alg.voortgezet en voorber.wetensch.ond.	4.9	21.0	42.6	58.1	48.6	
Leerlingen beroepsonderwijs	25.8	31.5	32.1	34.4	38.8	
Leerlingen volwassenenonderwijs	9.6	17.6	17.6	17.6	17.6	
Leerlingen hoger beroepsonderwijs	45.6	31.1	40.1	47.6	41.4	
Leerlingen basisonderwijs		.6	5.0	12.5	12.5	
Ontwikkeling systemen (WAS-IV)		6.9	5.9	5.9	5.9	
Liquiditeitskorting HBO	-9.8					
Normposten middelbaar beroepsonderwijs	-5.7	-5.7	-5.7	-5.7	-5.7	
Ramingstech.bijstel. alg. voortg. en voorber.wetens.o	5.8	3.1	5.1	5.8	-.3	
Ramingstechnische bijstelling salarissen beroepsond.	-33.6	-29.4	-33.5	-36.0	-41.4	
Schaaleffecten alg. voortg. en voorb. wetensch.ond.	8.7	9.8	11.8	14.2	17.5	
Uitvoeringskosten Oort		20.0				

	1988	1989	1990	1991	1992	1993
Vervanging langdurig zieken	30.0	30.0	30.0	30.0	30.0	
+Beperking wachtgelden		-50.0	-100.0	-150.0	-200.0	
Beperking wachtgelden*		50.0				
+Kleine scholen		-20.0	-50.0	-50.0	-50.0	
Exploitatiekosten middelbaar beroepsonderwijs	-8.4	-7.3	-5.5	-2.7	.1	
Werkloosheidseffecten studiefinanciering		2.9	3.5	7.8	14.2	
Rente-effecten scholenbouw	.2	2.8	8.2	16.9	29.1	
Kasbeleid	-30.5					
Kasvertr. ABP	13.5					
Onderwijs ondersteunend personeel	9.0					
Stichting en exploitatie	8.0					
Status vluchtelingen	2.5	2.5	2.5	2.5	2.5	
Diversen	74.4	36.5	64.1	-.6	-16.8	
Diverse overboekingen*	-9.2	2.7	-37.8	-31.5	-33.1	
Diverse desalderingen*	-63.8	-67.0	-67.0	-67.0	-67.0	
	387.7	559.6	55.7	-64.0	-324.5	
Miljoenennota 1989	**29430.1**	**28260.8**	**27373.0**	**27033.9**	**26671.8**	**26648.0**
IXA NATIONALE SCHULD						
Miljoenennota 1988	21880.9	21961.3	22313.3	22419.3	22460.3	
Voorjaarsnota 1988	-39.0	-52.0	137.0	442.0	694.0	
	21841.9	**21909.3**	**22450.3**	**22861.3**	**23154.3**	
Boete vervroegde aflossing	14.0					
Disagio's a.g.v. uitgifte leningen onder pari	167.0					
Diversen	3.0	-10.0	-5.0	-6.0	1.0	
Minder herplaatsing schatkistpapier in 1988	-31.0		31.0			
Rente a.g.v. lagere financieringsbehoefte		-37.9	-40.9	-48.4	-48.9	
Rente mutatie	24.0	14.0	459.0	801.0	1156.0	
	177.0	-33.9	444.1	746.6	1108.1	
Miljoenennota 1989	**22018.9**	**21875.4**	**22894.4**	**23607.9**	**24262.4**	**24958.4**
IXB FINANCIEN						
Miljoenennota 1988	3507.7	3743.1	3342.0	3169.1	3008.3	
Voorjaarsnota 1988	244.5	96.2	212.2	107.7	121.5	
	3752.2	**3839.3**	**3554.2**	**3276.8**	**3129.8**	
Loonbijstelling*	-39.4	-38.8	-37.2	-37.2	-37.2	
Automatisering		5.5	4.2	1.8	1.6	
Materieel belastingdienst		-.3	10.6	11.5	11.5	
Niet gerealiseerde ombuiging muntendienst		10.3	10.0	9.7	9.7	
Personeel (bijstelling raming)		12.1	6.8	4.3	1.1	
Specifieke compensatie munt			28.2	1.3	1.3	
Uitgifte speciale munt			8.0			
Uitvoeringskosten Oort		16.0	7.5	2.0		
+Beperking prijsbijstelling		-3.7	-3,7	-3.7	-3.7	
Diversen	2.3	3.1	5.9	5.9	5.9	
Diverse overboekingen*		-5.2	-4.9	-4.9	-4.9	
Diverse desalderingen*	.6	5.7	4.0	4.0	4.0	
	-36.5	4.7	39.4	-5.3	-10.7	
Miljoenennota 1989	**3715.7**	**3844.0**	**3593.6**	**3271.5**	**3119.1**	**3079.6**

	1988	1989	1990	1991	1992	1993
X DEFENSIE						
Miljoenennota 1988	13723.1	13926.1	14130.8	14381.7	14626.0	
Voorjaarsnota 1988	232.0	220.9	215.7	196.9	197.4	
	13955.1	**14147.0**	**14346.5**	**14578.6**	**14823.4**	
Loonbijstelling*	-51.5	-50.5	-49.8	-50.0	-50.0	
Bezoldiging burgerpersoneel centrale organisatie	10.4					
Uitgaven van personele aard centrale organisatie	6.0					
Pensioenen en wachtgelden	-41.6					
Bezoldiging militair personeel Koninklijke Marine	-13.8					
Onderhoud en herstel Koninklijke Marine	10.2					
Bezoldiging militair pers. Koninklijke Landmacht	82.9					
Algemene uitgaven Koninklijke Landmacht	-13.6					
Klein materieel Koninklijke Landmacht	12.9					
Onderhoud en herstel Koninklijke Landmacht	-13.3					
Onderwijs en opleiding Koninklijke Luchtmacht	16.5					
Algemene uitgaven Koninklijke Luchtmacht	14.2					
Prijspeilaanpassing Patriot	10.7					
Groot materieel Koninklijke Luchtmacht	29.5					
Compensatie van overschrijding 1987	-6.0					
Onroerend-goed belasting		10.0	10.0	10.0	10.0	
Decentralisatie burgerpers. centrale organisatie		-9.3	-7.8	-12.1	-20.6	
Materieel en exploitatie centrale organisatie	37.1	56.4	83.3	90.0	48.2	
Internationale verplichtingen		46.3	37.5	17.9	24.6	
Ontwikkeling nieuw defensiematerieel		10.0	14.0	16.5	18.0	
Burgerpersoneel Koninklijke Marine		3.8	6.0	6.8	7.7	
Materiele exploitatie Koninklijke Marine	-49.0	-43.8	-35.9	-9.5	-33.0	
Bouw Koninklijke Marine	-31.0	-20.5	-19.4	-34.1	-44.1	
Groot materieel Koninklijke Marine	-4.2	61.9	18.3	6.4	65.2	
Fregatten	8.2	67.5	-4.7	11.4	14.1	
Onderzeeboten	23.7	-44.1	1.8	10.4	-10.6	
Mijnenbestrijdingsvaartuigen	46.6	-16.8	14.7			
Burgerpersoneel Koninklijke Landmacht		.6	-8.0	-14.6	-12.9	
Uitgaven van personele aard Koninklijke Landmacht	6.9	10.6	7.6	-9.2	24.7	
Materiele exploitatie Koninklijke Landmacht		52.0	33.3	139.3	166.2	
Bouw Koninklijke Landmacht	14.6	1.9	15.4	9.0	19.0	
+Overig groot materieel Koninklijke Landmacht		-21.5	-177.2	-126.6	-29.0	
Groot materieel Koninklijke Landmacht	-151.0	-169.8	-72.5	-94.4	-53.1	
Pantserrupsvoertuigen YPR-765	-17.8	-14.6	70.1	7.4		
Vervanging en verbetering van tanks Leopard I	63.5	28.9	6.2	-5.6		
Burgerpersoneel Koninklijke Luchtmacht		-10.0	-15.0	-15.5	-14.3	
Uitgaven van personele aard Koninklijke Luchtmacht		34.9	-7.0	-15.9	-11.2	
Materiele exploitatie Koninklijke Luchtmacht		-18.2	-28.0	-20.0	-27.4	
Bouw Koninklijke Luchtmacht	-14.7	-11.0	-.5	-3.5	-25.8	
+Fasering Patriot		-45.8	-58.5	-99.9	-106.1	
Gevechtsvliegtuigen F-16	-62.2	42.0	-18.6	10.0	-52.8	
+Groot materieel Koninklijke Luchtmacht		-89.2	-55.8	-65.0	-156.4	
Militair personeel krijgsmachtdelen		-54.2	-84.3	-86.7	-84.5	
Besparing op grensbewaking		-4.2	-7.1	-7.1	-7.1	
Militaire pensioenen en wachtgelden		-10.0	-10.0	-10.0	-10.0	
Desalderingen Koninklijke Landmacht*			-27.8	-27.8	-27.8	

	1988	1989	1990	1991	1992	1993
Desalderingen Koninklijke Marine*	29.3	31.4	21.3	5.0	1.0	
Diversen	16.0	–4.5	–6.5	–4.0	2.6	
Diverse overboekingen*	1.8	2.2	1.9	1.9	1.9	
Diverse desalderingen*	1.0	–3.0	–3.0	–3.0	–3.0	
	–27.7	–180.6	–356.0	–372.5	–376.5	
Miljoenennota 1989	**13927.4**	**13966.4**	**13990.5**	**14206.1**	**14446.9**	**14658.5**
XI VOLKSHUISVESTING R.O. EN MILIEUBEHEER						
Miljoenennota 1988	15008.3	14330.5	13954.9	14168.5	14382.0	
Voorjaarsnota 1988	55.1	133.2	166.5	158.1	155.6	
	15063.4	**14463.7**	**14121.4**	**14326.6**	**14537.6**	
Loonbijstelling*	–4.2	–3.9	–3.5	–3.2	–3.0	
+ Beperking prijsbijstelling		–22.2	–22.2	–22.2	–22.2	
+ Subsidiesystematiek verbeteringen huurwoningen			–120.0	–188.5	–147.5	
+ Verlaging vooroorlogse verbeteringsprogramma		–5.0	–22.0	–27.0	–27.0	
+ Verlaging verhuiskosten bij woningverbetering		–10.0	–21.0	–21.0	–21.0	
+ Huurparameter bestaande woningwetwoningen 3%		–74.9	–120.2	–112.4	–104.5	
+ Liquiditeitstekorten agv huurparameter 3% ipv 0%		41.2	67.9	66.6	65.1	
+ Niet invoeren intergem. risicofonds in 1989		–22.0				
+ Verlaging programma vrije sector woningen			–10.5	–38.8	–55.0	
+ Ombuigingen 1989 (diverse artikelen)		–19.3	–9.7	24.0	5.0	
+ Hoofdinfrastruktuur/lokatiesubsidies		–30.0		15.0	15.0	
Overige realisatie 1987 bijdragen oude regelingen	9.6	5.9	7.8	9.1	8.3	
Verhoging onderhoudsnorm per 1-7-88 ipv 1-7-89	5.7	23.2	–12.1	–14.6	–12.2	
Oude regelingen agv hogere rente 1988 evj		1.2	2.4	3.4	6.0	
Jaarlijkse bijdragen DKP agv hogere rente 1988 evj		6.1	35.8	101.5	207.3	
Jaarlijkse bijdragen DKP; wijziging bouwprogramma			–.6	–5.4	–17.4	
DKP agv contante-waarde benadering miv 1991					7.9	
Huurparameter 3% ipv 0% (bestaande NPPH-woningen)		–12.3	–19.9	–18.6	–17.2	
Mutaties verbeterprogramma ivm nota VHV		5.0	6.8	–55.5	–139.4	
Subsidiesystematiek verbetering huurwoningen				–231.5	–332.5	
Nog niet bestemde besparingen ivm nota VHV				256.1	417.2	
Werkgelegenheidsgelden ivm oude verplichtingen		10.0				
Flexibiliteit premiekoop A en beleggersregeling	.5	4.1	5.1	5.1	5.1	
Realisatie stichtingskostenklassen premiekoop B			–.5	–4.1	–6.5	
Inkomens- en hypotheektoets eigen woningen	–10.5	–10.5	–10.5	–10.5	–10.5	
Intrekkingen gunningen eigen woningen	–12.5	–7.9	–8.0	–6.7	–5.7	
Betaalsleutel gunningen eigen woningen	1.7	4.0	6.2	7.3	2.2	
Wijziging bouwprogramma eigen woningen			.4	3.2	6.8	
Afkoop subsidieverplichting gehandicapten		.8	2.4	4.3	6.2	
Huisvest. gehandicapten nav verpl. realisatie 1987	14.3	28.5	28.3	28.1	28.1	
Declaraties gemeenschappelijke medische dienst	11.1	8.9				
Verbetering huurwoningen tbv huisvesting bejaarden		3.0	14.0	20.0	20.0	
Budget verzorg. tehuizen tbv huisvesting bejaarden			–8.0	–20.0	–20.0	
Invulling VJN-taakstelling met extra middelen	25.6					
Lokatiesubsidies agv realisatie 1987	–8.9	–4.4	–3.0	5.9	5.9	
Ombuiging volkshuisvesting tbv Lelystad (div. art)	–9.3	–7.6	–6.0	–5.9	–5.9	
Huisvesting gehandicapten agv nota VHV				33.1	58.7	
Woonwagens a.g.v. realisatie 1987	3.0	1.0	–3.0	–7.0	–11.0	

	1988	1989	1990	1991	1992	1993
Aftopping huursubsidie bij max. huur na 1990					-6.0	
Liquiditeitstekorten agv VAW 1987		22.8	25.4	27.8	36.8	
Liquiditeitstekorten agv VAW 1988		24.1	24.7	25.3	22.8	
VAW 1988 tbv oude verplichtingen volkshuisvesting		14.1	15.5	16.3	18.0	
Extra uitgaven accountantsdienst	5.7	.2				
Financiele projekten volkshuisvesting		13.8	4.5			
Privatisering beheersfunkties, huurcommissies enz.		6.4	8.6	8.6	8.6	
Reiniging verontreinigde grond		15.0	15.0	15.0	15.0	
Stimulering gemeentelijke milieutaken		5.0	16.0	21.0	40.0	
Verwijdering chemische afvalstoffen		5.3	9.5	11.5	11.4	
VEFI-projekt (automatisering RGD)	2.3	7.0				
Verlaging investeringskosten tbv VEFI-projekt RGD	-2.3	-7.0				
Van investeringskosten tbv materieel RGD	3.9	6.1	5.1	4.1	4.1	
Naar materieel RGD van investeringskosten	-3.9	-6.1	-5.1	-4.1	-4.1	
Voorbereiding nieuwbouw VROM (materieelbudget)	.9	.9	5.0	9.0	10.8	
Verlaging div. artikelen tbv nieuwbouw VROM	-.9	-.9	-5.0	-9.0	-10.8	
Kostendekkendheid KADOR; gewenste uitbestedingen*	2.3	28.4	12.9	13.5	10.7	
Omzetting rijks- in gemeentescholen (naar O&W)*		-14.1	-14.5	-17.3	-19.5	
Verzorgingstehuizen bejaarden naar WVC*			-20.0	-50.0	-50.0	
Diversen	2.9	-.6	10.1	10.5	7.3	
Diverse overboekingen*	6.2	1.8	2.2	2.0	2.0	
Diverse desalderingen*	5.4	27.8	26.2	33.7	26.1	
	48.6	62.9	-87.5	-92.3	29.5	
Miljoenennota 1989	**15112.0**	**14526.6**	**14033.9**	**14234.3**	**14567.1**	**14750.0**
XII VERKEER EN WATERSTAAT						
Miljoenennota 1988	10058.8	7661.5	7604.1	7606.3	7552.9	
Voorjaarsnota 1988	474.0	98.8	80.5	86.4	93.1	
	10532.8	**7760.3**	**7684.6**	**7692.7**	**7646.0**	
Loonbijstelling*	3.2	3.9	4.7	4.7	4.7	
+ Beperking prijsbijstelling		-17.1	-17.1	-17.1	-17.1	
+ Tekortbeperkende maatregel Invest.Prem.reg.Zeesch.		-35.0	-50.0	-50.0	-50.0	
Extra kosten privatisering Staatsvissershavenbedr.		8.9				
Instelling Hoofddirectie Post&Telecommunicatie		50.4	50.4	50.4	50.4	
Correctie ivm invulling VJN-taakstelling	40.3	39.2	34.0	34.0	34.4	
Exploitatiekosten loodsen	-6.1	-12.2	-12.2	-12.2	-12.2	
Tijdelijke verlaging IPZ	-26.2					
Aanpassing reële rente NS		-4.8	-4.8	-4.8	-4.8	
Verlaging diverse artikelen	-8.0	-6.0	-.8	-.8	-.8	
VIC's (openbaar vervoer)		30.0	30.0	30.0	30.0	
Teledetectiesateliet ERS-1	8.3	5.1				
Diversen	6.0	-1.3	-1.4	-2.2	-1.2	
Diverse overboekingen*	6.2	-8.0	-7.8	-7.3	-8.8	
Diverse desalderingen*	35.8	2.0	-10.7	-11.5	-5.0	
	59.5	55.1	14.3	13.2	19.6	
Miljoenennota 1989	**10592.3**	**7815.4**	**7698.9**	**7705.9**	**7665.6**	**7729.7**

	1988	1989	1990	1991	1992	1993
XIII ECONOMISCHE ZAKEN						
Miljoenennota 1988	3431.0	3258.6	3296.1	3225.8	3187.3	
Voorjaarsnota 1988	11.2	17.0	11.9	18.3	20.9	
	3442.2	**3275.6**	**3308.0**	**3244.1**	**3208.2**	
Loonbijstelling*	–1.9	–1.7	–1.3	–1.1	–.9	
Bedrijfsbeeindigingshulp	–15.0	–18.5	–15.1	–14.5	–9.8	
Dollarescalatie Airbus	.3	8.7	5.1	3.0	2.1	
Stadsverwarming	6.6					
Automatisering	7.7	10.7	10.2	7.5	7.5	
BTW IJkwezen i.v.m. privatisering		5.6	6.6	8.1	7.0	
Nederlands Instituut voor de Ruimtevaart	–5.6	–5.9	–1.2			
+Ombuigingen		–35.0	–50.0	–50.0	–50.0	
Ombuiging/uitgaven comp. door hogere ontvangsten		35.0	8.9			
+Ombuiging (diverse artikelen)		–3.3	–3.3	–3.3	–3.3	
IPR-problematiek gecomp. door hogere ontvangsten		52.5	87.5			
Diversen	12.7	2.1	–3.1	–1.6	–5.2	
Diverse overboekingen ISP*	–10.3	–5.2				
Diverse overboekingen PNL*	–5.9	–.1	–.1	–.1		
Diverse overboekingen*	–1.0	.3		–.7	.8	
Verdeling 125 miljoen scholingsgelden WIR*		26.8				
Aandeel DSM dividend Aardgas BV*		119.0	121.0	122.0	121.0	
Desaldering i.v.m. uitstel privatisering IJkwezen*	13.3					
Centr. Org. Voorraadvorming Aardolieprodukten*	–19.2	–31.4	–31.4	–31.4	–31.4	
Diverse desalderingen*	3.9	2.8	2.7	3.0	3.6	
Europees Fonds voor Regionale Ontwikkeling*		.1	5.6	6.5	5.3	
	–14.4	162.5	142.1	47.4	46.7	
Miljoenennota 1989	**3427.8**	**3438.1**	**3450.1**	**3291.5**	**3254.9**	**3242.9**
XIV LANDBOUW EN VISSERIJ						
Miljoenennota 1988	2716.2	2669.9	2651.3	2612.3	2604.1	
Voorjaarsnota 1988	157.7	55.1	46.3	39.7	39.3	
	2873.9	**2725.0**	**2697.6**	**2652.0**	**2643.4**	
Loonbijstelling*	–17.4	–17.0	–12.8	–20.6	–16.4	
Landbouwinvesteringen/set aside/VUT		100.0	100.0	100.0	100.0	
Landbouwonderwijs		57.9	47.2	49.6	48.2	
Beperking materiele budgetten landbouwonderwijs	–7.2	–5.0	–6.0	–7.2	–8.3	
Maatregelen ter beperking overschr.personeel	–3.4	–17.8	–21.9	–10.3	–10.8	
+Beperking prijsbijstelling		–5.5	–5.5	–5.5	–5.5	
Herinr. Oost-Gron./Gron.-Drentse veenkol. (ISP-EZ)*	2.0	5.2				
Hogere bijdragen derden aan landinrichting*		25.0				
Diversen	8.3	8.1	15.7	4.1	4.6	
Diverse overboekingen*	6.5	4.1	–.2	–.1	–.1	
Diverse desalderingen*	.1	1.2	1.2	1.2	1.2	
	–11.1	156.2	117.7	111.2	112.9	
Miljoenennota 1989	**2862.8**	**2881.2**	**2815.3**	**2763.2**	**2756.3**	**2728.4**

	1988	1989	1990	1991	1992	1993
XV SOCIALE ZAKEN EN WERKGELEGENHEID						
Miljoenennota 1988	17329.9	16576.1	15905.9	16314.9	16551.8	
Voorjaarsnota 1988	741.7	5792.3	5084.1	6049.3	5649.3	
	18071.6	**22368.4**	**20990.0**	**22364.2**	**22201.1**	
Loonbijstelling*	–17.9	–14.6	–10.5	–12.1	–13.4	
+Beperking prijsbijstelling		–1.7	–1.7	–1.7	–1.7	
Bijstand aan thuiswonenden		–140.0	–65.0			
Bijstand nabetalingen 1987	100.0					
Nominale ontwikkeling RWW	100.0	135.0	109.0	103.0	92.0	
Werkloosheidsontwikkeling RWW	100.0	15.0	15.0	88.0	226.0	
Bijstand brutering i.v.m. Oort			250.0	250.0	250.0	
+Maatregelen jongerendossier		–150.0	–325.0	–350.0	–350.0	
+Bijstand besparingsverl. jongerendossier		63.0	40.0			
Jongerendossier,extra besparingen				–8.0	–36.0	
Bijstand uitstel bepaling afgifte loonstrook RWW	4.5					
Bijstand uitstel bewijslast	2.7	13.5				
Bijstand uitstel verhaalsbepaling ABW	29.0	65.0	54.0			
Bijstand uitstel verhaalsbepaling RWW	7.0	16.0	14.0			
Bijstand uitstel uitwonendennorm 1-7-89	18.0	35.0				
Bijzondere bijstand uitstel decentralisatie		17.0				
Bijzondere bijstand, niet doorgaan decentralisatie*		164.0				
Toeslagenwet meevallend volume	–198.7					
IOAW werkloosheidsontwikkeling		16.2	42.6	44.6	46.7	
IOAW nominale ontwikkeling	–128.3	–66.1	–24.4	11.5	106.6	
WSW meevaller door budgettering		–36.0	–32.0	–38.0	–34.0	
WSW verhoging daglonen	8.0	4.0	4.8	5.6	6.4	
WWV gelijkberechtiging		75.0				
WWV volume-ontwikkeling	–127.0	–40.0				
Rijksbijdrage AKW		150.0	70.0	60.0	50.0	
AKW, vervallen van inningskosten AKW-premies		–50.0	–50.0	–50.0	–50.0	
+Woonlandbeginsel AKW			–150.0	–150.0	–150.0	
Koopkrachtreparatie ivm invoering Dekker		165.0	410.0	470.0	470.0	
Voorbereiding tripartisering ARBVO		23.2				
ARBVO programma tbv voorbereiding tripartisering		–23.2				
ARBVO programma's t.b.v. personeel DG ARBVO		–6.4				
ARBVO programma's tbv herorienteringsgesprekken		–33.8	–7.7			
ARBVO programma's tbv uitvoering job-plan		–28.5	–23.0			
ARBVO programma's tbv Vermeend/Moor		–32.2	–20.0			
Extra maatr. langd. werkl. P-budget		–14.5				
Extra maatr. langd. werklozen tbv job-plan		28.5	23.0			
Extra maatr. langd. werklozen tbv Vermeend/Moor		32.2	20.0			
Pers.DG ARBVO Vermeend/Moor		11.6				
Herorienteringsgesprekken		33.8	7.7			
Pers.DG ARBVO tbv herorienteringsgespr.		14.5				
Herorienteringsgespr. P-budget		–14.5				
Scholingsvoorzieningen in eigen beheer		11.1	11.1	11.1	11.1	
ARBVO programma's tbv C(A)VV		–11.1	–11.1	–11.1	–11.1	
ARBVO programma's t.b.v. GWJ/JWG		38.0	26.6	–12.3	–42.6	
GWJ/JWG ramingstechn.bijst. ARBVO deel		–38.5	–27.1	11.8	42.1	
GWJ/JWG ramingstechn. bijst. RWW deel tbv bijstand		–130.2	–244.3	–252.9	–166.5	
Bijstand RWW-effect GWJ/JWG		130.2	244.3	252.9	166.5	

	1988	1989	1990	1991	1992	1993
Verlenging GWJ		31.7	12.3	4.4		
Bijstand tbv verlenging GWJ		-31.7	-12.3	-4.4		
Meevallende kasontwikkeling arbeidsvoorz.	-100.0					
Scholingsgelden		125.0	250.0	250.0	250.0	
+Regeling minimumloon			-150.0	-150.0	-150.0	
Diversen	3.6	14.8	39.3	9.4	9.3	
Bijstand brutering gemeentefonds*			-25.0	-25.0	-25.0	
Jongerendossier, gemeentelijk aandeel*			45.0	43.0	46.0	
Scholingsgeld WIR overboeking naar EZ*		-26.8				
Scholingsgelden WIR overboeking naar L&V*		-4.3				
Scholingsgelden WIR overboeking naar O&W*		-42.5				
Diverse overboekingen*	.6	2.5	2.2	.1		
Diverse desalderingen*		.7	.7	.7	.7	
	-198.5	494.9	512.5	550.6	743.1	
Miljoenennota 1989	**17873.1**	**22863.3**	**21502.5**	**22914.8**	**22944.2**	**23042.9**
XVI WELZIJN, VOLKSGEZONDHEID EN CULTUUR						
Miljoenennota 1988	11896.4	11874.2	11687.0	11638.9	11642.8	
Voorjaarsnota 1988	190.9	167.0	134.6	136.5	136.5	
	12087.3	**12041.2**	**11821.6**	**11775.4**	**11779.3**	
Loonbijstelling*	31.3	26.2	26.6	26.6	26.6	
Asielzoekers t.l.v. Ontwikkelingssamenwerking		-82.9	-157.9	-157.9	-157.9	
Bijdrage ontw. samenwerking aan asielzoekers*		82.9	157.9	157.9	157.9	
Invulling taakstelling 1988		58.0	58.0	58.0	58.0	
Ombuiging welzijn tbv restant taakstelling 1988		-46.8	-46.8	-46.8	-46.8	
Ombuiging WVG tbv restant taakstelling 1988		-11.2	-11.2	-11.2	-11.2	
+Ombuiging specifieke uitkeringen		-50.0	-50.0	-50.0	-50.0	
Overheveling specifieke uitkeringen naar fondsen*		-654.7	-654.7	-654.7	-654.7	
Wachtgelden naar GF/PF*		-38.7	-38.7	-38.7	-38.7	
Wachtgelden ivm bezuiniging welzijnswet		38.7	38.7	38.7	38.7	
Ouderenbeleid		50.0	50.0	50.0	50.0	
Overige intensiveringen volksgezondheid		42.2	42.2	42.2	42.2	
Terugsluis Herstructurering Land. Organisaties		8.1	13.5	13.5	13.5	
Terugsluis medische kinderdagverblijven		154.1	161.3	165.8	169.9	
Beperking rijksbijdrage AWBZ		-34.4	-217.0	-221.5	-225.6	
+Beperking prijsbijstelling			-11.5	-11.5	-11.5	
Herstructurering landelijke organisaties		-10.0	-25.0	-25.0	-25.0	
Ombuiging experimenten		-15.5	-15.5	-15.5	-15.5	
Verhoging welzijnswet		40.0	40.0	40.0	40.0	
Personeel diversen		2.4	2.4	2.4	2.4	
Diversen		-.8	-.4	.1	-1.0	
Verlaging wachtgelden onderwijsvoorrangsbeleid	-3.5	-3.5	-3.5	-3.5		
Correctie ivm invulling taakstelling VJN 1988	3.8					
Keuringsdiensten van waren	2.5	1.9	.9	-.1	-.1	
Bijstelling raming gezinsverzorging*		-28.6	-28.6	-28.6	-28.6	
Diverse overboekingen*	4.7	-3.3	15.7	44.7	45.5	
Diverse desalderingen*	4.7	68.0	65.0	59.8	48.9	
	43.5	-407.9	-588.6	-565.3	-573.0	
Miljoenennota 1989	**12130.8**	**11633.3**	**11233.0**	**11210.1**	**11206.3**	**11216.1**

	1988	1989	1990	1991	1992	1993
ONTWIKKELINGSSAMENWERKING						
Miljoenennota 1988	4552.0	4602.5	4745.6	4864.8	4986.3	
Voorjaarsnota 1988	4.7	4.6	.2			
	4556.7	**4607.1**	**4745.8**	**4864.8**	**4986.3**	
Bijstelling plafond door stijging NNI		183.8	254.0	333.5	416.8	
Compensatie rentesubsidies		-15.0	-23.2	-22.3	-22.8	
EG-toerekening		17.6				
Asielzoekers tlv OS-plafond		82.9	157.9	157.9	157.9	
+ Compensate tbv asielzoekers		-82.9	-157.9	-157.9	-157.9	
Overheveling van WVC van minderheden		52.7	52.7	52.7	52.7	
Overheveling naar fondsen: minderheden		-52.7	-52.7	-52.7	-52.7	
Bijdrage EOF	16.8					
Garanties NIO wegens overgenomen risico's	22.8					
Noodhulp	-34.3					
Opname herstructureringspr.		7.0	7.0	7.0	7.0	
Overheveling herstructureringspr. naar BUZA		-7.0	-7.0	-7.0	-7.0	
Bijdrage IDA		-17.1	-26.0	-3.9	23.9	
Compensatie verhoogde toerekening IXB		-1.0	-6.6	-42.1	-73.0	
Regionale ontwikkelingsbank (IXB)		-1.3	5.3	11.1	19.2	
Internationale financieringsmaatschappij (IXB)			7.0	7.0	7.0	
Diversen(O&W)		3.0	3.0	3.0	3.0	
Rentesubsidie apparaatskosten NIO en FMO	-10.0					
Intern. bank voor herstel en ontwikkeling		11.0	12.9	18.7	30.1	
Diversen	4.7	5.4	4.4	6.2	-10.2	
		186.4	230.8	311.2	394.0	
Miljoenennota 1989	**4556.7**	**4793.5**	**4976.6**	**5176.0**	**5380.3**	**5578.0**
AANVULLENDE POSTEN						
Miljoenennota 1988	1177.5	2110.2	3469.9	3920.9	4480.0	
Voorjaarsnota 1988	-854.5	-1621.3	-1597.1	-1583.5	-1547.4	
	323.0	**488.9**	**1872.8**	**2337.4**	**2932.6**	
Loonbijstelling verdeeld over hoofdstukken*	83.6	81.2	68.9	152.9	227.3	
Beloningsdifferentiatie ambtenaren		75.0	75.0	75.0	75.0	
Extra incidenteel G + G sector		18.0	18.0	18.0	18.0	
Kasverschuiving arbeidsvoorwaarden ambtenaren		45.0	-45.0			
Kasverschuiving arbeidsvoorwaarden G + G sector		7.0	-7.0			
Loonbijstelling	20.0	532.0	755.0	845.0	1010.0	
Herziening raming kosten risicoverevening			-300.0	-300.0	-300.0	
Uitstel risico-verevening		-900.0	-900.0	-900.0	-900.0	
Extra wachtgeldkosten		70.0	70.0	70.0	70.0	
Inhouding agv rijksbijdrage AWF			80.0	80.0	80.0	
Ramingsbijstellingen WWV-compensatie	-75.0	210.0	185.0	145.0	120.0	
+ Ombuiging arbeidsvoorwaarden collectieve sektor		-75.0	-150.0	-150.0	-150.0	
Lagere opbrengst oude ombuigingsmaatregelen	70.0	70.0	70.0	70.0	70.0	
ABP-premieverlaging		-35.0	-35.0	-35.0	-35.0	
Koopkrachtreparatie ambtenaren		150.0	150.0	150.0	150.0	
Wachtgelden O&W*		-50.0				
Opbrengst AKW operatie gemeentefonds*		152.6	152.6	152.6	152.6	
Hogere prijsontwikkelingen		382.1	534.6	774.5	1069.1	
Invoering mobiliteitsfonds	70.0	135.0	140.0	145.0	150.0	

	1988	1989	1990	1991	1992	1993
Infrastructuur			400.0	400.0	400.0	
Rijksbijdrage AWF			719.0	707.0	732.0	
Scholing en werkgelegenheid		100.0	400.0	400.0	400.0	
Nominaal GF/PF	-88.3	-92.6	-18.8	-22.0	-20.9	
Nominale bijstelling GF/PF*		-12.9	-12.9	-12.9	-12.9	
Reservering kinderopvang (Oort)			125.0	125.0	125.0	
Invulling taakstelling op hst O&W*		54.2	54.3	54.5	57.5	
Diversen			10.0	9.8	10.0	
	80.3	916.6	2538.7	2954.4	3497.7	
Miljoenennota 1989	**403.3**	**1405.5**	**4411.5**	**5291.8**	**6430.3**	**6996.8**
GEMEENTEFONDS						
Miljoenennota 1988	12172.4	12342.3	12449.5	12587.4	12734.3	
Voorjaarsnota 1988	27.9	-6.7	-9.5	-9.5	-9.5	
	12200.3	**12335.6**	**12440.0**	**12577.9**	**12724.8**	
Loonbijstelling*	.9	-5.1	-10.2	-12.6	-13.5	
+Ombuigingstaakstelling		-29.4	-48.8	-48.8	-48.8	
Herberekend volume-accres			4.7	10.9	17.0	
Investeringsimpuls 1989		50.0	50.0	50.0	50.0	
Investeringsimpuls 90: mobiliteitsscenario 90			12.5	12.5	12.5	
Remigratieregeling		-3.7	-9.6	-14.2	-18.7	
Uitvoeringsbepalingen bestuursakkoord		32.4	32.4	28.6	28.6	
Diversen		-.2	-.2	-.2	-.2	
Nominale bijstelling 1989 (aanvullende post)*		-129.1	-129.1	-129.1	-129.1	
Bijstandscompensatie ivm commissie Oort (SZW)*			25.0	25.0	25.0	
Bijzondere bijstand (SZW)*		-164.0				
Jongerendossier (SZW)*			-45.0	-43.0	-46.0	
Leerlingenvervoer (O&W)*	2.0	5.7	3.7			
Welzijnswet (WVC)*		636.7	636.7	636.7	636.7	
Diverse overboekingen*		9.5	9.5	9.5	9.5	
	2.9	402.8	531.6	525.3	523.0	
Miljoenennota 1989	**12203.2**	**12738.4**	**12971.6**	**13103.2**	**13247.8**	**13359.8**
PROVINCIEFONDS						
Miljoenennota 1988	997.9	1009.5	1013.8	1023.9	1034.1	
Voorjaarsnota 1988	-2.7	-2.5	-2.5	-2.5	-2.5	
	995.2	**1007.0**	**1011.3**	**1021.4**	**1031.6**	
Loonbijstelling*	.1	-.4	-.8	-1.0	-1.1	
+Ombuigingstaakstelling		-3.6	-6.0	-6.0	-6.0	
Herberekend volume-accres			.4	.8	1.2	
Uitvoeringsbepalingen bestuursakkoord		1.2	.5	.1	.1	
Nominale bijstelling 1989(aanvullende post)*		-10.6	-10.6	-10.6	-10.6	
Overboeking specifieke middelen van WVC*		56.9	56.9	56.9	56.9	
Diverse overboekingen*		.3	1.1	1.1	1.1	
	.1	43.8	41.5	41.3	41.6	
Miljoenennota 1989	**995.3**	**1050.8**	**1052.8**	**1062.7**	**1073.2**	**1081.2**

	1988	1989	1990	1991	1992	1993
FONDS INVESTERINGSREKENING						
Miljoenennota 1988	4000.0	3800.0	4350.0	4650.0	5100.0	
Voorjaarsnota 1988	-650.0	-2295.0	-3155.0	-3475.0	-3785.0	
	3350.0	**1505.0**	**1195.0**	**1175.0**	**1315.0**	
Bijstelling raming	1700.0	920.0	230.0	-75.0	-315.0	
	1700.0	920.0	230.0	-75.0	-315.0	
Miljoenennota 1989	**5050.0**	**2425.0**	**1425.0**	**1100.0**	**1000.0**	**900.0**
RIJKSWEGENFONDS						
Miljoenennota 1988	1405.0	1427.0	1449.4	1472.2	1495.3	
Voorjaarsnota 1988	-15.4					
	1389.6	**1427.0**	**1449.4**	**1472.2**	**1495.3**	
Herziene raming toeslag motorrijtuigenbelasting		58.0	65.9	74.0	82.5	
Raming pm-post ontvangsten van derden		15.0	15.0	15.0	15.0	
Diverse technische bijstellingen	2.4					
Diverse desalderingen*	15.0					
	17.4	73.0	80.9	89.0	97.5	
Miljoenennota 1989	**1407.0**	**1500.0**	**1530.3**	**1561.2**	**1592.8**	**1625.1**
BELASTINGAFDRACHTEN AAN DE EG						
Miljoenennota 1988	6030.0	6145.0	6300.0	6455.0	6610.0	
Voorjaarsnota 1988	370.0	265.0	385.0	615.0	900.0	
	6400.0	**6410.0**	**6685.0**	**7070.0**	**7510.0**	
Afrekening landbouwforfait 86	25.0	25.0	25.0	25.0	25.0	
Bijstelling BTW-afdracht	30.0	80.0	190.0	130.0	40.0	
Bijstelling raming invoerrechten	40.0	100.0	100.0	100.0	100.0	
Korting op de algemene reserve		-140.0	-145.0	-150.0	-155.0	
Stelpost bijstelling reserve vierde eigen middel		-100.0	-100.0	-100.0	-100.0	
Overboeking 4e eigen middel naar BUZA*	-715.0	-770.0	-960.0	-1020.0	-1090.0	
	-620.0	-805.0	-890.0	-1015.0	-1180.0	
Miljoenennota 1989	**5780.0**	**5605.0**	**5795.0**	**6055.0**	**6330.0**	**6605.0**
CONSOLIDATIE						
Miljoenennota 1988	-100.0	-100.0	-100.0	-100.0	-100.0	
	-100.0	**-100.0**	**-100.0**	**-100.0**	**-100.0**	
Correctie ivm bruto-boeken bijdrageconstructies	-117.0	-305.9	-382.7	-382.5	-382.3	
	-117.0	-305.9	-382.7	-382.5	-382.3	
Miljoenennota 1989	**-217.0**	**-405.9**	**-482.7**	**-482.5**	**-482.3**	**-482.1**
TOTALISERING RIJKSBEGROTING:						
Miljoenennota 1988	166743.1	163374.7	164333.2	165861.8	167727.0	
Voorjaarsnota 1988	1222.1	2598.4	1225.4	2256.4	2143.5	
Nieuwe mutaties	2195.0	3182.9	3758.4	3962.0	4658.0	
Miljoenennota 1989	**170160.2**	**169156.0**	**169317.0**	**172080.2**	**174528.5**	**176818.3**

5.2. Niet-belasting ontvangsten

	1988	1989	1990	1991	1992	1993
II HOGE COLLEGES VAN STAAT						
Miljoenennota 1988	4.3	4.3	4.3	4.3	4.3	
	4.3	**4.3**	**4.3**	**4.3**	**4.3**	
Diversen		.1	.1	.1	.1	
Diverse desalderingen*		.4	.5	.5	.5	
		.5	.6	.6	.6	
Miljoenennota 1989	**4.3**	**4.8**	**4.9**	**4.9**	**4.9**	**4.9**
III ALGEMENE ZAKEN						
Miljoenennota 1988	2.6	2.6	2.6	2.6	2.6	
Voorjaarsnota 1988	9.2	.1	.1	.1	.1	
	11.8	**2.7**	**2.7**	**2.7**	**2.7**	
Diversen	.9	–1.0	–1.0	–1.0	–1.0	
	.9	–1.0	–1.0	–1.0	–1.0	
Miljoenennota 1989	**12.7**	**1.7**	**1.7**	**1.7**	**1.7**	**1.7**
IV KABINET NEDERLANDS-ANTILLIAANSE EN ARUBAANSE ZAKEN						
Miljoenennota 1988	28.0	23.9	23.6	23.3	23.0	
Voorjaarsnota 1988	2.1					
	30.1	**23.9**	**23.6**	**23.3**	**23.0**	
Miljoenennota 1989	**30.1**	**23.9**	**23.6**	**23.3**	**23.0**	**22.7**
V BUITENLANDSE ZAKEN						
Miljoenennota 1988	180.0	164.1	136.7	135.7	134.2	
	180.0	**164.1**	**136.7**	**135.7**	**134.2**	
Nabetaling aflossing EG IGA 1987	28.0					
Verlaging rijksleges nieuw paspoort			–4.0	–4.0	–4.0	
Diversen	.1					
Doorberekening dienstverlening posten*		4.2	6.2	6.2	6.2	
Doorberekening subsidies int. org.*		5.8	5.8	5.8	5.8	
Nieuw paspoort*		50.8	49.2	49.2	49.2	
Diverse desalderingen*	–2.2					
	25.9	60.8	57.2	57.2	57.2	
Miljoenennota 1989	**205.9**	**224.9**	**193.9**	**192.9**	**191.4**	**191.4**

	1988	1989	1990	1991	1992	1993
VI JUSTITIE						
Miljoenennota 1988	444.5	462.2	470.0	471.5	471.4	
Voorjaarsnota 1988	38.6	22.9	22.9	22.9	22.9	
	483.1	**485.1**	**492.9**	**494.4**	**494.3**	
Compensatie hogere uitgaven automatisering		10.0				
Compensatie kosten WAM-operatie		7.0	9.0	9.0	9.0	
Hogere diverse ontvangsten kinderbescherming	2.0					
Hogere ontvangsten boeten en transacties	12.2	8.9	8.9	8.9	8.9	
Hogere ontvangsten uit AWBZ	8.0					
Verhoging verpleegprijs 'Grote Beek'		3.9	3.9	3.9	3.9	
Lagere opbrengst uit arbeid in inrichtingen	-3.6					
Diversen		11.4	6.9	6.9	6.9	
Diverse overboekingen*		-1.5				
Diverse desalderingen*	5.0					
	23.6	39.7	28.7	28.7	28.7	
Miljoenennota 1989	**506.7**	**524.8**	**521.6**	**523.1**	**523.0**	**523.4**
VII BINNENLANDSE ZAKEN						
Miljoenennota 1988	491.8	493.8	498.8	507.7	511.9	
Voorjaarsnota 1988	21.7	19.5	18.6	15.2	15.2	
	513.5	**513.3**	**517.4**	**522.9**	**527.1**	
Diversen		-.2	-.1	-.1	-.2	
Herziene raming Rijkscomputercentrum*		39.1	39.1	39.1	39.1	
Diverse desalderingen*	.2					
	.2	38.9	39.0	39.0	38.9	
Miljoenennota 1989	**513.7**	**552.2**	**556.4**	**561.9**	**566.0**	**565.1**
VIII ONDERWIJS EN WETENSCHAPPEN						
Miljoenennota 1988	1965.6	1918.4	1889.7	1861.2	1834.8	
Voorjaarsnota 1988	-476.7	-800.6	-789.7	-788.3	-782.8	
	1488.9	**1117.8**	**1100.0**	**1072.9**	**1052.0**	
By-pass 1987	-5.0					
Gederfde ontvangsten agv vesneld afl. studieschuld			-190.0	-190.0	-184.0	
Herberekening raming SF	31.5	20.9	31.0	60.0	82.0	
Compensatie met middelen	2.5	27.5	7.5	7.5	7.5	
Extern onderw.ondersteunend personeel speciaal ond	53.0					
Leerling mutaties lesgeld alg.voortg/vb.wetens.ond	19.4	17.2	16.6	17.0	17.2	
Nabetalingen alg./voortgezet/voorb.wetensch. ond.	12.7					
Terugvordering teveel bet.voorschotten middelb.ond	14.2	14.2	14.2	14.2	14.2	
Teveel betaalde voorschotten studiefinanciering	-89.0	87.8	43.0	3.0		
Uitstel bijdrage leermiddelen speciaal onderwijs	-18.2	.3	.4	.4	-.4	
Versneld aflossen studieschuld	263.0	522.5				
Verkoop onroerend goed hoger beroepsonderwijs	2.5	5.0	5.0	5.0	5.0	
Verkoop onroerend goed voortgezet onderwijs	-5.1	-5.1	-5.1	-5.1	-5.1	
Diversen	1.3	1.3	1.3	1.2	1.2	
Diverse desalderingen*	-63.8	-67.0	-67.0	-67.0	-67.0	
	219.0	624.6	-143.1	-153.8	-129.4	
Miljoenennota 1989	**1707.9**	**1742.4**	**956.9**	**919.1**	**922.6**	**961.6**

	1988	1989	1990	1991	1992	1993
IXA NATIONALE SCHULD						
Miljoenennota 1988	2.0	1.0	1.0	1.0	1.0	
Voorjaarsnota 1988	55.3					
	57.3	**1.0**	**1.0**	**1.0**	**1.0**	
Ontvangen agio bij uitgifte staatsleningen	12.0					
Rente bij storting op staatsleningen	.4					
	12.4					
Miljoenennota 1989	**69.7**	**1.0**	**1.0**	**1.0**	**1.0**	**1.0**
IXB FINANCIEN						
Miljoenennota 1988	3330.1	3199.9	3193.5	3088.3	2929.2	
Voorjaarsnota 1988	80.0	81.2	202.6	214.7	192.8	
	3410.1	**3281.1**	**3396.1**	**3303.0**	**3122.0**	
Bijstelling raming winst Nederlandse Bank			-50.0	100.0	250.0	
Bijstelling winsten uit ondernemingen	6.8	6.8				
Magazijnomzet Rijksinkoopbureau		8.2	13.0	8.2	8.6	
Privatisering Rijksinkoopbureau				10.0	10.0	
Meevaller inningskosten douanerechten	12.0					
Omzetverbetering Staatsloterij		10.0	10.0	10.0	10.0	
Ontvangstenderving agv voorstellen Oort			-5.0	-15.0	-20.0	
Overige werkzaamheden belastingdienst	-10.4					
Uitgifte speciale munt			32.0			
Verkoop dienstwoningen	2.5	5.0	5.0			
Verkoop van onroerend goed domeinen		6.1	6.1	6.1	6.1	
Diversen	15.0	.8	-3.2	-3.0	-4.2	
Diverse overboekingen*		1.5				
Diverse desalderingen*	.6	5.7	4.0	4.0	4.0	
	26.5	44.1	11.9	120.3	264.5	
Miljoenennota 1989	**3436.6**	**3325.2**	**3408.0**	**3423.3**	**3386.5**	**3342.8**
X DEFENSIE						
Miljoenennota 1988	511.2	511.2	511.2	511.2	511.2	
Voorjaarsnota 1988	65.1	43.1	43.1	43.1	43.1	
	576.3	**554.3**	**554.3**	**554.3**	**554.3**	
Prijsbijstelling*	4.6	4.6	4.6	4.6	4.6	
Verpleging burgerpersoneel Koninklijke Marine				-11.0	-11.0	
Levering klein materieel Koninklijke Marine		-7.6	-7.6	-7.6	-7.6	
Terugontvangsten BTW Koninklijke Marine		7.6	7.6	18.6	18.6	
Diversen	.1	.1	.1	.1	.1	
Desalderingen Koninklijke Landmacht*			-27.8	-27.8	-27.8	
Desalderingen Koninklijke Marine*	29.3	31.4	21.3	5.0	1.0	
Diverse desalderingen*	1.0	-3.0	-3.0	-3.0	-3.0	
	35.0	33.1	-4.8	-21.1	-25.1	
Miljoenennota 1989	**611.3**	**587.4**	**549.5**	**533.2**	**529.2**	**529.2**

	1988	1989	1990	1991	1992	1993
XI VOLKSHUISVESTING R.O. EN MILIEUBEHEER						
Miljoenennota 1988	7999.6	4890.2	4747.3	4565.7	4492.3	
Voorjaarsnota 1988	154.4	46.2	50.2	48.2	46.0	
	8154.0	**4936.4**	**4797.5**	**4613.9**	**4538.3**	
+ Gevolgen VAW 1987 (tbv ombuigingen 1989)		77.2	73.8	35.7	38.5	
+ Rente leningen woningwet (tbv ombuigingen 1989)		20.5				
+ Huurparameter bestaande woningwetwoningen 3%		-18.7	-15.3	-11.8	-8.4	
+ Ontvangsten kadastraal recht tbv ombuigingen 1989			6.0	-6.0		
Lagere VAW 1988 (2 mld ipv 3 mld)	-1000.0					
Rente agv lagere VAW 1988 (2 mld. ipv 3 mld.)		103.2	105.2	106.6	105.8	
Aflossingen agv lagere VAW 1988 (2 mld ipv 3 mld)		3.1	3.3	3.5	3.7	
Rente agv VAW 1986		-34.5	-23.7	-17.4	-5.2	
Rente agv VAW 1987		75.0	74.6	120.3	152.5	
Aflossingen agv VAW 1986 en lagere VAW 1987		7.7	3.1	-7.6	-46.0	
Rente leningen woningwet agv hogere rente 1988 evj		8.2	43.3	106.2	140.9	
Aflossingen agv hogere rente 1988 evj		-1.1	-8.5	-24.2	-30.9	
Compensatie hogere uitgaven ivm nota VHV (rente)		5.0	6.6			
Ramingswijziging rente leningen woningwet	19.9	72.4	10.0	-3.2	-15.8	
Heffing gelode benzine 1.3 cent per liter		25.3	31.7	32.5	28.4	
Heffing gelode benzine ivm derving heffingen 1988		15.0	4.8			
Handhaven huidige tarieven WABM			9.0	15.0	38.0	
Verhoging ontvangsten ivm taakstelling VJN 1988	5.8					
Invulling kasbeleid kostenverhaal (div. uitgaven)	-8.0					
Kadastraal recht agv gewijzigd rekenmodel*	2.3	28.4	12.9	13.5	10.7	
Diversen	.7	1.0	3.8	-.4	-.1	
Diverse desalderingen*	5.4	27.8	26.2	33.7	26.1	
	-973.9	415.5	366.8	396.4	438.2	
Miljoenennota 1989	**7180.1**	**5351.9**	**5164.3**	**5010.3**	**4976.5**	**4871.0**
XII VERKEER EN WATERSTAAT						
Miljoenennota 1988	5773.6	1356.9	1801.3	1798.6	2240.8	
Voorjaarsnota 1988	421.5	25.0				
	6195.1	**1381.9**	**1801.3**	**1798.6**	**2240.8**	
Dividend Schiphol	7.5					
Dividenden KLM		25.0	25.0	25.0	25.0	
Instelling Hoofddirectie Post en Telecommunicatie		37.1	37.1	37.1	37.1	
Meevallend resultaat PTT	27.0					
Ontvangsten privatisering Staatsvissershavenbedr.		17.1				
Ontvangsten RIJP				4.0	5.6	
Privatisering Staatsvissershavenbedrijf		-2.9	-2.9	-2.9	-2.9	
Bijdrage RWF aan H XII tbv invulling VJN'88 taakst.	2.4	16.2	16.2	16.2	16.2	
Corr. verrekende voorschotten Oosterschelde	-31.4					
Diversen	-.2	-.1	-.1	-.2	-.2	
Diverse desalderingen*	35.8	2.0	-10.7	-11.5	-5.0	
	41.1	94.4	64.6	67.7	75.8	
Miljoenennota 1989	**6236.2**	**1476.3**	**1865.9**	**1866.3**	**2316.6**	**2311.0**

	1988	1989	1990	1991	1992	1993
XIII ECONOMISCHE ZAKEN						
Miljoenennota 1988	6548.9	6720.3	7460.9	8003.7	8263.5	
Voorjaarsnota 1988	-767.8	-1320.0	-1380.0	-1740.0	-1510.0	
	5781.1	**5400.3**	**6080.9**	**6263.7**	**6753.5**	
Bijstelling aardgasraming		500.0	500.0	600.0	500.0	
Lagere opbrengst door verkoop aandelen	-15.0	-17.5	-15.0	-10.0	-10.0	
Terugbetalingen steun individuele bedrijven		6.2	8.9	7.4	7.0	
Technische ontwikkelingskredieten		-15.0			15.0	
Meer opbrengst dividend DSM	12.0	26.0	26.0	26.0	26.0	
Eenmalig dividend DSM		175.0	175.0			
+Terugbetalingen bedrijven invulling ombuigingen		75.0	75.0			
Diversen	7.6	.6	.6	.6	.6	
Aandeel DSM dividend Aardgas BV*		119.0	121.0	122.0	121.0	
Centr. Org. Voorraadvorming Aardolieprodukten*	-19.2	-31.4	-31.4	-31.4	-31.4	
Diverse desalderingen*	3.9	2.8	2.7	3.0	3.6	
Europees Fonds voor Regionale Ontwikkeling*		.1	5.6	6.5	5.3	
Ontvangsten IJkwezen ivm uitstel privatisering*	13.3					
	2.6	840.8	868.4	724.1	637.1	
Miljoenennota 1989	**5783.7**	**6241.1**	**6949.3**	**6987.8**	**7390.6**	**7572.5**
XIV LANDBOUW EN VISSERIJ						
Miljoenennota 1988	508.3	514.0	518.5	518.5	518.5	
Voorjaarsnota 1988	87.1	31.7	19.2	19.2	19.2	
	595.4	**545.7**	**537.7**	**537.7**	**537.7**	
Effect lagere voorraden op rente/opslagverg. LEF		-39.0	-63.0	-87.0	-111.0	
Hogere ontvangsten landbouwonderwijs	4.0	11.3	9.9	8.8	7.9	
Hogere bijdragen van derden aan landinrichting*		25.0				
Diverse desalderingen*	.1	1.2	1.2	1.2	1.2	
	4.1	-1.5	-51.9	-77.0	-101.9	
Miljoenennota 1989	**599.5**	**544.2**	**485.8**	**460.7**	**435.8**	**435.2**
XV SOCIALE ZAKEN EN WERKGELEGENHEID						
Miljoenennota 1988	942.4	921.1	901.2	881.1	879.4	
Voorjaarsnota 1988	5.4	8.7	15.8	17.0	17.0	
	947.8	**929.8**	**917.0**	**898.1**	**896.4**	
Minder ontvangsten door budgettering WSW			-7.0	-10.0	-10.0	
Diverse desalderingen*		.7	.7	.7	.7	
		.7	-6.3	-9.3	-9.3	
Miljoenennota 1989	**947.8**	**930.5**	**910.7**	**888.8**	**887.1**	**883.7**

	1988	1989	1990	1991	1992	1993
XVI WELZIJN, VOLKSGEZONDHEID EN CULTUUR						
Miljoenennota 1988	1310.9	1311.0	1328.2	1347.9	1369.9	
Voorjaarsnota 1988	18.2	8.2	5.2	5.2	5.2	
	1329.1	**1319.2**	**1333.4**	**1353.1**	**1375.1**	
Bijdrage van OS tbv asielzoekers*		82.9	157.9	157.9	157.9	
Verhoging algemene ontvangsten		2.4	2.4	2.4	2.4	
Versneld afrekenen subsidievoorschotten		12.0				
Versneld afrekenen terugontvangen subsidies		3.0				
Hogere ontvangsten (invulling VJN 1988)	3.8					
+Extra ontvangsten tbv generale problematiek		11.5				
Bijstelling raming gezinsverzorging*		-28.6	-28.6	-28.6	-28.6	
Diverse desalderingen*	4.7	68.0	65.0	59.8	48.9	
	8.5	151.2	196.7	191.5	180.6	
Miljoenennota 1989	**1337.6**	**1470.4**	**1530.1**	**1544.6**	**1555.7**	**1565.9**
AANVULLENDE POSTEN						
Miljoenennota 1988	561.7	506.2	765.7	15.7	15.7	
Voorjaarsnota 1988	-180.2	30.4	32.0	33.0	32.4	
	381.5	**536.6**	**797.7**	**48.7**	**48.1**	
Prijsbijstelling naar Defensie*	-4.6	-4.6	-4.6	-4.6	-4.6	
+Extra verkoop staatsdeelnemingen			200.0			
Hogere prijsontwikkeling	-11.6	6.9	20.0	41.0	65.0	
	-16.2	2.3	215.4	36.4	60.4	
Miljoenennota 1989	**365.3**	**538.9**	**1013.1**	**85.1**	**108.5**	**108.5**
FONDS INVESTERINGSREKENING						
Miljoenennota 1988	550.0	550.0	550.0	550.0	550.0	
Voorjaarsnota 1988		20.0	70.0	150.0	210.0	
	550.0	**570.0**	**620.0**	**700.0**	**760.0**	
Bijstelling raming		-70.0	-170.0	-300.0	-410.0	
		-70.0	-170.0	-300.0	-410.0	
Miljoenennota 1989	**550.0**	**500.0**	**450.0**	**400.0**	**350.0**	**300.0**
RIJKSWEGENFONDS						
Miljoenennota 1988	110.0	110.0	110.0	110.0	110.0	
	110.0	**110.0**	**110.0**	**110.0**	**110.0**	
Raming pm-post ontvangsten van derden		15.0	15.0	15.0	15.0	
Diverse desalderingen*	15.0					
	15.0	15.0	15.0	15.0	15.0	
Miljoenennota 1989	**125.0**	**125.0**	**125.0**	**125.0**	**125.0**	**125.0**

	1988	1989	1990	1991	1992	1993
CONSOLIDATIE						
Miljoenennota 1988	–100.0	–100.0	–100.0	–100.0	–100.0	
	–100.0	**–100.0**	**–100.0**	**–100.0**	**–100.0**	
Correctie ivm bruto-boeken bijdrageconstructies	–117.0	–305.9	–382.7	–382.5	–382.3	
	–117.0	–305.9	–382.7	–382.5	–382.3	
Miljoenennota 1989	**–217.0**	**–405.9**	**–482.7**	**–482.5**	**–482.3**	**–482.1**
TOTALISERING RIJKSBEGROTING:						
Miljoenennota 1988	31165.5	23561.1	24814.5	24298.0	24763.7	
Voorjaarsnota 1988	–466.1	–1783.6	–1690.0	–1959.7	–1688.9	
Nieuwe mutaties	–692.3	1983.2	1104.5	732.2	738.0	
Miljoenennota 1989	**30007.1**	**23760.7**	**24229.0**	**23070.5**	**23812.8**	**23834.5**

5.3. Toelichting

1. Inleiding

In de Voorjaarsnota 1988 is ten opzichte van de stand Miljoenennota 1988 een meerjarig overzicht van de toen bekende mutaties opgenomen. In deze bijlage 5 worden de sindsdien opgetreden mutaties weergegeven en voorzover groter dan 5 miljoen voorzien van een specifieke toelichting. Het overzicht van mutaties ten opzichte van de stand Voorjaarsnota 1988 bevat naast nieuwe uitvoeringsmutaties ook de mutaties die voortvloeien uit de besluitvorming in het kader van de begrotingsvoorbereiding 1989.

Het overzicht in deze bijlage en de Voorjaarsnota 1988 vormen gezamenlijk een integrale aansluiting tussen de stand Miljoenennota 1988 en de nieuwe standen in de Miljoenennota 1989.

2. Algemene toelichting

Een aantal mutaties komt op meerdere hoofdstukken/fondsen naar voren. Deze mutaties worden niet telkens afzonderlijk per hoofdstuk toegelicht, maar in deze algemene paragraaf behandeld.

De mutatie «loonbijstelling*» heeft betrekking op de meerjarige verdeling van de loonbijstelling 1988 over de hoofdstukken ten laste van de aanvullende post. Per saldo is deze uitdeling derhalve neutraal voor het financieringstekort. Door middel van deze uitdeling wordt het prijspeil van de loongevoelige uitgaven op de hoofdstukken meerjarig op het niveau 1988 gebracht. De bijstelling van de hoofdstukken is inclusief het budget voor incidentele loonontwikkeling.

De mutaties die voortvloeien uit de in de begrotingsvoorbereiding 1989 besloten ombuigingstaakstellingen worden voorafgegaan door een +. Onderdeel van deze besluitvorming betreft een generale taakstelling die conform de prijsbijstellingsmethodiek over de hoofdstukken is verdeeld. Voorzover door de departementen een concrete invulling is gegeven is deze genoemd. In de meeste gevallen luidt de omschrijving echter «beperking prijsbijstelling».

Posten gemerkt met een * zijn voor het financieringstekort neutraal. Het betreft overboekingen tussen de hoofdstukken/fondsen en desalderingen (gelijktijdige verhoging of verlaging van de uitgaven en niet-belastingontvangsten).

3. Toelichting per hoofdstuk

Uitgaven

Hoofdstuk V, Buitenlandse Zaken

De invoering van een nieuw systeem voor de verblijfsvergoedingen van personeel in de buitenlandse dienst leidt tot een verlaging van dit begrotingsartikel met 4,4 miljoen in 1989 oplopend tot 5,3 miljoen structureel in 1991 door een aanpassing van de valutakoersen. Bovendien is met de invoering van het nieuwe systeem voor verblijfsvergoedingen een beleidsmatige verlaging aangebracht beginnend met 7,5 miljoen in 1989 ter compensatie van meeruitgaven elders in de begroting van Buitenlandse Zaken.

De afdracht aan de EG van het zogenaamde vierde eigen middel is voor 1988 en verdere jaren opgenomen als uitgavenpost bij Buitenlandse Zaken. Voor 1988 en 1989 is de presentatie van deze uitgavenpost op hoofdstuk V definitief, voor de verdere jaren moet deze presentatie als

voorlopig worden beschouwd. Inmiddels is als gevolg van herziene macro-economische ramingen een correctiereeks aangebracht.

In de begroting 1989 van Buitenlandse Zaken is rekening gehouden met de invoering van het nieuwe paspoort per 1 januari 1989, hetgeen leidt tot een verhoging van de uitgaven en de ontvangsten met 50,8 miljoen in 1989 en 49,2 miljoen in de volgende jaren. De uitgaven- en ontvangstenstijging, die als desaldering opgenomen wordt, is het gevolg van een hogere produktieprijs van het nieuwe paspoort, een hogere raming van het aantal af te geven Nederlandse paspoorten en een geraamde meerontvangst op de kanselarijrechten die mag worden aangewend ter compensatie voor de meeruitgaven ten behoeve van het paspoort.

Daarnaast stijgen de uitgaven in 1989 en verdere jaren tengevolge van het bruto-ramen van de doorberekening van de dienstverlening buitenlandse dienst en van de doorberekening van subsidies internationale organisaties aan andere departementen. Deze uitgavenstijging met respectievelijk 4,2 miljoen in 1989 en 6,2 miljoen structureel voor de dienstverlening en 5,8 miljoen structureel voor subsidies, is gelijk aan een stijging bij de niet-belastingmiddelen.

Hoofdstuk VI, Justitie

De kosten van het toegenomen gebruik van politiecellen voor het vasthouden van voorlopig gehechten leiden in 1988 tot een overschrijding van 10 miljoen. Deze overschrijding zal binnen de Justitiebegroting worden gecompenseerd. Als gevolg van toegenomen opsporingsactiviteiten zijn de gerechtskosten gestegen met 6,2 miljoen. Ter compensatie van de achterblijvende opbrengsten uit arbeid in penitentiaire inrichtingen is het materieelbudget van het gevangeniswezen met 3,6 miljoen gekort. De uitvoering van de motie Korthals/Soutendijk, welke strekt tot een tijdelijke uitbreiding van de penitentiaire capaciteit, leidt tot extra uitgaven beginnend met 26,0 miljoen in 1988. De werklasteffecten voor het justitieel apparaat welke voortvloeien uit de invoering van een verhaalsplicht in de ABW leiden tot structureel 10,3 miljoen hogere uitgaven vanaf 1989. Voornamelijk als gevolg van het niet realiseren van het voornemen alle uit huis geplaatste kinderbeschermingspupillen onder de Ziekenfondswet te brengen doet zich bij de kinderbescherming een éénmalige tegenvaller voor van 10 miljoen. Deze tegenvaller is gedekt door hogere niet-belastingontvangsten.

Voor het oplossen van knelpunten in de automatisering wordt 10 miljoen extra uitgetrokken in 1989, te compenseren uit hogere boeten en transacties.

Rechtshulp in strafzaken vereist circa 8 miljoen structureel hogere uitgaven dan bij Voorjaarsnota was begroot.

Herberekening van de door de particuliere inrichting «de Grote Beek» te hanteren verpleegprijs voor TBR-gestelden heeft geleid tot een door het COTG goedgekeurde prijsverhoging. Deze prijsverhoging wordt overigens grotendeels weer vergoed uit het AWBZ-fonds.

Hoofdstuk VII, Binnenlandse Zaken

De ramingen voor 1988 en 1989 van de dienst ziektekostenvoorziening overheidspersoneel (ZVO) zijn neerwaarts bijgesteld vanwege de verwachte vermindering van aanvragen om tegemoetkoming in ziektekosten uit hoofde van deze regeling. Met het oog op de onzekerheden die bestaan rond de gevolgen van het plan-Dekker voor de ZVO zijn voor wat betreft de jaren na 1989 de huidige meerjarencijfers gehandhaafd.

De voorstellen van de Werkgroep Politiebudget (WPB) hebben geleid tot een aantal verschuivingen binnen de politie-artikelen op hoofdstuk VII. De aanwending van de onder andere ten gevolge van de personeels-

reductie vrijkomende gelden, komt ten goede aan de intensiveringen van opsporing, bouw en automatisering naast andere, kleinere stimulerende maatregelen. Met name de besparingen bij de uitkeringen ten behoeve van het functioneel leeftijdsontslag en de geneeskundige verzorging politie zijn aangewend ter verbetering van de inconveniëntenregeling.

De desaldering bij de Rijkscomputercentra met ingang van 1989 heeft betrekking op de verwachte grotere omzetten in 1989 en latere jaren.

Hoofdstuk VIII, Onderwijs en Wetenschappen

Een technische correctie op de extrapolatieramingen van 1992 op het terrein van het basisonderwijs leidt tot een neerwaartse aanpassing van 103,8 miljoen.

In de Voorjaarsnota 1988 is het hoofdstuk van Onderwijs en Wetenschappen taakstellend verlaagd, op grond van overschrijdingen bij de studiefinanciering en overige overschrijdingen. Thans is deze taakstelling concreet ingevuld, deels met maatregelen die leiden tot hogere ontvangsten. Om deze invullingen zichtbaar te maken zijn twee correctieregels opgenomen.

In het kader van de maatregelen welke getroffen worden met ingang van 1-7-1989 om de uitgavenoverschrijding bij de studiefinanciering te redresseren, treden diverse mutaties op. Als onderdeel van de maatregelen ter beperking van de overschrijding studiefinanciering worden de aanvullende leningen voor studiefinanciering met ingang van 1-7-1989 geprivatiseerd, waardoor de bedragen op de O&W-begroting wegvallen. Voornamelijk als gevolg van het handhaven van de aanvullende beurs ontstaan extra uitgaven studiefinanciering (125 miljoen in 1990 aflopend tot nul in 1993).

Ten behoeve van de systeemontwikkeling en exploitatie van de automatiseringssystemen bij de Informatiseringsbank is extra budget nodig gebleken. Daarnaast zijn in deze mutatie verwerkt de reguliere apparaatskosten van de Informatiseringsbank, alsmede enkele budgettaire effecten in verband met technische correcties van de ramingen. Per saldo treedt een reeks op die begint in 1989 met 111,3 miljoen. Verwacht wordt dat het aantal gevallen en de omvang van oneigenlijk gebruik van studiefinanciering, waaronder de onjuiste opgave van woonadres, zal worden teruggebracht door intensivering van de controle.

Met de vervoersbedrijven is overeengekomen een O.V.-kaart aan studenten te verstrekken. Deze extra uitgaven moeten in samenhang worden gezien met de besparingen bij de basisbeurs en de reiskosten. Omdat de student totaal geen reiskosten meer heeft door de gratis verstrekking van een O.V.-kaart, kan de basisbeurs worden verlaagd. De verlaging komt neer op circa f 40 voor thuiswonenden en circa f 60 voor uitwonenden. In verband met het verstrekken van een O.V.-kaart aan studenten behoeft geen reiskostentoeslag meer te worden verstrekt.
De leerlingmutaties bij zowel het voortgezet onderwijs als het hoger beroepsonderwijs zijn het gevolg van hogere leerlingaantallen. Daarnaast zullen als gevolg van de groeibeheersende maatregelen in het speciaal onderwijs, meer leerlingen in het reguliere basisonderwijs blijven. Ten behoeve van de uitvoering van de aanbevelingen van het vierde rapport van de Werkgroep Analyse Salarisuitgaven (WAS-IV) is voor vier jaren 50% van de geraamde kosten ten laste van het financieringstekort gebracht.

In 1987 zijn naar thans blijkt de HBO-instellingen te hoog bevoorschot. Dit leidt in 1988 tot hogere terugbetalingen op afrekening c.q. liquiditeitskortingen waardoor de uitgavenraming met 9,8 miljoen neerwaarts wordt bijgesteld.

De structurele mutatie ad 5,7 miljoen betreft een correctie van de raming voor normposten in het middelbaar beroepsonderwijs.

De ramingstechnische bijstelling algemeen voortgezet en voorbereidend wetenschappelijk onderwijs en de ramingstechnische bijstelling salarissen beroepsonderwijs zijn een uitvloeisel van de in de WAS-werkgroep gemaakte afspraak omtrent de te volgen ramingsmethodiek voor de personele lasten.

De mutatie voor schaaleffecten in het algemeen voortgezet en voorbereidend wetenschappelijk onderwijs is een correctie op de Voorjaarsnota. Nadere analyse heeft uitgewezen dat het hier geen prijs- maar volume-effecten (leerlingenmutaties) betrof.

Invoering van de belastingvoorstellen van de commissie-Oort brengt in 1989 extra uitvoeringskosten met zich mee in verband met de aanpassing van geautomatiseerde systemen.

Als gevolg van het gestegen ziekteverzuimpercentage in het afgelopen jaar zijn de kosten voor de vervanging van langdurig zieken structureel bijgesteld met 30 miljoen.

Beperking wachtgelden en kleine scholen betreffen de invulling van de bij de Paasbrief afgesproken ombuigingen. Voor 1989 is de beperking wachtgelden ten laste gebracht van de aanvullende post loonbijstelling.

De daling van de exploitatie-uitgaven in het middelbaar beroepsonderwijs wordt veroorzaakt door een meevallende kostenontwikkeling.

In verband met hogere werkloosheidsramingen treedt als gevolg van het werklooos zijn van ouders een volume-effect op bij de regeling tegemoetkoming studiekosten. De rente-effecten op de scholenbouw zijn het gevolg van het aanpassen van de veronderstellingen die ten grondslag liggen aan de ramingen aan de MEV 1989.

Een aantal kasverschuivingen uit 1987 op diverse terreinen leidt in 1988 tot extra uitgaven welke opgevangen worden door kasmaatregelen (kasbeleid).

Hoofdstuk IX-A, Nationale Schuld

De boetebetalingen van 14 miljoen in 1988 op het hoofdstuk Nationale Schuld zijn het gevolg van de vervroegde aflossing van 268,0 miljoen aan onderhandse staatsleningen.

Door de afgifte van leningen onder de parikoers is in 1988 een bedrag van 167,0 miljoen ten laste van de begroting gebracht. Deze post was in de begroting pro memorie geraamd.

In de eerste helft van 1988 is minder schatkistpapier herplaatst dan oorspronkelijk was geraamd. Dit leidt tot een verschuiving van 31,0 miljoen aan rentelasten van de tweede helft van 1988 naar de tweede helft van 1990.

De sinds de Voorjaarsnota neerwaarts bijgestelde tekortramingen vanaf 1988 leiden tot een geringere financieringsbehoefte. Dit heeft een lagere rentelast vanaf 1989 tot gevolg.

Door een opwaartse bijstelling van de rekenrente nemen de rentelasten in 1988 toe met 24,0 miljoen oplopend naar 1156,0 miljoen in 1992.

Hoofdstuk IX-B, Financiën

De materiële uitgaven worden met 5,5 miljoen 1989 aflopend naar 1,6 miljoen in 1992 verhoogd ten behoeve van automatiseringsprojecten bij ondermeer de Dienst der Domeinen en het Agentschap van Financiën.

De materiële uitgaven van de Belastingdienst worden vanaf 1990 verhoogd om onderhoud en vervanging van bestaande computersystemen op niveau te brengen.

De voor 1989 en volgende jaren voorgestelde ombuiging op de muntendienst door de muntendistributie bij de DNB te centraliseren, blijkt niet te realiseren. De verwachte verlaging van de uitgaven treedt derhalve niet op. Als alternatief voor deze ombuiging worden ontvangstenverhogingen voorgesteld, onder meer bij Domeinen.

Door een verbetering van de ramingstechniek voor de personele uitgaven ontstaat in 1989 een verhoging van personele uitgaven met 12,1 miljoen. Deze verhoging loopt in de volgende jaren terug tot 1,1 miljoen in 1992. In de Voorjaarsnota is taakstellend een verlaging aangebracht als compensatie voor tegenvallende opbrengsten van muntenverkoop. Inmiddels is aan die verlaging een beleidsmatige invulling gegeven door het uitbrengen van een 50 guldenmunt in 1990. Als gevolg hiervan wordt de uitgavenverlaging ongedaan gemaakt en de niet-belastingontvangstenraming verhoogd. De uitgifte van een speciale munt in 1990 brengt 8,0 miljoen aan extra uitgaven voor muntloon met zich mee.

De Belastingdienst krijgt voor de uitvoeringskosten die samenhangen met de invoering van de belastinghervormingsplannen van de commissie Oort 16,0 miljoen in 1989 aflopend naar 2,0 miljoen in 1991.

Hoofdstuk X, Defensie

De mutaties op hoofdstuk X zijn voor het overgrote deel terug te voeren tot herschikkingen in het kader van de begrotingsuitvoering 1988 en de prioriteitenstelling in het kader van het Defensieplan 1989–1998. In dit plan is meegenomen de invulling van de taakstellende ombuigingen.

Ombuigingen hoofdstuk X	**1989**	**1990**	**1991**	**1992**
– groeibeperking	135,0	270,0	270,0	270,0
– beperking prijsbijstelling	21,5	21,5	21,5	21,5

Deze ombuigingen zijn geconcentreerd bij de investeringen van de Koninklijke Luchtmacht.

De in eerste instantie te laag gestelde raming voor de bezoldiging van burgerpersoneel van de centrale organisatie wordt nu voor 1988 met 10,4 miljoen verhoogd; als gevolg van diverse maatregelen stijgen de andere uitgaven van personele aard met 6,0 miljoen.

De uitkering van pensioenen en wachtgelden is voor 1988 met 41,6 miljoen neerwaarts bijgesteld in verband met het lagere aantal postactieven dan geraamd.

De raming voor de bezoldiging militair personeel van de Koninklijke Marine is in 1988 met 13,8 miljoen verlaagd als gevolg van onder andere een verschuiving van vrijwillig dienenden naar dienstplichtig personeel en lagere toelagen buitenland.

Voor onderhoud en herstel van onder andere torpedo's en Van Speykfregatten is 10,2 miljoen meer uitgetrokken in 1988.

In 1988 moet door een hogere sterkte van zowel vrijwillig dienenden als dienstplichtig personeel bij de Koninklijke Landmacht 82,9 miljoen extra worden uitgetrokken voor de bezoldiging van militair personeel. De algemene uitgaven van dit krijgsmachtdeel konden door lagere huisvestingskosten met 13,6 miljoen worden verlaagd, de raming voor klein materieel is in verband met de overheveling van een aantal investeringsprogramma's naar dit artikel verhoogd met 12,9 miljoen, terwijl voor onderhoud en herstel van tanks en wiel- en rupsvoertuigen 13,3 miljoen minder behoeft te worden uitgetrokken.

De stijging van de uitgaven van onderwijs en opleiding met 16,5 miljoen in 1988 bij de Koninklijke Luchtmacht wordt veroorzaakt door de voorfinanciering van het PC-project en de hogere kosten van vliegopleidingen buiten Koninklijke Luchtmachtverband. De algemene uitgaven van de Koninklijke Luchtmacht zijn in 1988 met 14,2 miljoen opwaarts bijgesteld, omdat een hoger bedrag benodigd is voor oefenmunitie, instandhouding van de velduitrusting en tegen nucleaire, biologische en chemische wapens beschermende middelen. Omdat de prijscompensatie 1988 door Defensie in 1988 geheel is toegedeeld aan artikelen vallend

onder de centrale organisatie, ontstaan op enkele artikelen overschrijdingen. Dit betreft met name het Patriot-project (10,7 miljoen) en op het artikel overig groot materieel het Stingerpost-project. Te zamen met de gewijzigde fasering van de modificatie van HAWK-missiles leidt dit op het artikel overig groot materieel tot een overschrijding met 29,5 miljoen in 1988.

De uitgavenbegroting 1987 bleek 6,0 miljoen hoger uit te komen dan geraamd ten tijde van de Voorjaarsnota 1988. Deze overschrijding is in mindering gebracht op de begroting 1988.

De raming onroerend-goedbelasting is vanaf 1989 structureel met 10 miljoen opwaarts bijgesteld. Door decentralisatie van verschillende taken van de centrale organisatie naar de krijgsmachtdelen verminderen de personele uitgaven burgers bij de centrale organisatie met een bedrag oplopend tot 20 miljoen in 1992.

De kosten van materieel en exploitatie van de centrale organisatie zijn opwaarts bijgesteld oplopend tot 90 miljoen in 1991. De oorzaken hiervoor zijn met name de hogere kosten samenhangend met uitbesteding van werkzaamheden aan derden, de opname van enkele nieuwbouwprojecten, de verantwoording van uitgaven voor externe engineering die voorheen ten laste van het desbetreffende krijgsmachtonderdeel werden gebracht, de kosten voor het gebruik van het computer-uitwijkcentrum en hogere kosten voor automatisering.

De uitgetrokken bedragen voor internationale verplichtingen zijn verhoogd in verband met de uitbreiding van het NAVO-infrastructuurprogramma en de te leveren bijdrage aan de overplaatsing van het Amerikaanse 401 Squadron van Spanje naar Italië.

Voor de bijdrage aan verschillende technologische projecten ter ontwikkeling van nieuw defensiematerieel zijn extra bedragen uitgetrokken oplopend tot 18 miljoen in 1992.

De uitgaven voor het burgerpersoneel bij de Koninklijke Marine zijn opwaarts bijgesteld oplopend naar structureel circa 8 miljoen in verband met een overheveling van taken vanuit de centrale organisatie en een bijstelling van het taakstellend bedrag voor de afslanking burgerpersoneel voor dit krijgsmachtdeel. De verlaging van de uitgaven voor materiële exploitatie hangt samen met een daling van de energieprijzen, een gegeven de voorraad lagere behoefte aan oefenmunitie en besparingen op onderhoud en herstel.

De bedragen voor de bouw en aankoop van gronden door de Marine zijn verlaagd in verband met het overbrengen van de uitgaven voor de verhuizing van de Rijkswerf naar het artikel overig groot materieel en een nadere prioriteitenstelling binnen de Koninklijke Marine. In dit laatste artikel zijn tevens enkele nieuwe projecten opgenomen (ontwikkeling NATO-helicopter en NATO-fregat), hetgeen de verhoging van de meerjarenramingen voor het overig groot materieel verklaart.

De mutaties bij het M-fregattenproject zijn het gevolg van een prijspeilaanpassing in 1988 en de overheveling van de geluiddetectieapparatuur (TACTAS) van het artikel overig groot materieel naar het M-fregattenproject.

De vermelde mutaties voor de onderzeeboten houden verband met een herziene planning noodzakelijk door de brand op de «Walrus». De kasverschuiving tussen 1989 en 1990 voor de mijnenbestrijdingvaartuigen betreft met name een aanpassing van de planning van het 14e en 15e vaartuig.

De vermindering van de uitgaven voor de bezoldiging van het burgerpersoneel bij de Koninklijke Landmacht, oplopend tot circa 14 miljoen, vloeit voort uit maatregelen ter vermindering van de tijdelijke inhuur van automatiseringspersoneel.

De stijging van de andere uitgaven van personele aard bij de Koninklijke Landmacht, oplopend tot circa 25 miljoen in 1992, is het gevolg van het beleid gericht op stimulering van vorming en opleiding. Voor de

materiële exploitatie zijn bij de Koninklijke Landmacht aanzienlijk hogere bedragen uitgetrokken, die oplopen tot meer dan 160 miljoen in 1992. Dit is het gevolg van een grotere behoefte aan onderhoud en herstel alsmede de opname van de exploitatie van in het Defensieplan 1989–1998 opgenomen projecten, zoals de bewapende helicopters.

De verhoging van de uitgaven voor de bouw worden veroorzaakt door de effecten van de nieuwbouw van de Hojel-Knoop-kazerne alsmede het aandeel van de Koninklijke Landmacht in de centrale hospitaalcapaciteit. Het artikel overig groot materieel is in het kader van de prioriteitenstelling binnen de Koninklijke Landmacht sterk neerwaarts bijgesteld. De mutaties bij de uitgaven voor het pantserrupsvoertuig YPR-765 zijn het gevolg van vertraging in de levering van munitie en een wijziging van het leveringsschema.

Ten gevolge van een vertraging in 1987 van de levering van munitie en leermiddelen is voor 1988 en 1989 een verhoging van de raming noodzakelijk voor de vervanging en verbetering van de Leopard I-tank.

Door diverse maatregelen worden besparingen bereikt op burgerpersoneel bij de Koninklijke Luchtmacht oplopend tot circa 15 miljoen. De éénmalige verhoging voor de overige uitgaven van personele aard in 1989 hangt onder andere samen met maatregelen ter verbetering van de persoonlijke uitrusting; in latere jaren zijn besparingen aangebracht op diverse onderdelen waardoor per saldo een verlaging in de orde van grootte van 10 miljoen wordt bereikt. De verlaging van de ramingen voor materiële exploitatie met meer dan 20 miljoen hangt samen met lagere kosten van benzine, olie en dergelijke, onder andere door de lagere brandstofprijzen.

De herschikking van prioriteiten in het kader van het Defensieplan 1989–1998 en de invulling van ombuigingen heeft bij de Koninklijke Luchtmacht tot een aantal neerwaartse bijstellingen geleid, oplopend tot bijna 300 miljoen in 1992. Dit betreft een verlaging van het bouwbudget, de fasering van het Patriot-project, een beperking van de aanvulling vredesverliezen F-16 en een aanzienlijke korting op het artikel overig groot materieel.

Teneinde de investeringen op een redelijk niveau te houden is een besparing op het militair personeel van circa 80 miljoen structureel voor de krijgsmachtdelen te zamen als taakstelling verwerkt.

De uitvoering van aanbevelingen uit het heroverwegingsrapport «Grensbewaking» leidt tot een efficiency-verbetering voor de Koninklijke Marechaussee en de Douane van per saldo 7 miljoen op jaarbasis.

Met ingang van 1989 is de raming voor de uitkering van Militaire Pensioenen en Wachtgelden met 10 miljoen structureel verlaagd.
De desalderingen bij de Koninklijke Landmacht (-27,8 miljoen vanaf 1990) betreffen een correctie op een gemaakte fout bij de aangegeven doorwerking in de Voorjaarsnota 1988. Bij de Koninklijke Marine betreft de desaldering het bruto boeken van verrekeningen voor internationale infrastructuur, die voorheen in mindering van bezwaar onder de uitgaven werden gebracht.

Hoofdstuk XI, Volkshuisvesting, Ruimtelijke Ordening en Milieubeheer

Een structurele verlaging van de VROM-begroting ad 22,2 miljoen ingaande 1989 in verband met de ombuigingstaakstelling 1989 is opgenomen op het artikel leningen Woningwet.

Ter invulling van de ombuigingen 1989 zijn voorts bij het onderdeel volkshuisvesting diverse maatregelen getroffen. Allereerst zal met ingang van 1990 de subsidie-systematiek bij ingrijpende verbeteringen van vooroorlogse woningen worden gewijzigd. In betreffende gevallen zal een jaarlijkse bijdrage worden verstrekt in plaats van de huidige bijdrage ineens. Daarnaast is vanaf 1989 een verlaging van het verbeteringsprogramma met 675 vooroorlogse woningen aangebracht.

Met ingang van 1989 wordt de subsidiëring van verhuis- en herinrichtingskosten bij stadsvernieuwingsactiviteiten met 10% gekort. De hierdoor vrijkomende bedragen dienen eveneens ter invulling van de ombuigingen 1989.

De verlaging van de raming als gevolg van het gelijkstellen in 1988 van de huurparameter bij de dynamische kostprijs aan de trend bij de bestaande woningwetwoningen is gebruikt voor de invulling van de ombuigingen 1989.

Deze gelijkstelling werkt overigens uitgavenverhogend bij de raming van liquiditeitstekorten woningwetwoningen. Met dit effect is in de ramingen rekening gehouden. Per saldo is er een uitgavenverlagend effect.

Het niet invoeren in 1989 van het Intergemeentelijk Risicofonds leidt tot een verlaging van de uitgaven voor 1989 met 22 miljoen. Deze 22 miljoen is aangewend voor de invulling van de ombuigingen 1989.

Voorts is het bouwprogramma vrije sector woningen met een eenmalige subsidie in 1989 verlaagd tot een niveau van 15 000 woningen en vanaf 1990 tot 10 000 woningen. Dit leidt tot een besparing in 1990 van 10,5 miljoen.

Tevens zijn kasverschuivingen aangebracht binnen de artikelen verbeteringen toegelaten instellingen en verbeteringen particuliere woningen, het investeringsartikel rijksdiensten (RGD) en het materieelartikel Kadaster. Een kasverschuiving ad 30 miljoen is bij het artikel infrastructuur en lokatiesubsidie aangebracht.

Bij het artikel jaarlijkse bijdragen oude regelingen zijn naar aanleiding van de realisatie-gegevens 1987 de meerjarencijfers verhoogd. Voorts is in de ramingen uitgegaan van een verhoging van de normbedragen voor onderhoud en beheer van f 75 in 1986 en f 50 in 1988. In 1988 en 1989 leidt dit tot extra uitgaven, in de jaren daarna treden besparingen op.

Ten gevolge van een opwaartse bijstelling van de renteveronderstellingen die in de meerjarenramingen worden gehanteerd, zijn op diverse begrotingsartikelen verhogingen noodzakelijk. De belangrijkste mutaties doen zich voor op het artikel jaarlijkse bijdragen DKP en het artikel jaarlijkse bijdragen oude regelingen. De in de Nota Volkshuisvesting voorgestelde verlaging van het nieuwbouwprogramma voor de sociale huursector leidt vanaf 1990 tot een verlaging van het artikel jaarlijkse bijdragen DKP.

Ten gevolge van het voornemen om met ingang van 1991 de nettocontante-waarde benadering toe te passen dient het artikel jaarlijkse bijdragen huurwoningen DKP-systeem ingaande 1992 te worden verhoogd. Voor het jaar 1992 bedraagt de verhoging 7,9 miljoen.

Het gelijkstellen van de huurparameter bij de dynamische kostprijs met de trendmatige huurverhoging (3%) in 1988 voor bestaande non-profit premiehuurwoningen geeft een verlaging van de raming vanaf 1989.

Naast de eerdergenoemde verlaging van het verbeteringsprogramma met 675 vooroorlogse woningen leiden de voorstellen zoals verwoord in de Nota Volkshuisvesting op het artikel verbetering huurwoningen en warmte-isolatie tot verhogingen in 1989 en 1990 van respectievelijk 5,0 miljoen en 6,8 miljoen die omslaan in verlagingen ter grootte van 55,5 miljoen en 139,4 miljoen in de jaren 1991 en 1992.

De al eerder genoemde wijziging van de subsidiesystematiek bij ingrijpende verbeteringen heeft als totaal effect een besparing van 120 miljoen in 1990 oplopend naar 480 miljoen in 1992. Een deel van deze besparingen is aangewend ten behoeve van de ombuigingen 1989 (te weten 120 miljoen in 1990, 188,5 miljoen in 1991 en 147,5 miljoen in 1992). Het restant (231,5 en 322,5 miljoen in de jaren 1991 en 1992) wordt vooralsnog gereserveerd.

Deze reservering komt naar voren in de reeks «nog niet bestemde besparingen in verband met de Nota Volkhuisvesting» en is verwerkt op het artikel leningen Woningwet. In het kader van de prioriteitenafweging

over de rijksbegroting 1990 zal de bestemming van de vrijkomende ruimte vanaf 1991 als gevolg van besparingen voortvloeiende uit in de Nota Volkshuisvesting opgenomen maatregelen, welke uitgaan boven de reeds overeengekomen besparingen ad 300 miljoen (generale taakstelling), nader worden bepaald.

De nog openstaande verplichtingen in het kader van de werkgelegenheidsprogramma's leiden tot een reservering in de kas van 10 miljoen in 1989.

Bij het artikel nieuwbouw eigen woningen doet zich een aantal mutaties voor. Allereerst zijn door de bestaande flexibiliteit tussen de premiekoop-A-regeling en de beleggersregeling in 1987 meer premiekoop-A-woningen gegund ten laste van het contingent beleggerswoningen. Per saldo leidt dit tot een verhoging van de meerjarencijfers.

Door de gemiddeld hoger dan geraamde stichtingskosten in de premiekoop-B-sector is de gemiddelde duur van de bijdrageverstrekking neerwaarts bijgesteld, hetgeen leidt tot een verlaging van de meerjarencijfers van dit artikelonderdeel.

De in 1987 gehouden inkomens- en hypotheektoetsen leiden tot een verlaging van de uitgaven in 1988 en volgende jaren.

Bovendien zijn als gevolg van verkoop van premiekoopwoningen de uitgaven voor de verschillende premiekoopregelingen neerwaarts bijgesteld.

Als gevolg van het pas in 1986 in werking treden van het geautomatiseerde systeem voor de betalingen is de betaalsleutel voor de gunningen 1984 en 1985 aangepast.

In de Nota Volkshuisvesting wordt voorgesteld het programma van de premiekoop A-woningen vanaf 1989 met 1000 te verhogen naar een niveau van 21 000; dit heeft geleid tot een verhoging van de uitgaven geraamd op het artikel Eigen Woningen.

Bij het artikelonderdeel huisvesting gehandicapten doen zich de volgende mutaties voor. De afkoop van subsidieverplichtingen betreft het verstrekken van een bijdrage ineens als de band tussen de gehandicapte en de aangepaste woonruimte wordt verbroken. Naar aanleiding van de hogere realisatie van de verplichtingen in 1987 zijn de verplichtingenniveaus 1988 en volgende jaren aangepast aan het niveau van 1987. De uitgaven zijn tevens verhoogd wegens het honoreren van de adviseringskosten van de gemeenschappelijke medische diensten.

Met ingang van 1 janauari 1988 is het mogelijk om voorzieningen voor de huisvesting van ouderen te treffen in het kader van de woningverbeteringsregeling. Hiertoe is een deel van het budget ten behoeve van de verbetering en bouw van verzorgingstehuizen (ad 20 miljoen struktureel) overgeheveld naar het artikel verbetering huurwoningen en warmteisolatie. Het voornemen bestaat om met ingang van 1-1-1991 de jaarlijkse bijdrage ten behoeve gehandicapten-voorzieningen om te zetten in bijdragen ineens. Bovendien is in de ramingen thans rekening gehouden met een zekere groei van het aantal voorzieningen. Een en ander leidt tot een verhoging van de ramingen met 33 miljoen in 1991 en 58,7 miljoen in 1992.

Ten gevolge van een aantal ramingstechnische aanpassingen is de kasraming voor het onderdeel woonwagenbewoners van het artikel bijzondere aandachtsgroepen neerwaarts bijgesteld.

Het doortrekken van de aftopping van de individuele huursubsidie bij de maximale huurgrens na 1990 leidt tot een verlaging van 6 miljoen in 1992.

De vervroegde aflossingen 1987 zijn achtergebleven bij de ramingen. Dit leidt per saldo tot een overschot in de meerjarencijfers door enerzijds een verhoging van de rente-ontvangsten en anderzijds een verhoging van de liquiditeitstekorten.

De per saldo budgettaire voordelen zijn gebruikt ter gedeeltelijke invulling van de ombuigingen 1989 en de taakstelling Voorjaarsnota 1988 ad 25,6 miljoen.

Verwacht wordt dat de vervroegde aflossingen 1988 op een niveau van 2 miljard zullen uitkomen in plaats van de geraamde 3 miljard.

De budgettaire ruimte die hierdoor ontstaat zal worden aangewend voor de uitfinanciering van oude verplichtingen volkshuisvesting.

Als gevolg van de realisatie 1987 is bij het artikel infrastructuur en lokatiesubsidies een verlaging aangebracht, welke voor een deel al bij Voorjaarsnota is opgenomen. Deze verlaging is onder andere gebruikt ter oplossing van de financiële problematiek van de gemeente Lelystad.

In verband met werkzaamheden ter verkrijging van een goedkeurende accountantsverklaring zijn extra gelden opgenomen ten behoeve van de accountantsdienst.

Het aanpassen van bestaande geautomatiseerde systemen, de tijdelijke inzet van extra medewerkers, het opschonen van archieven en het wegwerken van administratieve achterstanden vereisen een verhoging van de budgetten voor de financiële projecten volkshuisvesting.

De materiële uitgaven van het Directoraat-Generaal voor de Volkshuisvesting zijn met ingang van 1990 verhoogd als gevolg van de kosten verbonden aan de voorgenomen privatisering c.q. uitbesteding van de beheersfuncties, van activiteiten van de secretariaten van huurcommissies en van de inspectietaak ten aanzien van toegelaten instellingen.

Met ingang van 1989 is het artikel drinkwater, water en bodem met 15 miljoen verhoogd in verband met verwijdering en reiniging van verontreinigde grond door het Servicecentrum Grondreiniging.

Voor ondersteuning en stimulering van gemeentelijke milieutaken alsmede ten behoeve van de verwijdering van chemisch afval zijn met ingang van 1989 extra middelen gereserveerd oplopend tot 20 miljoen in 1992.

De hogere uitgaven op het hoofdbeleidsterrein milieu worden gecompenseerd door een identieke verhoging van de ontvangsten op de VROM-begroting.

Ter verbetering van de financiële functie binnen de Rijksgebouwendienst is het VEFI-project gestart. De voor dit project noodzakelijke uitgaven zijn binnen de begroting van de Rijksgebouwendienst gecompenseerd.

Voor de verhoging van de overige materiële uitgaven RGD is compensatie geboden uit het artikel Investeringskosten Rijksdiensten. Voor de voorbereidingskosten van de nieuwe hoofdzetel VROM zijn vanaf 1988 gelden gereserveerd. De compensatie hiervoor is gevonden binnen het geheel van de VROM-begroting.

Om het te verwachten uitbestedingsniveau bij het Kadaster te kunnen realiseren is de uitgavenraming aangepast.

De omzetting van rijksscholen in gemeentescholen leidt tot een overboeking naar Onderwijs en Wetenschappen van 14,1 miljoen in 1989 oplopend tot 19,5 miljoen in 1992.

Met ingang van 1989 is de bouw en verbetering van verzorgingstehuizen slechts mogelijk op grond van de Wet op de Bejaardenoorden. Daartoe wordt 50 miljoen op verplichtingenbasis overgeboekt naar WVC.

Hoofdstuk XII, Verkeer en Waterstaat

Uit hoofde van de generale problematiek voor 1989 en verdere jaren is op het hoofdstuk van Verkeer en Waterstaat een verlaging van 17,1 miljoen verwerkt met ingang van 1989. Dit bedrag zal in mindering worden gebracht op de prijsbijstelling.

Het aandeel van Verkeer en Waterstaat in de problematiek zoals gepresenteerd in de Paasbrief bedraagt 35 miljoen in 1989 en 50 miljoen in latere jaren. Dit is ingevuld op het artikel «Investerings Premieregeling voor de Zeescheepvaart» (IPZ).

Samenhangend met de privatisering van het Staatsvissershavenbedrijf (SVHB) treden er in 1989 incidenteel extra kosten op tot een bedrag van

8,9 miljoen. Het gaat hierbij onder andere om baggerkosten en notariskosten.

Na de privatisering van de PTT blijven enige taken van de PTT door het departement van Verkeer en Waterstaat uitgevoerd worden. Ten behoeve hiervan wordt de Hoofddirectie Telecommunicatie en Post ingesteld (HDTP). Hiermee is aan de uitgavenzijde een bedrag van 50,4 miljoen structureel gemoeid.

Aan de niet-belastingontvangstenzijde is een raming opgenomen van de door de HDTP te genereren ontvangsten.

De nog in te vullen taakstelling vermeld in de Voorjaarsnota 1988 bedroeg –40,3 miljoen in 1988, in 1989 –39,2 miljoen, en circa -34 miljoen, in de jaren daarna. In verband met de invulling van deze taakstelling is thans een positieve reeks opgenomen. Als gevolg van het zich niet voordoen van de in de Voorjaarsnota 1988 gemelde overschrijding met betrekking tot de loodsen is de genoemde taakstelling met een bedrag van 6,1 miljoen in 1988 en 12,2 miljoen in latere jaren afgenomen. Voor het overige is de taakstelling ingevuld via een tijdelijke verlaging van het IPZ-artikel (26,2 miljoen in 1988), door een bijdrage van het Rijkswegenfonds (16,2 vanaf 1989) aan de niet-belastingontvangstenzijde van de V&W-begroting en via de taakstellende verlaging van enige andere begrotingsposten. Bij dit laatste gaat het om mineure verlagingen.

Ten behoeve van de continuering van het VIC's experiment in het Openbaar Vervoer is de begroting van V&W vanaf 1989 met 30 miljoen structureel verhoogd.

De Nederlandse deelname aan het Europese ERS-I-teledetectie-satellietproject wordt budgettair op het hoofdstuk van Verkeer en Waterstaat verantwoord. De uitgaven belopen in 1988 en 1989 respectievelijk 8,3 en 5,1 miljoen.

Hoofdstuk XIII, Economische Zaken

Bij de Bedrijfsbeëindigingshulp (BBH) zijn de ramingen verlaagd omdat met name de instroom van deelnemers aan de regelingen 1986 en 1987 minder bleek dan eerder was geschat.

Tegenvallers tekenen zich onder andere af door het dollar-escalatierisico Airbus, vanwege een lagere dollarkoers dan was geraamd, en bij de garanties stadsverwarming door verliezen bij een stadsverwarmingsproject. Op basis van realisaties in het verleden zijn de ramingen voor de automatiseringsuitgaven naar boven bijgesteld.

In verband met de voorziene privatisering van het IJkwezen zijn de ramingen ter zake verhoogd in verband met de BTW-plicht.

Een meevaller treedt op bij de subsidie aan het Nederlands Instituut voor Vliegtuigontwikkelingen en Ruimtevaart (NIVR), door de hogere eigen inkomsten van dit instituut. In de begrotingsvoorbereiding zijn ombuigingen aangebracht ter compensatie van de generale problematiek. In 1989 en 1990 worden deze ombuigingen grotendeels opgevangen door de hogere opbrengst van niet-belastingmiddelen. In latere jaren betreft het een vermindering van uitgaven ten behoeve van lastenverlichting bedrijfsleven c.q. INSTIR.

In verband met het hogere beroep op de Investeringspremieregeling (IPR) in 1988 is besloten om voor dat jaar de verplichtingenruimte te vergroten. In dat verband zijn voor 1989 en 1990 extra kasmiddelen toegevoegd. Aan de ontvangstenzijde zijn compenserende verhogingen verwerkt.

Diverse overboekingen naar andere departementen hebben plaats gevonden in het kader van ISP/PNL-projecten. Het betreft de meerjarige doorwerking van overboekingen in 1987.

Ten behoeve van de scholing is 26,8 miljoen in 1989 toegevoegd aan de begroting uit de middelen voor scholing van de in totaal 125 miljoen beschikbaar in samenhang met de omzetting van de WIR-gelden.

Circa 120 miljoen is aan de begroting toegevoegd zowel bij de uitgaven als ontvangsten voor dividenden van de Aardgas B.V. Ingevolge de gemaakte afspraken inzake de privatisering van DSM worden deze dividenden eerst aan het Rijk afgedragen en vervolgens via de begroting van Economische Zaken doorgegeven aan DSM.

In verband met het uitstel van de privatisering van het IJkwezen treedt in 1988 een verhoging van zowel de uitgaven als de ontvangsten op, omdat de uitgaven en inkomsten in dat jaar verantwoord blijven op het hoofdstuk van Economische Zaken.

De ramingen voor inkomsten en uitgaven voor het EFRO zijn bijgesteld.

Bij het Centraal Orgaan Voorraadvorming voor Aardolieprodukten (COVA), zijn de ramingen aan uitgaven- en ontvangstenzijde neerwaarts bijgesteld. Dit hangt samen met een verlaging van de COVA-heffing per 1 april 1988.

Hoofdstuk XIV, Landbouw en Visserij

In verband met de Wet herziening tariefindeling BTW en de WIR-afschaffing wordt met ingang van 1989 100 miljoen structureel aan de begroting toegevoegd. Dit bedrag zal in overleg met het bedrijfsleven tot besteding komen. De hogere uitgaven bij het landbouwonderwijs betreffen met name (39,3 miljoen in 1989) de actualisatie van de ramingen van studentenaantallen en gemiddelde lerarensalarissen. Daarnaast zijn de uitgaven voor wachtgelden, garanties en het sociale beleidskader voor het HBO hoger dan geraamd. Tevens vindt een ramingstechnische bijstelling plaats doordat enkele elementen van de bekostiging abusievelijk niet waren geraamd. De bij Voorjaarsnota nog te compenseren problematiek is betrokken bij de totale problematiek en de compensatie daarvan is toegedeeld aan de artikelen personeel en landbouwonderwijs. De compensatie op het landbouwonderwijs is in 1988 gevonden in een beperking van de materiële budgetten. De doorwerking is vooralsnog gevonden in dezelfde sfeer. De overschrijding op de personeelsbegroting wordt in eerste aanleg opgevangen door middel van een meevaller op de uitgaven voor het flankerend beleid. Verder zal zo nodig minder los personeel worden aangenomen en een taakstellend vacaturepercentage worden ingevoerd. Het aandeel van Landbouw en Visserij in de ombuigingstaakstelling 1989 bedraagt 5,5 miljoen. Dit bedrag is vooralsnog gekort op de post materieel. De overboeking ten behoeve van de herinrichting van Oost-Groningen en de Groningse en Drentse Veenkoloniën betreft bijdragen in het kader van ISP-projecten.

De hogere uitgaven voor landinrichtingsprojecten (25 miljoen in 1989) worden gecompenseerd door hogere bijdragen van derden aan de landinrichting.

Hoofdstuk XV, Sociale Zaken en Werkgelegenheid

Sinds de Voorjaarsnota is de raming van de bijstand aan thuiswonenden opnieuw neerwaarts bijgesteld naar aanleiding van beschikbare realisatiecijfers. Naast deze meevaller is er een tegenvaller van 100,0 miljoen in 1988 als gevolg van nabetalingen over 1987 wegens een gerealiseerde hogere gemiddelde RWW-uitkering. Deze nominale ontwikkeling is van structurele aard, waardoor in 1988 nogmaals een tegenvaller van 100,0 miljoen optreedt. De tegenvallende werkloosheidsontwikkeling slaat voor 100,0 miljoen in 1988 neer in hogere RWW-uitgaven.

De invoering van de voorstellen van de commissie-Oort ter vereenvoudiging van de belasting- en premieheffing heeft ook gevolgen voor de bijstandsuitgaven; de ramingen zijn vanaf 1990 met 250,0 miljoen structureel bijgesteld. Hiervan wordt 25,0 miljoen structureel naar het Gemeentefonds geboekt, betreffende het 10% gemeentelijk aandeel in de bijstandvergoedingen.

Als gevolg van de invoering van maatregelen uit het zogenaamde «jongerendossier» is de volgende besparingsreeks voorzien:

	1989	1990	1991	1992
	−150	−325	−350	−350
Waarvan gemeentelijk aandeel	−	− 45	− 43	− 46

De totale besparing is verwerkt op de begroting van SZW en wordt gecorrigeerd door een overboeking uit het Gemeentefonds voor het gemeentelijk aandeel. De maatregelen uit het jongerendossier leveren in 1989 en 1990 nog niet de voorziene besparingen op. De besparingsverliezen worden gecompenseerd door een meevaller in de bijstand voor thuiswonenden. In de jaren 1991 en later zullen de opbrengsten van de maatregelen naar verwachting boven de eerder voorziene besparingsreeks liggen.

De wijziging van een aantal verhaalsbepalingen (ABW, RWW en afgifte loonstrook RWW) alsmede de invoering van de omkering van de bewijslast zijn wederom vertraagd. De besparingsverliezen als gevolg hiervan bedragen in 1988 43,2 miljoen. Naar verwachting zal de Tweede Kamer in het komend najaar de wijziging van de verhaalsbepalingen behandelen. De verlaging van de zogenaamde «uitwonendennorm» in de Bijstand heeft ook vertraging opgelopen; een besparingsverlies van 18,0 miljoen in 1988 is het gevolg. Naar verwachting zal deze maatregel per 1 juli 1989 ingevoerd worden.

In de Miljoenennota voor 1988 was voorzien dat de gemeenten per 1 januari 1989 de bijzondere bijstand zouden gaan uitvoeren; daartoe was voor 1989 164,0 miljoen, onder aftrek van een efficiëncy-korting van 17,0 miljoen, overgeheveld naar het Gemeentefonds.

De decentralisatie van de bijzondere bijstand zal echter niet met ingang van 1 januari 1989 kunnen plaatsvinden. Het ministerie van SZW zal in ieder geval in 1989 de bijzondere bijstand uitvoeren, hetgeen betekent dat de hiermee gemoeide 164,0 miljoen vanuit het Gemeentefonds teruggeboekt wordt naar de begroting van SZW. De efficiëncy-korting van 17,0 miljoen in 1989 zal als besparingsverlies verwerkt worden.

Als gevolg van een meevallende volume-ontwikkeling kan het beschikbare bedrag voor de uitgaven in het kader van de Toeslagenwet voor 1988 neerwaarts bijgesteld worden met 198,7 miljoen. Er bestaat vooralsnog onvoldoende duidelijkheid over de doorwerking van deze volume- ontwikkeling; een nader onderzoek door de Sociale Verzekeringsraad (SVr) is ingesteld en zal in het najaar 1988 worden afgerond.

De mutaties ten opzichte van de Voorjaarsnota in de IOAW vertonen een enigszins grillig patroon. In 1988 heeft de tegenvallende werkloosheidsontwikkeling nog geen effect in de IOAW, in de jaren 1989 en later is dat wel het geval. De nominale ontwikkeling daarentegen is tot en met 1990 meevallend, nà 1990 echter tegenvallend. Dit wordt veroorzaakt door een hogere instroom van gedeeltelijk arbeidsongeschikten (zogenaamde verdisconteerden).

Als gevolg van de budgettering van de WSW-uitgaven is het mogelijk de ramingen neerwaarts bij te stellen met 36,0 miljoen in 1989. Het jaarlijkse budget is gebaseerd op het feitelijk kaspatroon (historische gegevens). Tevens zijn extra middelen voor de invoeringskosten opgenomen. Het WSW-budget is tevens bijgesteld voor de doorwerking van de wet «Verhoging van een aantal daglonen met 3%» uit 1987.

De financiële gevolgen van de gelijkberechtiging in de WWV (afschaffing van de kostwinnerseis) zijn voor 1989 geraamd op 75,0 miljoen. Bij de Voorjaarsnota kan worden bezien of deze raming moet worden bijgesteld. Deze tegenvaller wordt gecompenseerd door een

meevaller bij de bijstand aan thuiswonenden. Daarnaast is er in 1988 een volumemeevaller van 127 miljoen.

De uitgaven in het kader van de AKW zullen met ingang van 1989 voor rijksrekening komen. De in de Voorjaarsnota opgenomen raming is bijgesteld op grond van meer juiste inzichten met betrekking tot de kasuitgaven bij het Algemeen Kinderbijslagfonds. Bovendien is de raming met 50 miljoen neerwaarts bijgesteld omdat de inningskosten van de AKW-premie komen te vervallen. In 1988 wordt aan het Algemeen Kinderbijslagfonds een rijksbijdrage verstrekt van 850,0 miljoen als compensatie voor de gehalveerde premie-inkomsten vanaf 1 juli 1988.

Tijdens het Paasdebat is voorgesteld om de hoogte van de kinderbijslag te koppelen aan de levensstandaard in het land waar het kind zich bevindt. De besparingen als gevolg van de invoering van het zogenaamde «woonlandbeginsel» in de AKW worden geraamd op 150,0 miljoen structureel vanaf 1990. De invoering van de plannen van de commissie-Dekker zal een koopkrachtverlies betekenen voor gezinnen met kinderen. Ter compensatie daarvan wordt de kinderbijslag in 1989 verhoogd. Hiermee is op kasbasis in 1989 een bedrag van 165 miljoen gemoeid en structureel 220 miljoen. In 1990 is onder het voorbehoud van verdere invoering van de stelselherziening eveneens een verhoging voorzien van 190 miljoen op kasbasis en 250 miljoen structureel.

Het Directoraat-Generaal Arbeidsvoorziening zal met ingang van 1 januari 1989 getripartiseerd worden. De kosten die in verband met de herinrichting respectievelijk de overgang naar de tripartite bestuursvorm gemaakt zullen worden zijn geraamd op 23,2 miljoen voor 1989. Compensatie voor deze uitgave wordt gevonden in de Arbvo-programma's.

In de meerjarencijfers was 200,0 miljoen extra opgenomen voor werkgelegenheidsmaatregelen, geparkeerd op het artikel «Arbvo-programma's». Deze 200,0 miljoen is inmiddels verdeeld ten behoeve van onder meer de uitvoering van de zogenaamde «heroriënteringsgesprekken», de maatregel «Vermeend/Moor» en het «Job-plan». Verder is ten laste van de Arbvo-programma's het budget voor de centra voor (administratieve) vakopleiding van volwassenen (CAVV) en het personeelsartikel arbeidsvoorziening in verband met de extra maatregelen voor langdurig werklozen opgehoogd. Tenslotte zijn de mutaties in de nettokosten van het GWJ/JWG gecompenseerd uit de Arbvo-programma's.

De invoering van het jeugdwerkgarantieplan (JWG) is uitgesteld tot 1 juli 1989, en de relevante doelgroep voor het JWG is neerwaarts bijgesteld. De raming van de RWW-uitgaven is om deze reden verhoogd, terwijl de raming van het JWG daardoor verlaagd kan worden.

De tijdelijke regeling gemeentelijke werkgelegenheidsplannen voor jongeren (GWJ) wordt verlengd tot 1 januari 1989; daar staan lagere RWW-uitgaven tegenover.

Het beschikbare bedrag in 1988 voor een aantal arbeidsvoorzieningsmaatregelen kan met 100,0 miljoen neerwaarts bijgesteld worden als gevolg van onder meer het traag op gang komen van enkele werkgelegenheidsprogramma's.

Tijdens het Paasdebat zijn extra middelen beschikbaar gesteld voor scholingsmaatregelen, in samenhang met de omzetting van de WIR-gelden. Voor 1989 is 125,0 miljoen beschikbaar; dit bedrag is inmiddels verdeeld over de begrotingen van O&W, SZW, EZ en L&V. De met ingang van 1990 jaarlijks beschikbare 250,0 miljoen is nog niet verdeeld en is voorlopig in de begroting van SZW verwerkt. Het voornemen bestaat om deze middelen op de toekomstige begroting van het Centraal Bestuur voor de Arbeidsvoorziening (CBA) te verwerken.

Eveneens is tijdens het Paasdebat besloten tot een verlaging van de minimum-jeugdlonen. Het kabinet zal op korte termijn hierover met het parlement in overleg treden.

Het kabinet heeft besloten dat een deel van de kosten van het opvangbeleid voor asielzoekers met ingang van 1989 zal worden toegerekend aan het plafond voor ontwikkelingssamenwerking. In 1989 betreft het 82,9 miljoen en vanaf 1990 en verdere jaren 157,9 miljoen.

Door de begrotingstechnische vormgeving, een bijdrage van ontwikkelingssamenwerking aan de niet-belastingontvangstenzijde van Welzijn, Volksgezondheid en Cultuur, blijft per saldo het uitgavenniveau van dit hoofdstuk gelijk.

In totaal heeft WVC in 1989 een ombuigingstaakstelling van 150 miljoen. Voor een bedrag van 50 miljoen is dit te beschouwen als additioneel ten opzichte van oude nog in te vullen ombuigingstaakstellingen uit voorgaande jaren.

De problematiek is met een aantal maatregelen ingevuld. In 1989 zal een groot aantal specifieke uitkeringen worden overgeheveld naar het Gemeente- en Provinciefonds. Alvorens de overheveling plaatsvindt, wordt hierop een bedrag van 96,8 miljoen gekort. Evenals in het verleden wordt ten behoeve van wachtgeldconsequenties als gevolg van deze korting voor een periode van 4 jaar een compensatie verleend van 40%. Het hiermee gemoeide bedrag van 38,7 miljoen is overgeheveld naar de lagere overheden.

Op de Wet Voorzieningen Gezondheidszorg en de Wet Ziekenhuisvoorzieningen is een bedrag van 11,2 miljoen omgebogen.

Verder zal met ingang van 1989 een bedrag van 15,5 miljoen worden gevonden door een terughoudend beleid ten aanzien van experimenten en projecten.

In het kader van de Herstructurering Landelijke Organisaties zal in 1989 een bezuiniging worden gerealiseerd van 10 miljoen. Structureel zal deze bezuiniging 25 miljoen opleveren. Het incidentele tekort dat daardoor ontstaat zal in 1989 worden gecompenseerd met extra ontvangsten die ontstaan als gevolg van het versneld ter hand nemen van afrekeningen van nog openstaande subsidievoorschotten uit voorgaande jaren.

Het kabinet heeft voorts bij de oplossing van de generale problematiek besloten dat de verdeling van deze aanslag over de departementen plaatsvindt naar rato van het aandeel in de voorziene prijsbijstelling 1989. Het aandeel van WVC bedraagt daarin 11,5 miljoen. In 1989 wordt deze ombuiging ingevuld met hogere ontvangsten. Vanaf 1990 zijn vooralsnog de uitgaven verlaagd.

In 1989 zullen de intensiveringen voor de zorgsector, groei FOZ (Financieel Overzicht Zorg), 100 miljoen bedragen. Van deze 100 miljoen zal 42,4 miljoen op de WVC-begroting worden opgenomen. De Medische Kinderdagverblijven (MKD) en de Medische Kinder Tehuizen (MKT) (totaal 154,1 miljoen) en een premiegefinancierd deel van de landelijke organisaties (HLO) van totaal 8,1 miljoen zullen met ingang van 1989 via de rijksbegroting worden gefinancierd. Het kabinet heeft besloten om deze verhogingen van de begroting terug te sluizen door een evenredige inhouding op de rijksbijdrage AWBZ. Voor 1989 wordt de totale inhouding op de rijksbijdrage verlaagd met 170 miljoen in verband met een voordeel dat zich in 1989 voordoet bij de vereveningsproblematiek.

In het kader van een daartoe strekkende motie heeft het kabinet ten behoeve van het ouderenbeleid 50 miljoen toegevoegd ten laste van de generale problematiek.

In verband met de overheveling van de gezinsverzorging naar de AWBZ heeft een neerwaartse bijstelling plaatsgevonden van zowel de uitgaven als de middelen met 28,6 miljoen. Deze gelden staan los van de aan de AWBZ toegevoegde gelden, maar waren voorheen uitgetrokken voor het doen van nabetalingen c.q. geraamd als ontvangst in het kader van afrekeningen op voorgaande jaren.

Ontwikkelingssamenwerking

Voor ontwikkelingssamenwerking kan een onderscheid gemaakt worden tussen mutaties die de hoogte van het OS-plafond betreffen en mutaties die binnen het OS-plafond worden voorgesteld.

De grootste mutatie op het OS-plafond is het gevolg van nieuwe NNI-ramingen, op basis waarvan het OS-plafond wordt bepaald.

De NNI-groei volgens de meest recente CPB-raming betekent een stijging van beschikbare begrotingsmiddelen met 183,8 miljoen in 1989, oplopend tot 416,8 miljoen in 1992 ten opzichte van de cijfers in de Voorjaarsnota 1988.

De tweede mutatie op het OS-plafond betreft de bijstelling van de compensatie rentesubsidies. Op grond van de huidige inzichten wordt deze reeks in de jaren 1989 tot en met 1993 neerwaarts bijgesteld.

Een mutatie die binnen het OS-plafond plaatsvindt betreft een verminderde EG-toerekening. Omdat de uitgaven van de EG ten behoeve van ontwikkelingssamenwerking die aan het OS-plafond worden toegerekend in 1989 lager zijn dan eerder geraamd, vindt onder het 1,5% NNI-plafond een opwaartse bijstelling plaats van de OS-uitgaven (schenkingsmiddelen) ten laste van de rijksbegroting met 17,6 miljoen.

De toerekening aan het OS-plafond van een deel van de kosten bij Welzijn, Volksgezondheid en Cultuur ten behoeve van asielzoekers is eveneens een mutatie binnen het plafond. Voor 1989 wordt hiervoor 82,9 miljoen vrijgemaakt, voor de volgende jaren 157,9 miljoen.

De bijdrage van ontwikkelingssamenwerking aan WVC ten behoeve van de specifieke uitkeringen voor minderheden die 52,7 miljoen bedraagt is door WVC overgeboekt naar het Gemeentefonds.

De bijdrage van ontwikkelingssamenwerking aan het Europees Ontwikkelingsfonds is voor 1988 met 16,8 miljoen verhoogd. De OS-bijdrage ten behoeve van garanties voor de NIO die op het hoofdstuk van Financiën verantwoord worden, is in 1988 verhoogd met 22,8 miljoen. De rentesubsidies en apparaatskosten van NIO en FMO die ten laste komen van het OS-plafond zijn met 10 miljoen verlaagd in 1988. Om de meeruitgaven binnen het OS-plafond te compenseren is het artikel voor noodhulp in 1988 verlaagd met 34,3 miljoen.

Binnen het OS-plafond zijn diverse ramingen op hoofdstuk IX-B (Financiën) aangepast. De ramingen voor de Wereldbank (IBHO) zijn, mede in verband met de in 1988 overeengekomen algemene kapitaalverhoging van de Bank, aangepast met een reeks van 11,0 miljoen in 1989 en 30,1 miljoen in 1992. Na het effectief worden van de IDA-8 resolutie op 4 maart 1988 zijn ook de meerjarenramingen voor de bijdrage aan de IDA aangepast. De bijdrage aan de Internationale Financieringsmaatschappij (IFC) was nog niet in de meerjarenramingen opgenomen; vanaf 1990 is structureel 7 miljoen opgenomen voor een nieuw vijfjarenprogramma.

Voor de regionale ontwikkelingsbanken tenslotte zijn eveneens aanpassingen op de meerjarenramingen aangebracht. Deze aanpassingen van de ramingen op het OS-gedeelte van hoofdstuk IX-B, zijn binnen het totale OS-plafond ingepast en gecompenseerd, waartoe een tegenboeking is opgenomen binnen het OS-totaal «compensatie verhoogde berekening IX-B» van -1,0 oplopend tot –73,0 miljoen in 1992. Voor een nadere toelichting en uitsplitsing kan worden verwezen naar de betreffende toelichting op het OS-plafond in de Memories van Toelichting op hoofdstuk V (Buitenlandse Zaken) en hoofdstuk IX-B (Financiën).

Aanvullende posten

De aanvullende posten bestaan uit verschillende onderdelen.

a. *Prijsbijstelling*

Op basis van de jongste macro-economische gegevens met betrekking tot de prijsontwikkelingen is een oplopende mutatie verwerkt. Deze bijstelling is voorlopig opgenomen in een aanvullende post. Tijdens de begrotingsuitvoering (Voorjaarsnota 1989) wordt de prijsbijstelling over de hoofdstukken verdeeld.

b. *Loonbijstelling*

In juli 1988 is de loonbijstelling 1988 verdeeld over de begrotingshoofdstukken. De begrotingshoofdstukken zijn per saldo verlaagd (in 1988 met 83,6 miljoen). Dit wordt veroorzaakt door de grote (negatieve) effecten van de verlaging van de ABP-premie en de halvering van de AKW-premie per 1 juli 1988. De oploop in 1991 en 1992 van de loonbijstelling wordt verklaard door het feit dat voor de loonbijstelling voor de jaren t/m 1990 financiële middelen naar het begrotingshoofdstuk van Onderwijs en Wetenschappen zijn overgeboekt in verband met de zogenaamde DOP-maatregel. Voor de jaren na 1990 blijft dit geld gereserveerd in de aanvullende post.

Verder is de ruimte arbeidsvoorwaarden overheidspersoneel met ingang van 1989 vergroot met 75 miljoen voor de invoering van de beloningsdifferentiatie.

Ook is de ruimte van de arbeidsvoorwaarden voor de g+g-sector vergroot. Het gaat hier om een bedrag van 62,5 miljoen, waarvan 18 miljoen ten laste komt van de rijksbegroting.

Tevens heeft er een kasverschuiving van de ruimte arbeidsvoorwaarden plaatsgevonden van 1990 naar 1989. Het gaat om 45 miljoen bij het overheidspersoneel en om 25 miljoen bij de g+g-sector, waarvan 7 miljoen ten laste komt van de rijksbegroting.

In de aanvullende post zijn de mutaties verwerkt als gevolg van cijfers van het CPB voor de werkgeverslasten. Hierin zitten vooral mutaties als gevolg van wijzigingen in de premies voor de volksverzekeringen en werkgeverspremies voor de sociale verzekeringen. Het bedrag van 20 miljoen dat hiervoor is opgenomen voor 1988 is verwerkt in de loonbijstelling 1988.

Het kabinet heeft besloten om het overheidspersoneel voorlopig niet onder het stelsel van de sociale zekerheid te brengen (de zogenaamde risicoverevening). Voordat dit besluit werd genomen was reeds een nieuwe berekening gemaakt van de kosten van de risicoverevening. Hieruit is gebleken dat de oorspronkelijke (globale)raming van de kosten ad 1200 miljoen vanaf 1990 met 300 miljoen neerwaarts kon worden bijgesteld. Het opschorten van de risicoverevening levert dus een bruto besparing op voor de rijksbegroting van 900 miljoen. Door het uitstel van de risicoverevening treden er wel extra wachtgeldkosten op (70 miljoen) en moet de WWV-compensatie voor het overheidspersoneel worden gecontinueerd (210 miljoen in 1989). Het bedrag dat na aftrek van alle kosten resteert komt beschikbaar voor een rijksbijdrage aan het AWF. Dit heeft als gevolg dat de NWW-premie kan dalen evenals de inhoudingsheffing voor het overheidspersoneel. De verlaging van de inhoudingsheffing levert een kostenpost op voor de Rijksbegroting. Om dit effect te compenseren is een bedrag van 80 miljoen uit de opbrengst van uitstel van de risicoverevening gereserveerd. Verder heeft er een bijstelling voor de WWV-vervangende uitkering plaatsgevonden op basis van nieuwe inzichten in het kostenverloop voor 1988. Hieruit blijkt dat de kosten voor 1988 75 miljoen lager zijn.

Twee oude ombuigingsmaatregelen geven een lagere structurele opbrengst te zien. Het gaat hierbij om de zogenaamde zakgeldmaatregel die in 1988 wordt ingevoerd en nagenoeg geen opbrengst heeft (55 miljoen) en om een tegenvallende opbrengst van de zogenaamde

25-jarigen maatregel bij O&W (15 miljoen). Deze maatregel die als effect heeft dat voor nieuw intredende ambtenaren onder de 25 jaar geen pensioenrechten hoeven te worden opgebouwd wordt bij O&W slechts gedeeltelijk gerealiseerd door de zeer lage instroom van nieuw onderwijzend personeel onder de 25 jaar. Verder is de ombuigingstaakstelling voor de arbeidsvoorwaarden collectieve sector zoals deze bij de behandeling van de Paasbrief is afgesproken in de cijfers verwerkt (in de Paasbrief was sprake van 100 miljoen in 1989 en 200 miljoen in 1990; 25 miljoen respectievelijk 50 miljoen van deze bedragen hebben betrekking op de premiesector).

Verder wordt de ABP-premie voor 1989 verder verlaagd dan in het regeerakkoord was voorzien omdat door de privatisering van de PTT in 1989 een grondslagverkleining bij het ABP optreedt (35 miljoen). Op deze wijze wordt bereikt dat de uitname van 500 miljoen uit het ABP, zoals dit in het regeerakkoord is vastgelegd, in stand blijft. Het ministerie van O&W heeft een raming gemaakt van de stijging van de wachtgeldkosten voor het onderwijzend personeel in 1989 (50 miljoen). Dit bedrag is vanuit de aanvullende post overgeboekt naar het hoofdstuk O&W. Verder vindt er een overboeking plaats van het Gemeentefonds naar de aanvullende post loonbijstelling in verband met de zogenaamde AKW-operatie (152,6 miljoen).

De vrijvallende AKW-werkgeverslasten zijn ten tijde van de Paasbrief in hun geheel afgeboekt (inclusief het aandeel Gemeentefonds) van de aanvullende post. De vrijvallende gelden uit het Gemeentefonds uit hoofde van deze operatie moeten dus terugvloeien naar de aanvullende post loonbijstelling.

Tot slot is een voorziening ter mitigering van de relatieve inkomenseffecten voor het overheidspersoneel als gevolg van het plan-Dekker getroffen van 150 miljoen in 1989.

c. *Mobiliteitsfonds*

In afwachting van de preciese begrotingstechnische vormgeving van het zogenaamde mobiliteitsfonds is in een aanvullende post een raming opgenomen van de verwachte kosten voor de rijksbegroting.

d. *Taakstelling Onderwijs en Wetenschappen*

In Miljoenennota 1988 is in een aparte post rekening gehouden met besparingen uit hoofde van een herziening van de overschrijdingsregeling basisonderwijs. Thans is dit besparingsbedrag verwerkt op het hoofdstuk van Onderwijs en Wetenschappen. Dit leidt tot een «overboeking» naar het betrokken hoofdstuk.

e. *Werkgelegenheid en scholing*

(zie toelichting hoofdstuk 2 van deze Miljoenennota)

f. *Rijksbijdrage AWF*

(zie toelichting hoofdstuk 2 van deze Miljoenennota)

g. *Reservering kinderopvang*

In de plannen Oort is voorzien in het vervallen van de aanvullende arbeidstoeslag. Het hierdoor met ingang van 1990 vrijvallende bedrag van 125 miljoen is voorshands technisch gereserveerd in een aanvullende post aan de uitgavenzijde. Over de wijze van aanwending moet nog definitieve besluitvorming plaatsvinden.

h. *Nominale bijstelling Gemeente- en Provinciefonds*

Met ingang van 1989 wordt in een aparte aanvullende post een raming opgenomen voor de verwachte nominale bijstelling van het Gemeente- en Provinciefonds. Tot 1989 werd deels in de prijsbijstelling en de loonbijstelling rekening gehouden met deze nominale bijstelling. De tranche 1989 is reeds aan de fondsen toegedeeld.

i. *Infrastructuur*

(zie toelichting hoofdstuk 2 van deze Miljoenennota).

Gemeentefonds

De ombuigingstaakstelling betreft de nadere ombuigingen 1989 en 1990, voortvloeiend uit de brief van het kabinet aan de Tweede Kamer van 15 maart 1988 over het financieel-economisch beleid 1989 en 1990, en de nadere voorbereiding van de rijksbegroting 1989.

Conform het ter zake bepaalde in het bestuursakkoord met de VNG is uitgegaan van een volume-accres van 1%. De post herberekend volume-accres betreft de bijstelling hiervan op grond van bijstelling van de algemene uitkering.

De investeringsimpuls 1989 vloeit voort uit het bestuursakkoord VNG-Rijk. Over de wijze van verdeling over de gemeenten zal nog advies gevraagd worden. De investeringsimpuls 1990 is reeds aan de vier grootste gemeenten toegekend ten behoeve van het mobiliteitsscenario Randstad.

Als gevolg van de voortzetting van het remigratiebeleid zal er bij de gemeenten op de kosten van de bijstandsverlening worden bespaard. De korting wordt voor 100% op basis van nacalculatie uitgenomen.

Op grond van afspraken die opgenomen zijn in de bestuursakkoorden met de VNG zijn een aantal beslissingen genomen. Deze beslissingen betreffen: herijking van het evenredig aandeel van het Gemeentefonds in de ombuigingen op de rijksbegroting in enge zin, de vaststelling of dit aandeel ook achteraf evenredig is geweest en het aandeel Gemeentefonds in niet gecompenseerde beleidsintensiveringen op de rijksbegroting. In verband daarmee wordt in 1989 en 1990 32,4 miljoen en in 1991 en volgende jaren 28,6 miljoen toegevoegd aan het Gemeentefonds.

De nominale bijstelling 1989 op basis van de MEV-cijfers, inclusief de opbrengst van de AKW-operatie, bedraagt –129,1 miljoen.

Een van de budgettaire gevolgen van de invoering van de voorstellen van de Commissie Oort is de brutering van de bijstandsuitgaven. Daartoe is het gemeentelijk aandeel van 10% overgeboekt naar het Gemeentefonds.

In verband met noodzakelijke aanpassingen in regelgeving en de plicht tot tijdige informatie hierover, kan het voornemen tot decentralisatie en deregulering van de bijzondere bijstand niet eerder dan per 1 januari 1990 uitgevoerd worden. De toevoeging van 164 miljoen voor 1989 wordt daarom niet geëffectueerd.

De aanpassing van de bijstandsuitkeringen voor werkloze jongeren van 18 tot 27 jaar leidt tot een besparing voor de gemeenten op deze bijstandslasten. In verband hiermee vindt met ingang van 1990 een uitname plaats uit het Gemeentefonds.

In verband met de opgetreden vertraging bij de totstandkoming van een relevante wijziging van de Wet op de Studiefinanciering worden eerdere overboekingen van middelen in verband met de kosten van het leerlingenvervoer ook voor enkele latere jaren toegepast.

Met ingang van 1989 worden een aantal specifieke uitkeringen op het terrein van Welzijn en Volksgezondheid overgeheveld naar het Gemeentefonds.

Provinciefonds

De ombuigingstaakstelling betreft de nadere ombuigingen 1989 en 1990. Conform het ter zake bepaalde in het bestuursakkoord met het IPO is uitgegaan van een volume-accres van 1%. De post herberekend volume-accres betreft de bijstelling hiervan op grond van bijstelling van de algemene uitkering.

Op grond van afspraken die vastgelegd zijn in het Bestuursakkoord met het IPO zijn een aantal beslissingen genomen. Deze beslissingen betreffen: de herijking van het evenredig aandeel van het Provinciefonds in de ombuigingen op de rijksbegroting in enge zin, de vaststelling of dit aandeel ook achteraf evenredig is geweest en het aandeel Provinciefonds in niet gecompenseerde beleidsintensiveringen op de rijksbegroting. In verband daarmee wordt met ingang van 1989 een dalende reeks aan het provinciefonds toegevoegd.

De nominale bijstelling 1989 op basis van de MEV-cijfers, inclusief de opbrengst van de AKW-operatie, bedraagt –10,6 miljoen.

Met ingang van 1989 worden een aantal specifieke uitkeringen op het terrein van Welzijn en Volksgezondheid overgeheveld naar het Provinciefonds.

Fonds Investeringsrekening

Naar huidige inzichten zal er in 1988 4,5 miljard aan netto-WIR* worden verrekend. In de Voorjaarsnota 1988 was nog een bedrag van 2,8 miljard opgenomen. Er tekent zich dus een overschrijding af van 1,7 miljard. Deze overschrijding wordt veroorzaakt door een aanpassing van de transactiecijfers van de WIR over oude jaren (circa 1,3 miljard) en anticipatie op afschaffing van de negatieve aanslag WIR en op inkrimping van de milieutoeslag (circa 0,4 miljard). Mogelijk spelen nog enkele andere factoren een rol. De definitieve omvang van de overschrijding is onzeker. Een nadere toelichting op de overschrijding wordt gegeven in bijlage I bij de begroting 1989 van het Fonds Investeringsrekening. De overschrijding in de kas van 1988 gaat gepaard met een na-ijling in latere jaren.

Rijkswegenfonds

Als gevolg van een herziening van de raming van de toeslag op de motorrijtuigenbelasting wordt het uitgavenniveau van het Rijkswegenfonds opwaarts bijgesteld vanaf 1989.

In 1988 wordt een bedrag van 15 miljoen ontvangen uit hoofde van ontvangsten van derden. Voor een zelfde bedrag wordt het uitgavenniveau verhoogd.

De begrotingspost bij de ontvangsten waaronder ontvangsten van derden worden verantwoord, wordt vanaf 1989 niet langer p.m. geraamd. Voor een zelfde bedrag (15 miljoen) worden de uitgaven verhoogd.

EG-afdrachten

Op grond van herziene inzichten in de macro-economische ontwikkeling zijn de ramingen van de invoerrechten en de BTW-grondslag opwaarts bijgesteld. Tevens is de BTW-grondslag opwaarts aangepast voor het landbouwforfait.

Ten aanzien van de afdracht op basis van het BNP (vierde eigen middel) zij voorts opgemerkt dat zich hier vermoedelijk vanaf 1989 een meevaller voordoet. De Nederlandse afdracht op basis van het vierde eigen middel wordt bepaald door het Nederlandse aandeel in het verschil tussen de uitgaven van de EG en de totale opbrengst van de eerste drie eigen middelen. De afdracht van Nederland op basis van de eerste drie

* Netto WIR bestaat uit de bruto WIR-verrekening minus de ontvangen desinvesteringsbetalingen.

eigen middelen zal naar verwachting de komende jaren hoger zijn dan bij de Drieluikberekeningen werd verwacht en verondersteld mag worden dat deze ontwikkeling voor de overige EG-lidstaten in dezelfde richting tendeert. Daartegenover staat een verwachte stijging van de totale uitgaven van de EG, hetgeen op zichzelf bezien tot hogere afdrachten leidt. Per saldo lijkt echter een neerwaartse bijstelling van de afdracht op basis van het vierde eigen middel waarschijnlijk.

Vanwege het ontbreken van relevante informatie over de economische ontwikkeling in de overige EG-lidstaten dient de in het overzicht opgenomen bijstelling van 100 miljoen beschouwd te worden als een stelpost.

Het bijzondere karakter van het vierde eigen middel maakt het onmogelijk deze afdracht op dezelfde wijze te presenteren als nu gebeurt met invoerrechten en BTW-afdrachten. Anders dan de twee laatstgenoemde afdrachten heeft de BNP-afdracht immers geen relatie met te heffen belastingen. De afdracht komt dus als uitgave ten laste van de algemene middelen en wordt daarom in 1989 op de begroting van Buitenlandse Zaken gepresenteerd. De vermelde verlaging betreft derhalve een budgettair neutrale overboeking binnen de Rijksbegroting.

In de raming van de kosten van het Drieluik was een voorziening opgenomen voor de algemene reserve voor onvoorziene uitgaven (0,03% van het EG-BNP). Bij de uitwerking van de Drieluikbesluitvorming is duidelijk geworden dat deze reserve slechts incidenteel, bij exceptionele omstandigheden kan worden aangesproken. Om deze reden is deze voorziening uit de raming voor de verwachte EG-afdrachten weggelaten.

Consolidatie

De aangebrachte technische correctie vloeit voort uit het bruto-boeken van bijdragenconstructies op diverse hoofdstukken. Mede in anticipatie op de vierde wijziging van de Comptabiliteitswet 1976 wordt het netto-boeken (de bijdrage vermelden als binnenlijnse post op de begroting van het feitelijk betalende departement) vervangen door een bruto constructie. Het bruto-boeken houdt in dat zowel het departement dat de feitelijke betaling verricht, als het departement dat bijdraagt, de uitgaven in de (buitenlijnse) begroting opneemt. Het ontvangende departement raamt de te ontvangen bijdrage ook aan de ontvangstenzijde van de begroting. Hierdoor wordt het rekenkundige niveau van de totale rijksuitgaven en rijksontvangsten hoger dan het feitelijke niveau. Door middel van de post consolidatie worden de uitgaven- en niet-belastingontvangsten-niveaus van het rijk gecorrigeerd voor deze bruto-geboekte bijdragen. Tot nu toe bevatte de post consolidatie alleen een correctie voor de bruto-geboekte bijdrage van Verkeer en Waterstaat aan het Rijkswegenfonds.

Omdat aan de niet-belasting-ontvangstenzijde een gelijke correctie wordt toegepast heeft deze technische bijstelling geen effect op het financieringstekort.

Niet-belastingontvangsten

Hoofdstuk V, Buitenlandse Zaken

De meerontvangst van 28 miljoen in 1988 betreft een nabetaling door de EG van de tranche 1987 volgens het Intergouvernementeel Akkoord betreffende de financiering van de EG-begroting 1984.

De invoering van het nieuwe paspoort leidt, onder een gelijktijdige verhoging aan de uitgavenkant, tot meerontvangsten van 50,8 miljoen in 1989 en 49,2 miljoen in volgende jaren.

De doorberekening van subsidies en van dienstverlening door de buitenlandse dienst aan andere departementen is vanaf 1989 bruto

geraamd. De doorberekening van subsidies bedraagt 5,8 miljoen structureel, die van dienstverlening 4,2 miljoen in 1989 en 6,2 miljoen in de jaren daarna.

Hoofdstuk VI, Justitie

Bij de AWBZ-afrekening van voorgaande jaren doet zich een meevaller voor van 8 miljoen. Voorts kan bij de diverse ontvangsten van de kinderbescherming een meevaller van 2 miljoen worden gemeld. Beide meevallers dragen bij aan de compensatie van tegenvallers aan de uitgavenzijde van de Justitiebegroting. De opbrengsten uit arbeid in penitentiaire inrichtingen blijven 3,6 miljoen bij de ramingen achter. Deze tegenvaller wordt gecompenseerd door een korting op het materieelbudget van het gevangeniswezen met eveneens 3,6 miljoen.

De hogere opbrengsten uit boeten en transacties worden verklaard uit de effecten van de zogenaamde lex Mulder, de verhoging van tarieven, de intensivering van alcohol- en snelheidscontroles alsmede de voorgenomen geïntensiveerde aanpak van het onverzekerd rijden. Met behulp van deze gelden worden de kosten die hiermee gepaard gaan en de eenmalige additionele automatiseringsuitgaven gedekt.

De verhoging van de verpleegprijs van «Grote Beek» leidt tot hogere ontvangsten uit het AWBZ-fonds.

Hoofdstuk VIII, Onderwijs en Wetenschappen

In 1987 is er een noodmaatregel getroffen voor studenten die ten onrechte nog geen beurs hadden ontvangen. Deze gelden worden in 1988 terugbetaald. In de Voorjaarsnota werd verondersteld dat de terugontvangsten 27 miljoen zouden bedragen. Dit blijkt voor 1988 echter 22 miljoen te zijn. Derhalve is thans een verlaging opgenomen van 5 miljoen.

In verband met de vervroegde aflossingen studieschuld met korting in 1988 en 1989 treedt in latere jaren een derving van ontvangsten op van circa 190 miljoen. Een herberekening van de reguliere ontvangsten Studiefinanciering heeft tot aanpassing van de raming geleid.

De mutatie ad 53,0 miljoen betreft de teruggave van teveel betaalde voorschotten voor de personeelsondersteunende formatie speciaal onderwijs.

Door een stijging van het aantal leerlingen wordt er meer lesgeld geïnd dan geraamd. De raming is op grond van deze ontwikkeling eveneens bijgesteld.

De teruggaven van de te hoge bevoorschotting voor scholen van voortgezet onderwijs in voorgaande jaren zijn een gevolg van het systeem van bevoorschotting dat gehanteerd wordt. Op basis van de rekening en verantwoording 1987 is gebleken dat de gerealiseerde bevoorschotting te hoog is geweest. Dit teveel uitbetaalde aan het algemeen wetenschappelijk en middelbaar beroepsonderwijs wordt in 1988 terugontvangen.

De terugontvangst van teveel betaalde voorschotten in 1987 is in de Voorjaarsnota 1988 geraamd op 124 miljoen in 1988 en 10 miljoen in 1989. Naar thans blijkt worden deze bedragen in een ander kasritme terugontvangen. In 1988 wordt naar verwachting 35 miljoen ontvangen. Derhalve treedt in dat jaar een verlaging op ten opzichte van de Voorjaarsnota 1988 van 89 miljoen. De nieuwe raming houdt voorts een opwaartse bijstelling in voor de jaren 1989 en verder.

Ter compensatie van de uitgavenoverschrijdingen studiefinanciering en een gedeelte van de generale problematiek (50 miljoen) zullen oude studieschulden versneld worden afgelost. In 1988 wordt naar verwachting 263 miljoen en in 1989 522,5 miljoen uit dien hoofde ontvangen.

Door het jaar uitstel van de heffing van een eigen bijdrage voor leermiddelen in het speciaal onderwijs zullen ook de geraamde opbrengsten een jaar later gerealiseerd worden.

De mutatie betreft een taakstellende opbrengsten reeks voortvloeiend uit het huisvestingsbeleidskader HBO.

In het kader van de zogenaamde compensatieregeling huisvesting voortgezet onderwijs is besloten Onderwijs en Wetenschappen hergebruik van verkoopopbrengsten van gebouwen toe te staan. De opbrengsten worden op 50/50 basis verdeeld. In de raming zat een reeks voor de verkoopopbrengst. Besloten is de ontvangsten per jaar op te hogen op basis van de realisatie van de verkopen in het voorgaande jaar.

Hoofdstuk IX-A, Nationale Schuld

Als gevolg van de uitgifte van staatsleningen tegen een hogere koers dan 100 procent (pari) wordt in 1988 op het hoofdstuk Nationale Schuld 12 miljoen aan agio geboekt. Deze post was in de begroting pro memorie geraamd.

Hoofdstuk IX-B, Financiën

In 1988 en latere jaren wordt de winst van De Nederlandsche Bank positief beïnvloed door de hoger geraamde dollar en de opbouw van de open marktportefeuille. Dit positieve effect wordt in 1988 en 1989 evenwel teniet gedaan door te verwachten te realiseren koersverliezen op de deviezen portefeuille als gevolg van de veronderstelde stijging van de dollarrente. Hierbij zij bedacht dat de winst van De Nederlandsche Bank 1989 in 1990 wordt uitgekeerd. In 1990 ontstaat per saldo een tegenvaller van 50 miljoen. Vanaf 1990 gaat ook van de hogere rente een positief effect op de winst uit, zodat de winst hoger uitvalt dan eerder was voorzien.

De afdracht van winsten uit staatsbedrijven neemt in 1988 en 1989 toe met 6,8 miljoen.

Door een breder assortiment en het kostendekkend werken van het RIB nemen de ontvangsten in 1989 toe met 8,2 miljoen opgelopend tot 18,6 miljoen in 1992. Van deze meeropbrengst, komt 10,0 miljoen structureel vanaf 1990 ten gunste van het financieringstekort.

In 1988 doet zich een eenmalige meevaller voor van 12 miljoen bij de inningskosten douanerechten. De afdracht van de inningskosten is gebaseerd op een vast percentage van 10 procent van de door Nederland afgedragen BTW.

Als gevolg van een aanhoudende omzetstijging van de Staatsloterij zal de opbrengst voor het Rijk stijgen met structureel 10 miljoen vanaf 1989.

Door de voorstellen tot belastingvereenvoudiging van de commissie Oort en de daarmee samenhangende personeelsafslanking zullen de ontvangsten uit doorberekening aan derden afnemen. Dit levert op hoofdstuk IX-B een inkomstenderving op van 5 miljoen in 1990 oplopend naar 20 miljoen in 1992.

In 1990 zal opnieuw een 50 guldenmuntstuk worden uitgebracht. De opbrengst wordt geraamd op 32 miljoen.

Als gevolg van de verkoop van dienstwoningen door Justitie zal Domeinen extra revenuen ontvangen. Justitie mag zelf de helft van deze meeropbrengsten aanwenden.

Door extra verkopen van onroerend goed zal Domeinen vanaf 1989 structureel 6,1 miljoen aan meeropbrengsten realiseren.

Op de overige werkzaamheden Belastingdienst is een tegenvaller geboekt van 10,4 miljoen omdat het voorschot van de sociale fondsen, na verrekening met de realisatiecijfers 1987, lager uitviel dan begroot.

Hoofdstuk X, Defensie

Door het opheffen van het Marine Hospitaal Overveen vervallen de ontvangsten uit de verpleging van burgerpatiënten bij de Koninklijke Marine na 1990. De daling bedraagt 11 miljoen.

De raming voor de levering van klein materieel door de Koninklijke Marine is met 7,6 miljoen structureel verlaagd, die voor de terugontvangsten BTW Koninklijke Marine is verhoogd oplopend naar circa 19 miljoen in 1992.

De overige mutaties betreffen desalderingen die reeds bij de uitgaven zijn toegelicht.

Hoofdstuk XI, Volkshuisvesting, Ruimtelijke Ordening en Milieu

De vervroegde aflossingen 1987 zijn achtergebleven bij de raming ten tijde van de Miljoenennota 1988. Dit leidt tot hogere aflossings- en rente-ontvangsten. Een deel van deze hogere niet-belastingontvangsten wordt door VROM aangewend ter invulling van de ombuigingstaakstelling 1989.

De verhoging van de rente-ontvangsten ad 20,5 miljoen is eveneens opgenomen ter invulling van de ombuigingstaakstelling 1989.

Het stellen van de huurparameter bij de dynamisch gefinancierde woningen op 3% in plaats van 0% voor 1988 leidt enerzijds tot een verhoging van de rente-inkomsten en anderzijds tot een verlaging van aflossingen. Per saldo betekent dit een verlaging van de ontvangsten. Hiermee is rekening gehouden bij de invulling van de ombuigingen 1989.

Tenslotte is ter invulling van de ombuigingen 1989 een kasverschuiving aangebracht bij de ontvangsten van het Kadaster en de Openbare Registers.

De te verwachten lagere vervroegde aflossingen in 1988 (2 miljard in plaats van 3 miljard) leiden tot hogere rente- en aflossings-ontvangsten.

De verwerking van de realisatie van de vervroegde aflossingen 1986 heeft geleid tot een nadere aanpassing van de meerjarencijfers van de rente-ontvangsten en de reguliere aflossingen.

Als gevolg van een opwaartse bijstelling van de rente-veronderstellingen die in de meerjarenramingen zijn gehanteerd, is de raming van de aflossingen verlaagd (het rente-bestanddeel bij annuïtaire leningen neemt toe) en de raming van de rente-ontvangsten verhoogd.

De in de Nota Volkshuisvesting voorgestelde programma-mutatie leidt in 1989 en 1990 tot enigszins hogere uitgaven, welke gecompenseerd zijn door middel van een verhoging van de raming van de rente-ontvangsten.

De ramingstechnische mutatie van het artikel leningen Woningwet hangt samen met het opschonen van de nog vast te stellen leningen en daarmee verbeterde inzichten ten aanzien van het vaststellingstempo en de daarmee samenhangende ontvangsten.

Bij de ontvangsten milieu doen zich drie mutaties voor die de financiering mogelijk maken van de bij de uitgaven voorgestelde intensiveringen met betrekking tot de gemeentelijke milieutaken, de reiniging van verontreinigde grond (servicecentrum Grondreiniging) en de structuurverbetering van de afvalverwerking. De financiering vindt plaats door het huidige niveau van de heffingen op basis van de Wet Algemene Bepalingen Milieuhygiëne gelijk te houden en door middel van een verhoging van de heffing op gelode benzine van 1,3 cent per liter. Hierbij is rekening gehouden met de compensatie in 1989 en 1990 van de heffingderving die in 1988 plaatsvindt ten gevolge van de vertraagde invoering van de Wet Algemene Bepalingen Milieuhygiëne.

De taakstellende verhoging van de ontvangsten VROM ad 5,8 miljoen betreft het deel van de in de Voorjaarsnota opgenomen taakstelling VROM voor 1988 ad 25,6 miljoen dat alsnog bij de ontvangsten VROM zal worden ingevuld.

Met de reeks invulling kasbeleid kostenverhaal is een correctie aangebracht op de in de Voorjaarsnota 1988 opgenomen taakstellende verhoging van de ontvangsten in verband met een kasvertraging op het artikel kostenverhaal bodemsanering. De compensatie daarvoor was in de Voorjaarsnota reeds aan de uitgavenzijde verwerkt.

De meerjarencijfers van het artikel kadastraal recht en andere ontvangsten zijn opwaarts bijgesteld in verband met het hanteren van een gewijzigd rekenmodel waarmee het totale werkaanbod en de daarmee samenhangende ontvangsten kunnen worden geraamd.

Hoofdstuk XII, Verkeer en Waterstaat

Met ingang van 1989 wordt voor de dividendontvangsten uit de staatsdeelneming in de KLM een bedrag van 25 miljoen geraamd.

Zoals aan de uitgavenzijde reeds is gemeld, wordt in samenhang met de privatisering van de PTT de Hoofddirectie Telecommunicatie Post ingesteld. Op de niet-belasting middelen leidt dit tot extra ontvangsten van 37,1 miljoen vanaf 1989.

In de Voorjaarsnota 1988 is een meevallend resultaat met betrekking tot de PTT gemeld. Op dit moment kan een verdere verbetering van het resultaat gemeld worden (27,0 miljoen).

Door de privatisering van het Staatsvissershavenbedrijf (SVHB) wordt een éénmalige opbrengst van 17,1 miljoen gerealiseerd.

In de jaren 1991 en 1992 worden extra middelen bij de RIJP geraamd in de sfeer van het domeinbeheer.

De taakstelling die aan VenW op grond van de bij Voorjaarsnota 1988 geconstateerde overschrijdingen is opgelegd, is met ingang van 1989 voor een bedrag van 16,2 miljoen gecompenseerd op het Rijkswegenfonds. Op de middelen van hoofdstuk XII komt dit via een bijdragecon-structie tot uiting.

In de Voorjaarsnota 1988 is gemeld dat er een bedrag van 31,4 miljoen zou worden ontvangen op de niet-belastingmiddelenzijde van begrotingshoofdstuk XII. Het ging hierbij om een kasverschuiving van 1987 naar 1988 in de sfeer van het Oosterscheldeproject.

Dit bedrag wordt op de extracomptabele derden-rekening ontvangen en niet op hoofdstuk XII. Per saldo is deze mutatie neutraal.

Hoofdstuk XIII, Economische Zaken

Ten opzichte van de Voorjaarsnota zijn de aardgasbaten (niet-belastingontvangsten) verhoogd. Dit is het per saldo gevolg van de hogere dollarkoers en lagere olieprijs die thans worden verondersteld. Daarnaast doet zich een verschuiving voor van de met aardgaswinning samenhangende VPB-opbrengsten naar de niet-belastingmiddelen die op dit hoofdstuk van de Rijksbegroting worden verantwoord. Dit hangt samen met de voorgenomen verlaging van het VPB-tarief. Per saldo (NBM en VPB) is voor de jaren 1989–1992 100 miljoen meer geraamd dan bij de Voorjaarsnota 1988.

Een aantal ramingen van niet-belastingontvangsten is bijgesteld. Onder andere in verband met minder dividendinkomsten vanwege verkoop aandelen, extra inkomsten uit in het verleden verleende bedrijfssteun en een nieuwe raming voor de ontvangsten uit hoofde van technische ontwikkelingskredieten.

Ten slotte zijn de ramingen van de te verwachten dividenden van DSM naar boven bijgesteld. Ook is rekening gehouden met een éénmalige dividenduitkering bij de voorgenomen verkoop van aandelen.

De invulling van ombuigingen en de desalderingen zijn toegelicht bij de uitgaven.

Hoofdstuk XIV, Landbouw en Visserij

De lagere afdrachten van het LEF-A vloeien voort uit de sterke vermindering van de opgeslagen landbouwvoorraden. Het lager niveau van voorraden leidt tot een daling van de uit de EG ontvangen rente- en opslagvergoedingen.

Tegenover deze lagere ontvangsten staan lagere rente- en opslagkosten in Nederland. De hogere ontvangsten bij het landbouwonderwijs betreffen lesgelden en diverse ontvangsten. Tegenover hogere bijdragen van derden aan landinrichtingsprojecten staan evenveel extra uitgaven terzake.

Hoofdstuk XV, Sociale Zaken en Werkgelegenheid

De neerwaartse bijstelling van de raming terzake van restituties, renten en aflossingen met 7,0 miljoen in 1990, en 10,0 miljoen vanaf 1991 houdt verband met de invoering van de budgetfinanciering van de WSW met ingang van 1 januari 1989.

Met enige vertraging zal er vanaf 1991 géén sprake meer zijn van restituties.

Hoofdstuk XVI, Welzijn, Volksgezondheid en Cultuur

In 1989 zal 26,5 miljoen extra aan middelen worden ontvangen door het versneld afrekenen van ontvangsten als gevolg van in voorgaande jaren te hoog verstrekte voorschotten en terugontvangsten van subsidies en bijdragen. Deze extra ontvangsten dienen ter compensatie van het eerstejaars kaseffect van de ombuiging op de HLO (15 miljoen) en het kabinetsbesluit inzake het inleveren van 11,5 miljoen ten behoeve van de generale problematiek.

In verband met een andere begrotingstechnische vormgeving voor bijdragen van andere departementen aan de begroting van WVC zijn de middelen met ruim 140 miljoen verhoogd. Hierin is begrepen een bedrag van 82,9 miljoen voor de bijdrage van ontwikkelingssamenwerking in de opvang voor asielzoekers.

Aanvullende Posten

Als onderdeel van de tekortbeperkende maatregelen is besloten tot een verhoging in 1990 van de taakstelling verkoop staatsdeelnemingen met 200 miljoen.

De hogere prijsontwikkelingen hebben eveneens effecten op het niet-belastingontvangstendeel van de begroting. Conform de systematiek van de uitgavenzijde worden deze verhogingen in de aanvullende post verwerkt. De tranche 1988 komt lager uit dan in de Voorjaarsnota 1988 is verwerkt. De oploop in de jaren na 1988 wordt verklaard door de thans toegevoegde tranches 1989 tot en met 1993.

Fonds Investeringsrekening

Het verloop van de kasontvangsten bij de WIR is een weergave van de verwachte desinvesteringsbetalingen. Deze zijn in overeenstemming gebracht met het op nihil stellen van de basispremie WIR per 29-2-1988. Daarnaast moeten ze worden bezien in samenhang met de bijstelling naar aanleiding van de overschrijding in 1988 (zie toelichting bij uitgaven).

Rijkswegenfonds

Voor de toelichting van de mutaties bij de ontvangsten zij verwezen naar hetgeen hierover ter toelichting van de uitgaven is vermeld.

Deze mutatie is gelijk aan de correctie verwerkt aan de uitgavenzijde. Voor een toelichting op deze mutatie zij derhalve verwezen naar de gegeven toelichting bij de uitgaven.

6. De verticale toelichting op de (meer)jarencijfers 1987–1992 van het Rijk

6.1. Algemene toelichting

Inleiding

In de Miljoenennota 1988 werd voor het eerst een zogenaamde verticale toelichting gepresenteerd. Voor achtergrond, bedoeling en opzet van de verticale toelichting zij primair verwezen naar de Miljoenennota 1988 (pagina's 186 en 187), alsmede naar hoofdstuk 5 in zowel de Miljoenennota 1988 als in deze Miljoenennota.

De opzet van de verticale toelichting is vergeleken met vorig jaar niet wezenlijk veranderd. Gehandhaafd is met name dezelfde indeling in zeven categoriën. Hiervan hebben er drie een technisch karakter (kasverschuivingen, desalderingen, overboekingen). De overige categoriën (tegenvallers, meevallers, beleidsmatige verhogingen, beleidsmatige verlagingen) zijn de beleidsmatig interessante categoriën. Wat betreft de indeling zijn dezelfde criteria gehanteerd.
Deze bijlage bevat achtereenvolgens
- een tweetal totaaloverzichten (bijlage 6.2)
- de verticale toelichting 1988–1992 (bijlage 6.3)
- de verticale toelichting 1987 (bijlage 6.4)

Hierna wordt op elk van deze onderdelen enige toelichting gegeven.

Totaaloverzichten (bijlage 6.2)

Het totaaloverzicht bestaat uit een tweetal tabellen die per hoofdstuk een overzicht geven van de saldi van de mee- en tegenvallers respectievelijk de beleidsmatige mutaties, waarbij alleen het saldo van uitgaven en niet-belastingontvangsten wordt aangegeven.

Deze tabellen geven daarmee een beeld van de mate waarin elk van de begrotingshoofdstukken c.a. bijdraagt aan de relevante mutaties. Zij sluiten daarmee aan op de nadere analyse gegeven in hoofdstuk 5 van de relevante mutaties in een tweetal jaren (1989 en 1990).

Verticale Toelichting 1988–1992 (bijlage 6.3)

In bijlage 6.3 is de gebruikelijk meerjarige verticale toelichting opgenomen. Deze betreft dit jaar de periode tussen de Miljoenennota 1988 en de Miljoenennota 1989. Samen met de verticale toelichting in de Miljoenennota 1988 is een **volledige** aansluiting met de meerjarencijferbrief te maken.

Aanpassingen van beperkte betekenis die ten opzichte van vorig jaar zijn aangebracht betreffen het volgende:
- ook de technische categorieën zijn nu gespecificeerd (benedengrens 5 miljoen);
- er zijn per begrotingshoofdstuk voor zowel uitgaven als niet-belastingontvangsten totaalsaldi opgenomen van de niet-technische mutaties en van de technische mutaties;
- de lay-out is iets aangepast.

Verticale toelichting 1987 (bijlage 6.4)

Nieuw vergeleken met vorig jaar is dat dit jaar voor het eerst een verticale toelichting kon worden opgesteld voor een begroting vanaf de ingediende ontwerp-begroting tot en met de Voorlopige Rekening. Dit betreft het jaar 1987. Deze (eenjarige) verticale toelichting wordt afzonderlijk in deze bijlage gepresenteerd (bijlage 6.4). Er zij met nadruk op gewezen dat alle mutaties in deze verticale toelichting die bekend waren tot en met de Vermoedelijke Uitkomsten 1987 ook reeds waren opgenomen in de verticale toelichting van de Miljoenennota 1988. De bedoeling van deze verticale toelichting 1987 is om een integraal beeld van het gehele verloop van de begroting vanaf de raming bij ontwerp[1] tot de realisatie bij de Voorlopige Rekening te laten zien.

[1] In dit geval vanaf meerjarencijferbrief.

6.2. Totaaloverzichten

Tabel 6.2.1. Overzicht van saldi van mee- en tegenvallers per begrotingshoofdstuk voor uitgaven en niet-belastingontvangsten tezamen van miljoenennota 1988 tot en met miljoenennota 1989 (in miljoenen guldens; + is tekortverhogend)

	Hoofdstukken	1988	1989	1990	1991	1992
I	Huis der Koningin	–	–	–	–	–
II	Hoge Colleges van Staat	–	–	–	–	–
III	Algemene Zaken	−9	+ 2	+ 2	+ 2	+ 2
IV	Kabinet voor Nederlands-Antilliaanse en Arubaanse Zaken	−2	–	–	–	–
V	Buitenlandse Zaken	−23	−2	+31	+35	+30
VI	Justitie	+95	+37	+21	+10	+10
VII	Binnenlandse Zaken	−35	−29	−17	−17	−17
VIII	Onderwijs en Wetenschappen	+593	+898	+1153	+1189	+1010
IX-A	Nationale Schuld	+70	−86	+581	+1189	+1802
IX-B	Financiën	+198	+73	+110	−180	−299
X	Defensie	−31	–	–	–	–
XI	Volkshuisvesting, Ruimtelijke Ordening en Milieubeheer	+894	−123	−72	−82	+5
XII	Verkeer en Waterstaat	−131	+59	+60	+67	+72
XIII	Economische Zaken[1]	+4	−167	−181	−12	−24
XIV	Landbouw en Visserij	+64	+58	+47	+50	+48
XV	Sociale Zaken en Werkgelegenheid	−475	−41	+513	+359	+173
XVI	Welzijn, Volksgezondheid en Cultuur	+2	+2	+2	+2	+2
	Ontwikkelingssamenwerking	+5	+191	+231	+311	+394
	Aanvullende posten[2]	−17	+65	−162	−104	−131
	Gemeentefonds	−40	−23	−24	−22	−21
	Provinciefonds	–	–	+1	+1	+1
	Fonds Investeringsrekening[3]	+1700	+990	+400	+225	+95
	Rijkswegenfonds	-	+58	+66	+74	+83
	Belastingafdrachten aan de EG	+465	+230	+455	+620	+810
	Totaal	**3327**	**2192[4])**	**3217[4])**	**3717**	**4045**
	[1] Exclusief aardgasbaten en exclusief terugbetalingen bedrijven	+770	+820	+880	+1140	+1010
		–	−75	−75	–	–
	[2] Exclusief nominale mutaties:	+168	+1038	+1486	+1818	+2297
	[3] Exclusief mutaties samenhangend met de WIR/AKW/Vpb/ Oort-operatie	+750	+230	−70	−150	−210

[4] Deze totaalbedragen komen overeen met de som van de saldi mee- en tegenvallers opgenomen in regel 3 in de tabellen 5.2.3. en 5.2.4 in hoofdstuk 5, te weten (in miljarden):

	1989	1990
Tabel 5.2.3 – saldo van mee- en tegenvallers (Regel A.3)	+0.7	+1,7
Tabel 5.2.4 – saldo van mee- en tegenvallers (Regel A.3)	+1,5	+1,5
Totaal	**+2,2**	**+3,2**

Tabel 6.2.2. Overzicht van saldi van beleidsmatige mutaties per begrotingshoofdstuk voor uitgaven en niet-belastingontvangsten tezamen van miljoenennota 1988 tot en met miljoenennota 1989 (in miljoenen guldens; + is tekortverhogend)

	Hoofdstukken	1988	1989	1990	1991	1992
I	*Huis der Koningin*	–	–	–	–	–
II	Hoge Colleges van Staat	+1	+2	+3	+3	+3
III	Algemene Zaken	–	–	–	–	–
IV	Kabinet voor Nederlands-Antilliaanse en Arubaanse Zaken	–	–	–	–	–
V	Buitenlandse Zaken	−2	+2	+2	+2	–
VI	Justitie	−44	+20	+6	−3	−3
VII	Binnenlandse Zaken	+1	+1	−2	+2	+2
VIII	Onderwijs en Wetenschappen	−297	−979	−955	−1033	−1061
IX-A	Nationale Schuld	–	–	–	–	–
IX-B	Financiën	−24	−11	+3	+2	+6
X	Defensie	+12	−161	−299	−299	−299
XI	Volkshuisvesting, Ruimtelijke Ordening *en Milieubeheer*	−13	−157	−261	−262	−269
XII	Verkeer en Waterstaat	+69	−57	−63	−69	−68
XIII	Economische Zaken[1]	−8	−29	−42	−61	−64
XIV	Landbouw en Visserij	−28	+107	+135	+159	+183
XV	Sociale Zaken en Werkgelegenheid[2]	+165	+238	+402	+367	+345
XVI	Welzijn, Volksgezondheid en *Cultuur*	+51	+178	−96	−95	−92
	Ontwikkelingssamenwerking	–	–	–	–	–
	Aanvullende posten[2]	+350	+123	+1072	+1165	+1195
	Gemeentefonds	+67	+87	+78	+74	+74
	Provinciefonds	–	−2	−5	−6	−6
	Fonds Investeringsrekening[2]	–	–	–	–	–
	Rijkswegenfonds	−13	–	–	–	–
	Belastingafdrachten aan de EG	–	–	–	–	–
	Saldo kasverschuivingen	+48	+102	−14	+2	+3
	Totaal	**+335**	**−536[3])**	**−36[3])**	**−52**	**−51**
[1]	Inclusief terugbetalingen bedrijven	–	−75	−75	–	–
[2]	Exclusief de mutaties samenhangende met WIR/AKW/Vpb/Oort;					
	Sociale Zaken en Werkgelegenheid	+850	+5000	+5650	+5850	+5850
	Aanvullende posten	−225	−1615	−1400	−1400	−1400
	Fonds Investeringsrekening	−1400	−2545	−3155	−3475	−3785

[3] Deze totaalbedragen komen overeen met de som van de in de tabellen 5.2.3. en 5.2.4. in hoofdstuk 5 opgenomen beleidsmatige mutaties, te weten (in miljarden):

	1989	1990
Tabel 5.2.3		
– beleidsmatige verhogingen	+0.6	+0.6
– ombuigingen en tekortbepalende maatregelen	−1.4	−2.6
Tabel 5.2.4.		
– beleidsmatige verhogingen	+3.3	+5.6
– specifieke ombuigingen	−2.5	−3.6
– ombuigingen en tekortbepalende maatregelen	−0.6	–
Totaal	**−0.6**	**–**

6.3. De verticale toelichting 1988–1992

	1988	1989	1990	1991	1992	1993
I HUIS DER KONINGIN						
UITGAVEN						
Stand miljoenennota 1988	**10.6**	**10.6**	**10.6**	**10.6**	**10.6**	
Tegenvallers						
Diversen (sommering bedragen < 5 mln)		.2	.2	.2	.2	
		.2	.2	.2	.2	
Meevallers						
Diversen (sommering bedragen < 5 mln)		–.1	–.1	–.1	–.1	
		–.1	–.1	–.1	–.1	
Saldo niet-technische mutaties :		*.1*	*.1*	*.1*	*.1*	
Saldo mutaties t.o.v. miljoenennota 1988		*.1*	*.1*	*.1*	*.1*	
Stand miljoenennota 1989	**10.6**	**10.7**	**10.7**	**10.7**	**10.7**	**10.7**
II HOGE COLLEGES VAN STAAT						
UITGAVEN						
Stand miljoenennota 1988	**189.3**	**187.2**	**182.8**	**182.7**	**182.3**	
Tegenvallers						
Diversen (sommering bedragen < 5 mln)			.1	.2	.3	
			.1	.2	.3	
Beleidsmatige uitgavenverhoging						
Diversen (sommering bedragen < 5 mln)	1.5	5.9	6.1	6.0	6.0	
	1.5	5.9	6.1	6.0	6.0	
Beleidsmatige uitgavenverlaging						
Diversen (sommering bedragen < 5 mln)	–.5	–3.8	–3.4	–3.4	–3.4	
	–.5	–3.8	–3.4	–3.4	–3.4	
Saldo niet-technische mutaties :	*1.0*	*2.1*	*2.8*	*2.8*	*2.9*	
Desalderingen						
Diversen (sommering bedragen < 5 mln)		.4	.5	.5	.5	
		.4	.5	.5	.5	
Overboekingen						
Diversen (sommering bedragen < 5 mln)	.6	1.2	.7	.7	.7	
	.6	1.2	.7	.7	.7	
Kasverschuivingen						
Diversen (sommering bedragen < 5 mln)	3.5					
	3.5					
Saldo technische mutaties :	*4.1*	*1.6*	*1.2*	*1.2*	*1.2*	
Saldo mutaties t.o.v. miljoenennota 1988	*5.1*	*3.7*	*4.0*	*4.0*	*4.1*	
Stand miljoenennota 1989	**194.4**	**190.9**	**186.8**	**186.7**	**186.4**	**186.4**

	1988	1989	1990	1991	1992	1993
NIET-BELASTING ONTVANGSTEN						
Stand miljoenennota 1988	**4.3**	**4.3**	**4.3**	**4.3**	**4.3**	
Meevallers						
Diversen (sommering bedragen < 5 mln)		.1	.1	.1	.1	
		.1	.1	.1	.1	
Saldo niet-technische mutaties :		*.1*	*.1*	*.1*	*.1*	
Desalderingen						
Diversen (sommering bedragen < 5 mln)		.4	.5	.5	.5	
		.4	.5	.5	.5	
Saldo technische mutaties :		*.4*	*.5*	*.5*	*.5*	
Saldo mutaties t.o.v. miljoenennota 1988		*.5*	*.6*	*.6*	*.6*	
Stand miljoenennota 1989	**4.3**	**4.8**	**4.9**	**4.9**	**4.9**	**4.9**
III ALGEMENE ZAKEN						
UITGAVEN						
Stand miljoenennota 1988	**45.2**	**43.3**	**42.4**	**42.3**	**42.3**	
Tegenvallers						
Diversen (sommering bedragen < 5 mln)	2.5	.6	.6	.6	.6	
	2.5	.6	.6	.6	.6	
Meevallers						
Diversen (sommering bedragen < 5 mln)	–1.7					
	–1.7					
Beleidsmatige uitgavenverlaging						
Diversen (sommering bedragen < 5 mln)		–.1	–.1	–.1	–.1	
		–.1	–.1	–.1	–.1	
Saldo niet-technische mutaties :	*.8*	*.5*	*.5*	*5*	*.5*	
Desalderingen						
Diversen (sommering bedragen < 5 mln)	.1	.1	.1	.1	.1	
	.1	.1	.1	.1	.1	
Overboekingen						
Diversen (sommering bedragen < 5 mln)	–.2	–.2	–.2	–.2	–.2	
	–.2	–.2	–.2	–.2	–.2	
Saldo technische mutaties :	*–.1*	*–.1*	*–.1*	*–.1*	*–.1*	
Saldo mutaties t.o.v. miljoenennota 1988	*.7*	*.4*	*.4*	*.4*	*.4*	
Stand miljoenennota 1989	**45.9**	**43.7**	**42.8**	**42.7**	**42.7**	**42.7**
NIET-BELASTING ONTVANGSTEN						
Stand miljoenennota 1988	**2.6**	**2.6**	**2.6**	**2.6**	**2.6**	
Tegenvallers						
Diversen (sommering bedragen < 5 mln)	–.1	–1.0	–1.0	–1.0	–1.0	
	–.1	–1.0	–1.0	–1.0	–1.0	

	1988	1989	1990	1991	1992	1993
Meevallers						
Vertraagde verrekening communicatietechniek	9.2					
Diversen (sommering bedragen < 5 mln)	.9					
	10.1					
Saldo niet-technische mutaties :	*10.0*	*–1.0*	*–1.0*	*–1.0*	*–1.0*	
Desalderingen						
Diversen (sommering bedragen < 5 mln)	.1	.1	.1	.1	.1	
	.1	.1	.1	.1	.1	
Saldo technische mutaties :	*.1*	*.1*	*.1*	*.1*	*.1*	
Saldo mutaties t.o.v. miljoenennota 1988	*10.1*	*–.9*	*–.9*	*–.9*	*–.9*	
Stand miljoenennota 1989	**12.7**	**1.7**	**1.7**	**1.7**	**1.7**	**1.7**
IV KABINET VOOR NEDERLANDS-ANTILLIAANSE EN ARUBAANSE ZAKEN						
UITGAVEN						
Stand miljoenennota 1988	**2.9**	**2.8**	**2.8**	**2.8**	**2.8**	
Saldo mutaties t.o.v. miljoenennota 1988						
Stand miljoenennota 1989	**2.9**	**2.8**	**2.8**	**2.8**	**2.8**	**2.8**
NIET-BELASTING ONTVANGSTEN						
Stand miljoenennota 1988	**28.0**	**23.9**	**23.6**	**23.3**	**23.0**	
Tegenvallers						
Diversen (sommering bedragen < 5 mln)	–4.0					
	–4.0					
Meevallers						
Diversen (sommering bedragen < 5 mln)	6.1					
	6.1					
Saldo niet-technische mutaties :	*2.1*					
Saldo mutaties t.o.v. miljoenennota 1988	*2.1*					
Stand miljoenennota 1989	**30.1**	**23.9**	**23.6**	**23.3**	**23.0**	**22.7**
V BUITENLANDSE ZAKEN						
UITGAVEN						
Stand miljoenennota 1988	**432.8**	**407.6**	**402.8**	**401.5**	**401.5**	
Tegenvallers						
Diversen (sommering bedragen < 5 mln)	5.1	7.2	6.0	6.0	6.0	
Vierde eigen middel EG, macro-mutatie			25.0	30.0	25.0	
	5.1	7.2	31.0	36.0	31.0	
Meevallers						
Valuta-correctie buitenl. dienst		–4.4	–4.1	–5.1	–5.1	
Vierde eigen middel EG, macro-mutatie		–5.0				
Diversen (sommering bedragen < 5 mln)			–.1	–.2	–.3	
		–9.4	–4.2	–5.3	–5.4	

	1988	1989	1990	1991	1992	1993
Beleidsmatige uitgavenverhoging						
Diversen (sommering bedragen < 5 mln)	1.5	9.5	12.0	11.0	9.0	
	1.5	9.5	12.0	11.0	9.0	
Beleidsmatige uitgavenverlaging						
Bijstelling vergoedingensysteem b.d.		–7.5	–10.0	–9.0	–9.0	
Diversen (sommering bedragen < 5 mln)	–3.4	–.2	–.2	–.2	–.2	
	–3.4	–7.7	–10.2	–9.2	–9.2	
Saldo niet-technische mutaties :	*3.2*	*–.4*	*28.6*	*32.5*	*25.4*	
Desalderingen						
Doorberekening dienstverlening buitenlandse dienst		4.2	6.2	6.2	6.2	
Doorberekening subsidies int.org. aan div.departn.		5.8	5.8	5.8	5.8	
Nieuw paspoort		50.8	49.2	49.2	49.2	
Diversen (sommering bedragen < 5 mln)	–2.2					
	–2.2	60.8	61.2	61.2	61.2	
Overboekingen						
Vierde eigen middel EG	715.0	770.0	960.0	1020.0	1090.0	
Diversen (sommering bedragen < 5 mln)	3.8	.4	.5	.5	.5	
	718.8	770.4	960.5	1020.5	1090.5	
Saldo technische mutaties :	*716.6*	*831.2*	*1021.7*	*1081.7*	*1151.7*	
Saldo mutaties t.o.v. miljoenennota 1988	*719.8*	*830.8*	*1050.3*	*1114.2*	*1177.1*	
Stand miljoenennota 1989	**1152.6**	**1238.4**	**1453.1**	**1515.7**	**1578.6**	**1588.6**
NIET-BELASTING ONTVANGSTEN						
Stand miljoenennota 1988	**180.0**	**164.1**	**136.7**	**135.7**	**134.2**	
Tegenvallers						
Diversen (sommering bedragen < 5 mln)			–4.0	–4.0	–4.0	
			–4.0	–4.0	–4.0	
Meevallers						
Nabetaling aflossing EG IGA 1987	28.0					
Diversen (sommering bedragen < 5 mln)	.1					
	28.1					
Saldo niet-technische mutaties :	*28.1*		*–4.0*	*–4.0*	*–4.0*	
Desalderingen						
Doorberekening dienstverlening posten		4.2	6.2	6.2	6.2	
Nieuw paspoort		50.8	49.2	49.2	49.2	
Doorberekening subsidies int. org.		5.8	5.8	5.8	5.8	
Diversen (sommering bedragen < 5 mln)	–2.2					
	–2.2	60.8	61.2	61.2	61.2	
Saldo technische mutaties :	*–2.2*	*60.8*	*61.2*	*61.2*	*61.2*	
Saldo mutaties t.o.v. miljoenennota 1988	*25.9*	*60.8*	*57.2*	*57.2*	*57.2*	
Stand miljoenennota 1989	**205.9**	**224.9**	**193.9**	**192.9**	**191.4**	**191.4**

	1988	1989	1990	1991	1992	1993
VI JUSTITIE						
UITGAVEN						
Stand miljoenennota 1988	**3231.9**	**3278.8**	**3345.6**	**3255.1**	**3269.0**	
Tegenvallers						
Rechtshulp in strafzaken	7.0	7.9	7.9	7.9	7.9	
Hogere kosten landsadvocaat (asielgedingen)	10.0	5.0				
Hogere uitgaven vóórl gehechten in politiecellen	10.0					
Overschrijding rechtshulp in civiele zaken	12.0					
Rechtshulp aan asielzoekers	6.5	4.0				
Ziektekosten kinderbeschermingspupillen	10.0					
Uitleiding asielzoekers	6.5	3.0				
Overschrijding beveiliging schiphol	25.0					
Hogere uitgaven gerechtskosten	6.2					
Capaciteitsuitbreiding ivm asielzoekers	14.5	14.5	10.5			
Diversen (sommering bedragen < 5 mln)		2.1	2.1	2.1	2.1	
	107.7	36.5	20.5	10.0	10.0	
Meevallers						
Diversen (sommering bedragen < 5 mln)	–2.6	–.1	–.1			
	–2.6	–.1	–.1			
Beleidsmatige uitgavenverhoging						
'Bondenplan'	1.4	8.2	4.7			
Tekort automatisering	6.0					
Kosten WAM-operatie		7.0	9.0	9.0	9.0	
Verhoging verpleegprijs 'Grote Beek'		5.5	5.5	5.5	5.5	
Motie Korthals/Soutendyk (tijdel 250 cellen extra)	26.0	22.1	8.6			
Oplossen knelpunten automatisering		12.0				
Centraal justitieel incassobureau		6.0	4.0	4.0	4.0	
Werklasteffect verplicht bijstandsverhaal		10.3	10.3	10.3	10.3	
Diversen (sommering bedragen < 5 mln)	12.4	12.1	13.8	13.8	13.8	
	45.8	83.2	55.9	42.6	42.6	
Beleidsmatige uitgavenverlaging						
Compensatie 'bondenplan'	–1.4	–6.6	–4.6			
Selectief wervingsbeleid	–24.4					
Uit loonbijstelling	–6.0					
Compensatie tegenvallend saldo	–10.0					
Diversen (sommering bedragen < 5 mln)	–22.3	–14.1	–14.8	–14.8	–14.8	
	–64.1	–20.7	–19.4	–14.8	–14.8	
Saldo niet-technische mutaties :	*86.8*	*98.9*	*56.9*	*37.8*	*37.8*	
Desalderingen						
Kosto-gelden	5.0					
Rem-rapport	21.1	21.1	21.1	21.1	21.1	
	26.1	21.1	21.1	21.1	21.1	

	1988	1989	1990	1991	1992	1993
Overboekingen						
Aanvullende loonbijstelling 1987	13.7	13.6	13.5	13.5	13.5	
Prijsbijstelling	11.9	11.8	12.1	11.7	11.8	
Loonbijstelling 1988	–41.4	–42.1	–42.7	–41.5	–41.7	
Naar Biza (aandeel Kosto-gelden)	–30.3	–43.7	–52.7			
Naar Biza (overboeking regeerakkoordgelden)		–.4	–13.5	–15.7	–19.4	
Loonbijstelling (incidenteel 1988)	20.9	20.9	20.9	20.9	20.9	
Diversen (sommering bedragen < 5 mln)	4.6	6.0	5.7	8.3	8.3	
	–20.6	–33.9	–56.7	–2.8	–6.6	
Saldo technische mutaties :	*5.5*	*–12.8*	*–35.6*	*18.3*	*14.5*	
Saldo mutaties t.o.v. miljoenennota 1988	*92.3*	*86.1*	*21.3*	*56.1*	*52.3*	
Stand miljoenennota 1989	**3324.2**	**3364.9**	**3366.9**	**3311.2**	**3321.3**	**3329.0**
NIET-BELASTING ONTVANGSTEN						
Stand miljoenennota 1988	**444.5**	**462.2**	**470.0**	**471.5**	**471.4**	
Tegenvallers						
Vertraagde realisatie verhoging griffierechten	–10.0					
Diversen (sommering bedragen < 5 mln)	–3.6					
	–13.6					
Meevallers						
Hogere ontvangsten uit AWBZ	8.0					
Terugontvangsten AWBZ	6.7					
Hogere ontvangsten uit boeten en transacties	7.0					
Diversen (sommering bedragen < 5 mln)	2.0					
	23.7					
Beleidsmatige ontvangstenverlaging						
Diversen (sommering bedragen < 5 mln)		–.7	–.7	–.7	–.7	
		–.7	–.7	–.7	–.7	
Beleidsmatige ontvangstenverhoging						
Hogere ontvangsten uit boeten en transacties	12.2					
Compensatie kosten WAM-operatie		7.0	9.0	9.0	9.0	
Hogere ontvangsten boeten en transacties	10.0	8.9	8.9	8.9	8.9	
Compensatie hogere uitgaven automatisering		12.0				
Diversen (sommering bedragen < 5 mln)	3.8	15.8	13.3	13.3	13.3	
	26.0	43.7	31.2	31.2	31.2	
Saldo niet-technische mutaties :	*36.1*	*43.0*	*30.5*	*30.5*	*30.5*	
Desalderingen						
Kosto-gelden	5.0					
Rem-rapport	21.1	21.1	21.1	21.1	21.1	
	26.1	21.1	21.1	21.1	21.1	
Overboekingen						
Diversen (sommering bedragen < 5 mln)		–1.5				
		–1.5				
Saldo technische mutaties :	*26.1*	*19.6*	*21.1*	*21.1*	*21.1*	
Saldo mutaties t.o.v. miljoenennota 1988	*62.2*	*62.6*	*51.6*	*51.6*	*51.6*	
Stand miljoenennota 1989	**506.7**	**524.8**	**521.6**	**523.1**	**523.0**	**523.4**

	1988	1989	1990	1991	1992	1993
VII BINNENLANDSE ZAKEN						
UITGAVEN						
Stand miljoenennota 1988	**3868.5**	**3838.9**	**3836.7**	**3827.3**	**3839.1**	
Tegenvallers						
Diversen (sommering bedragen < 5 mln)				.3	.3	
				.3	.3	
Meevallers						
Bijst.raming ziektekostenvoorziening overheidsper.	-17.9	-12.1				
Diversen (sommering bedragen < 5 mln)		-.1				
	-17.9	-12.2				
Beleidsmatige uitgavenverhoging						
Stimulering automatisering(werkgr.politie budget)		7.2	5.5	5.5	27.2	
Stimulering bouw(werkgr.politie budget)		9.0	12.0	12.0	12.0	
Kosto-gelden(werkgr.politie budget)		10.0				
Frictie (werkgr.politie budget)		7.0	5.0	0.0		
Inconvenientenregeling		9.1	10.3	0.4	10.8	
Bijzondere opsporing(werkgr.politie budget)		6.7	6.7	6.7	6.7	
Diversen (sommering bedragen < 5 mln)	12.8	12.1	9.3	7.7	7.4	
	12.8	61.1	48.8	52.3	64.1	
Beleidsmatige uitgavenverlaging						
Vermin.funct.leeftijdsontsl./geneesk.verz.politie		-9.1	-10.3	-10.4	-10.8	
Vermindering sterktegroei/div.WPB-maatregelen		-39.9	-29.2	-34.2	-45.9	
Diversen (sommering bedragen < 5 mln)	-11.4	-11.3	-11.3	-6.2	-5.9	
	-11.4	-60.3	-50.8	-50.8	-62.6	
Saldo niet-technische mutaties :	*-16.5*	*-11.4*	*-2.0*	*1.8*	*1.8*	
Desalderingen						
Desaldering dienst geneesk.verzorg.politie	6.5	4.3	3.4			
Herziening begroting Rijkscomputercentrum		39.1	39.1	39.1	39.1	
Diversen (sommering bedragen < 5 mln)	-1.6	-1.8	-1.8	-1.8	-1.8	
	4.9	41.6	40.7	37.3	37.3	
Overboekingen						
Verlaging VUT-gerechtigde leeftijd(loonbijst)	240.0	120.0				
Verdeling Kosto-gelden(van justitie)	30.3	43.7	52.7			
Verhoging arbeidsmarkt-/opleidingsfonds(loonbijst)	5.0	5.0	5.0	5.0	5.0	
Werkgeversaand.geneesk.verz.politie(loonbijst)	6.1	6.2	6.2	6.3	6.3	
Verdeling regeeracc.gelden politie (van justitie)		.4	13.5	15.7	19.4	
Hoger werkgeversd.ABP invalideitsgepens.(loonbijs)	11.2	11.2	11.2	11.2	11.2	
Loonbijstelling 1/9/87;berekening '88	14.4	14.4	14.4	14.5	14.6	
Prijsbijstelling	6.7	2.8	2.8	2.8	2.9	
Uitdeling loonbijstelling 1988	-30.3	-30.1	-30.0	-30.3	-30.5	
Aspiranten-salarissen(loonbijst)	6.4	6.4	6.4	6.4	6.4	
Faciliteiten cult.minderh.(naar O&W)	-.2	-5.0	-5.0	-5.0	-5.0	
Diversen (sommering bedragen < 5 mln)	16.4	4.7	6.0	10.8	10.8	
	306.0	179.7	83.2	37.4	41.1	

	1988	1989	1990	1991	1992	1993
Kasverschuivingen						
Kasversch.arbeidsmarkt-/opleidingsfonds	48.4	9.0				
Kasverschuiving VUT-60 jarigen	–60.0	30.0	30.0			
Kasverschuiving flankerend beleid	6.3					
Diversen (sommering bedragen < 5 mln)	2.6					
	–2.7	39.0	30.0			
Saldo technische mutaties :	*308.2*	*260.3*	*153.9*	*74.7*	*78.4*	
Saldo mutaties t.o.v. miljoenennota 1988	*291.7*	*248.9*	*151.9*	*76.5*	*80.2*	
Stand miljoenennota 1989	**4160.2**	**4087.8**	**3988.6**	**3903.8**	**3919.3**	**3939.8**
NIET-BELASTING ONTVANGSTEN						
Stand miljoenennota 1988	**491.8**	**493.8**	**498.8**	**507.7**	**511.9**	
Tegenvallers						
Diversen (sommering bedragen < 5 mln)		–.2	–.1	–.1	–.2	
		–.2	–.1	–.1	–.2	
Meevallers						
Bijstelling raming inhoudingswet 1982	17.0	17.0	17.0	17.0	17.0	
	17.0	17.0	17.0	17.0	17.0	
Saldo niet-technische mutaties :	*17.0*	*16.8*	*16.9*	*16.9*	*16.8*	
Desalderingen						
Desaldering dienst geneesk.verz.politie	6.5	4.3	3.4			
Herziening begroting Rijkscomputercentrum		39.1	39.1	39.1	39.1	
Diversen (sommering bedragen < 5 mln)	–1.6	–1.8	–1.8	–1.8	–1.8	
	4.9	41.6	40.7	37.3	37.3	
Saldo technische mutaties :	*4.9*	*41.6*	*40.7*	*37.3*	*37.3*	
Saldo mutaties t.o.v. miljoenennota 1988	*21.9*	*58.4*	*57.6*	*54.2*	*54.1*	
Stand miljoenennota 1989	**513.7**	**552.2**	**556.4**	**561.9**	**566.0**	**565.1**
VIII ONDERWIJS EN WETENSCHAPPEN						
UITGAVEN						
Stand miljoenennota 1988	**29174.8**	**28267.7**	**27945.9**	**27728.5**	**27623.9**	
Tegenvallers						
Leerlingen alg.voortg. en lager beroepsonderwijs	12.6	22.4	39.9	64.2	65.0	
Nabetalingen WSF 18+ over 1987	30.0					
Leerlingen alg.voortgezet en voorber.wetensch.ond.	8.2	35.7	65.5	97.7	97.7	
Toekenningen WSF 18+	415.1	499.8	556.5	549.9	517.4	
Nabetalingen vervoer speciaal onderwijs	10.0					
Automatisering	3.0	15.0	15.0	15.0	15.0	
Nabetalingen beroepsonderwijs	20.6					
Nabetalingen alg. voortg.en voorb.wetensch.onderw.	9.0					
Meer materiele instandhouding agv leerlingstijging	10.6	11.9	9.7	12.9	-0.4	
Leerlingen volwassenonderwijs	9.6	17.6	17.6	17.6	17.6	
Leerlingen hoger beroepsonderwijs	45.6	31.1	40.1	47.6	41.4	
Leerlingen beroepsonderwijs	89.9	95.6	96.2	98.5	102.9	

	1988	1989	1990	1991	1992	1993
Stichtingskosten basisonderwijs	17.9					
Werkloosheidseffect studiefinanciering		2.9	3.5	7.8	14.2	
Vervanging langdurig zieken	30.0	30.0	30.0	30.0	30.0	
Uitkeringsregeling taakverdeling en concentratie	35.5	35.5	35.5	35.5	35.5	
Tegemoetkoming studiekosten	64.8	32.4	26.9	25.2	24.8	
Rente-effect scholenbouw	.2	2.8	8.2	16.9	29.1	
Ramingstechnische bijstelling salarissen beroepsow	23.8	29.9	28.1	27.9	24.7	
ADV voortgezet alg.en lager beroepsonderwijs	26.1					
Culturele minderheden basisonderwijs	12.5	9.7	11.4	12.0	12.0	
Kostenstijging agv niet stijgen cursusgeld	3.1	6.1	6.1	6.1	6.1	
Kort geding harmonisatiewet collegegelden	21.0	31.0				
Automatisering SF en overige effecten		111.3	119.7	94.1	84.4	
Leerlingen basisonderwijs	32.2	48.7	57.8	65.8	63.6	
Apparaatskosten Groningen	26.3					
Ramingstech.bijstel.alg. voortg.envoorber.wetens.o	5.8	3.1	5.1	5.8		
Overige studiefinanciering					17.0	
Organisatie en automatisering SF	62.6					
Diversen (sommering bedragen < 5 mln)	38.5	31.6	26.8	27.6	8.4	
	1064.5	1104.1	1199.6	1258.1	1217.2	
Meevallers						
Liquiditeitskorting hbo	-9.8					
Bijstelling raming 1992 basisonderwijs					-103.8	
4-jr.maatregel vanaf 1/1/88	-3.1	-3.7	-9.3	-15.1	-20.4	
Gemiddelde salarissen directeuren	-6.9	-6.6	-6.4	-6.2	-6.0	
Exploitatiekosten middelbaar beroepsonderwijs	-13.8	-12.7	-11.2	-8.4	-5.6	
Bijstelling vacaturepercentage	-28.9	-29.0	-29.4	-28.5	-27.9	
Overige studiefinanciering		-9.5	-24.9	-2.5		
Universitaire lerarenopleidingen	-7.0					
Stichtingskosten basisonderwijs	-18.7	-10.9	-7.9	-7.6	-7.3	
Prijsbijstelling onderwijzend ondersteunend pers.	-7.6	-7.3	-7.1	-6.9	-6.8	
Normposten middelbaar beroepsonderwijs	-5.7	-5.7	-5.7	-5.7	-5.7	
Leerlingen alg.voortgezet en voorber.wetensch.ond.	-39.8	-51.2	-59.4	-76.1	-85.6	
Diversen (sommering bedragen < 5 mln)	-10.7	-15.6	-11.7	-9.2	-7.9	
	-152.0	-152.2	-173.0	-166.2	-277.0	
Beleidsmatige uitgavenverhoging						
Problematiek cursorisch ondernemers onderwijs	6.5					
Indexering collegegelden wetenschappelijk onderw.	5.4	5.4	5.4	5.4	5.4	
Materiele instandhouding basisonderwijs	28.7	12.2	7.9	7.6	7.3	
Nota van wijziging:int.taalcursussen	5.0	5.0	5.0	5.0	5.0	
Vertraging aangaan verplichtingen huisvest.vo	11.9					
Zorgverbreding overig		12.5	25.0	25.0	25.0	
Zorgverbreding speciaal onderwijs		12.5	18.0	18.0	18.0	
Voorschot onderwijsbijdrage	19.0					
Uitvoeringskosten Oort		20.0				
OV-kaart		190.0	380.0	380.0	380.0	
Aanvullende formatie middelbaar beroepsonderwijs	12.3	12.1	11.7	11.3	10.9	
Am:bep.beeind.huur sportvelden	5.3	5.4	5.4	5.4	5.5	
Am:sportvelden	5.2	5.3	5.3	5.4	5.3	
Bijstell.sectorvorming/vernieuw.midd.beroepsonderw		5.6	2.3	2.5	1.7	
Corr.harmonisatie collegegelden	34.2					

	1988	1989	1990	1991	1992	1993
Corr.verlaging cumi-facilteiten speciaal onderwijs	6.7	6.7	6.7	6.7	6.7	
Bouwkosten voortgezet onderwijs	5.9	1.0	.9	.9	.9	
Indexering collegegeld hoger beroepsonderwijs	5.9	6.3	6.8	7.1	7.1	
Am:inventaris	8.0	14.0	14.0	14.0	14.0	
ADV basisonderwijs	26.8					
Aanvullend beleid kleine scholen		7.5	25.0	25.0	25.0	
Beperking overlap tot 40% (speciaal onderwijs)	5.1	12.3	12.3	12.3	12.3	
Ontwikkeling systemen		6.9	5.9	5.9	5.9	
Nota van wijziging:corr. TOS	29.0	70.0				
Fasering projecten middelbaar beroepsonderwijs			14.1			
Lascursussen volwassenen onderwijs	5.4					
Diversen (sommering bedragen < 5 mln)	56.2	114.3	126.6	82.2	80.7	
	282.5	525.0	678.3	619.7	616.7	
Beleidsmatige uitgavenverlaging						
Aanvullende financiering		-207.2	-526.4	-546.7	-549.0	
Aflossing leningen huisvesting voortgezet onderw.	-1.6	-3.1	-6.0	-9.0	-11.7	
Harmonisatie dag/avondonderwijs		-2.7	-6.3	-6.3	-6.3	
+ Beperking wachtgelden		-50.0	-100.0	-150.0	-200.0	
Dekking cumi-maatregel basisonderwijs		-2.4	-12.8	-12.0	-12.0	
Reiskosten TS		-11.7	-12.2	-12.5	-12.5	
Am:garanties	-12.5	-30.0	-30.0	-30.0	-30.0	
Kleine scholen		-20.0	-50.0	-50.0	-50.0	
+ Kleine scholen	0	-20.0	-50.0	-50.0	-50.0	
Korting formatie 3 minuten speciaal onderwijs	-4.8	-7.3	-7.4	-7.4	-7.4	
Zorgverbreding basisonderwijs	-7.3	-5.0				
Nvw:doelm.beheer openb.onderw.(wo korting Londo)	-10.2	-10.4	-9.8	-9.6	-6.6	
Kort geding harmonisatiewet collegegelden	-21.0	-31.0				
Intensivering controle		-25.0	-25.0	-25.0	-25.0	
Herberekening raming studiefinanciering	-34.5					
Fasering projecten middelbaar beroepsonderwijs		-14.1				
Uitstel invoering wsf hoofdstuk iii/iv	-32.8					
Wegvallen reserve centrale inning	-93.0					
Zorgverbreding overig	-2.7	-9.8	-18.0	-18.0	-18.0	
Verwerking mlo in sectorvorming/vernieuw.beroepsow			-3.2	-9.5	-8.2	
Vertraging erkenning wet erkende onderwijsinstell.	-12.1					
Verlaging basisbeurs		-208.6	-430.9	-420.8	-405.6	
Terugvordering reserve ecabo		-12.1				
Reiskosten wsf iii		-100.3	-213.0	-207.5	-198.3	
Bep.aanv.form.beleid basisonderwijs	-9.0	-5.3				
Alternatieve cumi-maatregelen speciaal onderwijs	-7.8	-12.1	-12.3	-12.3	-12.3	
Beperking bekostiging 2e fase		-.3	-5.6	-11.1	-16.6	
Diversen (sommering bedragen < 5 mln)	-66.8	-68.0	-64.0	-57.7	-50.8	
	-316.1	-856.4	-1582.9	-1642.4	-1670.3	
Saldo niet-technische mutaties :	*878.9*	*620.5*	*122.0*	*69.2*	*-113.4*	
Desalderingen						
AAW-gelden	-67.0	-67.0	-67.0	-67.0	-67.0	
Liquiditeit isaz	-.8	-22.0				
Nota van wijziging:collegegelden	-751.0	-755.9	-757.0	-755.6	-750.1	
Nota van wijziging:corr. spo	-8.6					
Cursusgeld	-16.3	-32.7	-32.7	-32.7	-32.7	
Diversen (sommering bedragen < 5 mln)	3.2					
	-840.5	-877.6	-856.7	-855.3	-849.8	

	1988	1989	1990	1991	1992	1993
Overboekingen						
Sept. asm 1987	137.8	135.3	133.1	132.5	131.8	
Nvw:doelm.beheer openb.onderw.(wo korting Londo)	–75.0	–30.8	–30.7	–30.5	–27.5	
Programma's van eisen Londo			–16.0	–20.0	–24.0	
Regeling doorstroming onderwijspersoneel	155.0	155.0	155.0	77.5		
Prijsbijstelling 1988	48.7	54.8	55.8	54.5	53.9	
Minder wachtgelden	–53.0	–53.0	–53.0	–53.0	–53.0	
Loonbijstelling 1988	–338.3	–331.8	–327.2	–324.8	–325.3	
Beperking wachtgelden		50.0				
Comptabel bestel aanvullende post	8.7					
Gemeentefonds:leerlingvervoer	–2.0	–5.7	–3.7			
Herverdeling wir-scholingsgelden		42.5				
Incidenteel 1988	214.8	214.8	214.8	214.8	214.8	
Biza:culturele minderheden	.2	5.0	5.0	5.0	5.0	
Belastingdienst:109 plaatsen		6.0	6.0	6.0	6.0	
Wwv verv.uitk.	90.4					
Wachtgelden biza	14.2	14.2	14.2	14.2	14.2	
Wachtgelden uro	29.3	29.3	29.3	29.3	29.3	
Vrom:onderhoud rijksscholen		14.1	14.5	17.3	19.5	
Incidenteel herberekening 1987	–5.0	–3.7	–5.1	–4.8	–7.3	
Invulling restant taakstelling 1988		–54.2	–38.3	–34.5	–33.5	
Wvc:de singel	–8.0					
Diversen (sommering bedragen < 5 mln)	8.1	6.1	5.8	5.8	5.0	
	225.9	247.9	159.5	89.3	8.9	
Kasverschuivingen						
Am:kasverschuiving	–9.0	2.3	2.3	2.2	2.2	
Kasvertr. pensioenpremies	34.6					
Onderwijs-ondersteunend personeel	9.0					
Stichting en exploitatie	8.0					
Kasvertr. declaraties gemeenten	35.0					
Kasbeleid	–141.3	–2.3	–1.2			
Kasvertr. abp	13.5					
Bouwvertraging	38.5					
Diversen (sommering bedragen < 5 mln)	2.7	2.3	1.2			
	–9.0	2.3	2.3	2.2	2.2	
Saldo technische mutaties :	*–623.6*	*–627.4*	*–694.9*	*–763.8*	*–838.7*	
Saldo mutaties t.o.v. miljoenennota 1988	*255.3*	*–6.9*	*–572.9*	*–694.6*	*–952.1*	
Stand miljoenennota 1989	**29430.1**	**28260.8**	**27373.0**	**27033.9**	**26671.8**	**26648.0**
NIET-BELASTING ONTVANGSTEN						
Stand miljoenennota 1988	**1965.6**	**1918.4**	**1889.7**	**1861.2**	**1834.8**	
Tegenvallers						
Gederfde ontvangsten agv versneld aflossen studies			–190.0	–190.0	–184.0	
Uitstel bijdrage leermiddelen speciaal onderwijs	–18.2				–.4	
Diversen (sommering bedragen < 5 mln)	–2.6	–2.6	–2.6	–2.7	–2.7	
	–20.8	–2.6	–192.6	–192.7	–187.1	

	1988	1989	1990	1991	1992	1993
Meevallers						
Terugontvangen voorschotten basisonderwijs	149.0					
Leerling mutaties lesgeld alg.voortg/vb.wetens.ond	19.4	17.2	16.6	17.0	17.2	
Nabetalingen alg./voortgezet/voorb.wetensch. ond.	12.7					
Teveel betaalde voorschotten studiefinanciering	35.0					
Terugvordering teveel bet.voorschotten middelb.ond	14.2	14.2	14.2	14.2	14.2	
Herberekening raming studiefinanciering	31.5	20.9	31.0	60.0	82.0	
Extern onderw.ondersteunend personeel speciaal ond	53.0					
By-pass	22.0					
Diversen (sommering bedragen < 5 mln)	3.9	4.2	4.3	4.3	3.9	
	340.7	56.5	66.1	95.5	117.3	
Beleidsmatige ontvangstenverlaging						
Aanpassing inningssystematiek lesgelden	-35.0					
Verkoop onroerend goed voortgezet onderwijs	-5.1	-5.1	-5.1	-5.1	-5.1	
	-40.1	-5.1	-5.1	-5.1	-5.1	
Beleidsmatige ontvangstenverhoging						
Verkoop onroerend goed hoger beroepsonderwijs	2.5	5.0	5.0	5.0	5.0	
Terug te ontvangen toelagen studiefinanciering		70.0	28.0			
Versneld aflossen studieschuld	263.0	522.5				
Uitkeringen aaw	37.5	27.5	7.5	7.5	7.5	
Startvoorschot studiefinanciering		25.0	15.0	3.0		
Diversen (sommering bedragen < 5 mln)		2.8				
	303.0	652.8	55.5	15.5	12.5	
Saldo niet-technische mutaties :	*582.8*	*701.6*	*-76.1*	*-86.8*	*-62.4*	
Desalderingen						
Aaw-gelden	-67.0	-67.0	-67.0	-67.0	-67.0	
Nota van wijziging:lesgeld sp	-8.6					
Liquiditeit isaz	-.8	-22.0				
Nota van wijziging:collegegelden	-751.0	-755.9	-757.0	-755.6	-750.1	
Cursusgeld	-16.3	-32.7	-32.7	-32.7	-32.7	
Diversen (sommering bedragen < 5 mln)	3.2					
	-840.5	-877.6	-856.7	-855.3	-849.8	
Saldo technische mutaties :	*-840.5*	*-877.6*	*-856.7*	*-855.3*	*-849.8*	
Saldo mutaties t.o.v. miljoenennota 1988	*-257.7*	*-176.0*	*-932.8*	*-942.1*	*-912.2*	
Stand miljoenennota 1989	**1707.9**	**1742.4**	**956.9**	**919.1**	**922.6**	**961.6**

IXA NATIONALE SCHULD

UITGAVEN

Stand miljoenennota 1988	**21880.9**	**21961.3**	**22313.3**	**22419.3**	**22460.3**	
Tegenvallers						
Hoger restant financiering 1987	166.0	166.0	166.0	166.0	166.0	
Nieuwe rente vaste schuld			40.0	240.0	420.0	
Rente a.g.v. lagere financieringsbehoefte		40.1	179.1	165.6	158.1	
Rentemutatie	24.0	14.0	459.0	801.0	1156.0	
Rente en kosten vaste schuld agv herrubricering	10.0	194.0	293.0	339.0	339.0	

	1988	1989	1990	1991	1992	1993
Rente		2.0	12.0	31.0	39.0	
Nieuwe NNI's			40.0	80.0	130.0	
Disagio's a.g.v. uitgifte leningen onder pari	167.0					
Minder herplaatsing schatkistpapier in 1988			31.0			
Boete vervroegde aflossing	14.0					
Diversen (sommering bedragen < 5 mln)	3.0				1.0	
	384.0	416.1	1220.1	1822.6	2409.1	
Meevallers						
Lagere herplaatsing schatkistpapier 1987	–152.0	–192.0	–120.0	–116.0	–108.0	
Minder herplaatsing schatkistpapier in 1988	–31.0					
Rente-effect herrubricering schatkistpapier	–63.0	–222.0	–294.0	–298.0	–292.0	
Rente a.g.v. lagere financieringsbehoefte		–78.0	–220.0	–214.0	–207.0	
Diversen (sommering bedragen < 5 mln)		–10.0	–5.0	–6.0		
	–246.0	–502.0	–639.0	–634.0	–607.0	
Saldo niet-technische mutaties :	*138.0*	*–85.9*	*581.1*	*1188.6*	*1802.1*	
Saldo mutaties t.o.v. miljoenennota 1988	*138.0*	*–85.9*	*581.1*	*1188.6*	*1802.1*	
Stand miljoenennota 1989	**22018.9**	**21875.4**	**22894.4**	**23607.9**	**24262.4**	**24958.4**
NIET-BELASTING ONTVANGSTEN						
Stand miljoenennota 1988	**2.0**	**1.0**	**1.0**	**1.0**	**1.0**	
Meevallers						
Ontvangen agio bij uitgifte staatsleningen	12.0					
Ontvangen agio bij uitgifte staatsschuld	55.3					
Diversen (sommering bedragen < 5 mln)	.4					
	67.7					
Saldo niet-technische mutaties :	*67.7*					
Saldo mutaties t.o.v. miljoenennota 1988	*67.7*					
Stand miljoenennota 1989	**69.7**	**1.0**	**1.0**	**1.0**	**1.0**	**1.0**
IXB FINANCIEN						
UITGAVEN						
Stand miljoenennota 1988	**3507.7**	**3743.1**	**3342.0**	**3169.1**	**3008.3**	
Tegenvallers						
Bijstelling raming schadebetalingen eki	157.0	51.0	105.0	29.0	70.0	
Personeel (bijstelling raming)		12.1	6.8	4.3	1.1	
Vertraagde invoering Oort	7.8	49.8	71.8	27.2		
Tegenvallende rente-teruggave belastingen	20.0	20.0	20.0	20.0	20.0	
Diversen (sommering bedragen < 5 mln)	9.2	6.7	7.9	7.9	7.9	
	194.0	139.6	211.5	88.4	99.0	
Beleidsmatige uitgavenverhoging						
Automatisering		5.5	4.2	1.8	1.6	
Mutatie munt	23.6		5.8	.7	.7	
Specifieke compensatie munt			5.7			
Uitvoeringskosten Oort		16.0	7.5	2.0		

	1988	1989	1990	1991	1992	1993
Uitgifte speciale munt			8.0			
Niet gerealiseerde ombuiging muntendienst		10.3	10.0	9.7	9.7	
Materieel belastingdienst			10.6	11.5	11.5	
Diversen (sommering bedragen < 5 mln)		1.3	2.5	2.5	2.5	
	23.6	33.1	54.3	28.2	26.0	
Beleidsmatige uitgavenverlaging						
Specifieke compensatie munt		-5.7				
Mutatie munt		-51.4				
Aandeel in 83.3 miljoen	-6.0					
Diversen (sommering bedragen < 5 mln)	-3.0	-4.5	-3.7	-3.7	-3.7	
	-9.0	-61.6	-3.7	-3.7	-3.7	
Saldo niet-technische mutaties :	*208.6*	*111.1*	*262.1*	*112.9*	*121.3*	
Desalderingen						
Magazijnomzet R.I.B.	12.3	18.0	16.3	16.3	16.3	
	12.3	18.0	16.3	16.3	16.3	
Overboekingen						
Loonbijstelling	-29.7	-29.1	-27.5	-27.5	-27.5	
Comptabel bestel	9.4					
Prijsbijstelling	5.5	5.9	5.4	5.4	5.4	
Naar O&W (lesgeldwet)		-6.0	-6.0	-6.0	-6.0	
Diversen (sommering bedragen < 5 mln)	.2	1.0	1.3	1.3	1.3	
	-14.6	-28.2	-26.8	-26.8	-26.8	
Kasverschuivingen						
Diversen (sommering bedragen < 5 mln)	1.7					
	1.7					
Saldo technische mutaties :	*-.6*	*-10.2*	*-10.5*	*-10.5*	*-10.5*	
Saldo mutaties t.o.v. miljoenennota 1988	*208.0*	*100.9*	*251.6*	*102.4*	*110.8*	
Stand miljoenennota 1989	**3715.7**	**3844.0**	**3593.6**	**3271.5**	**3119.1**	**3079.6**
NIET-BELASTING ONTVANGSTEN						
Stand miljoenennota 1988	**3330.1**	**3199.9**	**3193.5**	**3088.3**	**2929.2**	
Tegenvallers						
Bijstelling raming exportkredietverzekering	-25.0	-96.0	-13.0			
Bijstelling raming winst DNB	-90.0					
Mutatie munt		-40.2				
Overige werkzaamheden belastingdienst	-10.4					
Diversen (sommering bedragen < 5 mln)		-5.5	-6.2	-6.5	-6.7	
	-125.4	-141.7	-19.2	-6.5	-6.7	
Meevallers						
Bijstelling raming winst DNB		150.0	80.0	190.0	290.0	
Meevaller inningskosten douanerechten	12.0					
Mutatie munt	40.2					
Meevaller rente belastingschulden	4.0	8.0	13.0	17.0	17.0	
Bijstelling raming rente fms-account	20.2	15.4				
Bijstelling winsten uit ondernemingen	6.8	6.8				

	1988	1989	1990	1991	1992	1993
Bijstelling winstraming postbank	28.0	28.0	28.0	28.0	28.0	
Bijstelling raming exportkredietverzekering				40.0	70.0	
Diversen (sommering bedragen < 5 mln)	10.5					
	121.7	208.2	121.0	275.0	405.0	
Beleidsmatige ontvangstenverlaging						
Ontvangstenderving agv voorstellen Oort			-5.0	-15.0	-20.0	
Mutatie munt		-57.1	-16.7	-.6	-.6	
		-57.1	-21.7	-15.6	-20.6	
Beleidsmatige ontvangstenverhoging						
Verkoop van onroerend goed domeinen		6.1	6.1	6.1	6.1	
Uitgifte speciale munt			32.0			
Verkoop dienstwoningen	2.5	5.0	5.0			
Mutatie munt	23.6					
Omzetverbetering staatsloterij		10.0	10.0	10.0	10.0	
Privatisering rijksinkoopbureau				10.0	10.0	
Magazijnomzet rijksinkoopbureau		8.2	13.0	8.2	8.6	
Diversen (sommering bedragen < 5 mln)	12.9	10.3	3.0	3.5	2.5	
	39.0	39.6	69.1	37.8	37.2	
Saldo niet-technische mutaties :	*35.3*	*49.0*	*149.2*	*290.7*	*414.9*	
Desalderingen						
Magazijnomzet rijksinkoopbureau	12.3	18.0	16.3	16.3	16.3	
	12.3	18.0	16.3	16.3	16.3	
Overboekingen						
Verkoop fregatten aan Indonesië	62.4	60.3	52.5	31.5	29.6	
Diversen (sommering bedragen < 5 mln)	-3.5	-2.0	-3.5	-3.5	-3.5	
	58.9	58.3	49.0	28.0	26.1	
Saldo technische mutaties :	*71.2*	*76.3*	*65.3*	*44.3*	*42.4*	
Saldo mutaties t.o.v. miljoenennota 1988	*106.5*	*125.3*	*214.5*	*335.0*	*457.3*	
Stand miljoenennota 1989	**3436.6**	**3325.2**	**3408.0**	**3423.3**	**3386.5**	**3342.8**

X DEFENSIE

UITGAVEN						
Stand miljoenennota 1988	**13723.1**	**13926.1**	**14130.8**	**14381.7**	**14626.0**	
Tegenvallers						
Prijspeilaanpassing Patriot	10.7					
Onroerendgoedbelasting		10.0	10.0	10.0	10.0	
	10.7	10.0	10.0	10.0	10.0	
Meevallers						
Pensioenen en wachtgelden	-41.6					
Militaire pensioenen en wachtgelden		-10.0	-10.0	-10.0	-10.0	
	-41.6	-10.0	-10.0	-10.0	-10.0	

	1988	1989	1990	1991	1992	1993
Beleidsmatige uitgavenverhoging						
Fregatten	8.2	67.5		11.4	14.1	
Herverd. afslanking burgerpers. Koninklijke Marine	2.1	3.6	5.0	5.0	5.0	
Groot materieel Koninklijke Marine		61.9	18.3	6.4	65.2	
Bouw Koninklijke Landmacht	23.1	8.5	15.4	9.0	19.0	
Internationale verplichtingen		46.3	37.5	17.9	24.6	
Herverdeling bouw Koninklijke Landmacht		8.5				
Ontwikkeling nieuw defensiematerieel		10.0	14.0	16.5	18.0	
Materieel en exploitatie centrale organisatie	37.1	56.4	83.3	90.0	48.2	
Mijnenbestrijdingsvaartuigen	46.6		14.7			
Onderwijs en opleiding Koninklijke Luchtmacht	16.5					
Overig groot materieel Koninklijke Luchtmacht	29.5					
Uitgaven van personele aard centrale organisatie	6.0					
Uitgaven van personele aard Koninklijke Luchtmacht		34.9				
Vervanging en verbetering van tanks Leopard I	63.5	28.9	6.2			
Uitgaven van personele aard Koninklijke Landmacht	6.9	10.6	7.6		24.7	
Pantserrupsvoertuigen YPR-765			70.1	7.4		
Onderzeeboten	23.7		1.8	10.4		
Onderhoud en herstel Koninklijke Marine	10.2					
Materiële exploitatie Koninklijke Landmacht		52.0	33.3	139.3	166.2	
Klein materieel Koninklijke Landmacht	12.9					
Herverdeling groot materieel Koninklijke Marine	25.0					
Herverdeling bijdrage Biza over krijgsmachtdelen	5.0					
Gevechtsvliegtuigen F-16.		42.0		10.0		
Burgerpersoneel Koninklijke Marine		3.8	6.0	6.8	7.7	
Bezoldiging burgerpersoneel centrale organisatie	10.4					
Bezoldiging militair pers. Koninklijke Landmacht	82.9					
Algemene uitgaven Koninklijke Luchtmacht	14.2					
Diversen (sommering bedragen < 5 mln)	70.5	17.1	18.0	17.2	18.4	
	494.3	452.0	331.2	347.3	411.1	
Beleidsmatige uitgavenverlaging						
Materiële exploitatie Koninklijke Luchtmacht		-18.2	-28.0	-20.0	-27.4	
Vervanging en verbetering van tanks Leopard I				-5.6		
Onderhoud en herstel Koninklijke Landmacht	-13.3					
Overig groot materieel Koninklijke Landmacht	-151.0	-169.8	-72.5	-94.4	-53.1	
Bezoldiging burgerpersoneel krijgsmachtdelen	-14.6					
Uitgaven van pers. aard Koninklijke Luchtmacht			-7.0	-15.9	-11.2	
Uitgaven van personele aard Koninklijke Landmacht				-9.2		
Pantserrupsvoertuigen YPR-765	-17.8	-14.6				
Onderzeeboten		-44.1			-10.6	
Militair personeel krijgsmachtdelen		-54.2	-84.3	-86.7	-84.5	
+ Fasering Patriot		-45.8	-58.5	-99.9	-106.1	
Besparing op grensbewaking		-4.2	-7.1	-7.1	-7.1	
Bouw Koninklijke Luchtmacht	-14.7	-11.0	-.5	-3.5	-25.8	
Compensatie van overschrijding 1987	-20.8					
Herverdeling centrale organisatie, bijdrage Biza	-5.0					
Herverdeling materieel centrale organisatie	-5.0					
Herverdeling internat. verpl. centrale organisatie	-20.0					
Gevechtsvliegtuigen F-16	-62.2		-18.6		-52.8	
Mijnenbestrijdingsvaartuigen		-16.8				
Burgerpersoneel Koninklijke Luchtmacht		-10.0	-15.0	-15.5	-14.3	

	1988	1989	1990	1991	1992	1993
Burgerpersoneel Koninklijke Landmacht			-8.0	-14.6	-12.9	
Bouw Koninklijke Marine	-31.0	-20.5	-19.4	-34.1	-44.1	
Bouw Koninklijke Landmacht		-6.6				
Bezoldiging militair personeel Koninklijke Marine	-13.8					
Decentralisatie burgerpers. centrale organisatie	-6.7	-13.2	-11.7	-16.0	-24.5	
Algemene uitgaven Koninklijke Landmacht	-13.6					
+Overig groot materieel Koninklijke Landmacht		-21.5	-177.2	-126.6	-29.0	
+Groot materieel Koninklijke Luchtmacht		-89.2	-55.8	-65.0	-156.4	
Materiële exploitatie Koninklijke Marine	-49.0	-43.8	-35.9	-9.5	-33.0	
Diversen (sommering bedragen < 5 mln)	-44.0	-29.2	-30.3	-22.3	-16.9	
	-482.5	-612.7	-629.8	-645.9	-709.7	
Saldo niet-technische mutaties :	*-19.1*	*-160.7*	*-298.6*	*-298.6*	*-298.6*	
Desalderingen						
Desalderingen Koninklijke Landmacht	16.5	27.8				
Desalderingen Koninklijke Marine	29.3	31.4	21.3	5.0	1.0	
Desalderingen Koninklijke Luchtmacht	46.8	12.3	12.3	12.3	12.3	
Diversen (sommering bedragen < 5 mln)	2.8					
	95.4	71.5	33.6	17.3	13.3	
Overboekingen						
Loonbijstelling	-6.7	-5.7	-5.0	-5.2	-5.2	
Prijsbijstelling	69.7	71.9	74.5	76.7	79.1	
Opbrengst verkoop van Speyk-fregatten	62.4	60.3	52.5	31.5	29.6	
Diversen (sommering bedragen < 5 mln)	2.6	3.0	2.7	2.7	2.7	
	128.0	129.5	124.7	105.7	106.2	
Saldo technische mutaties :	*223.4*	*201.0*	*158.3*	*123.0*	*119.5*	
Saldo mutaties t.o.v. miljoenennota 1988	*204.3*	*40.3*	*-140.3*	*-175.6*	*-179.1*	
Stand miljoenennota 1989	**13927.4**	**13966.4**	**13990.5**	**14206.1**	**14446.9**	**14658.5**
NIET-BELASTING ONTVANGSTEN						
Stand miljoenennota 1988	**511.2**	**511.2**	**511.2**	**511.2**	**511.2**	
Beleidsmatige ontvangstenverlaging						
Levering klein mat. aan derden Koninklijke Marine		-7.6	-7.6	-7.6	-7.6	
Verpleging burgerpatienten Koninklijke Marine				-11.0	-11.0	
Diversen (sommering bedragen < 5 mln)		-7.3	-11.7	-11.7	-11.7	
		-14.9	-19.3	-30.3	-30.3	
Beleidsmatige ontvangstenverhoging						
Terugontvangst b.t.w. Koninklijke Marine		7.6	7.6	18.6	18.6	
Diversen (sommering bedragen < 5 mln)	.1	7.4	11.8	11.8	11.8	
	.1	15.0	19.4	30.4	30.4	
Saldo niet-technische mutaties :	*.1*	*.1*	*.1*	*.1*	*.1*	
Desalderingen						
Desalderingen Koninklijke Landmacht	16.5	27.8				
Desalderingen Koninklijke Luchtmacht	46.8	12.3	12.3	12.3	12.3	
Desalderingen Koninklijke Marine	29.3	31.4	21.3	5.0	1.0	
Diversen (sommering bedragen < 5 mln)	2.8					
	95.4	71.5	33.6	17.3	13.3	

	1988	1989	1990	1991	1992	1993
Overboekingen						
Diversen (sommering bedragen < 5 mln)	4.6	4.6	4.6	4.6	4.6	
	4.6	4.6	4.6	4.6	4.6	
Saldo technische mutaties :	*100.0*	*76.1*	*38.2*	*21.9*	*17.9*	
Saldo mutaties t.o.v. miljoenennota 1988	*100.1*	*76.2*	*38.3*	*22.0*	*18.0*	
Stand miljoenennota 1989	**611.3**	**587.4**	**549.5**	**533.2**	**529.2**	**529.2**

XI VOLKSHUISVESTING RUIMTELIJKE ORDENING EN MILIEUBEHEER

UITGAVEN

Stand miljoenennota 1988	**15008.3**	**14330.5**	**13954.9**	**14168.5**	**14382.0**	
Tegenvallers						
Huurharmonisatie 1987 (objectsubsidies)	8.1	11.4	10.2	9.3	8.1	
Flexibiliteit premiekoop a en beleggersregeling	.5	4.1	5.1	5.1	5.1	
Declaraties gemeenschappelijke medische dienst	11.1	8.9				
Afkoop subsidieverplichting gehandicapten		.8	2.4	4.3	6.2	
Betaalsleutel gunningen eigen woningen	1.7	4.0	6.2	7.3	2.2	
Liquiditeitstekorten agv vaw 1987	23.6	22.8	25.4	27.8	36.8	
Hogere rente 1987 (objectsubsidies en leningen)	10.0	27.7	45.6	45.3	44.8	
Jaarlijkse bijdragen dkp agv hogere rente 1988 evj		6.1	35.8	101.5	207.3	
Warmte-isolatie agv realisatie 1987	8.5					
Huisvest. gehandicapten nav verpl. realisatie 87	14.3	28.5	28.3	28.1	28.1	
Gehandicapten agv verplichtingen 1987	15.0					
Oude regelingen agv hogere rente 1988 evj		1.2	2.4	3.4	6.0	
Vaw 1988 tbv oude verplichtingen volkshuisvesting		14.1	15.5	16.3	18.0	
Woningwetleningen agv realisatie 1987	8.3	1.4	.2	.3	.3	
Werkgelegenheidsgelden ivm oude verplichtingen		10.0				
Overige realisatie 1987 bijdragen oude regelingen	9.6	5.9	7.8	9.1	8.3	
Liquiditeitstekorten agv vaw 1988		24.1	24.7	25.3	22.8	
Diversen (sommering bedragen < 5 mln)	15.7	7.6	7.1	4.5	4.6	
	126.4	178.6	216.7	287.6	398.6	
Meevallers						
Woonwagens a.g.v. realisatie 1987			-3.0	-7.0	-11.0	
Huurharmonisatie 1987 (individuele huursubsidie)	-9.0	-9.0	-10.0	-10.0	-10.0	
Onderuitputting knelpuntenpot 1987	-8.8	-2.9				
Lokatiesubsidies agv realisatie 1987	-29.2		-8.2	-9.9	-8.9	
Intrekkingen gunningen eigen woningen	-12.5	-7.9	-8.0	-6.7	-5.7	
Inkomens- en hypotheektoets eigen woningen	-10.5	-10.5	-10.5	-10.5	-10.5	
Verbeteringen agv realisatie 1987	-25.4	-8.5				
Realisatie stichtingskostenklassen premiekoop b			-.5	-4.1	-6.5	
Diversen (sommering bedragen < 5 mln)	-8.2	-1.9	-9.0	-7.2	-6.7	
	-103.6	-40.7	-49.2	-55.4	-59.3	

	1988	1989	1990	1991	1992	1993
Beleidsmatige uitgavenverhoging						
+Hoofdinfrastruktuur/lokatiesubsidies				15.0	15.0	
Mutaties verbeterprogramma ivm nota vhv		5.0	6.8			
Extra uitgaven accountantsdienst	5.7	.2				
+Ombuigingen 1989 (diverse artikelen)			6.3	24.0	5.0	
Huisvesting belastingdienst ivm herstrukturering	10.0	30.0	55.0	60.0	55.0	
Huren rijksgebouwendienst (van lease)	.9	3.1	17.5	30.3	31.5	
Investeringskosten tbv materieel RGD	3.9	6.1	5.1	4.1	4.1	
Objectsubsidies tbv geluidhinder	2.8	7.8	9.4	7.8	1.6	
Privatisering beheersfunkties, huurcommissies enz.		6.4	8.6	8.6	8.6	
Rijksgebouwendienst van volkshuisvesting	24.0	27.0				
Vefi-projekt (automatisering rgd)	2.3	7.0				
Stimulering gemeentelijke milieutaken		5.0	16.0	21.0	40.0	
Reiniging verontreinigde grond		15.0	15.0	15.0	15.0	
Opnieuw verplichten knelpuntenpot 1987	8.8	2.9				
Nog niet bestemde besparingen ivm nota VHV				256.1	417.2	
Indiv. huursubsidie agv alg. pol. beschouwingen	19.5	43.5	42.0	41.0	41.0	
Verbetering huurwoningen tbv huisvesting bejaarden		3.0	14.0	20.0	20.0	
Verwijdering chemische afvalstoffen		5.3	9.5	11.5	11.4	
Wijziging bouwprogramma eigen woningen			.4	3.2	6.8	
Voorbereiding nieuwbouw vrom (materieelbudget)	.9	.9	5.0	9.0	10.8	
Verhoging onderhoudsnorm per 1-7-88 ipv 1-7-89 .	5.7	23.2				
Huisvesting gehandicapten agv nota vhv				33.1	58.7	
Financiele projekten volkshuisvesting		13.8	4.5			
Dkp agv contante waarde-benadering miv 1991					7.9	
+Liquiditeitstekorten agv huurparameter 3% ipv 0%		41.2	67.9	66.6	65.1	
Diversen (sommering bedragen < 5 mln)	15.2	32.2	27.5	25.3	23.4	
	99.7	278.6	310.5	651.6	838.1	
Beleidsmatige uitgavenverlaging						
Beperking prijsbijstelling		-22.2	-22.2	-22.2	-22.2	
Compensatie milieu tbv geluidhinder	-2.8	-7.8	-9.4	-7.8	-1.6	
Budget verzorg. tehuizen tbv huisvesting bejaarden			-8.0	-20.0	-20.0	
Subsidiesystematiek verbeteringen huurwoningen				-231.5	-332.5	
Jaarlijkse bijdragen dkp; wijziging bouwprogramma			-.6	-5.4	-17.4	
+Verlaging programma vrije sector woningen			-10.5	-38.8	-55.0	
Mutaties verbeterprogramma ivm nota vhv .				-55.5	-139.4	
Ombuiging volkshuisvesting tbv lelystad (div. art)	-9.3	-7.6	-6.0	-5.9	-5.9	
Verlaging div. artikelen tbv nieuwbouw vrom	-.9	-.9	-5.0	-9.0	-10.8	
Volkshuisvesting tbv rijksgebouwendienst	-24.0	-27.0				
Verlaging investeringskosten tbv vefi-projekt rgd	-2.3	-7.0				
Verhoging onderhoudsnorm per 1-7-88 ipv 1-7-89			-12.1	-14.6	-12.2	
Niet invoeren intergem. risicofonds in 1989	-5.0					
Naar materieel rgd van investeringskosten	-3.9	-6.1	-5.1	-4.1	-4.1	
Lease rijksgebouwendienst (tbv huren)	-.9	-3.1	-17.5	-30.3	-31.5	
Huurparameter 3% ipv 0% (bestaande npph-woningen)		-12.3	-19.9	-18.6	-17.2	
+Huurparameter bestaande woningwetwoningen 3%		-74.9	-120.2	-112.4	-104.5	
+Ombuigingen 1989 (diverse artikelen) .		-19.3	-16.0			
+Verlaging vooroorlogs verbeteringsprogramma		-5.0	-22.0	-27.0	-27.0	
Aftopping huursubsidie bij max. huur na 1990					-6.0	
+Verlaging verhuiskosten bij woningverbetering		-10.0	-21.0	-21.0	-21.0	
+Subsidiesystematiek verbeteringen huurwoningen			-120.0	-188.5	-147.5	

	1988	1989	1990	1991	1992	1993
+Niet invoeren intergem. risicofonds in 1989		-22.0				
+Hoofdinfrastruktuur/lokatiesubsidies .		-30.0				
Diversen (sommering bedragen < 5 mln)	-11.4	-38.0	-21.0	-18.5	-18.5	
	-60.5	-293.2	-436.5	-831.1	-994.3	
Saldo niet-technische mutaties :	*62.0*	*123.3*	*41.5*	*52.7*	*183.1*	
Desalderingen						
Kostendekkendheid kador; gewenste uitbestedingen	2.3	28.4	12.9	13.5	10.7	
Vervallen binnenlijnse aftrekpost WVC (SV-fonds)		26.1	26.1	26.1	26.1	
Sterrenbosch (rijksgebouwendienst)				7.6		
Diversen (sommering bedragen < 5 mln)	5.4	1.7	.1			
	7.7	56.2	39.1	47.2	36.8	
Overboekingen						
Loonbijstelling 1988	-10.9	-10.6	-10.2	-9.9	-9.7	
Uitdeling prijsbijstelling 1988	15.0	27.1	30.3	32.7	34.0	
Verzorgingstehuizen bejaarden naar WVC			-20.0	-50.0	-50.0	
Comptabel bestel	6.8					
Omzetting rijks- in gemeentescholen (naar O&W)		-14.1	-14.5	-17.3	-19.5	
Loonbijstelling 1988 (incidenteel)	6.6	6.6	6.6	6.6	6.6	
Diversen (sommering bedragen < 5 mln)	16.5	7.6	6.2	3.8	3.8	
	34.0	16.6	-1.6	-34.1	-34.8	
Saldo technische mutaties :	*41.7*	*72.8*	*37.5*	*13.1*	*2.0*	
Saldo mutaties t.o.v. miljoenennota 1988	*103.7*	*196.1*	*79.0*	*65.8*	*185.1*	
Stand miljoenennota 1989	**15112.0**	**14526.6**	**14033.9**	**14234.3**	**14567.1**	**14750.0**
NIET-BELASTING ONTVANGSTEN						
Stand miljoenennota 1988	**7999.6**	**4890.2**	**4747.3**	**4565.7**	**4492.3**	
Tegenvallers						
Aflossingen agv hogere rente 1988 evj		-1.1	-8.5	-24.2	-30.9	
Aflossingen agv VAW 1986 en lagere VAW 1987 .				-7.6	-46.0	
Milieuheffingen WABM ivm vertraging invoering	-76.4					
Rente agv VAW 1986	-37.4	-38.5	-26.7	-17.4	-5.2	
Rente agv VAW 1987	-28.8	-85.5	-88.2	-44.3	-9.3	
Ramingswijziging rente leningen woningwet				-3.2	-15.8	
Lagere VAW 1988 (2 mld ipv 3 mld)	-1000.0					
Diversen (sommering bedragen < 5 mln)	-.1	-.1	-.1	-.1	-.1	
	-1142.7	-125.2	-123.5	-96.8	-107.3	
Meevallers						
Aflossingen agv VAW 1986 en lagere VAW 1987		7.7	3.1			
Rente leningen woningwet agv hogere rente 1988 evj		8.2	43.3	106.2	140.9	
Hogere rente 1987 (rente en aflossingen)	23.1	26.7	29.7	30.7	29.5	
Ramingswijziging rente leningen woningwet	19.9	72.4	10.0			
Rente agv lagere VAW 1988 (2 mld. ipv 3 mld.)		103.2	105.2	106.6	105.8	
Rente agv VAW 1987	158.8	160.5	162.8	164.6	161.8	
Niet verrekende derden-uitgaven 1987	9.0					
Compartimentale milieuheffingen; vertraging WABM	56.6					
Diversen (sommering bedragen < 5 mln)	4.1	7.1	8.7	3.1	3.7	
	271.5	385.8	362.8	411.2	441.7	

	1988	1989	1990	1991	1992	1993
Beleidsmatige ontvangstenverlaging						
+Rente en aflossingen agv huurparameter 3% ipv 0%		-18.7	-15.3	-11.8	-8.4	
+Ontvangsten kadastraal recht tbv.ombuigingen 1989				-6.0		
		-18.7	-15.3	-17.8	-8.4	
Beleidsmatige ontvangstenverhoging						
Handhaven huidige tarieven WABM			9.0	15.0	38.0	
+Gevolgen VAW 1987 (tbv ombuigingen 1989)		77.2	73.8	35.7	38.5	
+Ontvangsten kadastraal recht tbv ombuigingen 1989			6.0			
Compensatie hogere uitgaven ivm nota vhv (rente)		5.0	6.6			
Gevolgen VAW 1987 (invulling taakstelling vjn 88)	29.0					
Heffing gelode benzine 1.3 cent per liter		25.3	31.7	32.5	28.4	
Kadastraal recht (2e fase kostendekkendheid)	16.5	16.5	16.5	16.5	16.5	
Verhoging ontvangsten ivm taakstelling VJN 1988	5.8					
Heffing gelode benzine ivm derving heffingen 1988		15.0	4.8			
+Rente leningen woningwet (tbv ombuigingen 1989)		20.5				
Diversen (sommering bedragen < 5 mln)	.7	1.1	1.5	.1		
	52.0	160.6	149.9	99.8	121.4	
Saldo niet-technische mutaties :	*-819.2*	*402.5*	*373.9*	*396.4*	*447.4*	
Desalderingen						
Vervallen binnenlijnse aftrekpost WVC (SV-fonds)		26.1	26.1	26.1	26.1	
Kadastraal recht agv gewijzigd rekenmodel	2.3	28.4	12.9	13.5	10.7	
Extra ontvangsten RGD tbv Sterrenbosch				7.6		
Diversen (sommering bedragen < 5 mln)	5.4	1.7	.1			
	7.7	56.2	39.1	47.2	36.8	
Kasverschuivingen						
Kostenverhaal bodemsanering	-8.0	3.0	4.0	1.0		
	-8.0	3.0	4.0	1.0		
Saldo technische mutaties :	*-.3*	*59.2*	*43.1*	*48.2*	*36.8*	
Saldo mutaties t.o.v. miljoenennota 1988	*-819.5*	*461.7*	*417.0*	*444.6*	*484.2*	
Stand miljoenennota 1989	**7180.1**	**5351.9**	**5164.3**	**5010.3**	**4976.5**	**4871.0**
XII VERKEER EN WATERSTAAT						
UITGAVEN						
Stand miljoenennota 1988	**10058.8**	**7661.5**	**7604.1**	**7606.3**	**7552.9**	
Tegenvallers						
Overschrijding sociale beleidsruimte	12.0					
Aanpassing WUW ivm groeimotorvoertuigenpark	24.7	30.5	36.5	42.7	49.2	
Hogere sociale lasten		5.7	5.5	6.0	5.8	
Overschrijding personeel	10.6	10.6	10.6	10.6	10.6	
Sociale lasten ivm hogere personeelsuitgaven RWS	5.5					
Personeel RWS hogere personeelsuitgaven	21.0	21.0	21.0	21.0	21.0	
Personeel DGSM afkoop vak.dagen loodsen	9.0					
Overdracht wegen aan Dronten	15.0					
Nagekomen kosten provinciewording Flevoland	6.0					
Herziening van de raming personeel per '87	10.0	10.0	10.0	10.0	10.0	
Teledetectiesatelliet ERS-I	8.3	5.1				
Diversen (sommering bedragen < 5 mln)	25.4	6.3	6.2	6.2	5.1	
	147.5	89.2	89.8	96.5	101.7	

	1988	1989	1990	1991	1992	1993
Meevallers						
Diversen (sommering bedragen < 5 mln)	–10.5	–4.8	–4.8	–4.8	–4.8	
	–10.5	–4.8	–4.8	–4.8	–4.8	
Beleidsmatige uitgavenverhoging						
Beleidsintensivering MPV (verdubbeling premie)		12.0				
Extra kosten privatisering staatsvissershavenbedr.		8.9				
Instelling hoofddirectie Post&Telecomunicatie		50.4	50.4	50.4	50.4	
Meevallend resultaat voor extra investeringen PTT	100.0					
Vic's (openbaar vervoer)		30.0	30.0	30.0	30.0	
Overdracht Houtribdijk	6.5					
Betaling verkeersveiligheidpremies aan gemeenten	21.7					
Diversen (sommering bedragen < 5 mln)	9.8	3.8	3.6	2.2	1.9	
	138.0	105.1	84.0	82.6	82.3	
Beleidsmatige uitgavenverlaging						
Invulling VJN taakstelling	–28.4	–.3	–.2	–.2		
Herschikking prioriteiten	–37.2	–38.7	–26.5	–26.0	–25.0	
+ Tekortbeperkende maatreg.invest.prem.reg.zeesch.		–35.0	–50.0	–50.0	–50.0	
+ Beperking prijsbijstelling		–17.1	–17.1	–17.1	–17.1	
Diversen (sommering bedragen < 5 mln)	–1.0	–3.5	–3.3	–3.7	–1.9	
	–66.6	–94.6	–97.1	–97.0	–94.0	
Saldo niet-technische mutaties :	*208.4*	*94.9*	*71.9*	*77.3*	*85.2*	
Desalderingen						
Nota van wijziging (loodsen materieel)	11.4					
Nota van wijziging (loodsen personeel)	57.6					
ISP kanaal Almelo/Coevorden	9.6					
Ontvangen verzekeringsgelden Oosterscheldedam		25.0				
Terugontvangen voorschotten spreiding PTT	54.0					
Vertraagde privatisering loodsen (personeel)	16.5					
Diversen (sommering bedragen < 5 mln)	9.7	2.0	–10.7	–11.5	–5.0	
	158.8	27.0	–10.7	–11.5	–5.0	
Overboekingen						
Aanvullende loonbijstelling '87		8.2	8.2	8.2	8.2	
Prijsbijstelling '88	23.3	23.6	23.9	24.6	24.8	
Vut-kosten '88 reele rente 87	48.0					
Loonbijstelling 1987	8.2					
Comptabel-bestel	7.0					
Overboeking naar het gemeentefonds tbv metrotracé		–8.6	–8.6	–8.6	–8.6	
Diversen (sommering bedragen < 5 mln)	18.8	8.8	10.1	9.6	8.1	
	105.3	32.0	33.6	33.8	32.5	
Kasverschuivingen						
Aanpassing kasritme WVO	25.1	11.5				
Kasritmeaanpassing Oosterscheldeproject	12.5					
Temporisering bestuursovereenkomsten RIJP in '87	5.0					
Kasbeleid		–14.6				
Afdracht aan ABP	14.0					
Diversen (sommering bedragen < 5 mln)	4.4	3.1				
	61.0					

	1988	1989	1990	1991	1992	1993
Saldo technische mutaties :	*325.1*	*59.0*	*22.9*	*22.3*	*27.5*	
Saldo mutaties t.o.v. miljoenennota 1988	*533.5*	*153.9*	*94.8*	*99.6*	*112.7*	
Stand miljoenennota 1989	**10592.3**	**7815.4**	**7698.9**	**7705.9**	**7665.6**	**7729.7**
NIET-BELASTING ONTVANGSTEN						
Stand miljoenennota 1988	**5773.6**	**1356.9**	**1801.3**	**1798.6**	**2240.8**	
Tegenvallers						
Niet realiseren van kostendoorberekening	–10.0					
Diversen (sommering bedragen < 5 mln)	–1.2					
	–11.2					
Meevallers						
Dividend Schiphol	7.5					
Meevallend resultaat PTT	27.0					
Meevallend resultaat PTT voor extra investeringen	100.0					
Minder kosten spreiding PTT	33.4					
Meevallend resultaat PTT over '87	108.0					
Dividenden KLM		25.0	25.0	25.0	25.0	
Diversen (sommering bedragen < 5 mln)	3.7					
	279.6	25.0	25.0	25.0	25.0	
Beleidsmatige ontvangstenverlaging						
Diversen (sommering bedragen < 5 mln)		–3.0	–3.0	–3.1	–3.1	
		–3.0	–3.0	–3.1	–3.1	
Beleidsmatige ontvangstenverhoging						
Bijdrage RWF aan H XII tbv invulling VJN'88 taakst.		16.2	16.2	16.2	16.2	
Ontvangsten RIJP				4.0	5.6	
Ontvangsten privatisering Staatsvissershavenbedr.		17.1				
Instelling hoofddirectie Post en Telecommunicatie		37.1	37.1	37.1	37.1	
Diversen (sommering bedragen < 5 mln)	2.4					
	2.4	70.4	53.3	57.3	58.9	
Saldo niet-technische mutaties :	*270.8*	*92.4*	*75.3*	*79.2*	*80.8*	
Desalderingen						
Ontvangen verzekeringsgelden Oosterscheldedam		25.0				
Terugontvangen voorschotten spreiding PTT	54.0					
Vertraagde privatisering loodsen	20.3					
Nota van wijziging	69.0					
ISP kanaal Almelo/Coevorden	9.6					
Diversen (sommering bedragen < 5 mln)	5.9	2.0	–10.7	–11.5	–5.0	
	158.8	27.0	–10.7	–11.5	–5.0	
Kasverschuivingen						
Nog door België te betalen bijdragen over 86 en 87	33.0					
	33.0					
Saldo technische mutaties :	*191.8*	*27.0*	*–10.7*	*–11.5*	*–5.0*	
Saldo mutaties t.o.v. miljoenennota 1988	*462.6*	*119.4*	*64.6*	*67.7*	*75.8*	
Stand miljoenennota 1989	**6236.2**	**1476.3**	**1865.9**	**1866.3**	**2316.6**	**2311.0**

	1988	1989	1990	1991	1992	1993
XIII ECONOMISCHE ZAKEN						
UITGAVEN						
Stand miljoenennota 1988	**3431.0**	**3258.6**	**3296.1**	**3225.8**	**3187.3**	
Tegenvallers						
Stadsverwarming	6.6					
BTW ijkwezen ivm privatisering		5.6	6.6	8.1	7.0	
Automatisering	7.7	10.7	10.2	7.5	7.5	
Dollarescalatie Airbus	.3	8.7	5.1	3.0	2.1	
Diversen (sommering bedragen < 5 mln)	19.1	14.0	12.8	13.3	13.1	
	33.7	39.0	34.7	31.9	29.7	
Meevallers						
Bedrijfsbeëindigingshulp	–15.0	–18.5	–15.1	–14.5	–9.8	
Nederlands instituut voor de ruimtevaart	–5.6	–5.9	–1.2			
Diversen (sommering bedragen < 5 mln)	–2.7	–6.7	–3.8	–5.5	–5.5	
	–23.3	–31.1	–20.1	–20.0	–15.3	
Beleidsmatige uitgavenverhoging						
Versnelde storting MIP	52.8					
IPR-problematiek gecomp. door hogere ontvangsten		52.5	87.5			
Diversen (sommering bedragen < 5 mln)	4.5	3.5	3.8	3.9	4.1	
	57.3	56.0	91.3	3.9	4.1	
Beleidsmatige uitgavenverlaging						
+Ombuigingen			–41.1	–50.0	–50.0	
Comp.voor versnelde storting MIP	–52.8					
Aandeel 83 mln Voorjaarsnota 88	–5.8					
Diversen (sommering bedragen < 5 mln)	–6.5	–10.3	–17.4	–14.8	–17.9	
	–65.1	–10.3	–58.5	–64.8	–67.9	
Saldo niet-technische mutaties :	*2.6*	*53.6*	*47.4*	*–49.0*	*–49.4*	
Desalderingen						
Aandeel DSM dividend Aardgas bv		119.0	121.0	122.0	121.0	
Europees Fonds voor Regionale Ontwikkeling		.1	5.6	6.5	5.3	
Desaldering ivm uitstel privatisering IJkwezen	13.3					
Centr. org. voorraadvorming aardolieprodukten	–19.2	–31.4	–31.4	–31.4	–31.4	
Diversen (sommering bedragen < 5 mln)	3.9	2.8	2.7	3.0	3.6	
	–2.0	90.5	97.9	100.1	98.5	
Overboekingen						
Diverse overboekingen ISP	–10.3	–5.2				
Loonbijstelling 1988 incl. waggs	–6.3	–5.6	–5.2	–5.0	–5.0	
Overboeking van SZW voor EUZ	6.5	6.5				
Prijsbijstelling 1987 en 1988	5.1	8.0	10.3	12.1	13.8	
Verdeling 125 miljoen scholingsgelden WIR		26.8				
Overboeking naar L&V, ivm mjp Openluchtrecreatie	–3.0	–4.0	–5.0	–.4		
Diverse overboekingen PNL	–5.9	–.1	–.1	–.1		
Diversen (sommering bedragen < 5 mln)	10.1	9.0	8.7	8.0	9.7	
	–3.8	35.4	8.7	14.6	18.5	

	1988	1989	1990	1991	1992	1993
Kasverschuivingen						
Kasverschuiving regionaal beleid	150.6					
Te compenseren kasverschuiving	–150.6					
Saldo technische mutaties :	*–5.8*	*125.9*	*106.6*	*114.7*	*117.0*	
Saldo mutaties t.o.v. miljoenennota 1988	*–3.2*	*179.5*	*154.0*	*65.7*	*67.6*	
Stand miljoenennota 1989	**3427.8**	**3438.1**	**3450.1**	**3291.5**	**3254.9**	**3242.9**
NIET-BELASTING ONTVANGSTEN						
Stand miljoenennota 1988	**6548.9**	**6720.3**	**7460.9**	**8003.7**	**8263.5**	
Tegenvallers						
Bijstelling aardgasbatenraming	–770.0	–820.0	–880.0	–1140.0	–1010.0	
Lagere opbrengst door verkoop aandelen	–15.0	–17.5	–15.0	–10.0	–10.0	
Technische ontwikkelingskredieten		–15.0				
	–785.0	–852.5	–895.0	–1150.0	–1020.0	
Meevallers						
Meer opbrengst dividend DSM	12.0	26.0	26.0	26.0	26.0	
Terugbetalingen steun individuele bedrijven		6.2	8.9	7.4	7.0	
Eenmalig dividend DSM		175.0	175.0			
Technische ontwikkelingskredieten					15.0	
+Terugbetalingen bedrijven invulling ombuigingen		75.0	75.0			
Diversen (sommering bedragen < 5 mln)	9.8	.6	.6	.6	.6	
	21.8	282.8	285.5	34.0	33.6	
Saldo niet-technische mutaties :	*–763.2*	*–569.7*	*–609.5*	*–1116.0*	*–971.4*	
Desalderingen						
Aandeel DSM dividend aardgas bv		119.0	121.0	122.0	121.0	
Europees Fonds voor Regionale Ontwikkeling		.1	5.6	6.5	5.3	
Ontvangsten IJkwezen ivm uitstel privatisering	13.3					
Centr. org. voorraadvorming aardolieprodukten	–19.2	–31.4	–31.4	–31.4	–31.4	
Diversen (sommering bedragen < 5 mln)	3.9	2.8	2.7	3.0	3.6	
	–2.0	90.5	97.9	100.1	98.5	
Saldo technische mutaties :	*–2.0*	*90.5*	*97.9*	*100.1*	*98.5*	
Saldo mutaties t.o.v. miljoenennota 1988	*–765.2*	*–479.2*	*–511.6*	*–1015.9*	*–872.9*	
Stand miljoenennota 1989	**5783.7**	**6241.1**	**6949.3**	**6987.8**	**7390.6**	**7572.5**
XIV LANDBOUW EN VISSERIJ						
UITGAVEN						
Stand miljoenennota 1988	**2716.2**	**2669.9**	**2651.3**	**2612.3**	**2604.1**	
Tegenvallers						
Landbouwonderwijs	64.1	57.9	47.2	49.6	48.2	
	64.1	57.9	47.2	49.6	48.2	

	1988	1989	1990	1991	1992	1993
Beleidsmatige uitgavenverhoging						
Landbouwinvesteringen/set aside/VUT		100.0	100.0	100.0	100.0	
Ontw. plan onderzoek (bouwkundige investeringen)		13.7	12.5	10.0	10.0	
Overschrijding personeel	15.5	15.5	15.5	15.5	15.5	
Herziening dierziektenraming	5.7	5.7	5.7	5.7	5.7	
Diversen (sommering bedragen < 5 mln)	21.3	6.1	10.7		3.6	
	42.5	141.0	144.4	131.2	134.8	
Beleidsmatige uitgavenverlaging						
+ Ombuigingstaakstelling 1989		–5.5	–5.5	–5.5	–5.5	
Maatregelen ter beperking overschr.personeel	–3.4	–17.8	–21.9	–10.3	–10.8	
Ontw. plan onderzoek (o.& s. fonds landbouw)	–2.5	–15.0	–12.5	–10.0	–10.0	
Beperking materiele budgetten landbouwonderwijs	–7.2	–5.0	–6.0	–7.2	–8.3	
Diversen (sommering bedragen < 5 mln)	–20.4	–5.3	–3.6	–4.5	–7.6	
	–33.5	–48.6	–49.5	–37.5	–42.2	
Saldo niet-technische mutaties :	*73.1*	*150.3*	*142.1*	*143.3*	*140.8*	
Desalderingen						
Hogere bijdragen derden aan landinrichting	25.0	25.0				
Diversen (sommering bedragen < 5 mln)	11.2	3.9	3.9	3.9	3.9	
	36.2	28.9	3.9	3.9	3.9	
Overboekingen						
Comptabel bestel	6.5					
Loonbijstelling 1988, inclusief trendvolgers	–17.5	–17.1	–16.9	–16.7	–16.5	
Overb. van EZ t.b.v. projecten openluchtrecreatie	3.0	4.0	5.0	.4		
Prijsbijstelling 1988	13.2	12.8	12.8	12.6	12.6	
Loonbijstelling	6.6	7.5	8.4	8.4	8.4	
Herinr. Oost-Gron./Gron.-Drentse veenkol. (ISP-EZ)	2.0	5.2				
Diversen (sommering bedragen < 5 mln)	8.2	6.9	8.4	–1.3	2.7	
	22.0	19.3	17.7	3.4	7.2	
Kasverschuivingen						
Kasbeleid	–8.5	–2.3	–4.0	–12.8		
Kasvertraging terugploegprogramma	11.3					
Kasvertraging tridens	1.4	6.6	1.3			
Kasvertraging mestactieprogramma				12.8		
Diversen (sommering bedragen < 5 mln)	11.1	8.5	3.0	.3	.3	
	15.3	12.8	.3	.3	.3	
Saldo technische mutaties :	*73.5*	*61.0*	*21.9*	*7.6*	*11.4*	
Saldo mutaties t.o.v. miljoenennota 1988	*146.6*	*211.3*	*164.0*	*150.9*	*152.2*	
Stand Miljoenennota 1989	**2862.8**	**2881.2**	**2815.3**	**2763.2**	**2756.3**	**2728.4**
NIET-BELASTING ONTVANGSTEN						
Stand miljoenennota 1988	**508.3**	**514.0**	**518.5**	**518.5**	**518.5**	
Beleidsmatige ontvangstenverlaging						
Effect lagere voorraden op rente/opslagverg. LEF		–39.0	–63.0	–87.0	–111.0	
Herziening raming dierziekten	–15.0	–15.0	–15.0	–15.0	–15.0	
Diversen (sommering bedragen < 5 mln)	–3.0	–2.6	–2.6	–2.6	–2.6	
	–18.0	–56.6	–80.6	–104.6	–128.6	

	1988	1989	1990	1991	1992	1993
Beleidsmatige ontvangstenverhoging						
Herziening raming landbouw egalisatiefonds	38.5	28.0	28.0	28.0	28.0	
Hogere ontvangsten landbouwonderwijs	13.0	11.3	9.9	8.8	7.9	
Diversen (sommering bedragen < 5 mln)	3.0	2.6	2.6	2.6	2.6	
	54.5	41.9	40.5	39.4	38.5	
Saldo niet-technische mutaties :	*36.5*	*-14.7*	*-40.1*	*-65.2*	*-90.1*	
Desalderingen						
Hogere bijdragen van derden aan landinrichting	25.0	25.0				
Diversen (sommering bedragen < 5 mln)	11.2	3.9	3.9	3.9	3.9	
	36.2	28.9	3.9	3.9	3.9	
Overboekingen						
Diversen (sommering bedragen < 5 mln)	3.5	3.5	3.5	3.5	3.5	
	3.5	3.5	3.5	3.5	3.5	
Kasverschuivingen						
Kasvertraging inning afloss. en rente ruilv.	15.0	12.5				
	15.0	12.5				
Saldo technische mutaties :	*54.7*	*44.9*	*7.4*	*7.4*	*7.4*	
Saldo mutaties t.o.v. miljoenennota 1988	*91.2*	*30.2*	*-32.7*	*-57.8*	*-82.7*	
Stand miljoenennota 1989	**599.5**	**544.2**	**485.8**	**460.7**	**435.8**	**435.2**

XV SOCIALE ZAKEN EN WERKGELEGENHEID

UITGAVEN

Stand miljoenennota 1988	**17329.9**	**16576.1**	**15905.9**	**16314.9**	**16551.8**	
Tegenvallers						
Bijstand uitstel bewijslast	2.7	13.5				
Bijstand uitstel uitwonendennorm	17.0	17.0	6.0			
Bijstand uitstel verhaalsbepaling ABW	29.0	65.0	54.0			
Bijstand volumetegenvaller	36.9	11.1	11.4	11.0	11.0	
IOAW nominale ontwikkeling.					76.6	
Bijstand uitstel verhaalsbepaling RWW	7.0	16.0	14.0			
Bijstand uitstel uitwonendennorm 1-7-89	18.0	35.0				
Bijstand werkloosheidsontwikkeling RWW	170.0	330.0	910.0	868.0	666.0	
Bijzondere bijstand uitstel decentralisatie		17.0				
Bijstand nominale tegenvaller (thuisw.)	45.0	80.0	115.0	155.0	165.0	
Bijstand RWW-effect GWJ/JWG		130.2	244.3	252.9	166.5	
Bijstand uitstel verzwaring bewijslast RWW	27.6					
Bijstand beeindiging jeugdhulpverlening	14.0	14.0	14.0	14.0	14.0	
GWJ/JWG verhoging vh min.loon	1.0	6.7	5.3	4.8	4.4	
Nominale ontwikkeling RWW	100.0	135.0	109.0	103.0	92.0	
WSW verhoging daglonen	8.0	4.0	4.8	5.6	6.4	
WWV gelijkberechtiging	50.0	75.0				
Bijstand nabetalingen 1987	100.0					
Centr.mat. voorz. nieuwbouw		2.7	6.5	1.0	1.0	
Bijstand,besparingsverl.misbr.oneigenlijk gebruik	24.0	24.0	24.0	24.0	24.0	
Diversen (sommering bedragen < 5 mln)	24.7	10.1	24.3	16.4	10.7	
	674.9	986.3	1542.6	1455.7	1237.6	

	1988	1989	1990	1991	1992	1993
Meevallers						
Meevallende kasontwikkeling arbeidsvoorz.	-100.0					
AKW,vervallen van inningskosten AKW-premies		-50.0	-50.0	-50.0	-50.0	
GWJ/JWG ramingstechn. bijst. RWW deel tbv bijstand		-130.2	-244.3	-252.9	-166.5	
Bijstand thuiswonenden volume-meevaller	-253.4	-459.1	-399.7	-433.9	-473.7	
Bijstand nominale meevaller	-64.6	-25.6	-25.8	-25.5	-25.5	
Vetraging in aanstelling van controleurs	-11.0					
Toeslagenwet,meevallende vol. en prijsontw.	-15.9	-14.0	-25.4	-41.6	-49.9	
Toeslagenwet meevallend volume	-198.7					
Remigratie, vrijval a.g.v. remigratienota		-13.1	-31.9	-44.0	-58.9	
IOAW werkloosheidsontwikkeling	-195.0	-178.8	-162.4	-185.4	-198.3	
IOAW nominale ontwikkeling	-146.1	-63.5	-47.5	-19.9		
IAOZ volumemeevaller	-12.9	-10.4	-6.1	-7.8	-9.4	
WSW meevaller door budgettering		-36.0	-32.0	-38.0	-34.0	
WWV volumebijstelling	-150.0	-40.0				
Diversen (sommering bedragen < 5 mln)	-2.6	-6.7	-11.1	-7.4	-8.2	
	-1150.2	-1027.4	-1036.2	-1106.4	-1074.4	
Beleidsmatige uitgavenverhoging						
Extra maatr. langd. werklozen tbv Vermeend/Moor		32.2	20.0			
Bijstand geen verl. min. loon 23 jr	22.1	44.3	44.3	44.3	44.3	
Extra maatr. langd. werklozen tbv job-plan		28.5	23.0			
Bijstand brutering ivm Oort			250.0	250.0	250.0	
Rijksbijdrage AKW	850.0	5000.0	5650.0	5850.0	5850.0	
Herorienteringsgesprekken		33.8	7.7			
Koopkrachtreparatie ivm invoering Dekker		165.0	410.0	470.0	470.0	
Personeel ARBVO,t.b.v. maatregelen langdurig werkl	14.5					
Scholingsgelden		125.0	250.0	250.0	250.0	
Tripartisering ARBVO, van ARBVO-programma's	15.0					
Voorbereiding tripartisering ARBVO		23.2				
Verlenging GWJ		31.7	12.3	4.4		
GWJ/JWG onkostenvergoedingen		1.7	2.4	4.4	6.2	
+Bijstand besparingsverl jongerendossier		63.0	40.0			
Beeindiging eenmalige uitkering	136.5					
Scholingsvoorzieningen in eigen beheer		11.1	11.1	11.1	11.1	
Remigratie,van IOAW en bijstand	33.6	86.0	127.6	168.4	212.9	
Loonsuppletieregeling (pall)	10.0	10.0	10.0	10.0	10.0	
Jongerendossier correctie ombuiging fondsen			25.0			
GWJ/JWG van bijstand	18.0					
Diversen (sommering bedragen < 5 mln)	27.9	29.6	24.6	27.9	34.5	
	1127.6	5685.1	6908.0	7090.5	7139.0	
Beleidsmatige uitgavenverlaging						
ARBVO programma's tbv C(A)VV		-11.1	-11.1	-11.1	-11.1	
ARBVO programma's t.b.v. voorb. tripartitisering	-15.0					
ARBVO programma tbv voorbereiding tripartisering		-23.2				
Bijstand tbv verlenging GWJ		-31.7	-12.3	-4.4		
ARBVO programma's tbv onkostenvergoeding GWJ		-1.7	-2.4	-4.4	-6.2	
ARBVO programma's tbv Vermeend/Moor		-32.2	-20.0			
+Woonlandbeginsel AKW			-150.0	-150.0	-150.0	
Extra maatr. langd. werkl.	-14.5					
Jongerendossier,extra besparingen				-8.0	-36.0	

	1988	1989	1990	1991	1992	1993
+Regeling minimumloon			-150.0	-150.0	-150.0	
+Maatregelen jongerendossier		-150.0	-325.0	-350.0	-350.0	
IOAW t.b.v. remigratie	-9.9	-25.2	-37.4	-53.2	-64.3	
Bijstand tbv GWJ/JWG	-18.0					
Bijstand t.b.v. remigratie	-23.7	-60.8	-90.2	-115.2	-148.6	
Beeindiging eenmalige uitkering.		-19.5				
ARBVO programma's tbv uitvoering job		-28.5	-23.0			
ARBVO programma's tbv herorienteringsgesprekken		-33.8	-7.7			
Diversen (sommering bedragen < 5 mln)	-31.1	-29.3	-26.5	-26.9	-28.3	
	-112.2	-447.0	-855.6	-873.2	-944.5	
Saldo niet-technische mutaties :	*540.1*	*5197.0*	*6558.8*	*6566.6*	*6357.7*	
Desalderingen						
Desaldering ,middelen AWF	5.4	8.7	15.8	17.0	17.0	
Diversen (sommering bedragen < 5 mln)		.7	.7	.7	.7	
	5.4	9.4	16.5	17.7	17.7	
Overboekingen						
Bijstand brutering Gemeentefonds			-25.0	-25.0	-25.0	
Eenmalige uitkering aan zelfstandigen	-6.5	-6.5				
Jongerendossier, gemeentelijk aandeel			45.0	43.0	46.0	
Loonbijstelling	-72.9	-69.6	-65.5	-67.2	-68.6	
Scholingsgelden WIR naar EZ, O&W en L&V		-73.6				
Waggs ruimte 88 WSW	53.9	53.9	53.9	53.9	53.9	
Prijsbijstelling	8.5	6.0	6.0	6.0	6.0	
Comptabel bestel	11.4					
Bijzondere bijstand, niet doorgaan decentralisatie		164.0				
Diversen (sommering bedragen < 5 mln)	2.9	7.0	6.7	4.7	4.7	
	-2.7	81.2	21.1	15.4	17.0	
Kasverschuivingen						
Reg. en centraal toegep. ARBVO programma's	7.6	11.9	4.8			
Uitkeringen aan echte minima	-8.0	8.0				
Bijdrage bijz. controle	6.0					
Eenmalige uitkering zelfstandigen naar EZ	-6.5					
Extra maatr. langd. werklozen	30.0					
Kasbeleid	-33.8	-25.3	-3.5	-.9	-2.2	
Reg. en centr. toegep. arbvoprogramma's kasversch.	6.0					
Beeindiging eenmalige uitkering		6.5				
Rijksbijdrage AKW		1000.0	-1000.0			
Diversen (sommering bedragen < 5 mln)	-.9	-1.5	-1.1	1.1	2.2	
	.4	999.6	-999.8	.2		
Saldo technische mutaties :	*3.1*	*1090.2*	*-962.2*	*33.3*	*34.7*	
Saldo mutaties t.o.v. miljoenennota 1988	*543.2*	*6287.2*	*5596.6*	*6599.9*	*6392.4*	
Stand miljoenennota 1989	**17873.1**	**22863.3**	**21502.5**	**22914.8**	**22944.2**	**23042.9**
NIET-BELASTING ONTVANGSTEN						
Stand miljoenennota 1988	**942.4**	**921.1**	**901.2**	**881.1**	**879.4**	
Tegenvallers						
Minder ontvangsten door budgettering WSW			-7.0	-10.0	-10.0	
			-7.0	-10.0	-10.0	
Saldo niet-technische mutaties :			*-7.0*	*-10.0*	*-10.0*	

	1988	1989	1990	1991	1992	1993
Desalderingen						
Ontv. AWF door remigratienota	5.4	8.7	15.8	17.0	17.0	
Diversen (sommering bedragen < 5 mln)		.7	.7	.7	.7	
	5.4	9.4	16.5	17.7	17.7	
Saldo technische mutaties :	*5.4*	*9.4*	*16.5*	*17.7*	*17.7*	
Saldo mutaties t.o.v. miljoenennota 1988	*5.4*	*9.4*	*9.5*	*7.7*	*7.7*	
Stand miljoenennota 1989	**947.8**	**930.5**	**910.7**	**888.8**	**887.1**	**883.7**

XVI WELZIJN, VOLKSGEZONDHEID EN CULTUUR

UITGAVEN

Stand miljoenennota 1988	**11896.4**	**11874.2**	**11687.0**	**11638.9**	**11642.8**	
Tegenvallers						
Diversen (sommering bedragen < 5 mln)	1.6	1.6	1.6	1.6	1.6	
	1.6	1.6	1.6	1.6	1.6	
Beleidsmatige uitgavenverhoging						
Overige intensiveringen volksgezondheid		42.2	42.2	42.2	42.2	
Voortzetting onderwijsvoorrangsbeleid	9.0	9.0	9.0	9.0	9.0	
Verhoging Welzijnswet		40.0	40.0	40.0	40.0	
Herstellingsoorden	13.2					
Intensiveringen ouderenbeleid		50.0	50.0	50.0	50.0	
Regionale omroep	10.0	10.0	10.0	10.0	10.0	
Terugsluis herstructurering land. organisaties		8.1	13.5	13.5	13.5	
Terugsluis medisch kinderdagverblijven		154.1	161.3	165.8	169.9	
Jeugdhulpverlening	13.5	13.5	13.5	13.5	13.5	
Drugshulpverlening minderheden	6.2	6.2	6.2	6.2	6.2	
Wachtgelden ivm bezuiniging Welzijnswet		38.7	38.7	38.7	38.7	
Zakgeld bejaarden	10.8	10.8	10.8	10.8	10.8	
Gelijkberechtiging WUV	40.0	39.3	9.3	11.3	11.3	
Diverse amendementen	11.3	6.1	6.1	6.1	6.1	
Diversen (sommering bedragen < 5 mln)	21.3	32.1	30.7	30.7	30.7	
	135.3	460.1	441.3	447.8	451.9	
Beleidsmatige uitgavenverlaging						
Ombuiging diverse experimenten		–15.5	–15.5	–15.5	–15.5	
+ Ombuiging specifieke uitkeringen		–50.0	–50.0	–50.0	–50.0	
Beperking rijksbijdrage AWBZ		–34.4	–217.0	–221.5	–225.6	
Herstructurering landelijke organisaties		–10.0	–25.0	–25.0	–25.0	
Invulling VJN taakstelling	–9.0					
Te leveren compensatie herstellingsoorden	–13.2					
Dekking amendementen	–36.5	–31.3	–31.3	–31.3	–31.3	
Asielzoekers tlv OS		–82.9	–157.9	–157.9	–157.9	
+ Beperking prijsbijstelling			–11.5	–11.5	–11.5	
Diversen (sommering bedragen < 5 mln)	–22.2	–28.8	–26.9	–27.4	–25.0	
	–80.9	–252.9	–535.1	–540.1	–541.8	
Saldo niet-technische mutaties :	*56.0*	*208.8*	*–92.2*	*–90.7*	*–88.3*	

	1988	1989	1990	1991	1992	1993
Desalderingen						
Bijstelling radio-televisie-pers		1.6	3.6	-1.6	-12.5	
BMR vaccin	8.0	8.0	5.0	5.0	5.0	
Bruto boeken		53.6	53.6	53.6	53.6	
Middelen asielzoekers		82.9	157.9	157.9	157.9	
Uitstel invoering vaccin		-10.8	-10.8	-8.1	-8.1	
RIVM		16.1	11.1	8.4	8.4	
Bijstelling raming gezinsverzorging		-28.6	-28.6	-28.6	-28.6	
Diversen (sommering bedragen < 5 mln)	4.9	7.7	7.7	7.7	7.7	
	12.9	130.5	199.5	194.3	183.4	
Overboekingen						
Overheveling naar GF/PF correctie ISP/PNL		5.0	5.0	5.0	5.0	
Verzorgingstehuizen voor bejaarden			20.0	50.0	50.0	
Wachtgelden naar GF/PF		-38.7	-38.7	-38.7	-38.7	
Waggs	35.0	34.4	34.3	34.2	34.2	
Wachtgelden	7.4					
Differentiatie beloning	14.8	14.8	14.8	14.8	14.8	
Incidenteel 1988	8.0	8.0	8.0	8.0	8.0	
Loonbijstelling 1988	-14.6	-14.7	-13.8	-13.8	-13.8	
Comptabel bestel	11.8					
Waggs aanvulling	32.6	32.3	32.1	32.1	32.1	
Prijsbijstelling	32.8	32.2	31.8	31.8	31.8	
Schippersinternaten	8.0					
Overheveling specifieke uitkeringen naar fondsen		-654.7	-654.7	-654.7	-654.7	
Diversen (sommering bedragen < 5 mln)	14.7	1.2	-.1	-1.1	-.3	
	150.5	-580.2	-561.3	-532.4	-531.6	
Kasverschuivingen						
Terugploegprojecten	17.2					
Kasbeleid	-21.8					
Flankerend beleid	5.0					
Diversen (sommering bedragen < 5 mln)	14.6					
	15.0					
Saldo technische mutaties :	*178.4*	*-449.7*	*-361.8*	*-338.1*	*-348.2*	
Saldo mutaties t.o.v. miljoenennota 1988	*234.4*	*-240.9*	*-454.0*	*-428.8*	*-436.5*	
Stand miljoenennota 1989	**12130.8**	**11633.3**	**11233.0**	**11210.1**	**11206.3**	**11216.1**
NIET-BELASTING ONTVANGSTEN						
Stand miljoenennota 1988	**1310.9**	**1311.0**	**1328.2**	**1347.9**	**1369.9**	
Beleidsmatige ontvangstenverlaging						
Diversen (sommering bedragen < 5 mln)		-3.1	-3.1	-3.1	-3.1	
		-3.1	-3.1	-3.1	-3.1	
Beleidsmatige ontvangstenverhoging						
+ Extra ontvangsten tbv generale problematiek		11.5				
Versneld afrekenen subsidievoorschotten		12.0				
Verhoging algemene ontvangsten		5.5	5.5	5.5	5.5	
Diversen (sommering bedragen < 5 mln)	3.8	3.0				
	3.8	32.0	5.5	5.5	5.5	
Saldo niet-technische mutaties :	*3.8*	*28.9*	*2.4*	*2.4*	*2.4*	

	1988	1989	1990	1991	1992	1993
Desalderingen						
Bijstelling raming gezinsverzorging		-28.6	-28.6	-28.6	-28.6	
Bruto boeken		53.6	53.6	53.6	53.6	
RIVM		16.1	11.1	8.4	8.4	
Uitstel invoering vaccin		-10.8	-10.8	-8.1	-8.1	
Middelen asielzoekers		82.9	157.9	157.9	157.9	
Bijstelling radio, televisie en pers		1.6	3.6	-1.6	-12.5	
BMR vaccin	8.0	8.0	5.0	5.0	5.0	
Diversen (sommering bedragen < 5 mln)	4.9	7.7	7.7	7.7	7.7	
	12.9	130.5	199.5	194.3	183.4	
Kasverschuivingen						
Terugvordering bedrijfsfonds voor de pers	10.0					
	10.0					
Saldo technische mutaties :	*22.9*	*130.5*	*199.5*	*194.3*	*183.4*	
Saldo mutaties t.o.v. miljoenennota 1988	*26.7*	*159.4*	*201.9*	*196.7*	*185.8*	
Stand miljoenennota 1989	**1337.6**	**1470.4**	**1530.1**	**1544.6**	**1555.7**	**1565.9**
ONTWIKKELINGSSAMENWERKING						
UITGAVEN						
Stand miljoenennota 1988	**4552.0**	**4602.5**	**4745.6**	**4864.8**	**4986.3**	
Tegenvallers						
Bijstelling plafond door NNI-stijging		183.8	254.0	333.5	416.8	
EG-toerekening		17.6				
Diversen (sommering bedragen < 5 mln)	4.7	4.6	.2			
	4.7	206.0	254.2	333.5	416.8	
Meevallers						
Compensatie rentesubsidies		-15.0	-23.2	-22.3	-22.8	
		-15.0	-23.2	-22.3	-22.8	
Beleidsmatige uitgavenverhoging						
Bijdrage IDA (IX-b)				35.0	60.0	
Garanties FMO (IX-b)		4.9	5.0	5.0	5.0	
Int.bank voor herstel en ontw.(IX-b)		11.0	12.9	18.7	30.1	
Internationale financieringsmaatschappij (IX-b)			7.0	7.0	7.0	
Garanties NIO wegens overgenomen risico's	22.8					
Bijdrage van OS aan WVC ivm asielzoekers		82.9	157.9	157.9	157.9	
Bijdrage EOF	16.8					
Regionale ontwikkelingsbank (IX-b)			5.3	11.1	19.2	
Diversen (sommering bedragen < 5 mln)	12.4	5.9	4.8	5.3	11.1	
	52.0	104.7	192.9	240.0	290.3	

	1988	1989	1990	1991	1992	1993
Beleidsmatige uitgavenverlaging						
Rentesubsidie apparaatskosten NIO en FMO	-10.0					
Noodhulp	-36.6					
Comp. verhoogde toerek. IX-b		-1.0	-6.6	-42.1	-73.0	
+Compensatie tbv bijdrage aan asielzoekers		-82.9	-157.9	-157.9	-157.9	
Bijdrage IDA (IX-b)		-17.1	-26.0	-38.9	-36.1	
Diversen (sommering bedragen < 5 mln)	-5.4	-3.7	-2.4	-1.1	-23.3	
	-52.0	-104.7	-192.9	-240.0	-290.3	
Saldo niet-technische mutaties :	*4.7*	*191.0*	*231.0*	*311.2*	*394.0*	
Overboekingen						
Verhoging gemeentefonds tlv WVC		52.7	52.7	52.7	52.7	
Verlaging WVC tbv gemeentefonds:minderheden		-52.7	-52.7	-52.7	-52.7	
Verhoging BUZA tlv EZ		7.0	7.0	7.0	7.0	
Verlaging EZ tbv BUZA		-7.0	-7.0	-7.0	-7.0	
		.0	.0	.0	.0	
Saldo technische mutaties :						
Saldo mutaties t.o.v.miljoenennota 1988	*4.7*	*191.0*	*231.0*	*311.2*	*394.0*	
Stand miljoenennota 1989	**4556.7**	**4793.5**	**4976.6**	**5176.0**	**5380.3**	**5578.0**
AANVULLENDE POSTEN						
UITGAVEN						
Stand miljoenennota 1988	**1177.5**	**2110.2**	**3469.9**	**3920.9**	**4480.0**	
Tegenvallers						
Interim ambtenaren	12.0	16.0	16.0	16.0	16.0	
Hogere prijsontwikkelingen	106.1	483.8	649.6	916.7	1253.0	
Geneeskundige verzorging politie	10.0	10.0	10.0	10.0	10.0	
ASM Defensie	15.0	15.0	15.0	15.0	15.0	
Loonbijstelling (raming premie-ontwikkeling)	145.0	657.0	880.0	970.0	1135.0	
Werkgeverspremie invaliditeitsgepensioneerden	11.0	11.0	11.0	11.0	11.0	
Ramingsbijstelling WWV-compensatie		10.0	85.0	145.0	120.0	
Minder inverdien incidenteel O&W	33.0	30.0	28.0	26.0	24.0	
	332.1	1232.8	1694.6	2109.7	2584.0	
Meevallers						
Herziening raming kosten risicoverevening			-300.0	-300.0	-300.0	
Nominale bijstelling GF/PF	-88.3	-92.6	-18.8	-22.0	-20.9	
Ramingsbijstelling WWV-compensatie	-75.0					
	-163.3	-92.6	-318.8	-322.0	-320.9	
Beleidsmatige uitgavenverhoging						
Invoering mobiliteitsfonds	70.0	135.0	140.0	145.0	150.0	
Koopkrachtreparatie ambtenaren		150.0	150.0	150.0	150.0	
Reservering kinderopvang (Oort)			125.0	125.0	125.0	
WWV vervangende uitkeringen		200.0	100.0			
Beloningsdifferentiatie ambtenaren		75.0	75.0	75.0	75.0	
Extra wachtkosten		70.0	70.0	70.0	70.0	
Inhouding agv rijksbijdrage AWF			80.0	80.0	80.0	

	1988	1989	1990	1991	1992	1993
Infrastructuur			400.0	400.0	400.0	
Extra incidenteel g+g sector		18.0	18.0	18.0	18.0	
Lagere opbrengst ombuigingen	70.0	70.0	70.0	70.0	70.0	
Scholing en werkgelegenheid		100.0	400.0	400.0	400.0	
Rijksbijdrage AWF			719.0	707.0	732.0	
Diversen (sommering bedragen < 5 mln)			10.0	10.0	10.0	
	140.0	818.0	2357.0	2250.0	2280.0	
Beleidsmatige uitgavenverlaging						
Uitstel risico-verevening		-900.0	-900.0	-900.0	-900.0	
+Ombuiging arbeidsvoorwaarden collectieve sektor		-75.0	-150.0	-150.0	-150.0	
ABP premie-verlaging		-35.0	-35.0	-35.0	-35.0	
Opbrengst AKW-operatie	-225.0	-1300.0	-1400.0	-1400.0	-1400.0	
	-225.0	-2310.0	-2485.0	-2485.0	-2485.0	
Saldo niet-technische mutaties :	*83.8*	*-351.8*	*1247.8*	*1552.7*	*2058.1*	
Overboekingen						
Uitdeling 1988	-70.8					
Jeugdsalarissen van GF en PF		7.0	12.5	15.0	15.9	
Nominale bijstelling GF/PF	51.6	38.7	38.7	38.7	38.7	
Verdeling prijsbijstelling over hoofdstukken	-241.7	-262.0	-270.8	-276.0	-281.2	
Opbrengst AKW operatie Gemeentefonds		152.6	152.6	152.6	152.6	
Loonbijstelling aspirantensalarissen politie	-6.4	-6.4	-6.4	-6.4	-6.4	
Invulling taakstelling op hst O&W	75.0	85.0	85.0	85.0	85.0	
Wachtgelden O&W		-50.0				
Verdeling loonbijstelling 1988 over hoofdstukken	121.4	108.7	95.5	170.8	250.1	
Diverse overboekingen loonbijstelling	-23.7	-19.2	-19.1	-19.1	-19.1	
Verdeling loonbijstelling over hoofdstukken (VJN)	-766.3	-461.7	-338.1	-335.0	-330.2	
Diversen (sommering bedragen < 5 mln)	-9.4	-8.9	-13.6	-7.4	-13.2	
	-870.3	-416.2	-263.7	-181.8	-107.8	
Kasverschuivingen						
Kasverschuiving	12.3	11.3	9.5			
Kasverschuiving arbeidsvoorwaarden g+g sector		7.0	-7.0			
Kasverschuiving arbeidsvoorwaarden ambtenaren		45.0	-45.0			
	12.3	63.3	-42.5			
Saldo technische mutaties :	*-858.0*	*-352.9*	*-306.2*	*-181.8*	*-107.8*	
Saldo mutaties t.o.v. miljoenennota 1988	*-774.2*	*-704.7*	*941.6*	*1370.9*	*1950.3*	
Stand miljoenennota 1989	**403.3**	**1405.5**	**4411.5**	**5291.8**	**6430.3**	**6996.8**
NIET-BELASTING ONTVANGSTEN						
Stand miljoenennota 1988	**561.7**	**506.2**	**765.7**	**15.7**	**15.7**	
Meevallers						
Prijsontwikkeling	18.2	37.3	52.0	74.0	97.4	
	18.2	37.3	52.0	74.0	97.4	
Beleidsmatige ontvangstenverlaging						
STER-inkomsten reeds verrekend in 1987	-210.0					
	-210.0					

	1988	1989	1990	1991	1992	1993
Beleidsmatige ontvangstenverhoging						
+Extra verkoop staatsdeelnemingen			200.0			
			200.0			
Saldo niet-technische mutaties :	*-191.8*	*37.3*	*252.0*	*74.0*	*97.4*	
Overboekingen						
Diversen (sommering bedragen < 5 mln)	-4.6	-4.6	-4.6	-4.6	-4.6	
	-4.6	-4.6	-4.6	-4.6	-4.6	
Saldo technische mutaties :	*-4.6*	*-4.6*	*-4.6*	*-4.6*	*-4.6*	
Saldo mutaties t.o.v. miljoenennota 1988	*-196.4*	*32.7*	*247.4*	*69.4*	*92.8*	
Stand miljoenennota 1989	**365.3**	**538.9**	**1013.1**	**85.1**	**108.5**	**108.5**
GEMEENTEFONDS						
UITGAVEN						
Stand miljoenennota 1988	**12172.4**	**12342.3**	**12449.5**	**12587.4**	**12734.3**	
Tegenvallers						
Herberekend volume-accres			4.7	10.9	17.0	
Diversen (sommering bedragen < 5 mln)		1.4	1.4	1.4	1.4	
		1.4	6.1	12.3	18.4	
Meevallers						
Remigratieregeling		-3.7	-9.6	-14.2	-18.7	
Vervallen bijstandscompensatie 1987	-40.0	-20.0	-20.0	-20.0	-20.0	
Diversen (sommering bedragen < 5 mln)		-.2	-.2	-.2	-.2	
	-40.0	-23.9	-29.8	-34.4	-38.9	
Beleidsmatige uitgavenverhoging						
Investeringsimpuls 90: mobiliteitsscenario 90			12.5	12.5	12.5	
Wijziging bekostiging kadaster	9.9	9.9	9.9	9.9	9.9	
Kasmutatie 1988	30.0					
Uitvoeringsbepalingen bestuursakkoord		32.4	32.4	28.6	28.6	
Investeringsimpuls 1989		50.0	50.0	50.0	50.0	
Bijdrage departementen Lelystad	27.0	24.4	21.6	21.6	21.6	
	66.9	116.7	126.4	122.6	122.6	
Beleidsmatige uitgavenverlaging						
+Ombuigingstaakstelling		-29.4	-48.8	-48.8	-48.8	
		-29.4	-48.8	-48.8	-48.8	
Saldo niet-technische mutaties :	*26.9*	*64.8*	*53.9*	*51.7*	*53.3*	
Overboekingen						
Verlaging uitkeringen werkloze jongeren (SZW)			-45.0	-43.0	-46.0	
Overboeking specifieke uitkeringen van WVC		636.7	636.7	636.7	636.7	
Uitstel wet op de studiefinanciering (O&W)	2.0	5.7	3.7			
Salarismaatregelen 1987	46.8	23.4	23.4	23.4	23.4	
Jeugdsalarissen (staartpost)		-6.0	-11.1	-13.5	-14.4	
Nominale bijstelling	-48.6	-48.6	-48.6	-48.6	-48.6	

	1988	1989	1990	1991	1992	1993
Nominale bijstelling 1989 (aanvullende post GF/PF)		–129.1	–129.1	–129.1	–129.1	
Metrotracé Rotterdam (V&W)		8.6	8.6	8.6	8.6	
Bijzondere bijstand (SZW)		–164.0				
Bijstandscompensatie ivm commissie Oort (SZW)			25.0	25.0	25.0	
Diversen (sommering bedragen < 5 mln)	3.7	4.6	4.6	4.6	4.6	
	3.9	331.3	468.2	464.1	460.2	
Saldo technische mutaties :	*3.9*	*331.3*	*468.2*	*464.1*	*460.2*	
Saldo mutaties t.o.v. miljoenennota 1988	*30.8*	*396.1*	*522.1*	*515.8*	*513.5*	
Stand miljoenennota 1989	**12203.2**	**12738.4**	**12971.6**	**13103.2**	**13247.8**	**13359.8**
PROVINCIEFONDS						
UITGAVEN						
Stand miljoenennota 1988	**997.9**	**1009.5**	**1013.8**	**1023.9**	**1034.1**	
Tegenvallers						
Diversen (sommering bedragen < 5 mln)		.2	.6	1.0	1.4	
		.2	.6	1.0	1.4	
Beleidsmatige uitgavenverhoging						
Diversen (sommering bedragen < 5 mln)	.3	1.5	.8	.4	.4	
	.3	1.5	.8	.4	.4	
Beleidsmatige uitgavenverlaging						
+Ombuigingstaakstelling		–3.6	–6.0	–6.0	–6.0	
		–3.6	–6.0	–6.0	–6.0	
Saldo niet-technische mutaties :	*.3*	*–1.9*	*–4.6*	*–4.6*	*–4.2*	
Overboekingen						
Nominale bijstelling 1989 (aanvullende post GF/PF)		–10.6	–10.6	–10.6	–10.6	
Overboeking specifieke uitkeringen van WVC		56.9	56.9	56.9	56.9	
Diversen (sommering bedragen < 5 mln)	–2.9	–3.1	–2.7	–2.9	–3.0	
	–2.9	43.2	43.6	43.4	43.3	
Saldo technische mutaties :	*–2.9*	*43.2*	*43.6*	*43.4*	*43.3*	
Saldo mutaties t.o.v. miljoenennota 1988	*–2.6*	*41.3*	*39.0*	*38.8*	*39.1*	
Stand miljoenennota 1989	**995.3**	**1050.8**	**1052.8**	**1062.7**	**1073.2**	**1081.2**
FONDS INVESTERINGSREKENING						
UITGAVEN						
Stand miljoenennota 1988	**4000.0**	**3800.0**	**4350.0**	**4650.0**	**5100.0**	
Tegenvallers						
Anticipatie afschaffen	750.0	250.0				
Overschrijding 1988	1700.0	920.0	230.0			
	2450.0	1170.0	230.0			

	1988	1989	1990	1991	1992	1993
Meevallers						
Effect overschrijding 1988				–75.0	–315.0	
				–75.0	–315.0	
Beleidsmatige uitgavenverhoging						
Handhaving KST		300.0	550.0	650.0	700.0	
Ongedaan maken temporisering	300.0					
	300.0	300.0	550.0	650.0	700.0	
Beleidsmatige uitgavenverlaging						
Bruto effect afschaffen WIR	–1700.0	–2670.0	–3630.0	–4100.0	–4460.0	
Ongedaan maken temporisering		–175.0	–75.0	–25.0	–25.0	
	–1700.0	–2845.0	–3705.0	–4125.0	–4485.0	
Saldo niet-technische mutaties :	*1050.0*	*–1375.0*	*–2925.0*	*–3550.0*	*–4100.0*	
Saldo mutaties t.o.v. miljoenennota 1988	*1050.0*	*–1375.0*	*–2925.0*	*–3550.0*	*–4100.0*	
Stand miljoenennota 1989	**5050.0**	**2425.0**	**1425.0**	**1100.0**	**1000.0**	**900.0**
NIET-BELASTING ONTVANGSTEN						
Stand miljoenennota 1988	**550.0**	**550.0**	**550.0**	**550.0**	**550.0**	
Tegenvallers						
Bijstelling raming		–50.0	–100.0	–150.0	–200.0	
		–50.0	–100.0	–150.0	–200.0	
Saldo niet-technische mutaties :		*–50.0*	*–100.0*	*–150.0*	*–200.0*	
Saldo mutaties t.o.v. miljoenennota 1988		*–50.0*	*–100.0*	*–150.0*	*–200.0*	
Stand miljoenennota 1989	**550.0**	**500.0**	**450.0**	**400.0**	**350.0**	**300.0**
RIJKSWEGENFONDS						
UITGAVEN						
Stand miljoenennota 1988	**1405.0**	**1427.0**	**1449.4**	**1472.2**	**1495.3**	
Tegenvallers						
Herziene raming toeslag motorrijtuigenbelasting		58.0	65.9	74.0	82.5	
Raming pm-post ontvangsten van derden		15.0	15.0	15.0	15.0	
		73.0	80.9	89.0	97.5	
Beleidsmatige uitgavenverhoging						
Bestemming gelden RWF voor bijdrage aan V&W		16.2	16.2	16.2	16.2	
		16.2	16.2	16.2	16.2	
Beleidsmatige uitgavenverlaging						
Compensatie voor bijdrage aan V&W		–16.2	–16.2	–16.2	–16.2	
Te compenseren overschrijding	–13.0					
	–13.0	–16.2	–16.2	–16.2	–16.2	
Saldo niet-technische mutaties :	*–13.0*	*73.0*	*80.9*	*89.0*	*97.5*	

	1988	1989	1990	1991	1992	1993
Desalderingen						
Overige inkomsten	15.0					
	15.0					
Saldo technische mutaties :	*15.0*					
Saldo mutaties t.o.v. miljoenennota 1988	*2.0*	*73.0*	*80.9*	*89.0*	*97.5*	
Stand miljoenennota 1989	**1407.0**	**1500.0**	**1530.3**	**1561.2**	**1592.8**	**1625.1**
NIET-BELASTING ONTVANGSTEN						
Stand miljoenennota 1988	**110.0**	**110.0**	**110.0**	**110.0**	**110.0**	
Meevallers						
Raming pm-post ontvangsten van derden		15.0	15.0	15.0	15.0	
		15.0	15.0	15.0	15.0	
Saldo niet-technische mutaties :		*15.0*	*15.0*	*15.0*	*15.0*	
Desalderingen						
Overige inkomsten	15.0					
	15.0					
Saldo technische mutaties :	*15.0*					
Saldo mutaties t.o.v. miljoenennota 1988	*15.0*	*15.0*	*15.0*	*15.0*	*15.0*	
Stand miljoenennota 1989	**125.0**	**125.0**	**125.0**	**125.0**	**125.0**	**125.0**
BELASTINGAFDRACHTEN AAN DE EG						
UITGAVEN						
Stand miljoenennota 1988	**6030.0**	**6145.0**	**6300.0**	**6455.0**	**6610.0**	
Tegenvallers						
Drieluik	320.0	245.0	345.0	495.0	695.0	
Bijstelling BTW-afdracht	30.0	80.0	190.0	130.0	40.0	
Bijstelling raming invoerrechten	90.0	145.0	165.0	245.0	330.0	
Afrekening landbouwforfait 1986	25.0	25.0	25.0	25.0	25.0	
	465.0	495.0	725.0	895.0	1090.0	
Meevallers						
Korting op de algemene reserve		–140.0	–145.0	–150.0	–155.0	
Stelpost bijstelling reserve vierde eigen middel		–100.0	–100.0	–100.0	–100.0	
Renteraming switch, tranche 1988		–25.0	–25.0	–25.0	–25.0	
		–265.0	–270.0	–275.0	–280.0	
Saldo niet-technische mutaties :	*465.0*	*230.0*	*455.0*	*620.0*	*810.0*	
Overboekingen						
Overboeking 4e eigen middel naar BUZA	–715.0	–770.0	–960.0	–1020.0	–1090.0	
	–715.0	–770.0	–960.0	–1020.0	–1090.0	
Saldo technische mutaties :	*–715.0*	*–770.0*	*–960.0*	*–1020.0*	*–1090.0*	
Saldo mutaties t.o.v. miljoenennota 1988	*–250.0*	*–540.0*	*–505.0*	*–400.0*	*–280.0*	
Stand miljoenennota 1989	**5780.0**	**5605.0**	**5795.0**	**6055.0**	**6330.0**	**6605.0**

	1988	1989	1990	1991	1992	1993
CONSOLIDATIE						
UITGAVEN						
Stand miljoenennota 1988	**–100.0**	**–100.0**	**–100.0**	**–100.0**	**–100.0**	
Desalderingen						
Correctie ivm bruto boeken bijdrage-constructies	–117.0	–305.9	–382.7	–382.5	–382.3	
	–117.0	–305.9	–382.7	–382.5	–382.3	
Saldo technische mutaties :	*–117.0*	*–305.9*	*–382.7*	*–382.5*	*–382.3*	
Saldo mutaties t.o.v. miljoenennota 1988	*–117.0*	*–305.9*	*–382.7*	*–382.5*	*–382.3*	
Stand miljoenennota 1989	**–217.0**	**–405.9**	**–482.7**	**–482.5**	**–482.3**	**–482.1**
NIET-BELASTING ONTVANGSTEN						
Stand miljoenennota 1988	**–100.0**	**–100.0**	**–100.0**	**–100.0**	**–100.0**	
Desalderingen						
Correctie ivm bruto boeken bijdrage-constructies	–117.0	–305.9	–382.7	–382.5	–382.3	
	–117.0	–305.9	–382.7	–382.5	–382.3	
Saldo technische mutaties :	*–117.0*	*–305.9*	*–382.7*	*–382.5*	*–382.3*	
Saldo mutaties t.o.v. miljoenennota 1988	*–117.0*	*–305.9*	*–382.7*	*–382.5*	*–382.3*	
Stand miljoenennota 1989	**–217.0**	**–405.9**	**–482.7**	**–482.5**	**–482.3**	**–482.1**

	1987
I HUIS DER KONINGIN	
UITGAVEN	
Stand Meerjarencijferbrief	**10.6**
Meevallers	
Diversen (sommering bedragen < 5 mln)	–.2
	–.2
Saldo Mutaties t.o.v. Meerjarencijferbrief	*–.2*
Stand Voorlopige Rekening 1987	**10.4**
II HOGE COLLEGES VAN STAAT	
UITGAVEN	
Stand Meerjarencijferbrief	**185.7**
Tegenvallers	
Diversen (sommering bedragen < 5 mln)	.5
	.5
Meevallers	
Diversen (sommering bedragen < 5 mln)	–5.5
	–5.5
Beleidsmatige verhogingen	
Diversen (sommering bedragen < 5 mln)	12.4
	12.4
Beleidsmatige verlagingen	
Diversen (sommering bedragen < 5 mln)	–9.1
	–9.1
Overboekingen	1.8
Saldo Mutaties t.o.v. Meerjarencijferbrief	*.1*
Stand Voorlopige Rekening 1987	**185.8**
NIET-BELASTINGONTVANGSTEN	
Stand Meerjarencijferbrief	**3.7**
Tegenvallers	
Diversen (sommering bedragen < 5 mln)	–.6
	–.6
Beleidsmatige verhogingen	
Diversen (sommering bedragen < 5 mln)	1.1
	1.1
Saldo Mutaties t.o.v. Meerjarencijferbrief	*.5*
Stand Voorlopige Rekening 1987	**4.2**

	1987
III ALGEMENE ZAKEN	
UITGAVEN	
Stand Meerjarencijferbrief	**45.3**
Tegenvallers	
Communicatietechniek voor andere instellingen	9.2
Diversen (sommering bedragen < 5 mln)	1.9
	11.1
Meevallers	
Diversen (sommering bedragen < 5 mln)	–2.0
	–2.0
Beleidsmatige verhogingen	
Diversen (sommering bedragen < 5 mln)	.5
	.5
Overboekingen	1.1
Saldo Mutaties t.o.v. Meerjarencijferbrief	*10.7*
Stand Voorlopige Rekening 1987	**56.0**
NIET-BELASTINGONTVANGSTEN	
Stand Meerjarencijferbrief	**2.6**
Tegenvallers	
Diversen (sommering bedragen < 5 mln)	–1.5
	–1.5
Meevallers	
Communicatietechniek voor andere instellingen	8.9
	8.9
Saldo Mutaties t.o.v. Meerjarencijferbrief	*7.4*
Stand Voorlopige Rekening 1987	**10.0**
IV KABINET VOOR NEDERLANDS-ANTILLIAANSE EN ARUBAANSE ZAKEN	
UITGAVEN	
Stand Meerjarencijferbrief	**3.1**
Meevallers	
Diversen (sommering bedragen < 5 mln)	–.2
	–.2
Beleidsmatige verlagingen	
Diversen (sommering bedragen < 5 mln)	–.3
	–.3
Saldo Mutaties t.o.v. Meerjarencijferbrief	*–.5*
Stand Voorlopige Rekening 1987	**2.6**

	1987
NIET-BELASTINGONTVANGSTEN	
Stand Meerjarencijferbrief	**23.9**
Tegenvallers	
Diversen (sommering bedragen < 5 mln)	–1.7
	–1.7
Beleidsmatige verlagingen	
Diversen (sommering bedragen < 5 mln)	–4.2
	–4.2
Beleidsmatige verhogingen	
Diversen (sommering bedragen < 5 mln)	6.1
	6.1
Saldo Mutaties t.o.v. Meerjarencijferbrief	*.2*
Stand Voorlopige Rekening 1987	**24.1**
V BUITENLANDSE ZAKEN	
UITGAVEN	
Stand Meerjarencijferbrief	**420.7**
Tegenvallers	
Diversen (sommering bedragen < 5 mln)	3.5
	3.5
Meevallers	
Hulp in noodsituaties	–47.4
Personeel buitenlandse dienst	–23.3
Lokaal aangetrokken personeel buitenlandse dienst	–6.9
Materieel buitenlandse dienst	–10.9
Diversen (sommering bedragen < 5 mln)	–10.4
	–98.9
Beleidsmatige verhogingen	
Aanschaffingen buitenlandse dienst	5.0
Diversen (sommering bedragen < 5 mln)	17.7
	22.7
Beleidsmatige verlagingen	
Diversen (sommering bedragen < 5 mln)	–7.6
	–7.6
Overboekingen	5.7
Saldo Mutaties t.o.v. Meerjarencijferbrief	*–74.6*
Stand Voorlopige Rekening 1987	**346.1**

	1987
NIET-BELASTINGONTVANGSTEN	
Stand Meerjarencijferbrief	**128.1**
Tegenvallers	
Diversen (sommering bedragen < 5 mln)	–5.6
	–5.6
Meevallers	
Meer ontvangsten paspoorten 1987	18.5
Meer ontvangsten garanties	8.1
Diversen (sommering bedragen < 5 mln)	4.0
	30.6
Beleidsmatige verlagingen	
Diversen (sommering bedragen < 5 mln)	–.1
	–.1
Saldo Mutaties t.o.v. Meerjarencijferbrief	*24.9*
Stand Voorlopige Rekening 1987	**153.0**
VI JUSTITIE	
UITGAVEN	
Stand Meerjarencijferbrief	**3326.2**
Tegenvallers	
Asielzoekers	5.5
Langdurig zieken	28.1
Meer rechtshulp in strafzaken	6.5
Overschrijding inconvenientenregeling politie	35.0
Gerechtskosten	5.0
Diversen (sommering bedragen < 5 mln)	36.7
	116.8
Meevallers	
Gevangeniswezen	–5.3
Vacatures	–16.4
Diversen (sommering bedragen < 5 mln)	–17.1
	–38.8
Beleidsmatige verhogingen	
Amendement kinderbescherming	15.0
Criminaliteit (motie Kosto excl aandeel vrom)	30.0
Materieel gevangeniswezen	5.0
Meer rechtshulp in civiele zaken	5.9
Niet realiseren doorberekening bewaking Schiphol	14.5
Diversen (sommering bedragen < 5 mln)	21.7
	92.1
Beleidsmatige verlagingen	
Selectieve werving (comp. div. overschrijdingen)	–5.3
Selectieve werving (comp. inconvenientenregeling)	–35.0
Diversen (sommering bedragen < 5 mln)	–26.1
	–66.4

	1987
Kasverschuivingen	16.9
Desalderingen	–2.1
Overboekingen	–192.9
Saldo Mutaties t.o.v. Meerjarencijferbrief	*–74.4*
Stand Voorlopige Rekening 1987	**3251.8**
NIET-BELASTINGONTVANGSTEN	
Stand Meerjarencijferbrief	**458.0**
Tegenvallers	
Ontvangsten uit boeten en transacties	–16.4
Diversen (sommering bedragen < 5 mln)	–9.8
	–26.2
Meevallers	
Ontvangsten uit AWBZ	14.0
Diversen (sommering bedragen < 5 mln)	10.1
	24.1
Beleidsmatige verhogingen	
Diversen (sommering bedragen < 5 mln)	1.6
	1.6
Desalderingen	–2.1
Saldo Mutaties t.o.v. Meerjarencijferbrief	*–2.6*
Stand Voorlopige Rekening 1987	**455.4**
VII BINNENLANDSE ZAKEN	
UITGAVEN	
Stand Meerjarencijferbrief	**3952.4**
Tegenvallers	
Bijdrage aan ABP inzake VUT; afrekening 1985	40.2
Hogere declaraties dienst geneesk.verzorg.politie	8.0
Diversen (sommering bedragen < 5 mln)	7.1
	55.3
Meevallers	
Lager werkgeversdeel premie geneesk.verzorging politie	–7.0
Lagere rekening SDUB	–10.2
Onderuitputting wachtgelden gemeentelijke herindeling	–5.0
Minder beroep ziektekostenvoorz. overh. personeel	–30.6
Diversen (sommering bedragen < 5 mln)	–9.6
	–62.4

	1987
Beleidsmatige verhogingen	
Bijdrage project gemeente Utrecht	5.0
Bijdrage aan Lelystad	58.5
Bijdrage aan Lelystad (aandeel vrom)	15.5
Bijdrage aan Lelystad (aandeel v&w)	14.3
Naar voren halen bouwprojecten gemeentepolitie	18.9
Oplossing budgettaire problematiek IPA	6.0
Werkg.aandeel ABP 1986 premie ziekenfonds/invaliditeitspen.	19.1
Diversen (sommering bedragen < 5 mln)	39.7
	177.0
Beleidsmatige verlagingen	
Automatisering bij gemeentepolitie	–5.5
Spoorwegpensioenfonds tbv integratie personeelsadm. (IPA)	–6.0
Onderschrijding specifieke politie gelden	–18.9
Diversen (sommering bedragen < 5 mln)	–59.4
	–89.8
Kasverschuivingen	10.9
Desalderingen	35.0
Overboekingen	54.2
Saldo Mutaties t.o.v. Meerjarencijferbrief	*180.2*
Stand Voorlopige Rekening 1987	**4132.6**
NIET-BELASTINGONTVANGSTEN	
Stand Meerjarencijferbrief	**461.2**
Tegenvallers	
Diversen (sommering bedragen < 5 mln)	–1.5
	–1.5
Meevallers	
Ontvangsten inhoudingswet 1982	28.6
Diversen (sommering bedragen < 5 mln)	1.7
	30.3
Beleidsmatige verlagingen	
Ontvangsten dienst geneeskundige verzorg. politie	–6.6
Diversen (sommering bedragen < 5 mln)	–2.3
	–8.9
Beleidsmatige verhogingen	
Aflossing industrieschap Moerdijk	5.0
Diverse ontvangsten ministerie	7.1
Versneld innen ontvangsten rijkscomputercentrum	44.1
Diversen (sommering bedragen < 5 mln)	7.3
	63.5
Desalderingen	35.0
Saldo Mutaties t.o.v. Meerjarencijferbrief	*118.4*
Stand Voorlopige Rekening 1987	**579.6**

VIII ONDERWIJS EN WETENSCHAPPEN

UITGAVEN

Stand Meerjarencijferbrief	**28171.1**
Tegenvallers	
Bijstel. gem.kosten per leerl.in het lbo/mavo	11.7
Bijstel. gem.kosten per ll.in het onderw.voor volw.	13.4
By-pass-regeling	27.0
Effect corr.bijstandsnorm op studiefinanciering	5.4
Garanties voortgezet onderwijs WAS-I	65.0
Garanties voortgezet onderwijs WAS-II	42.3
Gewijzigde raming leraarlessen geïntegreerd vo	10.6
Indexering studiefinanciering	19.5
Indexering collegegeld en verrekening uitgaven hbo	5.4
Instroom leerlingen spec.ow. tussen 2 teldata	5.0
Kasversnelling oa	10.0
Vervanging langdurig zieken basisonderwijs	17.8
Leerlingen hoger beroepsonderwijs	43.0
Leerlingen lager beroepsonderwijs	6.0
Leerlingen onderwijs voor volwassenen	6.3
Leerlingen speciaal onderwijs	25.9
Materiële uitgaven basis- en voortgezet onderwijs	39.2
Leerlingen basisonderwijs	43.8
Leerlingen beroepsonderwijs	26.7
Leerlingen hbo	22.2
Voorschotten stichtingskosten basisonderwijs	40.8
Meeruitgaven tegemoetkoming studiekosten	31.6
Minder vacatures formatie hbo	8.6
Nabetaling bevoorschotting scholen voortgezet onderw.	65.1
Nabetalingen beroepsonderwijs	26.1
Nabetalingen cursorisch ondernemers onderwijs	7.1
Nabetalingen materiële instandhouding basisonderwijs	110.7
Nabetalingen voortgezet onderwijs/av	9.0
Onderwijs culturele minderheden	15.5
Overg.boventalligen 4-jarigen maatregel	35.4
Overg.boventalligen basisonderwijs	41.0
Overg.boventalligen speciaal onderwijs	10.4
Ramingsbijstelling huisvestingskosten scholen vo	9.2
Rijksstudietoelagen	15.0
Schaaleffecten bekostiging scholengem.schappen vo	12.5
Voorschotten studiefinanciering	138.0
Tekort baten open universiteit	24.8
Voorschotten materiële instandhouding basisonderwijs	40.8
Toekenningen WSF 18+	232.8
Uitkeringsregeling taakverd. en concentratie univ.	52.2
Vervoer speciaal onderwijs	10.7
Diversen (sommering bedragen < 5 mln)	80.5
	1464.0

	1987
Meevallers	
Actualisatie ramingsmethode concierges	–13.4
Bijstel. gem.kosten per leerl.in het havo/vwo	–8.9
Bijstel. gem.kosten per leerl.in het mbo	–17.9
Gem. kosten alg.voortg. en lager beroepsonderw.	–7.8
Leerlingen algemeen voortgezet onderwijs	–21.8
Leerlingen leerlingwezen	–110.8
Materiële uitgaven beroepsonderwijs	–11.7
Materiële uitgaven voortgezet beroepsonderwijs	–9.9
Minder voorschotten ivm onderwijsbijdrage	–34.0
Nabetalingen personele kn basisonderw.	–18.0
Omscholing hbo	–5.5
Schaaleffecten bekostiging categorale scholen vo	–11.6
Studiefinanciering indexering collegegeld wo/hbo	–6.8
Vertraging centrale inning cursusgeld	–10.0
Diversen (sommering bedragen < 5 mln)	–76.8
	–364.9
Beleidsmatige verhogingen	
Aanloopkosten nieuwbouw academische ziekenhuizen	15.5
Adv (basisonderwijs)	19.7
Vut/adv (algemeen)	45.3
Liquiditeitspositie hoger onderwijs	30.0
Liquiditeitspositie wetenschapsbeleid	42.3
Materiële instandhouding basisonderwijs	57.6
Meerkosten centrale inning les-en collegegelden	13.0
Sociaal beleidskader groei-en krimpoperatie univ.	7.3
Universiteit Verenigde Naties	5.0
Vervanging bij ziekte/WIO	9.6
Werkgelegenheidsprojecten in het onderwijs	17.6
Diversen (sommering bedragen < 5 mln)	49.2
	312.1
Beleidsmatige verlagingen	
Beperk. budget kort – mbo tbv vut/adv	–7.6
Beperking bouwbudget tbv vut/adv	–11.9
Beperking prijsbijstelling	–88.7
Compensatie Delfzijl/Eemshaven	–21.8
Compensatie diverse artikelen tbv vut/adv	–13.8
Compensatie Oosterschelde	–10.4
Compensatie tekort baten open universiteit	–7.4
Diverse art. dekking materiële instandh. basisond.	–33.2
Korte vervanging bij ziekte (algemeen)	–25.1
Managementbudget	–5.6
Projecten en faciliteiten	–29.5
Stichtingskosten tbv materiële instandhouding basisonderwijs	–24.4
Uitstel opname ts-regeling in wet studiefinanciering	–25.9
Vertraging wet erkende onderwijsinstellingen	–10.0
Vervanging bij ziekte (tbv WIO-plan)	–16.7
Vierjarigen	–5.8
Diversen (sommering bedragen < 5 mln)	–45.6
	–383.4

	1987
Kasverschuivingen	50.0
Desalderingen	135.6
Overboekingen	1072.7
Saldo Mutaties t.o.v. Meerjarencijferbrief	*2286.1*
Stand Voorlopige Rekening 1987	**30457.2**
NIET-BELASTINGONTVANGSTEN	
Stand Meerjarencijferbrief	**1287.0**
Tegenvallers	
Aansluiting voorschotten & realisaties	–31.0
Inning cursusgelden	–10.0
Ontvangsten lesgeld alg.voortg. en voorb. wetens.onderwijs	–32.4
Minder terug ontvangen toelagen studiefinanciering	–10.0
Terugontvangsten bouwzaken	–7.5
Studiefinanciering overg.18+	–11.9
Diversen (sommering bedragen < 5 mln)	–26.5
	–129.3
Meevallers	
Bijstelling lesgeldraming	15.2
Def. afrekeningen 82 t/m 85 kleuter-en lager onderw.	58.6
Liquiditeitskrediet acad.ziekenhuizen	11.0
Hogere ontvangsten voortgezet onderwijs	11.2
Meer terugontvangsten dag/avond vwo/havo/mavo/meao	12.2
Meer terugontvangsten rijksscholen	16.7
Meer terugontvangsten speciaal onderwijs	11.6
Meer terugontvangsten tbv ow/vorming werkende jong.	48.3
Te veel bet. voorschotten mat.instandh.basisonder.	119.4
Te veel bet. voorschotten stichtingsk.basisonderw.	34.6
Verr. personele kosten basisonderw.	17.1
Diversen (sommering bedragen < 5 mln)	17.8
	373.7
Beleidsmatige verlagingen	
Diversen (sommering bedragen < 5 mln)	–11.3
	–11.3
Beleidsmatige verhogingen	
Diversen (sommering bedragen < 5 mln)	19.3
	19.3
Kasverschuivingen	76.5
Desalderingen	135.6
Overboekingen	–.5
Saldo Mutaties t.o.v. Meerjarencijferbrief	*464.0*
Stand Voorlopige Rekening 1987	**1751.0**

	1987
IXA NATIONALE SCHULD	
UITGAVEN	
Stand Meerjarencijferbrief	**21825.0**
Tegenvallers	
Rente en kosten vaste schuld	75.8
Diversen (sommering bedragen < 5 mln)	1.0
	76.8
Meevallers	
Rente staatsschuld ivm lager tekort 1986 2 mrd	–164.0
Rente staatsschuld ivm v.a.w 1986 van 2,5 mrd	–150.0
Rente (en kosten) vlottende schuld	–127.3
	–441.3
Beleidsmatige verhogingen	
Boeten ivm versterkte aflossing	77.7
	77.7
Desalderingen	–88.0
Saldo Mutaties t.o.v. Meerjarencijferbrief	*–374.8*
Stand Voorlopige Rekening 1987	**21450.2**
NIET-BELASTINGONTVANGSTEN	
Stand Meerjarencijferbrief	**7.9**
Meevallers	
Diversen (sommering bedragen < 5 mln)	6.7
	6.7
Beleidsmatige verhogingen	
Diversen (sommering bedragen < 5 mln)	.7
	.7
Saldo Mutaties t.o.v. Meerjarencijferbrief	*7.4*
Stand Voorlopige Rekening 1987	**15.3**
IXB FINANCIËN	
UITGAVEN	
Stand Meerjarencijferbrief	**3619.5**
Tegenvallers	
Extra schadebetalingen BF-regeling	22.7
Diversen (sommering bedragen < 5 mln)	.7
	23.4
Meevallers	
Onderuitputting exportkredietverzekering	–35.7
Vertraging aankoop muntmetalen	–16.2
Diversen (sommering bedragen < 5 mln)	–9.5
	–61.4

	1987
Beleidsmatige verhogingen	
Aankoop muntmetalen	7.0
Overschrijding materieel belastingdienst	11.0
Verwijdering ontplofbare stoffen	9.5
Diversen (sommering bedragen < 5 mln)	13.4
	40.9
Beleidsmatige verlagingen	
Staatsmuntbedrijf exploitatie	-7.0
Diversen (sommering bedragen < 5 mln)	-14.7
	-21.7
Desalderingen	25.8
Overboekingen	27.7
Saldo Mutaties t.o.v. Meerjarencijferbrief	*34.7*
Stand Voorlopige Rekening 1987	**3654.2**
NIET-BELASTINGONTVANGSTEN	
Stand Meerjarencijferbrief	**3644.9**
Tegenvallers	
Afgeleverde munt f 50-muntstukken	-17.2
Dividend ivm verkoop staatsdeelnemingen	-5.6
Inningskosten douanerechten EG	-5.8
Uitkering Postbank	-87.0
Diversen (sommering bedragen < 5 mln)	-16.8
	-132.4
Meevallers	
Exportkredietverzekering	27.6
Extra overige werkzaamheden belastingdienst	28.1
Verleende garanties BF en PPM	36.5
Rente FMS account	11.6
Rente van belastingschulden	11.3
Verkoop onroerende goederen	40.2
Winstuitkering DNB over 1986	282.8
Diversen (sommering bedragen < 5 mln)	30.3
	468.4
Beleidsmatige verlagingen	
Waterschappen	-5.8
Diversen (sommering bedragen < 5 mln)	-12.8
	-18.6
Beleidsmatige verhogingen	
Diversen (sommering bedragen < 5 mln)	10.0
	10.0
Kasverschuivingen	-64.0
Desalderingen	66.4
Overboekingen	107.7
Saldo Mutaties t.o.v. Meerjarencijferbrief	*437.5*
Stand Voorlopige Rekening 1987	**4082.4**

	1987
X DEFENSIE	
UITGAVEN	
Stand Meerjarencijferbrief	**13657.6**
Tegenvallers	
Doorwerking loonbijstelling '84 en '85	20.8
Diversen (sommering bedragen < 5 mln)	4.0
	24.8
Meevallers	
Onderschrijding pensioenen & wachtgelden	–6.5
Diversen (sommering bedragen < 5 mln)	–3.8
	–10.3
Beleidsmatige verhogingen	
Aanwending opbrengst domeinverkopen 1986	35.7
Herverdeling groot mat. centrale organisatie	36.1
Herverdeling groot materieel Landmacht	182.0
NWW-premie tbv dienstplichtigen	65.0
Diversen (sommering bedragen < 5 mln)	21.4
	340.2
Beleidsmatige verlagingen	
Compensatie overschrijding 1986	–18.6
Herverdeling groot mat. Koninklijke Marine	–39.0
Herverdeling groot materieel Luchtmacht	–181.0
Diversen (sommering bedragen < 5 mln)	–28.6
	–267.2
Desalderingen	113.3
Overboekingen	–.3
Saldo Mutaties t.o.v. Meerjarencijferbrief	*200.5*
Stand Voorlopige Rekening 1987	**13858.1**
NIET-BELASTINGONTVANGSTEN	
Stand Meerjarencijferbrief	**565.7**
Tegenvallers	
Diversen (sommering bedragen < 5 mln)	–3.2
	–3.2
Meevallers	
Diversen (sommering bedragen < 5 mln)	3.5
	3.5
Desalderingen	72.7
Saldo Mutaties t.o.v. Meerjarencijferbrief	*73.0*
Stand Voorlopige Rekening 1987	**638.7**

XI VOLKSHUISVESTING RUIMTELIJKE ORDENING EN MILIEUBEHEER

UITGAVEN

Stand Meerjarencijferbrief	**16198.0**
Tegenvallers	
Kasversnelling huurwon. dkp ivm automatisering	105.8
Leningen Woningwet ivm oude verplichtingen	62.4
Problematiek individuele huursubsidie (IHS)	220.4
Realisatie verhuiskosten bij verbetering	16.6
Diversen (sommering bedragen < 5 mln)	13.6
	418.8
Meevallers	
Architecten en adviseurs (rijksgebouwendienst)	-17.7
Bijz. aandachtsgroepen (vnl. verzorgingstehuizen)	-78.7
Huisvesting tbv rijksdiensten (rijksgebouwendienst)	-45.3
Huurwon. oude reg.;vertraagde uitv. verbeteringen	-37.1
Infrastr. en locatiesub. ivm late planindiening	-32.4
Kassleutelwijz. verbeteringen agv late gunningen	-190.9
Lagere verliezen gemeentegaranties	-5.0
Liquiditeitstekorten a.g.v. vervroegde afl.'86/'87	-117.4
Materiële uitgaven volkshuisvesting	-11.6
Nieuwbouw eigen woningen;vertraging bouw	-26.1
Realisatie 1986 woningbouwprogramma	-13.4
Realisatie rente 1986 (6,5 i.p.v. 7%)	-47.9
Spreiding (rijksgebouwendienst)	-10.0
Vertraging terugploegen 1986	-10.1
Vrije sectorwoningen;vertraging bouw	-16.0
Diversen (sommering bedragen < 5 mln)	-32.3
	-691.9
Beleidsmatige verhogingen	
Heusden	8.0
Automatisering en fin. management volkshuisvesting	23.9
Diverse milieu-artikelen	5.3
Materiële uitgaven ivm enquete, aut. en uitbested.	16.0
Materiële uitgaven kadaster	7.7
Onderhoud en exploitatie (RGD)	5.1
Problematiek rijksgebouwendienst	179.0
Real. flexibiliteit 1986, begroting ipv kap. markt	117.3
Sleutelwijziging verhuiskosten	11.8
Uitspraak Raad van State vergelijkingshuren	24.8
Algemeen milieubeleid ivm Hinderwet uitv.programma	6.0
Verschuiving naar bijdragen ineens gehandicapten	41.6
Diversen (sommering bedragen < 5 mln)	98.3
	544.8
Beleidsmatige verlagingen	
Compensatie Oosterschelde	-6.1
Compensatie tbv rijksgebouwendienst (lokatiesubs.)	-25.0
Realisatie VTI jaarlijkse bijdragen	-10.9
Uitstel verhoging onderhoudsnorm	-8.2
Vertraging invoering risicofonds	-26.5
Diversen (sommering bedragen < 5 mln)	-62.1
	-138.8

	1987
Kasverschuivingen	–35.4
Desalderingen	80.4
Overboekingen	100.7
Saldo Mutaties t.o.v. Meerjarencijferbrief	*278.6*
Stand Voorlopige Rekening 1987	**16476.6**
NIET-BELASTINGONTVANGSTEN	
Stand Meerjarencijferbrief	**6773.9**
Tegenvallers	
Aanpassing renteverrekening woningwetleningen	–35.0
Aflossingen agv vervroegde aflossingen '86/'87	–19.8
Gevolgen gerealiseerde rente'86	–17.0
Overige ontvangsten volkshuisvesting	–6.2
Ramingswijziging rente warmte-isolatie	–7.6
Rente agv lagere voorschotten verbeteringen en vaw	–190.2
Rente agv vervroegde aflossingen '86/'87	–357.8
Diversen (sommering bedragen < 5 mln)	–4.6
	–638.2
Meevallers	
Extra ontvangsten kadastraal recht	26.8
Raming algemene ontvangsten DGMH	5.6
Minder vaststellingen woningwetleningen 1986	22.0
Ontvangsten RGD agv nieuwe verrekenregeling	40.3
Ramingswijziging ontvangsten volkshuisvesting	183.9
Ramingswijziging restituties woningbouw	27.1
Vervroegde aflossingen woningwetleningen 1987	13325.3
Diversen (sommering bedragen < 5 mln)	14.3
	13645.3
Beleidsmatige verlagingen	
Nota van wijziging uitstel WABM	–35.6
Verder uitstel ingangsdatum WABM	–107.3
Diversen (sommering bedragen < 5 mln)	–.4
	–143.3
Beleidsmatige verhogingen	
Compartimentale milieuheffingen i.p.v. WABM	92.0
Hogere ontvangsten huisvestingskosten derden RGD	16.2
Inlopen werkachterstanden invordering (IHS)	11.0
Van EZ ivm energiebesparingsregeling	22.9
Diversen (sommering bedragen < 5 mln)	8.3
	150.4
Desalderingen	80.4
Saldo Mutaties t.o.v. Meerjarencijferbrief	*13094.6*
Stand Voorlopige Rekening 1987	**19868.5**

XII VERKEER EN WATERSTAAT

UITGAVEN

Stand Meerjarencijferbrief	**10313.7**
Tegenvallers	
Bijdrage Belgie aan Rijn-Scheldekanaal	13.7
Aanpassing agv gerealiseerde rente (openb.verv.)	19.6
Correctie raming personeelsbudget 87	10.0
Geactualiseerde 20e vgr Oosterschelde	39.0
Groei motorvoertuigenpark/nota van wijziging/WUW	20.6
Wachtgelden	5.8
Diversen (sommering bedragen < 5 mln)	34.1
	142.8
Meevallers	
Minder betaalde spreidingsvoorschotten	–5.0
Onderuitputting IPZ. nieuwe regeling	–37.1
Onderuitputting IPZ. oude regeling	–40.0
Lagere uitgaven compartimenteringswerken	–19.0
Lagere uitgaven primaire dam	–16.0
Diversen (sommering bedragen < 5 mln)	–27.3
	–144.4
Beleidsmatige verhogingen	
Bijdrage rijk aan Eemshaven/Delfzijl	147.0
Dijkversterkingsprogramma	7.0
Extra investeringen PTT	100.0
ISP/EZ(rijkswg.32)	7.6
Kasritme meerjarenplan verkeersveiligheid	8.0
Overschrijding pers.	17.3
Diversen (sommering bedragen < 5 mln)	68.4
	355.3
Beleidsmatige verlagingen	
Comp. voor niet gerealiseerde omb. op nbm	–7.6
Comp. voor overschrijding pers.	–9.2
Comp. overschrijding pers. uit deltawerken c.a.	–12.1
Comp. voor taakstelling Lelystad	–14.3
Comp.deltaw.ca voor Oostersch.20e vgr (20% ged.)	–5.6
Compensatie tbv. dijkversterkingsprogramma	–7.0
PTT compensatie meerjarenplan verkeersveiligheid	–30.0
Van Gend&Loos (omb.'87)	–40.0
Diversen (sommering bedragen < 5 mln)	–73.6
	–199.4
Kasverschuivingen	49.0
Desalderingen	2.3
Overboekingen	199.0
Saldo Mutaties t.o.v. Meerjarencijferbrief	*404.6*
Stand Voorlopige Rekening 1987	**10718.3**

	1987
NIET-BELASTINGONTVANGSTEN	
Stand Meerjarencijferbrief	**5629.6**
Tegenvallers	
Kortere beloodsing/minder scheepsdiepgang	–11.1
Diversen (sommering bedragen < 5 mln)	–27.4
	–38.5
Meevallers	
Ontvangsten uit rijkswegenfonds	9.0
Dividend KLM	23.4
Ontvangen div.belasting KLM	15.6
Extra winstafdracht exploitatie '86	232.9
Extra winstafdracht exploitatie '87	56.8
Ontvangsten Wet Verontreiniging Oppervlaktewateren	47.8
Meer vliegbewegingen	6.9
Diversen (sommering bedragen < 5 mln)	14.9
	407.3
Beleidsmatige verlagingen	
Effect verkoop van Gend&Loos (niet invullen omb.87)	–40.0
Lagere tarieven Eurocontrol	–13.0
Minder ontvangsten Oosterschelde (restwaarde)	–11.0
Niet gerealiseerde ombuiging kaderbrief '86	–10.0
Diversen (sommering bedragen < 5 mln)	–3.5
	–77.5
Beleidsmatige verhogingen	
Ontvangsten voor gebruik simulator	5.7
Diversen (sommering bedragen < 5 mln)	10.9
	16.6
Kasverschuivingen	20.6
Desalderingen	–85.7
Saldo Mutaties t.o.v. Meerjarencijferbrief	*242.8*
Stand Voorlopige Rekening 1987	**5872.4**
XIII ECONOMISCHE ZAKEN	
UITGAVEN	
Stand Meerjarencijferbrief	**3439.2**
Tegenvallers	
Betaling oude verplichtingen aan Volvo	32.0
Bevordering energiebesparing	64.9
Onderzoek en ontwik.werk op energie gebied	41.3
Speur- en ontwikkelingswerk	68.7
Diversen (sommering bedragen < 5 mln)	39.0
	245.9

	1987
Meevallers	
Aandachtsgebiedenbeleid	–59.5
Bevordering regionale bedrijfsinvesteringen	–60.5
Exportpromotie	–9.9
Garanties kredietverstrekkende instellingen	–33.0
Herstelfinanciering en steun ind. bedrijven	–24.8
Vertraging tegemoetkoming ziektekosten zelfstandigen	–75.0
Innovatie stimuleringsregeling	–65.9
Programma's bevordering werkgelegenheid	–23.2
Regionale ontwikkelingsmaatschappijen en instituten	–40.6
Regioprogramma's	–26.8
Steunverlening scheepsbouw	–67.1
Stimulering exportactiviteiten	–16.8
Structuurversterk. proj. BRT-compensatie	–12.8
Versterking economische structuur	–14.7
Voorwaardenscheppend beleid	–50.3
Diversen (sommering bedragen < 5 mln)	–50.2
	–631.1
Beleidsmatige verhogingen	
Additionele ontwikkelingskredieten Fokker	204.3
Intensivering materieel artikelen	14.0
Diversen (sommering bedragen < 5 mln)	19.1
	237.4
Beleidsmatige verlagingen	
Experim. inform. en commun. diensten	–14.4
Diversen (sommering bedragen < 5 mln)	–39.6
	–54.0
Desalderingen	140.2
Overboekingen	47.9
Saldo Mutaties t.o.v. Meerjarencijferbrief	*–13.7*
Stand Voorlopige Rekening 1987	**3425.5**
NIET-BELASTINGONTVANGSTEN	
Stand Meerjarencijferbrief	**8281.1**
Tegenvallers	
Realisatie ontvangsten steun ind. bedrijven	–58.8
Diversen (sommering bedragen < 5 mln)	–2.0
	–60.8
Meevallers	
Bijstelling aardgasraming	96.7
Bijstelling raming dividend DSM	14.0
Div. ontvangsten alg. aard ministerie	12.5
Dividend Hoogovens	5.4
Ontvangsten ijkwezen	14.1
Ontvangsten selectieve investeringsregeling	8.1
Terugbetaling ivm verliesdecl. kb-mkb	24.5
Diversen (sommering bedragen < 5 mln)	9.0
	184.3

	1987
Desalderingen	140.2
Overboekingen	87.0
Saldo Mutaties t.o.v. Meerjarencijferbrief	*350.7*
Stand Voorlopige Rekening 1987	**8631.8**
XIV LANDBOUW EN VISSERIJ	
UITGAVEN	
Stand Meerjarencijferbrief	**2777.7**
Tegenvallers	
Actualisatie personeelsraming	19.4
Volume hoger agrar. onderwijs	20.0
Volume lager agrar. onderwijs	7.2
Diversen (sommering bedragen < 5 mln)	7.7
	54.3
Meevallers	
Volume lager en middelb. agrar. onderwijs	–14.3
Diversen (sommering bedragen < 5 mln)	–.2
	–14.5
Beleidsmatige verhogingen	
Betalingen op oude verpl. bouw	6.0
Betalingen op oude verpl.landinrichting	5.2
Bijdrage aan Avebe	11.0
Materieel centrale diensten	6.6
Overschrijding personeel	10.1
Diversen (sommering bedragen < 5 mln)	70.6
	109.5
Beleidsmatige verlagingen	
Diversen (sommering bedragen < 5 mln)	–66.6
	–66.6
Kasverschuivingen	–11.8
Desalderingen	96.6
Overboekingen	28.4
Saldo Mutaties t.o.v. Meerjarencijferbrief	*195.9*
Stand Voorlopige Rekening 1987	**2973.6**
NIET-BELASTINGONTVANGSTEN	
Stand Meerjarencijferbrief	**450.9**
Tegenvallers	
Minder bijdragen bedrijfsleven aan dierz.bestr.	–15.0
Diversen (sommering bedragen < 5 mln)	–2.5
	–17.5

	1987
Meevallers	
Extra rente en technische vergoedingen	21.5
Hogere ontvangsten vleeskeuringen	5.6
Terugbetaling subs.voorsch.	5.6
Diversen (sommering bedragen < 5 mln)	9.8
	42.5
Beleidsmatige verlagingen	
Diversen (sommering bedragen < 5 mln)	–13.2
	–13.2
Beleidsmatige verhogingen	
Diversen (sommering bedragen < 5 mln)	10.1
	10.1
Kasverschuivingen	–43.5
Desalderingen	96.6
Saldo Mutaties t.o.v. Meerjarencijferbrief	*75.0*
Stand Voorlopige Rekening 1987	**525.9**

XV SOCIALE ZAKEN EN WERKGELEGENHEID

UITGAVEN

Stand Meerjarencijferbrief	**18487.6**
Tegenvallers	
Administratiekosten Toeslagenwet	60.0
Bijstelling RWW ivm werkloosheidsontwikkeling	84.0
Effect versnelde uitstr. op bevoorschotting	70.4
Gemiddeld uitkeringsbedrag 1986 RWW	52.0
Nabetaling 1983 premiebijdragen	57.1
Nabetaling AAF(1983); AWF(1985)	25.3
RWW:misbruik en fraude correctie stelsel	59.0
Uitgaventegenvaller RWW	10.0
Volume asielzoekers in de ABW	22.0
Volume echte minimaregelingen '84; '85; '86	26.0
Volume ontwikkeling IOAW	20.0
Volume vut ex-mijnwerkers	17.1
Diversen (sommering bedragen < 5 mln)	6.1
	509.0
Meevallers	
ABW-inrichtingen:volume 1986	–10.5
Correctie raming ABW	–9.0
Bijstand thuiswonenden ABW	–205.6
Volume 1986 ABW	–265.0
Gemiddeld uitkeringsbedrag 1986 ABW	–95.4
Elektronische informatievoorziening	–25.4
Echte minima regeling 1986	–10.6
Onderuitputting	–21.2
Leerlingwezen	–10.8

	1987
Rijksbijdrage AAF	–161.6
Toeslagenwet	–299.7
Wet sociale werkvoorziening	–128.0
Toeslagenwet:werkloosheidsontwikkeling	–50.0
Afw.oude aanv.beleidsprogr.	–90.2
Extra maatr. langd.werkl.	–42.9
Rijksgr.reg. zelfst.	–20.0
Soc.rechercheurs	–20.0
Volumedaling WWV	–204.8
Diversen (sommering bedragen < 5 mln)	–44.1
	–1714.8
Beleidsmatige verhogingen	
Art.36 WWV (sociaal cultureel werk)	10.0
Extra uitgaven centra vakopleiding volwassenen	9.0
Heraanwending ESF-ontvangsten tbv centr. projecten	8.3
Informatica-scholing	15.0
IOAZ:versnelde invoering per 1-7-1987	5.0
Jobplan	35.0
Nabetalingen 1983/1986 BKR	6.7
1000 banenplan uit leerlingwezen	14.0
Automatisering uit leerlingwezen	8.8
Arbeidsvoorzieningsmaatr.taakstellend beleid '87	31.9
Sollicitatieclubs	5.0
Uitstel verhaalsplicht ABW	118.9
Uitstel verzwaring bewijslast RWW	7.2
Uitvoeringskosten plan Vermeend/Moor	11.7
Diversen (sommering bedragen < 5 mln)	52.4
	338.9
Beleidsmatige verlaging	
Aanvullend beleid ARBVO (comp. tbv Vermeend/Moor)	–11.7
ABW:effect sociale rechercheurs	–45.0
Beleidsmatige uitgavenverlaging	–14.0
Leerlingwezen (comp. tbv diverse artikelen)	–37.8
Verlaging leerlingwezen voor 1000 banenplan	–14.0
Diversen (sommering bedragen < 5 mln)	–43.7
	–166.2
Kasverschuivingen	–108.6
Desalderingen	–3.2
Overboekingen	124.4
Saldo Mutaties t.o.v. Meerjarencijferbrief	*–1020.5*
Stand Voorlopige Rekening 1987	**17467.1**
NIET-BELASTINGONTVANGSTEN	
Stand Meerjarencijferbrief	**912.8**
Tegenvallers	
Anti-cumulatiebaten WSW	–32.1
	–32.1
Meevallers	

	1987
Bijstelling raming restituties	230.0
Samenloop arbeidsongeschiktheidsuitk./WSW-loon	25.6
Arbeidsvoorzieningen	8.0
Europees sociaal fonds	45.9
Diversen (sommering bedragen < 5 mln)	8.8
	318.3
Beleidsmatige verlagingen	
Diversen (sommering bedragen < 5 mln)	–4.3
	–4.3
Beleidsmatige verhogingen	
Diversen (sommering bedragen < 5 mln)	4.1
	4.1
Desalderingen	–3.2
Saldo Mutaties t.o.v. Meerjarencijferbrief	*282.8*
Stand Voorlopige Rekening 1987	**1195.6**

XVI WELZIJN, VOLKSGEZONDHEID EN CULTUUR

UITGAVEN

Stand Meerjarencijferbrief	**11427.6**
Tegenvallers	
Bijstelling gem. loonsom personeelsuitgaven	11.8
	11.8
Meevallers	
Niet gebruikte desalderingsruimte bibliotheken	–7.7
Niet gebruikte desalderingsruimte jeugdbeleid	–7.0
Onderuitputting minderheden	–7.0
Saldo over- en onderschrijding	–11.7
Verminderd beroep op regelingen verzetsdeelnemers	–21.3
Vertraging uitvoering Wet indisch verzet	–34.3
Wachtgeld sociaal cultureel werk	–5.7
Diversen (sommering bedragen < 5 mln)	–2.2
	–96.9
Beleidsmatige verhogingen	
Afrekening december 87 radio,televisie en pers	9.1
Incidentele bijstelling bejaardenoorden	11.9
Nieuwbouw keuringsdienst van waren Den Haag	6.3
Regeling opvang asielzoekers	5.3
Tegemoetkoming problemen opera	5.0
Tegemoetkoming VNG asielzoekers	6.0
Vernieuwbouw rijksinstituut voor milieuhygiëne	8.0
Diversen (sommering bedragen < 5 mln)	117.7
	169.3

	1987
Beleidsmatige verlagingen	
Compensatie minderheden voor tegemoetkoming VNG	–6.0
Ster-inkomsten	–210.0
Verlaging prijsbijstelling voor bejaardenoorden	–11.9
Diversen (sommering bedragen < 5 mln)	–87.0
	–314.9
Kasverschuivingen	–13.8
Desalderingen	124.1
Overboekingen	301.3
Saldo Mutaties t.o.v. Meerjarencijferbrief	*180.9*
Stand Voorlopige Rekening 1987	**11608.5**
NIET-BELASTINGONTVANGSTEN	
Stand Meerjarencijferbrief	**1246.8**
Tegenvallers	
Diversen (sommering bedragen < 5 mln)	–4.7
	–4.7
Meevallers	
Afrekening subsidies oude jaren volksgezondheid	14.9
Afrekening subsidies oude jaren welzijn	28.6
	43.5
Beleidsmatige verhogingen	
Afrekening rijkspsychiatrische inrichting	5.6
Compensatie Delfzijl uit ontvangsten welzijn	5.6
Diversen (sommering bedragen < 5 mln)	1.3
	12.5
Desalderingen	124.1
Overboekingen	.5
Saldo Mutaties t.o.v. Meerjarencijferbrief	*175.9*
Stand Voorlopige Rekening 1987	**1422.7**
ONTWIKKELINGSSAMENWERKING	
UITGAVEN	
Stand Meerjarencijferbrief	**4434.6**
Tegenvallers	
Bijstelling bandbreedte agv realisatie 1986	8.8
Diversen (sommering bedragen < 5 mln)	2.5
	11.3
Meevallers	
Minder toerekening personeel buitenlandse dienst	–8.9
Noodhulp	–13.0
Remigratie	–5.8
Onderuitputting deelneming kapitaal MIGA	–5.3
Opvang vluchtelingen en asielgerechtigden	–11.3
Diversen (sommering bedragen < 5 mln)	–19.7
	–64.0

	1987
Beleidsmatige verhogingen	
Bijdrage aan IDA	64.0
Huisvest. OS met RGD te verrekenen	9.6
Programma voor industriele ontwikkeling	19.4
Toevoeging garantie-ontvangsten OS uit middelenart	6.5
Personele hulp	5.0
Landenprogramma's	16.0
Garanties NIO wegens overgenomen risico's	32.4
Garantie lening ABN Suriname	6.1
Regioprogramma	22.1
Hulpprogramma's ontwikkelingslanden	6.7
Specifieke multilaterale activiteiten	12.1
Diversen (sommering bedragen < 5 mln)	18.1
	218.0
Beleidsmatige verlagingen	
Bijdrage Europees Ontwikkelingsfonds	-21.7
Verdeeld over diverse OS-artikelen	-55.9
Verdeling ontvangsten over diverse artikelen	-6.5
Verwerking bandbreedte 1986	-44.1
Overige financiële hulp	-7.9
Onderzoek/onderwijs programma's	-7.5
Programma-ondersteuning en vernieuwing	-11.0
Vrijwilligersprogramma	-7.0
Rente-subsidie apparaatskosten NIO en FMO	-14.9
Diversen (sommering bedragen < 5 mln)	-23.3
	-199.8
Mutaties t.o.v. Meerjarencijferbrief	*-34.5*
Stand Voorlopige Rekening 1987	**4400.1**

AANVULLENDE POSTEN

UITGAVEN

Stand Meerjarencijferbrief	**82.1**
Tegenvallers	
Doorwerking loonbijstelling Februarinota 1986	330.8
Effect toename ziekenfondspremie met 0,15%	30.0
Hoger dan geraamde prijsontwikkelingen	498.6
Hoger incidenteel O&W 1987 (WAS II)	174.2
Lagere opbrengst 25 jarigen maatregel bij O&W	15.0
Premiebeeld 1987	165.0
	1213.6
Meevallers	
Herstructureringsgelden	-17.6
Loonbijstelling	-34.6
Diversen (sommering bedragen < 5 mln)	-.4
	-52.6

	1987
Beleidsmatige verhogingen	
Compensatie wegvallen WWV ambtenaren 1987	135.0
Comptabel bestel	45.6
Doorw. extra ruimte arbeidsv. 86 (incl. g+g sektor)	45.0
Eenmalige vergroting ruimte arb.voorwaarden	225.0
Intermuitkering ivm MOOZ/WTZ	36.0
Premie 1986 ABP	40.0
Zakgeldmaatregel (niet gerealiseerde ombuiging)	55.0
Diversen (sommering bedragen < 5 mln)	.5
	582.1
Overboekingen	-1825.2
Saldo Mutaties t.o.v. Meerjarencijferbrief	*-82.1*
Stand Voorlopige Rekening 1987	**.0**
NIET-BELASTINGONTVANGSTEN	
Stand Meerjarencijferbrief	**195.0**
Meevallers	
Hoger dan geraamde prijsontwikkelingen	35.0
Prijsbijstelling	20.0
	55.0
Beleidsmatige verlagingen	
Niet gerealiseerde verkoop staatsdeelnemingen	-55.3
	-55.3
Overboekingen	-194.7
Saldo Mutaties t.o.v. Meerjarencijferbrief	*-195.0*
Stand Voorlopige Rekening 1987	**.0**
GEMEENTEFONDS	
UITGAVEN	
Stand Meerjarencijferbrief	**11888.3**
Tegenvallers	
2/3-compensatie bijstandsuitgaven 1987	20.0
Besluit proefgemeenten	22.3
Prijsbijstelling 1987	27.3
Salarismaatregelen 1986	138.2
	207.8
Meevallers	
Vervallen 2/3-bijstandscomp. 1986	-68.0
Diversen (sommering bedragen < 5 mln)	-2.3
	-70.3
Beleidsmatige verhogingen	
Apparaatskosten sociale zekerheid	46.2
Bijstandsuitgaven als gevolg van stelselherziening	35.5
Diversen (sommering bedragen < 5 mln)	1.1
	82.8

	1987
Kasverschuivingen	63.1
Desalderingen	181.4
Overboekingen	103.8
Saldo Mutaties t.o.v. Meerjarencijferbrief	*568.6*
Stand Voorlopige Rekening 1987	**12456.9**
NIET-BELASTINGONTVANGSTEN	
Stand Meerjarencijferbrief	**.0**
Meevallers	
Uitkering sociale zorg	18.1
Diversen (sommering bedragen < 5 mln)	.2
	18.3
Desalderingen	181.4
Saldo Mutaties t.o.v. Meerjarencijferbrief	*199.7*
Stand Voorlopige Rekening 1987	**199.7**
PROVINCIEFONDS	
UITGAVEN	
Stand Meerjarencijferbrief	**951.2**
Tegenvallers	
Prijsbijstelling	9.1
	9.1
Overboekingen	29.7
Saldo Mutaties t.o.v. Meerjarencijferbrief	*38.8*
Stand Voorlopige Rekening 1987	**990.0**
FONDS INVESTERINGSREKENING	
UITGAVEN	
Stand Meerjarencijferbrief	**5200.0**
Tegenvallers	
Bijstelling bruto WIR-uitgaven	4462.6
	4462.6
Overboekingen	–80.0
Saldo Mutaties t.o.v. Meerjarencijferbrief	*4382.6*
Stand Voorlopige Rekening 1987	**9582.6**
NIET-BELASTINGONTVANGSTEN	
Stand Meerjarencijferbrief	**400.0**
Meevallers	
Bijstelling desinvesteringsbetalingen	434.0
	434.0
Saldo Mutaties t.o.v. Meerjarencijferbrief	*434.0*
Stand Voorlopige Rekening 1987	**834.0**

	1987
RIJKSWEGENFONDS	
UITGAVEN	
Stand Meerjarencijferbrief	**1385.6**
Tegenvallers	
Aanleg fietspaden	15.8
Aanleg rijkswegen	46.3
Diversen (sommering bedragen < 5 mln)	13.2
	75.3
Desalderingen	6.0
Saldo Mutaties t.o.v. Meerjarencijferbrief	*81.3*
Stand Voorlopige Rekening 1987	**1466.9**
NIET-BELASTINGONTVANGSTEN	
Stand Meerjarencijferbrief	**120.6**
Meevallers	
Bijdrage ISP	14.8
Diversen (sommering bedragen < 5 mln)	14.5
	29.3
Desalderingen	6.0
Saldo Mutaties t.o.v. Meerjarencijferbrief	*35.3*
Stand Voorlopige Rekening 1987	**155.9**
BELASTINGAFDRACHTEN AAN DE EG	
UITGAVEN	
Stand Meerjarencijferbrief	**4869.0**
Tegenvallers	
Invoerrechten	48.3
Nabetaling oude jaren	183.6
	231.9
Meevallers	
BTW-afdrachten	–103.5
	–103.5
Saldo Mutaties t.o.v. Meerjarencijferbrief	*128.4*
Stand Voorlopige Rekening 1987	**4997.4**

7. Heroverweging en privatisering

A. Heroverweging

Van de voortgang van de heroverwegingsprocedure wordt verslag gedaan in het Samenvattend Eindrapport Heroverweging Begrotingsvoorbereiding 1989.

Dit rapport bevat een overzicht van de resultaten van de onderzoeken die in het afgelopen jaar zijn uitgevoerd alsmede van de rol die deze resultaten hebben gespeeld in het feitelijke budgettaire beleid, zoals dat onder andere in deze Miljoenennota tot uiting komt.

Het rapport zal de Kamers kort na Prinsjesdag worden aangeboden.

Mede op basis van de onderwerpsuggesties die de Vaste Commissie voor de Rijksuitgaven van de Tweede Kamer heeft ingezonden, heeft de Regering besloten in het kader van de begrotingsvoorbereiding 1990 heroverwegingsonderzoeken te wijden aan de volgende onderwerpen:

1. Toerekening aan het budgettaire plafond ontwikkelingssamenwerking
2. Gevolgen EG-beleid voor het bestaande nationale beleid
3. VUT in de collectieve sector
4. Subsidies ten behoeve van arbeidsmarktgerichte projecten voor jongeren
5. Technische ontwikkelingskredieten
6. Doelmatigheidsonderzoek organisatiestructuur gezinsverzorging en kruiswerk

De onderzoeken zullen op 1 oktober 1988 beginnen.

Voor de genoemde onderwerpen zijn de volgende omschrijvingen vastgesteld:

1. Toerekening aan het budgettaire plafond ontwikkelingssamenwerking

Dit heroverwegingsonderzoek heeft tot doel normen te ontwikkelen voor de toerekening van uitgaven aan het budgettaire plafond voor de ontwikkelingssamenwerking.

Daarbij kunnen alternatieven worden aangegeven uitgaande van verschillende benaderingen van de relevantie van uitgaven in en door Nederland voor het ontwikkelingssamenwerkingsbeleid.

In het onderzoek zal aandacht worden besteed aan normstelsels die terzake in het buitenland en in internationaal verband worden gehanteerd.

Uitgaande van het ontwikkelen van normen voor de genoemde toerekening zal worden bezien of en in hoeverre uitgaven en bijdragen voor ontwikkelingssamenwerking van mede-overheden en particulieren c.q. particuliere organisaties, in het onderzoek worden betrokken.

Deelnemende departementen: BuZa (voorz.), AZ, O&W, Financien, EZ, WVC, SZW, Justitie.

2. Gevolgen EG-beleid voor het bestaande nationale beleid

De verdergaande communautarisering van beleid en de verhoging van de Europese begrotingsgelden, onder andere voor de Europese structuurfondsen, zal ertoe leiden dat Nederlands beleid meer en meer vervangen gaat worden door Europees beleid. In de toekomst zal de Gemeenschap beleid, dat voordien geheel of gedeeltelijk tot de verantwoordelijkheid van de nationale overheden behoorde, overnemen, inclusief de daaraan verbonden budgettaire gevolgen. Onderzocht moet worden hoe bereikt kan worden dat het Nederlandse beleid in die gevallen niet in een aanvullende vorm wordt voortgezet maar wordt verminderd of beëindigd. Dit geldt evenzeer voor de toekomstige overlappende beleidsterreinen van de EG en Nederland (bijvoorbeeld technologie en milieu).

Uitgangspunt zouden in eerste instantie de bestaande structuurfondsen en landbouw-oriëntatie-uitgaven kunnen zijn. Aangegeven moet worden in hoeverre op het Nederlandse budget verlagingen kunnen worden aangebracht op de verschillende beleidsterreinen als gevolg van het huidige EG-beleid. Er moet een procedure ontwikkeld worden die verzekert dat reeds bij de voorbereiding van beslissingen over uitbreiding van Europees beleid wordt aangegeven in hoeverre Nederlands beleid kan worden verminderd of beëindigd en wat de budgettaire consequenties daarvan kunnen zijn.

Deelnemende departementen: BuZa (voorz.), AZ, BiZa, O&W, Financiën, VROM, VenW, EZ, L&V, SZW, WVC, BuZa/OS

3. VUT in de collectieve sector

In het afgelopen decennium zijn zowel in de private als in de publieke sector regelingen voor vervroegde uittreding van werknemers sterk in zwang gekomen.

Niet alleen zijn op grote schaal VUT-regelingen geïntroduceerd en in de loop van de tijd geïntensiveerd – vooral door verlaging van de uittredingsleeftijd – , ook het gebruik van deze regelingen is enorm toegenomen. Na aanvankelijke aarzelingen is de VUT thans gemeengoed geworden. Onder meer valt dit af te leiden uit het feit dat in de collectieve sector de uitgaven aan de VUT-regeling in de afgelopen 5 jaar verdrievoudigd zijn.

Recentelijk is een kentering in het denken over de VUT zichtbaar geworden. In verschillende CAO-onderhandelingen bijvoorbeeld is de VUT door werkgevers ter discussie gesteld.

Onder meer in het licht van het voorgaande lijkt een herbezinning op de VUT-regeling in de collectieve sector zinvol. Hierbij zal met name de gewenste ontwikkeling van de regeling op middellange en lange termijn centraal moeten staan alsmede de vraag of – en zo ja, op welke wijze – een horizonbepaling moet worden toegepast resp. een andere vorm van beëindiging in de jaren negentig kan worden bewerkstelligd. Aandacht moet worden gegeven aan de eerder genoemde financiële aspecten, mede in relatie tot de financieringsstructuur.

Een belangrijk element van de heroverweging zal ook moeten zijn om vanuit een prognose van vraag en aanbod op de arbeidsmarkt de vraag te bezien of het op langere termijn wenselijk is werknemers kortere of langere tijd vóór het bereiken van de pensioengerechtigde leeftijd de mogelijkheid te bieden hun werkzame leven te beëindigen tegen aantrekkelijke voorwaarden.

Voorts zal de heroverwegingsstudie zich, mede in relatie tot het voorgaande, richten op mogelijke alternatieven.

Tenslotte zal aandacht worden besteed aan het tijdens VUT geldende rechtspositieregime.

Deelnemende departementen: BiZa (voorz.), AZ, O&W, Financiën, EZ, SZW, WVC

4. Subsidies ten behoeve van arbeidsmarktgerichte projecten voor jongeren

Er wordt een groot aantal activiteiten ontplooid om werkloze jongeren scholing en/of werkervaring bij te brengen, teneinde hun arbeidsmarktperspectief te verbeteren.

Het spectrum van activiteiten waarop hier gedoeld wordt omvat onder andere het leerlingwezen, de leerlingbouwplaatsen, het jongerenbeleid van WVC en L&V en arbeidsmarktgerichte projecten voor jongeren bij SZW en BiZa.

Deze maatregelen lopen sterk uiteen in subsidievoorwaarden, doelstellingen, uitvoeringsorganisaties en doelgroepen. De werkgroep dient een inventarisatie te maken van maatregelen die beogen het arbeidsmarktperspectief van jongeren te vergroten.

De werkgroep dient verder te onderzoeken of er een betere afstemming kan worden bereikt tussen de verschillende maatregelen alsmede of er een betere stroomlijning (samenvoeging van maatregelen of beperking van het aantal uitvoeringsorganisaties) tot stand kan worden gebracht.

Deelnemende departementen: O&W en SZW (voorz.), AZ, BiZa, Financiën, VROM, L&V, WVC en vertegenwoordigers van werkgevers- en werknemersorganisaties.

5. Technische Ontwikkelingskredieten

Het instrument van de technische ontwikkelingskredieten heeft reeds een lange geschiedenis. In het recente verleden is het beschikbare budget reeds aanzienlijk aangepast.

Het heroverwegingsonderzoek zal gebruik maken van de bevindingen van de Commissie Dekker. Het onderzoek zal zich onder meer richten op mogelijkheden om door veranderingen in de vormgeving een meer optimale benutting van middelen te realiseren. Een en ander uiteraard binnen de grenzen die de Europese Commissie aan stimuleringsregelingen stelt.

Daarnaast zal worden onderzocht, of ook andere financieringsbronnen kunnen worden aangewend (bijvoorbeeld MIP, particuliere banken etc), en of een verdere intensivering van het profijtbeginsel mogelijk is.

Deelnemende departementen: EZ (voorz.), AZ, O&W, Financiën, VROM, L&V, SZW

6. Doelmatigheidsonderzoek organisatiestructuur gezinsverzorging en kruiswerk

De thuiszorg is globaal in te delen in twee gedeelten: (1) het kruiswerk en (2) de gezinsverzorging. Het kruiswerk houdt zich bezig met een breed scala van activiteiten: pré- en postnatale zorg, kraamzorg, jeugdgezondheidszorg, zorg voor zieken en gehandicapten, preventieve ouderenzorg, voedingsvoorlichting en diëet-advisering alsmede gezondheidsvoorlichting en opvoeding. De omvang van deze sector is zowel in

budgettaire zin als in volume van dienstverlening de afgelopen jaren gegroeid. Onder andere in verband met de verwachte vergrijzing zal de druk op de voorzieningen toenemen.

Met «substitutie in de zorg» wordt bedoeld de verschuiving tussen het gebruik van dure (met name intramurale) voorzieningen naar goedkopere (extramurale) voorzieningen als hierboven genoemd.

Tegen deze achtergrond dient in dit onderzoek het bedrijfseconomisch functioneren van de organisaties van het kruiswerk en de gezinsverzorging (extramurale voorzieningen) te worden geëvalueerd.

Als centrale onderzoeksvraag geldt hierbij:

Welke maatregelen zijn gewenst, om, gegeven de bestaande budgetten, door middel van een betere efficiëntie een groter volume aan directe zorg te kunnen produceren.

Daarbij moeten de volgende vragen aan de orde komen:

– Inzicht dient te worden verkregen in de tariefstructuur en de verhouding tarief-dienstverlening per onderdeel van zorg. Welke aanpassingen zijn mogelijk c.q. wenselijk (incentives)?

– Welke maatregelen kunnen bijdragen aan een betere onderlinge afstemming in het aanbod van activiteiten van op dit terrein werkzame instellingen.

– Op welke wijze kan een verschuiving plaatsvinden van zogenaamde indirecte kosten (overhead) naar directe kosten (zorg- en dienstverlening). Herstructurering van de organisatie dient daarbij expliciet te worden onderzocht.

In de beleidsvarianten zullen opties moeten worden beschreven ter realisering van de centrale onderzoeksvraag.

In de loop van het onderzoek zal ook de vraag worden bezien in hoeverre uitbreiding van dit onderwerp tot de beheersstructuur in de gehele volksgezondheidssector – mede tegen de achtergrond van de uitvoering van de Dekker-operatie – voor dit onderzoek nodig en mogelijk is.

Deelnemende departementen: WVC (voorz.), AZ, BiZa, Financiën, SZW

B. Privatisering

Voor wat betreft het privatiseringsbeleid zal de Regering overeenkomstig het regeeraccoord in begin 1989 het jaarlijkse evaluatieverslag uitbrengen.

Daarin zal verslag worden gedaan van de voltooide onderzoeken sinds het vorige evaluatieverslag, van de daarover genomen besluiten, alsmede van de voortgang van de lopende onderzoeken in het kader van de zogenaamde tweede en derde privatiseringsronde.

8. De financiën van de lagere overheden

8.1. Inleiding

In deze bijlage wordt een aantal aspecten van de financiën van de lagere overheden belicht.

Paragraaf 8.2 gaat in op de inkomstenbronnen van de lagere overheden en op de voorkeursvolgorde die het Rijk daarbij aanhoudt: eigen inkomsten, algemene uitkering en vervolgens specifieke uitkeringen. Enkele actuele ontwikkelingen ten aanzien van deze inkomstenbronnen worden, in de aangegeven voorkeursvolgorde, besproken in de paragrafen 8.3, 8.4 en 8.5.

De uitgaven van de lagere overheden zijn onderverdeeld in lopende uitgaven (ten laste van de gewone dienst) en kapitaaluitgaven (ten laste van de kapitaaldienst).

In paragraaf 8.6 wordt de ontwikkeling van deze laatste categorie uitgaven behandeld in samenhang met de financiering daarvan. Tevens wordt aandacht besteed aan de liquiditeitspositie van de lagere overheden.

Paragraaf 8.7 ten slotte gaat nader in op het verloop van het financieringstekort van de lagere overheden.

8.2. Inkomstenbronnen gemeenten en provincies

Met betrekking tot de taken en activiteiten van gemeenten en provincies kunnen de volgende bekostigingswijzen worden onderscheiden:

1. eigen inkomsten (tarieven, gebruikersbijdragen en belastingen);
2. algemene uitkering;
3. specifieke uitkeringen.

Zoals tabel 8.2.1 laat zien gaat het hierbij om een substantieel deel van de collectieve sector, namelijk ongeveer 55 miljard in 1988 (de totale inkomsten van het Rijk, waaruit overigens ook de onder 2. en 3. genoemde algemene en specifieke uitkeringen worden bekostigd, bedragen in dat jaar ongeveer 145 à 150 miljard). Aandacht voor een ordelijke en doorzichtige financiële verhouding is dan ook des te meer van belang.

Tabel 8.2.1. Inkomstenbronnen van gemeenten en provincies (begrotingscijfers)

	1984	%	1985	%	1986	%	1987	%	1988 gemeenten	1988 provincies	1988 totaal	1988 %
1 – Eigen belastinggebied[1]	2 749	4,6	2 873	4,8	2 914	4,9	3 001	5,2	2 918	210	3 128	5,7
– Heffingen en rechten[2]	1 486	2,5	1 511	2,5	1 607	2,7	1 679	2,9	1 589	196	1 785	3,2
2 Algemene uitkering	13 003	21,6	13 047	21,6	12 937	22,0	13 097	22,4	12 163	995	13 158	23,8
3 Specifieke uitkeringen[3]	42 780	71,3	42 886	71,1	41 433	70,4	40 587	69,5	32 713	4 439	37 152	67,3
Totaal	60 018	100	60 317	100	58 891	100	58 364	100	49 383	5 840	55 223	100
Aantal specifieke uitkeringen	449		432		406		370				322	

[1] Het betreft voor gemeenten: onroerend-goedbelastingen, hondenbelasting, woonforensenbelasting, toeristenbelasting, baat- en aanlegbelasting en bouwgrondbelasting. Het betreft voor provincies: de provinciale opcenten op de motorrijtuigenbelasting.

[2] Het betreft rioolrechten, reinigingsrechten, verontreinigingsheffing, leges, precariorechten, marktgelden, begraafrechten en parkeergelden.

[3] De daling van het bedrag aan specifieke uitkeringen vanaf 1985 wordt toegelicht in paragraaf 8.5.

Doel van het financiële-verhoudingsbeleid is het – onder bepaalde randvoorwaarden – bevorderen dat bij de middelentoedeling aan gemeenten en provincies methoden van bekostiging worden gekozen die:

a. langs zo kort mogelijke lijnen verband leggen tussen het nut van een activiteit en het daarvoor te brengen offer (profijtgedachte);

b. de gemeenten en/of provincies zoveel mogelijk vrijheid laten bij het bepalen van de hoogte van de beschikbare middelen, alsmede bij het bepalen van de richting waarin en de wijze waarop deze zullen worden aangewend;

c. zo weinig mogelijk apparaatskosten bij zowel het Rijk als de lagere overheden met zich brengen.

Uitgaande van de verschillende karakteristieken van de inkomstenbronnen van de lagere overheden bestaat er, vanuit het gezichtspunt van de allocatie van middelen, de volgende voorkeursvolgorde ten aanzien van de bekostigingswijze van taken en activiteiten van gemeenten en provincies: eigen inkomsten, algemene uitkering en specifieke uitkeringen.

8.3. Eigen inkomsten

Zonder nadere wetgeving zou per 1 april 1989 de mogelijkheid voor het heffen van opcenten op de motorrijtuigenbelasting voor de provincies vervallen. Om dit te voorkomen is een wetsvoorstel bij de Tweede Kamer ingediend dat ertoe strekt de desbetreffende beperking van de werkingsduur uit de Provinciewet weg te nemen, zodat het tijdelijke belastinggebied voor de provincies wordt omgezet in een definitief belastinggebied. Dit wetsvoorstel is inmiddels door de Tweede Kamer op 8 september j.l. aanvaard.

Bij de Tweede Kamer is voorts een wetsvoorstel met betrekking tot de limieten van de onroerend-goedbelastingen (OGB), de leges en de rechten ingediend. In het wetsvoorstel wordt voorgesteld de huidige koppeling van de maximale OGB-opbrengsten aan de algemene uitkering uit het Gemeentefonds los te laten en te vervangen door:

a. een maximum verhouding tussen het tarief van zakelijk gerechtigden en dat voor gebruikers van 1,5 : 1; de zogenaamde relatieve limiet.

b. een maximale opbrengst van de onroerend-goedbelastingen voor zover die wordt geheven van woonruimten van gemiddeld f 475 per woonruimte; de zogenaamde absolute limiet.

Voorts is in dit wetsvoorstel bepaald dat de belastingverordeningen betreffende de leges en de rechten niet worden goedgekeurd indien de opbrengst van die leges en rechten uitgaat boven de gemeentelijke uitgaven ter zake. Dit betekent dat de mogelijkheid tot het maken van een matige (25%) winst zal vervallen. De compensatie voor het vervallen van deze mogelijkheid is begrepen in het gemiddeld bedrag per woonruimte van f 475.

Zolang het wetsvoorstel met betrekking tot de nieuwe limieten voor de onroerend-goedbelastingen nog geen kracht van wet heeft, worden bij het bepalen van de maximale opbrengst van de onroerend-goedbelastingen die mutaties in de algemene uitkering buiten beschouwing gelaten, waarvan het evident is dat zij geen repercussies zouden mogen hebben voor de capaciteit van de onroerend-goedbelastingen.

8.4. Algemene uitkering uit Gemeentefonds en Provinciefonds

Het beleid met betrekking tot de algemene uitkering uit het Gemeentefonds en het Provinciefonds is in belangrijke mate vastgelegd in de Bestuursakkoorden die het Rijk heeft gesloten met de Vereniging van Nederlandse Gemeenten (VNG) en met het Interprovinciaal Overleg (IPO). Het gaat daarbij met name om volume-accres, investeringsimpuls, ombuigingen en uitvoeringsbepalingen Bestuursakkoord. Daarnaast is meer in het bijzonder een overheveling van specifieke uitkeringen op het terrein van WVC naar het Gemeentefonds en het Provinciefonds van belang.

volume-accres

In beide Bestuursakkoorden is opgenomen dat het volume-accres in deze kabinetsperiode gehandhaafd blijft op 1%. Voor 1989 is hiermee voor het Gemeentefonds een bedrag gemoeid van 136,3 miljoen en voor het Provinciefonds een bedrag van 10,0 miljoen.

investeringsimpuls

In ieder van de jaren 1986, 1987 en 1988 is 50 miljoen (structureel) aan het Gemeentefonds toegevoegd in verband met investeringen, in totaal derhalve 150 miljoen (structureel) tot en met 1988. Aan het Provinciefonds is in 1988 in verband hiermee 5 miljoen (structureel) toegevoegd. Daarnaast zijn ook in 1989 en 1990 investeringsimpulsen aan de orde.

In het Bestuursakkoord met de VNG is opgenomen dat in 1989 en 1990 telkens 50 miljoen structureel aan het Gemeentefonds zal worden toegevoegd, indien de ontwikkeling van het financieringstekort van het Rijk dat toelaat.

Gelet op de raming van het financieringstekort van het Rijk voor 1989 heeft het Kabinet besloten voor 1989 een bedrag van f 50 miljoen in verband met de investeringsimpuls aan het Gemeentefonds toe te voegen. Over de wijze van verdeling van dit bedrag zal nog advies gevraagd worden aan de Raad voor de gemeentefinanciën.

In het Bestuursakkoord met het IPO is opgenomen dat in de jaren 1988, 1989 en 1990 telkens een bedrag van 5 miljoen structureel aan het Provinciefonds wordt toegevoegd, ten behoeve van werkgelegenheidsbevorderende en structuurverbeterende investeringen. In dit kader wordt in 1989 een bedrag van 5 miljoen aan het Provinciefonds toegevoegd.

ombuigingen

Het aandeel van het Gemeentefonds en het Provinciefonds in de nadere ombuigingen over 1989 en 1990, waartoe in het kader van de begrotingsvoorbereiding is besloten, bedraagt 33 miljoen in 1989 en 54,8 miljoen in 1990. Het aandeel van het Gemeentefonds bedraagt 29,4 miljoen in 1989 en 48,8 miljoen in 1990. Het aandeel van het Provinciefonds bedraagt 3,6 miljoen in 1989 en 6,0 miljoen in 1990.

Daarnaast bestond er reeds een oploop in de ombuigingen waartoe al was besloten in het kader van het regeerakkoord en de begrotingsvoorbereiding 1988. Tesamen met deze oploop (ad 133,5 miljoen voor het Gemeentefonds en 14,0 miljoen voor het Provinciefonds) leidt dit voor 1989 tot de ombuigingsbedragen genoemd in tabel 8.4.1.

uitvoeringsbepalingen Bestuursakkoord

Op grond van de Bestuursakkoorden met de VNG en het IPO heeft in 1988 op drie punten een toetsing plaats gevonden.

a. herijking evenredig aandeel

Het evenredig aandeel van het Gemeentefonds en het Provinciefonds in de ombuigingen op de rijksbegroting in enge zin heeft tot en met 1988, volgens de zogenaamde Evenredigheidsnota, 7,5% bedragen. Daarbij was de verhouding Gemeentefonds/Provinciefonds 90,5/9,5.

Als gevolg van een herijking wordt het evenredig aandeel bijgesteld tot 7,0%, terwijl de onderlinge verhouding wordt gewijzigd in 89/11.

Het nieuwe percentage en de nieuwe verhouding tussen de fondsen gelden met ingang van de ombuigingen over 1989. Dit leidt tot een neerwaartse bijstelling van de toename in de jaren 1989 en 1990 ten opzichte van 1988 van de ombuigingen waartoe eerder al was besloten (regeerakoord en begrotingsvoorbereiding 1988). Deze neerwaartse bijstellingen luiden als volgt:

	1989	1990
Gemeentefonds	10,9	14,4
Provinciefonds	– 1,1	– 1,4
Totaal	9,8	13,0

Voor het Provinciefonds geldt enerzijds een neerwaartse bijstelling van de oploop in de ombuigingen als gevolg van de verlaging van het evenredig aandeel voor beide gezamenlijk van 7,5% naar 7,0%. Anderzijds leidt de wijziging van de onderlinge verhouding van 90,5/9,5 naar 89/11 tot een opwaartse bijstelling. Per saldo resulteert een opwaartse bijstelling.

Bij de in het voorgaande genoemde nadere ombuigingen over 1989 en 1990 is al uitgegaan van het nieuwe evenredig aandeel en de daarbij behorende verhouding tussen de fondsen.

b. toetsing achteraf van de evenredigheid in de gerealiseerde ombuigingen

De toetsing achteraf van de evenredigheid in de gerealiseerde ombuigingen leert dat over de periode 1987–1991 de ombuigingen op het Gemeentefonds en het Provinciefonds niet meer dan evenredig zijn geweest. Het Kabinet ziet dan ook geen aanleiding uit dien hoofde middelen aan de fondsen toe te voegen.

c. aandeel in beleidsintensiveringen

Besloten is tot toevoegingen vanaf 1989 aan het Gemeentefonds en het Provinciefonds in verband met niet gecompenseerde beleidsintensiveringen op de rijksbegroting (inclusief de intensiveringen volgens de Voorjaarsnota 1988). Dit leidt tot de volgende structurele toevoegingen:

	1989	1990	1991 en volgende jaren
Gemeentefonds	21,5	18,0	14,2
Provinciefonds	2,3	1,9	1,5
Totaal	23,8	19,9	15,7

In de Voorjaarsnota 1989 en de Voorjaarsnota 1990 zal opnieuw uitvoering worden gegeven aan de bepalingen uit de Bestuursakkoorden met betrekking tot de toets achteraf op de evenredigheid in de ombuigingen en het aandeel van de fondsen in eventuele niet gecompenseerde beleidsintensiveringen op de rijksbegroting.

d. samenvatting

De onder a. en c. genoemde bijstellingen leiden voor het Gemeentefonds in 1989 tot een bijstelling van 32,4 miljoen (10,9 + 21,5). Voor het Provinciefonds bedragen deze bijstellingen 1,2 miljoen (−1,1 + 2,3) in 1989.

overheveling specifieke uitkeringen WVC

Op het terrein van welzijn en volksgezondheid zijn per 1989 overhevelingen van een aantal specifieke uitkeringen voorzien. Na ombuigingen op deze uitkeringen en inclusief (tijdelijke) wachtgeldcompensaties leidt dit in 1989 tot een toevoeging van 689 miljoen aan het Gemeentefonds en van 57 miljoen aan het Provinciefonds.

totaaloverzicht

Bovenstaande accressen en decressen leiden over 1989 tot het volgende beeld.

Tabel 8.4.1 Algemene uitkeringen 1989 van Gemeentefonds en Provinciefonds

	Gemeentefonds	Provinciefonds
Begrotingsbedrag 1988	12 162,6	995,3
Investeringsimpuls	50,0	5,0
Volume-accres	136,3	10,0
Ombuigingen	− 162,9	− 17,6
Uitvoeringsbepalingen bestuursakkoord	32,4	1,2
Nominale bijstelling	− 129,1	− 10,6
Overheveling specifieke uitkeringen WVC	689,4	56,9
Overige wijzigingen	5,2	10,6
Begrotingsbedrag 1989	12 783,9	1 050,8

8.5. Specifieke uitkeringen

Uit de tabellen 8.2.1 en 8.5.1 blijkt dat de financiële verhouding tussen het Rijk en de gemeenten en provincies in belangrijke mate (in 1988 ongeveer twee derde) wordt bepaald door de bekostiging via specifieke

uitkeringen van de departementen. In 1983 bedroeg het aantal specifieke uitkeringen nog 514. Inmiddels is dit aantal gedaald tot 322 in 1988.

Het aantal specifieke uitkeringen is derhalve sinds het begin van de vorige kabinetsperiode aanzienlijk gedaald. Dit is nagenoeg volledig het gevolg van opheffing dan wel bundeling van verschillende kleinere specifieke uitkeringen tot uitkeringen die een breder beleidsterrein bestrijken.

Voor een deel is dit gepaard gegaan met een vergroting van de beleidsvrijheid van gemeenten en provincies bij het bepalen van de richting waarin en de wijze waarop de middelen worden aangewend.

Ten dele is de daling van het aantal specifieke uitkeringen ook het gevolg van overheveling van specifieke uitkeringen naar de algemene uitkeringen van Gemeentefonds en Provinciefonds.

Het maximum aantal specifieke uitkeringen per 1-1-1990 is per departement vastgelegd. Per die datum zal het totale aantal specifieke uitkeringen maximaal 202 bedragen.

Het in totaal met specifieke uitkeringen gemoeide bedrag is sinds 1985 voortdurend teruggelopen. Deze daling bedroeg tussen 1985 en 1987 2,5 miljard en is voor die periode met name het gevolg van de daling van het aantal WWV-uitkeringen. De daling van 1988 ten opzichte van 1987 bedroeg 3,5 miljard.
De belangrijkste componenten van deze laatste daling zijn een daling van de woningwetleningen met 2,5 miljard, een uitgavenvermindering als gevolg van de stelselherziening sociale zekerheid en in mindere mate een daling van het aantal uitkeringsgerechtigden.

Ondanks deze ontwikkelingen blijkt evenwel dat, ook als rekening wordt gehouden met de overheveling in 1989 van middelen op het terrein van welzijn en volksgezondheid, een wezenlijke verbetering in de verhouding tussen de omvang van de totaalbedragen van de algemene uitkeringen enerzijds en de specifieke uitkeringen anderzijds nog niet tot stand is gekomen (zie tabel 8.2.1).

Wil de sanering ook in financiële zin tot uitdrukking komen dan zal de inspanning met name gericht moeten zijn op het overhevelen van specifieke uitkeringen van substantiële omvang naar Gemeentefonds en Provinciefonds. Om de afwegingsmogelijkheden op lokaal en/of provinciaal niveau te vergroten zullen deze overboekingen naar Gemeentefonds en Provinciefonds zoveel mogelijk gepaard moeten gaan met vermindering van regelgeving.

Aan de Raad voor de gemeentefinanciën (RGF) en de Raad voor het Binnenlands Bestuur (RBB) is gevraagd te adviseren over de mogelijkheden en wenselijkheden van een eventuele substantiële wijziging in de onderlinge verhoudingen tussen de bedragen gemoeid met specifieke uitkeringen respectievelijk met de algemene uitkeringen uit het Gemeentefonds en het Provinciefonds. Het kabinet bereidt een standpunt voor op de van RGF en RBB ontvangen adviezen. Dit standpunt zal naar verwachting vóór de behandeling van de begrotingen 1989 van het Gemeentefonds en het Provinciefonds aan de Staten-Generaal worden gezonden.

Tabel 8.5.1. Totaalbedragen van specifieke uitkeringen

Ministerie	1984	1985	1986	1987	1988				
					gem.	prov.	derden	totaal	aantal uit-keringen
Justitie	1	1	23	1	2	1	0	3	3
Binnenlandse Zaken	2 102	2 230	2 247	2 169	2 059	25	0	2 084	23
Onderwijs en Wetenschappen	5 923	5 703	5 181	5 304	5 034	15	3	5 052	87
Financiën	8	8	8	7	10	0	0	10	1
Defensie	6	6	7	7	6	0	0	6	3
Volkshuisvesting, Ruimtelijke Ordening en Milieubeheer	10 503	10 252	10 512	10 261	7 860	460	0	8 320	50
Verkeer en Waterstaat	2 436	2 336	2 406	2 443	1 536	874	0	2 410	25
Economische Zaken	409	328	258	329	89	246	18	353	19
Landbouw en Visserij	96	61	74	85	52	7	3	62	20
Sociale Zaken en Werkgelegenheid[1]	20 114	18 438	16 953	15 986	14 608	48	0	14 656	19
Welzijn, Volksgezondheid en Cultuur[1]	1 495	3 899	3 982	4 164	1 457	2 763	76	4 296	72
Totaal	43 093	43 262	41 651	40 756	32 713	4 439	100	37 252[2]	–
Waarvan Sociale Zekerheidsuitgaven	20 007	17 962	16 812	15 850	14 332	0	0	14 332	–
Aantal Specifieke Uitkeringen	449	432	406	370	–	–	–	–	322

[1] Per 1985 is de indirecte financiering van bejaardenoorden via de bijstand (Sociale Zaken en Werkgelegenheid) gewijzigd in indirecte financiering via de begroting van Welzijn, Volksgezondheid en Cultuur.

[2] Van het totaalbedrag aan specifieke uitkeringen is ca. 70% (25,4 miljard) gemoeid met de 10 grootste uitkeringen.

In 1989 zijn 15 specifieke uitkeringen betrokken bij overheveling naar het Gemeentefonds. Hiermee is een bedrag gemoeid van 698,1 miljoen.

Bij het Provinciefonds gaat het in 1989 om overheveling van 5 specifieke uitkeringen, ten bedrage van in totaal 56,9 miljoen.

8.6 De kapitaaluitgaven van de lagere overheden en de financiering daarvan

Kapitaaluitgaven van de gemeenten en de provincies

De totale kapitaaluitgaven van de provincies en gemeenten stegen in 1987 ten opzichte van 1986 met 0,8 miljard gulden en bereikten een niveau van 18,1 miljard gulden. Uit tabel 8.6.1 blijkt evenwel dat deze toeneming wordt verklaard door de stijging van de post «Andere verstrekte leningen». Hierin komt het toegenomen gemeentelijke aandeel in de herfinanciering van vervroegd afgeloste woningwetleningen tot uitdrukking. Vermoedelijk is ook de verstrekking van leningen door gemeenten aan de private sector die onder deze post valt, enigszins toegenomen. Wanneer de posten «Doorgegeven leningen ten behoeve van de volkshuisvesting» (deze post veranderde weinig ten opzichte van voorgaande jaren) en «Andere verstrekte leningen» buiten beschouwing worden gelaten, blijkt dat de kapitaaluitgaven in 1987 met 1,1 miljard gulden zijn gedaald ten opzichte van 1986.

Tabel 8.6.1. Kapitaaluitgaven van gemeenten en provincies; in miljarden guldens

Jaar	1985	1986	1987
Algemeen bestuur	1,7	1,2	1,0
Openbare orde en veiligheid	0,2	0,2	0,2
Verkeer, vervoer en waterstaat	2,1	1,6	1,6
Economische Zaken	1,6	1,7	0,9
Onderwijs	0,6	0,6	0,6
Cultuur en recreatie	0,7	0,8	0,7
Sociale voorzieningen en maatschappelijk werk	0,1	0,1	0,1
Volksgezondheid	1,5	0,9	0,7
Ruimtelijke ordening en volkshuisvesting	3,6	3,8	3,9
Financiering en algemene dekkingsmiddelen	0,2	0,2	0,2
Subtotaal	12,3	11,0	9,9
Doorgegeven leningen t.b.v. volkshuisvesting	4,0	3,9	3,8
Andere verstrekte leningen	0,9	2,4	4,4
Totaal kapitaaluitgaven	17,2	17,3	18,1
Idem in % NNI	4,6	4,5	4,6

Bron: CBS

De grootste daling tussen 1986 en 1987 is opgetreden bij het onderdeel Economische Zaken. Deze voornamelijk statistische daling kan vooral worden verklaard uit een teruggang van de investeringsactiviteiten bij de nutsbedrijven. Een aantal gemeenten hebben de gas- en electriciteitsbedrijven afgestoten of omgevormd in naamloze vennootschappen. Hiermee worden de betrokken kapitaaluitgaven niet meer tot die van de gemeenten en de provincies gerekend.

Daarnaast deden zich kleinere dalingen voor bij de hoofdfuncties Algemeen Bestuur en Volksgezondheid. De daling bij Algemeen bestuur kan met name worden toegeschreven aan de afname van de uitgaven ten behoeve van organisatie-eenheden die hun prestaties aan andere kostendragers doorberekenen, zoals bijvoorbeeld de dienst openbare werken. De daling bij Volksgezondheid is veroorzaakt door afnemende investeringen in rioleringen. Deze daling moet echter worden bezien in het licht van het investeringsniveau in 1985. In dat jaar bevonden deze investeringen zich op een recordniveau, mede omdat dit het laatste jaar was waarin op rioolaansluitingen de verfijningsregeling rioleringen als verdeelmaatstaf voor de algemene uitkering uit het Gemeentefonds nog volledig van kracht was.

Financiering van kapitaaluitgaven van gemeenten en provincies

Tabel 8.6.2. geeft een overzicht van de wijze waarop de kapitaaluitgaven van de gemeenten en de provincies zijn gefinancierd.

Tabel 8.6.2. Financieringsoverzicht van gemeenten en provincies (exclusief BNG/NWB); in miljarden guldens

Jaar	1985	1986	1987
Kapitaaluitgaven (–)	– 17,2	– 17,3	– 18,1
Overschot gewone dienst (voor afschrijvingen)	5,7	3,1	4,6
Opbrengst verkoop goederen	2,3	2,4	2,6
Rijksleningen woningbouw (netto)	3,4	– 11,0	– 9,8
Ontvangen bijdragen	1,9	1,9	1,9
Overige kapitaalinkomsten (inclusief ontvangen aflossingen)	2,4	15,0	13,7
Financieringstekort (–)	– 1,5	– 5,9	– 5,1
Aflossingen (–)	– 5,9	– 9,3	– 8,6
Financieringsbehoefte (–)	– 7,4	–15,2	–13,7
Bruto beroep op lange middelen	7,7	11,8	14,7
Mutatie netto vlottende schuld (stijging = –)	0,3	– 3,4	1,0

Bron: CBS

Uit de tabel blijkt dat de financieringsbehoefte van de gemeenten in 1987 is gedaald met 1,5 miljard tot 13,7 miljard gulden. Daaraan liggen twee factoren ten grondslag. In de eerste plaats is het financieringstekort enigszins afgenomen ten opzichte van 1986. Op de achterliggende oorzaken daarvan wordt teruggekomen in de volgende paragraaf. Ten tweede hebben de gemeenten en provincies in 1987 minder (vervroegd) afgelost op oude hoogrentende leningen dan in 1986.

Het kapitaalmarktberoep in 1987, dat 2,9 miljard gulden groter was dan in 1986, overtrof de financieringsbehoefte. Daardoor kon de netto vlottende schuld met 1,0 miljard gulden worden verlaagd.

In de eerste helft van 1987 bleek dat de lagere overheden bij de geldende leningvoorschriften in toenemende mate belemmeringen ondervonden om tegen redelijke voorwaarden kapitaalmarktmiddelen aan te trekken. Teneinde de positie van de lagere overheden te verbeteren, is in goed overleg met de betrokken (markt-)partijen een voorstel tot wijziging van het Besluit leningvoorwaarden lagere overheid opgesteld. De voornaamste wijziging in dit voorstel, waarover de Raad van State onlangs advies heeft uitgebracht, heeft betrekking op de mogelijkheid om het recht tot vervroegde aflossing op te schorten wanneer tussentijdse renteaanpassing in overleg tussen geldgever en geldnemer plaatsvindt. In het huidige Besluit leningvoorwaarden kan vervroegde aflossing niet langer dan uiterlijk tien jaar na het afsluiten van de leningovereenkomst worden uitgesloten. Daarnaast wordt in het nieuwe Besluit onder meer bepaald dat aflossing bij beëindiging van de leningovereenkomst in verband met onenigheid over de nieuw vast te stellen rente dient te geschieden a pari.

Vooruitlopend op de inwerkingtreding van het gewijzigde Besluit leningvoorwaarden lagere overheid is het overigens aan marktpartijen toegestaan om hierop te anticiperen.

Liquiditeitspositie van gemeenten, provincies en waterschappen

Uit grafiek 8.6.1 is af te lezen dat de netto vlottende schuld van de gemeenten, provincies en waterschappen per ultimo 1987 na een stijging in het eerste kwartaal van dat jaar is gedaald tot een niveau van 3,1 miljard gulden. Dit betekende dat de netto vlottende schuld in 1987 met 1,0 miljard gulden afnam. Deze ontwikkeling staat in contrast met de forse stijging van de netto vlottende schuld (3,6 miljard gulden) in 1986. Dat jaar vormt evenwel een uitzondering, hetgeen ook tot uitdrukking komt in het afwijkende seizoenspatroon. In de periode

1981-1985 was er sprake van een jaarlijkse daling van de netto vlottende schuld met gemiddeld 1 miljard gulden.

In 1987 was de afneming van de netto vlottende schuld vooral gelocaliseerd bij de vier grootste gemeenten. Mogelijke oorzaken van de daling van de netto vlottende schuld in 1987 zijn geweest: de anticipatie op de stijging van de kapitaalmarktrente in met name het derde kwartaal van 1987, de rentedaling (na de beurscrisis) en het aflopen van de overgangsregeling op 1 januari 1988, waarin bij de inwerkingtreding van de Wet financiering lagere overheid was voorzien. Deze regeling diende om een soepele aanpassing van de openbare lichamen aan het financieringsvoorschrift van de Wet financiering lagere overheid te bewerkstelligen. Een aanzienlijk aantal openbare lichamen, dat op 1 januari 1987 zijn kasgeldlimiet had overschreden, kon gedurende de overgangstermijn van één jaar het bedrag van de overschrijding buiten beschouwing laten. Met het oog op het aflopen van de overgangsregeling zijn deze openbare lichamen, met name in de tweede helft van 1987 overgegaan tot consolidatie van vlottende schuld.

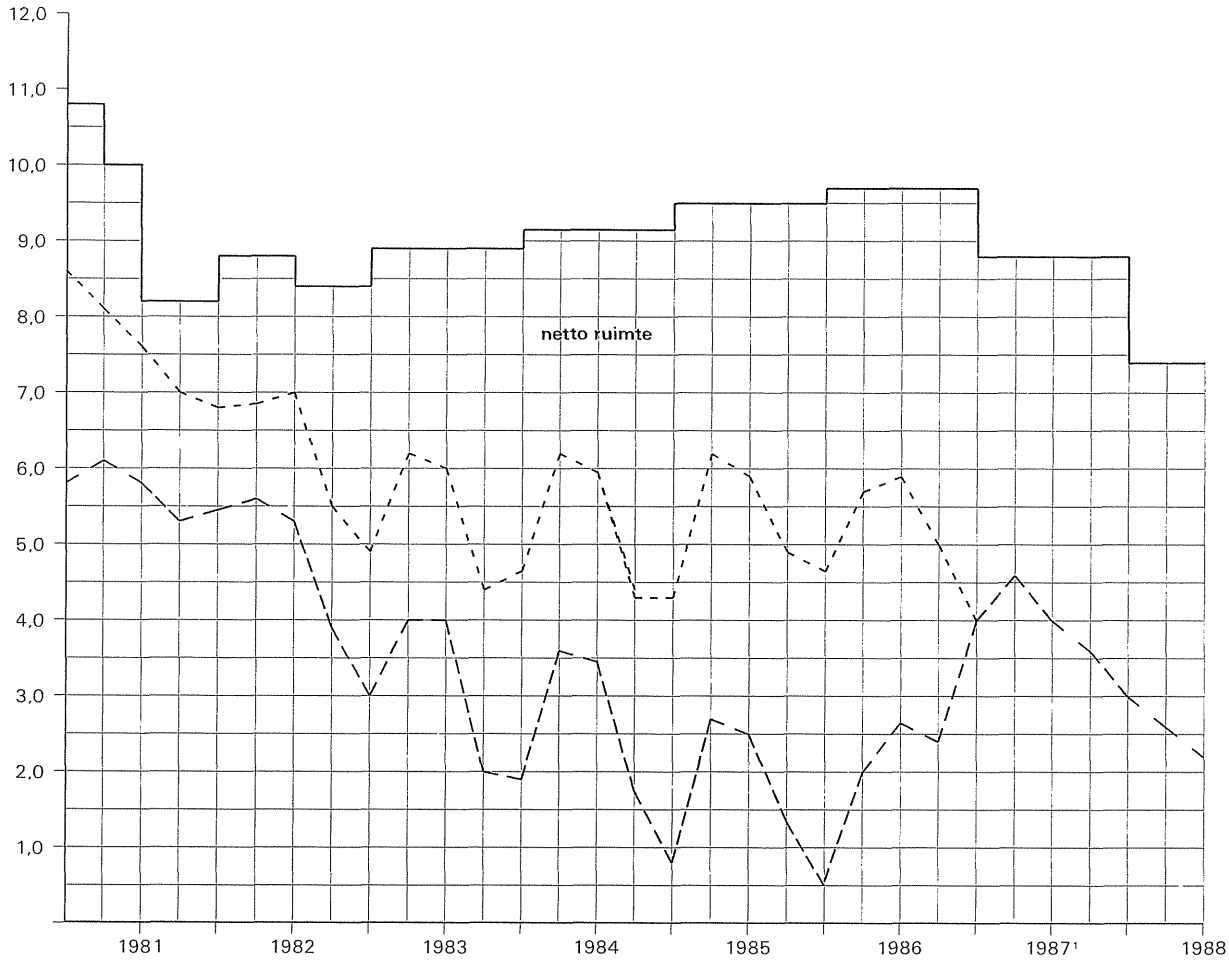
Sinds de inwerkingtreding van de Wet financiering lagere overheid in 1987 wordt de kasgeldlimiet uitgedrukt als een percentage van de vaste schuld inclusief rijksleningen, ontvangen waarborgsommen, reserves en voorzieningen. Uitgangspunt bij de berekening van de – voorlopige – kasgeldlimietpercentages was dat de netto ruimte onder de kasgeldlimiet gelijk zou blijven aan de oude situatie onder de Wet kapitaaluitgaven publiekrechtelijke lichamen. Door de veranderde berekeningswijze van de kasgeldlimiet, waarin de netto pijplijn met ingang van 1987 niet langer meer werd meegerekend bij de bepaling van de netto behoefte aan financieringsmiddelen, daalde de kasgeldlimiet ten opzichte van eind 1986.

Met ingang van 1 januari 1988 zijn de kasgeldlimietpercentages voor de diverse categorieën openbare lichamen definitief vastgesteld. Dit resulteerde in een percentage van 4,8 voor gemeenten respectievelijk gemeenschappelijke regelingen, van 7,6 voor provincies en van 8,7 voor waterschappen. Deze nieuwe percentages impliceerden dat de kasgeldlimiet voor alle openbare lichamen tezamen met 500 miljoen gulden toenam ten opzichte van 1987, exclusief de in dat jaar toegestane overschrijdingen op grond van de overgangsregeling.

Het aflopen van de overgangsregeling was er de oorzaak van dat, ondanks de aanzienlijke consolidatie eind 1987, de netto ruimte onder de kasgeldlimiet op 1 januari 1988 ten opzichte van 1 januari 1987 met 300 miljoen daalde. De netto ruimte onder kasgeldlimiet bedroeg op 1 januari 1988 voor alle openbare lichamen tezamen 4,3 miljard gulden.

De daling van de vlottende schuld heeft zich ook in de eerste maanden van 1988 voortgezet. De gemeenten namen hiervan het leeuwedeel voor hun rekening. De daling had mede te maken met de zachte winter. De nutsbedrijven ontvingen een groter bedrag aan voorheffingen dan zij daadwerkelijk afdroegen. Deze extra middelen hebben zij aangewend voor aflossing van hun vlottende schuld. Aangezien de teveel ontvangen bedragen later dienen te worden terugbetaald, is er sprake van een tijdelijk effect.

Grafiek 8.6.1. **Liquiditeitspositie van gemeenten, provincies en waterschappen;** in miljarden guldens

—— kasgeldlimiet

- - - netto behoefte aan financieringsmiddelen[2]

— — netto vlottende schuld

[1] Op 1 januari 1987 trad de Wet financiering lagere overheid in werking. In het kader van de overgangsregeling bij deze wet waren overschrijdingen van de kasgeldlimiet per 1 januari 1987 ten bedrage van 1,9 miljard gulden gedurende een jaar toegestaan. Deze overschrijdingen zijn bij de kasgeldlimiet van 6,9 miljard gulden opgeteld.

[2] Tot en met 1986 toen de Wet kapitaaluitgaven publiekrechtelijke lichamen van kracht was, werd bij de bepaling van de ruimte onder kasgeldlimiet naast de omvang van de netto vlottende schuld ook rekening gehouden met de netto pijplijn. De netto pijplijn is het verschil tussen de in de eerstvolgende 15 maanden te verwachten kapitaaluitgaven en de in diezelfde periode te verwachten vaste financieringsmiddelen. De netto vlottende schuld plus de netto pijplijn komt overeen met de in de grafiek vermelde netto behoefte aan financieringsmiddelen. Met ingang van 1987 wordt ingevolge de Wet financiering lagere overheid de netto pijplijn bij de bepaling van de liquiditeitspositie buiten beschouwing gelaten.

8.7 Het financieringstekort van de lagere overheden

Het financieringstekort van de lagere overheden is opgebouwd uit verschillende onderdelen. In de eerste plaats betreft het het tekort op de totale dienst van provincies, gemeenten, waterschappen en geregistreerde gemeenschappelijke regelingen. In de tweede plaats wordt traditioneel de kredietverlening van de lagere overheidsbanken (Bank voor Nederlandsche Gemeenten (BNG) en de Nederlandse Waterschapsbank (NWB)) aan andere instellingen dan bovengenoemde openbare lichamen tot het tekort gerekend. Kredietverlening van de BNG en de NWB aan provincies, gemeenten, waterschappen en geregistreerde gemeenschappelijke regelingen heeft daarentegen geen invloed op het lagere overheidstekort.

Deze statistische behandeling van de BNG en de NWB leidt tot een vertekening van het financieringstekort van de lagere overheden, wanneer deze banken voor aanzienlijke bedragen leningen verstrekken aan instellingen die niet onder de definitie van de lagere overheid vallen. Daarbij valt te denken aan kredietverlening aan instellingen met een aangeleide overheidstaak, zoals bijvoorbeeld woningbouwcorporaties, nutsbedrijven en ziekenhuizen. Deze instellingen worden vanwege hun semi-overheidskarakter tezamen met semi-overheidsbedrijven en -instellingen tot de zogenoemde grijze sector worden gerekend. Tot voor enige jaren was van een dergelijke statistische vertekening van het financieringstekort geen sprake, omdat de kredietverlening van de lagere overheidsbanken vrijwel uitsluitend plaatsvond aan de lagere overheden.

Het financieringstekort van de lagere overheden bleef in 1987 volgens voorlopige cijfers op het relatief hoge niveau van 3,8% van het nationale inkomen. Dit betekent een lichte daling ten opzichte van 1986, toen het financieringstekort 4% van het nationale inkomen bedroeg.

De hoogte van het tekort in 1986 en 1987 is in belangrijke mate beïnvloed door de vervroegde aflossing op woningwetleningen en door de wijze van herfinanciering van deze leningen. Voor zover de herfinanciering geschiedt door de lagere overheid zelf dan wel de BNG of de NWB leidt dit, zoals eerder vermeld, tot een statistische vergroting van het financieringstekort van de lagere overheid. Dit komt in tabel 8.7.1 tot uitdrukking in de stijging van de posten saldo kapitaaldienst (bij herfinanciering rechtstreeks door de gemeenten) en netto kredietverlening aan de private sector en diversen (bij herfinanciering door de BNG en de NWB). Er zijn aanwijzigingen waaruit afgeleid kan worden dat het aandeel van de lagere overheid in de herfinanciering in 1987 is toegenomen. Bij berekeningen wordt er daarom van uitgegaan dat het aandeel van de lagere overheden in de herfinanciering in 1987 70% heeft bedragen, tegen 60% in 1986. Uitgaande van dit aandeel is voor 1987 een financieringtekort van de lagere overheid, exclusief vervroegde aflossing, berekend van 1,4% van het nationale inkomen. Zoals uit tabel 8.7.1 blijkt, is dit percentage gelijk aan het voor vervroegde aflossingen gecorrigeerde tekort voor 1986.

Uit tabel 8.7.1 blijkt voorts dat het saldo op de gewone dienst, dat in 1986 een zodanig laag niveau had bereikt dat na aftrek van afschrijvingen een negatief saldo resteerde, in 1987 weer is toegenomen. Het saldo blijft evenwel nog onder het niveau van de jaren 1983-1985. Over de oorzaken die aan dit herstel ten grondslag liggen is weinig bekend. Wel kan worden aangetekend dat een tekortsaldo zoals in 1986 in principe slechts een tijdelijke zaak kan zijn. Structureel kan er echter geen sprake zijn van een tekort, na afschrijvingen, op de gewone dienst.

De toeneming van het tekort op de kapitaaldienst en de toeneming van de netto kredietverlening aan de private sector is overigens niet alleen het gevolg van de herfinanciering van vervroegd afgeloste woningwetle-

ningen. Ook de kredietverlening door de gemeenten, de BNG en de NWB aan grijze sector heeft het financieringstekort verhoogd. Met name de BNG en in mindere mate de NWB hebben de laatste jaren in toenemende mate dergelijke kredieten verstrekt. Het is vooralsnog onduidelijk in hoeverre hier sprake is van een structurele ontwikkeling. In dit kader zij opgemerkt dat ook de kredietverlening aan geprivatiseerde lagere overheidsinstellingen tekortvergrotend werkt. Dit proces van privatisering is thans nog gaande.

Tabel 8.7.1. Het financieringstekort van de lagere overheden naar onderdelen; in % van het nationale inkomen

Jaar	1983	1984	1985	1986	1987
Provincies en gemeenten					
Saldo gewone dienst (na afschrijvingen)	1,4 (0,3)	1,6 (0,5)	1,5 (0,3)	0,8 (– 0,4)	1,2 (0,0)
Saldo kapitaaldienst	– 1,5	– 1,4	– 1,9	– 2,4	– 2,5
Saldo totale dienst	– 0,1	+ 0,2	– 0,4	– 1,6	– 1,3
Netto kredietverlening aan de private sector en diversen[1]	– 0,4	– 0,3	– 0,7	– 2,4	– 2,5
Financieringstekort lagere overheden	– 0,5	– 0,1	– 1,1	– 4,0	– 3,8
Financieringstekort lagere overheden, exclusief v.a.w.	– 0,5	– 0,1	– 0,8	– 1,4	– 1,4

Bron: De Nederlandsche Bank. De cijfers voor 1987 zijn nog voorlopig.

1 Deze post omvat het saldo op de totale dienst van waterschappen en gemeenschappelijke regelingen (voor zover geregistreerd) evenals de door de BNG en de NWB verstrekte kredieten onder overheidsgarantie aan woningbouwverenigingen en semi-overheidsbedrijven en -instellingen.

Uit zeer voorlopige cijfers over de 12-maandsperiode tot en met maart 1988 blijkt dat het financieringstekort van de lagere overheid uitkomt op 3,2%. Deze daling ten opzichte van 1987 hangt samen met het aflopen van de vervroegde aflossing op woningwetleningen. Exclusief deze vervroegde aflossing bedraagt het tekort 1,4% van het nationale inkomen. Naar verwachting zal de invloed van de herfinanciering van vervroegd afgeloste woningwetleningen op het tekort van de lagere overheid in de loop van 1988 sterk afnemen door het wegvallen van de vervroegde aflossingen.

Met ingang van 1985 is bij de raming van het financieringstekort van de lagere overheid gekozen voor een trendmatige benadering, waarbij realisatiecijfers uit de direct voorafgaande jaren een betrekkelijk ondergeschikte rol spelen. Dit heeft in de Miljoenennota 1988 geresulteerd in een raming van het financieringstekort voor 1988, exclusief v.a.w., van 0,5% van het nationale inkomen. Omdat het financieringstekort van de lagere overheid de laatste jaren sterk incidenteel is beïnvloed door de vervroegde aflossing op woningwetleningen en omdat het tekort opwaarts vertekend is door de toegenomen kredietverlening van met name de BNG en NWB aan instellingen buiten de sector lagere overheid, is er onvoldoende aanleiding deze trendmatige raming voor 1988 en 1989 bij te stellen. Overigens kan worden opgemerkt dat de Studiegroep Begrotingsruimte in haar nog dit jaar uit te brengen advies aandacht zal besteden aan de vraag hoe het begrotingsbeleid, in het bijzonder hoe het financieringstekort van de overheid, onderscheiden naar Rijk en lagere overheid, zich de volgende kabinetsperiode zal moeten ontwikkelen.

9. De begroting van de EG

1. Inleiding

Met de besluitvorming over het zogenaamde Drieluikpakket door de Europese Raad in Brussel op 11, 12 en 13 februari jongstleden is een aantal majeure obstakels op de weg naar de totstandkoming van de interne markt opgeruimd.

Op de genoemde Top zijn besluiten genomen over de verbetering van de beheersing van de landbouwuitgaven, de hervorming van de structuurfondsen en de financiering van de EG-begroting tot en met 1992.

Als gevolg van de voortgaande integratie van de EG zal het belang van Europa voor het Nederlandse overheidsbeleid en de Nederlandse overheidsfinanciën in de toekomst groeien.

In dit verband kan gewezen worden op twee aspecten.

In de eerste plaats leidt Europese integratie tot meer nadruk op communautair beleid. Indien de EG meer geld gaat uitgeven aan beleid dat ook op nationaal niveau wordt gevoerd, zal daar in de nationale begrotingsafweging rekening mee moeten worden gehouden.

Ten tweede leiden hogere EG-uitgaven in principe tot hogere nationale afdrachten omdat, overeenkomstig artikel 199 van het EG-verdrag, de EG-begroting in evenwicht behoort te zijn. Met andere woorden: beleidsintensiveringen op communautair niveau of onvoldoende beheersing van EG-uitgaven, waarvoor niet binnen de EG-begroting gecompenseerd wordt, leiden tot nationale budgettaire problematiek.

Vanwege de hierboven beschreven relatie tussen Rijksbegroting en EG-begroting wordt in deze bijlage een overzicht verstrekt van de omvang en samenstelling van de Europese begroting alsmede van het Nederlandse aandeel in de Europese inkomsten en uitgaven.

2. De EG-begroting

2.1. *Meerjarenperspectief*

Naar aanleiding van de Drieluikbesluitvorming hebben het Europese Parlement, de Raad van Ministers en de Europese Commissie een interinstitutioneel akkoord gesloten dat beoogt de communautaire begrotingsdiscipline te versterken.

Belangrijk onderdeel van dit akkoord zijn de zogenaamde financiële vooruitzichten die op hoofdlijnen aangeven welke bedragen tot en met 1992 maximaal in de Europese begroting kunnen worden opgenomen.

Dit uitgavenkader bestaat uit de volgende onderdelen:

– Een meerjarenraming voor de verplichtingenruimte (vastleggingskredieten) per hoofdgroep. Deze meerjarenvoorziening heeft een ander karakter dan de meerjarenramingen in de Rijksbegroting: in de EG-vooruitzichten worden verplichtingenplafonds gepresenteerd, in de Nederlandse meerjarencijfers wordt een zo realistisch mogelijk beeld gegeven van de verwachte kasuitgaven.

– Een uit de verplichtingenplafonds voortvloeiende kasuitgavenprognose (betalingskredieten).

– Jaarlijkse tussenplafonds voor de totale communautaire begroting op kasbasis, gedefinieerd als percentage van het bruto nationaal produkt van de twaalf EG-lidstaten te zamen (EG-BNP).

Deze tussenplafonds mogen slechts met maximaal 0,03% van het EG-BNP (algemene reserve) worden overschreden als Raad en Parlement hiertoe in gemeenschappelijk overleg beslissen. De EG-uitgaven op kasbasis mogen echter onder geen enkele omstandigheid hoger zijn dan 1,2% van het EG-BNP.

De in tabel 9.1. onder C gepresenteerde tussenplafonds hebben geen direct verband met de uit de verplichtingenramingen afgeleide kasprognoses (tabel 9.1., ad B).

Indien als gevolg van de BNP-groei de tussenplafonds leiden tot hogere kasbedragen dan onder B weergegeven, levert dit niet automatisch vrije ruimte voor de EG-begroting op. Krachtens het interinstitutioneel akkoord kan het referentiekader slechts worden aangepast na overeenstemming tussen de Raad en het Parlement.

In tabel 9.1 zijn de financiële vooruitzichten weergegeven.

Tabel 9.1. Referentiekader voor EG-uitgaven t/m 1992, (maximumbedragen; miljoenen Ecu[1]; prijzen 1988)

	1988	1989	1990	1991	1992
A. *Verplichtingen*[2]					
1. Landbouwgarantieuitgaven	27 500	27 700	28 400	29 000	29 600
2. Structuurfondsen	7 790	9 200	10 600	12 100	13 450
3. Beleidsmaatregelen met meerjarige toewijzing	1 210	1 650	1 900	2 150	2 400
4. Andere beleidsmaatregelen	2 103	2 385	2 500	2 700	2 800
(waarvan niet verplichte uitgaven)	(1 646)	(1 801)	(1 860)	(1 910)	(1 970)
5. Terugbetalingen en administratie	5 700	4 950	4 500	4 000	3 550
(waarvan voorraad-vermindering[3])	(1 240)	(1 400)	(1 400)	(1 400)	(1 400)
6. Monetaire reserve[3]	1 000	1 000	1 000	1 000	1 000
Totaal	45 303	46 885	48 900	50 950	52 800
B. *Kas*[4] *(totaal)*	43 779	45 300	46 900	48 600	50 100
C *Tussenplafonds*					
Kasuitgaven als % van het EG-BNP	1,12	1,14	1,15	1,16	1,17

[1] 1Ecu = hfl. 2.35 (d.d. 31-08-1988).
[2] In EG-terminologie: vastleggingskredieten.
[3] Vastgesteld in lopende prijzen.
[4] In EG-terminologie: betalingskredieten.

Uit dit overzicht (regels A en B) kan worden afgeleid dat de EG-uitgaven in de komende jaren fors kunnen stijgen (van 1988 tot 1992 met ca 15% in reële termen). Deze stijging wordt vooral veroorzaakt door de forse verhoging van de beschikbare middelen voor de structuurfondsen. Hoewel de landbouwuitgaven in absolute termen over de jaren met maximaal 2,1 miljard kunnen stijgen, neemt het relatief aandeel van deze uitgaven in de EG-begroting af van ca 60% naar ca 56%.

Opvallend lijkt in dit verband de daling van de categorie terugbetalingen en administratie. Bedacht dient echter te worden dat de terugbetalingen aan lidstaten in verband met de tijdelijke werking van de toetredingsverdragen voor Spanje en Portugal geleidelijk lager worden. De uitgaven t.b.v. administratie zullen gestaag blijven stijgen.

2.2. *EG-begroting in 1988 en 1989*

Door de Drieluikdiscussie is de communautaire begrotingsprocedure voor 1988 aanzienlijk vertraagd: pas sinds 1 juni van dit jaar is de begroting voor 1988 in werking.

Inmiddels is naar aanleiding van de goedkeuring van het nieuwe eigen middelen-besluit door de Raad van Ministers ook de eerste aanvullende begroting voor 1988 aanvaard.

Het in paragraaf 2.1 geschetste uitgavenkader voor 1988 is afgeleid van de oorspronkelijke begroting 1988, die gebaseerd is op het door de Commissie ingediende voorstel voor een eigen middelen-besluit.

Nu als gevolg van het door de Raad vastgestelde eigen middelen-besluit de restituties aan Spanje en Portugal in 1988 met 41 miljoen ECU stijgen ten opzichte van de oorspronkelijke begroting, wordt het referentiekader voor 1988 met ditzelfde bedrag overschreden (zowel kas als verplichtingen).

Deze overschrijding zal echter geen gevolgen hebben voor de latere jaren in het referentiekader.

Zoals mocht worden verwacht na de voltooiïng van de besluitvorming over de toekomstige financiering van de EG-begroting, heeft de eerste fase van de behandeling van de ontwerp-begroting 1989 (eerste lezing door de Begrotingsraad) weinig problemen opgeleverd. Deze begroting zal naar verwachting wel binnen de in het interinstitutioneel akkoord vastgestelde kaders blijven.

In het onderstaande overzicht is weergegeven hoe de Europese begroting zich per bestedingscategorie ontwikkelt.

Tabel 9.2. EG-begroting naar bestedingscategorie (kas, miljoenen Ecu, lopende prijzen)

	1986[1]	1987[2]	1988[3]	1989[4]
1. Landbouwgarantie-uitgaven				
– garantie-uitgaven	22 120	22 961	27 500	28 107
– monetaire reserve	–	–	1 000	1 000
totale landbouwuitgaven t.l.v. EG-begroting	22 120	22 961	28 500	29 107
– voorfinanciering	–	4 521[5]	1 000[6]	–
totale uitgaven EG-landbouwbeleid	*22 120*	*27 482*	*29 500*	*29 107*
2. Landbouwstructuur	766	799	1 219	1 550
3. Visserij	116	125	282	379
4. Regionaal beleid en vervoerbeleid	2 585	2 480	3 211	4 296
5. Sociaal beleid	2 419	2 615	2 841	3 221
6. Onderzoek, energie en industrie	838	803	1 121	1 424
7. Samenwerking met derde landen	853	481	893	950
8. Terugbetaling en reserves	2 972	2 281	3 779	2 976
9. Huishoudelijke uitgaven	1 522	1 577	1 974	2 103
Totaal	34 191	34 122[7]	43 820[8]	46 006[9]

[1] Publikatieblad c336 d.d. 15/12/'87, rapport van het Europese Rekenhof.

[2] Jaarrekening en financiële balans betreffende de verrichtingen in het kader van de begroting 1987.

[3] Com (88)355, voorontwerp van gewijzigde en aanvullende begroting nr. 1 voor het jaar 1988.

[4] Ontwerp begroting 1989; voor 1989 zijn de financiële vooruitzichten aangepast voor de prijsontwikkeling 1988-1989 (3,5%).

[5] In verband met de financieringsproblemen van de Gemeenschap is in 1987 besloten dat de FEOGA-garantie-uitgaven in het vervolg 2 maanden door de lidstaten zullen worden voorgefinancierd. Als gevolg van deze maatregel zijn de landbouw-uitgaven in 1987 in feite slechts voor 10/12 ten laste van de EG-begroting gekomen.

[6] In het kader van het Drieluik is de nationale voorfinanciering met ingang van 1988 met een halve maand verlengd.

[7] In de totaaltelling is de voorfinanciering nationale landbouwuitgaven niet meegenomen.

[8] Dit kasbedrag correspondeert met een verplichtingenbedrag van 45.345 MECU en 1,12% BNP. In de totaaltelling is de nationale voorfinanciering van de landbouwuitgaven niet meegenomen.

[9] Dit kasbedrag correspondeert met een verplichtingenbedrag van 47 515 MECU en 1,11% BNP.
Omgerekend in prijzen 1988 gaat het om 44 450 MECU aan kas respectievelijk 45 910 MECU aan verplichtingen.

Naar aanleiding van tabel 9.2 kunnen de volgende conclusies worden getrokken:

– de jaarlijkse stijging van de EG-begroting neemt af, maar de totale EG-uitgaven (nominaal, in ECU) stijgen van 1988 op 1989 desalniettemin met ruim 6%;

– nagenoeg alle bestedingscategorieën vertonen een stijgend verloop;

– de totale uitgaven voor het landbouwbeleid van 1988 op 1989 zullen dalen;

– de voorziening voor landbouwuitgaven in de ontwerpbegroting voor 1989 is ca 500 miljoen lager dan op basis van het referentiekader is toegestaan (in prijzen 1989 inclusief monetaire reserve, maximaal 29600 miljoen ECU);

– de uitgaven ten behoeve van structuurfondsen (met name regionaal fonds) nemen van 1988 op 1989 fors toe.

3. De Nederlandse afdrachten aan de EG

3.1. *De Nederlandse afdrachten voor de Drieluikbesluitvorming*

Voor de Drieluikbesluitvorming werd de EG-begroting, overeenkomstig het eigen middelen-besluit van 1985, nagenoeg volledig gefinancierd uit de drie eigen middelen van de Gemeenschappen: de landbouwheffingen, de invoerrechten en een afdracht gebaseerd op de geharmoniseerde BTW-grondslag.

De invoerrechten en de BTW-afdracht lopen via de Rijksbegroting, de landbouwheffingen niet.

Ten tijde van het opstellen van de Miljoenennota 1988 werd aangenomen dat de Nederlandse afdrachten op basis van deze eigen middelen zich op de volgende wijze zouden ontwikkelen.

Tabel 9.3. Nederlandse afdrachten aan de EG zoals geraamd bij Miljoenennota 1988 (in miljoenen guldens)

	1988	1989	1990	1991	1992
– Invoerrechten	1930	2005	2080	2155	2230
– BTW-afdracht	4100	4140	4220	4300	4380
t.l.v. de Rijksbegroting	6030	6145	6300	6455	6610
– Landbouwheffingen	700	700	700	700	700
Totale afdrachten	6730	6845	7000	7155	7310

In deze raming waren reeds een ophoging van 1,4% tot 1,6% van de BTW-grondslag en een structurele toevoeging van 400 miljoen opgenomen als voorzieningen voor de financieringsproblemen van de EG vóór de Drieluikbesluitvorming.

3.2. *De gevolgen van de Drieluik-besluitvorming voor de Nederlandse afdrachten*

De volgende elementen uit het op 24 juni door de Raad van Ministers aanvaarde eigen middelen-besluit zijn van belang voor de verschillende Nederlandse afdrachten aan de EG:

– de maximering van de BTW-afdracht per lidstaat op 1,4% BTW-grondslag;

– de verrekening van de compensatie aan Groot-Brittanië via de BTW-afdracht, de lastenverdeling van deze compensatie via de BNP-sleutel;

– de introductie van een vierde eigen middel gebaseerd op het BNP; ook dit vierde middel komt ten laste van de Rijksbegroting;

– het toevallen van de EGKS-invoerrechten aan de EG.

Tevens werd besloten dat de EG-lidstaten de landbouwgarantie-uitgaven een halve maand extra zouden voorfinancieren. Volgens de inzichten van dat moment zou de verlenging van deze voorfinanciering leiden tot een eenmalige verhoging van het Nederlandse financieringstekort met 300 miljoen in 1988 en tot een extra rentelast van 25 miljoen per jaar voor 1989 en latere jaren.

Samengevat heeft de Drieluikbesluitvorming geleid tot de volgende budgettaire problematiek ten opzichte van de raming bij Miljoenennota 1988.

Tabel 9.4. Effect Drieluikbesluitvorming op de Rijksbegroting (in miljoenen guldens)

	1988	1989	1990	1991	1992
– extra afdrachten	20	220	320	470	670
– verlenging voorfinanciering	300				
– rente verlenging voorfinanciering		25	25	25	25
Drieluikproblematiek	320	245	345	495	695

In deze raming was een voorziening opgenomen voor de algemene reserve voor onvoorziene uitgaven (0,03% EG-BNP).

Bij de uitwerking van de Drieluikbesluitvorming is duidelijk geworden dat deze reserve slechts incidenteel, bij exceptionele omstandigheden, zal worden aangesproken. Om deze reden is de desbetreffende voorziening thans uit de raming voor de verwachte EG-afdrachten weggelaten.

In de raming van de afdrachten is geen rekening gehouden met het mogelijk gebruik van de monetaire reserve.

De monetaire reserve, die dient om de gevolgen van grote dollarkoersmutaties voor de landbouwuitgaven telkens voor de duur van een jaar op te vangen, wordt pas op het moment van gebruik gefinancierd. Bij een volledig gebruik van de monetaire reserve, de dollar daalt in dat geval 17,5% ten opzichte van de ECU, is een extra Nederlandse afdracht van ca 115 miljoen gulden nodig.

Omdat het nieuwe eigen middelen-besluit pas in werking treedt na ratificatie door alle lidstaten kan het vierde eigen middel niet gebruikt worden voor de financiering van de EG-begroting van 1988.

Om toch een evenwicht te bereiken tussen communautaire inkomsten en uitgaven is besloten tot een intergouvernementeel akkoord voor 1988.

In dit akkoord is bepaald dat, overeenkomstig de systematiek van het vierde eigen middel, de lidstaten niet-terugbetaalbare voorschotten aan de EG verstrekken. Exclusief de voorziening voor de monetaire reserve bedraagt het Nederlands aandeel in dit akkoord 715 miljoen gulden.

3.3. *De Nederlandse afdrachten aan de EG conform de huidige inzichten*

Naast de mutaties uit hoofde van de Drieluikproblematiek is ook een aantal overige mutaties te onderscheiden die leiden tot een aanpassing van het totaal aan Nederlandse afdrachten.

Deze bijstellingen worden veelal veroorzaakt door gewijzigde macro-economische inzichten over bijvoorbeeld de ontwikkeling van de wereldhandel, de particuliere consumptie of wisselkoersverhoudingen.

In het navolgende overzicht is een verticale toelichting gegeven op ontwikkeling van de Nederlandse afdrachten.

Tabel 9.5. Aansluitingstabel 1988–1989 voor de EG-afdrachten (in miljoenen guldens)

	1988	1989	1990	1991	1992
stand Miljoenennota 1988	6730	6845	7000	7155	7310
mutaties					
– drieluik	20	220	320	470	670
– algemene reserve	– 135	– 140	– 145	– 150	– 155
– macro-mutaties Rijksbegroting	280	145	305	330	320
– Landbouwheffingen	– 100	– 200	– 200	– 200	– 200
stand Miljoenennota 1989	6795	6870	7280	7605	7945

Ten slotte is in het volgende overzicht aangegeven hoe de verschillende afdrachten (naast afdrachten ten laste van de Rijksbegroting dus ook de landbouwheffingen) aan de EG zich naar raming in de loop van de tijd ontwikkelen (stand Miljoenennota 1989).

Tabel 9.6. Nederlandse afdrachten aan EG zoals geraamd bij Miljoenennota 1989 in miljoenen guldens)

	1988	1989	1990	1991	1992	1993
– Invoerrechten	2120	2290	2385	2540	2700	2860
– BTW-afdracht	3360	3315	3410	3515	3630	3745
– BNP-afdracht		765	985	1050	1115	1125
– Intergouvernementeel akkoord	715					
t.l.v. de Rijksbegroting	6195[1]	6370	6780	7105	7445	7730
– Landbouwheffingen	600	500	500	500	500	500
Totale afdrachten	6795	6870	7280	7605	7945	8230

3.4. *De Nederlandse afdrachten aan de EG in historisch perspectief*

Ter illustratie van het groeiende budgettaire belang van de EG voor Nederland is in tabel 9.7 de afdrachtenontwikkeling sinds 1982 weergegeven.

Tabel 9.7. Historisch overzicht van de Nederlandse afdrachten aan de EG (realisatie, in miloenen guldens)

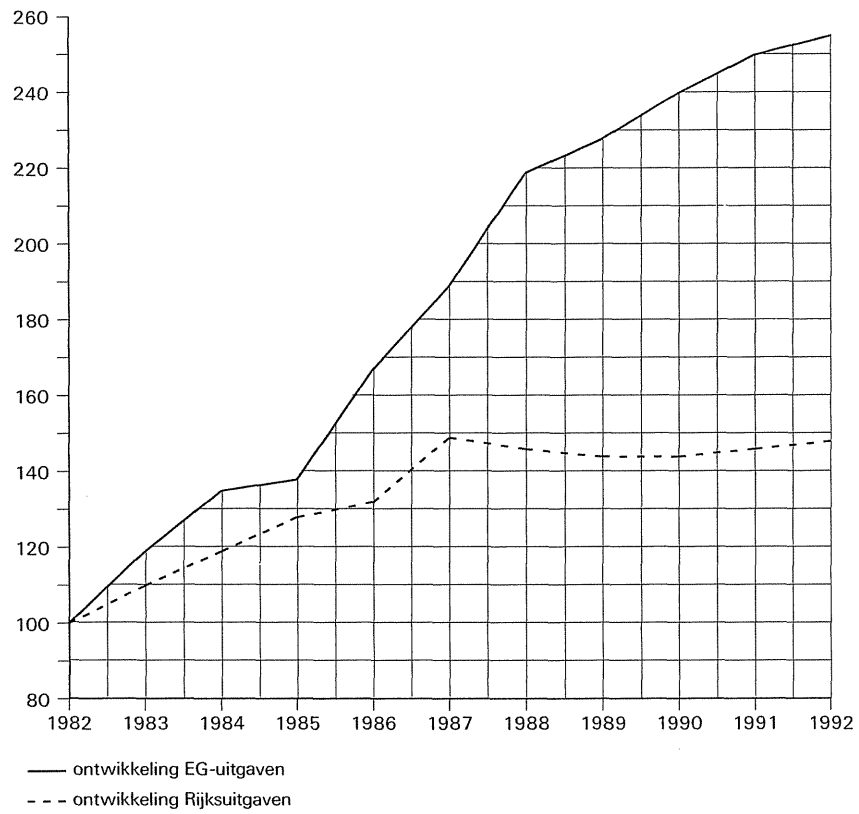
	1982	1983	1984	1985	1986	1987
– Invoerrechten	1540	1590	1950	2040	1890	1895
– BTW-afdracht	1700	1810	1840	2190	2950	3105
– Intergouvernementeel akkoord	–	–	130	240	–	–
t.l.v. de Rijksbegroting	3240	3400	3920	4470	4840	5000
– Landbouwheffingen	610	560	530	560	510	535
Totale afdrachten	3850	3960	4450	5030	5350	5535

Uit een nadere beschouwing van tabel 9.6 en tabel 9.7 kan worden afgeleid dat de Nederlandse afdrachten aan de EG zich volgens de huidige ramingen in tien jaar tijd (1982–1992) zullen verdubbelen. Tevens kan worden geconcludeerd dat de groei van de afdrachten vooral ten laste komt van de Rijksbegroting: de afdrachten exclusief de landbouwheffingen stijgen in deze tien jaar met meer dan 4,2 miljard gulden ofwel met bijna 130%.

De stijging van de Nederlandse afdrachten kan volledig worden toegeschreven aan de groei van de EG-begroting

In grafiek 9.1 wordt de groei van de totale EG-uitgaven vergeleken met de groei van de totale Rijksuitgaven.

Grafiek 9.1 Vergelijking tussen de ontwikkeling van de totale EG-uitgaven en de totale Rijksuitgaven (index 1982 = 100)

De belangrijkste oorzaak voor de stijgende trend van de EG-uitgaven is de ontwikkeling van de landbouw-garantieuitgaven. Deze uitgaven stijgen van 1982 tot 1992 met circa 150%.

De gematigde groei van de EG-uitgaven na 1988 wordt in de eerste plaats veroorzaakt door de beheerste ontwikkeling van de EG-landbouwuitgaven die zich naar verwachting na de drieluikbesluitvorming zal voordoen.

De toetreding van Spanje en Portugal per 1 januari 1986 is een van de oorzaken voor de uitgavenstijging van 1985 op 1986.

4. De EG-uitgaven aan de Nederlandse samenleving

Een inventarisatie van door de EG verrichte uitgaven die ten goede komen aan de Nederlandse samenleving, wordt ernstig bemoeilijkt door de volgende factoren.

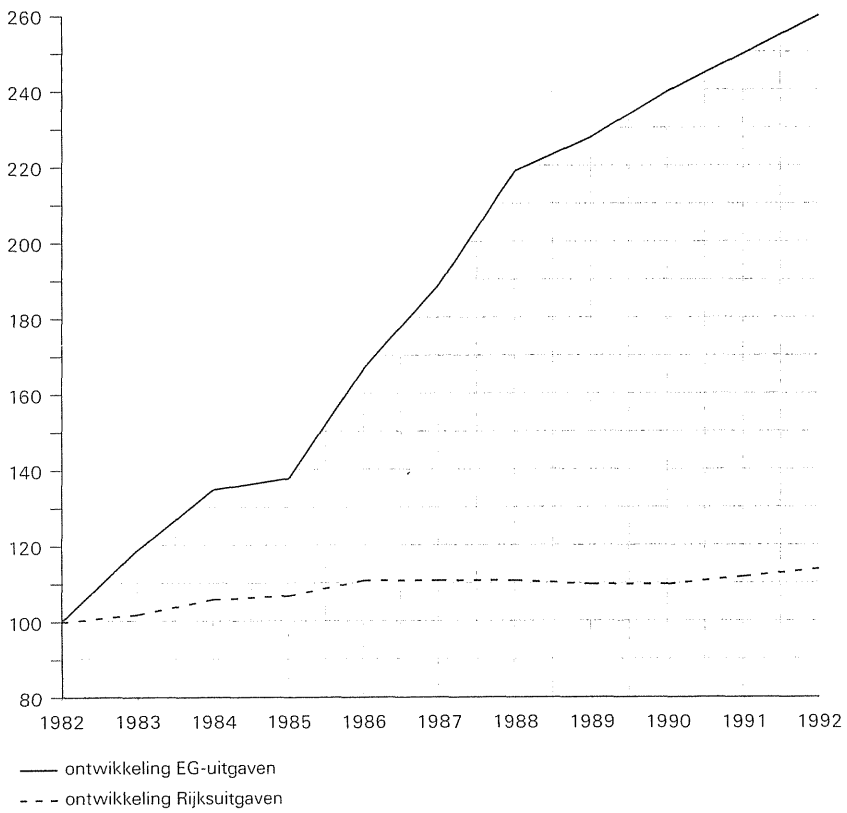
In de eerste plaats is het moeilijk een schatting te maken van het deel van de EG-uitgaven dat in de toekomst in Nederland terecht zal komen. In principe worden EG-uitgaven immers geraamd zonder dat met proportionele aandelen van de lidstaten in de desbetreffende uitgaven rekening wordt gehouden.

Verwacht mag echter worden dat het relatieve Nederlandse aandeel in de uitgaven ten laste van de EG-begroting geleidelijk zal dalen, omdat de

ERRATUM

Abusievelijk is grafiek 9.1 in bijlage 9 van de Miljoenennota 1989 op blz. 338 verkeerd afgedrukt. U gelieve deze grafiek als volgt te lezen:

Grafiek 9.1 Vergelijking tussen de ontwikkeling van de totale EG-uitgaven en de totale Rijksuitgaven (index 1982 = 100)

uitgavencategorieën waar Nederland traditiegetrouw meer dan evenredig in meedeelt (de landbouwuitgaven, met name de zuivelsector) steeds minder groeien, terwijl de uitgaven-categorieën waar Nederland een relatief gering aandeel in heeft (structuurfondsen) fors stijgen.

Een tweede probleem is dat niet goed is vast te stellen welk deel van de EG-uitgaven, die volgens de EG-begrotings-administratie in Nederland terecht komen, ook feitelijk in de Nederlandse economie neerslaat.

Zo blijkt een steeds belangrijker deel van de EG-landbouwsubsidies in plaats van via de desbetreffende lidstaat via Nederland te worden uitgekeerd aan buitenlandse producenten of handelaren. Deze ontwikkeling wordt veroorzaakt door de doorvoerfunctie die Nederland voor andere EG-lidstaten vervult alsmede door agromonetaire verschillen. Door de nationale voorfinanciering van de landbouwuitgaven over twee-en-een-halve maand heeft de EG-uitgavenverschuiving als ongewenst gevolg dat hogere rentelasten voor de Staat optreden. Ter zake worden door de EG geen rentekosten vergoed.

Ook in het geval de landbouwbedragen uitgekeerd worden aan Nederlandse producenten, handelaren of verwerkers, hoeven de economische effecten zich niet uitsluitend in Nederland voor te doen. In dit verband kan bijvoorbeeld gewezen worden op de toenemende verwerking in Nederland van Frans zonnebloemzaad. De verwerkingssubsidies worden weliswaar aan de Nederlandse producent uitgekeerd maar alleen onder de voorwaarde dat deze aan de Franse producent een bepaalde minimumprijs betaalt (partiële overheveling van subsidie).

In tabel 9.8 is voor de periode 1986–1989 weergegeven welke communautaire uitgaven naar verwachting in eerste instantie in Nederland terecht komen.

Tabel 9.8. EG-uitgaven die in eerste instantie in Nederland neerslaan (in miljoenen guldens)

		1986	1987	1988	1989
1	Landbouwgarantie (Landbouwegalisatiefonds)	5435	6408[1]	8600[2]	9500
2	Landbouworiëntatie[3]	59	33	28	29
3	Visserij[3]	3	3	7	7
4	Regionaal Fonds (Rijksbegroting H.X.III)	26	66	70	75
5	Sociaal Fonds[4]				
	– aan Rijksbegroting H.XV	69	63	52	33
	– aan overigen[3]	56	67	78	80
6	Perceptiekosten-vergoedingen				
	– aan Rijksbegroting H.IX-B	173	127[6]	262[6]	194
	– aan Landbouw-egalisatiefonds	60	44[7]	76[7]	50
	Totaal	5881	6811	9173	9968
	waarvan aan Rijksbegroting	268	256	384	302

[1] In verband met de financieringsprobleem in de Gemeenschap is boven dit bedrag nog 1 miljard gulden nationaal voorgefinancierd.
[2] Verwacht wordt dat per ultimo 1988 boven dit bedrag opnieuw sprake zal zijn van een voorfinanciering van ca 1 miljard gulden.
[3] Directe betaling aan Nederlandse ingezetenen zonder tussenkomst van de Rijksoverheid.
[4] Voor 1989 is sprake van een stelpost.
[5] Hoewel met ingang van het nieuwe eigen middelen-besluit slechts 90% van de invoerrechten als eigen middel kan worden beschouwd, is in deze presentatie om technische redenen uitgegaan van een afdracht van 100% en een terugbetaling van 10%, ook voor de jaren na 1988.
[6] In verband met de financierings-problematiek in de EG in 1987 is een terugbetaling van 64 miljoen perceptiekosten uitgesteld van 1987 naar 1988.
[7] Zie noot 6; terugbetaling van 16 miljoen in 1988 in plaats van 1987

Uit de verwachte ontwikkeling voor landbouwgarantie-uitgaven mag niet worden afgeleid dat de afspraken die in het kader van het Drieluik zijn gemaakt over de beheersing van de landbouwuitgaven niet worden nagekomen. Naar het zich laat aanzien zijn de in tabel 9.2 opgenomen ramingen reële schattingen van de verwachte ontwikkeling van de landbouwuitgaven.
Ook is er geen reden om aan te nemen dat het aandeel ten behoeve van de Nederlandse producenten of handelaren in de EG-landbouwuitgaven toeneemt.

Hoewel nauwkeurige inzichten ontbreken, mag worden aangenomen dat de beschreven ontwikkeling vooral wordt veroorzaakt door de eerder genoemde statistische vertekening.

5. Vergelijking tussen Nederlandse uitgaven aan Brussel en Nederlandse inkomsten uit Brussel

Het is bekend dat de Nederlandse regering ten principale altijd een benadering heeft afgewezen die als criterium kiest of Nederland een netto-ontvanger of een netto-betaler is ten opzichte van de EG. Bovendien kan in de praktijk geen nauwkeurig antwoord worden gegeven op de vraag of en in hoeverre Nederland als land een netto-ontvanger of netto-betaler was of is. Wel kan met nauwkeurigheid worden aangegeven wat de rechtstreekse financiële relatie van de Nederlandse schatkist jegens Brussel is.

Zoals reeds in paragraaf 4 werd vermeld, kan geen antwoord worden gegeven op de vraag in hoeverre de EG-uitgaven, die in eerste instantie in de Nederlandse samenleving terechtkomen, ook daadwerkelijk in de Nederlandse economie neerslaan. Een vergelijkbaar statistisch probleem doet zich voor bij de afdrachten. Ook als gevolg van de Nederlandse doorvoerfunctie worden in Nederland invoerrechten geïnd op goederen die voor andere EG-lidstaten zijn bestemd [1].

Omdat door het ontbreken van een registratie terzake de ingaande en de uitgaande kasstroom niet kunnen worden gecorrigeerd, is afgezien van een confrontatie tussen afdrachten en ontvangsten. Door de statistische vertekeningen zou een saldo immers een onjuist beeld geven.

Op basis van historische gegevens mag worden verondersteld dat Nederland nu, zij het niet meer in omvangrijke mate, netto-ontvanger is.

Indien de in tabellen 9.6 en 9.7 enerzijds en de in tabel 9.8 anderzijds weergegeven kasstromen zouden worden gesaldeerd, dringt de conclusie zich op dat de Nederlandse netto-positie fors verbetert. Verwacht mag echter worden dat de Nederlandse netto-positie geleidelijk juist zal verslechteren. Immers, zoals reeds in paragraaf 4 werd beschreven, zal het relatieve aandeel van Nederland als ontvanger in de communautaire uitgaven in de loop van de tijd verminderen, terwijl er geen reden is om aan te nemen dat het aandeel van Nederland in de financiering van de Europese begroting substantieel zal veranderen.

Indien de kasstromen tussen Rijks- en communautaire begroting worden geïnventariseerd blijkt dat de Nederlandse Rijksoverheid duidelijk een netto-betaler is en dat deze netto-positie in de loop van de tijd verslechtert. De uitgavenstroom van Brussel naar Nederland vloeit overwegend naar bedrijven en burgers. Aangezien verondersteld mag worden dat Nederland (nog) netto-ontvanger is en de Rijksbegroting zeker netto-betaler is, kan worden geconcludeerd dat in Nederland via Brussel inkomensherverdeling plaatsvindt van de belastingbetaler naar met name de agrarische sector in brede zin.

[1] In beide gevallen dient overigens bedacht te worden dat het omgekeerde ook gebeurt, zij het waarschijnlijk in veel mindere mate: Nederlandse bedrijven die hun EG-subsidie via het buitenland ontvangen en Nederlandse import die via een andere EG-lidstaat Nederland binnenkomt.

Overigens zij gewezen op de beperkte betekenis die aan een saldo van inkomsten en uitgaven kan worden toegekend. Veel belangrijker zijn de baten van het lidmaatschap van de EG voor de Nederlandse economie, die niet uit een kasstroom zijn af te leiden. Zo is de afbraak van de douanetarieven binnen de EG gepaard gegaan met een aanzienlijke uitbreiding van de intracommunautaire handel. In 1958 was nog 35,3% van de totale export van de EG-landen voor één van de overige (10) EG-landen bestemd; in 1985 was dit aandeel gegroeid tot 52,5%. Voor Nederland zijn deze percentages respectievelijk 57,1% en 73,3%. De sterke groei van de intracommunautaire handel heeft de welvaart in Europa bevorderd. Ook de verdere Europese integratie, zoals de realisatie van de interne markt in 1992, zal de economische groei ten goede komen.

10. Overzicht van de garantieverlening door het Rijk

10.1. Uitstaand risico en nieuwe machtigingen per hoofdstuk

Hoofdstuk		Risico van het Rijk aan het einde van			Machtiging tot het verlenen van nieuwe garanties	
		1987[1]	1988[2]	1989[3]	1988[2]	1989[3]
IV	Kabinet voor Nederlandse-Antilliaanse en Arubaanse Zaken	1 165	1 207	1 246	89	89
V	Buitenlandse Zaken	5 593	5 877	6 142	473	471
VII	Binnenlandse Zaken	44	46	49	5	5
VIII	Onderwijs en Wetenschappen[4]	1 152	1 355	1 280	307	319
IX-B	Financiën [5]	52 805	61 078	64 592	19 297	19 291
X	Defensie	6	6	5	0	0
XI	Volkshuisvesting, Ruimtelijke Ordening en Milieubeheer[6]	63 381	73 261	77 917	11 077	6 500
XII	Verkeer en Waterstaat	2 916	3 087	3 434	475	652
XIII	Economische Zaken	3 447	3 565	3 471	578	509
XIV	Landbouw en Visserij	435	448	462	24	25
XV	Sociale Zaken en Werkgelegenheid	7	7	12	0	5
XVI	Welzijn, Volksgezondheid en Cultuur	5 237	5 788	6 260[7]	756	685[7]
Totaal		136 188	155 725	164 870	33 081	28 551

[1] Rekening.
[2] Vermoedelijke uitkomsten.
[3] Ontwerp-begroting.
[4] Exclusief garanties krachtens artikel N-2 van de Algemene Burgerlijke Pensioenwet.
[5] Inclusief een aandeel voor O.S. Exclusief waarborg betalingsverplichtingen Nederlandse Waterschapsbank N.V. ad 28,8 miljard ultimo 1987.
[6] Exclusief garanties uit hoofde van de begroting van het Bezitsvormingsfonds.
[7] Het risico uit hoofde van de indemniteitsregeling gedurende het dienstjaar is p.m. geraamd.

10.2. Betalingen en ontvangsten op door het Rijk verstrekte garanties

Hoofdstuk		Omschrijving	1987		1988		1989
			Ontwerp-begroting	Rekening	Ontwerp-begroting	Vermoedelijke uitkomsten	Ontwerp-begroting
1. Betalingen							
V	Buitenlandse Zaken	Ontwikkelingssamenwerking	0	8	0	0	0
VIII	Onderwijs en Wetenschappen	Lager dan 5 miljoen	2	2	3	3	3
IX-B	Financiën	Regeling bijzondere financieringen	195	218	127	127	116
		Particuliere participatiemaatschappijen	6	5	6	6	9
		Exportkredietverzekering	764	724	656	813	968
		Nederlandse Financieringsmaatschappij voor Ontwikkelingslanden	5	6	5	5	10
XI	Volkshuisvesting, Ruimtelijke Ordening en Milieubeheer	Deelneming in verlies gemeentegaranties eigen woningbezit	50	45	40	40	42
XIII	Economische Zaken	Garanties regionaal beleid	7	1	7	7	7
		Midden- en Kleinbedrijf	92	56	73	78	70
		Energiebeleid	9	5	9	8	8
		Lager dan 5 miljoen	1	3	1	1	2
XIV	Landbouw en Visserij	Lager dan 5 miljoen	0	0	2	2	3
XVI	Welzijn, Volksgezondheid en Cultuur	Lager dan 5 miljoen	1	0	0	0	0
Totaal			1 132	1 073	929	1 090	1 238
2. Ontvangsten							
IX-B	Financiën	Regeling bijzondere financieringen	15	52	15	17	16
		Exportkredietverzekering	360	388	505	480	380
		Lager dan 5 miljoen	1	1	1	1	1
XIII	Economische Zaken	Midden- en Kleinbedrijf	9	33	11	12	13
Totaal			385	474	532	510	410

11. Burgerlijk rijkspersoneel

Overzicht burgerlijk rijkspersoneel per begrotingshoofdstuk

		1	2	3	4	5	6	7	8
Hoofdstuk		Begrotings-sterkte 1988 cf. Miljoenen-nota 1988	Begrotings-sterkte 1988 cf. Miljoenen nota 1989[1]	Werkelijke bezetting per 30-6-1988	Begrotings-sterkte 1989	Meerjarenramingen			
						1990	1991	1992	1993
II	Hoge Colleges van Staat en Kabinet der Koningin	1 388	1 396	1 360	1 478	1 439	1 439	1 439	1 439
III	Algemene Zaken	343	344	330	328	319	319	319	319
IV	Kabinet voor Nederlands-Antilliaanse en Arubaanse Zaken	62	62	58	61	60	60	60	60
V	Buitenlandse Zaken (incl. Ontwikkelingssamenwerking)	3 564	3 634	3 551	3 570	3 494	3 479	3 479	3 479
VI	Justitie (incl. politie)	32 719	33 034	31 457	33 522	33 288	33 070	33 176	33 176
VII	Binnenlandse Zaken	3 139	3 147	2 993	3 017	2 873	2 866	2 866	2 866
VIII	Onderwijs en Wetenschappen (incl. wetenschappelijke instellingen)	3 615	3 635	3 771	3 603	3 400	3 400	3 400	3 400
IX-B	Financiën (incl. belastingdienst)	34 359	34 525	33 959	34 164	33 042	32 192	31 630	31 610
X	Defensie	26 428	26 428	25 944	25 488	24 547	24 547	24 547	24 547
XI	Volkshuisvesting, Ruimtelijke Ordening en Milieubeheer[2]	7 911	7 911	7 924	7 513	7 135	7 135	7 135	7 135
XII	Verkeer en Waterstaat	17 153	17 153	17 003	17 020	14 403	14 403	14 403	14 403
XIII	Economische Zaken	5 938	5 938	5 584	5 691	5 504	5 470	5 393	5 393
XIV	Landbouw en Visserij	11 989	11 989	12 107	11 203	10 374	10 354	10 334	10 321
XV	Sociale Zaken en Werkgelegenheid	7 021	7 049	6 672	6 958	2 472	2 472	2 472	[1]2 472
XVI	Welzijn, Volksgezondheid en Cultuur	7 206	7 206	6 803	7 051	6 792	6 764	6 754	6 754
Totaal		162 835	163 451	159 516	160 667	149 142	147 970	147 407	147 374

[1] Bevat de toegestane mutaties t.o.v. de stand Miljoenennota 1988.
[2] Inclusief Bezitvormingsfonds.
[3] In het totaal zijn niet meer de begrotingssterkte en meerjarencijfers van het ABP verwerkt, dat per 1-1-1988 is verzelfstandigd (wetsontwerp 19 411). Voor de vergelijkbaarheid van de cijfersreeksen met de Miljoenennota 1988 kunnen de volgende cijfers worden gehanteerd voor de sterkte van het ABP (1988-1993): 3769, 3638, 3507, 3507, 3507, 3507. Deze cijfers betreffen de begroting 1988 inclusief nota van wijziging (de begroting 1989 is nog niet vastgesteld).
Het totaal van de rijksdienst inclusief ABP wordt dan respectievelijk voor 1988 t/m 1993: 167 205, 164 305, 152 649, 151 477, 150 914, 150 881.

Toelichting

In het overzicht zijn van alle departementen, de Hoge Colleges van Staat en het ABP opgenomen de begrote personeelssterkte, omgerekend naar volletijdsfuncties, voor 1989 en de meerjarenramingen 1990–1993, alsmede de werkelijke bezetting, eveneens de volletijdsfuncties, op 30 juni 1988.

Evenals de twee voorgaande jaren zijn de belangrijkste veranderingen in het personeelsvolume van de rijksoverheid het gevolg van de door het kabinet voorgestane afslankingsoperatie. Een evaluatie van het verloop van deze operatie is inmiddels voorgelegd aan het parlement. Ook de prioriteiten die zijn gehanteerd bij de verschillende afslankingstaakstellingen zijn reeds eerder aangegeven. Zo is vanwege het belang dat het kabinet hecht aan de criminaliteitsbestrijding met name het departement van Justitie relatief ontzien.

Ten opzichte van de begroting en meerjarenramingen van vorig jaar heeft zich een aantal wijzigingen voorgedaan. De belangrijkste daarvan is de vertraging van een deel van de afslanking bij de Belastingdienst van het ministerie van Financiën. Dit hangt samen met de vertraging met twee jaar van de invoering van de voorstellen tot belastingvereenvoudiging van de Commissie Oort. Het kabinet streeft thans naar invoer van de belastingvereenvoudiging per 1 januari 1990. In 1992 zal de personeelsreductie het oorspronkelijk voor 1990 geraamde niveau bereiken. Voorts wordt als gevolg van de afschaffing van de WIR de begrotingssterkte van de belastingdienst geleidelijk teruggebracht met uiteindelijk 100 plaatsen in 1995

Een andere belangrijke mutatie betreft een ogenschijnlijke uitbreiding met ruim 400 plaatsen van het departement van Verkeer en Waterstaat verband houdend met de privatisering van de PTT. Een aantal voorheen door de PTT uitgevoerde overheidstaken onder andere in het kader van de toepassing van wet- en regelgeving op het gebied van telecommunicatie zullen worden voortgezet door het ministerie van Verkeer en Waterstaat. Dit leidt tot een reallocatie van begrotingsplaatsen van het voormalig staatsbedrijf naar dit ministerie. Daarnaast is bij Verkeer en Waterstaat een voorziening van ongeveer 20 plaatsen getroffen voor de beleidstaken op het gebied van post en telecommunicatie.

Een tijdelijke uitbreiding van ongeveer 300 plaatsen bij het departement van Justitie voor 1988 en 1989 hangt samen met de benodigde vergroting van de penitentiaire capaciteit en met extra personeel ten behoeve van een versnelling van de asielprocedure.

Naast een aantal kleinere, soortgelijke wijzigingen heeft zich een reallocatie van 109 begrotingsplaatsen voorgedaan van het departement van Financiën naar het departement van Onderwijs en Wetenschappen als gevolg van de overheveling van taken op het gebied van de inning van school- en lesgelden.

Ten slotte doen zich bij de Tweede Kamer en het ministerie van WVC mutaties voor die verband houden met begrotingstechnische bijstellingen. Bij deze onderdelen van de rijksdienst is nagegaan welk personeel tot nu toe vanuit de materiële artikelen van de begroting werd betaald. In de ontwerpbegroting 1989 is dit personeel ondergebracht in het personeelsartikel, hetgeen tot een stijging van de begrotingssterkte leidt. Bij het ministerie van WVC staat daar een daling van de begrotingssterkte tegenover in verband met verzelfstandiging van de Bijzonder-jeugdwerkinternaten. Per saldo treedt bij het departement nauwelijks wijziging van de begrotingssterkte op.

12. Overheidsschuld, financieringsbehoefte, rentelasten en aflossingen

Tabel 12.1. De ontwikkeling van de bruto overheidsschuld vanaf 1970; in miljoenen guldens en (tussen haakjes) in procenten van het nationale inkomen

per ultimo	staatsschuld (1)		schuld van provincies en gemeenten (2)		onderlinge schuld-verhoudingen (3)		overheidsschuld (4 = 1 + 2 − 3)	
1970	32 948	(29,6)	45 613	(40,9)	15 292	(13,7)	63 269	(56,8)
1971	35 119	(28,1)	50 160	(40,1)	17 271	(13,8)	68 008	(54,4)
1972	36 548	(25,8)	55 223	(39,0)	19 794	(14,0)	71 977	(50,8)
1973	38 774	(23,8)	60 564	(37,2)	22 880	(14,1)	76 458	(47,0)
1974	41 301	(22,4)	66 680	(36,2)	25 282	(13,7)	82 699	(44,9)
1975	46 735	(23,4)	72 204	(36,1)	27 895	(14,0)	91 044	(45,5)
1976	54 996	(24,0)	77 352	(33,7)	30 991	(13,5)	101 357	(44,1)
1977	61 704	(24,6)	81 250	(32,3)	33 704	(13,4)	109 250	(43,5)
1978	72 529	(26,9)	85 474	(31,7)	36 515	(13,5)	121 488	(45,1)
1979	84 394	(29,5)	90 407	(31,6)	39 835	(13,9)	134 966	(47,2)
1980	99 518	(32,8)	99 110	(32,6)	44 006	(14,5)	154 622	(50,9)
1981	118 457	(37,5)	108 943	(34,4)	49 867	(15,8)	177 533	(56,1)
1982	144 653	(43,8)	114 951	(34,8)	54 701	(16,5)	204 903	(62,0)
1983	174 795	(51,1)	120 203	(35,1)	59 109	(17,3)	235 889	(68,9)
1984	203 116	(56,6)	125 107	(34,9)	63 801	(17,8)	264 422	(73,7)
1985	228 283	(60,7)	129 433	(34,4)	66 766	(17,8)	290 950	(77,4)
1986	238 735	(61,9)	123 725	(32,1)	56 696	(14,7)	305 764	(79,3)
1987	251 157	(64,9)	118 862	(30,7)	46 380	(12,0)	323 639	(83,9)

Bron: Ministerie van Financiën, DNB.

Tabel 12.2. De ontwikkeling van de financieringsbehoefte van de overheid vanaf 1970; in miljoenen guldens en (tussen haakjes) in procenten van het nationale inkomen

	rijk (1)		lagere overheid[1] (2)		overheid (3 = 1 + 2)	
1970	1 839	(1,6)	3 918	(3,5)	5 757	(5,2)
1971	2 264	(1,8)	4 264	(3,4)	6 528	(5,2)
1972	741	(0,5)	3 990	(2,8)	4 731	(3,3)
1973	196	(0,1)	4 445	(2,7)	4 641	(2,9)
1974	1 737	(0,9)	6 103	(3,3)	7 840	(4,3)
1975	7 318	(3,7)	5 674	(2,8)	12 992	(6,5)
1976	10 104	(4,4)	4 833	(2,1)	14 937	(6,5)
1977	9 918	(3,9)	3 968	(1,6)	13 886	(5,5)
1978	11 608	(4,3)	4 808	(1,8)	16 416	(6,1)
1979	15 822	(5,5)	5 011	(1,8)	20 833	(7,3)
1980	18 505	(6,1)	9 944	(3,3)	28 449	(9,4)
1981	24 596	(7,8)	8 653	(2,7)	33 249	(10,5)
1982	31 024	(9,4)	6 064	(1,8)	37 088	(11,2)
1983	34 550	(10,1)	5 791	(1,7)	40 341	(11,8)
1984	36 387	(10,1)	7 124	(2,0)	43 511	(12,1)
1985	31 790	(8,5)	11 922	(3,2)	43 712	(11,6)
1986	18 419	(4,8)	27 046	(7,0)	45 465	(11,8)
1987	29 906	(7,7)	26 374	(6,8)	56 280	(14,5)

Bron: Ministerie van Financiën, DNB.

[1] Hieronder wordt verstaan: provincies, gemeenten, waterschappen, de Bank voor Nederlandsche Gemeenten, de Nederlandse Waterschapsbank en de gemeenschappelijke regelingen met een bestuurlijk karakter.

Tabel 12.3. De ontwikkeling van het financieringstekort, de aflossingen en de financieringsbehoefte van de overheid vanaf 1970; in miljoenen guldens en (tussen haakjes) in procenten van het nationale inkomen

	financieringstekort[1] (1)		aflossingen (2)		financieringsbehoefte (3 = 1 + 2)	
1970	4 052	(3,6)	1 705	(1,5)	5 757	(5,2)
1971	4 481	(3,6)	2 047	(1,6)	6 528	(5,2)
1972	2 706	(1,9)	2 025	(1,4)	4 731	(3,3)
1973	2 347	(1,4)	2 294	(1,4)	4 641	(2,9)
1974	5 066	(2,8)	2 774	(1,5)	7 840	(4,3)
1975	10 089	(5,0)	2 903	(1,5)	12 992	(6,5)
1976	11 064	(4,8)	3 873	(1,7)	14 937	(6,5)
1977	9 469	(3,8)	4 417	(1,8)	13 886	(5,5)
1978	11 238	(4,2)	5 178	(1,9)	16 416	(6,1)
1979	15 052	(5,3)	5 781	(2,0)	20 833	(7,3)
1980	21 771	(7,2)	6 678	(2,2)	28 449	(9,4)
1981	25 856	(8,2)	7 393	(2,3)	33 249	(10,5)
1982	28 802	(8,7)	8 286	(2,5)	37 088	(11,2)
1983	32 121	(9,4)	8 220	(2,4)	40 341	(11,8)
1984	31 066	(8,7)	12 445	(3,5)	43 511	(12,1)
1985	27 067	(7,2)	16 645	(4,4)	43 712	(11,6)
1986	22 699	(5,9)	22 766	(5,9)	45 465	(11,8)
1987	30 971	(8,0)	25 309	(6,5)	56 280	(14,5)

Bron: Ministerie van Financiën, DNB.

[1] Exclusief debudgetteringen en inclusief vervroegde aflossingen van woningwetleningen.

Tabel 12.4. De ontwikkeling van de rentelasten en de aflossingen van het rijk vanaf 1970; in miljoenen guldens en (tussen haakjes) in procenten van het nationale inkomen

	rentelasten (1)	aflossingen (2)	totale uitgaven hoofdstuk IX A (3 = 1 + 2)
1970	1 701 (1,5)	577 (0,5)	2 278 (2,0)
1971	1 966 (1,6)	660 (0,5)	2 626 (2,1)
1972	2 045 (1,4)	700 (0,5)	2 745 (1,9)
1973	2 195 (1,3)	1 095 (0,7)	3 290 (2,0)
1974	2 534 (1,4)	770 (0,4)	3 304 (1,8)
1975	2 876 (1,4)	1 016 (0,5)	3 892 (1,9)
1976	3 362 (1,5)	1 483 (0,6)	4 845 (2,1)
1977	4 081 (1,6)	1 905 (0,8)	5 986 (2,4)
1978	4 734 (1,8)	2 402 (0,9)	7 136 (2,6)
1979	5 454 (1,9)	2 798 (1,0)	8 252 (2,9)
1980	6 893 (2,3)	3 274 (1,1)	10 167 (3,4)
1981	8 923 (2,8)	3 713 (1,2)	12 636 (4,0)
1982	11 784 (3,6)	3 981 (1,2)	15 765 (4,8)
1983	14 459 (4,2)	4 013 (1,2)	18 472 (5,4)
1984	17 199 (4,8)	5 786 (1,6)	22 985 (6,4)
1985	19 550 (5,2)	8 744 (2,3)	28 294 (7,5)
1986	21 156 (5,5)	11 015 (2,9)	32 171 (8,3)
1987	21 463 (5,5)	14 431 (3,7)	35 894 (9,3)
1988	22 019 (5,5)	19 281 (4,9)[2]	41 300 (10,4)
1989	21 875 (5,3)[1]	19 335 (4,7)	41 210 (10,0)
1990	22 894 (5,4)	20 497 (4,8)	43 391 (10,2)
1991	23 608 (5,4)	23 023 (5,2)	46 631 (10,6)
1992	24 262 (5,3)	24 844 (5,4)	49 106 (10,8)
1993	24 958 (5,3)	26 469 (5,6)	51 427 (11,0)

Bron: Voor de jaren 1970 tot en met 1987 Rekening Hoofdstuk IX A, voor 1988 Vermoedelijke Uitkomsten en vanaf 1989 Begroting en Meerjarenramingen van Hoofdstuk IX A.

[1] Als gevolg van de privatisering van de PTT vervallen met ingang van 1989 op Begroting IX A de post rente over reserves van de PTT (onderdeel uitmakend van artikel 03.01) en de post rente over in 's Rijks schatkist aanwezige gelden van de PTT (onderdeel uitmakend van artikel 02.01). Deze wijziging heeft een neerwaarts effect op de rentelasten in 1989 en volgende jaren. In 1988 bedroegen de desbetreffende posten in totaal 975 miljoen gulden.
[2] Sinds 1 januari 1988 wordt, als uitvloeisel van de deregulering van de kapitaalmarkt per 1 januari 1986, het schatkistpapier met een oorspronkelijke looptijd van 2 jaar of meer tot de gevestigde schuld gerekend. Het gaat hierbij om een bedrag van 5834 miljoen gulden. Dit heeft tot gevolg dat het in 1988, 1989 en 1990 vervallende schatkistpapier met een oorspronkelijke looptijd van 2 jaar of meer tot de aflossingen op de gevestigde schuld wordt gerekend. In 1988 gaat het om een bedrag van 3004 miljoen, in 1989 om 1855 miljoen en in 1990 om 975 miljoen gulden.

13. Staatsbalans per 31 december 1987[1]

(met ter vergelijking de cijfers van de balansen 1983 t/m 1986)

Activa	31 dec. 1983	31 dec. 1984	31 dec. 1985	31 dec. 1986	31 dec. 1987
Kas-, bank en girosaldi	4 005	2 322	4 062	6 750	4 282
Vorderingen op korte termijn:					
a. Belastingen	18 765	21 425	23 600	22 450	28 465
b. Overige	16 669	19 842	22 139	20 906	23 242
Vorderingen uit hoofde van contracten e.d., waartegenover verplichtingen staan	13 425	13 860	14 552	15 431	13 859
Vorderingen op lange termijn:					
a. Leningen woningwetbouw	58 870	63 771	66 380	55 335	46 368
b. Overige	7 678	8 129	8 505	12 655	11 741
Deelnemingen in en leningen aan internationale instellingen	9 758	11 053	10 156	11 022	13 636
Staatsbedrijven en deelnemingen in ondernemingen	41 470	45 335	83 460	76 670	78 665
Onroerende en roerende goederen	109 020	113 405	116 940	122 010	125 340
Diverse activa	136	107	89	80	89
Saldo	13 846	28 280	41 485	57 616	69 356
	293 642	327 529	391 368	400 925	415 043

[1] Een toelichting op de staatsbalans wordt separaat aan het parlement verstrekt.

14. De uitgaven en de ontvangsten[1] 1987–1989 ingedeeld volgens de functionele classificatie[2]

Code	Omschrijving	Uitgaven			Ontvangsten		
		1987 Rekening	1988 Vermoedelijke uitkomsten	1989 Ontwerpbegroting	1987 Rekening	1988 Vermoedelijke uitkomsten	1989 Ontwerpbegroting
00	*Algemeen bestuur*	*5 663*	*5 620*	*5 707*	*4 373*	*3 607*	*3 349*
00.0	Algemeen	362	342	328	16	4	6
00.1	Wetenschappelijk onderzoek	300	305	319	12	13	13
00.2	Financieel bestuur en domeinen	3 316	3 414	3 524	3 657	3 103	2 812
00.3	Centrale diensten en voorzieningen voor het bestuursapparaat	1 685	1 559	1 536	688	487	518
01	*Defensie*	*13 890*	*13 900*	*13 939*	*658*	*673*	*587*
01.0	Algemeen	1 000	959	1 024	114	102	102
01.1	Wetenschappelijk onderzoek	108	113	145	–	–	–
01.2	Landmacht	5 770	5 736	5 806	247	246	255
01.3	Luchtmacht	2 648	2 883	2 845	173	128	92
01.4	Marine	3 051	2 888	2 763	124	197	138
01.5	Militaire pensioenen en wachtgelden	1 313	1 321	1 356	–	–	–
02	*Buitenlandse betrekkingen*	*5 391*	*6 982*	*6 866*	*233*	*429*	*368*
02.0	Algemeen	84	153	162	94	88	128
02.2	Vertegenwoordiging in het buitenland	239	268	286	12	20	26
02.3	Internationale organisaties en conferenties	5 068	6 561	6 418	127	321	214
02/03	*Ontwikkelingssamenwerking*	*4 443*	*4 669*	*4 794*	*122*	*323*	*210*
02.4	Ontwikkelingslanden buiten het Koninkrijk	4 204	4 403	4 518	47	233	126
03.4	Nederlandse Antillen en Aruba	239	266	276	75	90	84
04	*Justitie en politie* (incl. civiele verdediging)	*5 597*	*5 754*	*5 603*	*456*	*513*	*531*
04.0	Algemeen	226	231	240	20	24	23
04.1	Wetenschappelijk onderzoek	5	4	4	–	–	–
04.2	Rechtspraak	781	777	773	299	328	358
04.3	Rijkspolitie	1 173	1 207	1 208	50	68	68
04.4	Gemeentepolitie	2 116	2 007	2 020	2	3	3
04.5	Strafrechttoepassing	655	724	762	63	78	62
04.6	Binnenlandse veiligheid	118	119	122	–	1	–
04.7	Civiele verdediging en brandweer	187	158	154	3	2	2
04.8	Kinderbescherming	336	527	320	19	9	15
05	*Verkeer en waterstaat*	*11 606*	*11 388*	*8 905*	*5 027*	*5 267*	*1 287*
05.0	Algemeen	144	109	121	8	6	10
05.1	Wetenschappelijk onderzoek	127	117	130	–	–	–
05.20	Aanleg en onderhoud van landwegen	2 651	2 646	2 699	53	52	33
05.21	Verkeers- en vervoersdiensten m.b.t. het wegverkeer	2 333	2 184	2 261	195	186	203

Passiva	31 dec. 1983	31 dec. 1984	31 dec. 1985	31 dec. 1986	31 dec. 1987
Schulden op korte termijn:					
a. Schatkistpapier in omloop	18 288	17 401	17 083	15 655	13 485
b. Overige	27 772	31 170	34 227	37 909	38 659
Verplichtingen uit hoofde van contracten e.d., waartegenover vorderingen staan	13 425	13 860	14 552	15 431	13 859
Verplichtingen, verband houdende met de deelnemingen in internationale instellingen	7 597	8 504	7 454	8 022	10 222
Stortingen door rijksfondsen in anticipatie op uit te geven vaste leningen	2 175	1 705	1 842	1 612	1 468
Schulden op lange termijn:					
a. Binnenlandse schuld	153 262	183 312	208 484	219 466	234 474
b. Verplichtingen betreffende pensioenfondsen en het Invaliditeits- en Ouderdomsfonds	2 606	2 046	1 903	1 737	1 595
c. Overige	527	506	483	458	431
Reserve waardeveranderingen	67 990	69 025	105 340	100 635	100 850
	293 642	327 529	391 368	400 925	415 043

Voor een overzicht van de door het Rijk verstrekte garanties wordt verwezen naar bijlage 10 betreffende «overzicht van de garantieverlening door het Rijk».

Code	Omschrijving	Uitgaven			Ontvangsten		
		1987 Rekening	1988 Vermoedelijke uitkomsten	1989 Ontwerpbegroting	1987 Rekening	1988 Vermoedelijke uitkomsten	1989 Ontwerpbegroting
09	*Sociale voorzieningen*	*27 535*	*27 692*	*32 654*	*1 563*	*1 294*	*1 270*
09.0	Algemeen	193	231	226	27	20	27
09.1	Wetenschappelijk onderzoek	52	37	29	–	–	–
09.2	Sociale zekerheid (incl. uitgaven voor pensioenen en wachtgelden)	6 533	6 569	13 027	512	407	370
09.3	Sociale bijstand	13 258	13 368	13 188 (AKW 91u)	2	–	–
09.4	Sociale hulp	3 038	2 590	1 218 (AWBZ 91u)	–	–	–
09.5	Arbeidersbescherming	78	100	83	22	22	23
09.6	Werkgelegenheid	4 368	4 782	4 868	1 000	845	850
09.7	Arbeidsverhoudingen	15	15	15	–	–	–
10	*Volksgezondheid en milieuhygiëne*	*1 452*	*1 554*	*1 414*	*524*	*628*	*633*
10.0	Algemeen	97	106	105	–	–	–
10.1	Wetenschappelijk onderzoek	65	71	80	11	–	12
10.2	Sociale en preventieve geneeskunde	312	340	259	43	12	20
10.3	Ziekenhuizen, klinieken en sanatoria	5	–	7	–	–	–
10.4	Milieuhygiëne	973	1 037	963	470	616	601
11	*Volkshuisvesting*	*14 470*	*13 215*	*12 615*	*14 089*	*2 818*	*666*
11.0	Algemeen	113	132	139	2	1	1
11.1	Wetenschappelijk onderzoek	63	61	51	–	–	–
11.2	Volkshuisvesting	13 980	12 620	12 109	13 800	2 535	352
11.3	Ruimtelijke ordening	314	402	316	287	282	313
13	*Nationale schuld*	*36 730*	*42 404*	*42 230*	*6 955*	*5 905*	*5 368*
13.2	Rente	21 483	~~22 290~~ 22 956	21 895	6 160	4 905	4 368
13.4	Aflossing/Opneming[3] van gevestigde overheidsschuld	14 432	~~19 114~~ 19 448	19 335	(29 478)	(.)	(.)
13.9	Verwerving/Verkoop van staatsschuld	815	1 000	1 000	795	1 000	1 000
14	*Betrekkingen met de lagere publiekrechtelijke lichamen voor zover deze niet in andere functies zijn opgenomen*	*13 395*	*13 233*	*13 865*	*23*	–	–
15	*Diversen (aanvullende posten e.d.)*	–	*403*	*1 405*	–	*365*	*539*
16	*Belastingen*	–	–	–	*112 979*	*118 000*	*121 700*
	Kostprijsverhogende belastingen				53 463	55 794	55 664
	Belastingen op inkomen, winst en vermogen				59 516	62 206	66 036
	Totaal	*189 144*	*190 731*	*189 781*	*160 121*	*149 651*	*146 849*

[1] De hoofdstukken van de rijksbegroting en de begrotingsfondsen (zie bijlage 1).
[2] Indeling van begrotingsartikelen en onderdelen daarvan naar functies, dit zijn onderwerpen van overheidszorg, volgens de Benelux Functionele Classificatie.

De codering is aangebracht in de artikelsgewijze toelichtingen. Veelal omvatten de afzonderlijke begrotingen meer dan een functie.
De totalen per functie zijn dan ook niet gelijk aan de totalen per hoofdstuk van bijlage 1, ook al is de tenaamstelling dezelfde.

[3] Niet in de telling opgenomen.

NB: door de afrondingen kunnen de totalen afwijken van de som van de onderdelen.

Code	Omschrijving	Uitgaven			Ontvangsten		
		1987 Rekening	1988 Vermoedelijke uitkomsten	1989 Ontwerpbegroting	1987 Rekening	1988 Vermoedelijke uitkomsten	1989 Ontwerpbegroting
05.3	Landaanwinning	34	33	28	4	2	1
05.4	Zee- en rivierwaterkering en afwatering	1 054	937	891	35	28	38
05.50	Zeescheepvaart	390	554	301	221	185	94
05.510	Aanleg en onderhoud van waterwegen	748	546	565	14	60	10
05.511	Verkeers- en vervoersdiensten m.b.t. het verkeer op waterwegen	27	27	19	4	5	4
05.6	Verkeer per spoor	1 777	1 748	1 647	8	–	–
05.7	Burgerlijke luchtvaart	148	155	176	174	31	176
05.8	Pijpleidingen	1	1	–	2	2	2
05.9	PTT	2 172	2 331	67	4 309	4 710	716
06	*Handel en nijverheid*	*12 889*	*8 245*	*5 634*	*9 558*	*6 366*	*6 783*
06.0	Algemeen	142	140	160	10	20	15
06.1	Wetenschappelijk onderzoek	840	496	891	27	70	1
06.2	Handel en ambacht	382	397	380	63	26	15
06.3	Industrie	1 464	1 717	1 331	178	151	166
06.4	Mijnwezen	31	31	32	8 120	5 336	5 744
06.5	Energieproduktie	395	351	360	169	173	160
06.6	Toerisme	52	54	55	2	20	33
06.9	Algemene (steun)maatregelen voor het bedrijfsleven (WIR, steun bedrijven e.d.)	9 583	5 059	2 425	989	570	649
07	*Landbouw en visserij*	*2 169*	*2 032*	*2 047*	*502*	*553*	*492*
07.0	Algemeen	159	176	137	45	21	58
07.1	Wetenschappelijk onderzoek	382	317	349	20	20	23
07.2	Landbouw, tuinbouw en veeteelt	653	609	664	168	223	129
07.3	Cultuurtechnische werken	526	480	463	127	138	136
07.4	Bosbouw	202	181	191	31	32	34
07.5	Jacht, rivier- en zeevisvangst	21	48	48	6	15	9
07.6	Ontginning en ontwikkeling van IJsselmeerpolders	226	221	195	105	104	103
08o	*Onderwijs en wetenschappen*	*30 720*	*29 950*	*28 707*	*1 734*	*1 662*	*1 745*
08.0	Algemeen	385	394	607	45	7	8
08.1	Wetenschappelijk onderzoek	863	838	835	2	1	1
08.2	Lager onderwijs	8 301	8 120	7 509	370	245	50
08.3	Voorbereidend hoger en middelbaar onderwijs	5 856	6 080	5 585	300	406	288
08.4	Lager en middelbaar vak- en beroepsonderwijs	9 734	9 182	8 689	749	692	958
08.5	Wetenschappelijk onderwijs	5 581	5 336	5 482	268	311	440
08c	*Cultuur en recreatie*	*3 195*	*3 689*	*3 398*	*1 325*	*1 247*	*1 320*
08.0	Algemeen	38	74	28	–	–	–
08.1	Wetenschappelijk onderzoek	13	8	10	–	–	–
08.6	Jeugdvorming, volksontwikkeling, sport en vrijetijdsbesteding	1 358	1 636	1 249	177	99	158
08.7	Kunsten, oudheidkunde en natuurbescherming	843	822	957	22	12	23
08.8	Radio, televisie en pers	942	1 145	1 154	1 126	1 136	1 139
08.9	Erediensten	1	4	–	–	–	–

15. De uitgaven en de [illegible]angsten[1] 1985–1989 ingedeeld volgens de [illegible]ische classificatie[2]

Code	Omschrijving	[illegible]987 [illegible]	1988 Vermoedelijke uitkomsten	1989 Ontwerp-begroting
1.	**Le**			
	Uitga			*29 971*
11	Lonen en [illegible]			[illegible]627
12 en 14	Aankoop van [illegible] diensten			
13	Aankoop van duurza[illegible]			
16	Afdracht omroepbijdrag[illegible]			
	Ontvangsten			
11	Inhoudingen op lonen (voorname[illegible] van diensttijd voor pensioen)			
16 en 17	Verkoop van goederen en diensten			
2.	**Rente, pacht en andere resultaten van vermogen en van ondernemingsactiviteit**			
	Uitgaven			*21 949*
21	Rente overheidsschuld		08	21 794
22	Bijdragen in incidentele exploitatieverliezen van overheidsbedrijven	2[illegible]	150	155
	Ontvangsten	*27 459*	*12 516*	*12 829*
26	Rente overheidsvorderingen	6 805	4 876	4 368
27	Aandeel in exploitatiewinsten van overheidsbedrijven	532	770	297
28	Overige opbrengsten van vermogen (voornamelijk aardgasopbrengsten)	20 122	19 181	10 392	6 870	8 164
3.	**Inkomensoverdrachten aan en van andere sectoren**			
	Uitgaven	*23 142*	*25 055*	*27 868*	*30 293*	*28 566*
30.1	Inkomensoverdrachten aan overheidsdiensten die overwegend voor de markt produceren	600	559	557	359	427
31.1	Huur- en renteverlagende subsidies aan bedrijven	4 146	4 365	4 790	4 777	4 631
31.2 en 31.3	Prijssubsidies en andere exploitatiesubsidies aan bedrijven	3 799	4 070	4 109	4 183	4 367
32	Andere inkomensoverdrachten aan bedrijven en financiële instellingen	282	253	300	218	105
	Inkomensoverdrachten:					
33	Aan privaatrechtelijke instellingen zonder winstoogmerk t.b.v. gezinnen	2 989	3 038	3 096	3 276	2 420
34	Aan gezinnen	4 084	4 511	6 710	7 554	6 455
35.1, 35.2 en 35.3	Aan E.G.-instellingen en -landen	4 476	4 925	5 080	6 568	6 449
35.4, 35.5 en 35.6	Aan andere internationale instellingen en andere landen	2 766	3 334	3 226	3 358	3 712

Code	Omschrijving	1985 Rekening	1986 Rekening	1987 Rekening	1988 Vermoedelijke uitkomsten	1989 Ontwerp-begroting
	Ontvangsten	*101 086*	*107 636*	*115 210*	*120 412*	*123 917*
30.6	Inkomensoverdrachten van overheidsdiensten die overwegend voor de markt produceren	600	559	557	359	427
36	Indirecte belastingen en heffingen	47 779	50 561	54 302	56 735	56 545
37	Directe belastingen	50 510	54 850	58 383	61 123	64 991
38	Overige inkomensoverdrachten van bedrijven, financiële instellingen, privaatrechtelijke instellingen en gezinnen	1 935	1 416	1 782	1 927	1 712
39.1, 39.2 en 39.3	Inkomensoverdrachten van E.G.-instellingen en -landen	169	146	90	174	152
39.4, 39.5 en 39.6	Inkomensoverdrachten van andere internationale instellingen en andere landen	93	104	96	94	90
4.	**Inkomensoverdrachten binnen de sector overheid**					
	Uitgaven	*66 064*	*65 298*	*64 603*	*64 485*	*70 172*
	Inkomensoverdrachten:					
41.2	Aan rijksuniversiteiten	2 870	2 816	2 883	2 572	2 805
41.3	Aan vrije universiteiten	678	660	654	548	617
41.4	Aan overige instellingen met landelijke reikwijdte	1 792	1 763	1 910	1 839	2 056
42	Aan de sociale verzekeringsinstellingen	3 516	2 553	2 253	3 220	9 707
43.1	Aan provincies	1 966	2 001	2 002	2 211	2 067
43.2	Aan gemeenten	43 606	41 175	40 360	39 773	39 060
43.3	Aan waterschappen	7	4	5	10	2
43.4	Aan instellingen zonder winstoogmerk met regionale of lokale reikwijdte	375	435	345	411	370
43.5	Aan overige regionale en lokale overheden	140	139	307	111	166
44	Aan het bijzonder/vrij niet-universitair onderwijs	11 114	13 752	13 884	13 790	13 322
	Ontvangsten	*1 782*	*1 447*	*1 876*	*1 434*	*1 218*
	Inkomensoverdrachten:					
46	Van de centrale overheid	67	61	37	34	9
47	Van de sociale verzekeringsinstellingen	1 136	875	1 050	920	955
48	Van regionale en lokale overheden (voornamelijk gemeenten)	353	254	309	174	88
49	Van het bijzonder/vrij niet-universitair onderwijs	226	257	480	306	166
5.	**Kapitaaloverdrachten aan en van andere sectoren**					
	Uitgaven	*10 543*	*13 102*	*14 251*	*9 938*	*7 193*
50.1	Kapitaaloverdrachten aan overheidsdiensten die overwegend voor de markt produceren	35	60	41	38	3
51.1	Investeringsbijdragen aan bedrijven en financiële instellingen	6 838	9 638	11 074	6 514	3 429
51.2	Andere kapitaaloverdrachten aan bedrijven	251	164	130	110	116
51.3 en 51.4	Andere kapitaaloverdrachten aan kredietinstellingen en verzekeringsmaatschappijen	1 838	1 384	1 397	1 357	1 680
52	Kapitaaloverdrachten aan privaatrechtelijke instellingen zonder winstoogmerk t.b.v. gezinnen	72	57	69	72	44
53	Kapitaaloverdrachten aan gezinnen (voornamelijk investeringsbijdragen)	1 127	1 161	1 060	1 148	1 417
54.1, 54.2 en 54.3	Kapitaaloverdrachten aan E.G.-instellingen en -landen	123	122	128	145	170

Code	Omschrijving	1985 Rekening	1986 Rekening	1987 Rekening	1988 Vermoedelijke uitkomsten	1989 Ontwerp-begroting
54.4, 54.5 en 54.6	Kapitaaloverdrachten aan andere internationale instellingen en andere landen	259	516	352	554	334
	Ontvangsten	*1 916*	*2 339*	*2 665*	*2 353*	*2 113*
50.6	Kapitaaloverdrachten van overheidsdiensten die overwegend voor de markt produceren	35	60	41	38	3
56	Vermogensheffingen	818	961	1 133	1 083	1 045
57	Kapitaaloverdrachten van bedrijven en financiële instellingen	801	963	1 269	1 049	892
58	Kapitaaloverdrachten van privaatrechtelijke instellingen zonder winstoogmerk t.b.v. gezinnen	139	267	121	83	73
59	Kapitaaloverdrachten van het buitenland	123	88	101	100	100
6.	**Kapitaaloverdrachten binnen de sector overheid**					
	Uitgaven	*5 240*	*4 068*	*3 968*	*4 402*	*4 198*
	Kapitaaloverdrachten:					
61.2	Aan rijksuniversiteiten	158	144	189	184	136
61.3	Aan vrije universiteiten	12	25	57	43	60
61.4	Aan overige instellingen met landelijke reikwijdte	86	95	135	70	108
62	Aan de sociale verzekeringsinstellingen	347	18	207	206	206
63.1	Aan provincies	180	230	111	302	178
63.2	Aan gemeenten	3 383	2 533	2 347	2 726	2 604
63.3	Aan waterschappen	174	155	116	118	111
63.4	Aan instellingen zonder winstoogmerk met regionale of lokale reikwijdte	109	180	71	98	68
63.5	Aan overige regionale en lokale overheden	172	44	54	56	63
64	Aan het bijzonder/vrij niet-universitair onderwijs	619	644	681	599	664
	Ontvangsten	*18*	*179*	*48*	*24*	*10*
	Kapitaaloverdrachten:					
68	Van regionale en lokale overheden (voornamelijk gemeenten)	18	179	48	24	10
7.	**Investeringen en desinvesteringen**					
	Uitgaven	*3 473*	*3 353*	*3 664*	*3 193*	*3 323*
71	Aankoop van grond en gebouwen	45	51	55	36	76
72	Nieuwbouw van gebouwen	546	632	830	719	780
73.1	Aanleg van wegen	1 241	1 180	1 385	1 261	1 333
73.2, 73.3 en 73.4	Aanleg van waterbouwkundige werken, pijpleidingen en overige werken	1 289	1 114	942	753	712
74	Verwerving van andere investeringsgoederen	352	376	452	424	422
	Ontvangsten	*123*	*292*	*219*	*191*	*203*
76 en 77	Verkoop van investeringsgoederen	123	292	219	191	203
8.	**Kredietverleningen en -aflossingen, deelnemingen en liquidatie van deelnemingen**					
	Uitgaven	*8 964*	*9 483*	*8 343*	*5 849*	*2 670*
81.1 en 81.2	Kredietverleningen aan bedrijven en kredietinstellingen	2 143	2 289	2 410	2 768	332
81.4 en 81.5	Deelnemingen in bedrijven en kredietinstellingen	473	206	242	98	192
83	Kredietverleningen aan gezinnen	571	792	467	455	488
84.1	Kredietverleningen aan het buitenland	9	22	23	28	25
84.2	Deelnemingen in het buitenland	331	438	451	286	334

Code	Omschrijving	1985 Rekening	1986 Rekening	1987 Rekening	1988 Vermoedelijke uitkomsten	1989 Ontwerp-begroting
85.1.	Kredietverleningen aan de centrale overheid	51	91	90	130	59
85.2	Kredietverleningen aan sociale verzekeringsinstellingen	–	–	–	–	–
85.3	Kredietverleningen aan regionale en lokale overheden (voornamelijk woningwetleningen)	5 386	5 645	4 660	2 084	1 240
	Ontvangsten	*6 973*	*21 016*	*18 381*	*7 496*	*1 651*
86	Kredietaflossingen door en liquidatie van deelnemingen in bedrijven en financiële instellingen	3 955	3 959	4 475	4 705	457
87.2	Kredietaflossingen door gezinnen	181	197	202	348	870
88.1	Kredietaflossingen door het buitenland	52	65	54	53	52
88.2	Liquidaties van deelnemingen in het buitenland	2	19	2	1	2
89.2	Kredietaflossingen door sociale verzekeringsinstellingen	–	–	–	–	–
89.3	Kredietaflossingen door regionale en lokale overheden (voornamelijk woningwetleningen)[4]	2 783	16 776	13 648	2 389	270
9.	**Overheidsschuld**				20.448	
	Uitgaven	*9 378*	*11 456*	*15 262*	~~*20 281*~~	*20 335*
90.1	Verwerving van staatsschuld	658	439	815	1 000	1 000
91	Aflossing van gevestigde overheidsschuld	8 720	11 017	14 431	~~19 281~~ 19.448	19 335
92	Ontmuntingen	–	–	16	–	–
	Ontvangsten	*528*	*619*	*934*	*1 354*	*1 100*
90.6	Verkoop van staatsschuld	505	584	795	1 000	1 000
96	Opneming van gevestigde overheidsschuld[3]	(33 994)	(22 072)	(29 478)	(.)	(.)
97	Aanmuntingen	23	35	139	354	100
10.	**Diversen**					
	Aanvullende post uitgaven	–	–	–	403	1 405
	Aanvullende post niet-belastingontvangsten	–	–	–	365	539
	Totaal uitgaven	**174 756**	**181 947**	**189 144**	**190 731**	**189 781**
	Totaal ontvangsten	**142 842**	**164 154**	**160 121**	**149 651**	**146 849**
	Begrotingssaldo	**– 31 914**	**– 17 793**	**– 29 023**	**– 41 080**	**– 42 932**
	Aflossingen en overige mutaties en correcties	8 843	10 393	13 560	18 027	19 937
	Financieringssaldo[4]	**– 23 071**	**– 7 400**	**– 15 463**	**– 23 053**	**– 22 995**

[1] De hoofdstukken van de rijksbegroting en de begrotingsfondsen (zie bijlage 1).
[2] Indeling van begrotingsartikelen en onderdelen daarvan, volgens de Benelux Economische Classificatie, naar macro-economische categorieën, waardoor begroting- en rekeningcijfers kunnen worden ingepast in het systeem van de nationale boekhouding (de Nationale Rekeningen). Deze indeling wordt opgesteld met behulp van een codering die is aangebracht in de artikelsgewijze toelichtingen.
[3] Niet in de telling opgenomen.
[4] Inclusief vervroegde aflossingen woningwetwoningen.

NB: door afrondingen kunnen de totalen afwijken van de som van de onderdelen.

16. Tienjarenoverzicht 1980–1989

16.1. Financieringssaldo, collectieve-lastendruk, rijksontvangstenquote en rijksuitgavenquote (in procenten van het nationale inkomen)

	1980	1981	1982	1983	1984	1985	1986	1987	1988	19ε
1 Financieringssaldo Rijk, exclusief debudgetteringen en inclusief vervroegde aflossingen woningwetleningen (V.A.W.)[1]	−5,0	−6,6	−8,0	−8,9	−8,5	−6,1	−1,9	−4,0	−5,8	−5,ε
2 Vervroegde aflossingen woningwetleningen (V.A.W.)	0	0	0	0	0	0,7	4,2	3,4	0,5	−0,1
3 Debudgetteringen	0,6	1,0	1,4	1,2	0,5	0,3	0,3	0,3	0,4	0,5
4 Financieringssaldo Rijk inclusief debudgetteringen, exclusief V.A.W. (4) = (1) − (2) − (3)	−5,6	−7,6	−9,4	−10,1	−9,0	−7,1	−6,4	−7,7	−6,7	−6,0
5 Financieringssaldo OPL, inclusief V.A.W.[2]	−2,1	−1,6	−0,5	−0,5	−0,1	−1,1	−4,0	−3,8	−0,8	−0,5
6 Financieringssaldo OPL, exclusief V.A.W.[3]	−2,1	−1,6	−0,5	−0,5	−0,1	−0,8	−1,4	−1,4	−0,5	−0,5
7 Financieringssaldo gehele overheid, exclusief V.A.W., inclusief debudgetteringen (7) = (4) − (6)	−7,7	−9,2	−9,9	−10,6	−9,1	−7,9	−7,8	−9,1	−7,2	−6,5
8 Exploitatiesaldo sociale fondsen[4]	+ 0,2	− 0,4	− 0,7	+ 0,9	+ 0,5	+ 0,9	+ 0,0	+ 0,4	+ 0,4	+ 0,1
9 Collectieve lastendruk[5]	52,4	52,6	53,2	54,3	52,9	52,8	52,9	54,8	54,7	52,9
w.v. belastingdruk	(30,6)	(29,6)	(29,1)	(27,9)	(27,4)	(27,3)	(28,4)	(30,3)	(30,8)	(30,6)
w.v. premiedruk	(20,2)	(20,9)	(21,9)	(24,3)	(23,1)	(22,9)	(22,0)	(23,0)	(22,9)	(21,3)
w.v. druk niet-belastingontvangsten met collectieve lastenkarakter	(1,6)	(2,1)	(2,2)	(2,1)	(2,4)	(2,6)	(2,5)	(1,5)	(1,0)	(1,0)
10 Rijksuitgavenquote[6]	43,0	45,1	46,9	46,3	45,7	44,3	44,5	45,2	43,3	41,4
11 Rijksontvangstenquote	37,4	37,5	37,3	36,2	36,8	37,2	38,2	37,7	36,8	35,2
12 Nationale inkomen (netto, marktprijzen, miljarden)[7]	303,6	316,3	330,6	342,4	358,6	376,0	385,7	387,0	397,3	413,2

[1] Dit is het financieringssaldo, zoals weergegeven in bijlage 16.2, gedeeld door het nationale inkomen.

[2] Bron: De Nederlandsche Bank (DNB). Het cijfer voor het jaar 1988 is bepaald als het financieringssaldo OPL exclusief VAW aangepast voor de (herfinanciering van de) VAW.
Voor het jaar 1989 geldt dat het financieringssaldo OPL inclusief VAW gelijk is aan het saldo exclusief VAW, omdat voor 1989 geen VAW geraamd worden.

[3] Hierbij is verondersteld dat de vervroegde aflossingen van woningwetleningen voor 50% in 1985, voor 60% in 1986 en voor 70% in 1987 en 1988 worden geherfinancierd via de Bank van Nederlandse Gemeenten.

[4] Bron: Centraal Planbureau (CPB)

[5] Bij de berekening van de collectieve lastendruk worden de belastingdruk en de druk van de niet-belastingontvangsten met het karakter van een collectieve last, conform de sinds de meerjarencijferbrief gebruikte methode, op kasbasis opgenomen. De premiedruk wordt op transactiebasis verwerkt.
Zie bijlage 16.6 voor een nadere toelichting van de ontwikkeling van de collectieve lastendrukcijfers.

[6] Zie bijlage 16.6 voor een nadere toelichting van de ontwikkeling van de rijksuitgavenquote.

[7] Bron: Centraal Bureau voor de Statistiek respectievelijk Centraal Planbureau.

'otalen van uitgaven en ontvangsten rijksbegroting[1]

	1980	1981	1982	1983	1984	1985	1986	Rekening 1987	Vermoedelijke uitkomsten 1988	Ontwerpbegroting 1989
javen excl. ssingen[2]	128 849	139 664	151 280	155 063	162 891	166 036	170 930	174 713	171 450	170 446
ossingen	3 274	3 713	3 981	4 013	5 787	8 720	11 017	14 431	19 281	19 335
tvangsten[3]	113 914	119 199	124 425	124 617	132 834	142 842	164 154	160 121	149 651	146 849
grotingssaldo	– 18 209	– 24 178	– 30 836	– 34 459	– 35 844	– 31 914	– 17 793	– 29 023	– 41 080	– 42 932
flossingen en verige mutaties n correcties[4]	2 927	3 243	4 276	3 940	5 193	8 843	10 393	13 560	18 027	19 937
inancierings-saldo Rijk[5]	– 15 282	– 20 935	– 26 560	– 30 519	– 30 651	– 23 071	– 7 400	– 15 463	– 23 053	– 22 995

[1] De hoofdstukken van de rijksbegroting, het gemeentefonds, het provinciefonds, het fonds investeringsrekening, het rijkswegenfonds en de belastingafdrachten aan de Europese Gemeenschappen, exclusief onderlinge verrekeningen tussen de rijksbegroting en de fondsen.

[2] Inclusief ontmuntingen.

[3] Exclusief de opneming van staatsschuld, inclusief aanmuntingen.

[4] Aflossing gevestigde staatsschuld, mutaties in schatkistpapier, diverse rekening-courantverhoudingen, tussenrekeningen, aanmuntingen e.d.

[5] Inclusief vervroegde aflossingen woningwetleningen.

16.3. Uitgaven en ontvangsten[1] naar functionele hoofdgroepen
A. Uitgaven

	1980	1981	1982	1983	1984	1985	1986	Rekening 1987	Vermoedelijke uitkomsten 1988	Ontwerpbegroting 1989
Algemeen bestuur	4 246	4 405	4 563	5 353	5 406	5 495	5 433	5 663	5 620	5 707
Defensie	11 003	11 919	12 576	13 071	13 458	13 589	13 789	13 890	13 900	13 939
Buitenlandse betrekkingen (exclusief ontwikkelingssamenwerking)	3 209	3 326	3 615	3 781	4 406	4 858	5 289	5 391	6 982	6 866
Ontwikkelingssamenwerking	2 738	3 148	3 512	3 344	3 987	3 653	4 556	4 443	4 669	4 794
Justitie en politie (inclusief civiele verdediging)	4 737	4 834	5 163	5 309	5 303	5 401	5 561	5 597	5 754	5 603
Verkeer en waterstaat	9 785	10 494	10 816	11 243	12 335	11 597	11 420	11 606	11 388	8 905
Handel en nijverheid	7 290	8 574	9 007	8 227	7 987	8 088	11 232	12 889	8 245	5 634
Landbouw en visserij	2 051	2 026	2 134	2 136	2 176	2 235	2 099	2 169	2 032	2 047
Onderwijs en wetenschappen	25 072	25 936	26 825	27 077	26 751	27 152	28 403	30 720	29 950	28 707
Cultuur en recreatie	2 332	2 479	2 614	2 775	3 081	3 018	3 060	3 195	3 689	3 398
Sociale voorzieningen	26 441	27 805	32 273	31 336	31 655	31 363	29 291	27 535	27 692	32 654
Volksgezondheid	405	399	430	419	434	477	494	479	517	451
Milieuhygiëne	610	622	697	930	994	998	1 081	973	1 037	963
Volkshuisvesting	9 116	11 433	10 949	11 561	13 952	14 691	14 724	14 470	13 215	12 615
Nationale schuld	10 170	12 644	15 793	18 492	23 000	28 280	32 175	35 915	41 404	41 230
Verwerving van staatsschuld	100	200	790	571	634	658	439	815	1 000	1 000
Betrekkingen met de lagere publiekrechtelijke lichamen voor zover deze niet in andere functies zijn opgenomen	12 818	13 132	13 504	13 450	13 120	13 203	12 901	13 395	13 233	13 865
Diversen (aanvullende posten e.d.)	–	–	–	–	–	–	–	–	403	1 405
Totaal van de uitgaven	132 123	143 377	155 261	159 076	168 678	174 756	181 947	189 144	190 731	189 781

[1] Zie noot 1 bij tabel 16.2

16.5. Enkele saldogrootheden betreffende de Rijksbegroting, gebaseerd op de economische codering

A. *In miljarden guldens*

								Rekening	Vermoedelijke uitkomsten	Ontwerpbegroting
	1980	1981	1982	1983	1984	1985	1986	1987	1988	1989
1 Saldo lopende verrichtingen (hoofdgroepen 1 t/m 4)[1]	+ 3,2	+ 1,2	– 5,9	– 9,7	– 7,9	– 3,9	– 0,7	– 5,8	– 8,8	– 10,3
2 Saldo kapitaaloverdrachten (hoofdgroepen 5 en 6)	– 10,5	– 11,8	– 12,1	– 12,2	– 13,4	– 13,8	– 14,7	– 15,5	– 12,0	– 9,3
3 Subtotaal (1 + 2)	– 7,3	– 10,6	– 18,0	– 21,9	– 21,3	– 17,7	– 15,4	– 21,3	– 20,8	– 19,6
4 Investeringen (hoofdgroep 7)	– 3,5	– 3,7	– 3,2	– 3,4	– 4,2	– 3,4	– 3,1	– 3,5	– 3,0	– 3,1
5 Vorderingensaldo Rijk (3 + 4)	– 10,8	– 14,3	– 21,2	– 25,3	– 25,5	– 21,1	– 18,5	– 24,8	– 23,8	– 22,7
6 Saldo kredieten en deelnemingen (hoofdgroep 8)	– 4,3	– 6,4	– 5,7	– 5,1	– 4,7	– 2,0	+ 11,5	+ 10,0	+ 1,6	– 1,0
7 Saldo aflossingen Rijk (hoofdgroep 9)[2]	– 3,1	– 3,5	– 3,9	– 4,0	– 5,7	– 8,8	– 10.8	– 14,3	– 18,9	– 19,2
8 Begrotingssaldo Rijk (5 + 6 + 7)	– 18,2	– 24,2	– 30,8	– 34,4	– 35,9	– 31,9	– 17,8	– 29,1	– 41,1	– 42,9
9 Aflossingen en overige mutaties en correcties	+ 2,9	+ 3,3	+ 4,2	+ 3,9	+ 5,2	+ 8,8	+ 10,4	+ 13,6	+ 18,0	+ 19,9
10 Financieringssaldo Rijk incl. V.A.W. (8 + 9)	– 15,3	– 20,9	– 26,6	– 30,5	– 30,7	– 23,1	– 7,4	– 15,5	– 23,1	– 23,0
11 Vervroegde aflossingen woningwetwoningen (V.A.W.)	–	–	–	–	–	+ 2,3	+ 16,3	+ 13,2	+ 1,8	– 0,2
12 Financieringssaldo Rijk excl. V.A.W. (10–11)[3]	– 15,3	– 20,9	– 26,6	– 30,5	– 30,7	– 25,4	– 23,7	– 28,7	– 24,9	– 22,8

B. In procenten van het nationale inkomen

								Rekening	Vermoedelijke uitkomsten	Ontwerpbegroting
	1980	1981	1982	1983	1984	1985	1986	1987	1988	1989
1 Saldo lopende verrichtingen (hoofdgroepen 1 t/m 4)[1]	+ 1,1	+ 0,4	– 1,8	– 2,8	– 2,2	– 1,0	– 0,2	– 1,5	– 2,2	– 2,5
2 Saldo kapitaaloverdrachten (hoofdgroepen 5 en 6)	– 3,5	– 3,7	– 3,7	– 3,6	– 3,7	– 3,7	– 3,8	– 4,0	– 3,0	– 2,2
3 Subtotaal (1 + 2)	– 2,4	– 3,3	– 5,5	– 6,4	– 5,9	– 4,7	– 4,0	– 5,5	– 5,2	– 4,7
4 Investeringen (hoofdgroep 7)	– 1,2	– 1,2	– 0,9	– 1,0	– 1,2	– 0,9	– 0,8	– 0,9	– 0,8	– 0,8
5 Vorderingensaldo Rijk (3 + 4)	– 3,6	– 4,5	– 6,4	– 7,4	– 7,1	– 5,6	– 4,8	– 6,4	– 6,0	– 5,5
6 Saldo kredieten en deelnemingen (hoofdgroep 8)	– 1,4	– 2,0	– 1,7	– 1,5	– 1,3	– 0,5	+ 3,0	+ 2,6	+ 0,4	– 0,3
7 Saldo aflossingen Rijk (hoofdgroep 9)[2]	– 1,0	– 1,1	– 1,2	– 1,2	– 1,6	– 2,4	– 2,8	– 3,7	– 4,7	– 4,6
8 Begrotingssaldo Rijk (5 + 6 + 7)	– 6,0	– 7,6	– 9,3	– 10,1	– 10,0	– 8,5	– 4,6	– 7,5	– 10,3	– 10,4
9 Overige mutaties en correcties (o.m. aflossingen)	+ 1,0	+ 1,0	+ 1,3	+ 1,2	+ 1,5	+ 2,4	+ 2,7	+ 3,5	+ 4,5	+ 4,8
10 Financieringssaldo Rijk incl. V.A.W. (8 + 9)	– 5,0	– 6,6	– 8,0	– 8,9	– 8,5	– 6,1	– 1,9	– 4,0	– 5,8	– 5,6
11 Vervroegde aflossingen woningwetwoningen (V.A.W.)	–	–	–	–	–	+ 0,7	+ 4,2	+ 3,4	+ 0,5	– 0,1
12 Financieringssaldo Rijk excl. V.A.W. (10 – 11)[3]	– 5,0	– 6,6	– 8,0	– 8,9	– 8,5	– 6,8	– 6,1	– 7,4	– 6,3	– 5,5

[1] Inclusief de aanvullende posten.
[2] Inclusief aan- en verkoop staatsschuld.
[3] Exclusief debudgetteringen.

16.6. Collectieve lastendruk, collectieve uitgavenquote en rijksuitgavenquote; enkele bijzondere factoren

Collectieve lastendruk

In het Regeerakkoord 1986 is een norm overeengekomen voor de collectieve lastendruk (CLD). Sedert het Regeerakkoord hebben zich enkele ontwikkelingen voorgedaan, waardoor het huidige feitelijke CLD-cijfer niet zonder meer vergelijkbaar is met de norm uit het Regeerakkoord, i.c. de CLD 1986 uit de meerjarencijferbrief.

De in de meerjarencijferbrief opgenomen CLD 1986, die als norm fungeert voor de doelstelling van stabilisatie van de collectieve lastendruk bedraagt 52,3% NI. Op dit laatstgenoemde cijfer dient echter een correctie toegepast te worden, namelijk een neerwaartse correctie ad 0,2% NI betreffende de bovenwettelijke ziektewetuitkeringen. Deze worden met ingang van de Nationale Rekeningen 1986 (gepubliceerd: augustus 1987) niet meer meegenomen bij de berekening van de feitelijke premiedruk. Ten opzichte van de meerjarencijferbrief (d.d. 30-12-1986) treedt hierdoor een statistische daling op van 0,2% NI waarvoor gecorrigeerd dient te worden. Inclusief deze correctie bedraagt de gecorrigeerde CLD 1986 derhalve 52,1% NI.

Indien men de feitelijke cijfers vergelijkt met deze norm, dan dient men de feitelijke cijfers te corrigeren voor een aantal andere ontwikkelingen die zich na de meerjarencijferbrief hebben voorgedaan en die de vergelijkbaarheid verstoren.

In de volgende tabel wordt een overzicht voor de jaren 1986–1989 gepresenteerd van die mutaties in de CLD die in deze Miljoenennota als niet-relevant voor een vergelijking met het genormeerde CLD-cijfer worden beschouwd. Elke post wordt kort toegelicht.

Overzicht niet-relevante mutaties collectieve lastendruk 1986–1989
(+ is niet-relevante stijging CLD)

		1986	1987	1988	1989
A.	Feitelijk geregistreerd CLD-cijfer (in % NI)	52,9%	54,8 %	54,7 %	52,9 %
B.	Verschil feitelijk geregistreerde CLD-cijfers met het taakstellende niveau meerjarencijferbrief (B=A−52,1%)	+ 0,8 %	+ 2,7 %	+ 2,6 %	+ 0,8 %
C.	Niet-relevante mutaties (in miljarden)				
	1. Omzetting WIR in lastenverlichting	–	–	– 0,65	– 2,3
	2. Werkgeverslasten overheid AKW	–	–	– 0,2	– 1,3
	3. Desaldering en snellere registratie WIR	+ 1,0	+ 2,6	–	–
	4. Privatisering PTT	–	–	–	+ 1,2
	5. Overschrijding VUT-regeling	+ 0,2	+ 0,25	+ 0,45	+ 0,65
	6. COVA-heffing	–	+ 0,2	+ 0,2	+ 0,2
	7. MOOZ-heffing	–	– 0,2	– 0,2	– 0,2
	8. Omzetting vereveningsbijdragen in premieheffing	–	+ 0,7	+ 0,7	+ 0,7
	9. Verschuiving particuliere ziektekosten naar AWBZ	–	–	–	+ 1,15
	Totale niet-relevante mutatie	+ 1,2	+ 3,55	+ 0,3	+ 0,1
	Idem, in % NI	(+ 0,3 %)	(+ 0,9 %)	(+ 0,1 %)	(–)
D.	Relevant verschil met het taakstellende niveau meerjarencijferbrief (D=B−C)	+ 0,5 %	+ 1,8 %	+ 2,5 %	+ 0,8 %

6.4 Uitgaven en ontvangsten[1] naar economische hoofdgroepen

		1980	1981	1982	1983	1984	1985	1986	Rekening 1987	Vermoedelijke uitkomsten 1988	Ontwerpbegroting 1989
	Uitgaven	*132 123*	*143 377*	*155 261*	*159 076*	*168 678*	*174 756*	*181 947*	*189 144*	*190 731*	*189 781*
1	Lopende uitgaven voor goederen en diensten (consumptieve bestedingen)	22 863	24 471	25 569	27 031	27 525	28 239	28 837	29 683	29 928	29 971
2	Rente, pacht en bijdragen in incidentele exploitatieverliezen van overheidsbedrijven	7 143	9 198	12 157	14 793	17 334	19 713	21 296	21 502	21 958	21 949
3	Inkomensoverdrachten aan andere sectoren dan de overheid	16 024	17 521	19 551	20 749	22 805	23 142	25 055	27 868	30 293	28 566
4	Inkomensoverdrachten binnen de sector overheid	60 067	62 047	67 441	66 146	65 790	66 064	65 298	64 603	64 485	70 172
5	Kapitaaloverdrachten aan andere sectoren dan de overheid	8 789	9 764	9 967	9 634	10 873	10 543	13 102	14 251	9 938	7 193
6	Kapitaaloverdrachten binnen de sector overheid	3 083	3 478	3 814	4 255	4 469	5 240	4 068	3 968	4 402	4 198
7	Investeringen	3 644	3 897	3 370	3 561	4 378	3 473	3 353	3 664	3 193	3 323
8	Kredietverleningen en deelnemingen	7 137	9 088	8 621	8 323	9 082	8 964	9 483	8 343	5 849	2 670
9	Overheidsschuld en ontmuntingen	3 373	3 913	4 771	4 584	6 421	9 378	11 456	15 262	20 281	20 335
	Aanvullende posten	–	–	–	–	–	–	–	–	403	1 405
	Ontvangsten	*113 914*	*119 199*	*124 425*	*124 617*	*132 834*	*142 842*	*164 154*	*160 121*	*149 651*	*146 849*
1	Lopende ontvangsten voor goederen en diensten	2 526	2 513	2 634	2 779	3 053	2 959	3 303	3 564	3 506	3 270
2	Rente, pacht en andere opbrengsten van vermogen en van ondernemingsactiviteit	13 999	18 988	20 641	20 947	24 575	27 459	27 324	17 225	12 516	12 829
3	Inkomensoverdrachten van andere sectoren dan de overheid	91 675	91 902	94 292	93 829	96 286	101 086	107 636	115 210	120 412	123 917
4	Inkomensoverdrachten binnen de sector overheid	1 125	1 017	1 228	1 447	1 695	1 782	1 447	1 876	1 434	1 218
5	Kapitaaloverdrachten van andere sectoren dan de overheid	1 246	1 367	1 593	1 618	1 929	1 916	2 339	2 665	2 353	2 113
6	Kapitaaloverdrachten binnen de sector overheid	51	104	49	38	20	18	178	48	24	10
7	Desinvesteringen	167	193	193	171	165	123	292	219	191	203
8	Kredietaflossingen en liquidatie van deelnemingen	2 831	2 741	2 949	3 177	4 401	6 973	21 016	18 381	7 496	1 651
9	Overheidsschuld en aanmuntingen	294	374	847	611	711	528	619	934	1 354	1 100
	Aanvullende post niet-belastingontvangsten	–	–	–	–	–	–	–	–	365	539
	Begrotingssaldo	*– 18 209*	*– 24 178*	*– 30 836*	*– 34 459*	*– 35 844*	*– 31 914*	*– 17 793*	*– 29 023*	*– 41 080*	*– 42 932*
	Aflossingen en overige mutaties en correcties	2 927	3 243	4 276	3 940	5 193	8 843	10 393	13 560	18 027	19 937
	Financieringssaldo	*– 15 282*	*– 20 935*	*– 26 560*	*– 30 519*	*– 30 651*	*– 23 071*	*– 7 400*	*– 15 463*	*– 23 053*	*– 22 995*

Zie noot 1 bij tabel 16.2.

B Ontvangsten

	1980	1981	1982	1983	1984	1985	1986	Rekening 1987	Vermoedelijke uitkomsten 1988	Ontwerpbegroting 1989
Algemeen bestuur	2 386	2 565	2 942	3 052	3 721	4 266	4 663	4 373	3 607	3 349
Defensie	575	575	673	697	667	640	598	658	673	587
Buitenlandse betrekkingen (exclusief ontwikkelingssamenwerking	210	230	226	233	262	289	279	233	429	368
Ontwikkelingssamenwerking	108	115	138	157	246	256	161	122	323	210
Justitie en politie (inclusief civiele verdediging)	375	404	443	448	498	442	441	456	513	531
Verkeer en waterstaat	2 917	3 139	3 166	3 517	4 103	4 448	4 638	5 027	5 267	1 287
Handel en nijverheid	9 128	13 363	14 139	13 683	16 016	18 137	17 411	9 558	6 366	6 783
Landbouw en visserij	508	461	499	538	636	514	591	502	553	492
Onderwijs en wetenschappen	427	436	763	663	895	894	1 126	1 734	1 662	1 745
Cultuur en recreatie	834	889	973	1 104	1 075	1 194	1 231	1 325	1 247	1 320
Sociale voorzieningen	1 337	928	1 016	1 348	1 637	1 800	1 396	1 563	1 294	1 270
Volksgezondheid	58	75	68	90	84	83	29	54	12	32
Milieuhygiëne	340	381	464	508	493	442	455	470	616	601
Volkshuisvesting	536	535	626	647	882	3 714	17 336	14 089	2 818	666
Nationale schuld	3 841	4 464	5 064	5 580	6 735	6 817	7 512	6 160	4 905	4 368
Verwerving van staatsschuld	110	171	757	585	623	504	584	795	1 000	1 000
Betrekkingen met de lagere *publiekrechtelijke lichamen* voor zover deze niet in andere functies zijn opgenomen	–	–	–	–	–	10	2	23	–	–
Diversen (aanvullende posten e.d.)	–	–	–	–	–	–	–	–	365	539
Belastingen	90 224	90 469	92 467	91 767	94 261	98 392	105 701	112 979	118 000	121 700
w.o. Kostprijsverhogende belastingen	38 408	38 494	39 251	41 684	44 765	47 066	49 890	53 463	55 794	55 664
Belasting op inkomen winst en vermogen	51 816	51 975	53 216	50 083	49 496	51 326	55 811	59 516	62 206	66 036
Totaal van de ontvangsten	113 914	119 199	124 425	124 617	132 834	142 842	164 154	160 121	149 651	146 849
Opneming gevestigde staatsschuld	17 325	22 549	30 031	34 349	35 913	33 994	22 072	29 478	–	-

Toelichting

ad 1. De opbrengst van de afschaffing van de WIR is gebruikt voor lastenverlichtende maatregelen (afschaffen AKW-premie). De afschaffing van de WIR leidt tot een daling van de uitgavenquote, de afschaffing van de AKW-premies leidt tot een daling van de premiedruk. Het is redelijk de daling van de (AKW-) premiedruk te corrigeren *voor zover* deze gefinancierd wordt door de afschaffing van de WIR.

ad 2. De overheid betaalde als werkgever AKW-premie. Door het afschaffen van de AKW-premies vervallen ook deze sociale werkgeverslasten, waardoor de CLD daalt. Deze «oude» werkgeverslasten zijn echter opgegaan in de «nieuwe» rijksbijdrage aan het AKW-fonds. Per saldo nemen de uitgaven van het Rijk niet af, zodat de CLD-daling als gevolg van de verschuiving is te beschouwen als een niet-relevante mutatie.

ad 3. Een deel van de meevaller in de vennootschapsbelasting in de jaren 1986 en 1987, hing samen met desaldering en snellere registratie van de WIR in de jaren 1986 en 1987 (zie Voorlopige Rekening 1986 en Voorlopige Rekening 1987). Deze vennootschapsbelasting-meevaller wordt als niet-relevant beschouwd.

ad 4. Ten tijde van de Nota Financieel-Sociaal-Economisch Beleid vertoonden de VUT-regelingen een overschrijding ten opzichte van de meerjarencijferbrief. Destijds zijn deze niet-relevant verklaard voor de genormeerde collectieve lastendruk, omdat de VUT tot de arbeidsvoorwaarden behoort en geen collectieve last is.

ad 5. De toename van de belasting- en premieontvangsten als gevolg van de privatisering van de PTT was nog niet verwerkt in de meerjarencijferbrief. Nu deze thans in de cijfers verwerkt is dient voor een vergelijking met de meerjarencijferbrief gecorrigeerd te worden.

ad 6. De opbrengst van de COVA-heffing wordt opgenomen in de collectieve lastendruk. De invoering van de heffing per 1 januari 1987 betekende echter geen reële verhoging van de collectieve lastendruk. De verplichte COVA-heffing is namelijk in de plaats gekomen van de verplichting tot het aanhouden van reservevoorraden olie, hetzij door deze zelf te financieren, hetzij door de financiering te laten lopen via de ICOVA. Voor een vergelijking met de meerjarencijferbrief moet voor de invoering van de COVA-heffing gecorrigeerd worden.

ad 7. De MOOZ-heffing is een vereveningsbijdrage, die particuliere ziektekostenverzekerden betalen aan de verplichte ziekenfondsverzekeringen. Tegenover deze heffing staat geen concrete, individuele en met de heffing samenhangende tegenprestatie. De MOOZ-heffing valt dus onder de definitie van collectieve lasten. In de huidige premiedrukcijfers wordt deze heffing door het CPB niet opgenomen.

ad 8. Met ingang van 1987 zijn de vereveningsbijdragen tussen de Sociale fondsen over WAO-uitkeringen door onderlinge premieheffing vervangen. Materieel verschilt de voormalige vereveningsbijdrage niet van de huidige onderlinge premieheffing. Voor deze omzetting is derhalve een correctie ad 0,7 miljard noodzakelijk teneinde vergelijkbaarheid met de collectieve lastendruk 1986 uit de meerjarencijferbrief te waarborgen.

ad 9. In het kader van de operatie-Dekker vindt in 1989 een verschuiving plaats van de particuliere ziektekostenverzekeringen naar de AWBZ.

Tevens wordt een nominale premie ingevoerd. Voor deze mutaties wordt gecorrigeerd. Verondersteld wordt namelijk dat de operatie-Dekker, over de hele invoeringsperiode bezien, neutraal is voor de collectieve lastendruk. Een dergelijke correctie is ook ten tijde van de Nota Financieel-Sociaal-Economisch Beleid aangebracht.

Collectieve uitgavenquote

De omvang van de daling van de collectieve uitgavenquote (CUQ) wordt mede bepaald door een aantal bijzondere factoren. Daarvan volgt hieronder een overzicht voor de periode 1986–1989. Elke post wordt daarna kort toegelicht.

Overzicht bijzondere mutaties in de collectieve uitgavenquote 1986–1989
(+ is stijging collectieve uitgaven)

		1986	1987	1988	1989
A.	Feitelijk geregistreerde collectieve uitgavenquote	66,7 %	68,0 %	66,1 %	63,2 %
B.	Feitelijke jaar-op-jaarmutatie[1]	–	+ 1,3 %	– 1,9 %	– 2,9 %
C.	Bijzondere factoren (in miljarden)				
	1. Afschaffing WIR-basispremie	–	–	– 0,65	– 2,3
	2. Privatisering PTT	–	–	–	+ 1,5
	3. Overschrijding VUT-regeling	+ 0,2	+ 0,25	+ 0,45	+ 0,65
	4. Uitbreiding AWBZ en nominale premie i.v.m. Dekker	–	–	–	+ 1,15
	Totaal	+ 0,2	+ 0,25	– 0,2	+ 1,0
	Jaar-op-jaarmutatie a.g.v. bijzondere factoren[1]	+ 0,2	+ 0,05	– 0,45	+ 1,2
D.	*Idem in* % NI	+ 0,05%	+ 0,0 %	– 0,1 %	+ 0,3 %
E.	Jaar-op-jaarmutatie exclusief bijzondere factoren (E=B–D)	– 0,05%	+ 1,3 %	– 1,8 %	– 3,2 %

[1] Met het begrip jaar-op-jaarmutatie wordt bedoeld de mutatie tussen jaar t-1 en jaar t.

Toelichting

ad 1. In februari 1988 is de WIR-basispremie afgeschaft. Dit leidt tot een daling van de collectieve uitgaven. De vrijvallende middelen zijn afgezien van de voortzetting van de kleinschaligheidstoeslag aangewend ter financiering van de overname van de AKW-premies door het Rijk en een verlaging van de vennootschapsbelasting.

ad 2. De privatisering van de PTT leidt per saldo tot een verhoging van de collectieve uitgaven. Dit hangt rechtstreeks samen met de rekensystematiek van de collectieve uitgavenquote. Daarin is onder andere de *netto* kredietverlening opgenomen, dat wil zeggen kredietverlening verminderd met aflossingen.

De privatisering van de PTT leidt ertoe dat de investeringsbijdragen van het Rijk aan de PTT (kredietverlening door het Rijk in de CUQ-systematiek) en de afschrijvingen daarop (aflossingen in de systematiek van de collectieve uitgavenquote) vervallen.

Ook de toevoeging door de PTT aan fondsen en reserves (die de PTT bij het Rijk aanhoudt) vervalt. Deze toevoeging aan de reserves wordt in de systematiek van de collectieve uitgavenquote verwerkt als negatieve kredietverlening van het Rijk aan de PTT.

Per saldo verdwijnt uit de collectieve uitgavenquote als gevolg van de privatisering van de PTT een negatief bedrag aan netto kredietverlening. Dit leidt tot een stijging van de CUQ (met 1,9 miljard).

Naast het wegvallen van negatieve netto-kredietverlening ontstaan in de nieuwe situatie ook andere budgettaire effecten.

Zo gaat de NV PTT in 1989 haar rekening courant krediet bij het Rijk aflossen. Hierdoor ontvangt de overheid eenmalig 0,7 miljard (die in de systematiek van de collectieve uitgavenquote als negatieve netto kredietverlening van het Rijk aan de PTT wordt verwerkt).

De laatste factor die hierbij van belang is is dat de PTT-werknemers voortaan in de werknemersverzekeringen vallen. Hierdoor zullen de collectieve uitgaven met 0,3 miljard stijgen (evenals de collectieve lasten).

Totaal resulteert er dus als gevolg van de privatisering van de PTT een stijging van de collectieve uitgavenquote van 1,5 miljard (1,9 – 0,7 + 0,3).

ad 3. Ten tijde van de Nota Financieel-Sociaal-Economisch Beleid vertoonden de VUT-regelingen een overschrijding ten opzichte van de meerjarencijferbrief. Destijds zijn deze niet-relevant verklaard voor de genormeerde collectieve lastendruk, omdat de VUT tot de arbeidsvoorwaarden behoort en geen collectieve last (en dus ook geen collectieve uitgave) is.

ad 4. Als onderdeel van de operatie-Dekker vindt een verschuiving van de particuliere ziektekostenverzekeringen naar de AWBZ plaats. Daardoor stijgen de collectieve uitgaven. De collectieve uitgaven stijgen eveneens vanwege het invoeren van een nominale premie (tegenover deze premie staan meer uitgaven). Verondersteld wordt overigens dat de operatie Dekker over de hele invoeringsperiode bezien, neutraal is voor de collectieve uitgaven.

Rijksuitgavenquote

Ook de ontwikkeling van de rijksuitgavenquote (RUQ) wordt mede veroorzaakt door een aantal bijzondere factoren. Van deze factoren volgt hieronder een overzicht voor de periode 1986–1989 (de huidige kabinetsperiode). Elke post wordt daarna kort toegelicht.

Overzicht bijzondere mutaties in de rijksuitgavenquote 1986–1989
(+ is stijging rijksuitgaven)

		1986	1987	1988	1989
A.	Feitelijk geregistreerde rijksuitgavenquote (in % NI)	44,5%	45,2%	43,3 %	41,4%
B.	Feitelijke jaar-op-jaarmutatie[1] (in procent-punten)	+ 0,2%	+ 0,7%	– 1,9 %	– 1,9%
C.	Bijzondere factoren (in miljarden)				
	1. Afschaffing WIR-basispremie	–	–	– 0,65	– 2,3
	2. Rijksbijdrage AKW	–	–	+ 0,65	+ 4,7
	3. Privatisering PTT	–	–	–	– 2,9
	Totaal	0,0	0,0	0,0	– 0,5
	Jaar-op-jaarmutatie a.g.v. bijzondere factoren[1]	0,0	0,0	0,0	– 0,5
D.	Idem in % NI	0,0	0,0	0,0	– 0,1%
E.	Jaar-op-jaarmutatie exclusief bijzondere factoren (in % NI) (E = B – D)	+ 0,2%	+ 0,7%	– 1,9 %	– 1,8%

[1] Met het begrip jaar-op-jaarmutatie wordt bedoeld de mutatie tussen jaar t-1 en jaar t.

Toelichting

ad 1. In februari 1988 is de WIR-basispremie afgeschaft. Dit leidt tot een daling van de rijksuitgaven. De vrijvallende middelen zijn afgezien van de voortzetting van de kleinschaligheidstoeslag aangewend ter financiering van de overname van de AKW-premies door het Rijk en een verlaging van de vennootschapsbelasting.

ad 2. De nieuw gecreëerde rijksbijdrage aan het AKW-fonds ter vervanging van de AKW-premies leidt tot hogere rijksuitgaven. De stijging van de rijksuitgaven wordt bepaald door de hoogte van de rijksbijdrage verminderd met de voorheen door het Rijk betaalde werkgeverspremies aan het AKW-fonds.

ad 3. Als gevolg van de privatisering PTT dalen de bruto betalingen van het Rijk aan de PTT. In de systematiek van de rijksuitgavenquote zijn, anders dan bij de collectieve uitgavenquote, slechts de bruto bedragen van belang. De daling doet zich voor bij de investeringsbijdragen en bij de (bruto)rentebetalingen van het Rijk aan de PTT. Deze twee posten samen leiden tot een daling in de rijksuitgaven van 2,9 miljard in 1989.

17. De uitgaven van de collectieve sector 1955–1989

Tabel 17.1. Uitgaven van de collectieve sector exclusief debudgetteringen naar bestedende overheidsorganen (bedragen in miljarden guldens)[1]

Jaar	Nationaal inkomen (netto markt-prijzen)	Rijk		Overige publiek-rechtelijke lichamen		Sociale verzekeringen		Gehele collectieve sector[3]	
		Bedrag	In % van het N.I.	Bedrag	In % van het N.I.	Bedrag	In % van het N.I.	Bedrag	In % van het N.I.
1955	27,3	5,1	18,6	3,7	13,6	1,4	5,3	10,2	37,4
1960	38,4	5,2	13,5	6,2	16,1	3,5	9,1	14,8	38,6
1965	62,5	8,2	13,1	11,8	18,9	8,2	13,1	28,2	45,1
1970[2]	111,5	15,8	14,2	20,7	18,6	17,5	15,7	54,0	48,5
1971	125,1	17,6	14,1	24,0	19,2	21,0	16,8	62,6	50,1
1972	141,7	19,1	13,5	28,0	19,7	24,9	17,6	72,0	50,8
1973	162,6	20,1	12,4	32,1	19,8	29,0	17,8	81,2	50,0
1974	184,2	25,0	13,6	37,5	20,4	34,8	18,9	97,3	52,9
1975	199,9	31,6	15,8	44,7	22,3	41,7	20,9	118,0	59,0
1976	229,6	35,5	15,4	50,9	22,2	47,7	20,8	134,1	58,4
1977	251,2	37,7	15,0	54,7	21,8	53,8	21,4	146,2	58,2
1978	269,7	43,4	16,1	58,2	21,6	60,7	22,5	162,3	60,2
1979	285,9	48,7	17,0	62,2	21,8	67,0	23,4	177,9	62,2
1980	303,6	55,1	18,1	67,9	22,4	73,4	24,2	196,4	64,7
1981	316,3	60,9	19,3	73,6	23,2	78,4	24,8	212,9	67,3
1982	330,6	66,8	20,2	78,3	23,7	83,6	25,3	228,7	69,2
1983	342,4	73,6	21,5	81,7	23,8	84,5	24,7	239,8	70,0
1984	358,6	77,0	21,5	83,5	23,3	84,7	23,6	245,2	68,4
1985	376,0	78,4	20,9	85,2	22,6	86,2	22,9	249,8	66,4
1986	385,7	84,4	21,9	83,8	21,7	88,0	22,8	256,2	66,4
1987	387,0	91,0	23,5	80,6	20,8	90,4	23,4	262,0	67,7
1988	397,3	89,7	22,6	78,2	19,7	93,0	23,4	260,9	65,7
1989	413,2	85,0	20,6	76,1	18,4	97,9	23,7	259,0	62,7

[1] Ontleend aan CBS- en CPB-cijfers. De reeksen zijn wat betreft de jaren vóór 1985 ten opzichte van de cijfers in de Miljoenennota 1988 op grond van een herziening licht gewijzigd.

[2] Vanaf 1969 zijn de Nationale Rekeningen gereviseerd door het CBS.

[3] Excl. debudgetteringen; zie hiervoor bijlage 17.2. Opgemerkt zij dat de collectieve uitgavenquote inclusief debudgetteringen is.

De collectieve uitgaven bestaan uit de uitgaven van het Rijk, van de overige publiekrechtelijke lichamen (OPL) en de sociale fondsen. De optelling (consolidatie) van deze uitgaven in de tabel is afkomstig van het CPB. Wat betreft de realisatiejaren heeft het CPB hierbij geput uit de Nationale Rekeningen van het CBS.

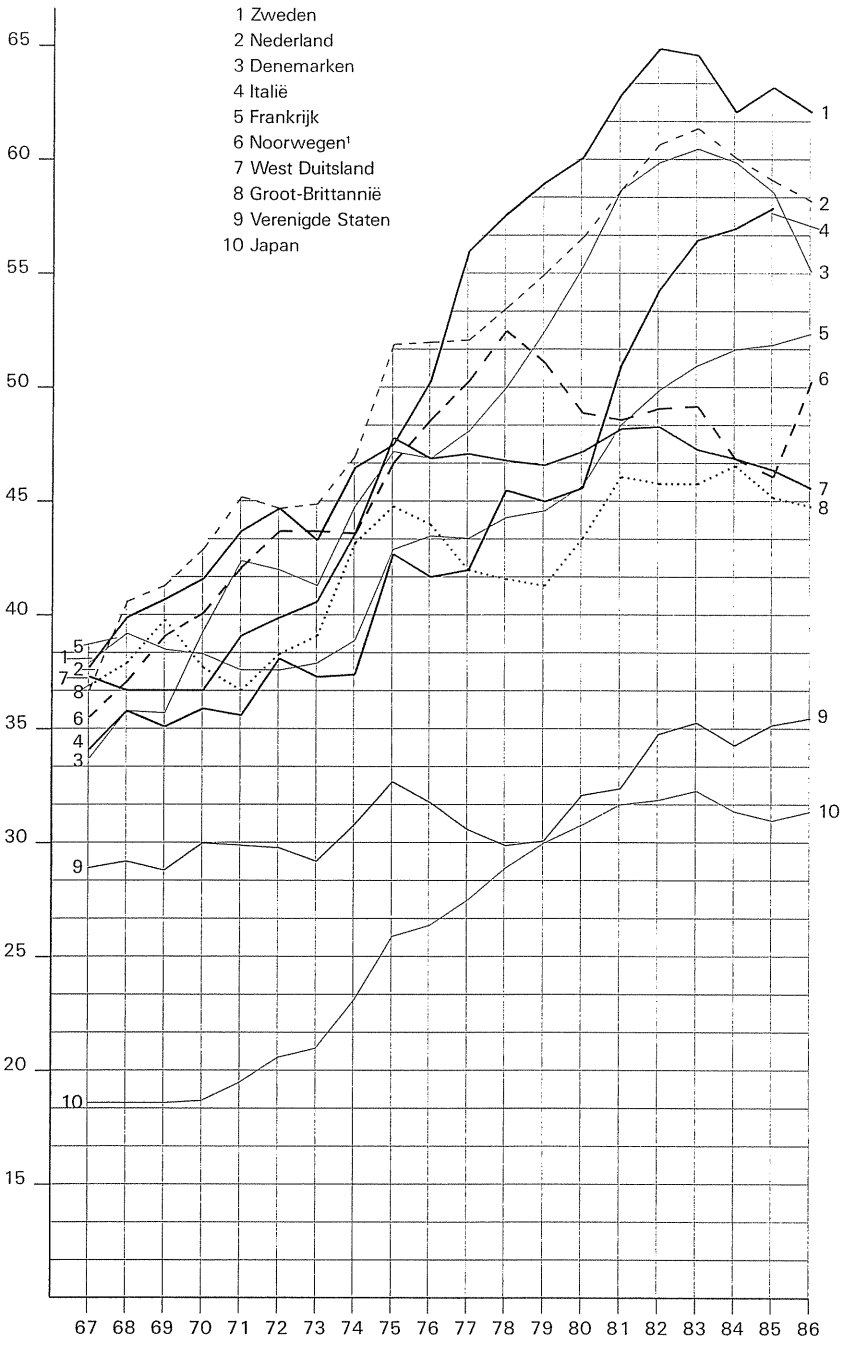
De in bijlage 17.1 en 17.2 opgenomen cijfers zijn niet te herleiden tot cijfers uit de rijksbegroting, die overal elders in de Miljoenennota gepresenteerd worden. Dit is een gevolg van definitie- en indelingsverschillen. Met name is van belang dat de indeling van het CPB naar bestedende overheidsorganen is. Bovendien registreert het CBS op transactiebasis en niet op kasbasis, zoals elders in de Miljoennota gebeurt.

Tabel 17.2 De uitgaven van de collectieve sector inclusief debudgetteringen naar economische categorieën (in procenten van het nationale inkomen)[1]

Jaar	Lonen en sociale lasten	Netto materiële consumptie[2]	Netto investeringen	**Totaal eigen bestedingen**	Overdr. gezinnen	Overdr. bedrijven	Overdr. buitenland[3]	Rente op overheidsschuld	Prijsverlagende subsidies[4]	Netto kredieten[5]	**Totaal excl. debudgetteringen**	Debudgetteringen Rijk	**Totaal incl. debudgetteringen**
1955	9,2	6,4	3,2	**18,7**	8,0	3,8	0,6	2,6	1,0	2,9	**37,4**	0,0	**37,4**
1960	9,8	4,9	3,7	**18,4**	11,2	1,6	0,3	3,0	1,4	2,8	**38,6**	0,0	**38,6**
1965	11,9	4,9	4,4	**21,2**	15,5	1,1	0,3	2,6	0,8	3,6	**45,1**	0,0	**45,1**
1970[6]	12,0	4,7	4,4	**21,1**	18,4	1,0	0,7	3,2	1,4	2,7	**48,5**	0,0	**48,5**
1971	12,6	4,9	4,6	**22,1**	19,8	1,0	0,7	3,2	1,0	2,3	**50,1**	0,0	**50,1**
1972	12,8	4,4	4,0	**21,2**	20,9	1,0	0,8	3,0	1,2	2,7	**50,8**	0,0	**50,8**
1973	12,8	4,1	3,4	**20,3**	21,4	1,3	0,9	3,0	1,7	1,4	**50,0**	0,0	**50,0**
1974	13,3	4,3	3,3	**20,9**	22,8	1,1	0,7	3,2	1,8	2,4	**52,9**	0,1	**53,0**
1975	14,4	4,8	3,5	**22,7**	28,7	1,7	1,1	3,3	1,7	2,8	**59,0**	0,1	**59,1**
1976	14,1	4,8	3,4	**22,3**	26,1	1,6	0,8	3,4	2,2	2,0	**58,4**	0,1	**58,5**
1977	14,2	4,8	3,0	**22,0**	26,7	0,9	0,9	3,3	2,2	2,2	**58,2**	0,2	**58,4**
1978	14,4	5,1	2,8	**22,3**	27,7	1,1	1,3	3,4	2,4	2,0	**60,2**	0,4	**60,6**
1979	14,6	5,4	2,7	**22,7**	28,5	1,7	0,9	3,6	2,7	2,1	**62,2**	0,3	**62,5**
1980	14,4	5,5	2,8	**22,7**	29,2	2,6	0,9	4,1	2,7	2,5	**64,7**	0,6	**65,3**
1981	14,1	5,7	2,7	**22,5**	30,7	2,9	1,0	4,9	2,6	2,7	**67,3**	1,0	**68,3**
1982	14,0	5,7	2,5	**22,2**	32,4	2,8	1,0	5,7	2,8	2,3	**69,2**	1,4	**70,6**
1983	13,7	5,8	2,3	**21,8**	32,9	2,7	0,9	6,3	3,0	2,4	**70,0**	1,2	**71,2**
1984	12,8	5,7	2,4	**20,9**	31,6	3,0	1,0	6,6	3,3	2,0	**68,4**	0,5	**68,9**
1985	12,3	5,6	2,2	**20,1**	30,5	2,9	1,0	6,9	3,4	1,6	**66,4**	0,3	**66,7**
1986	12,3	5,5	1,9	**19,7**	30,2	3,5	1,1	6,9	3,4	1,6	**66,4**	0,3	**66,7**[7]
1987	12,4	5,6	1,8	**19,8**	30,8	3,7	1,1	6,8	4,1	1,4	**67,7**	0,3	**68,0**[7]
1988	12,0	5,6	1,7	**19,3**	30,6	2,7	1,2	7,0	4,3	0,6	**65,7**	0,4	**66,1**[7]
1989	11,5	5,4	1,7	**18,6**	30,1	2,0	1,2	6,7	3,7	0,4	**62,7**	0,5	**63,2**[7]

[1] Ontleend aan CBS- en CPB-cijfers. De reeksen zijn wat betreft de jaren vóór 1985 ten opzichte van de cijfers in de Miljoenennota 1988 op grond van een herziening licht gewijzigd.
[2] Inclusief afschrijvingen.
[3] Exclusief afdrachten aan de EG. Deze afdrachten worden niet meegeteld, omdat de betalingen van de EG, die via de overheid naar de Nederlandse boeren worden gesluisd, al worden meegeteld als een collectieve uitgaaf, nl. onder de kolom prijsverlagende subsidies.
[4] Deze kolom bevat het saldo van prijsverlagende subsidies en kostprijsverhogende heffingen.
[5] Exclusief vervroegde aflossingen op woningwetleningen.
[6] Vanaf 1969 zijn de Nationale Rekeningen gereviseerd door het CBS.
[7] Zie bijlage 16.6 voor een nadere toelichting.

17.3 De collectieve uitgavenquote in een aantal geïndustrialiseerde landen
(in procenten bruto binnenlands produkt)

Bron: OECD National Accounts

[1] excl. netto kapitaaloverdrachten

De hierboven gehanteerde collectieve uitgavenquote is het quotiënt van de collectieve uitgaven en het bruto binnenlands produkt, berekend op basis van gegevens van de OECD. Onder de collectieve uitgaven worden begrepen de uitgaven van de centrale overheid, de lokale overheden en de sociale fondsen. Het betreft zowel de lopende uitgaven (lonen en salarissen, netto materiële consumptie, afschrijvingen en inkomensoverdrachten) en kapitaaluitgaven (netto investeringen en netto vermogensafdrachten). De kredietverlening wordt niet meegenomen. Dit veroorzaakt mede dat de in deze grafiek gebruikte cijfers niet geheel vergelijkbaar zijn met die in bijlagen 17.1 en 17.2. De bedoeling van grafiek 17.3 is evenwel inzicht te bieden in de ontwikkeling van de collectieve uitgavenquote van een aantal geïndustrialiseerde landen over een relatief lange periode.

18. Verantwoording en accountantscontrole

Tabel 18.1 Stand der verantwoording per 5 september 1988 (suppletore begrotingen)

jaar	Aantal nog tot stand te brengen suppletore begrotings-wetten	waarvan nog in te dienen bij Financiën	waarvan in interdeparte-mentaal traject (Dep/Fin)	waarvan in behandeling bij de Twee-de Kamer	waarvan in behandeling bij de Eerste Kamer
1983	1	–	1	–	–
1984	2	–	1	–	1
1985	6	–	1	3	2
1986	13	–	1	10	2
1987(Vjn + Njn)	8	–	–	8	–
1987(Slotwet)	26	–	26*	–	–
1988(Inc.)	1	–	–	1	–
1988(Vjn)	18	–	4*	14	–
Totaal	75	–	34	36	5

* In te dienen bij de TK uiterlijk de derde dinsdag van september 1988.
Per afzonderlijke brief van de minister van Financiën (B88/235) zal ingevolge artikel 86, zesde lid van de Comptabiliteitswet 1976 op de derde dinsdag van september 1988 een overzicht aan de Tweede Kamer worden gegeven, waaruit blijkt welke suppletore begrotingen op die dag nog niet aan de Kamer zijn gezonden.

Vjn = Suppletore begrotingen n.a.v. de Voorjaarsnota.
Njn = Suppletore begrotingen n.a.v. de Najaarsnota.
Inc. = Incidentele suppletore begrotingen.

Tabel 18.2. Stand der verantwoording per 5 september 1988 (rekeningen)

Jaar	Rekening/Rijksrekening/Rekenwet
1979	Rijksrekening door de Algemene Rekenkamer goedgekeurd. Ontwerp-Rekenwet begin september 1988 aan de Tweede Kamer aangeboden (Kamerstuk 20 676).
1980	Rijksrekening ligt ter goedkeuring bij de Algemene Rekenkamer.
1981	Idem als 1980.
1982	Idem als 1980.
1983	Idem als 1980. Het onderzoek van de Algemene Rekenkamer heeft geleid tot een nadere suppletore begroting van hoofdstuk XI (VROM).
1984	Idem als 1983.
1985	Alle departementale rekeningen (inclusief die van de begrotingsfondsen en van de staatsbedrijven) zijn onderhands aan de Algemene Rekenkamer overgelegd, dan wel zullen rond de derde dinsdag van september 1988 worden overgelegd. De officiële indiening van de Rijksrekening bij de Algemene Rekenkamer (ter goedkeuring) wacht op de vaststelling van een aantal suppletore begrotingen (zie tabel 18.1).
1986	Idem als 1985
1987	Alle departementale rekeningen (inclusief die van de begrotingsfondsen en van de staatsbedrijven) zijn officieel aan de Algemene Rekenkamer overgelegd met uitzondering van enkele onderdelen van de rekening van het Staatsdrukkerij- en Uitgeverijbedrijf.

Tabel 18.3 Stand van de accountantscontrole bij de departementen

Hoofdstuk		Datum rapport over 1987	Aard verklaring opgenomen in accountantsrapport	Opmerkingen
III[1]	AZ[2]	29-04-1988	goedkeurend	
IV	KabNA	22-04-1988	goedkeurend onder voorbehoud	
V	BuZa	20-04-1988	geen verklaring	Verklaring gepland over dienstjaar 1991
VI	Justitie[2]	29-04-1988	oordeelonthouding	
VII[3]	BiZa	29-04-1988	geen verklaring	Verklaring gepland over dienstjaar 1989
VIII	O&W	29-04-1988	oordeelonthouding	
IX	Financiën	16-05-1988	geen verklaring	De belasting-ontvangsten zijn niet in de accountantscon-trole begrepen; verklaring gepland over dienstjaar 1990
X	Defensie[2]	09-05-1988	goedkeurend	
XI	VROM	29-04-1988	oordeelonthouding	Verklaring heeft alleen betrekking op uitgaven
XII	V&W	10-05-1988	geen verklaring	Verklaring gepland over dienstjaar 1989
XIII	EZ	29-04-1988	goedkeurend	
XIV	L&V	29-04-1988	goedkeurend onder voorbehoud	
XV	SZW	28-04-1988	geen verklaring	Verklaring gepland over dienstjaar 1989
XVI	WVC	29-04-1988	oordeelonthouding	

[1] inclusief hoofdstuk I, Huis der Koningin
[2] met uitzondering van de geheime uitgaven
[3] inclusief hoofdstuk II, Hoge Colleges van Staat

Toelichting bij tabel 18.3

Tabel 18.3 bevat een overzicht van de stand van de accountantscontrole bij de departementen met betrekking tot het dienstjaar 1987. Ter toelichting bij de aard van de verklaring het volgende.

Het werk van de accountantsdienst mondt uit in een rapport aan de minister. Indien sprake is van een volkomen controle wordt in dat rapport één van de volgende verklaringen bij de jaarlijkse financiële verantwoording van het ministerie opgenomen:

de goedkeurende verklaring houdt in dat de accountantsdienst tot het oordeel is gekomen dat de verantwoording voldoet aan de eraan te stellen eisen;

de goedgekeurde verklaring onder voorbehoud houdt in dat terzake van de verantwoording bedenkingen of onzekerheden bestaan die aan de goedkeurende strekking van de verklaring niet wezenlijk afbreuk doen,

doch die van zodanig gewicht zijn dat zij in de verklaring tot uitdrukking dienen te worden gebracht;

de afkeurende verklaring houdt in dat de accountantsdienst tot het oordeel is gekomen dat de verantwoording niet voldoet aan de eraan te stellen eisen;

de verklaring van oordeelonthouding houdt in dat bij de accountantsdienst onzekerheden zijn blijven bestaan van zodanige aard en omvang dat hij geen goedkeurend of afkeurend oordeel omtrent de getrouwheid van de verantwoording als geheel kan uitspreken. Het is de accountantsdienst verboden zodanige verklaringen te geven:

- indien hij andere beperkingen bij zijn onderzoek heeft aanvaard of aangebracht dan die voortvloeiende uit objectieve verhinderingen of,
- indien zijn onderzoek heeft uitgewezen dat de verantwoording niet voldoet aan de eraan te stellen eisen.

19. Lijst van gebruikte termen en hun betekenis

Aanvullende posten
Posten die nog niet in de ontwerp begrotingswetten konden worden opgenomen maar die terwille van een volledig beeld wel reeds in de totaalcijfers van de Miljoennennota zijn begrepen (veelal posten waarvan de verdeling over de begrotingshoofdstukken nog niet kan worden aangegeven)

Accijns
Het bedrag dat de overheid heeft per eenheid van bepaalde goederen, zoals alcoholische dranken en tabak, bij verkoop daarvan aan de consument.

Accountantsverklaring
Een schriftelijke mededeling van een accountant inhoudende de uitkomst van een onderzoek naar de getrouwheid van een verantwoording.

Administratieve organisatie
Het gehele complex van organisatorische maatregelen binnen een departement, inclusief het stelsel van maatregelen van interne controle, dat direct of indirect betrekking heeft op een goede werking van de administratie, de financieel-administratieve systemen en op de rechtmatigheid en doelmatigheid van het (financiële) beheer. (zie ook Interne controle).

Algemene middelen, Financiering ten laste van
Additionele uitgaven kunnen op twee manieren gefinancierd worden: enerzijds via uitgavenverlagingen elders (herschikking), anderzijds ten laste van de algemene middelen. Dit laatste impliceert extra inkomsten of meer lenen (d.w.z. een hoger financieringstekort)

Algemene uitkering (uit het Gemeentefonds)
Een uitkering welke de gemeenten in beginsel naar eigen inzicht kunnen uitgeven

Autonome wijziging van belastingopbrengsten
De wijziging van de belastingopbrengsten die voortvloeit uit een verandering van het fiscale regime

Begrotingsbeleid, stringent
Een zodanige uitvoering van de begroting dat eventuele uitgavenoverschrijdingen door beleidsaanpassingen dan wel door meevallers worden gecompenseerd.
De regels van het stringente begrotingsbeleid zijn in deze Miljoenennota geformuleerd.

Begrotingstekort
Het verschil van alle uitgaven en ontvangsten op de Rijksbegroting inclusief de saldi van de begrotingsfondsen en de afdrachten aan de EG.

Belastingdruk (transactiebasis, kasbasis)
De belastingopbrengst over een bepaald jaar (transactiebasis, kasbasis) uitgedrukt als percentage van het nationale inkomen van dat jaar.
De belastingopbrengst over een bepaald jaar op transactiebasis is gelijk aan de belastingopbrengst die over bijvoorbeeld de omzet, het inkomen of de winst van dat jaar is verschuldigd. De belastingopbrengst over een bepaald jaar op kasbasis is gelijk aan de belastingopbrengst die in dat jaar wordt ontvangen. Kas-transactieverschillen bij de belastingen doen zich met name voor bij de inkomsten- en vennootschapsbelasting. Dit wordt veroorzaakt door het feit dat de belasting die over de winst/het inkomen van een bepaald jaar is verschuldigd door middel van meerdere aanslagen, verspreid over een aantal kalenderjaren, wordt geïnd.

Beleidsintensiveringen
Verhogingen van uitgaven en/of verlagingen van ontvangsten, waaraan een beleidsbeslissing ten grondslag ligt. Dergelijke (endogene) budgettaire mutaties dienen in principe specifiek gecompenseerd te worden, tenzij de ministerraad anders beslist (zie ook stringent begrotingsbeleid). Overigens wordt deze term meestal beperkt tot bedoelde mutaties in de uitgaven. Een beleidsmatige verlaging van de belastingontvangsten wordt gewoonlijk aangeduid met de term lastenverlichting.

Besparingsverlies
Budgettair nadeel dat optreedt doordat een (voorgenomen) ombuiging minder besparingen blijkt op te leveren dan aanvankelijk werd gedacht. Dit kan bijv. het gevolg zijn van uitstel van invoering van de ombuigingsmaatregel.

Bestedingen
Uitgaven waarbij rechtstreeks beslag wordt gelegd op produktiemiddelen. De bestedingscategorieën die kunnen worden onderscheiden zijn de particuliere consumptie, de overheidsconsumptie, de overheidsinvesteringen, de bedrijfsinvesteringen in woningen, overige vaste activa en voorraden en de export. De overheidsconsumptie (dat wil zeggen de materiële consumptie door de overheid en de lonen en salarissen van het overheidspersoneel) en de overheidsinvesteringen vormen te zamen de overheidsbestedingen. De andere uitgaven van de overheid zijn de zogenoemde overdrachtsuitgaven.

Betalingsbalans
De totale rekening van de betalingsbalans geeft een overzicht van de transacties met het buitenland. Men onderscheidt daarbij de lopende rekening en de kapitaalrekening.
Op de lopende rekening worden uitgaven en inkomsten geboekt, voortvloeiende uit het goederen- en dienstenverkeer, alsook de uit het buitenland ontvangen (respectievelijk daaraan betaalde) inkomsten uit vermogen en arbeid en tevens de secundaire inkomensoverdrachten.
De kapitaalrekening geeft een beeld van het kapitaalverkeer met het buitenland.

Bevriezing van (bruto-)inkomens
Het op een constant normaal niveau handhaven van (bepaalde) bruto inkomens, met uitzondering van mutaties in de sfeer van het incidenteel (periodieken enz.)

Budgettaire compensatie (generale en specifieke)
Indien zich (per saldo) budgettaire verslechteringen voordoen is in principe compensatie vereist. Besloten kan worden tot specifieke compensatie. Dit impliceert een compenserende beleidsaanpassing (ombuiging) op het betreffende begrotingshoofdstuk. Aldus wordt de algemene budgettaire problematiek uit dezen hoofde niet belast.
Vindt geen specifieke compensatie plaats, dan vormt de verslechtering in principe (een deel van de) algemene budgettaire problematiek waarvoor *generale* compensatie is vereist. Dit impliceert een compenserende beleidsaanpassing, die op grond van een prioriteitenafweging over de diverse onderdelen van de collectieve sector wordt verdeeld.

Budgettering (taakstellende)
Het aan een vast budget (maximum omvang van de uitgaven) binden van uitgavencategorieën. Een effectieve budgettering vereist zodanige voorwaarden ten aanzien van de uitgavencategorie dat overschrijding van het budget kan worden voorkomen.

Centrale Fondsen
Alle sociale verzekeringsfondsen, waarvan de desbetreffende premies door de minister van Sociale Zaken en Werkgelegenheid, dan wel door de minister van Welzijn, Volksgezondheid en Cultuur worden goedgekeurd resp. vastgesteld.

Collectieve lasten
Het totaal van belasting en premieontvangsten, vermeerderd met enkele niet-belastingmiddelen. Tot deze laatste

categorie worden gerekend de binnenlandse gasbaten, milieuheffingen, en opbrengsten uit voorzieningen waarvan het gebruik verplicht is. De *collectieve lastendruk* is het quotiënt van de collectieve lasten en het nationale inkomen (in %).

Collectieve sector
De collectieve sector kan in drie subsectoren verdeeld worden, namelijk:
a. Rijk
b. Overige publiekrechtelijke lichamen
c. Sociale verzekeringen
In de Nationale Rekeningen wordt de collectieve sector aangeduid als de sector overheid.

Comptabiliteitswet 1976
De wet die het beheer van 's Rijks geld en goed regelt en de regels geeft omtrent inrichting en beheer van de rijksbegroting.

Consolidatie
De post consolidatie wordt gebruikt voor het corrigeren van de Rijksbegroting voor dubbeltellingen als gevolg van het bruto-boeken van bijdrage-constructies. Het bruto-boeken houdt in dat zowel het departement dat de feitelijke betaling verricht, als het departement dat bijdraagt, de uitgave in de (buitenlijnse) begroting opneemt. Het ontvangende departement raamt de te ontvangen bijdrage ook aan de ontvangstenzijde van de begroting. Hierdoor wordt het rekenkundig niveau van de totale rijksuitgaven en rijksontvangsten hoger dan het feitelijk niveau, hetgeen door middel van de post consolidatie wordt gecorrigeerd.

Daglonen
Het gemiddelde inkomen per dag dat een uitkeringsgerechtigde zou kunnen verdienen in het beroep dat hij tot dusverre heeft uitgeoefend. Dit dient als berekeningsgrondslag van de uitkeringshoogte.

Debetrente
De gemiddelde debetrente is gelijk aan het promessedisconto van De Nederlandsche Bank vermeerderd met een opslag.

Debudgettering
Zie Rechtstreeks op de kapitaalmarkt gefinancierde overheidsuitgaven.

Decentralisatie (binnen de overheid)
Het delegeren van meer verantwoordelijkheden en beslissingsbevoegdheden naar lagere overheden. Concreet kan dit leiden tot overheveling van taken (en daartoe benodigde financiële middelen) van de centrale overheid naar de lagere overheden.

Defiscalisering
Het niet meer heffen van belastingen en sociale premies over bepaalde overdrachtsuitgaven van de overheid. Dit impliceert een (in feite boekhoudkundige) verlaging van de betreffende uitgaven, doordat de afdracht van belastingen en sociale premies vervalt.

Derdenrekening
Een veelheid van rekeningen die niet in de ramingen van de rijksbegroting worden opgenomen, omdat de (per saldo) invloed op het financieringstekort van deze rekeningen vooraf ongewis is. Het uiteindelijke, gerealiseerde financieringstekort wordt hierdoor wel beïnvloed. Het betreft met name rekening-courantverhoudingen (o.a. met de PTT, het Landbouw-Egalisatiefonds en het Bezitsvormingsfonds).

Deregulering
Het afschaffen, verlichten of stroomlijnen van door de overheid aan bedrijven, instellingen en burgers opgelegde regels en wetten ten einde onnodige bureaucratie en met de regelgeving samenhangende onnodig hoge kosten te vermijden.

Desaldering
Onder desaldering wordt verstaan een gelijktijdige, veelal rechtstreeks met elkaar samenhangende verhoging of verlaging van de uitgaven en van de niet-belastingontvangsten.
Desalderingen hebben dus per saldo geen invloed op de omvang van het financieringstekort.

Echte minima
Gezinnen, samenwonende en alleenstaanden die (te zamen) een inkomen ontvangen ter hoogte van de nettobijstandsnorm.

Economische classificatie
Indeling van begrotingsartikelen en onderdelen daarvan naar macro-economische categorieën, waardoor begroting- en rekeningcijfers kunnen worden ingepast in het systeem van de nationale boekhouding (de Nationale Rekeningen). Deze indeling wordt opgesteld met behulp van een codering die is aangebracht in de toelichtende staten.

Endogene begrotingsmutaties
Mutaties in de ramingen van ontvangsten en uitgaven, welke het gevolg zijn van beleidswijzigingen. Voor zover deze (per saldo) verslechteringen betreffen komen zij in het algemeen in aanmerking voor specifieke compensatie. (Zie ook Budgettaire compensatie).

Endogene groei van de belastingopbrengsten
De groei van de belastingopbrengsten welke bij een gelijkblijvend fiscaal regime voortvloeit uit de groei van inkomens en bestedingen.

Endogene raming
Dit is een prognose van het niveau of het verloop van een bepaalde economische grootheid zoals die voortvloeit uit de verwachte ontwikkeling van een aantal andere grootheden waarmee bepaalde samenhangen bestaan. Een exogene raming daarentegen heeft betrekking op het niveau of het verloop zoals dat door voorspellers respectievelijk beleidsinstanties op voorhand wordt aangenomen respectievelijk gewenst. Deze raming behoeft dus niet gelijk te zijn aan de uitkomst van berekeningen op grond van economische relaties.

Europese Monetaire Stelsel (EMS)
Het EMS is een stelsel gericht op het creëren van een zone van monetaire stabiliteit in de Europese Gemeenschappen, bestaande uit een overeenkomst om fluctuaties in de wisselkoersen binnen bepaalde marges te houden en een overeenkomst betreffende onderlinge betalingsfinanciering.

Exogene begrotingsmutaties
Mutaties in de ramingen van ontvangsten en uitgaven, welke in principe niet het gevolg zijn van beleidswijzigingen, maar van externe (exogene) factoren. Voor zover deze (per saldo) verslechteringen betreffen, komen zij in het algemeen in aanmerking voor generale compensatie. (Zie ook Budgettaire compensatie).

Extrapolaties: geëxtrapoleerde (meerjaren-)ramingen
Ramingen op basis van de veronderstelling dat geen wijzigingen in het beleid worden aangebracht. Deze veronderstelling houdt in dat, rekening houdend met een bepaalde loon- en prijsstijging, wordt uitgegaan van bestaande wettelijke regelingen, concrete afspraken op kabinets- of ministerieel niveau (inclusief meerjarige ombuigingstaakstellingen), aangegane verplichtingen en kwantificeerbare exogene factoren. Voor zover deze elementen niet van toepassing zijn, worden de meerjarenramingen, behoudens de veronderstelde loon- en prijsstijging, gelijk gehouden aan de nieuwe begroting dan wel aan het laatste jaar van de meerjarenramingen, waarin al deze elementen wel van toepassing zijn.

Financieringsbehoefte van het Rijk
De som van financieringstekort exclusief debudgetteringen en inclusief vervroegde aflossingen van woningwetleningen van het Rijk (zie daar) en de aflossingen op de gevestigde staatsschuld.

Financieringstekort van het Rijk
Het begrotingstekort verminderd met de aflossingen van de gevestigde schuld vermeerderd met de aanmuntingen en gecorrigeerd voor enkele posten die uit budgettair oogpunt niet van belang zijn.

Functionele classificatie
Indeling van begrotingsartikelen en onderdelen daarvan naar onderwerpen van staatszorg. Deze indeling wordt opgesteld met behulp van een codering die is aangebracht in de toelichtende staten.

Garantie(-verlening door de overheid)
Het zich garant stellen (door de overheid) voor het nakomen van financiële verplichtingen van derden. Bij een *kredietgarantie* bijvoorbeeld stelt de overheid zich garant om, indien de kredietnemer niet (tijdig) aan de aflossing en/of rentebetaling kan voldoen, deze op zich te nemen. Andere vormen zijn de exportkredietverzekeringsgaranties en exploitatiegaranties.

Geïntegreerde verplichtingen-kas administratie
Een administratie waarin de aangegane verplichtingen worden geregistreerd te zamen met de in het jaar van aangaan en eventuele volgende jaren te betalen bedragen. Gedane betalingen worden geregistreerd in relatie tot de aangegane verlichtingen, zodat de nog openstaande verplichtingenbedragen vastgesteld kunnen worden.

Gemeentefonds
Fonds, waarin een deel (het zogenoemde aandeelpercentage) van de opbrengst van het merendeel der rijksbelastingen wordt gestort en waaruit jaarlijks aan de gemeenten uitkeringen worden gedaan tot dekking van een deel van hun uitgaven.

Generale compensatie
Zie Budgettaire compensatie.

Homogene groep
Groep van begrotingsposten met een zodanige samenhang, dat het doelmatig is een voor het geheel geldende meerjarige afspraak c.q. raming te maken. Soms ook een rest van op zich zelf heterogene posten uit een begrotingshoofdstuk. De meeste begrotingshoofdstukken zijn in homogene groepen verdeeld. Daarnaast worden homogene groepen gehanteerd voor Civiele Verdediging en Ontwikkelingssamenwerking.

ICCK
De veelvuldig in het ombuigingsjargon voorkomende term ICCK is een afkorting van de Interdepartementale Commissie inzake Coördinatie en Kostenbeheersing van de sociale verzekeringen. Deze commissie formuleerde zowel voor de 1%-nota als voor de Bestek nota uitgebreide ombuigingspakketten op de terreinen van de sociale zekerheid, volksgezondheid en ambtenarensalarissen. Ofschoon deze commissie al enige jaren niet meer bijeen is gekomen wordt dit terrein nog steeds als ICCK-sector aangemerkt.

Incidentele loonstijging
Het verschil tussen de feitelijke toeneming van het looninkomen per werknemer en de toeneming van de contractlonen. Dit verschil wordt veroorzaakt door bijvoorbeeld promoties, overwerk en in- en uitstroom.

Inflactiecorrectie
Een in de wet geregelde aanpassing van de tarieven van de loon- en inkomstenbelasting, de vermogensbelasting en de successierechten om de stijging van de druk van deze belastingen, veroorzaakt door de inflatie en dus niet door een toeneming van de (reële) draagkracht, te voorkomen

Interne controle
De controle die binnen het departement ten behoeve van de leiding van het departement wordt uitgeoefend, voor zover zij niet is verbijzonderd tot accountantscontrole, met als doel het voorkomen van onvolkomenheden of althans het zo tijdig ontdekken en signaleren ervan dat zij kunnen worden gecorrigeerd voordat zij hebben doorgewerkt.

Investeringsrekening, Fonds
Begrotingsfonds dat wordt gevoegd met een bepaald percentage van de opbrengst van de inkomstenbelasting en van de vennootschapsbelasting en ten laste waarvan de investeringspremies komen welke de belastingdienst in de vorm van een aftrek op de verschuldigde belasting doet toekomen aan ondernemers die investeren.

Kasbasis
Zie Transaktiebasis.

Kasplafonds
Maximale kasbedragen, die een departement gedurende een (begrotings)jaar mag uitgegeven. Kasplafonds zijn in eerdere jaren vastgesteld gedurende de uitvoering van de begroting om (verdere) verslechteringen van het begrotingsbeeld vanuit de uitgavensfeer zoveel mogelijk te voorkomen.

Kohierbelastingen
Belastingen, die rechtstreeks en op naam worden geheven van degenen, op wie deze belastingen geacht worden te drukken. Zij worden zo genoemd, omdat de aanslagen in kohieren worden vermeld. Zij omvatten thans de inkomstenbelasting, de vennootschapsbelasting, de vermogensbelasting en de belasting op onroerend goed.

Koppelingsmechanismen
Het verschijnsel dat op grond van de wet of uit hoofde van een overeenkomst een automatische aanpassing plaatsvindt van de ene economische grootheid (bijvoorbeeld de sociale minimumuitkeringen) aan het verloop van de andere (bijvoorbeeld het minimumloon).

Kwartaire sector
Collectieve plus semi-collectieve sector (zie aldaar).

Lagere overheden
Gemeenten, provincies en waterschappen.

Lastenverlichting respectievelijk -verzwaring
Een al dan niet voor iedereen doorgevoerde verlaging (respectievelijk verhoging) van sociale verzekeringspremies en/of tarieven van belastingen en enkele specifieke nietbelastingmiddelen dan wel een verruiming (respectievelijk beperking) van fiscale aftrekmogelijkheden.

Liquiditeitenmassa
Het totaal van primaire en secundaire liquiditeiten in handen van het publiek (M2). Primaire liquiditeiten: chartaal en giraal geld (M1). Secundaire liquiditeiten: vorderingen op het bankwezen en de overheid, welke op korte termijn en zonder belangrijk koersverlies in primaire liquiditeiten kunnen worden omgezet.

Liquiditeitscreatie/schepping
Vergroting van de liquiditeitenmassa als gevolg van
- een liquiditeitstekort van de overheid
- korte kredietverlening door het bankwezen aan de particuliere sector
- toeneming van de lange uitzettingen van de banken, welke de aanwas van de hun toevertrouwde spaargelden overtreft
- toevoer van de liquiditeiten uit het buitenland

De liquiditeitscreatie ten behoeve van de overheid en het netto geldscheppende bedrijf der geldscheppende instellingen vormt de binnenlandse liquiditeitscreatie.

Liquiditeitstekort resp. -overschot van de overheid
Het financieringstekort van de overheid minus het netto beroep op de kapitaalmarkt. Is het netto beroep groter dan het financieringstekort dan resulteert een liquiditeitsoverschot. In het omgekeerde geval resulteert een liquiditeitstekort. Het liquiditeitstekort leidt tot schepping van liquiditeiten door de overheid, het liquiditeitsoverschot tot vernietiging of binding.

Liquiditeitsvoorschotten
Tijdelijke kredieten ter overbrugging van liquiditeitstekorten (kastekorten).

Loondervingsverzekeringen
De sociale verzekeringen welke voorzien in een uitkering aan diegenen, die door enigerlei oorzaak (ziekte, werkloosheid) geen inkomsten uit arbeid meer kunnen verwerven. Tot de loondervingsregelingen behoren ook de uitkeringen uit dezen hoofde ten laste van de begroting zoals de RWW en WWV.

Marginale druk
De marginale druk van belastingen en premies is het bedrag dat men meer aan belastingen en premies moet betalen als gevolg van een bruto inkomensstijging, uitgedrukt als percentage van die bruto inkomensverbetering. De marginale druk kan ook ruimer opgevat worden door het effect van inkomensafhankelijke regelingen mede in de beschouwing te betrekken, namelijk door het bovengenoemde bedrag te vermeerderen met het bedrag dat men meer moet betalen aan inkomens-afhankelijke bijdragen en/of derft aan inkomensafhankelijke overdrachten van de overheid als gevolg van de bruto inkomensverbetering

Meerjarenramingen
Ramingen van uitgaven en niet-belastingontvangsten voor vier op het begrotingsjaar volgende jaren.

Modale werknemer
Werknemer met twee kinderen beneden de 16 jaar en een looninkomen dat juist beneden de premie-inkomensgrens van de verplichte ziekenfondsverzekring ligt (circa f 40 000 in 1986).

Monetaire financiering
Financiering van het tekort van de overheid door het aangaan van kortlopende schuld (onder meer schatkistpapier, kas- en daggeldleningen) en/of intering op het bezit

van liquide middelen.

Niet-belastingontvangsten (of -middelen)
Alle ontvangsten van de overheid, welke niet tot de belastingen worden gerekend. Het betreft een zeer heterogene groep ontvangsten.

Nominale bijstelling GF/PF
Een gewogen gemiddelde, waarbij de loonvoetmutatie exclusief incidenteel, en de prijsmutatie overheidsconcumptie worden gewogen met de bijbehorende volumina.

Nota Financieel-Sociaal-Economisch beleid
Dit betreft de brief die het kabinet op 15 maart 1988 naar de Tweede Kamer heeft gezonden en waarvan de maatregelen staan vermeld waartoe het kabinet heeft besloten n.a.v. de voortgang bij het bereiken van kabinetsdoelstellingen. Belangrijke onderdelen uit deze brief vormen het afschaffen van de WIR-basispremie, het overnemen van de AKW-premie door een Rijksbijdrage, het verlagen van het tarief van de vennootschapsbelasting, alsmede invoering van een vereenvoudigd belastingstelsel langs de lijnen van de aanbevelingen van de commissie Oort, dit laatste zal gepaard gaan met substantiële tariefsverlagingen. Deze onderdelen worden ook wel WIR/AKW/VPB/Oort-operatie en Paaspakket genoemd. Er zijn echter ook maatregelen getroffen die de uitgaven op de Rijksbegroting betroffen. Ondermeer intensivering van bestrijding van de werkloosheid door scholing. Alle maatregelen tezamen worden ook wel Voorjaarsbesluitvorming genoemd.

Ombuigingen
Beleidsmatig geïnduceerde verlagingen van de collectieve uitgaven en verhogingen van de niet-belastingontvangsten zonder collectieve-lastenkarakter. Voor deze mutaties vormen de ontwikkelingen bij ongewijzigd beleid (de meerjarenramingen) het ijkpunt. Een ombuiging op bijvoorbeeld de uitgaven in enig jaar kan daarom heel wel samengaan met een stijging van de uitgaven ten opzichte van het voorafgaande jaar.

Onderuitputting
Er is sprake van onderuitputting wanneer de feitelijke uitgaven achterblijven bij de in de begroting beschikbare gelden.

Open-einderegelingen
Regelingen, waarbij personen, instellingen of bedrijven (al dan niet onder voorwaarde) recht hebben op een geldelijke bijdrage van de overheid of van de sociale fondsen, indien zij voldoen aan de in de regeling vastgestelde criteria daarvoor.

Overheid
Het Rijk samen met Overige Publiekrechtelijke Lichamen.

Paaspakket
Zie Nota Financieel-Sociaal-Economisch beleid

Plan Dekker-Volksgezondheid
Het samenstel van structuurwijzigingen van de ziektekostenverzekeringen, die uiteindelijk (in 1992) moeten leiden tot een systeem van een basis- en aanvullende verzekering. Daarbij zijn tevens maatregelen voorzien welke de marktwerking in de zorgsector, onder een gelijktijdige vermindering van de overheidsregelgeving bevorderen.

Premiedruk (sociale)
De opbrengst van de sociale premies in een bepaald jaar, uitgedrukt als percentage van het nationale inkomen van dat jaar.

Privatisering
Het in brede zin verzelfstandigen van door de overheid uitgevoerde activiteiten. Dit kan variëren van het afstoten of uitbesteden van activiteiten tot het binnen de overheid op een meer zelfstandige wijze uitvoeren van activiteiten.

Profijtgedachte
Het vragen van een (hogere) prijs aan de gebruikers van een voorziening welke (deels) wordt gefinancierd uit de collectieve middelen en dus onder de kost- of marktprijs ter beschikking wordt gesteld.

Progressiefactor (macro-economische)
De verhouding tussen de procentuele endogene groei van de totale belastingontvangsten en de procentuele stijging van het nationale inkomen.

Promessedisconto
Officieel rentetarief van De Nederlandsche Bank waaraan de banken hun debetrente voor cliënten koppelen.

Provinciefonds
Fonds waarin een deel (het zogenaamde aandeelpercentage) van de opbrengst van het merendeel der rijksbelastingen wordt gestort en waaruit jaarlijks aan de provincies uitkeringen worden gedaan tot dekking van een deel van hun uitgaven.

Rechtstreeks op de kapitaalmarkt gefinancierde overheidsuitgaven (debudgetteringen; rebudgettering)
Uitgaven voor activiteiten die normaal tot onderwerp van collectieve zorg worden gerekend, en niet (meer) via de begroting maar rechtstreeks op de kapitaalmarkt worden gefinancierd onder rijksgarantie. In deze nota vallen onder dit begrip de rechtstreeks op de kapitaalmarkt gefinancierde uitgaven ten behoeve van premiecorporatiewoningen, verbeteringen van woningwetwoningen en ontwikkelingssamenwerking (NIO/FMO). Het weer overhevelen na de begroting wordt rebudgettering genoemd.

Relevante en niet-relevante begrotingsposten
De relevante begrotingsposten zijn alle uitgaven en ontvangsten van het Rijk minus de niet-relevante. Deze niet-relevante posten betreffen de verlening en aflossing van liquiditeitsvoorschotten, de inkomsten en uitgaven in verband met de verkoop en aankoop van staatsschuld, de aflossingen op de staatsschuld en de ontvangsten uit hoofde van aanmuntingen. Overigens is een aan het einde van het begrotingsjaar gebleken saldo van de eerste twee uitgaven en ontvangstenposten wel relevant voor het financieringstekort.

Rijksbegroting in enge zin
De rijksbegroting geschoond voor alle uitgaven welke gerekend worden tot het terrein van de ICCK (zie daar). Het onderscheid ICCK-rijksbegroting in enge zin wordt alleen gebruikt bij mutaties in de uitgaven uit hoofde van beleidsaanpassingen. Het onderscheid slaat niet op absolute uitgavenniveaus.

Rijksbijdragen
Bijdragen van het Rijk aan de sociale verzekeringsfondsen. Het betreft hier niet de betaling van door het Rijk verschuldigde premies, maar daarvan los staande bijdragen, welke naast de premies dienen ter financiering van de sociale verzekeringsuitgaven.

Semi-collectieve sector
Die onderdelen van de sector bedrijven, waarvan de aard van de dienstverlening een sterke verwantschap vertoont met de door de overheid verleende diensten. Financiering van deze dienstverlening vindt in belangrijke mate plaats uit collectieve middelen.

Sociale fondsen
Organen, die belast zijn met de uitvoering van de sociale verzekeringswetten. Deze fondsen betalen de uitkeringen en voorzieningen, die krachtens deze wetten worden verstrekt. De financiering vindt voor het overgrote deel plaats via de sociale verzekeringspremies.

Specifieke compensatie
Zie Budgettaire compensatie.

Specifieke uitkeringen
Uitkeringen van het Rijk aan de lagere overheden en uitkeringen van het Rijk rechtstreeks aan derden waarvan ook een of meer andere lagere publiekrechtelijke lichamen bijdragen. De bestedingsrichting van deze uitkeringen is vooraf aangegeven.

Staatsschuld
Het totaal van de uitstaande geldelijke leningen ten laste van de Staat is de bruto staatsschuld. De bruto staatsschuld verminderd met de op korte termijn opeisbare vorderingen van de Staat is de netto staatsschuld. De bruto staatsschuld is gelijk aan de som van de vaste en vlottende staatsschuld. De vlottende staatsschuld wordt gevormd door leningen met een oorspronkelijke looptijd korter dan of gelijk aan 5 jaar. De vaste staatsschuld wordt gevormd door leningen met een gemiddelde oorspronkelijke looptijd langer dan 5 jaar.

Terugsluizing
Het via bepaalde maatregelen ten gunste laten komen aan de begroting van ombui-

gingen, die in eerste instantie buiten de begroting neerslaan.

Transactiebasis
Het weergeven van uitgaven en ontvangsten in een bepaald jaar op transactiebasis houdt in dat de uitgaven en ontvangsten worden gemeten op het moment dat de economische handeling (transactie), welke tot de uitgaaf of ontvangst leidt, plaatsvindt. De feitelijke (kas)uitgaaf of (kas)ontvangst kan heel wel in een ander jaar plaatsvinden. Indien dat moment als meetpunt wordt genomen is sprake van uitgaven en ontvangsten op kasbasis (Zie Belastingdruk ter illustratie).

Trendvolgers
Werknemers in de gepremieerde en gesubsidieerde sectoren waarvan de arbeidsvoorwaardenontwikkeling is gekoppeld aan die van de ambtenaren. Deze koppeling is vastgelegd in de Wet Arbeidsvoorwaarden Collectieve sector. (ruimtemodel).

Verliescompensatie
De verrekening van fiscale verliezen van enig jaar met positieve inkomens of winsten van een ander jaar.

Vermoedelijke uitkomsten
Ten tijde van de opstelling van de Miljoennennota voorziene uitkomsten van de begroting van het lopende jaar.

Vervroegde aflossingen woningwetleningen.
Woningcorporaties en gemeentelijke woningbedrijven lenen bij het Rijk voor projecten in de woningbouw.
Vervroegde aflossing van deze leningen wordt voordelig indien de rente van de financiering op de kapitaalmarkt een stuk lager ligt dan de rente van de eerste afgesloten lening bij het Rijk. Vanaf 1985 vinden deze vervroegde aflossingen plaats. Omdat ze per saldo niet leiden tot een verminderd kapitaalmarktbeslag worden ze niet meegeteld bij de berekening van het genormeerde financieringstekort.

Voorinschrijfrekening
Rekening bij de schatkist in verband met deelneming in toekomstige staatsschuld. De belangrijkste inschrijver is het Algemeen burgerlijk pensioenfonds, dat verplicht is zijn voor belegging beschikbare middelen op deze rekening te storten tot maximaal het bedrag dat aan pensioenbijdrage van het Rijk wordt ontvangen.

Voorjaarsbesluitvorming
Zie Nota Financieel-Sociaal-Economisch beleid

Voorjaarsnota
Tussentijds overzicht betreffende de uitvoering van de lopende begroting waarin wordt aangegeven welke wijzigingen ten opzichte van de oorspronkelijke begroting noodzakelijk worden geacht. Dit overzicht moet voor het einde van de eerste helft van het jaar bij de Staten-Generaal ingediend worden.

Voorlopige Rekening
Nota, die jaarlijks in februari wordt uitgebracht inzake de voorlopige realisatie van de begroting van het voorgaande jaar (ook wel februarinota genoemd).

Weglekeffecten
Verwachte begrotingsoverschrijdingen bij open-einderegelingen als gevolg van een verandering in de inkomensontwikkeling.

WIR/AKW/VPB/Oort-operatie
Zie Nota Financieel-Sociaal-Economisch beleid

Zelfbeheer
Een bedrijfsvoeringsconceptie voor het interne beheer in de rijksdienst, waarbij door organisatorische delegering en mandaatverlening de beheersverantwoordelijkheid wordt toegewezen aan de lijnmanager.

Trefwoordenregister

Aanvullende posten 184–187, 196–197, 209–210, 217, 234–239, 244
Aardgasbaten 10, 29, 73, 75, 89, 105, 197–198
Accijnzen 81, 121
Accountantscontrole departementen 108, 112, 114–117, 372–374
Administratieve organisatie rijk 112–116
Aflossingen
  zie: Staatsschuld
AKW 11, 25–26, 28, 102
Algemene Rekenkamer 107–108, 112
Algemene Zaken 150, 189, 199, 212
Ambtenaren
  zie: Overheidspersoneel
Arbeidsinkomensquote 7, 55–56, 80
Arbeidsmarkt 8, 16–18, 49–54, 78, 80
Arbeidsmarktbeleid 17–18, 24, 26, 39, 78, 91, 94, 100, 317
Arbeidsongeschiktheid 17, 37, 51, 98
Arbeidsvoorwaarden collectieve sector 26, 36–38, 40, 78–79, 98, 120–121, 316–317
AWF 11, 37, 98

Balansverkorting 11
Bankwezen
  zie: Kapitaalmarkt
Bedrijfsinvesteringen 8, 54–56
Bedrijfswinsten 80, 82
Beeldende kunstenaarsregeling 120
Begrotingsdiscipline 13, 108–110, 119
  zie ook: Stringente begrotingsbeleid
Begrotingsbeheer
  zie: Comptabele wet- en regelgeving
Begrotingsbeleid
  zie: Rijksbegroting
Begrotingspresentatie- en indeling 108, 111–112, 117
Begrotingsvoorbereiding 1989 25–29
Belasting- en premiedruk 3–4, 11, 13–15, 18, 25–26, 359
  zie ook: Lastenverlichting
Belastingen
  zie: Afzonderlijke belastingen
    Fiscaal beleid
Belastingopbrengsten 3, 9–10, 13, 24, 26, 80–82, 136–149
Beleidsintensiveringen 3, 13, 26–27, 37–40, 91, 94, 105
Beleidsmatig bepaalde uitgavenmutaties 27, 91–92, 94–95
Beperkte dijkbewaking
  zie: Monetaire politiek
Betalingsbalansverhoudingen 8, 42–43
Bijstand 36, 79, 93, 99
Bijzondere verbruiksbelasting 82
Binnenlandse Zaken
– horizontale toelichting 152–154, 190–191
– uitgavenmutaties 201, 213, 220–221
Bruto nationaal produkt 7, 19
BTW 3, 11, 13–15, 26–27, 81, 89, 92
Budgetrecht parlement
  zie: Parlementair budgetrecht
Buitenlandse Zaken
– horizontale toelichting 151, 190
– uitgavenmutaties 200, 212, 219–220, 239–240
Collectieve lasten en uitgaven 3, 8, 19, 23–25, 32–33, 61–69, 82–84, 119, 359, 364–367, 369–371

Commissie-Dekker
  zie: Gezondheidszorg
Commissie-Oort
  zie: Loon- en inkomstenbelasting
Comptabele wet- en regelgeving 107, 110–118, 124

Debudgetteringen 30–31
Defensie
– horizontale toelichting 98, 160–161, 192
– uitgavenmutaties 35, 76–78, 98, 203–204, 214, 223–225, 242
Departementale Accountansdiensten (DAD)
zie: Accountantscontrole
Departementale begrotingsadministratie 112–113, 118
Departementale rekeningen 108, 112, 117
Derdenrekening 73, 75, 76
Dollarkoers
zie: Wisselkoersen

Echte minima 119
Economische beleid 11–18, 42, 47–49
Economische ontwikkeling 7–9, 41–43, 94–95
Economische Zaken
– horizontale toelichting 101, 171–174, 194
– uitgavenmutaties 206, 216, 229–230, 243
EDP-audit-pool 117–118
Europese Centrale Bank (ECB) 44
Europese Gemeenschap
– afdrachten 75–76, 91, 98, 105, 189, 211, 238–239, 335–338
– begroting 332–341
– belastingharmonisatie 14, 46
– economische en monetaire integratie 22, 44–46, 316
– landbouwgarantie-uitgaven 48, 75–76
– loonkosten 53–54
Exportkredietverzekering 93, 99, 121

FEZ (centrale directie Financieel-Economische Zaken) 110
Financieel-economisch beleid 11–21, 25–26, 33–40
Financiële informatievoorziening 112–118
Financiën
– comptabele wet- en regelgeving 115–118
– horizontale toelichting 159–160, 191–192
– uitgavenmutaties 202, 214, 222–223, 241
Financieringsbehoefte Rijk 66–72, 84–85, 347
Financieringssaldo
zie: Financieringstekort
Financieringstekort
– collectieve sector 32, 83
– lagere overheden 32, 330–331
– overige publiekrechtelijke lichamen 359
– Rijk 3, 8, 13, 24–25, 29, 32, 58, 60, 66, 74, 83–85, 89, 101, 104, 347, 359
– sociale fondsen 32, 359
Fiscaal beleid 3, 11–15, 23, 25–26, 33, 89
Fixe leningen 69

Garantieverlening Rijk 342–343
Gehandicapte werknemers 37
Geïntegreerde verplichtingen-kasadministratie 108, 113, 115
Gemeentefonds 78, 94, 98, 120, 187–188, 210, 237
Geneesmiddelen; ijkprijzenvergoeding 79, 121
Gezondheidszorg 13, 15, 33, 40, 49, 80, 120, 317–318
Goederenuitvoer 7–8

Heroverweging 124, 315–318
Hoge Colleges van Staat en Kabinet van de Koningin 150, 199, 212
Horizontale toelichting 95–104, 150–198
Huis der Koningin 150, 199

Individuele huursubsidie 120, 123
Inflatie 9, 15, 105
Infrastructuur
zie: Verkeer en vervoer
Internationale kapitaalverkeer 45–46
Internationale schuldenproblematiek 43
Investeringen 7–8, 54–56
Investeringsquote 7, 54–56
Investeringsrekening
zie: WIR

Jachtwet 121
Jeugdspaarwet 121
Justitie
– horizontale toelichting 151–152, 190
– uitgavenmutaties 200, 213, 220, 240
Kabinet voor Nederlands-Antilliaanse en Arubaanse Zaken 151, 190, 200, 212
Kapitaalinkomensquote 55
Kapitaalmarkt 55–58, 60, 84
Kinderbijslag 16, 27, 36, 40, 94
Kinderopvang 94
Koopkracht 11, 14–15, 27, 94
Kredietbeschikking midden- en kleinbedrijf 120

Lagere overheden 32, 78, 84, 120, 187–188, 210, 237–238, 319–331

Landbouw en Visserij
– horizontale toelichting 174–177, 195
– prijs- en subsidiebeleid 47–48
– uitgavenmutaties 206, 216, 230, 244
Landbouwforfait BTW 15
Landbouwgaranties 75–76, 121
Lastenverlichting 11–15, 18, 24–28, 56, 89
Leningdienst 67
Liquiditeitsquote 59
Lonen en inkomens 52–54, 80
Loon- en inkomstenbelasting 12, 15, 25–26, 82
Loonkosten 9, 23, 52–54

Mee- en tegenvallers
zie: Rijksuitgaven
Meerjarencijferbrief 25, 83, 86–89
Meerjarenramingen 86–106, 132–135, 150–198, 246–314
Milieu-effectrapportages 121
Miljoenennota
zie: Rijksbegroting
Minimumloon 16, 36, 52–54, 119
Misbruik en oneigenlijk gebruik
zie: Sociale zekerheid
Mobiliteitsfonds
zie: Verkeer en vervoer
Monetaire ontwikkeling 59–61
Monetaire politiek 45, 58–61, 84

Nationale besparingen 56–57
Nationale inkomen 7–9, 22, 32, 61–62, 359
Nationale schuld
zie: Staatsschuld
Natuurbeschermingswet 121
Nederlandsche Bank 58–60, 84, 91
Niet-belastingontvangsten Rijk 73, 76–79, 89–90, 95–105, 128–131, 134–135
zie ook: Aardgasbaten
Nota Financieel-Sociaal-Economisch beleid 25–26

Objectsubsidies woningbouw 99–100
OESO-landen 63–66
Olieprijzen 11, 89, 105
Ombuigingen en overige tekortbeperkende maatregelen 3, 13, 25–27, 33–37, 79–80, 92, 94, 104
Onderwijs en Wetenschappen
– horizontale toelichting 154–159, 191
– open-einde regelingen 120–121
– uitgavenmutaties 93, 100, 201–202, 213, 221–222, 240–241
Ontwikkelingskredieten 317
Ontwikkelingssamenwerking 35, 91, 93, 98, 182–183, 209, 234
Open-einde regelingen 98–99, 105, 108, 118–125
zie ook: Subsidies
Openmarktbeleid DNB 59–60, 84
Overheidsfinanciën 10–16, 28–29, 61–72
Overheidspersoneel 40, 119–121, 344–345
Overheidsschuld
zie: Staatsschuld

Parlementair budgetrecht 107–112

Particuliere consumptie 8
Particuliere participatiemaatschappijen 119
Prijzen 9
Privatisering 30, 33, 100, 318
Provinciefonds 78, 98, 188, 210, 238
PTT 33, 76, 100

Rampenbestrijding 119
Rechtshulp 120, 123
Regeerakkoord 25, 83
Rentelasten 10, 18–20, 30, 67–72, 91, 101–102, 104, 348
Rente-ontvangsten 91, 93, 101
Rentevoet 10, 60, 104
Rijksbegroting 1988 25, 73–85
Rijksbegroting 1989 3, 13–16, 24–40, 88–95
Rijksbegroting 1990
zie: Nota Financieel-Sociaal-Economisch Beleid
Rijksbegroting in enge zin 34–36
Rijksbegrotingsbeheer
zie: Comptabele wet- en regelgeving
Rijksbegrotingsinformatiesysteem (RIS) 118
Rijksontvangsten(quote) 352–362
Rijksuitgaven(quote) 3, 13, 24, 29–30, 74, 76, 88–106, 128, 132–133, 352–362, 367–368

Rijkswegenfonds
– horizontale toelichting 188, 197
– uitgavenmutaties 238
Risicoverevening 37, 98
Ruilvoet 7
RWW 99

Sociale fondsen 15, 36, 61, 84, 359
Sociale partners 18
Sociale premies
zie: Belasting- en premiedruk
Sociale Zaken en Werkgelegenheid
– horizontale toelichting 98, 100, 177–179, 195
– uitgavenmutaties 207–208, 216, 230–232, 244
Sociale zekerheidsuitgaven 15, 36–37, 78–79, 98, 120
Staatsbalans 350–351
Staatsdeelnemingen 37, 97, 100
Staatsleningen 21, 59, 68–69, 347
Staatsschuld 19–21, 67–72, 77, 84, 101, 159, 191, 202, 214, 222, 241, 346–348

Stringente begrotingsbeleid 105, 108–110, 119
Studiefinanciering 35–36, 77, 79, 91, 99
Studiegroep begrotingsruimte 22, 31
Subsidies 99, 317
Suppletore begrotingen 108, 117, 372

Uitgavenoverschrijdingen 3, 10, 13, 24–25, 35, 87–88, 92–95, 104–105

Vennootschapsbelasting 3, 11, 25–26, 82, 88, 102
Verkeer en vervoer 13, 24, 26, 39, 91, 94, 100
Verkeer en waterstaat
– horizontale toelichting 168–171, 193
– uitgavenmutaties 205, 215, 228–229, 243
Verrekenregeling 112
Verticale toelichting 87–95, 246–314
Volksgezondheid
zie: Gezondheidszorg
Volkshuisvesting
– horizontale toelichting 99–101, 162–168, 192–193
– uitgavenmutaties 204–205, 215, 225–228, 242–243
– vervroegde aflossingen woningwetleningen 29, 32, 58, 67, 73, 93, 101, 359
Vorderingentekort 18, 20
Vut-regeling 98, 121, 316

Waarborgfonds sociale woningbouw 30–31
Welzijn, Volksgezondheid en Cultuur
– horizontale toelichting 100, 179–182, 196
– uitgavenmutaties 100, 208, 217, 223

Wereldhandel	7
Werkgelegenheid	7–8, 16–17, 49, 52, 55
zie ook: Arbeidsmarkt	
Werkloosheid	15–17, 50–53, 104
zie ook: Arbeidsmarkt	
Wig	53, 54, 56
WIR	3, 11–12, 25–26, 73, 75, 78–79, 93, 95, 99, 102, 104, 120, 188, 197, 212, 217, 238, 244
Wisselkoersen	9–11, 89, 105
Woningmarktbeleid	49, 119–120
Zelfbeheer	110
Ziektewet	36